คัมภีร์
อภิธานัปปทีปิกาแปล

ฉบับนักศึกษา

รจนาโดย

พระโมคคัลลานมหาเถระ

ชมรมนิรุตติศึกษา

แปลโดย

พระมหาสมปอง มุทิโต

และชมรมนิรุตติศึกษา

คัมภีร์ อภิธานัปปทีปิกาแปล ฉบับนักศึกษา

รจนาโดย พระโมคคัลลานมหาเถระ
วัดมหาเชตวัน เกาะศรีลังกา
แปลโดย พระมหาสมปอง มุทิโต
และชมรมนิรุตติศึกษา
คอมพิวเตอร์ สามเณรนิพนธ์ ประสานดี
ตรวจแก้ พระมหาประนอม ธมฺมาลงฺกาโร
นายจำรูญ ธรรมดา
ชมรมนิรุตติศาสตร์
เจ้าของ พระมหาสมปอง มุทิโต
ชมรมนิรุตติศึกษา
วัดมหาธาตุ คณะ ๒๕
กรุงเทพมหานคร ๑๐๒๐๐
โทร. ๒๒๔๑๔๑๘

พิมพ์ครั้งที่ ๒ ๑ มกราคม ๒๕๓๙
จำนวน ๑๐๐ เล่ม
อุปถัมภ์การถ่ายเอกสารและเข้าเล่ม โดย
คุณนิพนธ์ อดิชาตการ
คุณพิพัฒน์ พันพาไพร
คุณสรรเพชญ วรวุฒิจงสถิต
คุณมาลี วันประดุง
บริษัท ไดก้า (ไทย) จำกัด

คำนำ

การศึกษา การค้นคว้า การทรงจำไว้ได้ การแนะนำสั่งสอน และการประพฤติปฏิบัติตามพระสัทธรรมคำสอนขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นหน้าที่ที่พุทธบริษัทพึงกระทำให้ยิ่ง โดยเบื้องต้นควรศึกษาค้นคว้าให้เข้าใจอย่างละเอียดลึกซึ้งถึงอักขรวิธีและเนื้อหาสาระอันเป็นอรรถของถ้อยคำสำนวนในภาษาบาลี ทั้งที่เป็นพระพุทธวจนะคือพระไตรปิฎก ทั้งที่เป็นอรรถาธิบายขยายความแห่งพระพุทธวจนะคืออรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา คัณฐี โยชนา และทั้งที่เป็นคัมภีร์นิรุตติศาสตร์ต่าง ๆ อันเป็นระเบียบกฎเกณฑ์แห่งภาษาและเนื้อความแห่งพระปริยัติสัทธรรม แม้ศึกษาก็ควรศึกษาให้ละเอียดพิสดารลึกซึ้ง ครั้นศึกษาแล้วก็ควรทรงจำไว้ด้วย ทรงจำไว้ได้แล้วควรนำมาท่องบ่นทบทวนสาธยาย ควรบอกกล่าวแนะนำสั่งสอนผู้อื่นให้รู้ตาม ท่ามกลางควรนำมาประพฤติปฏิบัติให้สมควรแก่ความรู้ความเข้าใจ จนถึงที่สุดทุกข์อันเป็นเบื้องปลายในพระศาสนานี้ พระพุทธองค์เองก็ตรัสถึงหน้าที่ของพุทธบริษัทโดยกล่าวหมายเอาพระภิกษุเป็นผู้นำไว้ เพื่อความเจริญรุ่งเรืองและดำรงมั่นแห่งพระสัทธรรม ๕ ประการ คือ :-

๑. **ภิกฺขู ธมฺมํ ปริยาปุณนฺติ สุตฺตํ เคยฺยํ เวยฺยากรณํ คาถํ อุทานํ อิติวุตฺตกํ ชาตกํ อพฺภูตธมฺมํ เวทลฺลํ.**
ภิกษุพากันศึกษาเล่าเรียนธรรม คือ สุตตะ เคยยะ เวยยากรณะ คาถา อุทานะ อิติวุตตกะ ชาตกะ อัพภูตธัมมะ และเวทัลละ

๒. **ภิกฺขู ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปเรสํ เทเสนฺติ.**
ภิกษุพากันแสดงธรรมตามสูตรตามปริตต์แก่ชนเหล่าอื่นโดยพิสดาร

๓. **ภิกฺขู ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน ปรํ วาเจนฺติ.**
ภิกษุพากันแนะนำสั่งสอนธรรมตามสูตรตามปริตต์กับผู้อื่นโดยพิสดาร

๔. **ภิกฺขู ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ วิตฺถาเรน สชฺฌายํ กโรนฺติ.**
ภิกษุพากันท่องบ่นสาธยายธรรมตามสูตรตามปริตต์โดยพิสดาร

๕. **ภิกฺขู ยถาสุตํ ยถาปริยตฺตํ ธมฺมํ เจตสา อนุวิตกฺเกนฺติ อนุวิจาเรนฺติ มนสานุเปกฺขนฺติ.**
ภิกษุพากันใคร่ครวญเพ่งพินิจพิจารณาธรรมตามสูตรตามปริตต์ด้วยใจ

(อํ.ปญฺจ.ทุติยสทฺธมฺมสมฺโมสสุตฺต. ๒๒/๑๕๕/๑๖๘ มจร)

ภิกษุสามเณรจึงต้องตระหนักแก่ใจว่า หน้าที่ ๕ ประการนี้ ตนควรกระทำให้ยิ่ง

จึงจะสามารถรักษาคุ้มครองตน รักษาคุ้มครองบริษัทและพระพุทธศาสนานี้ไว้ให้เจริญรุ่งเรืองและดำรงมั่นได้ หากไม่เช่นนั้นก็จักชื่อว่าทำหน้าที่ตนไม่บริบูรณ์

ผู้มีศรัทธาอุตสาหะปรารถนาจะศึกษาค้นคว้าพุทธพจน์ให้พิสดารนั้น ก็สามารถศึกษาได้โดยเริ่มต้นศึกษาคัมภีร์ชั้นนิรุตติศาสตร์ตามลำดับดังนี้ คือ :-

๑. **คัมภีร์ปทรูปสิทธิ** เป็นคัมภีร์ว่าด้วยระเบียบไวยากรณ์อันเป็นหลักภาษาบาลีที่มีทั้งสูตร วุตติคำอธิบายสูตร และอุทาหรณ์ ที่จัดว่าไม่ย่นย่อและไม่พิสดารจนเกินไป เหมาะแก่การเรียนรู้ได้ง่าย หรือกัจจายนปกรณ์ หรือโมคคัลลานปกรณ์ หรือสัททนีติปกรณ์ ก็ได้เช่นกัน

๒. **คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา** เป็นคัมภีร์ว่าด้วยศัพท์บาลีที่รวบรวมไว้เป็นหมวดหมู่และเป็นคาถาล้วน เป็นพจนานุกรมศัพท์บาลี

๓. **คัมภีร์สุโพธาลังการะ** เป็นคัมภีร์ว่าด้วยระเบียบกฎเกณฑ์ในการประพันธ์หนังสือ

๔. **คัมภีร์วุตโตทัย** เป็นคัมภีร์ว่าด้วยระเบียบในการแต่งบทกวีฉันท์

ทั้ง ๔ คัมภีร์นี้ เป็นที่นิยมเรียนมาแต่โบราณกาล ในประเทศไทยเราขาดช่วงไปไม่มีการเรียนการสอนคัมภีร์เหล่านี้เกือบร้อยปี เนื่องจากมีความพิสดารและใช้เวลาในการเรียนการสอนนาน อีกทั้งยังขาดตำราอธิบายขยายความเป็นเหตุให้เข้าใจยาก เมื่อ ๒๐ กว่าปีมานี้ มีนักปราชญ์ผู้ประสงค์จะรื้อฟื้นการเรียนการสอนแบบพิสดารดั้งเดิมเพื่อเก็บข้อบกพร่องตกหล่นแห่งอรรถและพยัญชนะอันเป็นกุญแจสำคัญที่จะไขข้อสงสัยในพุทธพจน์ให้มีความเข้าใจถูกต้องและสมบูรณ์ที่สุด จึงได้เริ่มทำการสอนการเรียนคัมภีร์เหล่านี้ขึ้น ได้นิมนต์พระอาจารย์ธัมมานันทเถระผู้ทรงความรู้ชาวพม่าเข้ามาทำการสอนตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๐ เป็นต้นมา ณ วัดท่ามะโอ อำเภอเมือง จังหวัดลำปาง ปัจจุบันมีศิษยานุศิษย์เรียนจบหลักสูตรที่วางไว้หลายรุ่น ได้ส่งลูกศิษย์ไปศึกษาต่อยังประเทศสหภาพพม่าจนจบชั้นธัมมาจริยะบ้าง ชั้นเจติยังคณะบ้าง และกลับมาเป็นอาจารย์สอนที่วัดท่ามะโอก็มี จึงได้ขยายการสอนการเรียนออกไปอีกหลายสำนัก เช่น สำนักวัดสมเด็จ อำเภอหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ดำเนินการสอนโดยพระมหาสมโภชน์ กิจฺจสาโร, พระมหาคุณารักษ์ อภิวฑฺฒโน และคุณรุ่งอรุณ จันทร์สงคราม สอนที่สถาบันบาฬีศึกษาพุทธโฆส กิ่งอำเภอพุทธมณฑล จังหวัดนครปฐม, คุณจำรูญ ธรรมดา สอนที่วัดธรรมกาย อำเภอคลองหลวง จังหวัดปทุมธานี ส่วนข้าพเจ้ามีความ

รู้น้อยที่สุดในบรรดาศิษย์จึงสอนได้เพียงย่นย่อเท่านั้น ที่ชมรมนิรุตติศึกษาวัดมหาธาตุฯ และชมรมนิรุตติศึกษาวัดบุรณศิริมาตยาราม กรุงเทพมหานคร

การเรียนการสอนแบบพิสดารเช่นนี้ มีความจำเป็นต้องใช้ตำราฉบับแปล ฉบับอธิบาย และคู่มือต่างๆ ซึ่งยังมีไม่ครบสมบูรณ์เป็นที่ลำบากแก่ผู้เรียนผู้สอนอย่างมาก ในกลุ่มศิษย์ด้วยกันจึงริเริ่มจัดทำตำราฉบับแปลบ้าง อธิบายบ้าง คู่มือการเรียนการสอนบ้าง เพื่อใช้ประกอบการเรียนการสอน พระมหาคุณารักษ์ อภิวฑฺฒโน พาคณะเขียนแปลและอธิบายคัมภีร์ปทรูปสิทธิ พระคันธสาราภิวงศ์ พาคณะเขียนแปลและอธิบายคัมภีร์สุโพธาลังการะและคัมภีร์วุตโตทัย ส่วนข้าพเจ้าเนื่องจากมีความรู้น้อยจึงเลือกทำการแปลและธิบายคัมภีร์ที่ง่าย คือ คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาสู่ภาคภาษาไทย โดยแบ่งออกเป็น ๒ เล่ม คือ :-

๑. **คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแปล ฉบับนักศึกษา** สำหรับเป็นหลักสูตรให้นักศึกษาได้ใช้เรียนในชั้นเรียน

๒. **คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแปลและอธิบาย สำหรับนักศึกษา นักค้นคว้าและผู้สนใจทั่วไป ไว้ศึกษาค้นคว้าเพิ่มเติมโดยละเอียด พร้อมหลักฐานที่มาในพระไตรปิฎกอรรถกถาและฎีกา**

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา เป็นคัมภีร์ที่แสดงนามบัญญัติของเนื้อความทั้งในโลกสวรรค์ โลกมนุษย์ และโลกบาดาลทั้งสิ้น รจนาโดยพระโมคคัลลานมหาเถระ ราชบัณฑิต ณ วัดมหาเชตวัน เกาะศรีลังกา ราวพุทธศตวรรษที่ ๑๖-๑๗ ในรัชสมัยของพระเจ้าปรักกมพาหุที่ ๑ ผู้ทรงกอรปด้วยทานคุณและศีลคุณเป็นต้น ทรงประสานความแตกแยกของพระสงฆ์ ๓ นิกายใหญ่ คือ มหาวิหาร อภยคิริ และมหาเชตวัน ให้สมัครสมานสามัคคีกันดีแล้ว ทรงเป็นผู้อุปถัมภกพระพุทธศาสนาโดยใส่พระทัยด้วยดีตลอดพระชนมชีพของพระองค์

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแปล สำหรับนักศึกษา เล่มนี้ ข้าพเจ้าเคยแปลร่วมกับสามเณรจำรูญ ธรรมดา (ปัจจุบันลาสิกขาแล้ว) เมื่อครั้งยังศึกษาอยู่ที่วัดท่ามะโอ จังหวัดลำปาง แล้วจัดพิมพ์เป็นต้นฉบับไว้ให้เพื่อนนักศึกษาด้วยกันใช้ถ่ายเอกสารประกอบการเรียน เห็นว่าเป็นอีกคัมภีร์หนึ่งที่มีประโยชน์ต่อการศึกษาด้านคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาจึงมีอุตสาหะที่จะทำให้สมบูรณ์ จึงได้จัดพิมพ์ขึ้นใหม่และแก้ไขให้ถูกต้องที่สุดเท่าที่จะทำได้

คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแปล แบ่งออกเป็น ๓ กัณฑ์ใหญ่ คือ :-

๑. สัคคกัณฑ์ ว่าด้วยศัพท์ที่เป็นพระนามของพระพุทธเจ้า ชื่อพระนิพพาน พระอรหันต์ และโลกสวรรค์ เป็นต้น

๒. ภูกัณฑ์ ว่าด้วยนามศัพท์ที่เป็นสถานที่ พื้นดิน ภูเขา ต้นไม้ แม่น้ำ และลำธาร เป็นต้น

๓. สามัญญกัณฑ์ ว่าด้วยนามศัพท์และคุณศัพท์สามัญทั่วๆ ไป มี ความดีงาม ความประเสริฐ การกระทำ เป็นต้น รวมทั้งศัพท์ที่เป็นนิบาตบท และอุปสัคบท

อนึ่ง ในกัณฑ์ใหญ่ทั้ง ๓ นั้น ยังประกอบด้วย ๑๗ วรรคย่อย มี ภูมิวรรค และ ปุรวรรค เป็นต้น เมื่อรวมปณามคาถา ปฏิญญาคาถา ปริภาสาคาถา และนิคมนคาถา ทั้งหมดแล้ว เป็น ๑,๒๒๑ คาถา

การแปลคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาในครั้งนี้ แม้ประสงค์จะให้เกิดประโยชน์ต่อนักศึกษาก็จริง ก็ทำได้เท่าที่มีความรู้ความเข้าใจประมาณน้อยเท่านั้น หวังจักได้รับความอนุเคราะห์จากผู้รู้แนะนำในส่วนที่บกพร่องผิดพลาดเพื่อความสมบูรณ์ทั้งอรรถและพยัญชนะในการปรับปรุงแก้ไขคราวต่อไป

ขอขอบคุณและอนุโมทนาท่านผู้มีส่วนร่วมให้คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแปลเล่มนี้สำเร็จลุล่วงด้วยดี บุญกุศลใดอันเกิดขึ้นจากการจัดพิมพ์หนังสือเล่มนี้ออกเผยแพร่ ขอบุญกุศลนั้นทั้งมวล จงสำเร็จประโยชน์แด่ท่านผู้มีอุปการคุณ บูรพาจารย์ และทุกท่านโดยเท่าเทียมกันเทอญ

พระมหาสมปอง มุทิโต
ชมรมนิรุตติศึกษา
๑ มกราคม ๒๕๓๙

สารบัญ

มาติกา	หน้า
คำนำ	ก
ปณามคาถา	๑
ปฏิญญาคาถา	๒
ปริภาสาคาถา	๒
๑. สัคคกัณฑ์	๕
๒. ภูกัณฑ์	๔๐
๑. ภูมิวรรค	๔๐
๒. ปุรวรรค	๔๔
๓. นรวรรค	๕๐
๔. จตุพพรรณวรรค	๗๒
๔.๑. ขัตติยวรรค	๗๒
๔.๒. พราหมณวรรค	๘๖
๔.๓. เวสสวรรค	๖๗
๔.๔. สุททวรรค	๑๑๐
๕. อรัญญวรรค	๑๑๗
๖. อรัญญาทิวรรค	๑๓๒
๖.๑. เสลวรรค	๑๓๒
๖.๒. สัปปาณวรรค	๑๓๓
๗. ปาตาลวรรค	๑๔๑
๓. สามัญญกัณฑ์	๑๕๐
๑. วิเสสยาธีนวรรค	๑๕๐
๒. สังกิณณวรรค	๑๖๓
๓. อเนกัตถวรรค	๑๖๘
๔. อัพยยวรรค	๒๖๔
นิบาตบท	๒๖๔
อุปสัคบท	๒๗๐
นิบาตมีอรรถมาก	๒๗๕
นิคมนคาถา	๒๗๖
อภิธานักขราวลิ	๒๘๓
หนังสืออ้างอิง	๓๔๖
รายนามผู้ถวายคอมพิวเตอร์และร่วมสร้างหนังสือ	๓๕๑

คัมภีร์
อภิธานัปปทีปิกาแปล

นโม ตสฺส ภควโต อรหโต สมฺมาสมฺพุทฺธสฺส.

ปณามคาถา

พุทฺธปณาม

(ก) ตถาคโต โย กรุณากโร กโร-
ปยาต'โมสชฺช สุขปฺปทํ ปทํ
อกา ปรตฺถํ กลิสมฺภเว ภเว
นมามิ ตํ เกวลทุกฺกรํ กรํ.

โย ตถาคโต พระพุทธเจ้าพระองค์ใด **กรุณากโร** ผู้ทรงเป็นที่ตั้งแห่งพระมหากรุณา **โอสชฺช** ทรงสละแล้ว **ปทํ** ซึ่งพระนิพพาน **กโรปยาตํ** อันเข้าใกล้พระอรหันต์ **สุขปฺปทํ** อันให้ซึ่งความสุข **กรํ** ทรงกระทำอยู่ **เกวลทุกฺกรํ (ปญฺจวิธปริจฺจาคาทิกํ)** ซึ่งการบริจาคใหญ่ ๕ อย่างเป็นต้นอันบุคคลกระทำได้โดยยากยิ่ง **ภเว** ในสงสารภพ **กลิสมฺภเว** อันเป็นเหตุเกิดขึ้นแห่งทุกข์ **อกา** ได้ทรงกระทำแล้ว **ปรตฺถํ** ซึ่งประโยชน์เพื่อบุคคลอื่น, **อหํ** ข้าพเจ้า **นมามิ** ย่อมนอบน้อม **ตํ ตถาคตํ** ซึ่งพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น.

ธมฺมปณาม

(ข) อปูชยุํ ยํ มุนิกุญฺชรา ชรา-
รุชาทิมุตฺตา ยหิมุตฺตเร ตเร
ฐิตา ติวฏฺฏมฺพุนิธึ นรานรา
ตรึสุ ตํ ธมฺมมมปฺปหํ ปหํ.

มุนิกุญฺชรา พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐทั้งหลาย **ชรารุชาทิมุตฺตา** ผู้ทรงพ้นแล้วจากทุกข์ภัยมีความแก่และความเจ็บเป็นต้น **อปูชยุํ** ทรงบูชาแล้ว **ยํ ธมฺมํ** ซึ่งพระธรรมใด, **นรานรา** มนุษย์และเทวดาทั้งหลาย **ฐิตา** ผู้ดำรงอยู่แล้ว **ยหึ ตเร** บนเรือสำเภาคือพระธรรมใด **อุตฺตเร** อันประเสริฐสุด **ตรึสุ** ข้ามแล้ว **ติวฏฺฏมฺพุนิธึ** ซึ่งมหาสมุทรคือไตรวัฏฏ์, **อหํ** ข้าพเจ้า **นมามิ** ย่อมนอบน้อม **ตํ อปิ ธมฺมํ** แม้ซึ่งพระธรรมนั้น **อมปฺปหํ** อันละซึ่งบาป.

สงฺฆปณาม

(ค) คตํ มุนินฺโทรสสูนุตํ นุตํ
สุปุญฺญเขตฺตํ ภุวเนสุ ตํ สุตํ
คณมฺปิ ปาณีกตสํวรํ วรํ
สทา คุโณเฆน นิรนฺตร'นฺตรํ.

อหํ ข้าพเจ้า **นมามิ** ย่อมนอบน้อม **ตํ คณมฺปิ** แม้ซึ่งหมู่พระอริยสงฆ์ ๘ จำพวกนั้น **คตํ** ผู้ถึงแล้ว **มุนินฺโทรสสูนุตํ** ซึ่งความเป็นบุตรแท้ๆ อันเกิดแต่พระอุระของพระจอมมุนี **นุตํ** ผู้อันเทวดาและมนุษย์สรรเสริญแล้ว **สุปุญฺญเขตฺตํ** ผู้เป็นเนื้อนาบุญของผู้ปรารถนาบุญทั้งหลาย **สุตํ** ผู้มีชื่อเสียง **ภุวเนสุ** ในภพทั้งหลาย **ปาณีกตสํวรํ** ผู้มีปาติโมกข์สังวรศีลอันกระทำไว้เพียงดังชีวิต **วรํ** ผู้ประเสริฐ **นิรนฺตรนฺตรํ** ผู้มีจิตบริบูรณ์ **คุโณเฆน** ด้วยหมู่แห่งคุณมีศีลเป็นต้น **สทา** ในกาลทุกเมื่อ.

ปฏิญฺญา

(ฆ) นามลิงฺเคสุ โกสลฺล- มตฺถนิจฺฉยการณํ
ยโต มหพฺพลํ พุทฺธ- วจเน ปาฏวตฺถินํ.
(ง) นามลิงฺคานฺย'โต พุทฺธ- ภาสิตสฺสา'รหานฺย'หํ
ทสฺสยนฺโต ปกาเสสฺส มภิธานปฺปทีปิกํ.

โกสลฺลํ ความเป็นผู้ฉลาด **นามลิงฺเคสุ** ในนามและลิงค์ทั้งหลาย **อตฺถนิจฺฉยการณํ** อันเป็นเหตุแห่งการตัดสินซึ่งอรรถ **มหพฺพลํ** อันมีกำลังมาก **ปาฏวตฺถินํ** ของชนทั้งหลายผู้ปรารถนาซึ่งความเป็นคนฉลาด **พุทฺธวจเน** ในพระพุทธพจน์ **ยโต** เพราะเหตุใด, **อโต** เพราะเหตุนั้น **อหํ** ข้าพเจ้า **ทสฺสยนฺโต** แสดงอยู่ **นามลิงฺคานิ** ซึ่งนามและลิงค์ทั้งหลาย **อรหานิ** อันสมควร **พุทฺธภาสิตสฺส** ต่อพระไตรปิฎกอันเป็นพระดำรัสของพระพุทธเจ้า **ปกาเสสฺสํ** จักรจนา **อภิธานปฺปทีปิกํ** ซึ่งคัมภีร์มีชื่อว่า "อภิธานัปปทีปิกา".

ปริภาสา

(จ) ภิยฺโย รูปนฺตรา สาห- จริเยน จ กตฺถจิ
กฺวจา'หจฺจวิธาเนน เญยฺยํ ถีปุนฺนปุํสกํ.

ถีปุนฺนปุํสกํ อิตถีลิงค์ ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ **เญยฺยํ** นักศึกษาพึงทราบ **รูปนฺตรา** โดยรูปพิเศษ **ภิยฺโย** โดยมาก **สาหจริเยน** โดยความเป็นไปกับด้วยศัพท์ที่มีลิงค์แน่นอน **กตฺถจิ** ในบางที่ **อาหจฺจวิธาเนน จ** และโดยการกระทำพิเศษ **กฺวจิ** ในบางที่.

(ฉ) อภินฺนลิงฺคานํ เยว ทฺวนฺโท จ ลิงฺควาจกา
คาถาปาทนฺตมชฺฌฎฺฐา ปุพฺพํ ยนฺตฺยปเร ปรํ.

ทฺวนฺโท ทวันทสมาส **อภินฺนลิงฺคานํ เยว** แห่งศัพท์ทั้งหลายที่มีลิงค์ไม่แตกต่างกันเท่านั้น (**กาตพฺโพ** นักศึกษาพึงกระทำ), **ลิงฺควาจกา** ศัพท์อันกล่าวลิงค์ทั้งหลาย **คาถาปาทนฺตมชฺฌฎฺฐา** ที่ตั้งอยู่ในที่สุดและท่ามกลางแห่งบาทคาถา **ยนฺติ** ย่อมไป **ปุพฺพํ** สู่บทหน้า, **อปเร** ศัพท์อันตั้งอยู่ในเบื้องแรกแห่งบาทคาถาอื่น **ยนฺติ** ย่อมไป **ปรํ** สู่บทหลัง.

(ช) ปุมิตฺถิยํ ปทํ ทฺวีสุ สพฺพลิงฺเค จ ติสฺวิติ
อภิธานนฺตรารมฺเภ เญยฺยํ ตฺว'นฺต'มถาทิ จ.

ทฺวีสุ อิติ ปทํ บทว่า"ทฺวีสุ" **เญยฺยํ** นักศึกษาพึงทราบ(ว่าเป็นไป) **ปุมิตฺถิยํ** ในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์, **จ** อนึ่ง **ตีสุ อิติ ปทํ** บทว่า"ตีสุ" **เญยฺยํ** นักศึกษาพึงทราบ(ว่าเป็นไป) **สพฺพลิงฺเค** ในลิงค์ทั้งหมด, **ตฺวนฺตํ** บทอันมีตุศัพท์เป็นที่สุด **อถาทิ จ** และบทอันมีอถศัพท์อยู่เบื้องหน้า **เญยฺยํ** นักศึกษาพึงทราบ(ว่าเป็นไป) **อภิธานนฺตรารมฺเภ** ในการกล่าวซึ่งศัพท์ไวพจน์อื่น.

(ฌ) ภิยฺโย ปโยค'มาคมฺม โสคเต อาคเม กฺวจิ
นิฆณฺฑุยุตฺติ'ญฺจา'นีย นามลิงฺคํ กถียติ.

นามลิงฺคํ นามและลิงค์ (**มยา** อันข้าพเจ้า) **อาคมฺม** นำมาแล้ว **ปโยคํ** ซึ่งอุทาหรณ์ **อาคเม** ในพระไตรปิฎก **โสคเต** อันเป็นพระดำรัสของพระสุคต **ภิยฺโย** โดยมาก, **กฺวจิ จ** และในบางที่ **อานีย** นำมาแล้ว **นิฆณฺฑุยุตฺตึ** ซึ่งอุทาหรณ์อันสมควรอันมาในคัมภีร์นิฆัณฑุ **กถียติ** ย่อมกล่าว.

๑. สัคคกัณฑ์

๑. พุทฺโธ ทสพโล สตฺถา สพฺพญฺญู ทฺวิปทุตฺตโม
มุนินฺโท ภควา นาโถ จกฺขุมงฺคีรโส มุนิ.
๒. โลกนาโถนธิวโร มเหสิ จ วินายโก
สมนฺตจกฺขุ สุคโต ภูริปญฺโญ จ มารชิ.
๓. นรสีโห นรวโร ธมฺมราชา มหามุนิ
เทวเทโว โลกครุ ธมฺมสฺสามี ตถาคโต.
๔. สยมฺภู สมฺมาสมฺพุทฺโธ วรปญฺโญ จ นายโก
ชิโน สกฺโก ตุ สิทฺธตฺโถ สุทฺโธทนิ จ โคตโม.
๕. สกฺยสีโห ตถา สกฺย- มุนิ จาทิจฺจพนฺธุ จ.

พระพุทธเจ้าทุกพระองค์ทรงมีพระนามเหมือนกัน ๓๒ พระนาม คือ :- พุทฺธ, ทสพล, สตฺถุ, สพฺพญฺญู, ทฺวิปทุตฺตม, มุนินฺท, ภควนฺตุ, นาถ, จกฺขุมนฺตุ, องฺคีรส, มุนิ, โลกนาถ, อนธิวร, มเหสิ, วินายก, สมนฺตจกฺขุ, สุคต, ภูริปญฺญ, มารชิ, นรสีห, นรวร, ธมฺมราชา, มหามุนิ, เทวเทว, โลกครุ, ธมฺมสฺสามี, ตถาคต, สยมฺภู, สมฺมาสมฺพุทฺธ, วรปญฺญ, นายก, ชิน.

ตุ ส่วนพระพุทธเจ้าองค์ปัจจุบันทรงมีพระนาม ๗ พระนาม คือ :- สกฺก, สิทฺธตฺถ, สุทฺโธทนิ, โคตม, สกฺยสีห, สกฺยมุนิ, อาทิจฺจพนฺธุ.

๖. โมกฺโข นิโรโธ นิพฺพานํ ทีโป ตณฺหกฺขโย ปรํ
ตาณํ เลณมรูปํ จ สนฺตํ สจฺจมนาลยํ.
๗. อสงฺขตํ สิวมมตํ สุทุทฺทสํ ปรายณํ สรณมนีติกํ ตถา
อนาสวํ ธุวมนิทสฺสนากตา- ปโลกิตํ นิปุณมนนฺตมกฺขรํ.
๘. ทุกฺขกฺขโย พฺยาพชฺฌํ จ วิวฏฺฏํ เขม เกวลํ
อปวคฺโค วิราโค จ ปณีตมจฺจุตํ ปทํ.
๙. โยคกฺเขโม ปารมฺปิ มุตฺติ สนฺติ วิสุทฺธิโย
วิมุตฺยสงฺขตธาตุ สุทฺธิ นิพฺพุติโย สิยุํ.

พระนิพพานมี ๔๖ ชื่อ คือ :- โมกฺข, นิโรธ, นิพฺพาน, ทีป, ตณฺหกฺขย, ปร, ตาณ, เลณ, อรูป, สนฺต, สจฺจ, อนาลย, อสงฺขต, สิว, อมต, สุทุทฺทส, ปรายณ, สรณ, อนีติก, อนาสว, ธุว, อนิทสฺสน, อกต, อปโลกิต, นิปุณ, อนนฺต, อกฺขร, ทุกฺขกฺขย, พฺยาพชฺฌ, วิวฏฺฏ, เขม, เกวล, อปวคฺค, วิราค, ปณีต, อจฺจุต, ปท, โยคกฺเขม, ปาร, มุตฺติ, สนฺติ, วิสุทฺธิ, วิมุติ, อสงฺขตธาตุ, สุทฺธิ, นิพฺพุติ.

๑๐. ขีณาสโว ตฺวเสกฺโข จ วีตราโค ตถารหา
เทวโลโก ทิโว สคฺโค ติทิโว ติทสาลโย.

พระอรหันต์ ๔ ชื่อ คือ :- **ขีณาสว, อเสกฺข, วีตราค, อรหนฺต.**

สวรรค์ ๕ ชื่อ คือ :- **เทวโลก, ทิว, สคฺค, ติทิว, ติทสาลย.**

๑๑. ติทสา ตฺวมรา เทวา วิพุธา จ สุธาสิโน
สุรา มรู ทิโวกา จา- มตปา สคฺควาสิโน.
๑๒. นิชฺชรานิมิสา ทิพฺพา อปุเม เทวตานิ จ.

เทวดา (ทั่วไป) ๑๔ ชื่อ คือ :- **ติทส, อมร, เทว, วิพุธ, สุธาสี, สุร, มรุ, ทิโวก, อมตป, สคฺควาสี, นิชฺชร, อนิมิส, ทิพฺพ, เทวตา (เทวตานิ).**

เทวตา เทวตาศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **อปุเม** ในอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์ ที่ไม่ใช่ปุงลิงค์.

๑๓. สิทฺโธ ภูโต จ คนฺธพฺโพ คุยฺหโก ยกฺขรกฺขสา
กุมฺภณฺโฑ จ ปิสาจาที นิทฺทิฏฺฐา เทวโยนิโย.

เทวโยนิโย ต้นกำเนิดเทวดา **นิทฺทิฏฺฐา** ท่านแสดงแล้ว(ว่ามี ๘ จำพวก คือ **สิทฺโธ** ตระกูลสิทธเทวดา **ภูโต** ตระกูลภูตเทวดา **คนฺธพฺโพ** ตระกูลคันธัพพเทวดา **คุยฺหโก** ตระกูลคุยหกเทวดา **ยกฺขรกฺขสา** ตระกูลยักษเทวดาและตระกูลรักษสเทวดา **กุมฺภณฺโฑ** ตระกูลกุมภัณฑเทวดา **ปิสาจาที จ** และตระกูลปิสาจเทวดาเป็นต้น.

๑๔. ปุพฺพเทวา สุรริปู อสุรา ทานวา ปุเม
ตพฺพิเสสา ปหาราโท สมฺพโร พลิอาทโย.

อสูร ๔ ชื่อ คือ :- **ปุพฺพเทว, สุรริปุ, อสุร, ทานว.** (**อิเม** ศัพท์เหล่านี้ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป) **ปุเม** ในปุงลิงค์.

ปหาราโท ปหาราทอสูร **สมฺพโร** สัมพรอสูร **พลิอาทโย** และพลิอสูรเป็นต้น **ตพฺพิเสสา** เป็นประเภทของอสูรนั้น.

๑๕. ปิตามโห ปิตา พฺรหฺมา โลเกโส กมลาสโน
ตถา หิรญฺญคพฺโภ จ สุรเชฏฺโฐ ปชาปติ.

พรหม ๘ ชื่อ คือ :- **ปิตามห, ปิตุ, พฺรหฺม, โลเกส, กมลาสน, หิรญฺญคพฺภ, สุรเชฏฺฐ, ปชาปติ.**

๑๖. วาสุเทโว หริ กณฺโห เกสโว จกฺกปาณฺยถ
มหิสฺสโร สิโว สูลี อิสฺสโร ปสุปตฺยปิ.
๑๗. หโร วุตฺโต กุมาโร ตุ ขนฺโท สตฺติธโร ภเว.

พระนารายณ์ ๕ ชื่อ คือ :- วาสุเทว, หริ, กณฺห, เกสว, จกฺกปาณิ.
พระอิศวร ๖ ชื่อ คือ :- มหิสฺสร, สิว, สูลี, อิสฺสร, ปสุปติ, หร.
ขันธกุมาร (ลูกพระอิศวร) ๓ ชื่อ คือ :- กุมาร, ขนฺท, สตฺติธร.

๑๘. สกฺโก ปุรินฺทโท เทว- ราชา วชิรปาณิ จ
สุชมฺปติ สหสฺสกฺโข มหินฺโท วชิราวุโธ.
๑๙. วาสโว จ ทสสต- นยโน ติทิวาธิภู
สุรนาโถ จ วชิร- หตฺโถ จ ภูตปตฺยปิ.
๒๐. มฆวา โกสิโย อินฺโท วตฺรภู ปากสาสโน
วิโทโชถ สุชา ตสฺส ภริยาถ ปุรํ ภเว.

พระอินทร์ ๒๐ ชื่อ คือ :- สกฺก, ปุรินฺทท, เทวราชา, วชิรปาณิ, สุชมฺปติ, สหสฺสกฺข, มหินฺท, วชิราวุธ, วาสว, ทสสตนยน, ติทิวาธิภู, สุรนาถ, วชิรหตฺถ, ภูตปติ, มฆว, โกสิย, อินฺท, วตฺรภู, ปากสาสน, วิโทช.

ภริยา พระมเหสี ตสฺส ของพระอินทร์นั้น สุชา ชื่อว่าสุชา.

๒๑. มสกฺกสารา วสฺโสก- สารา เจวามราวตี
เวชยนฺโต ตุ ปาสาโท สุธมฺมา ตุ สภา มตา.

ปุรํ วิมาน ตสฺส ของพระอินทร์นั้น มสกฺกสารา ชื่อว่ามสักกสารา วสฺโสกสารา ชื่อว่าวัสโสกสารา อมราวตี และชื่อว่าอมราวดี.

ปาสาโท ปราสาท ตสฺส ของพระอินทร์นั้น เวชยนฺโต ชื่อว่าเวชยันตะ.

สภา ที่ประชุม ตสฺส ของพระอินทร์นั้น มตา ท่านรู้แล้ว สุธมฺมา ว่าชื่อสุธัมมา.

๒๒. เวชยนฺโต รโถ ตสฺส วุตฺโต มาตลิ สารถิ
เอราวโณ คโช ปณฺฑุ- กมฺพโล ตุ สิลาสนํ.
๒๓. สุวีโรจฺจาทโย ปุตฺตา นนฺทา โปกฺขรณี ภเว
นนฺทนํ มิสฺสกํ จิตฺต- ลตา ผารุสกํ วนา.

รโถ พระราชรถ ตสฺส ของพระอินทร์นั้น เวชยนฺโต ชื่อว่าเวชยันต์, สารถิ นายสารถี(คนขับรถ) ตสฺส ของพระอินทร์นั้น วุตฺโต ถูกกล่าวแล้ว มาตลิ ว่าชื่อมาตลิ, คโช ช้างทรง ตสฺส ของพระอินทร์นั้น เอราวโณ ชื่อว่าเอราวัณ, สิลาสนํ ที่ประทับนั่งอัน

สำเร็จด้วยศิลา **ตสฺส** ของพระอินทร์นั้น **ปณฺฑุกมฺพโล** ชื่อว่าปัณฑุกัมพล.

ปุตฺตา พระราชโอรสทั้งหลาย **ตสฺส** ของพระอินทร์นั้น **สุวีโรจฺจาทโย** มีสุวีรเทพบุตรเป็นต้น. **โปกฺขรณี** สระโบกขรณี **ตสฺส** ของพระอินทร์นั้น **นนฺทา** ชื่อว่านันทา. **นนฺทนํ** สวนนันทนะ **มิสฺสกํ** สวนมิสสกะ **จิตฺตลตา** สวนจิตตลดา **ผารุสกํ** และสวนผารุสกะ **วนา** เป็นราชอุทยาน **ตสฺส** ของพระอินทร์นั้น.

๒๔. อสนิ ทฺวีสุ กุลิสํ วชิรํ ปุนฺนปุํสเก
อจฺฉราโยตฺถิยํ วุตฺตา รมฺภาอลมฺพุสาทโย
เทวิตฺถิโยถ คนฺธพฺพา ปญฺจสิโขติ อาทโย.

อาวุธของพระอินทร์ ๓ ชื่อ คือ :- **อสนิ, กุลิส, วชิร. อสนิ** อสนิศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ทฺวีสุ** ในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ทั้งสอง, **วชิรํ** วชิรศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ปุนฺนปุํสเก** ในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

เทวิตฺถิโย นางเทพธิดาทั้งหลาย **รมฺภาอลมฺพุสาทโย** มีนางรัมภาและนางอลัมพุสาเป็นต้น **อจฺฉราโย** ชื่อว่านางอัจฉรา(เทพธิดาพิเศษ) **วุตฺตา** ถูกกล่าวแล้ว **อิตฺถิยํ** ในอิตถีลิงค์พหุวจนะ.

คนฺธพฺพา เทพดนตรีทั้งหลาย **ปญฺจสิโขติอาทโย** มีปัญจสิขเทพบุตรเป็นต้น .

๒๕. วิมาโน นิตฺถิยํ พฺยมฺหํ ปียูสํ ตฺวมตํ สุธา
สิเนรุ เมรุ ติทิวา- ธาโร เนรุ สุเมรุ จ.

วิมานเทวดา ๒ ชื่อ คือ :- **วิมาน, พฺยมฺห. วิมาโน** วิมานศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **อนิตฺถิยํ** ในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ที่ไม่ใช่อิตถีลิงค์.

สุธาโภชน์ (อาหารทิพย์) ๓ ชื่อ คือ :- **ปียูส, อมต, สุธา.**

ภูเขาสุเมรุ ๕ ชื่อ คือ :- **สิเนรุ, เมรุ, ติทิวาธาร, เนรุ, สุเมรุ.**

๒๖. ยุคนฺธโร อีสธโร กรวีโก สุทสฺสโน
เนมินฺธโร วินตโก อสฺสกณฺโณ กุลาจลา.

กุลาจลา ตระกูลแห่งภูเขา(ภูเขาสัตตปริพันธ์หรือสัตตบรรพต) มี ๗ คือ :- **ยุคนฺธโร** ภูเขายุคันธระ **อีสธโร** ภูเขาอีสธระ **กรวีโก** ภูเขากรวีกะ **สุทสฺสโน** ภูเขาสุทัสสนะ **เนมินฺธโร** ภูเขาเนมินธระ **วินตโก** ภูเขาวินตกะ **อสฺสกณฺโณ** และภูเขาอัสสกัณณะ.

๒๗. มนฺทากินี ตถากาส- คงฺคา สุรนทีปฺยถ.

๒๘. โกวิฬาโร ตถา ปาริจฺ- ฉตฺตโก ปริชาตโก
กปฺปรุกฺโข ตุ สนฺตานา- ทโย เทวทุทุมา สิยุํ.

แม่น้ำในอากาศ ๓ ชื่อ คือ :- **มนฺทากินี, อากาสคงฺคา, สุรนที.**

ต้นปาริชาติ(ต้นไม้บนสวรรค์) ๓ ชื่อ คือ :- **โกวิฬาร, ปาริจฺฉตฺตก, ปริชาตก.**

เทวทุทุมา ต้นไม้บนสวรรค์(มี) **กปฺปรุกฺโข** ต้นกัลปพฤกษ์ **สนฺตานาทโย** และต้นซึก(จามจุรี)เป็นต้น.

๒๙. ปาจีปตีจฺยุทีจิตฺถี ปุพฺพปจฺฉิมอุตฺตรา
ทิสาถ ทกฺขิณาปาจี วิทิสานุทิสา ภเว.

ปุพฺพปจฺฉิมอุตฺตรา ทิศตะวันออก ทิศตะวันตก และทิศเหนือ **ปาจีปตีจีอุทีจี** ชื่อว่า ปาจี ปตีจีและอุทีจี(ตามลำดับ). **อิตฺถี** ปาจี ปตีจีและอุทีจีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ทกฺขิณา ทิสา ทิศใต้ **อปาจี** ชื่อว่าอปาจี.

ทิศเฉียง ๒ ชื่อ คือ :- **วิทิสา, อนุทิสา.**

๓๐. เอราวโต ปุณฺฑรีโก วามโน กุมุโทญฺชโน
ปุปฺผทนฺโต สพฺพภุมฺโม สุปฺปตีโก ทิสาคชา.

ทิสาคชา เป็นช้างประจำทิศทั้ง ๘ คือ:- **เอราวโต** ช้างชื่อว่าเอราวตะ **ปุณฺฑรีโก** ช้างชื่อว่าปุณฑรีกะ **วามโน** ช้างชื่อว่าวามนะ **กุมุโท** ช้างชื่อว่ากุมุทะ **อญฺชโน** ช้างชื่อว่าอัญชนะ **ปุปฺผทนฺโต** ช้างชื่อว่าปุปผทันตะ **สพฺพภุมฺโม** ช้างชื่อว่าสัพพภุมมะ **สุปฺปตีโก** และช้างชื่อว่าสุปปตีกะ.

๓๑. ธตรฏฺโฐ จ คนฺธพฺพา- ธิโป กุมฺภณฺฑสามิ ตุ
วิรุฬฺหโก วิรูปกฺโข ตุ นาคาธิปตีริโต.

ท้าวทศรฏฐ์ผู้รักษาทิศตะวันออก ๒ ชื่อ คือ :- **ธตรฏฺฐ, คนฺธพฺพาธิป.**

ท้าววิรุฬหกผู้รักษาทิศใต้ ๒ ชื่อ คือ :- **กุมฺภณฺฑสามิ, วิรุฬฺหก.**

ท้าววิรูปักษ์ผู้รักษาทิศตะวันตก ๒ ชื่อ คือ :- **วิรูปกฺข, นาคาธิปติ.**

๓๒. ยกฺขาธิโป เวสฺสวโณ กุเวโร นรวาหโน
อฬกา ฬกมนฺทาสฺส ปุรี ปหรณํ คทา
จตุทฺทิสานมธิปา ปุพฺพาทีนํ กมา อิเม.

ท้าวเวสสุวรรณผู้รักษาทิศเหนือ ๔ ชื่อ คือ :- **ยกฺขาธิป, เวสฺสวณ, กุเวร, นรวาหน.**

ปุรี วิมาน **อสฺส** ของท้าวเวสสุวรรณนั้น **อฬกา** ชื่อว่าอฬกา **อฬกมนฺทา** และชื่อว่าอฬกมันทา.

ปหรณํ อาวุธ **อสฺส** ของท้าวเวสสุวรรณนั้น **คทา** ชื่อคทา.

อิเม เทวดามีท้าวทศรฎฐ์เป็นต้นเหล่านี้ **อธิปา** เป็นใหญ่ **จตุทฺทิสานํ** แห่งทิศทั้งสี่ **ปุพฺพาทีนํ** มีทิศตะวันออกเป็นต้น **กมา** ตามลำดับ.

๓๓. **ชาตเวโท สิขี โชติ**	**ปาวโก ทหโนนโล**
หุตาวโหจฺจิมา ธูม-	**เกตฺวคฺคิ คินิ ภานุมา.**
๓๔. **เตโช ธูมสิโข วายุ-**	**สโข จ กณฺหวตฺตนี**
เวสฺสานโร หุตาโสถ	**สิขา ชาลจฺจิ จาปฺเม.**

ไฟ ๑๘ ชื่อ คือ :- **ชาตเวท, สิขี, โชติ, ปาวก, ทหน, อนล, หุตาวห, อจฺจิมนฺตุ, ธูมเกตุ, อคฺคิ, คินิ, ภานุมนฺตุ, เตช, ธูมสิข, วายุสข, กณฺหวตฺตนี, เวสฺสานร, หุตาส.**

เปลวไฟ ๓ ชื่อ คือ :- **สิขา, ชาลา, อจฺจิ. อจฺจิ อจฺจิศัพท์** วตฺตติ ย่อมเป็นไป **อปฺเม** ในอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์ที่ไม่ใช่ปุงลิงค์.

๓๕. **วิปฺผุลิงฺคํ ผุลิงฺคํ จ**	**ภสฺมา ตุ เสฏฺฐิ ฉาริกา**

ประกายไฟ ๒ ชื่อ คือ :- **วิปฺผุลิงฺค, ผุลิงฺค.**

ขี้เถ้า ๓ ชื่อ คือ :- **ภสฺม, เสฏฺฐิ, ฉาริกา.**

๓๖. **กุกฺกุโฬ อุณฺหภสฺมสฺมิ-**	**มงฺคาโร ลาตมุมฺมุกํ**
สมิธา อิธุมํ เจโธ	**อุปาทานํ ตถินฺธนํ.**

กุกฺกุโฬ กุกฺกุฬศัพท์ วตฺตติ ย่อมเป็นไป **อุณฺหภสฺมสฺมึ** ในขี้เถ้าร้อน.

(ขี้เถ้าร้อน ๒ ชื่อ คือ :- **กุกฺกุฬ, อุณฺหภสฺมิ**).

ถ่านไฟ ๓ ชื่อ คือ :- **องฺคาร, อลาต, อุมฺมุก.**

เชื้อเพลิง ๕ ชื่อ คือ :- **สมิธ, อิธุม, อิธ, อุปาทาน, อินฺธน.**

๓๗. **อโถภาโส ปกาโส จา-**	**โลโกชฺโชตาตปา สมา**
มาลุโต ปวโน วายุ	**วาโตนิรสมีรณา**
คนฺธวาโห ตถา วาโย	**สมีโร จ สทาคติ.**

แสงสว่าง ๕ ชื่อ คือ :- **โอภาส, ปกาส, อาโลก, อุชฺโชต, อาตป.**

ลม ๑๐ ชื่อ คือ:- **มาลุต, ปวน, วายุ, วาต, อนิร, สมีรณ, คนฺธวาห, วาย, สมีร, สทาคติ.**

๓๘. วายุเภทา อิเม ฉุทฺธงฺ- คโม จาโธคโม ตถา
กุจฺฉิฏฺโฐ จ โกฏฺฐาสโย อสฺสาสงฺคานุสาริโน.

อิเม ฉ หกอย่างเหล่านี้ อิติ คือ อุทฺธงฺคโม ลมอันพัดขึ้นเบื้องบน อโธคโม ลมอันพัดลงสู่เบื้องล่าง กุจฺฉิฏฺโฐ ลมอันตั้งอยู่ในท้อง โกฏฺฐาสโย ลมอันตั้งอยู่ในลำไส้ อสฺสาสงฺคานุสาริโน ลมหายใจออกและลมอันแล่นเข้าไปตามอวัยวะน้อยใหญ่ วายุเภทา เป็นชนิดของลมในกาย.

๓๙. อโถ อปานํ ปสฺสาโส อสฺสาโส อานมุจฺจเต.

อโถ อื่นจากนั้น ปสฺสาโส ลมหายใจเข้า อุจฺจเต ย่อมถูกเรียก อปานํ ว่าอปานะ, อสฺสาโส ลมหายใจออก อุจฺจเต ย่อมถูกเรียก อานํ ว่าอานะ.

๔๐. เวโค ชโว รโย ขิปฺปํ ตุ สีฆํ ตุริตํ ลหุ
อาสุ ตุณฺณมรํ จาวิ ลมฺพิตํ ตุวฏํปิ จ.

ความเร็ว ๓ ชื่อ คือ :- เวค, ชว, รย.

เร็ว, ด่วน, พลัน ๙ ชื่อ คือ :- สีฆ, ตุริต, ลหุ, อาสุ, ตุณฺณ, อร, อาวิ, ลมฺพิต, ตุวฏ.

๔๑. สตตํ นิจฺจมวิรตา- นารต สนฺตตมนวรตํ จ ธุวํ
ภุสมติสโย จ ทฬฺหํ ติพฺเพกนฺตาติมตฺตพาฬฺหานิ
ขิปฺปาที ปณฺฑเก ทพฺเพ ทพฺพคา เตสฺ เย ติสุ.

เที่ยง, แท้, แน่นอน ๗ ชื่อ คือ :- สตต, นิจฺจ, อวิรต, อนารต, สนฺตต, อนวรต, ธุว.

ยิ่ง, แรง ๗ ชื่อ คือ :- ภุส, อติสย, ทฬฺห, ติพฺพ, เอกนฺต, อติมตฺต, พาฬฺห.

ขิปฺปาที ขิปฺปศัพท์เป็นต้น (ในคาถาที่ ๔๐) **วตฺตมานา** อันเป็นไปอยู่ **อทพฺเพ** ในคุณอันไม่ใช่ทัพพะ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **ปณฺฑเก** ในนปุงสกลิงค์, **เตสุ** บรรดาขิปฺปศัพท์เป็นต้นเหล่านั้น **เย** ศัพท์เหล่าใด **ทพฺพคา** กล่าวซึ่งทัพพะ **เต** ศัพท์เหล่านั้น **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **ติสุ** ในลิงค์ทั้งสาม.

๔๒. อวิคฺคโห ตุ กาโม จ มโนภู มทโน ภเว
อนงฺโค วสวตฺตี จ ปาปิมา จ ปชาปติ.

๔๓. ปมตฺตพนฺธุ กณฺโห จ มาโร นมุจิ ตสฺส ตุ
ตณฺหารตีรคา ธีตู หตฺถี ตุ คิริเมขโล.

มาร ๑๒ ชื่อ คือ :- อวิคฺคห, กาม, มโนภู, มทน, อนงฺค, วสวตฺตี, ปาปิมนฺตุ,

ปชาปติ, ปมตฺตพนฺธุ, กณฺห, มาร, นมุจิ. (หรือ)

เป็นกิเลสมาร ๔ ชื่อ คือ :- **อวิคฺคห, กาม, มโนภู, มทน.**

เป็นพญามาร, เทวปุตตมาร ๘ ชื่อ คือ :- **อนฺตก, วสวตฺตี, ปาปิมนฺตุ, ปชาปติ, ปมตฺตพนฺธุ, กณฺห, มาร, นมุจิ .**

ธีตา ธิดาทั้งหลาย **ตสฺส** ของพญามารนั้น **ตณฺหารตีรคา** ชื่อว่านางตัณหา นางอรดี และนางรคา.

หตฺถี ช้าง **ตสฺส** ของพญามารนั้น **คิริเมขโล** ชื่อว่าคิริเมขละ.

๔๔. **ยมราชา จ เวสายี ยโมสฺส นยนาวุธํ**
เวปจิตฺติ ปุโลโม จ กิมฺปุริโส จ กินฺนโร.

พญายม ๓ ชื่อ คือ :- **ยมราชา, เวสายี, ยม.**

นยนํ ดวงตา **อาวุธํ** เป็นอาวุธ **อสฺส** ของพญายมนั้น.

ท้าวเวปจิตติอสูร (บิดาของนางสุชาดา) ๒ ชื่อ คือ :- **เวปจิตฺติ, ปุโลม.**

กินนร ๒ ชื่อ คือ :- **กิมฺปุริส, กินฺนร.**

๔๕. **อนฺตลิกฺขํ ขมาทิจฺจ- ปโถพฺภํ คคนมฺพรํ**
เวหาโส จานิลปโถ อากาโส นิตฺถิยํ นภํ.

๔๖. **เทโว เวหายโส ตารา- ปโถ สุรปโถ อฆํ.**

ท้องฟ้า ๑๕ ชื่อ คือ :- **อนฺตลิกฺข, ข, อาทิจฺจปถ, อพฺภ, คคน, อมฺพร, เวหาส, อนิลปถ, อากาส, นภ, เทว, เวหายส, ตาราปถ, สุรปถ, อฆ.**

อากาโส อากาสศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **อนิตฺถิยํ** ในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ที่ไม่ใช่อิตถีลิงค์.

๔๗. **เมโฆ วลาหโก เทโว ปชฺชุนฺโนมฺพุธโร ฆโน**
ธาราธโร จ ชีมูโต วาริวาโห ตถามฺพุโท.

๔๘. **อพฺภํ ตีสฺวถ วสฺสํ จ วสฺสนํ วุฏฺฐิ นาริยํ**
สเตรตากฺขตา วิชฺชุ วิชฺชุตา จาจิรปฺปภา.

เมฆ ๑๑ ชื่อ คือ :- **เมฆ, วลาหก, เทว, ปชฺชุนฺน, อมฺพุธร, ฆน, ธาราธร, ชีมูต, วาริวาห, อมฺพุท, อพฺภ.** **อพฺภํ** อพฺภศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ตีสุ** ในลิงค์ทั้งสาม.

ฝน ๓ ชื่อ คือ :- **วสฺส, วสฺสน, วุฏฺฐิ.**

วุฏฺฐิ วุฏฺฐิศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **นาริยํ** ในอิตถีลิงค์.

สายฟ้า ๕ ชื่อ คือ :- **สเตรตา, อกฺขตา, วิชฺชุ, วิชฺชุตา, อจิรปฺปภา.**

๔๙. เมฆนาเท ตุ ธนิตํ คชฺชิตํ รสิตาทิ จ
อินฺทาวุธํ อินฺทธนุ วาตกฺขิตฺตมฺพุ สีกโร.

ธนิตํ ธนิตศัพท์ **คชฺชิตํ** คชฺชิตศัพท์ **รสิตาทิ** และรสิตศัพท์เป็นต้น **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **เมฆนาเท** ในเสียงคำรามแห่งเมฆ (เสียงฟ้าร้อง ๓).

รุ้งกินน้ำ ๒ ชื่อ คือ :- **อินฺทาวุธ, อินฺทธนุ.**

วาตกฺขิตฺตมฺพุ น้ำฝนอันตกไปพร้อมลม **สีกโร** ชื่อว่าสีกระ (ฝนตกประปราย).

๕๐. อาสาโร ธารา สมฺปาโต กรกา ตุ ฆโนปลํ
ทุทฺทินํ เมฆจฺฉนฺนาเห ปิธานํ ตฺวปธารณํ.
๕๑. ติโรธานนฺตรธานา ปิธาน ฉาทนานิ จ
อินฺทุ จนฺโท จ นกฺขตฺต- ราชา โสโม นิสากโร.
๕๒. โอสธีโส หิมรํสิ สสงฺโก จนฺทิมา สสี
สีตรํสิ นิสานาโถ อุฬุราชา จ มา ปุเม.

ฝนตกหนัก (ห่าฝน) ๓ ชื่อ คือ :- **อาสาร, ธารา, สมฺปาต.**

ลูกเห็บ ๒ ชื่อ คือ :- **กรกา, ฆโนปล.**

ทุทฺทินํ ทุทฺทินศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **เมฆจฺฉนฺนาเห** ในวันที่ถูกเมฆปกปิด (วันพยับฝน วันคลึ้มฟ้าคลึ้มฝน).

การปกปิด, ฝา ๖ ชื่อ คือ :- **ปิธาน, อปธารณ, ติโรธาน, อนฺตรธาน, อปิธาน, ฉาทน.**

พระจันทร์ ๑๔ ชื่อ คือ :- **อินฺทุ, จนฺท, นกฺขตฺตราช, โสม, นิสากร, โอสธีส, หิมรํสิ, สสงฺก, จนฺทิมนฺตุ, สสี, สีตรํสิ, นิสานาถ, อุฬุราช, มา.**

มา มาศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ปุเม** ในปุงลิงค์.

๕๓. กลา โสฬสโม ภาโค พิมฺพํ ตุ มณฺฑลํ ภเว
อฑฺโฒ ตฺวทฺโธ อุปฑฺโฒ จ วา ขณฺฑํ สกลํ ปุเม.

ภาโค ส่วน(เสี้ยว) **โสฬสโม** ที่ ๑๖ (ของดวงจันทร์) **กลา** ชื่อว่ากลา.

รูปกลมของดวงจันทร์ ๒ ชื่อ คือ :- **พิมฺพ, มณฺฑล.**

ครึ่ง, กึ่ง ๕ ชื่อ คือ :- **อฑฺฒ, อทฺธ, อุปฑฺฒ, ขณฺฑ, สกล.**

วา ขณฺฑศัพท์เป็นปุงลิงค์บ้าง, **สกลํ** สกลศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ปุเม** ในปุงลิงค์บ้าง.

๕๔. อทฺธํ วุตฺตํ สเม ภาเค ปสาโท ตุ ปสนฺนตา
โกมุที จนฺทิกา ชุณฺหา กนฺติ โสภา ชุติจฺฉวิ.

อทฺธํ อทฺธศัพท์นปุงสกลิงค์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว **สเม ภาเค** ในส่วนอันเสมอกัน.

ความเลื่อมใส, ความแจ่มใสของพระจันทร์ ๒ คือ :- ปสาท, ปสนฺนตา.
แสงจันทร์ ๓ ชื่อ คือ :- โกมุที, จนฺทิกา, ชุณฺหา.
ความงาม ๓ ชื่อ คือ :- กนฺติ, โสภา, ชุติจฺฉวิ.

๕๕. **กลงฺโก ลญฺฉนํ ลกฺขํ** **องฺโกภิญฺญาณ ลกฺขณํ**
จิหนํ จาปิ โสภา ตุ **ปรมา สุสมาถ จ.**

เครื่องหมาย, รอย ๗ ชื่อ คือ:- **กลงฺก, ลญฺฉน, ลกฺข, องฺก, อภิญฺญาณ, ลกฺขณ, จิหน.**

โสภา ความงาม **ปรมา** อันยิ่ง **สุสมา** ชื่อว่าสุสมา.

๕๖. **สีตํ คุเณ คุณิลิงฺคา** **สีตสิสิรสีตลา**
หิมํ ตุหินมุสฺสาโว **นีหาโร มหิกาปฺยถ.**

สีตํ สีตศัพท์นปุงสกลิงค์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **คุเณ** ในโผฏฐัพพะคุณคือความเย็น **สีตสิสิรสีตลา** สีต สิสิรและสีตลศัพท์ **คุณิลิงฺคา** มีลิงค์เหมือนกับลิงค์ของวิเสสยะ.
วัตถุเย็น, น้ำแข็ง ๓ ชื่อ คือ :- **สีต, สิสิร, สีตล.**
น้ำค้าง ๕ ชื่อ คือ :- **หิม, ตุหิน, อุสฺสาว, นีหาร, มหิกา.**

๕๗. **นกฺขตฺตํ โชติ ภํ ตารา** **อปฺเม ตารโกฬุ จ.**

ดาว ๖ ชื่อ คือ :- **นกฺขตฺต, โชติ, ภ, ตารา, ตารกา, อุฬุ.** **อิเม** ตารา ตารกา และอุฬุศัพท์เหล่านี้ วตฺตติ ย่อมเป็นไป **อปฺเม** ในอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์ที่ไม่ใช่ปุงลิงค์.

๕๘. **อสฺสยุโช ภรณิตฺถี** **สกตฺติกา โรหิณี ปิจ**
มิคสิรมทฺทา จ ปุนพฺพสุ **ผุสฺโส จาสิเลสปิ.**
๕๙. **มามา จ ผคฺคุนี เทฺว จ** **หตฺถา จิตฺตา จ สาติ ปิ**
วิสาขานุราธา เชฏฺฐา **มูลาสาฬฺหา ทุเว ตถา.**
๖๐. **สวโณ จ ธนิฏฺฐา จ** **สตภิสโช ปุพฺพุตฺตรภทฺทปทา**
เรวตฺยปีติ กมโต **สตฺตาธิกวีส นกฺขตฺตา.**

สตฺตาธิกวีส นกฺขตฺตา ดาว ๒๗ ดวง **อิติ** คือ **อสฺสยุโช** ดาวอัสสยุชะ(ดาวม้า) **ภรณี** ดาวภรณี(ดาวก้อนเส้า) **อิตฺถี** ภรณีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์ **สกตฺติกา โรหิณี** ดาวโรหิณี (ดาวลูกไก่) พร้อมด้วยดาวกัตติกา(ดาวคางหมู) **มิคสิร** ดาวมิคสิระ(ดาวหัวเนื้อ) **อทฺทา** ดาวอัททา(ดาวตาสำเภา) **ปุนพฺพสุ** ดาวปุนัพพสุ(ดาวสำเภาทอง) **ผุสฺโส** ดาวผุสสะ

(ดาวสมอสำเภา) **อสิเลสปิ** ดาวอสิเลสะ(ดาวงูเรือน) **มฆา** ดาวมฆา(ดาวงูผู้) **เทฺว ผคฺคุนี** ดาวปุพพผัคคุนี(ดาวงูเมีย)และดาวอุตตรผัคคุนี(ดาวเพดาน) **หตฺถา** ดาวหัตถะ(ดาวศอกคู้) **จิตฺตา** ดาวจิตตะ(ดาวจรเข้) **สาติ** ดาวสาติ(ดาวช้างพัง) **วิสาขา** ดาววิสาขา(ดาวคันฉัตร) **อนุราธา** ดาวอนุราธา(ดาวประจำฉัตร) **เชฏฺฐา** ดาวเชฏฐา(ดาวช้างใหญ่) **มูลา** ดาวมูลา(ดาวช้างน้อย) **ทฺเวอาสาฬฺหา** ดาวปุพพาสาฬหา(ดาวฉัตรทับช้าง) และดาวอุตตราสาฬหา(ดาวแตรงอน) **สวโณ** ดาวสวณะ(ดาวหลักชัย) **ธนิฏฺฐา** ดาวธนิฏฐา(ดาวไซ) **สตภิสโช** ดาวสตภิสชะ(ดาวพิณทอง) **ปุพฺพุตฺตรภทฺทปทา** ดาวปุพพภัททปทะ(ดาวหัวเนื้อทราย)และดาวอุตตรภัททปทะ(ดาวไม้เท้า) **เรวตี** และดาวเรวตี(ดาวปลาตะเพียน) **กมโต** ตามลำดับ.

๖๑. **โสพฺภานุ กถิโต ราหุ** **สูราที ตุ นวคฺคหา**
ราสิ เมสาทิโก พทฺท- **ปทา โปฏฺฐปทา สมา.**

ราหู ๒ ชื่อ คือ :- **โสพฺภานุ, ราหุ.** **กถิโต** ท่านกล่าวว่ามีอรรถเหมือนกัน.
สูราที สูรศัพท์เป็นต้น **นวคฺคหา** ชื่อว่าดาวนพเคราะห์.
เมสาทิโก ส่วนทั้ง ๑๒ มีเมสเป็นต้น **ราสิ** ชื่อว่าราสี.
ดาวพัททปทะ ๒ ชื่อ คือ :- **พทฺทปท, โปฏฺฐปท.**

๖๒. **อาทิจฺโจ สูริโย สูโร** **สิตรํสิ ทิวากโร**
เวโรจโน ทินกโร **อุณฺหรํสิ ปภงฺกโร.**
๖๓. **อํสุมาลี ทินปติ** **ตปโน รวิ ภานุมา**
รํสิมา ภากโร ภานุ **อกฺโก สหสฺสรํสิ จ.**

พระอาทิตย์ ๑๙ ชื่อ คือ :- **อาทิจฺจ, สูริย, สูร, สิตรํสิ, ทิวากร, เวโรจน, ทินกร, อุณฺหรํสิ, ปภงฺกร, อํสุมาลี, ทินปติ, ตปน, รวิ, ภานุมนฺตุ, รํสิมนฺตุ, ภากร, ภานุ, อกฺก, สหสฺสรํสิ.**

๖๔. **รํสิ อาภา ปภา ทิตฺติ** **รุจิ ภา ชุติ ทีธิติ**
มรีจิ ทฺวีสุ ภานุวํสุ **มยูโข กิรโณ กโร.**

รัศมี, แสง ๑๔ ชื่อ คือ :- **รํสิ, อาภา, ปภา, ทิตฺติ, รุจิ, ภา, ชุติ, ทีธิติ, มรีจิ, ภานุ, อํสุ, มยูข, กิรณ, กร.**

๖๕. ปริธิ ปริเวโสถ มรีจิ มิคตณฺหิกา
สูรสฺโสทยโต ปุพฺพฏฺ- ธิตรํสิ สิยารุโณ.

พระอาทิตย์ทรงกลด ๒ ชื่อ คือ :- **ปริธิ, ปริเวส.**

พยับแดด ๒ ชื่อ คือ :- **มรีจิ, มิคตณฺหิกา.**

ปุพฺพฏฺฐิตรํสิ แสงอันตั้งขึ้นก่อน **อุทยโต** จากการขึ้น **สูรสฺส** ของพระอาทิตย์ **อรุโณ** ชื่อว่าอรุณ.

๖๖. **กาโลทฺธา สมโย เวลา ตพฺพิเสสา ขณาทโย**
ขโณ ทสจฺฉรากาโล ขณา ทส ลโย ภเว.

๖๗. **ลยา ทส ขณลโย มุหุตฺโต เต สิยา ทส**
ทส ขณมุหุตฺโต เต ทิวโส ตุ อหํ ทินํ.

กาล, เวลา ๔ ชื่อ คือ :- **กาล, อทฺธา, สมย, เวลา.**

ขณาทโย ขณะเป็นต้น **ตพฺพิเสสา** เป็นเวลาพิเศษนั้น.

ทสจฺฉรากาโล เวลาดีดนิ้วมือติดๆ กัน ๑๐ ครั้ง **ขโณ** เป็น ๑ ขณะ, **ทส ขณา** ๑๐ ขณะ **ลโย** เป็น ๑ ลยะ, **ทส ลยา** ๑๐ ลยะ **ขณลโย** เป็น ๑ ขณลยะ, **เต ทส** ๑๐ ขณลยะนั้น **มุหุตฺโต** เป็น ๑ มุหุตตะ, **เต ทส** ๑๐ มุหุตตะนั้น **ขณมุหุตฺโต** เป็น ๑ ขณมุหุตตะ.

วัน ๓ ชื่อ คือ :- **ทิวส, อห, ทิน.**

๖๘. **ปภาตํ จ วิภาตํ จ ปจฺจูโส กลฺลมปฺยถ**
อภิโทโส ปโทโสถ สาโย สญฺฌา ทินจฺจโย.

เวลาเช้า ๔ ชื่อ คือ :- **ปภาต, วิภาต, ปจฺจูส, กลฺล.**

หัวค่ำ ๒ ชื่อ คือ :- **อภิโทส, ปโทส.**

พลบค่ำ ๓ ชื่อ คือ :- **สาย, สญฺฌา, ทินจฺจย.**

๖๙. **นิสา จ รชนี รตฺติ ติยามา สํวรี ภเว**
ชุณฺหา ตุ จนฺทิกายุตฺตา ตมุสฺสนฺนา ติมิสิกา.

กลางคืน ๕ ชื่อ คือ :- **นิสา, รชนี, รตฺติ, ติยามา, สํวรี.**

จนฺทิกายุตฺตา กลางคืนที่ประกอบด้วยแสงจันทร์ **ชุณฺหา** ชื่อว่าชุณหา (คืนเดือนหงาย), **ตมุสฺสนฺนา** คืนที่มืดสนิท **ติมิสิกา** ชื่อว่าติมิสิกา (คืนเดือนมืด).

๗๐. **นิสีโถ มชฺฌิมารตฺติ อฑฺฒรตฺโต มหานิสา**
อนฺธกาโร ตโม นิตฺถี ติมิสํ ติมิรํ มตํ.

๗๑. **จตุรงฺคตมํ เอวํ** **กาฬปกฺขจตุทฺทสี**
วนสณฺโฑ฿ ฆโน เมฆ- **ปฏลํ จาฑฺฒรตฺติ จ.**

เที่ยงคืน ๔ ชื่อ คือ :- **นิสีถ, มชฺฌิมารตฺติ, อฑฺฒรตฺต, มหานิสา.**

ความมืด ๔ ชื่อ คือ :- **อนฺธการ, ตม, ติมิส, ติมิร.** นิตฺถี อนฺธการและตมศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

จตุรงฺคตมํ ความมืดมีองค์ ๔ **เอวํ** อย่างนี้คือ **กาฬปกฺขจตุทฺทสี** วันแรม ๑๔ ค่ำ **ฆโน วนสณฺโฑ** ชัฏแห่งป่าที่หนาทึบ **เมฆปฏลํ** ก้อนเมฆอันหนาทึบ **อฑฺฒรตฺติ จ** และเวลาเที่ยงคืน.

๗๒. **อนฺธตมํ ฆนตเม** **ปหาโร ยามสญฺญิโต**
ปาฏิปโท ตุ ทุติยา **ตติยาที ติถี ทฺวีสุ.**

อนฺธตมํ อนฺธตมศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ฆนตเม** ในความมืดสนิท.

ปหาโร ปหารศัพท์ **ยามสญฺญิโต** ท่านกำหนดว่ายาม.

ปาฏิปโท วันที่หนึ่งจากข้างขึ้นและข้างแรม (ขึ้น-แรม ๑ ค่ำ) **ทุติยา ตติยาที** วัน ๒ ค่ำ และวัน ๓ ค่ำเป็นต้น **ติถิ** ชื่อว่าดิถี.

ติถิ ติถิศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ทฺวีสุ** ในอิตถีลิงค์และปุงลิงค์ทั้งสอง.

๗๓. **ปนฺนรสี ปญฺจทสี** **ปุณฺณมาสี ตุ ปุณฺณมา**
อมาวสี ปฺยมาวาสี **ถิยํ ปนฺนรสีปรา.**

วันขึ้น-แรม ๑๕ ค่ำ ๒ ชื่อ คือ :- **ปนฺนรสี, ปญฺจทสี.**

วันขึ้น ๑๕ ค่ำ, วันพระจันทร์เต็มดวง ๒ ชื่อ คือ :- **ปุณฺณมาสี, ปุณฺณมา.**

ปนฺนรสี วัน ๑๕ ค่ำ **อปรา** วันอื่น **อมาวสี** ชื่อว่าอมาวสี **อมาวาสี** และชื่อว่าอมาวาสี, **ถิยํ** ทั้งสองศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์ (วันดับ ๒ ชื่อ).

๗๔. **ฆฏิกา สฏฺฐฺยโหรตฺโต** **ปกฺโข เต ทส ปญฺจ จ**
เต ตุ ปุพฺพาปรา สุกฺก **กาฬา มาโส ตุ เต ทุเว.**

สฏฺฐิ ฆฏิกา ๖๐ นาฬิกา **อโหรตฺโต** เป็นหนึ่งวันหนึ่งคืน **เต ปญฺจทส** ๑๕ วัน-คืนนั้น **ปกฺโข** เป็น ๑ ปักษ์. **เต** ปักษ์เหล่านั้น **ปุพฺพาปรา** ทั้งข้างหน้าและข้างหลัง **สุกฺกกาฬา** ชื่อว่าสุกกปักษ์(ข้างขึ้น) และกาฬปักษ์(ข้างแรม). **เต ทุเว** สองปักษ์นั้น **มาโส** เป็นหนึ่งเดือน.

๗๕.	จิตฺโต เวสาข เชฏฺโฐ จา-	สาฬฺโห ทฺวีสุ จ สาวโณ
	โปฏฺฐปาทสฺสยุชา จ	มาสา ทฺวาทส กตฺติโก.
๗๖.	มาคสิโร ตถา ผุสฺโส	กเมน มาคผคฺคุณา
	กตฺติกสฺสยุชา มาสา	ปจฺฉิมปุพฺพกตฺติกา.
๗๗.	สาวโณ นิกฺขมณีโย	จิตฺตมาโส ตุ รมฺมโก.

มาสา เดือนทั้งหลาย **ทฺวาทส** มีสิบสอง อิติ คือ **จิตฺโต** เดือนห้า **เวสาขเชฏฺฐา** เดือนหกและเดือนเจ็ด **อาสาฬฺโห** เดือนแปด **อาสาฬฺโห** อาสาฬฺหศัพท์ วตฺตติ ย่อม เป็นไป **ทฺวีสุ** ในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ทั้งสอง **สาวโณ** เดือนเก้า **โปฏฺฐปาทสฺสยุชา** เดือน สิบและเดือนสิบเอ็ด **กตฺติโก** เดือนสิบสอง **มาคสิโร** เดือนอ้าย **ผุสฺโส** เดือนยี่ **มาคผคฺคุณา** เดือนสามและเดือนสี่ **กเมน** ตามลำดับ.

กตฺติกสฺสยุชา มาสา เดือนสิบสองและเดือนสิบเอ็ด **ปจฺฉิมปุพฺพกตฺติกา** ชื่อว่า ปจฺฉิมกตฺติกและปุพฺพกตฺติก, **สาวโณ** เดือนเก้า **นิกฺขมณีโย** ชื่อว่านิกฺขมณีย, **จิตฺตมาโส** เดือนห้า **รมฺมโก** ชื่อว่ารมฺมก.

๗๘.	จตฺโร จตฺโร มาสา	กตฺติกกาฬปกฺขโต
	กมา เหมนฺต คิมฺหาน-	วสฺสานา อุตฺโย ทฺวิสุ.
๗๙.	เหมนฺโต สิสิรมุตู	ฉ วา วสนฺโต จ คิมฺหวสฺสานา
	สรโทติ กมา มาสา	เทฺว เทฺว วุตฺตานุสาเรน.

มาสา เดือนทั้งหลาย **จตฺโร จตฺโร** สี่เดือน **ปฏฺฐาย** เริ่มต้น **กตฺติกกาฬปกฺขโต** จากข้างแรมของเดือนสิบสอง **อุตฺโย** ชื่อว่าฤดู **เหมนฺตคิมฺหานวสฺสานา** คือฤดูหนาว ฤดูร้อนและฤดูฝน **กมา** ตามลำดับ. **อุตุ** อุตุศัพท์ วตฺตติ ย่อมเป็นไป **ทฺวีสุ** ในปุงลิงค์ และอิตถีลิงค์ทั้งสอง.

วา อีกอย่างหนึ่ง **เทฺว เทฺว มาสา** เดือนทั้งหลายสองสอง **วุตฺตานุสาเรน** โดย คล้อยตามคำที่กล่าวแล้วในประเภทแห่งฤดูทั้งสาม(เริ่มจากข้างแรมของเดือนสิบสอง) **ฉ อุตุ** ชื่อว่าฤดูทั้งหก **กมา** ตามลำดับ อิติ คือ **เหมนฺโต** ฤดูน้ำค้าง **สิสิรํ** ฤดูหนาว **วสนฺโต** ฤดูใบไม้ผลิ **คิมฺหวสฺสานา** ฤดูร้อนและฤดูฝน **สรโท จ** และฤดูอับลม.

๘๐.	อุณฺโห นิทาโฆ คิมฺโหถ	วสฺโส วสฺสาน ปาวุสา
	อุตูหิ ตีหิ วสฺสานา	ทิเกหิ ทกฺขิณายนํ.
๘๑.	อุตฺตรายนมญฺเญหิ	ตีหิ วสฺโสยนทฺวยํ
	วสฺส สํวจฺฉรา นิตฺถี	สรโท หายโน สมา.

ฤดูร้อน ๓ ชื่อ คือ :- **อุณฺห, นิทาฆ, คิมฺห.**

ฤดูฝน ๓ ชื่อ คือ :- **วสฺส, วสฺสาน, ปาวุส.**

ทกฺขิณายนํ การเบนไปสู่ทิศใต้ของดวงอาทิตย์ **ภวติ** ย่อมมี **ตีหิ อุตูหิ** ด้วยฤดูสาม **วสฺสานาทิเกหิ** มีฤดูฝนเป็นต้น, **อุตฺตรายนํ** การเบนไปสู่ทิศเหนือของดวงอาทิตย์ **ภวติ** ย่อมมี **ตีหิ อุตูหิ** ด้วยฤดูสาม **อญฺเญหิ** เหล่าอื่น, **อยนทฺวยํ** การไปสู่ทิศทั้งสองของดวงอาทิตย์ **วสฺโส** เป็นหนึ่งว่าปี.

ปี ๕ ชื่อ คือ :- **วสฺส, สํวจฺฉร, สรท, หายน, สมา.**

อนิตฺถี วสฺสและสํวจฺฉรศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๘๒. **กปฺปกฺขโย ตุ สํวฏฺโฏ ยุคนฺตปลยา อปิ**
อลกฺขี กาลกณฺณิตฺถี อถ ลกฺขี สิริตฺถิยํ.

สิ้นกัปป์ ๔ ชื่อ คือ :- **กปฺปกฺขย, สํวฏฺฏ, ยุคนฺต, ปลย.**

กาฬกิณี ๒ ชื่อ คือ :- **อลกฺขี, กาฬกณฺณี.** **อิตฺถี** อลกฺขีและกาฬกณฺณีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ศรี, ศิริ ๒ ชื่อ คือ :- **ลกฺขี, สิรี.** **อิตฺถิยํ** ลกฺขีและสิริศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๘๓. **ทนุ ทานวมาตาถ เทวมาตา ปนาทิติ.**
๘๔. **ปาปํ จ กิพฺพิสํ เวรา- ฆํ ทุจฺจริต ทุกฺกฏํ**
อปุญฺญากุสลํ กณฺหํ กลุสํ ทุริตาคุ จ.

ทานวมาตา มารดาของอสูร **ทนุ** ชื่อว่าทนุ.

ปน ส่วนว่า **เทวมาตา** มารดาของเทวดา **อทิติ** ชื่อว่าอทิติ.

บาป, อกุศล, ความชั่ว ๑๒ ชื่อ คือ :- **ปาป, กิพฺพิส, เวร, อฆ, ทุจฺจริต, ทุกฺกฏ, อปุญฺญ, อกุสล, กณฺห, กลุส, ทุริต, อาคุ.**

๘๕. **กุสลํ สุกตํ สุกฺกํ ปุญฺญํ ธมฺมมนิตฺถิยํ**
สุจริตมโถ ทิฏฺฐ- ธมฺมิกํ อิหโลกิกํ.
๘๖. **สนฺทิฏฺฐิกมโถ ปาร- โลกิกํ สมฺปรายิกํ**
ตกฺกาลํ ตุ ตทาตฺวํ โจ- ตฺตรกาโล ตุ อายติ.

บุญ, กุศล, ความดี ๖ ชื่อ คือ :- **กุสล, สุกต, สุกฺก, ปุญฺญ, ธมฺม, สุจริต.**

อนิตฺถิยํ ธมฺมศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ประโยชน์ในโลกนี้ ๓ ชื่อ คือ :- ทิฏฺธธมฺมิก, อิหโลกิก, สนฺทิฏฺฐิก.
ประโยชน์ในโลกหน้า ๒ ชื่อ คือ :- ปรโลกิก, สมฺปรายิก.
ในขณะนั้น, เวลานั้น ๒ ชื่อ คือ :- ตกฺกาล, ตทาตฺว.
ในกาลข้างหน้า, ในกาลต่อไป ๒ ชื่อ คือ :- อุตฺตรกาล, อายติ.

๘๗. หาโสตฺตมนตา ปีติ วิตฺติ ตุฏฺฐิ จ นาริยํ
อานนฺโท ปมฺทาโมโท สนฺโตโส นนฺทิ สมฺมโท.
๘๘. ปาโมชฺชํ จ ปโมโทถ สุขํ สาตํ จ ผาสุวถ
ภทฺทํ เสยฺโย สุภํ เขมํ กลฺยาณํ มงฺคลํ สิวํ.
๘๙. ทุกฺขํ จ กสิรํ กิจฺฉํ นีฆํ จ พฺยสนํ อฆํ
ทพฺเพ ตุ ปาปปุญฺญานิ ตีสฺวากิจฺฉํ สุขาทิ จ.

ความยินดี, ร่าเริง, ความเบิกบานใจ ๑๓ ชื่อ คือ :- หาส, อตฺตมนตา, ปีติ, วิตฺติ, ตุฏฺฐิ, อานนฺท, ปมฺท, อาโมท, สนฺโตส, นนฺทิ, สมฺมท, ปาโมชฺช, ปโมท.

จตุกฺกํ อตฺตมนตา ปีติ.วิตฺติและตุฏฺฐิศัพท์ทั้ง ๔ นาริยํ เป็นไปในอิตถีลิงค์.

ความสุข, สบาย ๓ ชื่อ คือ :- สุข, สาต, ผาสุ.

ความดี, มงคล ๗ ชื่อ คือ :- ภทฺท, เสยฺย, สุภ, เขม, กลฺยาณ, มงฺคล, สิว.

ความทุกข์, ลำบาก ๖ ชื่อ คือ :- ทุกฺข, กสิร, กิจฺฉ, นีฆ, พฺยสน, อฆ.

ปาปปุญฺญานิ ศัพท์อันเป็นไวพจน์ของปาปและปุญฺญศัพท์ **สุขาทิ** สุขศัพท์เป็นต้น อากิจฺฉํ ถึงอากิจฺฉศัพท์ **วตฺตมานานิ** อันเป็นไปอยู่ **ทพฺเพ** ในทัพพะ (วิเสสยะ) วตฺตนฺติ ย่อมเป็นไป ตีสุ ลิงฺเคสุ ในลิงค์ทั้ง ๓.

๙๐. ภาคฺยํ นิยติ ภาโค จ ภาคเธยฺยํ วิธีริโต
อโถ อุปฺปตฺติ นิพฺพตฺติ ชาติ ชนนมุพฺภโว.

กรรมเก่า, โชค ๕ ชื่อ คือ :- ภาคฺย, นิยติ, ภาค, ภาคเธยฺย, วิธิ.

การเกิด ๕ ชื่อ คือ :- อุปฺปตฺติ, นิพฺพตฺติ, ชาติ, ชนน, อุพฺภว.

๙๑. นิมิตฺตํ การณํ ธานํ ปทํ พีชํ นิพนฺธนํ
นิทานํ ปภโว เหตุ สมฺภโว เสตุ ปจฺจโย.

นิมิต, เหตุ, ปัจจัย ๑๒ ชื่อ คือ :- นิมิตฺต, การณ, ธาน, ปท, พีช, นิพนฺธน, นิทาน, ปภว, เหตุ, สมฺภว, เสตุ, ปจฺจย.

๙๒. การณํ ยํ สมาสนฺนํ ปทฏฺฐานนฺติ ตํ มตํ
ชีโว ตุ ปุริโสตฺตาถ ปธานํ ปกติตฺถิยํ.

ยํ การณํ เหตุใด สมาสนฺนํ อันใกล้ยิ่ง อตฺถิ มีอยู่, ตํ การณํ เหตุนั้น มตํ ถูกรู้แล้ว ปทฏฺฐานํ อิติ ว่าปทัฏฐาน (เหตุที่ใกล้กว่า).

อาตมัน, วิญญาณ ๓ ชื่อ คือ :- ชีว, ปุริส, อตฺต.

ความเสมอกันของคุณ ๓ อย่าง คือ สตฺต รชและตม (โมห, ราค, โทส) ๒ ชื่อ คือ :- ปธาน, ปกติ. ปกติ ปกติศัพท์ อิตฺถิยํ เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๙๓. ปาโณ สรีรี ภูตํ วา สตฺโต เทหี จ ปุคฺคโล
ชีโว ปาณี ปชา ชนฺตุ ชโน โลโก ตถาคโต.

สัตว์ ๑๓ ชื่อ คือ :- ปาณ, สรีรี, ภูต, สตฺต, เทหี, ปุคฺคล, ชีว, ปาณี, ปชา, ชนฺตุ, ชน, โลก, ตถาคต. วา ภูตศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

๙๔. รูปํ สทฺโท คนฺธรสา ผสฺโส ธมฺโม จ โคจรา
อาลมฺพา วิสยา เต ฉา- รมฺมณา ลมฺพณานิ จ.

เอเต สภาวธรรมอันถูกถือเอาด้วยจักษุเป็นต้นเหล่านี้ ฉ มี ๖ อิติ คือ รูปํ รูป สทฺโท เสียง คนฺธรสา กลิ่นและรส ผสฺโส การกระทบสัมผัส ธมฺโม จ และธรรม โคจรา ชื่อว่าโคจร อาลมฺพา ชื่อว่าอาลัมพะ วิสยา ชื่อว่าวิสยะ อารมฺมณา ชื่อว่าอารัมมณะ อาลมฺพณานิ จ และชื่อว่าอาลัมพณะ (โคจร, อาลมฺพ, วิสย, อารมฺมณ, อาลมฺพณ แปลว่าอารมณ์ทั้ง ๕ ศัพท์).

๙๕. สุกฺโก โคโร สิโตทาตา ธวโล เสตปณฺฑรา
โสโณ ตุ โลหิโต รตฺโต ตมฺพมญฺชิฏฺฐโรหิตา.

สีขาว ๗ ชื่อ คือ :- สุกฺก, โคร, สิต, โอทาต, ธวล, เสต, ปณฺฑร.

สีแดง ๖ ชื่อ คือ :- โสณ, โลหิต, รตฺต, ตมฺพ, มญฺชิฏฺฐ, โรหิต.

๙๖. นีโล กณฺหาสิตา กาฬ เมจโก สามสามลา
สิตปีเต ตุ ปณฺฑุตฺโต อีสํปณฺฑุ ตุ ธูสโร.

สีดำ, เขียวคราม ๗ ชื่อ คือ :- นีล, กณฺห, อสิต, กาฬ, เมจก, สาม, สามล.

ปณฺฑุ ปณฺฑุศัพท์ อุตฺโต ถูกกล่าวแล้ว สิตปีเต ในสีขาวและเหลือง, อีสํปณฺฑุ สีขาวอ่อน ธูสโร ชื่อว่าธูสร(สีเทามอ).

๙๗. อรุโณ กิญฺจิรตฺโตถ ปาฏโล เสตโลหิโต
อโถ ปีโต หลิทฺทยาโภ ปลาโส หริโต หริ.

กิญฺจิรตฺโต สีแดงอ่อน **อรุโณ** ชื่อว่าอรุณะ(เหมือนสีของตาปลา), **เสตโลหิโต** สีขาวและสีแดงผสมกัน **ปาฏโล** ชื่อว่าปาฏละ(สีชมพู).

สีเหลือง ๒ ชื่อ คือ :- **ปีต, หลิทฺทยาภ.**

สีเขียวใบไม้ ๓ ชื่อ คือ :- **ปลาส, หริต, หริ.**

๙๘. **กฬาโร กปิโล นีล- ปีเตถ โรจนปฺปเภ**
ปิงฺโค ปิสงฺโค ปุยถวา กฬาราที ตุ ปิงฺคเล.

กฬาโร กฬารศัพท์ **กปิโล** และกปิลศัพท์ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **นีลปีเต** ในสีเขียวและสีเหลืองผสมกัน(สีตองอ่อน).

ปิงฺโค ปิงฺคศัพท์ **ปิสงฺโค** และปิสงฺคศัพท์ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **โรจนปฺปเภ** ในสีเหมือนกับรัศมีของดอกงิ้วป่า (สีแสด, สีโคโรจนะ).

อถวา อีกอย่างหนึ่ง **กฬาราที** กฬารศัพท์เป็นต้น **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **ปิงฺคเล** ในสีน้ำตาล.

๙๙. **กมฺมาโส สพโล จิตฺโต สาโว ตุ กณฺหปีตเก**
วาจฺจลิงฺคา คุณิเนฺยเต คุเณ สุกฺกาทโย ปุเม.

สีด่าง, สีลาย(เหมือนสีที่คอนกดุเหว่า) ๓ ชื่อ คือ :- **กมฺมาส, สพล, จิตฺต.**

สาโว สาวศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว **กณฺหปีตเก** ในสีดำและสีเหลืองผสมกัน (สีน้ำตาลหม่น), **ยทา** ในกาลใด **เอเต สุกฺกาทโย** สุกฺกศัพท์เป็นต้นเหล่านี้ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **คุณินิ** ในศัพท์ที่มีคุณขยาย(โดยอเภทูปจาระ) **ตทา** ในกาลนั้น **วาจฺจลิงฺคา** มีลิงค์เหมือนกับลิงค์ของวาจจะ(วิเสสยะ) **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **คุเณ** ในคุณ(วิเสสนะ) **ปุเม** และในปุงลิงค์.

๑๐๐. **นจฺจํ นฏฺฏํ จ นฏฺนํ นตฺตนํ ลาสนํ ภเว**
นจฺจํ ตุ วาทิตํ คีต- มิติ นาฏฺยมิทํ ตยํ.

การฟ้อนรำ ๕ ชื่อ คือ :- **นจฺจ, นฏฺฏ, นฏฺน, นตฺตน, ลาสน.**

อิทํ ตยํ ทั้ง ๓ นี้ประกอบกัน **อิติ** คือ **นจฺจํ** การฟ้อนรำ **วาทิตํ** การบรรเลง **คีตํ** และการขับร้อง **นาฏฺยํ** ชื่อว่านาฏยะ.

๑๐๑. นจฺจฏฺฐานํ สิยา รงฺโค- ภินโย สูจฺยสูจนํ
องฺคหาโรงฺควิกฺเขโป นฏฺฏโก นฏโก นโฏ.

นจฺจฏฺฐานํ สถานที่สำหรับฟ้อนรำ **รงฺโค** ชื่อว่ารังคะ(โรงละคร).
สูจฺยสูจนํ การปรบมือหรือการแสดงท่าฟันดาบด้วยมือเป็นต้น **อภินโย** ชื่อว่าอภินยะ.
การขยับมือและเท้าเป็นต้น ๒ ชื่อ คือ :- **องฺคหาร, องฺควิกฺเขป.**
นักแสดง, นักฟ้อนรำ ๓ ชื่อ คือ :- **นฏฺฏก, นฏก, นฏ.**

๑๐๒. สิงฺคาโร กรุโณ วีร- พฺภุตหสฺสภยานกา
สนฺโต พีภจฺฉรุทฺทานิ นว นาฏฺยรสา อิเม.

อิเม นว ๙ อย่างนี้คือ **สิงฺคาโร** ความรัก **กรุโณ** ความสงสาร **วีรพฺภุตหสฺสภยานกา** ความกล้าหาญ ความอัศจรรย์ ความสนุกสนานและความน่ากลัว **สนฺโต** ความสงบ **พีภจฺฉรุทฺทานิ** ความน่ารังเกียจและการร้องให้ **นาฏฺยรสา** ชื่อว่านาฏยรสะ.

๑๐๓. โปสสฺส นาริยํ โปเส อิตฺถิยา สงฺคมํ ปติ
ยา ปิหา เอส สิงฺคาโร รติกีฬาทิการโณ.

ยา ปิหา ความรักใด **ปติ** อาศัยแล้ว **สงฺคมํ** ซึ่งการอยู่ร่วม **โปสสฺส** แห่งชาย(สัตว์ตัวผู้) **นาริยํ** ในหญิง(สัตว์ตัวเมีย) **ปติ** อาศัยแล้ว **สงฺคมํ** ซึ่งการอยู่ร่วม **อิตฺถิยา** แห่งหญิง (สัตว์ตัวเมีย) **โปเส** ในชาย(สัตว์ตัวผู้) **อตฺถิ** มีอยู่, **เอส** ความรักนี้ **สิงฺคาโร** ชื่อว่า สิงคาระ **รติกีฬาทิการโณ** อันมีการเสพเมถุนและการเล่นเป็นต้นเป็นเหตุ.

๑๐๔. อุตฺตมปฺปกติปฺปาโย อิตฺถิปุริสเหตุโก
โส สมฺโภโค วิโยโคติ สิงฺคาโร ทุวิโธ มโต.

โส สิงฺคาโร ความรักนั้น **อุตฺตมปฺปกติปฺปาโย** อันประเสริฐมาก **อิตฺถิปุริสเหตุโก** มีความรักของหญิงและชายเป็นเหตุ **มโต** ถูกรู้แล้ว **ทุวิโธ** ว่ามี ๒ อย่าง **อิติ** คือ **สมฺโภโค** การอยู่ร่วมทุกข์ร่วมสุข **วิโยโค** และการพลัดพรากจากกัน.

๑๐๕. ภาสิตํ ลปิตํ ภาสา โวหาโร วจนํ วโจ
อุตฺติ วาจา คิรา วาณี ภารตี กถิตา วจี.

คำพูด ๑๓ ชื่อ คือ :- **ภาสิต, ลปิต, ภาสา, โวหาร, วจน, วจ, อุตฺติ, วาจา, คิรา, วาณี, ภารตี, กถิตา (กถา), วจี.**

๑๐๖. **เอกาขฺยาโต ปทจโย สิยา วากฺยํ สการโก**
อาเมฑิตนฺติ วิญฺเญยฺยํ ทฺวตฺติกฺขตฺตุมุทีรณํ.

ปทจโย หมู่แห่งบท **เอกาขฺยาโต** อันมีอาขยาต ๑ บท **สการโก** เป็นไปพร้อมการกะ **วากฺยํ** ชื่อว่าวากยะ(ประโยค).

อุทีรณํ การกล่าวคำเดิม **ทฺวตฺติกฺขตฺตุํ** ๒-๓ ครั้ง **วิญฺเญยฺยํ** อันนักศึกษาพึงทราบ **อาเมฑิตํ อิติ** ว่าอาเมฑิตะ(คำพูดซ้ำ).

๑๐๗. **ภเย โกเธ ปสํสายํ ตุริเต โกตุหเลจฺฉเร**
หาเส โสเก ปสาเท จ กเร อาเมฑิตํ พุโธ.

พุโธ บัณฑิต **กเร** พึงกระทำ **อาเมฑิตํ** ซึ่งคำพูดซ้ำ **ภเย** ในเวลากลัว **โกเธ** ในเวลาโกรธ **ปสํสายํ** ในการสรรเสริญ **ตุริเต** ในกิจรีบด่วน **โกตุหเล** ในเวลาโกลาหล **อจฺฉเร** ในเวลาอัศจรรย์ **หาเส** ในเวลาดีใจ **โสเก** ในเวลาเสียใจ **ปสาเท จ** และในเวลาเลื่อมใส (จศัพท์รวบรวมเอา **ครหายํ** ในเวลาติเตียน **สมฺมาเน** และในเวลาบูชา).

๑๐๘. **อิรุ นารี ยชุ สาม มิติ เวทา ตโย สิยุํ**
เอเต เอว ตยี นารี เวโท มนฺโต สุติตฺถิยํ.

เวทา เวททั้งหลาย **ตโย** มี ๓ อย่าง **อิติ** คือ **อิรุ** อิรุเวท **นารี** อิรุศัพท์เป็นอิตถีลิงค์ **ยชุ** ยชุเวท **สามํ** และสามเวท, **เอเต เอว** เวท ๓ อย่างเหล่านั้นแล **ตยี** ชื่อว่าตยี **นารี** ตยีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

คัมภีร์เวท ๓ ชื่อ คือ :- **เวท, มนฺต, สุติ.**

สุติ สุติศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **อิตฺถิยํ** ในอิตถีลิงค์.

๑๐๙. **อฏฺฐโก วามโก วาม- เทโว จงฺคีรโส ภคุ**
ยมทคฺคิ จ วาสิฏฺโฐ ภารทฺวาโช จ กสฺสโป
เวสฺสามิตฺโตติ มนฺตานํ กตฺตาโร อิสโย อิเม.

อิสโย ฤาษีทั้งหลาย **อิเม** เหล่านี้ **อิติ** คือ **อฏฺฐโก** ฤาษีอัฏฐกะ **วามโก** ฤาษีวามกะ **วามเทโว** ฤาษีวามเทวะ **องฺคีรโส** ฤาษีอังคีรสะ **ภคุ** ฤาษีภคุ **ยมทคฺคิ** ฤาษียมทัคคิ **วาสิฏฺโฐ** ฤาษีวาสิฏฐะ **ภารทฺวาโช** ฤาษีภารทวาชะ **กสฺสโป** ฤาษีกัสสปะ **เวสฺสามิตฺโต จ** และฤาษีเวสสามิตตะ **กตฺตาโร** เป็นฤาษีผู้รจนา **มนฺตานํ** ซึ่งคัมภีร์เวททั้งหลาย (ฤาษีผู้รจนาคัมภีร์เวท ๑๐ ท่าน)

๑๑๐. **กปฺโป พฺยากรณํ โชติ- สตฺถํ สิกฺขา นิรุตฺติ จ**
ฉนฺโทวิจิติ เอตานิ เวทงฺคานิ วทนฺติ จ.

อาจริยา อาจารย์ทั้งหลาย วทนฺติ ย่อมกล่าว เอตานิ ฉ ซึ่งคัมภีร์ทั้ง ๖ เหล่านี้ อิติ คือ **กปฺโป** คัมภีร์กัปปะ (ที่แสดงวิธีเกี่ยวกับการบูชายัญ รจนาโดยโพธายนฤาษี เป็นต้น) **พฺยากรณํ** คัมภีร์พยากรณะ (ที่แสดงการแยกเป็นปกติมีคัมภีร์ปาณินีและกัจจายนะเป็นต้น) **โชติสตฺถํ** คัมภีร์โชติสัตถะ(ที่แสดงลักษณะของดวงดาวที่บ่งถึงความเจริญหรือความเสื่อมของมนุษย์) **สิกฺขา** คัมภีร์สิกขา(ที่แสดงฐาน กรณ์และปยตนะของอักษร มีคัมภีร์ปาณินีสิกขาและนารทสิกขาเป็นต้น) **นิรุตฺติ** คัมภีร์นิรุตติ(ที่แสดงรูปศัพท์เดิม ปัจจัย อธิบายตามความหมายของวิคคหะและความหมายของคำด้วยลักษณะ ๕ อย่าง มีวัณณาคมะเป็นต้นที่รจนาโดยฤาษียาสกะเป็นต้น) **ฉนฺโทวิจิติ** คัมภีร์ฉันท์(ที่แสดงลักษณะของฉันท์มีอนุฏฐุภฉันท์เป็นต้น รจนาโดยอาจารย์ปิงคละเป็นต้น) **เวทงฺคานิ** ว่าเป็นองค์ของคัมภีร์เวท(คัมภีร์ที่เป็นองค์ประกอบของคัมภีร์เวท ๖)

๑๑๑. **อิติหาโส ปุราวุตฺตปฺ- ปพนฺโธ ภารตาทิโก**
นามปฺปกาสกํ สตฺถํ รุกฺขาทีนํ นิฆณฺฑุ โส.

ปุราวุตฺตปฺปพนฺโธ บทประพันธ์อันท่านกล่าวแล้วในกาลก่อน **ภารตาทิโก** มีมหาภารตะเป็นต้น **อิติหาโส** ชื่อว่าอิติหาสะ.

สตฺถํ คัมภีร์ **นามปฺปกาสกํ** อันแสดงซึ่งนามบัญญัติ **รุกฺขาทีนํ** ของต้นไม้เป็นต้น **นิฆณฺฑุ** ชื่อว่านิฆัณฑุ (อภิธานและอภิธานฎีกา) โส นิฆณฺฑุศัพท์เป็นปุงลิงค์.

๑๑๒. **วิตณฺฑสตฺถํ วิญฺเญยฺยํ ยํ ตํ โลกายตํ อิติ**
เกฏุภํ ตุ กฺริยากปฺป- วิกปฺโป กวินํ หิโต.

ยํ วิตณฺฑสตฺถํ คัมภีร์วิตัณฑะใด **อตฺถิ** มีอยู่ **ตํ** คัมภีร์วิตัณฑะนั้น **วิญฺเญยฺยํ** อันนักศึกษาพึงทราบ **โลกายตํ อิติ** ว่าคัมภีร์โลกายตะ.

กฺริยากปฺปวิกปฺโป คัมภีร์ที่ประพันธ์ขึ้นเพื่อพยากรณ์กิริยาอาการของบัณฑิต **หิโต** อันมีประโยชน์เกื้อกูล **กวินํ** แก่นักกวีทั้งหลาย **เกฏุภํ** ชื่อว่าเกฏุภะ (คัมภีร์อลังการะ).

๑๑๓. **อาขฺยายิโกปลทฺธตฺถา ปพนฺธกปฺปนา กถา**
ทณฺฑนีตฺยตฺถสตฺถสฺมึ วุตฺตนฺโต ตุ ปวตฺติ จ.

อุปลทฺธตฺถา บทประพันธ์เรื่องราวที่ได้แล้วเป็นเหตุ **อาขฺยายิโก** ชื่อว่าอาขยายิกะ (ชีวประวัติของบุคคลมีครูผู้สอนเป็นต้น)

ปพนฺธกปฺปนา บทประพันธ์อันมีกาทัมพรีเป็นต้นอันเกิดขึ้นด้วยการพยากรณ์ กถา ชื่อว่ากถา.

หญฺหนีติ ฑณฺฑนีติศัพท์ วตฺตติ ย่อมเป็นไป อตฺถสตฺถสฺมึ ในคัมภีร์อรรถศาสตร์มีจาณกยะเป็นต้น.

เรื่องราว, ข่าว ๒ ศัพท์ คือ :- **วุตฺตนฺต, ปวตฺติ.**

๑๑๔. **สญฺญาขฺยาวหา สมญฺญา จา- ภิธานํ นามมวฺหโย**
นามเธยฺยาธิวจนํ ปฏิวากฺยํ ตุ อุตฺตรํ.

นาม, ชื่อ ๙ ศัพท์ คือ :- **สญฺญา, อาขฺยา, อวหา, สมญฺญา, อภิธาน, นาม, อวหย, นามเธยฺย, อธิวจน.**

คำตอบ ๒ ศัพท์ คือ :- **ปฏิวากฺย, อุตฺตร.**

๑๑๕. **ปญฺโห ตีสฺวนุโยโค จ ปุจฺฉา ปฺยถ นิทสฺสนํ**
อุโปคฺฆาโต จ ทิฏฺฐนฺโต ตโถทาหรณํ ภเว.

คำถาม ๓ ศัพท์ คือ :- **ปญฺห, อนุโยค, ปุจฺฉา.** **ตีสุ** ปญฺหศัพท์เป็นไปใน ๓ ลิงค์.

อุทาหรณ์, ตัวอย่าง ๔ ศัพท์ คือ :- **นิทสฺสน, อุโปคฺฆาต, ทิฏฺฐนฺต, อุทาหรณ.**

๑๑๖. **สมา สงฺเขปสํหารา สมาโส สงฺคโห ปฺยถ**
สตํ ธารยสี ตฺยาขฺยพฺ- ภกฺขานํ ตุจฺฉภาสนํ.

ย่อ, สังเขป ๔ ศัพท์ คือ :- **สงฺเขป, สํหาร, สมาส, สงฺคห.**

ตุจฺฉภาสนํ การกล่าวคำไม่จริง **อิติ อาทิ** เป็นต้นอย่างนี้ คือ "**ตฺวํ** ท่าน **ธารยสิ** ย่อมทรงไว้ **สตํ** ซึ่งทองคำหนึ่งร้อยกหาปณะ **เม** แก่ข้าพเจ้า" **อพฺภกฺขานํ** มีชื่อว่า อัพภักขานะ(การกล่าวตู่).

๑๑๗. **โวหาโร ตุ วิวาโทถ สปถํ สปโถ ปิ จ**
ยโส สิโลโก กิตฺติตฺถี โฆสนา ตุจฺจสทฺทนํ.

คดีฟ้องร้อง, การถกเถียงกัน ๒ ศัพท์ คือ :- **โวหาร, วิวาท.**

การสบถ, สาบาน ๒ ศัพท์ คือ :- **สปน, สปถ.**

ยศ, ชื่อเสียง ๓ ศัพท์ คือ :- **ยส, สิโลก, กิตฺติ.** **อิตฺถี** กิตฺติศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

อุจฺจสทฺทนํ การกล่าวเสียงดัง **โฆสนา** ชื่อว่าโฆสนา(การประกาศ, การป่าวร้อง).

๑๑๘. ปฏิโฆโส ปฏิรโว โถปญฺญาโส วจีมุขํ
กตฺถนา จ สิลาฆา จ วณฺณนา จ นุติตฺถุติ.
๑๑๙. โถมนํ จ ปสํสาถ เกกา นาโท สิขณฺฑินํ
คชานํ โกญฺจนาโทถ มตา เหสา หยทฺธนิ.

เสียงสะท้อน ๒ ศัพท์ คือ :- **ปฏิโฆส, ปฏิรว.**
คำรับรอง, อารัมภบท ๒ ศัพท์ คือ :- **อุปญฺญาส, วจีมุข.**
การสรรเสริญ ๗ ศัพท์ คือ :- **กตฺถนา, สิลาฆา, วณฺณนา, นุติ, ถุติ, โถมน, ปสํสา.**
นาโท เสียงร้อง **สิขณฺฑินํ** แห่งนกยูงทั้งหลาย **เกกา** ชื่อว่าเกกา.
นาโท เสียงร้อง **คชานํ** แห่งช้างทั้งหลาย **โกญฺจนาโท** ชื่อว่าโกญจนาท.
เหสา เหสาศัพท์ **มตา** ถูกรู้แล้ว **หยทฺธนิ** ในเสียงร้องแห่งม้า.

๑๒๐. ปริยาโย เววจนํ สากจฺฉา ตุ จ สํกถา
อุปวาโท จุปกฺโกสา- วณฺณวาทานุวาโท จ
ชนวาทาปวาทา ปิ ปริวาโท จ ตุลฺยตฺถา.

คำไวพจน์ ๒ ศัพท์ คือ :- **ปริยาย, เววจน.**
การสนทนา ๒ ศัพท์ คือ :- **สากจฺฉา, สํกถา.**
การติเตียน, การนินทา, การกล่าวโทษ ๗ ศัพท์ คือ :- **อุปวาท, อุปกฺโกส, อวณฺณวาท, อนุวาท, ชนวาท, อปวาท, ปริวาท.** **ตุลฺยตฺถา** แปลเหมือนกัน.

๑๒๑. เขโป นินฺทา ตถา กุจฺฉา ชิคุจฺฉา ครหา ภเว
นินฺทาปุพฺโพ อุปารมฺโภ ปริภาสนมุจฺจเต.

การติเตียนต่อหน้า ๕ ศัพท์ คือ :- **เขป, นินฺทา, กุจฺฉา, ชิคุจฺฉา, ครหา.**
อุปารมฺโภ การกล่าวโทษ **นินฺทาปุพฺโพ** อันติเตียนต่อหน้า **อุจฺจเต** ย่อมถูกเรียก **ปริภาสนํ** ว่าปริภาสนะ(การบริภาษ, คำตัดพ้อ, ต่อว่า).

๑๒๒. อฏฺฐานริยโวหาร- วเสน ยา ปวตฺติตา
อภิวาฏฺยํ สิยา วาจา สา วีติกฺกมทีปนี.

ยา วาจา คำพูดใด **ปวตฺติตา** อันเป็นไปแล้ว **อฏฺฐานริยโวหารวเสน** ด้วยอำนาจแห่งอนริยโวหาร ๘ อย่าง **วีติกฺกมทีปนี** อันแสดงซึ่งการล่วงเกิน, **สา** คำพูดนั้น **อภิวาฏฺยํ** ชื่อว่าอภิวากยะ (คำล่วงเกิน).

๑๒๓. มุหุํภาสานุลาโปถ ปลาโป นตฺถิกา คิรา
อาโทภาสนมาลาโป วิลาโป ตุ ปริทฺทโว.

มุหุํภาสา การกล่าวบ่อยๆ **อนุลาโป** ชื่อว่าอนุลาปะ(คำพูดพล่าม), **คิรา** คำพูด **อนตฺถิกา** อันไม่มีความหมาย(ไม่มีประโยชน์) **ปลาโป** ชื่อว่าปลาปะ(คำพูดเพ้อเจ้อ), **อาโทภาสนํ** การกล่าวในเบื้องแรก **อาลาโป** ชื่อว่าอาลาปะ(คำทักทาย), **ปริทฺทโว** การร้องให้คร่ำครวญ **วิลาโป** ชื่อว่าวิลาปะ(ครวญครางสะอึกสะอื้น).

๑๒๔. วิปฺปลาโป วิโรโธตฺติ สนฺเทโสตฺติ ตุ วาจิกํ
สมฺภาสนํ ตุ สลฺลาโป วิโรธรหิตํ มิถุ.

วิโรโธตฺติ คำพูดที่ตรงกันข้าม **วิปฺปลาโป** ชื่อว่าวิปปลาปะ(คำขัดแย้ง), **สนฺเทโสตฺติ** คำพูดที่แสดงเนื้อความอันพึงแสดง **วาจิกํ** ชื่อว่าวาจิกะ(คำพูดแสดงเหตุผล, คำพูดฝากสั่ง), **วิโรธรหิตํ** คำพูดที่เว้นจากการขัดแย้ง **มิถุ** (อญฺญมญฺญํ) ซึ่งกันและกัน **สมฺภาสนํ** ชื่อว่าสัมภาสนะ **สลฺลาโป** และชื่อว่าสัลลาปะ (พูดถูกคอ, คำพูดจาปราศัย, พูดคุย, สนทนา).

๑๒๕. ผรุสํ นิฏฺฐุรํ วากฺยํ มนุญฺญํ หทยงฺคมํ
สกฺลํ ตุ กิลิฏฺฐํ จ ปุพฺพาปรวิโรธินี.

วากฺยํ คำพูด **นิฏฺฐุรํ** อันหยาบคาย **ผรุสํ** ชื่อว่าผรุสะ(คำหยาบคาย), **มนุญฺญํ** คำพูดอันยังใจให้ยินดี **หทยงฺคมํ** ชื่อว่าหทยังคมะ(คำพูดจับใจ พูดดี พูดเพราะ), **สกฺลํ** สํกุลศัพท์ **กิลิฏฺฐํ** และกิลิฏฐศัพท์ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **ปุพฺพาปรวิโรธินิ** ในคำพูดที่ตรงกันข้ามทั้งข้างในข้างหน้าและข้างหลัง(คำโต้แย้ง, คำคัดค้าน).

๑๒๖. สมุทายตฺถรหิตํ อพทฺธมิติ กิตฺติตํ
วิตถํ ตุ มุสา จาถ ผรุสาที ติลิงฺคิกา.

สมุทายตฺถรหิตํ คำพูดทที่ประมวลเนื้อความไม่ได้ **กิตฺติตํ** ท่านกล่าวแล้ว **อพทฺธํ อิติ** ว่าอพัทธะ(คำพูดไร้สาระ), **มุสา** คำไม่จริง **วิตถํ** ชื่อว่าวิตถะ(คำเท็จ คำโกหก), **ผรุสาที** ผรุสศัพท์ถึงวิตถศัพท์ **ติลิงฺคิกา** เป็นได้ ๓ ลิงค์.

๑๒๗. สมฺมา พฺยยํ จาวิตถํ สจฺจํ ตจฺฉํ ยถาตถํ
ตพฺพนฺตา ตีสิวลีกํ ตฺว- สจฺจํ มิจฺฉา มุสาพฺยยํ.

คำจริง, คำสัตย์, ความจริง ๕ ศัพท์ คือ :- สมฺมา, อวิตถ, สจฺจ, ตจฺฉ, ยถาตถ.

อพฺยยํ สมฺมาศัพท์เป็นอัพยยะ(ศัพท์นิบาต). **ตพฺพนฺตา** ศัพท์ที่มีคำพูดจริงนั้นเป็นที่สุด **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

คำพูดที่ไม่ถูก, พูดปด ๔ ศัพท์ คือ :- **อลิก, อสจฺจ, มิจฺฉา, มุสา. อพฺยยํ** มิจฺฉา และมุสาศัพท์เป็นอัพยยะ (ศัพท์นิบาต).

๑๒๘. **รโว นินาโท นินโท จ สทฺโท**　　**นิคฺโฆสนาทฺธนโย จ ราโว**
อาราว สํราว วิราว โฆสา-　　**รวา สุติตฺถี สรนิสฺสนา จ.**

เสียง, ศัพท์ ๑๖ ศัพท์ คือ :- **รว, นินาท, นินท, สทฺท, นิคฺโฆส, นาท, ธนิ, ราว, อาราว, สํราว, วิราว, โฆส, อารว, สุติ, สร, นิสฺสน. อิตฺถี** สุติศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๑๒๙. **วิสฺสฏฺธมญฺชุ วิญฺเญยฺยา**　　**สวนียา วิสาริโน**
พินฺทุ คมฺภีร นินฺนาที　　**เตฺยวมฏฺธงฺคิโก สโร.**

สโร เสียง **อฏฺธงฺคิโก** มีองค์ ๘ **อิเตฺยวํ** อย่างนี้คือ **วิสฺสฏฺธ** เสียงสละสลวย, **มญฺชุ** ไพเราะ, **วิญฺเญยฺย** ชัดเจน, **สวนีย** เสนาะโสต, **อวิสารี** ไม่เครือพร่า, **พินฺทุ** กลมกล่อม, **คมฺภีร** ลุ่มลึก, **นินฺนาที** ก้องกังวาล(ได้แก่เสียงของพรหมและเสียงของพระพุทธเจ้า).

๑๓๐. **ติรจฺฉานคตานํ หิ**　　**รุตํ วสฺสิตมุจฺจเต**
โกลาหโล กลหโล　　**คีตํ คานํ จ คีติกา.**

รุตํ เสียงขัน(ร้อง) **ติรจฺฉานคตานํ** ของสัตว์เดรัจฉานทั้งหลาย **อุจฺจเต** ท่านย่อมเรียก **วสฺสิตํ** ว่าวัสสิตะ(เสียงขัน เสียงร้อง เสียงเห่า เสียงหอน)

เสียงอื้ออึง, เสียงวุ่นวาย ๒ ศัพท์ คือ :- **โกลาหล, กลหล.**

เสียงขับร้อง ๓ ศัพท์ คือ :- **คีต, คาน, คีติกา** (คีติ).

๑๓๑. **สรา สตฺต ตโย คามา**　　**เจกวีสติ มุจฺฉนา**
ตานา เจกูนปญฺญาส　　**อิจฺเจตํ สรมณฺฑลํ.**

สรา เสียงร้องเพลงบรรเลงเป่าทั้งหลาย **สตฺต** มี ๗ ประการ, **คามา** หมู่เสียงทั้งหลาย **ตโย** มี ๓ ประการ, **มุจฺฉนา** เสียงร้องเพลงบรรเลงเป่าอันต่ำและสูงทั้งหลาย **เอกวีสติ** มี ๒๑ ประการ, **ธานานิ** เสียงร้องเพลงบรรเลงเป่าอันเปลี่ยนแปลงเสียงให้ละเอียด **เอกูนปญฺญาสํ** มี ๔๙ ประการ, **อิจฺเจตํ** เสียงที่กล่าวไปแล้วนี้ **สรมณฺฑลํ** ชื่อว่าสรมัณฑละ(หมู่เสียง).

๑๓๒. **อุสโภ เธวโต เจว**　　**ฉชฺชคนฺธารมชฺฌิมา**
ปญฺจโม จ นิสาโทติ　　**สตฺเตเต คทิตา สรา.**

เอเต สตฺต เสียง ๗ อย่างเหล่านี้ อิติ คือ อุสโภ เสียงอุสภะ เธวโต เสียงเธวตะ ฉชฺชคนฺธารมชฺฌิมา เสียงฉัชชะ คันธาระและมัชฌิมะ ปญฺจโม เสียงปัญจมะ นิสาโท และเสียงนิสาทะ คทิตา ถูกเรียก สรา ว่าเป็นเสียง.

๑๓๓. **นทนฺติ อุสภํ คาโว ตุรคา เธวตํ ตถา**
ฉชฺชํ มยูรา คนฺธาร- มชา โกญฺจา จ มชฺฌิมํ.
๑๓๔. **ปญฺจมํ ปรปุฏฺฐาที นิสาทํ ปิ จ วารณา**
ฉชฺโช จ มชฺฌิโม คามา ตโย สาธารโณ ติ จ.

คาโว พวกโค **นทนฺติ** ย่อมร้อง **อุสภํ** ซึ่งเสียงอุสภะ, **ตุรคา** พวกม้า **นทนฺติ** ย่อมร้อง **เธวตํ** ซึ่งเสียงเธวตะ, **มยูรา** พวกนกยูง **นทนฺติ** ย่อมร้อง **ฉชฺชํ** ซึ่งเสียงฉัชชะ, **อชา** พวกแพะ **นทนฺติ** ย่อมร้อง **คนฺธารํ** ซึ่งเสียงคันธาระ, **โกญฺจา** พวกนกกระเรียน **นทนฺติ** ย่อมร้อง **มชฺฌิมํ** ซึ่งเสียงมัชฌิมะ, **ปรปุฏฺฐาที** พวกนกดุเหว่าเป็นต้น **นทนฺติ** ย่อมร้อง **ปญฺจมํ** ซึ่งเสียงปัญจมะ, **วารณา** พวกช้าง **นทนฺติ** ย่อมร้อง **นิสาทํ** ซึ่งเสียงนิสาทะ.

คามา กลุ่มเสียงดนตรี **ตโย** จัดเป็น ๓ กลุ่มใหญ่ **อิติ** คือ **ฉชฺโช** ฉัชชคามะ(กลุ่มเสียงที่เกิดจากฐาน ๖ มีเสียงเหมือนเสียงนกยูง) **มชฺฌิโม** มัชฌิมคามะ(เสียงที่เหมือนเสียงนกกะเรียน **สาธารโณ** และสาธารณคามะ(เสียงทั่วไป).

๑๓๕. **สเรสุ เตสุ ปจฺเจเก ติสฺโส ติสฺโส หิ มุจฺฉนา**
สิยุํ ตเถว ธานานิ สตฺต สตฺเตว ลพฺภเร.

เตสุ สเรสุ บรรดาเสียง ๗ อย่าง มีอสุภะและเธวระเป็นต้นเหล่านั้น **มุจฺฉนา** การปล่อยเสียงต่ำและเสียงสูง ติสฺโส ติสฺโส อย่างละ ๓ ครั้ง; **ธานานิ** การเปลี่ยนแปลงซึ่งเสียงให้ละเอียด **สตฺต สตฺเตว** [illegible]ะดับเท่านั้น **ลพฺภเร** อันนักศึกษาย่อมได้ **ตเถว** เหมือนอย่างนั้นนั่นเทียว.

๑๓๖. **ติสฺโส ทฺเว จตสฺโส จ จตสฺโส กมโต สเร**
ติสฺโส ทฺเว จตสฺโสติ ทฺวาวีสติ สุตี สิยุํ.

สุตี เสียง **ทฺวาวีสติ** มี ๒๒ **อิติ** คือ **ติสฺโส** เสียง ๓ อย่าง ได้แก่ ตาระ มันทะและกละในเสียงอสุภะ, **ทฺเว** เสียง ๒ อย่าง ได้แก่ ตาระและมันทะ ในเสียงเธวตะ, **จตสฺโส** เสียง ๔ อย่าง ได้แก่ ตาระ มันทะ กละและกากลี ในเสียงฉัชชะ, **จตสฺโส** เสียง ๔ อย่าง ได้แก่ ตาระ กละ มันทะและกากลี ในเสียงคันธาระ, **ติสฺโส** เสียง ๓ อย่าง ได้แก่ ตาระ กละและกากลี ในเสียงมัชฌิมะ, **ทฺเว** เสียง ๒ อย่าง ได้แก่ กละและกากลี ในเสียงปัญจมะ, **จตสฺโส จ**

และเสียง ๔ อย่าง ได้แก่ ตาระ มันทะ กละและกากลี ในเสียงนิสาทะ สิยุํ ย่อมมี สเร ในเสียง ๗ อย่าง กมโต ตามลำดับ.

๑๓๗. อุจฺจตเร รเว ตาโร ถาพุยตฺเต มธุเร กโล
คมฺภีเร ตุ รเว มนฺโท ตาราที ตีสฺวโส กเล
กากลี สุขุเม วุตฺโต กฺริยาทิสมตา ลโย.

ตาโร ตารศัพท์ วตฺตติ ย่อมเป็นไป รเว ในเสียง อุจฺจตเร อันสูงสุด, กโล กลศัพท์ มธุเร ในเสียงหวาน ถาพุยตฺเต อันไม่ชัดเจน, มนฺโท มนฺทศัพท์ คมฺภีเร ในเสียงอันลุ่มลึก, ตาราที ตาร กลและมนฺทศัพท์ ตีสุ เป็นไปใน ๓ ลิงค์, กากลี กากลีศัพท์ วุตฺโต ท่านกล่าวแล้ว กเล ในเสียงไม่ชัด สุขุเม อันสุขุม(แผ่วเบา), กฺริยาทิสมตา ความเสมอกันแห่งกิริยามีการร้องเพลงและการบรรเลงเป็นต้น ลโย ชื่อว่าลยะ(ถูกจังหวะกัน ถูกทำนอง).

๑๓๘. วีณา จ วลฺลกี สตฺต- ตนฺตี สา ปริวาทินี
โปกฺขโร โทณิ วีณาย อุปวีโณ ตุ เวธโก.

พิณ ๒ ศัพท์ คือ :- **วีณา, วลฺลกี.**

สา พิณนั้น **สตฺตตนฺตี** มี ๗ สาย **ปริวาทินี** ชื่อว่าปริวาทินี (พิณ ๗ สาย), **โทณิ** ราง(ช่อง) **วีณาย** ของพิณ **โปกฺขโร** ชื่อว่าโปกขระ (ช่องพิณ).

คอพิณ ๒ ศัพท์ คือ :- **อุปวีณ, เวธก.**

๑๓๙. อาตตํ เจว วิตต- มาตตวิตตํ ฆนํ
สุสิรํ เจติ ตูริยํ ปญฺจงฺคิกมุทีริตํ.

ตูริยํ ดนตรี **อุทีริตํ** ท่านกล่าวแล้ว **ปญฺจงฺคิกํ** ว่ามีองค์ ๕ **อิติ** คือ **อาตตํ** อาตตะ(กลอง) **วิตตํ** วิตตะ(ตะโพน) **อาตตวิตตํ** อาตตวิตตะ(กลองบัณเฑาะว์) **ฆนํ** ฆนะ(ทับ, กรับ) **สุสิรํ** และสุสิระ(เครื่องเป่ามีปี่และขลุ่ยเป็นต้น).

๑๔๐. อาตตํ นาม จมฺมาว- นทฺเธสุ เภริยาทิสุ
ตเลเกกยุตํ กุมฺภ- ถุณททฺทริกาทิกํ.

เภริยาทิสุ บรรดากลองมีกลองใหญ่เป็นต้น **จมฺมาวนทฺเธสุ** อันขึงด้วยหนังตรึงแน่น **กุมฺภถุณททฺทริกาทิกํ** กลองสี่เหลี่ยมจตุรัสและกลองใหญ่มีรูกลวงเป็นต้น **ตเลเกกยุตํ** อันมีหน้าข้างเดียว **อาตตํ นาม** ชื่อว่าอาตตะ(กลองขึงด้วยหนังข้างเดียว).

๑๔๑. วิตตํ โอภยตลํ ตูริยํ มุรชาทิกํ
อาตตวิตตํ สพฺพ- วินทฺธํ ปณวาทิกํ.

ตูริยํ ดนตรี มุรชาทิกํ มีตะโพนเป็นต้น อุภยตลํ อันมีหน้า ๒ ด้าน วิตตํ ชื่อว่าวิตตะ(กลอง ๒ หน้า).

ตูริยํ ดนตรี **ปณวาทิกํ** มีกลองบัณเฑาะว์เป็นต้น **สพฺพวินทฺธํ** อันหุ้มด้วยหนังทั้งหมด **อาตตวิตตํ** ชื่อว่าอาตตวิตตะ(กลองหุ้มด้วยหนังทั้งหมด).

๑๔๒. สุสิรํ วํสสงฺขาทิ สมฺมตาลาทิกํ ฆนํ
อาโตชฺชํ ตุ จ วาทิตฺตํ วาทิตํ วชฺชมุจฺจเต.

วํสสงฺขาทิ ดนตรีมีขลุ่ยเป็นต้น **สุสิรํ** ชื่อว่าสุสิระ(ดนตรีที่ใช้เป่า), **สมฺมตาลาทิกํ** ดนตรีมีสัมมตาละเป็นต้น **ฆนํ** ชื่อว่าฆนะ(ดนตรีที่ใช้ตีหรือเคาะ).

ตํ ดนตรี ๕ อย่างมีอาตตะเป็นต้นนั้น **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว **อาโตชฺชํ** ว่าอาโตชชะ **วาทิตฺตํ** ว่าวาทิตตะ **วาทิตํ** ว่าวาทิตะ **วชฺชํ** และว่าวัชชะ.

๑๔๓. เภรี ทุนฺทุภิ วุตฺโตถ มุทิงฺโค มุรโชสฺส ตุ
อาลิงฺคงฺโกฺยทฺธกา เภทา ทิณฺโว ตุ จ ทิณฺทิโม.

กลองใหญ่ ๒ ศัพท์ คือ :- **เภรี, ทุนฺทุภิ. วุตฺโต** ทุนฺทุภิศัพท์เป็นปุงลิงค์.

ตะโพน ๒ ศัพท์ คือ :- **มุทิงฺค, มุรช.**

อาลิงฺคงฺโกฺยทฺธกา กลองอาลิงคะ กลองอังกยะและกลองอุทกะ **เภทา** เป็นประเภท **อสฺส** แห่งตะโพนนั้น.

กลองเล็ก ๒ ศัพท์ คือ :- **ทิณฺว, ทิณฺทิม.**

๑๔๔. อาลมฺพโร ตุ ปณโว โกโณ วีณาทิวาทนํ
ททฺทรี ปฏโห เภริปฺ- ปเภทา มทฺทลาทโย.

กลองบัณเฑาะว์ ๒ ศัพท์ คือ :- **อาลมฺพร, ปณว.**

วีณาทิวาทนํ การดีดซึ่งพิณเป็นต้น **โกโณ** ชื่อว่าโกณะ (การดีดพิณร้องเพลงเป็นต้น) อีกอย่างหนึ่ง **วีณาทิวาทนํ** เศษไม้เป็นต้นอันเป็นเหตุดีดซึ่งพิณเป็นต้น **โกโณ** ชื่อว่าโกณะ (ไม้สำหรับดีดพิณ).

กลองรบ ๒ ศัพท์ คือ :- **ททฺทริ, ปฏห.**

มทฺทลาทโย กลองมัททละเป็นต้น **เภริปฺปเภทา** เป็นกลองพิเศษ(กลองยาวหน้าซ้ายกว้าง ๑๓ นิ้ว หน้าขวากว้าง ๑๒ นิ้ว).

๑๔๕. **ชนปฺปิเย วิมทฺทุฏฺเธ คนฺเธ ปริมโล ภเว**
โส ตฺวาโมโท ทูรคามี วิสฺสนฺตา ตีสฺวิโต ปรํ.

ปริมโล ปริมลศัพท์ **ภเว** ย่อมมี **คนฺเธ** ในของหอมหรือในกลิ่น **วิมทฺทุฏฺเธ** อันเกิดขึ้นเพราะการบดโดยประการต่าง ๆ **ชนปฺปิเย** อันชนชอบใจ, **โส** ของหอมหรือกลิ่นนั้น **ทูรคามี** อันฟุ้งไปไกล **อาโมโท** ชื่อว่าอาโมทะ, **อิโต ปรํ** ในเบื้องหลังแต่นี้ **วิสฺสนฺตา** อิฏฺฐคนฺธศัพท์ถึงวิสฺสศัพท์ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **ตีสุ** ใน ๓ ลิงค์.

๑๔๖. **อิฏฺฐคนฺโธ จ สุรภิ สุคนฺโธ จ สุคนฺธิ จ**
ปูติคนฺธิ ตุ ทุคฺคนฺโธ ฉ วิสฺสํ อามคนฺธิ ยํ.

กลิ่นหอม, กลิ่นดี ๔ ศัพท์ คือ :- **อิฏฺฐคนฺธ, สุรภิ, สุคนฺธ, สุคนฺธิ.**
กลิ่นไม่ดี, กลิ่นเหม็น ๒ ศัพท์ คือ :- **ปูติคนฺธิ, ทุคฺคนฺธ.**
อามคนฺธิ กลิ่นคาว **วิสฺสํ** ชื่อว่าวิสสะ(กลิ่นคาวของดิบ).
[หรือ กลิ่นคาว ๒ ศัพท์ คือ :- **วิสฺส, อามคนฺธิ. ยํ** อามคนฺธิศัพท์เป็นนปุงสกลิงค์]

๑๔๗. **กุงฺกุมํ เจว ยวน- ปุปฺผํ จ ตครํ ตถา**
ตุรุกฺโขติ จตุชฺชาติ คนฺธา เอเต ปกาสิตา.

เอเต คนฺธา ของหอมเหล่านี้ **อิติ** คือ **กุงฺกุมํ** หญ้าฝรั่น **ยวนปุปฺผํ** กานพลู **ตครํ** กฤษณา **ตุรุกฺโข** กำยาน **ปกาสิตา** ท่านแสดงแล้ว **จตุชฺชาตี** ว่าเป็นของหอม ๔ ชนิด.

๑๔๘. **กสาโว นิตฺถิยํ ติตฺโต มธุโร ลวโณ อิเม**
อมฺพิโล กฏุโก เจติ ฉ รสา ตพฺพตี ติสุ.

ฉ อิเม รสา รส ๖ อย่างเหล่านี้ **อิติ** คือ **กสาโว** รสฝาด **อนิตฺถิยํ** กสาวศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ **ติตฺโต** รสขม **มธุโร** รสหวาน **ลวโณ** รสเค็ม **อมฺพิโร** รสเปรี้ยว **กฏุโก** และรสเผ็ด.

กสาวาทิสทฺทา กสาวศัพท์เป็นต้น **วตฺตมานา** อันเป็นไปอยู่ **ตพฺพติ** ในวัตถุที่มีรสนั้น **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **ตีสุ** ใน ๓ ลิงค์.

๑๔๙. **สิยา ผสฺโส จ โผฏฺฐพฺโพ วิสยี ตฺวกฺขมินฺทฺริยํ**
นยนํ ตฺวกฺขิ เนตฺตํ จ โรจนํ จจฺฉิ จกฺขุ จ.

การกระทบสัมผัส ๒ ศัพท์ คือ :- **ผสฺส, โผฏฺฐพฺพ.**
อินทรีย์ ๓ ศัพท์ คือ :- **วสยี, อกฺข, อินฺทฺริย.**
นัยน์ตา ๖ ศัพท์ คือ :- **นยน, อกฺขิ, เนตฺต, โรจน, อจฺฉิ, จกฺขุ.**

๑๕๐. โสตํ สทฺทคฺคโห กณฺโณ สวนํ สุติ นตฺถุ ตุ
นาสา จ นาสิกา ฆานํ ชิวฺหา ตุ รสนา ภเว.

หู ๕ ศัพท์ คือ :- โสต, สทฺทคฺคห, กณฺณ, สวน, สุติ.

จมูก ๔ ศัพท์ คือ :- นตฺถุ, นาสา, นาสิกา, ฆาน.

ลิ้น ๒ ศัพท์ คือ :- ชิวฺหา, รสนา.

๑๕๑. สรีรํ วปุ คตฺตํ ฉาตฺ- ตภาโว โพนฺทิ วิคฺคโห
เทหํ วา ปุริเส กาโย ถิยํ ตนุ กเฬวรํ.

ร่างกาย ๑๐ ศัพท์ คือ :- สรีร, วปุ, คตฺต, อตฺตภาว, โพนฺทิ, วิคฺคห, เทห, กาย, ตนุ, กเฬวร. เทหํ เทหศัพท์ ปุริเส วา เป็นไปในปุงลิงค์บ้าง, ถิยํ ตนุศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์บ้าง.

๑๕๒. จิตฺตํ เจโต มโน นิตฺถี วิญฺญาณํ หทยํ ตถา
มานสํ ธี ตุ ปญฺญา จ พุทฺธิ เมธา มติ มุติ.

๑๕๓. ภูรี มนฺตา จ ปญฺญาณํ ญาณํ วิชฺชา จ โยนิ จ
ปฏิภานมโมโหถ ปญฺญาเภทา วิปสฺสนา.

๑๕๔. สมฺมาทิฏฺฐิปภุติกา วีมํสา ตุ วิจารณา
สมฺปชญฺญํ ตุ เนปกฺกํ เวทยิตํ ตุ เวทนา.

จิต, ใจ ๖ ศัพท์ คือ :- จิตฺต, เจต, มน, วิญฺญาณ, หทย, มานส. อนิตฺถี มนศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ญาณ, ปัญหา ๑๔ ศัพท์ คือ :- ธี, ปญฺญา, พุทฺธิ, เมธา, มติ, มุติ, ภูรี (ภูริ), มนฺตา, ปญฺญาณ, ญาณ, วิชฺชา, โยนิ, ปฏิภาน, อโมห.

วิปสฺสนาสมฺมาทิฏฺฐิปภุติกา ปัญญามีวิปัสสนาปัญญาและสัมมาทิฏฐิปัญญาเป็นต้น **ปญฺญาเภทา** เป็นปัญญาพิเศษ.

ปัญญาเป็นเครื่องพิจารณา ๒ ศัพท์ คือ :- วีมํสา, วิจารณา.

สติปัฏฐาน, ปัญญารู้ประโยชน์และมิใช่ประโยชน์ ๒ ศัพท์ คือ :- สมฺปชญฺญ, เนปกฺก.

เวทนา, การเสวยอารมณ์ ๒ ศัพท์ คือ :- เวทยิต, เวทนา.

๑๕๕. ตกฺโก วิตกฺโก สงฺกปฺโปปฺ- ปโนหายุ ตุ ชีวิตํ
เอกคฺคตา ตุ สมโถ อวิกฺเขโป สมาธิ จ.

ความคิด, ดำริ ๕ ศัพท์ คือ :- ตกฺก, วิตกฺก, สงฺกปฺป, อปฺปนา, อูหา.

ชีวิต, ชีวิตินทรีย์ ๒ ศัพท์ คือ :- อายุ, ชีวิต.
ความตั้งมั่น, สมาธิ ๔ ศัพท์ คือ :- เอกคฺคตา, สมถ, อวิกฺเขป, สมาธิ.

๑๕๖. อุสฺสาหาตปฺปปคฺคาหา วายาโม จ ปรกฺกโม
ปธานํ วีริยํ เจหา อุยฺยาโม จ ธิติตฺถิยํ.

ความพยายาม ๑๐ ศัพท์ คือ :- อุสฺสาห, อาตปฺป, ปคฺคาห, วายาม, ปรกฺกม, ปธาน, วีริย, อีหา, อุยฺยาม, ธิติ. อิตฺถิยํ ธิติศัพท์ย่อมเป็นไปในอิตถีลิงค์.

๑๕๗. จตุตาริ วีริยงฺคานิ ตจสฺส จ นหารุโน
อวสิสฺสนมฏฺธิสฺส มํสโลหิตสุสฺสนํ.

อวสิสฺสนํ การเหลืออยู่ ตจสฺส แห่งหนัง นหารุโน แห่งเอ็น อฏฺธิสฺส แห่งกระดูก มํสโลหิตสิสุสฺสนํ จ และการเหือดแห้งไปแห่งเนื้อและเลือด (เหล่านี้) วีริยงฺคานิ เป็นองค์ประกอบของผู้ทำความเพียร จตุตาริ ๔ อย่าง.

๑๕๘. อุสฺโสฬฺหี ตฺวธิมตฺเตหา สติ ตฺวนุสฺสติตฺถิยํ
ลชฺชา หิรี สมานาถ โอตฺตปฺปํ ปาปภีรุตา.

อีหา ความเพียร อธิมตฺตา อันยิ่งใหญ่ อุสฺโสฬฺหี ชื่อว่าอุสโสฬหี.
ความระลึกได้ ๒ ศัพท์ คือ :- สติ,อนุสฺสติ. อิตฺถิยํ ทั้ง ๒ ศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.
ความละอายจากบาป ๒ ศัพท์ คือ :- ลชฺชา, หิรี. สมานา มีอรรถเหมือนกัน.
ความเกรงกลัวต่อบาป ๒ ศัพท์ คือ :- โอตฺตปฺป, ปาปภีรุตา.

๑๕๙. มชฺฌตฺตตา ตุเปกฺขา จ อทุกฺขมสุขา สิยา
จิตฺตาโภโค มนกฺกาโร อธิโมกฺโข ตุ นิจฺฉโย.

ความวางเฉย ๓ ศัพท์ คือ :- มชฺฌตฺตตา (มชฺฌตฺติกา), อุเปกฺขา, อทุกฺขมสุข.
การเอาใจใส่ ๒ ศัพท์ คือ :- จิตฺตาโภค (จิตฺต, อาโภค), มนกฺการ.
การตัดสิน ๒ ศัพท์ คือ :- อธิโมกฺข, นิจฺฉย.

๑๖๐. ทยานุกมฺปา การุญฺญํ กรุณา จ อนุทฺทยา
ถิยํ เวรมณี เจว วิรตฺยารติ จาปฺยถ.

ความกรุณา, สงสาร ๕ ศัพท์ คือ :- ทยา, อนุกมฺปา, การุญฺญ, กรุณา, อนุทฺทยา.
การงด, การเว้น ๓ ศัพท์ คือ :- เวรมณี, วิรติ อารติ.

๑๖๑. ติติกฺขา ขนฺติ ขมนํ ขมา เมตฺตา ตุ เมตฺยถ
หสฺสนํ ทิฏฺฐิ ลทฺธิตฺถี สิทฺธนฺโต สมโย ภเว.

ความอดทน ๔ ศัพท์ คือ :- ติติกฺขา, ขนฺติ, ขมน, ขมา.

ความรักใคร่ ๒ ศัพท์ คือ :- เมตฺตา, เมตฺติ.

ความเห็น ๕ ศัพท์ คือ :- ทสฺสน, ทิฏฺฐิ, ลทฺธิ, สิทฺธนฺต, สมย. อิตฺถี ทิฏฺฐิและลทฺธิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๑๖๒. ตณฺหา จ ตสิณา เอชา　　ชาลินี จ วิสตฺติกา
ฉนฺโท ชฏา นิกนฺตฺยาสา　　สิพฺพินี ภวเนตฺติ จ.
๑๖๓. อภิชฺฌา วนโถ วานํ　　โลโภ ราโค จ อาลโย
ปิหา มโนรโถ อิจฺฉา-　　ภิลาโส กามโทหฬา
อากงฺขารุจิ วุตฺตา สา　　ตฺวธิกา ลาลสา ทฺวิสุ.

ตัณหา, ความอยาก, ความต้องการ ๒๕ ศัพท์ คือ :- ตณฺหา, ตสิณา, เอชา, ชาลินี วิสตฺติกา, ฉนฺท, ชฏา, นิกนฺติ, อาสา, สิพฺพินี, ภวเนตฺติ, อภิชฺฌา, วนถ, วาน, โลภ, ราค, อาลย, ปิหา, มโนรถ, อิจฺฉา, อภิลาส, กาม, โทหฬ, อากงฺขา, รุจิ.

สา ตัณหานั้น อธิกา อันจัด วุตฺตา ท่านกล่าวแล้ว ลาลสา ว่าลาลสา, ทฺวีสุ ลาลสาศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

๑๖๔. **เวรํ วิโรโธ วิทฺเทโส　　โทโส จ ปฏิฆํ จ วา**
โกธาฆาตา โกปโรสา　　พฺยาปาโทนภิรทฺธิ จ.

ความโกรธ, ความแค้นเคือง ๙ ศัพท์ คือ :- เวร, วิโรธ, วิทฺเทส, โทส, ปฏิฆ, โกธ, อาฆาต, โกป, โรส.

ความพยาบาท, ปองร้าย ๒ ศัพท์ คือ :- พฺยาปาท, อนภิรทฺธิ.

๑๖๕. **พทฺธเวรมุปนาโห　　สิยา โสโก ตุ โสจนํ**
โรทิตํ กนฺทิตํ รุณฺณํ　　ปริเทโว ปริทฺทโว.

การผูกเวร ๒ ศัพท์ คือ :- พทฺธเวร, อุปนาห.

ความเศร้าโศก ๒ ศัพท์ คือ :- โสก, โสจน.

การร้องไห้ ๓ ศัพท์ คือ :- โรทิต, กนฺทิต, รุณฺณ.

การคร่ำครวญ ๒ ศัพท์ คือ :- ปริเทว, ปริทฺทว.

๑๖๖. ภีตித்ถิ ภยมุตฺตาโส　　เภรวํ ตุ มหพฺภยํ.

ความกลัว ๓ ศัพท์ คือ :- ภีติ, ภย, อุตฺตาส. อิตฺถี ภีติศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ความหวาดกลัว, กลัวมาก ๒ ศัพท์ คือ :- เภรว, มหพฺภย.

๑๖๗. เภรวํ ภีสนํ ภีมํ ทารุณํ จ ภยานกํ
โฆรํ ปฏิภยํ เภสฺมํ ภยงฺกรมิเม ตีสุ.

สิ่งน่ากลัว ๙ ศัพท์ คือ :- เภรว, ภีสน, ภีม, ทารุณ, ภยานก, โฆร, ปฏิภย, เภสฺม, ภยงฺกร. อิเม ศัพท์เหล่านี้ ตีสุ เป็นไปใน ๓ ลิงค์.

๑๖๘. อิสฺสา อุสูยา มจฺเฉรํ ตุ มจฺฉริยมจฺฉรํ
โมโห วิชฺชา ตถาญาณํ มาโน วิธา จ อุนฺนติ.

ความริษยา ๒ ศัพท์ คือ :- อิสฺสา, อุสูยา.

ความตระหนี่ ๓ ศัพท์ คือ :- มจฺเฉร, มจฺฉริย, มจฺฉร.

โมหะ, ความไม่รู้ ๓ ศัพท์ คือ :- โมห, อวิชฺช, อญาณ.

ความถือตัว ๓ ศัพท์ คือ :- มาน, วิธา, อุนฺนติ.

๑๖๙. อุทฺธจฺจมุทฺธฏํ จาถ ตาโป กุกฺกุจฺจเมว จ
ปจฺฉาตาโปนุตาโป จ วิปฺปฏิสาโร ปกาสิโต.

ความฟุ้งซ่าน ๒ ศัพท์ คือ :- อุทฺธจฺจ, อุทฺธฏ.

ความเร่าร้อน ๕ ศัพท์ คือ :- ตาป, กุกฺกุจฺจ, ปจฺฉาตาป, อนุตาป, วิปฺปฏิสาร. ปกาสิโต ท่านแสดงไว้แล้ว.

๑๗๐. มโนวิเลขสนฺเทหา สํสโย จ กถํกถา
เทฺวฬฺหกํ วิจิกิจฺฉา จ กงฺขา สงฺกา วิมตฺยปิ.

ความสงสัย ๙ ศัพท์ คือ :- มโนวิเลข, สนฺเทห, สํสย, กถํกถา, เทฺวฬฺหก, วิจิกิจฺฉา, กงฺขา, สงฺกา, วิมติ.

๑๗๑. คพฺโพภิมาโนหํกาโร จินฺตา ตุ ฌานมุจฺจเต
นิจฺฉโย นิณฺณโย วุตฺโต ปฏิญฺญา ตุ ปฏิสฺสโว.

ความหยิ่งจองหอง ๓ ศัพท์ คือ :- คพฺพ, อภิมาน, อหํการ.

ความคิด ๒ ศัพท์ คือ :- จินฺตา, ฌาน. อุจฺจเต ท่านกล่าวไว้แล้ว.

การตัดสิน ๒ ศัพท์ คือ :- นิจฺฉย, นิณฺณย.

คำรับรอง ๒ ศัพท์ คือ :- ปฏิญฺญา, ปฏิสฺสว.

๑๗๒. อวมานํ ติรกฺกาโร ปริภโว ปฺยนาทโร
ปราภโว ปฺยวญฺญาถ อุมฺมาโท จิตฺตวิพฺภโม.

การดูหมิ่น, ดูถูก ๖ ศัพท์ คือ :- **อวมาน, ติรกฺการ, ปริภว, อนาทร, ปราภว, อวญฺญา.**
ความบ้า, เสียสติ ๒ ศัพท์ คือ :- **อุมฺมาท, จิตฺตวิพฺภม.**

๑๗๓. **เปมํ สิเนโห เสฺนโหถ จิตฺตปีฬา วิสญฺญิตา**
ปมาโท สติโวสฺสคฺโค โกตูหลํ กุตูหลํ.

ความรัก ๓ ศัพท์ คือ :- **เปม, สิเนห, เสฺนห.**
การสลบ ๒ ศัพท์ คือ :- **จิตฺตปีฬา, วิสญฺญิตา.**
ความปมาท, ไม่มีสติ ๒ ศัพท์ คือ :- **สติโวสฺสคฺค, ปมาท.**
ความแตกตื่น ๒ ศัพท์ คือ :- **โกตูหล, กุตูหล.**

๑๗๔. **วิลาโส ลลิตํ ลีลา หาโว เหฬา จ วิพฺภโม**
อิจฺจาทิกา สิยุํ นาริ- สิงฺคารภาวชา กิริยา.

กิริยา กิริยาอาการ **นาริสิงฺคารภาวชา** อันเกิดเพราะความต้องการซึ่งความรักของผู้หญิง **อิติ อาทิกา** เป็นต้นคือ **วิลาโส** การมองไปมองมาเวลาไปใกล้คนรัก **ลลิตํ** การวางท่าทางสงบเสงี่ยมอ่อนหวาน **ลีลา** การเสแสร้ง **หาโว** การเก็บอาการแม้ต้องการสนุกสนาน **วิพฺภโม** อาการเขินอายเพราะการมาของคนรัก.

๑๗๕. **หสนํ หสิตํ หาโส มนฺโท โส มิหิตํ สิตํ**
อฏฺฏหาโส มหาหาโส โรมญฺโจ โลมหํสนํ.

การหัวเราะ ๓ ศัพท์ คือ :- **หสน, หสิต, หาส.**

โส หาโส การหัวเราะนั้น **มนฺโท** เพียงนิดหน่อย **มิหิตํ** ชื่อว่ามิหิตะ **สิตํ** และชื่อว่าสิตะ(การยิ้ม ๒), **มหาหาโส** การหัวเราะเสียงดัง **อฏฺฏหาโส** ชื่อว่าอัฏฏหาสะ.
ขนรุกขนพอง ๒ ศัพท์ คือ :- **โรมญฺจ, โลมหํสน.**

๑๗๖. **ปริหาโส ทโว ขิฑฺฑา เกฬิ กีฬา จ กีฬิตํ**
นิทฺทา ตุ สุปินํ โสปฺปํ มิทฺธํ จ ปจลายิกา.

การเล่น ๖ ศัพท์ คือ :- **ปริหาส, ทว, ขิฑฺฑา, เกฬิ, กีฬา, กีฬิต.**
การนอนหลับ ๓ ศัพท์ คือ :- **นิทฺทา, สุปิน, โสปฺป.**
การโงกง่วง ๒ ศัพท์ คือ :- **มิทฺธ, ปจลายิกา.**

๑๗๗. **ถิยํ นิกติ กูฏํ จ ทมฺโภ สาเถยฺยํ จ เกตวํ**
สภาโว ตุ นิสฺสคฺโค จ สรูปํ ปกติตฺถิยํ.

การโกง ๕ ศัพท์ คือ :- **นิกติ, กูฏ, หมฺภ (รมฺภ), สาธุย (สาธ), เกตว.** **ถิยํ** นิกติศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

สภาวะ, สภาพ ๔ ศัพท์ คือ :- **สภาว, นิสฺสคฺค, สรูป, ปกติ.** **อิตฺถิยํ** ปกติศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๑๗๘. สีลํ จ ลกฺขณํ ภาโว　　อุสฺสโว ตุ ฉโน มโห.

สภาพเดิม ๓ ศัพท์ คือ :- **สีล, ลกฺขณ, ภาว.**

การสมโภชน์, การฉลอง ๓ ศัพท์ คือ :- **อุสฺสว, ฉน, มห.**

๑๗๙. ธาเรนฺโต ชนฺตุ สเสฺนห-　　มภิธานปฺปทีปิกํ
พุทฺธกาทฺยตฺถชาตานิ　　สมฺปสฺสติ ยถาสุขํ.

ชนฺตุ ครูสอน นักเรียน ฆราวาสและภิกษุสามเณร **ธาเรนฺโต** ผู้ศึกษาเล่าเรียนแล้วทรงไว้ได้ **อภิธานปฺปทีปิกํ** ซึ่งคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา **สเสฺนหํ** อันมีศัพท์ที่น่าสนใจมากมาย(หรืออันเป็นไปกับด้วยปริยายศัพท์ต่าง ๆ มีปริยายศัพท์ของพุทธศัพท์เป็นต้น) **สมฺปสฺสติ** ย่อมเข้าใจ **พุทฺธกาทิ อตฺถชาตานิ** ซึ่งอรรถาธิบายอันน้อยหรือมาก กว้างหรือแคบเป็นต้น **ยถาสุขํ** อย่างง่ายดาย.

สคฺคกณฺโฑ สัคคกัณฑ์ **ปฐโม** ที่ ๑ **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

----

๒. ภูกัณฑ์ ๑. ภูมิวรรค

๑๘๐. วคฺคา ภูมิ ปุริ มจฺจ- จตุปฺพณฺณวนาทิหิ
ปาตาเลน จ วุจฺจนฺเต สงฺโคปงฺเคหิธกฺกมา.

วคฺคา วรรคมีภูมิวรรคเป็นต้น (อุปลกฺขิตา อันถูกจดจำไว้) **ภูมิปุริมจฺจจตุปฺพณฺณ-วนาทีหิ** ด้วยปริยายศัพท์มีภูมิวรรค ปุรวรรค นรวรรค จตุพพัณณวรรคและอรัญญวรรคเป็นต้น **ปาตาเลน จ** และด้วยปริยายศัพท์คือปาตาลวรรค **สงฺโคปงฺเคหิ** อันมีองค์มีขาระเป็นต้น และอุปังคะมีอัทธาเป็นต้นที่เป็นประโยชน์แก่องค์นั้น (หรืออันเป็นไปกับด้วยองค์มีขาระและมัตติกาเป็นต้นที่เป็นส่วนประธาน และอุปังคะมีมัคคะเป็นต้นอันอาศัยซึ่งองค์นั้น **วุจฺจนฺเต** ท่านย่อมกล่าวไว้ **อิห** ในภูกัณฑ์นี้ **กมา** ตามลำดับ.

๑๘๑. **วสุนฺธรา ฉมา ภูมิ ปถวี เมทนี มหี**
อุพฺพี วสุมตี โค กุ วสุธา ธรณี ธรา.
ปุถวี ชคตี ภูรี ภู จ ภูตธราวนี.

แผ่นดิน ๑๘ ศัพท์ คือ :- วสุนฺธรา,ฉมา, ภูมิ, ปถวี, เมทนี, มหี, อุพฺพี, วสุมตี, โค, กุ, วสุธา, ธรณี, ธรา, ปุถวี, ชคตี, ภูรี, ภู, ภูตธรา, อวนี.

๑๘๒. **ขารา ตุ มตฺติกา อูโส อูสวา ตูสโร ติสุ**
ถลํ ถลีตฺถี ภูภาเค ถทฺธลูขมฺหิ ชงฺคโล.

มตฺติกา แผ่นดิน **ขารา** อันเค็ม **อูโส** ชื่อว่าอูสะ.

พื้นที่ที่มีดินเค็ม ๒ ศัพท์ คือ :- อูสวนฺตุ, อูสร. **ติสุ** อูสวนฺตุและอูสรศัพท์เป็นไปใน ๓ ลิงค์.

พื้นที่ดอน ๒ ศัพท์ คือ :- ถล, ถลี. **อิตฺถี** ถลีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ชงฺคโล ชงฺคลศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ภูภาเค** ในส่วนแห่งแผ่นดิน **ถทฺธลูขมฺหิ** อันกระด้างและขรุขระ(ที่ไม่เสมอ).

๑๘๓. **ปุพฺพวิเทโห จาปร- โคยานํ ชมฺพุทีโป จ**
อุตฺตรกุรุ เจติ สิยุํ จตฺตาโรเม มหาทีปา.

อิเม ทวีปเหล่านี้ **อิติ** คือ **ปุพฺพวิเทโห** ปุพพวิเทหทวีป **อปรโคยานํ** อปรโคยานทวีป **ชมฺพุทีโป** ชมพูทวีป **อุตฺตรกุรุ จ** และอุตตรกุรุทวีป **มหาทีปา** เป็นทวีปใหญ่ **จตฺตาโร** ทั้ง ๔ ทวีป.

๑๘๔. **ปุมฺพหุตฺเต กุรู สกฺกา โกสลา มคธา สิวี**
กลิงฺคาวนฺติ ปญฺจาลา วชฺชี คนฺธาร เจตโย.
๑๘๕. **วงฺคา วิเทหา กมฺโพชา มทฺทา ภคฺคงฺคสีหฬา**
กสฺมีรา กาสิ ปณฺฑวาที สิยุํ ชนปทนฺตรา.

กุรู แคว้นกุรุ **สกฺกา** แคว้นสักกะ **โกสลา** แคว้นโกศล **มคธา** แคว้นมคธ **สิวี** แคว้นสิวิ **กลิงฺคา** แคว้นกลิงคะ **อวนฺตี** แคว้นอวันตี **ปญฺจาลา** แคว้นปัญจาละ **วชฺชี** แคว้นวัชชี **คนฺธารา** แคว้นคันธาระ **เจตโย** แคว้นเจติ **วงฺคา** แคว้นวังคะ **วิเทหา** แคว้นวิเทหะ **กมฺโพชา** แคว้นกัมโพชะ **มทฺทา** แคว้นมัททะ **ภคฺคา** แคว้นภัคคะ **องฺคา** แคว้นอังคะ **สีหฬา** แคว้นสีหละ **กสฺมีรา** แคว้นกัสฺมีระ **กาสิปณฺฑวาที** แคว้นกาสิและแคว้นปัณฑุเป็นต้น **ชนปทนฺตรา** เป็นชนบทพิเศษ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ปุมฺพหุตฺเต** ในปุงลิงค์พหุวจนะ.

๑๘๖. **โลโก จ ภุวนํ วุตฺตํ เทโส ตุ วิสโย ปฺยถ**
มิลกฺขเทโส ปจฺจนฺโต มชฺฌเทโส ตุ มชฺฌิโม.

โลก ๒ ศัพท์ คือ :- **โลก, ภุวน.**
ประเทศ, สถานที่ ๒ ศัพท์ คือ :- **เทส, วิสย.**
ปัจจันตประเทศ, ชายแดน ๒ ศัพท์ คือ :- **มิลกฺขเทส, ปจฺจนฺต.**
มัชฌิมประเทศ, เมืองหลวง ๒ ศัพท์ คือ :- **มชฺฌเทส, มชฺฌิม.**

๑๘๗. **อนูโป สลิลปฺปาโย กจฺฉํ ปุมนปุํสเก**
สทฺทโล หริเต เทเส ติเณนาภินเวน หิ.

พื้นที่ชื้นแฉะ, ที่มีน้ำขัง ๓ ศัพท์ คือ :- **อนูป, สลิลปฺปาย, กจฺฉ. ปุมนปุํสเก** กจฺฉศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

สทฺทโล สททลศัพท์ **เทเส** เป็นไปในพื้นที่ **หริเต** อันเขียวชอุ่ม **ติเณน** ด้วยหญ้า **อภินเวน** อันปกคลุมจำนวนมาก.

๑๘๘. **นทฺยมฺพุชีวโน เทโส วุฏฺฐินิปฺปชฺชสสฺสโก**
โย นทีมาติโก เทว- มาติโก จ กเมน โส.

โย เทโส สถานที่ใด **นทฺยมฺพุชีวโน** มีต้นข้าวงอกงามได้ด้วยน้ำในแม่น้ำ **วุฏฺฐินิปฺ-ปชฺชสสฺสโก** มีข้าวเปลือกเผล็ดผลด้วยน้ำฝน **โหติ** มีอยู่, **โส** สถานที่นั้น **นทีมาติโก**

ชื่อว่านทีมาติกะ(สถานที่อาศัยน้ำในแม่น้ำเป็นหลัก) **เทวมาติโก** และชื่อว่าเทวมาติกะ (สถานที่อาศัยฝนเป็นหลัก) **กเมน** ตามลำดับ.

๑๘๙. **ตีสฺวนูปาทฺยโถ จนฺท- สูราโท สสฺสตีริโต**
รฏฺฐํ ตุ วิชิตญฺจาถ ปุํเส เสตุ อาลิยํ.

อนูปาทิ อนูปศัพท์ถึงเทวมาติกศัพท์ **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓, **สสฺสตี** สสฺสตีศัพท์ (วัตถุที่ตั้งอยู่ตลอดกาล) **อีริโต** ท่านกล่าวแล้ว **สูราโท** ในดวงจันทร์และดวงอาทิตย์เป็นต้น(ได้แก่พระจันทร์และพระอาทิตย์).

แว่นแคว้น, ประเทศราช ๒ ศัพท์ คือ :- **รฏฺฐ, วิชิต.**

ปุํเส เสตุ เสตุศัพท์ในปุงลิงค์ **อาลิยํ** เป็นไปในสะพาน เขื่อนและคันนา.

[หรือ สะพาน, เขื่อน, คู, คันนา ๒ ศัพท์ คือ :- **เสตุ, อาลิ**].

๑๙๐. **อุปานฺตภู ปริสโร โคฏฺฐํ ตุ โคกุลํ วโช**
มคฺโค ปนฺโถ ปโถ อทฺธา อญฺชสํ วฏุมํ ตถา.
๑๙๑. **ปชฺโชยนํ จ ปทวี วตฺตนี ปทฺธติตฺถิยํ**
ตพฺเภทา ชงฺฆสกฏ- มคฺคา เต จ มหทฺธนิ.

อุปานฺตภู พื้นที่ใกล้เมืองและภูเขาเป็นต้น **ปริสโร** ชื่อว่าปริสระ.

คอก, ที่ขังสัตว์เลี้ยง ๓ ศัพท์ คือ :- **โคฏฺฐ, โคกุล, วช.**

หนทาง ๑๑ ศัพท์ คือ :- **มคฺค, ปนฺถ, ปถ, อทฺธ, อญฺชส, วฏุม**(วฏูม), **ปชฺช**(ปชฺชา), **อยน, ปทวี, วตฺตนี, ปทฺธติ.** **อิตฺถิยํ** ปทฺธติศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

ชงฺฆสกฏมคฺคา ทางเดินเท้าและทางเกวียน **ตพฺเภทา** เป็นประเภทแห่งทางนั้น, **เต** ชงฺฆมคฺคและสกฏมคฺคศัพท์เหล่านั้น **มหทฺธนิ** เป็นไปในทางกว้างใหญ่.

๑๙๒. **เอกปเทฺยกปทิเก กนฺตาโร ตุ จ ทุคฺคเม.**
๑๙๓. **ปฏิมคฺโค ปฏิปโถ อทฺธานํ ทีฆมญฺชสํ**
สุปฺปโถ ตุ สุปนฺโถ จ อุปฺปถํ ตฺวปถํ ภเว.

เอกปทิ เอกปทิศัพท์ **เอกปทิเก** เป็นไปในทางแคบฝ่าเท้าเดียว(ทางที่พอเดินไปได้คนเดียว).

กนฺตาโร กนฺตารศัพท์ **ทุคฺคเม** เป็นไปในทางสัญจรลำบาก.

[หรือ ทางกันดาร ๒ ศัพท์ คือ :- **กนฺตาร, ทุคฺคม**]

ทางสวน ๒ ศัพท์ คือ :- **ปฏิมคฺค, ปฏิปถ.**

อณฺชสํ ทาง ทีฆํ อันยาวไกล อทฺธานํ ชื่อว่าอัทธานะ.
ทางดี, ทางถูก ๒ ศัพท์ คือ :- สุปฺปถ(สมฺปท), สุปนฺถ.
ไม่ใช่ทาง, ทางผิด ๒ ศัพท์ คือ :- อุปฺปถ, อปถ.

๑๙๔.	ฉตฺตึสปรมาณูน-	เมโกณุ จ ฉตฺตึส เต
	ตชฺชารี ตาปิ ฉตฺตึส	รถเรณุ ฉตฺตึส เต.
๑๙๕.	ลิกฺขา ตา สตฺต อูกา ตา	ธญฺญมาโสติ สตฺต เต
	สตฺตงฺคุลามฺทฺวิจฺฉ	วิทตฺถิ ตา ทฺเว สิยุํ.

ฉตฺตึส ๓๖ **ปรมาณูนํ** แห่งปรมาณู **เอโก อณุ** เป็น ๑ อณุ, **เต** อณู อณุเหล่านั้น **ฉตฺตึส** ๓๖ **ตชฺชารี** เป็น ๑ ตัชชารี, **ตาปิ** แม้ตัชชารีเหล่านั้น **ฉตฺตึส** ๓๖ **รถเรณุ** เป็น ๑ รถเรณุ, **เต** รถเรณุเหล่านั้น **ฉตฺตึส** ๓๖ **ลิกฺขา** เป็น ๑ ลิกขา, **ตา** ลิกขาเหล่านั้น **สตฺต** ๗ **อูกา** เป็น ๑ อูกา, **ตา** อูกาเหล่านั้น **สตฺต** ๗ **ธญฺญมาโส** เป็น ๑ เมล็ดข้าวเปลือก, **เต** เมล็ดข้าวเปลือกเหล่านั้น **สตฺต** ๗ **องฺคุลํ** เป็น ๑ นิ้ว, **อมฺทฺวิจฺฉ** ๑๒ นิ้ว **วิทตฺถิ** เป็น ๑ คืบ (มาตราวัด).

๑๙๖.	รตนํ ตานิ สตฺเตว	ยฏฺฐิ ตา วีสตูสภํ
	ภาวุตมุสภาสีติ	โยชนํ จตุคาวุตํ.
๑๙๗.	ธนุปญฺจสตํ โกโส	กรีสํ จตุรมฺพณํ
	อพฺภนฺตรํ ตุ หตฺถาน-	มฏฺฐวีส ปมาณโต.

ตา ทฺเว ๒ คืบเหล่านั้น **รตนํ** เป็น ๑ ศอก, **ตานิ สตฺเตว** ๗ ศอกเหล่านั้นนั่นแล **ยฏฺฐิ** เป็น ๑ ยัฏฐิ(ไม้เท้า), **ตา วีสติ** ๒๐ ยัฏฐิเหล่านั้น **อุสภํ** เป็น ๑ อุสภะ, **อุสภาสีติ** ๘๐ อุสภะ **คาวุตํ** เป็น ๑ คาวุต, **จตุคาวุตํ** ๔ คาวุต **โยชนํ** เป็น ๑ โยชน์.

ธนุปญฺจสตํ ๕๐๐ ชั่วคันธนูที่โก่งแล้ว **โกโส** เป็น ๑ โกสะ, **จตุรมฺพณํ** พื้นที่อันพอหว่านพืชได้ ๔ อัมพณะ (๑๑ ทะนาน = ๑ อัมพณะ) **กรีสํ** ชื่อว่า ๑ กรีสะ, **อฏฺฐวีส** ๒๘ **หตฺถานํ** แห่งศอก **ปมาณโต** โดยประมาณ **อพฺภนฺตรํ** ชื่อว่า ๑ อัพภันดร.

ภูมิวคฺโค อ.ภูมิวรรค **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

----

๒. ภูกัณฑ์ ๒. ปุรวรรค

๑๙๘. **ปุรํ นครมิตฺถี วา ธานียํ ปุฏเภทนํ**
ถิยํ ตุ ราชธานี จ ขนฺธาวาโร ภเวถ จ.

เมือง ๔ ศัพท์ คือ :- **ปุร, นคร, ธานีย, ปุฏเภทน.** **อิตฺถี วา** นครศัพท์เป็นอิตถีลิงค์บ้าง(**นครี**).

เมืองหลวง คือ :- **ราชธานี.** **ถิยํ** ราชธานีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

เมืองหลวง, ค่าย (ที่ตั้งกองทัพชั่วคราว) คือ :- **ขนฺธาวาร.**

๑๙๙. **สาขานครมญฺญตฺร ยํ ตํ มูลปุรา ปุรํ**
พาราณสี จ สาวตฺถี เวสาลี มิถิลาฬวี.
๒๐๐. **โกสมฺพุชฺเชนิโย ตกฺก- สิลา จมฺปา จ สาคลํ**
สุสุมารคิรํ ราช- คหํ กปิลวตฺถุ จ.
๒๐๑. **สาเกตมินฺทปตฺถญฺโจกฺ กฏฺฐา ปาฏลิปุตฺตกํ**
เจตุตฺตรํ จ สงฺกสฺสํ กุสินาราทโย ปุรี.

ยํ ปุรํ เมืองใด **อญฺญตฺร** อยู่ในที่อื่น **มูลปุรา** จากเมืองใหญ่และเมืองหลวง, **ตํ** เมืองนั้น **สาขานครํ** ชื่อว่าสาขานคร (เมืองสาขา, หัวเมือง, เมืองขึ้น).

พาราณสี เมืองพาราณสี **สาวตฺถิ** เมืองสาวัตถี **เวสาลี** เมืองเวสาลี **มิถิลา** เมืองมิถิลา **อาฬวี** เมืองอาฬวี **โกสมฺพี** เมืองโกสัมพี **อุชฺเชนี** เมืองอุชเชนี **ตกฺกสิลา** เมืองตักกสิลา **จมฺปา** เมืองจัมปา **สาคลํ** เมืองสาคละ **สุสุมารคิรํ** เมืองสุสุมารคิระ **ราชคหํ** เมืองราชคฤห์ **กปิลวตฺถุ** เมืองกบิลพัสดุ์ **สาเกตํ** เมืองสาเกต **อินฺทปตฺถํ** เมืองอินทปัตถ์ **อุกฺกฏฺฐา** เมืองอุกกัฏฐะ **ปาฏลิปุตฺตํ** เมืองปาฏลีบุตร **เจตุตฺตรํ** เมืองเจตุตตระ **สงฺกสฺสํ** เมืองสังกัสสะ **กุสินาราทโย** และเมืองกุสินาราเป็นต้น **ปุรี** เป็นเมืองใหญ่ ๒๐ เมือง.

๒๐๒. **รจฺฉา จ วิสิขา วุตฺตา รถิกา วีถิ จาปฺยถ**
พฺยูโห รจฺฉา อนิพฺพิทฺธา นิพฺพิทฺธา ตุ ปถทฺธิ จ.

ถนน, ทาง ๔ ศัพท์ คือ :- **รจฺฉา, วิสิขา, รถิกา, วีถิ.**

รจฺฉา ถนน **อนิพฺพิทฺธา** อันแทงไม่ตลอด **พฺยูโห** ชื่อว่าพยูหะ(ทางตัน, สุดทาง).
รจฺฉา ถนน **นิพฺพิทฺธา** อันไปได้ตลอด **ปถทฺธิ** ชื่อว่าปถัทธิ (ทางไม่ตันไปได้ตลอด).

๒๐๓. **จตุกฺกํ จจฺจเร มคฺค- สนฺธิ สิงฺฆาฏกํ ภเว**
ปากาโร วรโณ จาถ อุทฺทาโป อุปการิกา.

จตุกฺกํ จตุกฺกศัพท์ มคฺคสนฺธิ มคฺคสนฺธิศัพท์ สิงฺฆาฏกํ และสิงฺฆาฏกศัพท์ ภเว พึงมี จจฺจเร ในทาง ๓ แยก(๓ แพร่ง).

(อีกนัยหนึ่ง) จตุกฺกํ จตุกฺกศัพท์ สิงฺฆาฏกํ และสิงฺฆาฏกศัพท์ ภเว พึงมี จจฺจเร ในสนาม. มคฺคสนฺธิ ต้นทาง(ทางต่อ). (นัยแรกตามฎีกา นัยหลังตามสีหล)

กำแพงเมือง ๒ ศัพท์ คือ :- ปาการ, วรณ.

ตีนกำแพง (มีสัณฐานเหมือนกลีบเท้าม้า) ๒ ศัพท์ คือ :- อุทฺทาป, อุปการิกา.

๒๐๔. กุฑฺฑํ ตุ ภิตฺติ นารีถ โคปุรํ ทฺวารโกฏฺฐโก
เอสิกา อินฺทขีโล จ อฏฺโฏ ตฺวฏฺฏาลโก ภเว.

ฝาหนัง ๒ ศัพท์ คือ :- กุฑฺฑ, ภิตฺติ. นารี ภิตฺติศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ซุ้มประตูเมืองหรือวัด ๒ ศัพท์ คือ :- โคปุร, ทฺวารโกฏฺฐก.

เสาเขื่อน (อยู่ที่ประตู) ๒ ศัพท์ คือ :- เอสิกา, อินฺทขีล.

ป้อม ๒ ศัพท์ คือ :- อฏฺฏ(อฑฺฒ), อฏฺฏาลก(อฑฺฒาลก).

๒๐๕. โตรณํ ตุ พหิทฺวารํ ปริขา ตุ จ ทีฆิกา
มนฺทิรํ สทนาคารํ นิกาโย นิลยาลโย.
๒๐๖. อาวาโส ภวนํ เวสฺมํ นิเกตนํ นิเวสนํ
ฆรํ คหํ จาวสโถ สรณํ จ ปติสฺสโย.
๒๐๗. โอกํ สาลา ขโย วาโส ฐิยํ กุฏิ วสตฺยปิ
เคหํ จานิตฺถิ สทฺมํ เจติยายตนานิ ตุ.

มุขประตู ๒ ศัพท์ คือ :- โตรณ, พหิทฺวาร.

คูรอบเมือง ๒ ศัพท์ คือ :- ปริขา, ทีฆิกา.

บ้าน, เรือน ๒๔ ศัพท์ คือ :- มนฺทิร, สทน, อคาร, นิกาย, นิลย, อาลย, อาวาส, ภวน, เวสฺม, นิเกตน, นิเวสน, ฆร, คห, อาวสถ, สรณ, ปติสฺสย, โอก, สาลา, ขย, วาส, กุฏิ, วสติ, เคห, สทฺม. ฐิยํ กุฏิและวสติศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์. อนิตฺถี เคหศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

พระพุทธสถาน, ศาลเจ้า ๒ ศัพท์ คือ :- เจติย, อายตน.

๒๐๘. ปาสาโท เจว ยูโปถ มณฺฑจฺฉโท จ หมฺมิยํ
ยูโป ตุ คชกุมฺภมฺหิ หตฺถินโข ปติฏฺฐิโต.

ปราสาท, ตึก ๒ ศัพท์ คือ :- ปาสาท, ยูป.

ปราสาทโล้น (เหมือนเตาเผาถ่าน) ๒ ศัพท์ คือ :- **มุณฺฑจฺฉท, หมฺมิย.**

(อีกนัยหนึ่ง) **หมฺมิยํ** เรือนอันมีศาลาดูพระจันทร์และเฉลียงหน้าต่าง **มุณฺฑจฺฉโท** ชื่อว่ามุณฑัจฉทะ. **ยูโป** ปราสาท **ปติฏฺฐิโต** อันตั้งอยู่ **คชกุมฺภมฺหิ** ที่พื้นลาดเหมือนกับเท้าช้าง **หตฺถินโข** ชื่อว่าหัตถินขะ.

๒๐๙. **สุปณฺณวงฺกจฺฉทน- มหฺฒโยโค สิยาถ จ**
เอกกูฏยุโต มาโฬ ปาสาโท จตุรสฺสโก.

สุปณฺณวงฺกจฺฉทนํ เรือนที่มุง ๒ ข้างเหมือนปีกครุฑ **อฑฺฒโยโค** ชื่อว่าอัฑฒโยคะ. **เอกกูฏยุโต** เรือนกลมหลังคามียอดเดียว **มาโฬ** ชื่อว่ามาฬะ(เรือนกลมหลายมุมแต่มียอดเดียว). **จตุรสฺสโก** เรือน ๔ มุม **ปาสาโท** ชื่อว่าปาสาทะ (เรือนจตุรมุข).

๒๑๐. **สภายํ จ สภา จาถ มณฺฑปํ วา ชนาลโย**
อโถ อาสนสาลายํ ปฏิกฺกมนมีริตํ.

สภา, ที่ประชุม ๒ ศัพท์ คือ :- **สภาย, สภา.**

มณฑป, ปะรำ ๒ ศัพท์ คือ :- **มณฺฑป, ชนาลย. วา** มณฑปศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

ปฏิกฺกมนํ ปฏิกฺกมนศัพท์ **อีริตํ** ท่านกล่าวแล้ว **อาสนสาลายํ** ในหอฉัน.

๒๑๑. **ชินสฺส วาสภวน- มิตฺถี คนฺธกุฏิ ปุเยถ**
ถิยํ รสวตี ปากฏฺ- ฐานํ เจว มหานสํ.

วาสภวนํ กุฏีเป็นที่ประทับ **ชินสฺส** ของพระพุทธเจ้า **คนฺธกุฏิ** ชื่อว่าคันธกุฎี **อิตฺถี** คนฺธกุฏิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

โรงครัว ๓ ศัพท์คือ :- **รสวตี, ปากฏฺฐาน, มหานส. ถิยํ** รสวตีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๒๑๒. **อาเวสนํ สิปฺปสาลา โสณฺฑา ตุ ปานมนฺทิรํ**
วจฺจฏฺฐานํ วจฺจกุฏิ มุนีนํ ฐานมสฺสโม.

โรงงาน, โรงเรียน, สถานศึกษา ๒ ศัพท์ คือ :- **อาเวสน, สิปฺปสาลา.**

ร้านขายสุรา, โรงดื่มสุรา ๒ ศัพท์ คือ :- **โสณฺฑา, ปานมนฺทิร.**

เวจจกุฏี (วัจจกุฏี), ส้วม ๒ ศัพท์ คือ :- **วจฺจฏฺฐาน, วจฺจกุฏิ.**

ฐานํ ที่เป็นที่อยู่ **มุนีนํ** ของพวกฤาษี **อสฺสโม** ชื่อว่าอัสสมะ (อาศรม).

๒๑๓. **ปณฺยวิกฺกยสาลา ตุ อาปโณ ปณฺยวีถิกา**
อุโหสิโต ภณฺฑสาลา จงฺกมนํ ตุ จงฺกโม.

ร้านตลาด, แถวตลาด ๓ ศัพท์ คือ :- **ปณฺยวิกฺกยสาลา, อาปณ, ปณฺยวีถิกา.**
โรงเก็บของ, พัสดุคลัง ๒ ศัพท์ คือ :- **อุโฺหสิต, ภณฺฑสาลา.**
ทางเดินจงกรม, การจงกรม ๒ ศัพท์ คือ :- **จงฺกมน, จงฺกม.**

๒๑๔. ชนฺตาฆรํ ตฺวคฺคิสาลา ปปา ปานียสาลิกา
คพฺโภ โอวรโก วาสา- คารํ ตุ สยนิคฺคหํ.

เรือนไฟ ๒ ศัพท์ คือ :- **ชนฺตาฆร, อคฺคิสาลา.**
ศาลาน้ำดื่ม, การประปา ๒ ศัพท์ คือ :- **ปปา, ปานียสาลิกา.**
ห้องทั่วไป ๒ ศัพท์ คือ :- **คพฺภ, โอวรก.**
ห้องนอน ๒ ศัพท์ คือ :- **วาสาคาร, สยนิคฺคห.**

๒๑๕. อิตฺถาคารํ ตุ โอโรโธ สุทฺธนฺโตนฺเตปุรํ ปิ จ
อสมฺพาธสยฏฐานํ รญฺญํ กญฺจนฺตรํ มตํ.

ตำหนักใน, บ้านนางสนม ๔ ศัพท์ คือ :- **อิตฺถาคาร, โอโรธ, สุทฺธนฺต, อนฺเตปุร.**

อสมฺพาธสยฏฐานํ ที่ส่วนพระองค์ **รญฺญํ** ของพระราชา **มตํ** ท่านรู้แล้ว **กญฺจนฺตรํ** ว่ากัญจันตระ (ที่ประทับพักผ่อนอิริยาบทส่วนพระองค์).

๒๑๖. โสปาโน วาโรหณํ จ นิสฺเสณี สาธิโรหิณี
วาตปานํ ควกฺโข จ ชาลํ จ สีหปญฺชรํ.

๒๑๗. อาโลกสนฺธิ วุตฺโตถ ลิงฺคิตฺถี ปลิโฆ ภเว
กปิสีโสคฺคลตฺถมฺโภ นิพฺพํ ตุ ฉทฺทโกฏิยํ.

บันไดอิฐ ๒ ศัพท์ คือ :- **โสปาน, อาโรหณ.**
บันไดไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **นิสฺเสณี, อธิโรหิณี. สา** ทั้ง ๒ ศัพท์นั้นเป็นอิตถีลิงค์.
หน้าต่าง ๕ ศัพท์ คือ :- **วาตปาน, ควกฺข, ชาล, สีหปญฺชร, อาโลกสนฺธิ. วุตฺโต** อาโลกสนฺธิศัพท์ท่านกล่าวว่าเป็นปุงลิงค์.
กลอนประตู ๒ ศัพท์ คือ :- **ลิงฺคี, ปลิฆ. อิตฺถี** ลิงฺคีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.
วงกบประตูหน้าต่าง ๒ ศัพท์ คือ :- **กปิสีส, อคฺคลตฺถมฺภ.**
นิพฺพํ นิพฺพศัพท์ **ฉทฺทโกฏิยํ** เป็นไปในมุมที่สุดแห่งหลังคา(มุมชายคา).
(หรือ) ชายคา ๒ ศัพท์ คือ :- **นิพฺพ(โอสวน), ฉทฺทโกฏิ.**

๒๑๘. ฉทนํ ปฏลํ ฉทฺท- มชิรํ จจฺจโรงฺคณํ
ปมาโน ปมนารินฺโท ปมุขํ ทฺวารพนฺธนํ.

หลังคา ๓ ศัพท์ คือ :- **ฉทน, ปฏล, ฉทฺท.**

สนาม, ลาน, เนิน ๓ ศัพท์ คือ :- **อชิร, จจฺจร, องฺคณ.**

ระเบียง ๕ ศัพท์ คือ :- **ปฆาน, ปฆน, อารินฺท, ปมุข, ทฺวารพนฺธน.**

[อีกอย่างหนึ่ง ระเบียง ๒ ศัพท์ คือ :- **ปฆาน, ปฆน.**

ประตูมณฑป ๓ ศัพท์ คือ :- **อารินฺท, ปมุข, ทฺวารพนฺธน].**

๒๑๙. ปิฏฺธสงฺฆาฏก ทฺวาร- พาหา กูฏํ ตุ กณฺณิกา
ทฺวารํ จ ปฏิหาโรถ อุมฺมาโร เทหนิตฺถิยํ.
๒๒๐. เอฬโก อินฺทขีโลถ ถมฺโภ ถูโณ ปุมิตฺถิยํ
ปาฏิกาฑฺฒเฌนฺทุปาสาเณ ดิญฺชกา ตุ จ อิฏฺธกา.

บานประตู ๒ ศัพท์ คือ :- **ปิฏฺธสงฺฆาฏก, ทฺวารพาหา.**

ช่อฟ้า, ยอดเรือน ๒ ศัพท์ คือ :- **กูฏ, กณฺณิกา.**

ประตู ๒ ศัพท์ คือ :- **ทฺวาร, ปฏิหาร.**

ธรณีประตู ๔ ศัพท์ คือ :- **อุมฺมาร, เทหนี, เอฬก, อินฺทขีล. อิตฺถิยํ** เทหนีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

เสา ๒ ศัพท์ คือ :- **ถมฺภ, ถูณ. ปุมิตฺถิยํ** ถูณศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

ปาฏิกา ปาฏิกาศัพท์ **อฑฺฒเฌนฺทุปาสาเณ** เป็นไปในหินหัวบันไดที่มีสัณฐานเหมือนพระจันทร์ครึ่งเสี้ยว.

อิฐ ๒ ศัพท์ คือ :- **ดิญฺชกา, อิฏฺธกา.**

๒๒๑. วลภิจฺฉาทิทารุมฺหิ วงฺเก โคปานสีตฺถิยํ
กโปตปาลิกายํ ตุ วิฏงฺโก นิตฺถิยํ ภเว.

โคปานสี โคปานสีศัพท์ **วลภิจฺฉาทิทารุมฺหิ** เป็นไปในคานไม้ไผ่สำหรับมุงซึ่งหลังคา **วงฺเก** อันโก่ง (**โคปานสี** ไม้กลอนหลังคา) **อิตฺถิยํ** โคปานสีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

วิฏงฺโก วิฏงฺกศัพท์ **กโปตปาลิกายํ** เป็นไปในกรงแห่งนกพิราบ **อนิตฺถิยํ** วิฏงฺกศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๒๒๒. กุญฺจิกาวิวรํ ตาฬจฺ- ฉิคฺคโล ปุยถ กุญฺจิกา
ตาโฬวาปุรณํ ฉาถ เวทิกา เวทิ กถฺยเต.

ลูกดาน ๒ ศัพท์ คือ :- **กุญฺจิกาวิวร, ตาฬจฺฉิคฺคล.**

ลูกกุญแจ ๓ ศัพท์ คือ :- **กุญฺจิกา, ตาฬ, อวาปุรณ.**

ไพที (ฐานบัวคว่ำบัวหงายบนยอดเจดีย์เป็นต้น) ๒ ศัพท์ คือ :- **เวทิกา, เวทิ.** กถฺยเต ท่านกล่าวว่ามีอรรถเหมือนกัน.

๒๒๓. สฺมาโต ปกฺขปาโส จ มนุทิรงฺคา ตุลา อปิ
ถิยํ สมฺมุชฺชนี เจว สมฺมชฺชนี จ โสธนี.

สฺมาต เต้า(เสาค้ำ) **ปกฺขปาส** เพดาน (สันหลังคา) **ตุลา** และขื่อ **เอเต** เหล่านี้ **มนุทิรงฺคา** เป็นส่วนประกอบของบ้าน.

ไม้กวาด ๓ ศัพท์ คือ :- **สมฺมุชฺชนี, สมฺมชฺชนี, โสธนี. ถิยํ** ทั้ง ๓ ศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๒๒๔. สงฺกฏีรํ ตุ สงฺการฏ- ธานํ สงฺการกูฏกํ
อโถ กจวโรกฺลาโป สงฺกาโร จ กสมฺพุ ปิ.

กองขยะ ๓ ศัพท์ คือ :- **สงฺกฏีร, สงฺการฏฐาน, สงฺการกูฏก.**

ขยะ, หยากเยื่อ ๔ ศัพท์ คือ :- **กจวร, อุกฺลาป, สงฺการ, กสมฺพุ.**

๒๒๕. ฆราทิภูมิ ตํ วตฺถุ คาโม สํวสโถ โส
ปากโฏ นิคโม โภค- มจฺจาทิโภฺยธิ ตูทิโต.
๒๒๖. สีมา จ มริยาทาถ โฆโส โคปาลคามโก.

ฆราทิภูมิ ที่ดินเป็นที่ตั้งแห่งเรือนเป็นต้น **วตฺถุ** ชื่อว่าวัตถุ(ที่ปลูกบ้าน). **ตํ วตฺถุ** ศัพท์เป็นนปุงสกลิงค์.

หมู่บ้าน ๒ ศัพท์ คือ :- **คาม, สํวสถ. โส** หมู่บ้านนั้น **ปากโฏ** อันปรากฏ **โภคมจฺจาทิภิ** ด้วยโภคทรัพย์และมนุษย์เป็นต้น **นิคโม** ชื่อว่านิคม (หัวเมือง, อำเภอ).

ขอบเขต ๓ ศัพท์ คือ :- **โอธิ, สีมา, มริยาท. อุทิโต** โอธิศัพท์ถูกกล่าวว่าเป็นปุงลิงค์.

หมู่บ้านคนเลี้ยงวัว ๒ ศัพท์ คือ :- **โฆส, โคปาลคามก.**

ปุรวคฺโค ปุรวรรค นิฏฐิโต จบแล้ว.

----

๒. ภูกัณฑ์ ๓. นรวรรค

๒๒๗. มนุสฺโส มานุโส มจฺโจ มานโว มนุโช นโร
โปโส ปุมา จ ปุริโส โปริโส ปุยฺย ปณฺฑิโต.
๒๒๘. พุโธ วิทฺวา วิภาวี จ สนฺโต สปฺปญฺญโกวิทา
ธีมา สุธี กวิ พฺยตฺโต วิจกฺขโณ วิสารโท.
๒๒๙. เมธาวี มติมา ปญฺโญ วิญฺญู จ วิทูโร วิทู
ธีโร วิปสฺสี โทสญฺญู พุทฺโธ จ ทพฺพ วิทฺทสุ.

มนุษย์ ๖ ศัพท์ คือ :- **มนุสฺส, มานุส, มจฺจ, มานว, มนุช, นร.**

บุรุษ, ผู้ชาย ๔ ศัพท์ คือ :- **โปส, ปุมา, ปุริส, โปริส.**

บัณฑิต, นักปราชญ์, ผู้รู้, คนฉลาด ๒๕ ศัพท์ คือ :- **ปณฺฑิต, พุธ, วิทฺวา, วิภาวี, สนฺต, สปฺปญฺญ, โกวิท, ธีมนฺตุ, สุธี, กวิ, พฺยตฺต, วิจกฺขณ, วิสารท, เมธาวี, มติมนฺตุ, ปญฺญ, วิญฺญู, วิทูร, วิทู, ธีร, วิปสฺสี, โทสญฺญู, พุทฺธ, ทพฺพ, วิทฺทสุ.**

๒๓๐. อิตฺถี สีมนฺตินี นารี ถี วธู วนิตางฺคณา
ปมทา สุนฺทรี กนฺตา รมณี ทยิตาพลา.
๒๓๑. มาตุคาโม จ มหิลา ลลนา ภีรุ กามินี
กุมาริกา ตุ กญฺญาถ ยุวตี ตรุณี ภเว.

สตรี, ผู้หญิง ๑๘ ศัพท์ คือ :- **อิตฺถี, สีมนฺตินี, นารี, ถี, วธู, วนิตา, องฺคณา, ปมทา, สุนฺทรี, กนฺตา, รมณี, ทยิตา, อพลา, มาตุคาม, มหิลา, ลลนา, ภีรุ, กามินี.** (**ลลนา, ภีรุ, กามินี** เป็นหญิงพิเศษ)

เด็กหญิง ๒ ศัพท์ คือ :- **กุมาริกา, กญฺญา.**

หญิงสาว ๒ ศัพท์ คือ :- **ยุวตี, ตรุณี.**

๒๓๒. มเหสี สาภิเสกาญฺญา โภคินี ราชนาริโย
ธวตฺถินี ตุ สงฺเกตํ ยาติ ยา สาภิสาริกา.

สาภิเสกา พระชายาของพระราชาผู้ได้รับอภิเษกแล้ว **มเหสี** ชื่อว่ามเหสี, **ราชนาริโย** หญิงของพระราชา **อญฺญา** เหล่าอื่น **โภคินี** ชื่อว่าโภคินี (หญิงบำเรอกาย, นางสนม).

ยา หญิงใด **ธวตฺถินี** ผู้มีความต้องการซึ่งสามี **ยาติ** ย่อมไป **สงฺเกตํ** สู่ที่นัดหมาย, **สา** หญิงนั้น **อภิสาริกา** ชื่อว่าอภิสาริกา(หญิงที่หนีตามชาย).

๒๓๓. คณิกา เวสิยา วณฺณ- ทาสี นครโสภินี
รูปูปชีวินี เวสี กุลฏา ตุ จ พนฺธกี.

หญิงแพศยา ๖ ศัพท์ คือ :- คณิกา, เวสิยา, วณฺณทาสี, นครโสภินี, รูปูปชีวินี, เวสี.
หญิงไม่ดี (ไม่เป็นกุลสตรี) ๒ ศัพท์ คือ :- กุลฏา, พนฺธกี.

๒๓๔. วราโรโหตฺตมา มตฺต- กาสินี วรวณฺณินี
ปติพฺพตา ตฺวปิ สตี กุลิตฺถี กุลปาลิกา.

หญิงประเสริฐ ๔ ศัพท์ คือ :- วราโรหา, อุตฺตมา, มตฺตกาสินี, วรวณฺณินี.
หญิงดี (ซื่อสัตย์ต่อสามี) ๒ ศัพท์ คือ :- ปติพฺพตา, สตี.
หญิงรักษาตระกูล(ไม่ทำตัวเสียหาย) ๒ ศัพท์ คือ :- กุลิตฺถี, กุลปาลิกา.

๒๓๕. วิธวา ปติสุญฺญาถ ปติมฺพรา สยมฺพรา
วิชาตา ตุ ปสูตา จ ชาตาปจฺจา ปสูติกา.

หญิงหม้าย ๒ ศัพท์ คือ :- วิธวา, ปติสุญฺญา.
หญิงแต่งงานเอง ๒ ศัพท์ คือ :- ปติมฺพรา, สยมฺพรา.
หญิงมีลูกแล้ว ๔ ศัพท์ คือ :- วิชาตา, ปสูตา, ชาตาปจฺจา, ปสูติกา.

๒๓๖. ทูตี สญฺจาริกา ทาสี ตุ เจฏี กุฏธาริกา
วารุณีกฺขณิกา ตุลฺยา ขตฺติยานี ตุ ขตฺติยา.

หญิงแม่สื่อ ๒ ศัพท์ คือ :- ทูตี, สญฺจาริกา.
นางทาสี, หญิงรับใช้ ๓ ศัพท์ คือ :- ทาสี, เจฏี, กุฏธาริกา.
หญิงแม่มด, หมอผี ๒ ศัพท์ คือ :- วารุณี, อิกฺขณิกา. ตุลฺยา มีอรรถเหมือนกัน.
หญิงกษัตริย์, ราชกุมารี, หญิงตระกูลกษัตริย์ ๒ ศัพท์ คือ :- ขตฺติยานี, ขตฺติยา.

๒๓๗. ทาโร ชายา กลตฺตํ จ ฆรณี ภริยา ปิยา
ปชาปตี จ ทุติยา สา ปาทปริจาริกา.

ภรรยา ๙ ศัพท์ คือ :- ทาร, ชายา, กลตฺต, ฆรณี, ภริยา, ปิยา, ปชาปตี, ทุติยา, ปาทปริจาริกา. สา ปาทปริจาริกาศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๒๓๘. สขี ตฺวาลี วยสฺสาถ ชารี เจวาติจารินี
ปุเม ตูตุ รโช ปุปฺผํ อุตุนี ตุ รชสฺสลา.

๒๓๙. ปุปฺผวตี ครุคพฺภา- ปนฺนสตฺตา จ คพฺภินี
คพฺภาสโย ชลาพฺพุปิ กลลํ ปุนฺนปุํสเก.

เพื่อนหญิง ๓ ศัพท์ คือ :- สขี, อาลี, วยสฺสา.

หญิงชู้ ๒ ศัพท์ คือ :- ชารี, อติจารินี.

ระดูของหญิง ๓ ศัพท์ คือ :- อุตุ, รช, ปุปฺผ. ปุเม อุตุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

หญิงมีระดู ๓ ศัพท์ คือ :- อุตุนี, รชสฺสลา, ปุปฺผวตี.

หญิงตั้งครรภ์ ๓ ศัพท์ คือ :- ครุคพฺภา, อาปนฺนสตฺตา, คพฺภินี.

มดลูก ๒ ศัพท์ คือ :- คพฺภาสย, ชลาพุ.

น้ำกลละ(รูปกลาปที่เกิดขึ้น ๗ วัน ตั้งแต่อุปาทขณะของปฏิสนธิจิต) คือ :- กลล. ปุนฺนปุํสเก กลลศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๒๔๐. ธโว ตุ สามิโก ภตฺตา กนฺโต ปติ วโร ปิยา
อุปปติ ชาโร ถา- ปจฺจํ ปุตฺโตตฺรโช สุโต

๒๔๑. ตนุโช ตนโย สูนุ ปุตฺตาที ธีตริตฺถิยํ
นาริยํ ทุหิตา ธีตา สชาโต ตฺโวรโส สุโต.

สามี ๗ ศัพท์ คือ :- ธว, สามิก, ภตฺตุ, กนฺต, ปติ, วร, ปิย.

ชายชู้ ๒ ศัพท์ คือ :- อุปปติ, ชาร.

บุตร, ลูกชาย ๗ ศัพท์ คือ :- อปจฺจ, ปุตฺต, อตฺรช, สุต, ตนุช, ตนย, สูนุ.

ปุตฺตาที ปุตฺตศัพท์เป็นต้น วตฺตมานา อันเป็นไปอยู่ ธีตริ ในบุตรสาว(ปุตฺตี) วตฺตนฺติ ย่อมเป็นไป อิตฺถิยํ ในอิตถีลิงค์.

ลูกสาว ๒ ศัพท์ คือ :- ทุหิตุ, ธีตุ. นาริยํ ทั้ง ๒ ศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

สุโต ลูกชาย สชาโต ผู้เกิดจากตนเอง โอรโส ชื่อว่าโอรส.

๒๔๒. ชายาปตี ชนิปติ ชยมฺปตี ตุทมฺปตี
อถ วสฺสวโร วุตฺโต ปณฺฑโก จ นปุํสกํ.

คู่สามีภรรยา ๔ ศัพท์ คือ :- ชายาปตี, ชนิปตี, ชยมฺปตี, ตุทมฺปตี (ทมฺปตี).

บัณเฑาะก์, กระเทย ๓ ศัพท์ คือ :- วสฺสวร, ปณฺฑก, นปุํสก.

๒๔๓. พนฺธโว พนฺธุ สชโน สโคตฺโต ญาติ ญาตโก
สาโลหิโต สปิณฺโฑ จ ตาโต ตุ ชนโก ปิตา.

ญาติ ๖ ศัพท์ คือ :- พนฺธว, พนฺธุ, สชน, สโคตฺต, ญาติ, ญาตก.

ญาติสายโลหิต ๒ ศัพท์ คือ :- สาโลหิต, สปิณฺฑ.
พ่อ, บิดา ๓ ศัพท์ คือ :- ตาต, ชนก, ปิตุ.

๒๔๔. อมฺมมฺพา ชนนี มาตา ชเนตฺติ ชนิกา ภเว
อุปมาตา ตุ ธาติตฺถี สาโล ชายาย ภาติโก.

แม่, มารดา ๖ ศัพท์ คือ :- อมฺมา, อมฺพา, ชนนี, มาตุ, ชเนตฺติ, ชนิกา.
แม่นม ๒ ศัพท์ คือ :- อุปมาตุ, ธาติ. อิตฺถี ธาติศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.
ภาติโก พี่ชายน้องชาย ชายาย ของภรรยา สาโล ชื่อว่าสาละ (ลุง, น้า).

๒๔๕. นนนฺทา สามิภคินี มาตามหี ตุ อยฺยิกา
มาตุโล มาตุภาตาสฺส มาตุลานี ปชาปติ.

สามิภคินี พี่สาวน้องสาวของสามี นนนฺทา ชื่อว่านันทา (ป้า, อา).
ย่า, ยาย ๒ ศัพท์ คือ :- มาตามหี, อยฺยิกา.
มาตุภาตา พี่ชายน้องชายของแม่ มาตุโล ชื่อว่ามาตุละ (ลุง, น้า).
ปชาปติ ภรรยา อสฺส ของลุงนั้น มาตุลานี ชื่อว่ามาตุลานี (ป้า).

๒๔๖. ชายาปตีนํ ชนนี สสฺสุ วุตฺตาถ ตปฺปิตา
สสุโร ภาคิเนยฺโย ตุ ปุตฺโต ภคินิยา ภเว.

ชนนี แม่ ชายาปตีนํ ของทั้งฝ่ายภรรยาและสามี วุตฺตา ท่านกล่าวแล้ว สสฺสุ ว่าสัสสุ (แม่สามี, แม่ยาย).

ตปฺปิตา พ่อของทั้งฝ่ายภรรยาและสามีนั้น วุตฺโต ท่านกล่าวแล้ว สสุโร ว่าสสุระ (ตา, ปู่).

ปุตฺโต บุตร ภคินิยา ของพี่สาวน้องสาว ภาคิเนยฺโย ชื่อว่าภาคิเนยยะ (หลาน).

๒๔๗. นตฺตา วุตฺโต ปปุตฺโตถ สามิภาตา ตุ เทวโร
ธีตุปติ ตุ ชามาตา อยฺยโก ตุ ปิตามโห.

หลาน ๒ ศัพท์ คือ :- นตฺตุ, ปปุตฺต. วุตฺโต ท่านกล่าวว่ามีอรรถเหมือนกัน.
สามิภาตา พี่ชายของสามี เทวโร ชื่อว่าเทวระ (ลุง).
ธีตุปติ สามีของลูกสาว ชามาตา ชื่อว่าชามาตุ (ลูกเขย).
ปู่, ตา ๒ ศัพท์ คือ :- อยฺยก, ปิตามห.

๒๔๘. **มาตุจฺฉา มาตุภคินี ปิตุจฺฉา ภคินี ปิตุ**
ปปิตามโห ปยฺยโก สุณฺหา ตุ สุณิสา หุสา.

มาตุภคินี พี่สาวน้องสาวของแม่ **มาตุจฺฉา** ชื่อว่ามาตุจฉา (ป้า, น้า).
ปิตุภคินี พี่สาวน้องสาวของพ่อ **ปิตุจฺฉา** ชื่อว่าปิตุจฉา (ป้า, อา).
ปู่ทวด ๒ ศัพท์ คือ :- **ปปิตามห, ปยฺยก.**
ลูกสะใภ้ ๓ ศัพท์ คือ :- **สุณฺหา, สุณิสา, หุสา.**

๒๔๙. **โสทริโย สคพฺโภ จ โสทโร สหโช ปุยถ**
มาตาปิตู เต ปิตโร ปุตฺตา ตุ ปุตฺตธีตโร.

พี่น้องร่วมท้อง ๔ ศัพท์ คือ :- **โสทริย, สคพฺภ, โสทร, สหช.**
เต มาตาปิตู ทั้งแม่และพ่อนั้น **ปิตโร** ชื่อว่าปิตุ.
ปุตฺตธีตโร ทั้งบุตรชายและบุตรสาว **ปุตฺตา** ชื่อว่าปุตตะ.

๒๕๐. **สสฺรา สสฺสุสสุรา ภาตุภคินี ภาตโร**
พาลตฺตํ พาลตา พาลฺยํ โยพฺพญฺญํ ตุ จ โยพฺพนํ.

สสฺสุสสุรา แม่ยาย แม่สามี พ่อตาและพ่อสามี **สสุรา** ชื่อว่าสสุระ.
ภาตุภคินี พี่ชายน้องชายและพี่สาวน้องสาว **ภาตโร** ชื่อว่าภาตุ.
ความเป็นเด็ก ๓ ศัพท์ คือ :- **พาลตฺต, พาลตา, พาลฺย.**
ความเป็นหนุ่ม ๒ ศัพท์ คือ :- **โยพฺพญฺญ, โยพฺพน.**

๒๕๑. **สุกฺกา ตุ ปลิตํ เกสา- ทโยถ ชรตา ชรา**
ปุถุโก ปิลฺลโก ฉาโป กุมาโร พาลโปตกา.

เกสาทโย ผมเป็นต้น **สุกฺกา** ที่ขาวแล้ว **ปลิตํ** ชื่อว่าปลิตะ (ผมหงอก).
ความแก่ ๒ ศัพท์ คือ :- **ชรตา, ชรา.**
เด็กเล็ก, กุมาร ๖ ศัพท์ คือ :- **ปุถุก, ปิลฺลก, ฉาป, กุมาร, พาล, โปตก.**

๒๕๒. **อุตฺตานสยุตฺตาน- เสยฺยกา ถนโป ปิ จ.**
๒๕๓. **ตรุโณ จ วยฏฺโฐ จ ทหโร จ ยุวา สุสุ**
มาณโว ทารโก จาถ สุกุมาโร สุเขธิโต.

เด็กทารก, เด็กยังดื่มนม ๓ ศัพท์ คือ :- **อุตฺตานสย, อุตฺตานเสยฺยก, ถนป.**
คนหนุ่ม ๗ ศัพท์ คือ :- **ตรุณ, วยฏฺฐ, ทหร, ยุว, สุสุ, มาณว, ทารก.**
ผู้เกิดมาดี ๒ ศัพท์ คือ :- **สุกุมาร, สุเขธิต.**

๒๕๔. มหลฺลโก จ วุฑฺโฒ จ เถโร ชิณฺโณ จ ชิณฺณโก
อคฺคโช ปุพฺพโช เชฏฺโฐ กนิโย กนิฏฺโฐนุโช.

คนแก่ ๕ ศัพท์ คือ :- **มหลฺลก, วุฑฺฒ, เถร, ชิณฺณ, ชิณฺณก.**

พี่ชาย, พี่ชายคนโต ๓ ศัพท์ คือ :- **อคฺคช, ปุพฺพช, เชฏฺฐ.**

น้องชาย, น้องชายคนเล็ก ๓ ศัพท์ คือ :- **กนิย, กนิฏฺฐ, อนุช.**

๒๕๕. วลิตฺตโจ ตุ วลิโน ตีสุตฺตานสยาทโย.
๒๕๖. สีโสตฺตมงฺคานิ สิโร มุทฺธา จ มตฺถโก ภเว
เกโส ตุ กุนฺตโล วาโลตฺ- ตมงฺครุหมุทฺธชา.

ผู้มีหนังเหี่ยวย่น ๒ ศัพท์ คือ :- **วลิตฺตจ, วลิน.**

อุตฺตานสยาทโย อุตฺตานสยศัพท์เป็นต้น (วลินศัพท์เป็นที่สุด รวม ๒๕ ศัพท์) **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ ทั้ง ๓.

ศีรษะ, หัว ๕ ศัพท์ คือ :- **สีส, อุตฺตมงฺค, สิร, มุทฺธา, มตฺถก.**

เส้นผม ๕ ศัพท์ คือ :- **เกส, กุนฺตล, วาล, อุตฺตมงฺครุห, มุทฺธช.**

๒๕๗. ธมฺมิลฺโล สํยตา เกสา กากปกฺโข สิขณฺฑโก
ปาโส หตฺโถ เกสจเย ตาปสานํ ตหึ ชฏา.

เกสา ผม **สํยตา** อันขมวดเป็นมัด **ธมฺมิลฺโล** ชื่อว่าธัมมิลละ (ขมวดผม).

ผมสั้น, ผมจุก, ผมเปีย ๒ ศัพท์ คือ :- **กากปกฺข, สิขณฺฑก.**

ปาโส ปาสศัพท์ **หตฺโถ** และหตฺถศัพท์ **เกสจเย** เป็นไปในหมู่แห่งผม(มวยผม).

ชฏา ชฏาศัพท์ **ตหึ** เป็นไปในมวยผมนั้น **ตาปสานํ** ของพวกฤาษี (ชฏา ผมที่เกล้าเป็นชฎา)

๒๕๘. ถิยํ เวณี ปเวณี จ อโถ จูฬา สิขา สิยา
สีมนฺโต ตุ มโต นาริ- เกสมชฺฌมฺหิ ปทฺธติ.

ช้องผมที่ไม่หวี(ของผู้หญิงที่แต่งงานแล้ว) ๒ ศัพท์ คือ :- **เวณี, ปเวณี. ถิยํ** ทั้ง ๒ ศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

ผมจุก ๒ ศัพท์ คือ :- **จูฬา, สิขา.**

ปทฺธติ รอยเส้นตรง **นาริเกสมชฺฌมฺหิ** ในท่ามกลางแห่งผมของผู้หญิง **มโต** ท่านรู้แล้ว **สีมนฺโต** ว่าสีมันตะ(รอยแสกกลางศีรษะผู้หญิง).

๒๕๙. **โลมํ ตนูรุหํ โรมํ ปมฺหํ ปมฺขมกฺขิคํ**
มสฺสุ วุตฺตํ ปุมมุเข ภู ตฺวิตฺถี ภมุโก ภมุ.

ขน ๓ ศัพท์ คือ :- **โลม, ตนูรุห, โรม.**
ขนตา ๓ ศัพท์ คือ :- **ปมฺห, ปมฺข, อกฺขิค.**
มสฺสุ มสฺสุศัพท์ วุตฺตํ ท่านกล่าวแล้ว **ปุมมุเข** บนใบหน้าของผู้ชาย (มสฺสุ หนวด).
คิ้ว ๓ ศัพท์ คือ :- **ภู, ภมุก, ภมุ.** อิตฺถี ภูศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๒๖๐. **พปฺโป เนตฺตชลสฺสูนิ เนตฺตตารา กนีนิกา**
วทนํ ตุ มุขํ ตุณฺฑํ วตฺตํ ลปนมานนํ.

น้ำตา ๓ ศัพท์ คือ :- **พปฺป, เนตฺตชล, อสฺสุ.**
ลูกตาดำ ๒ ศัพท์ คือ :- **เนตฺตตารา, กนีนิกา.**
ปาก ๖ ศัพท์ คือ :- **วทน, มุข, ตุณฺฑ, วตฺต, ลปน, อานน.**

๒๖๑. **ทฺวิโช ลปนโช ทนฺโต ทสโน รทโน รโท**
ทาธา ตุ ทนฺตเภทสฺมึ อปางฺโค ตฺวกฺขิโกฏิสฺ

ฟัน ๖ ศัพท์ คือ :- **ทฺวิช, ลปนช, ทนฺต, ทสน, รทน, รท.**
ทาธา ทาธาศัพท์ **ทนฺตเภทสฺมึ** เป็นไปในฟันพิเศษ (เขี้ยว).
อปางฺโค อปางฺคศัพท์ อกฺขิโกฏิสฺ เป็นไปในมุมตา (หัวตา หางตา).

๒๖๒. **ทนฺตาวรณโมฏฺโฐ จา- ปฺยธโร ทสนจฺฉโท**
คณฺโฑ กโปโล หนุวิตฺถี จุพุกํ ตฺวธรา อโธ.

ริมฝีปาก ๔ ศัพท์ คือ :- **ทนฺตาวรณ, โอฏฺฐ, อธร, ทสนจฺฉท.**
แก้ม ๒ ศัพท์ คือ :- **คณฺฑ** (คณฺฑี), **กโปล.**
คาง คือ :- **หนุ.** อิตฺถี หนุศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.
อโธ ส่วนล่าง อธรา จากริมฝีปาก **จุพุกํ** ชื่อว่าจุพุกะ (คาง).

๒๖๓. **คโล จ กณฺโฐ คีวา ตุ กนฺธรา จ สิโรธรา**
กมฺพุคีวา ตุ ยา คีวา สุวณฺณาลิงฺคสนฺนิภา
องฺกิตา ตีหิ เลขาหิ กมฺพุคีวาถวา มตา.

ลูกกระเดือก ๒ ศัพท์ คือ :- **คล, กณฺฐ.**
คอ ๓ ศัพท์ คือ :- **คีวา, กนฺธรา, สิโรธรา.**

ยา **คีวา** คอใด **สุวณฺณาลิงฺคสนฺนิภา** อันเหมือนกลองมโหระทึกทองน้อย, **สา** คอนั้น **กมฺพุคีวา** ชื่อว่ากัมพุคีวา(คอเหมือนกลองทอง, คอมีปล้องสามปล้อง), **อถวา** อีกอย่างหนึ่ง **องฺกิตา** คอที่มีรอย **ตีหิ** **เลขาหิ** ด้วยเส้น ๓ เส้น **มตา** ท่านรู้แล้ว **กมฺพุคีวา** ว่ากัมพุคีวา (คอทอง).

๒๖๔. **อํโส นิตฺถี ภุชสิโร** **ขนฺโธ ตสฺสนฺธิ ชตฺตุ ตํ**
พาหุมูลํ ตุ กจฺโฉโธ **ตฺวสฺส ปสฺสมนิตฺถิยํ.**

บ่า ๓ ศัพท์ คือ :- **อํส, ภุชสิร, ขนฺธ.** **อนิตฺถี** อํสศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์. **ตสฺสนฺธิ** อวัยวะที่ต่อแห่งบ่านั้น **ชตฺตุ** ชื่อว่าชัตตุ (ไหล่), **ตํ** ชตฺตุศัพท์เป็นนปุงสกลิงค์.

พาหุมูลํ โคนแขน **กจฺโฉ** ชื่อว่ากัจฉะ (รักแร้). **อโธ** ข้างล่าง **อสฺส** แห่งรักแร้นั้น **ปสฺสํ** ชื่อว่าปัสสะ(สีข้าง). **อนิตฺถิยํ** ปสฺสศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๒๖๕. **พาหุ ภุชา ทฺวีสุ พาหา** **หตฺโถ ตุ กรปาณโย**
มณิพนฺโธ ปโกฏฺธนฺโต **กปฺปโร ตุ กโปณฺยถ.**

แขน ๓ ศัพท์ คือ :- **พาหุ, ภุช, พาหา.** **ทฺวีสุ** พาหุและภุชศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

มือ ๓ ศัพท์ คือ :- **หตฺถ, กร, ปาณิ.**

ปโกฏฺธนฺโต ข้อมือ **มณิพนฺโธ** ชื่อว่ามณิพันธะ.

ข้อศอก, ข้อพับ ๒ ศัพท์ คือ :- **กปฺปร, กโปณิ.**

๒๖๖. **มณิพนฺธกนิฏฺฐานํ** **ปาณิสฺส กรโภนฺตรํ**
กรสาขางฺคุลี ตา ตุ **ปญฺจงฺคุฏฺโฐ จ ตชฺชนี**
มชฺฌิมานามิกา จาปิ **กนิฏฺฐาติ กมา สิยุํ.**

อนฺตรํ ระหว่าง **มณิพนฺธกนิฏฺฐานํ** แห่งข้อมือและนิ้วก้อย **(สมฺพนฺธีนํ)** อันต่อเนื่องกัน **ปาณิสฺส** ด้วยฝ่ามือ **กรโภ** ชื่อว่ากรภะ (สันมือ).

นิ้วมือ ๒ ศัพท์ คือ :- **กรสาขา, องฺคุลี.** **ตา** นิ้วมือเหล่านั้น **ปญฺจ** มี ๕ นิ้ว **อิติ** คือ **องฺคุฏฺโฐ** นิ้วหัวแม่มือ (นิ้วโป้ง) **ตชฺชนี** นิ้วชี้ **มชฺฌิมา** นิ้วกลาง **อนามิกา** นิ้วนาง **กนิฏฺฐา** และนิ้วก้อย **สิยุํ** พึงมี **กมา** ตามลำดับ.

๒๖๗. ปเทโส ตาลโคกณฺณา วิหตฺถิตฺถี กมา ตเต
ตชฺชนฺยาทิยุเตงฺคุฏฺเฐ ปสโต ปาณิ กุญฺจิโต.

องฺคุฏฺเฐ เมื่อนิ้วหัวแม่มือ **ตชฺชนฺยาทิยุเต** อันประกอบด้วยนิ้วชี้เป็นต้น **ตเต** ถูกเหยียดไปแล้ว, **ปเทโส** คืบนิ้วชี้ **ตาลโคกณฺณา** คืบนิ้วกลางและคืบนิ้วนาง **วิทตฺถิ** และคืบนิ้วก้อย **ภวนฺติ** ย่อมมี **กมา** ตามลำดับ.

ปาณิ ฝ่ามือ **กุญฺจิโต** อันงุ้มเข้า **ปสโต** ชื่อว่าปสตะ(ฟายมือ, ซองมือ).

๒๖๘. **รตนํ กุกฺกุ หตฺโถถ** **ปุเม กรปุโฏญฺชลิ**
กรโช ตุ นโขนิตฺถี **ขฏโก มุฏฺฐิ จ ทฺวีสุ.**

ศอก ๓ ศัพท์ คือ :- **รตน, กุกฺกุ** (กิกฺกุ), **หตฺถ.**

กระพุ่มมือ ๒ ศัพท์ คือ :- **กรปุฏ, อญฺชลิ. ปุเม** ๒ ศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

เล็บ ๒ ศัพท์ คือ :- **กรช, นข. อนิตฺถี** นขศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

กำมือ ๒ ศัพท์ คือ :- **ขฏก, มุฏฺฐิ. ทฺวีสุ** มุฏฺฐิศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

๒๖๙. **พฺยาโม สหกรา พาหู** **เทฺว ปสฺสทฺวยวิตฺถตา**
อุทฺธนตฺตภุชโปสปฺ- **ปมาเณ โปริสํ ติสุ.**

เทฺว พาหู แขน ๒ ข้าง **สหกรา** พร้อมกับมือ **ปสฺสทฺวยวิตฺถตา** อันถูกเหยียดออกไปทั้ง ๒ ข้าง **พฺยาโม** ชื่อว่าพยามะ (วานอน), **ติสุ โปริสํ** โปริสศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **อุทฺธนตฺตภุชโปสปฺปมาเณ** เป็นไปในประมาณแห่งบุรุษผู้มีมือเหยียดขึ้นสู่เบื้องบน(วายืน).

๒๗๐. **อุโร จ หทยํ จาถ** **ถโน กุจปโยธรา**
จูจุกํ ตุ ถนคฺคสฺมึ **ปิฏฺฐํ ตุ ปิฏฺฐิ นาริยํ.**

อก ๒ ศัพท์ คือ :- **อุร, หทย.**

เต้านม ๓ ศัพท์ คือ :- **ถน, กุจ, ปโยธร.**

จูจุกํ จูจุกศัพท์ **ถนคฺคสฺมึ** เป็นไปในหัวนม.

หลัง, แป้ง ๒ ศัพท์ คือ :- **ปิฏฺฐ** (แป้ง), **ปิฏฺฐิ. นาริยํ** ปิฏฺฐิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๒๗๑. **มชฺโฌนิตฺถี วิลคฺโค จ** **มชฺฌิมํ กุจฺฉิ ตุ ทฺวีสุ**
คหณีตฺถิยุทรํ คพฺโภ **โกฏฺโฐนฺโตกุจฺฉิสมฺภเว.**

สะเอว ๓ ศัพท์ คือ :- **มชฺฌ, วิลคฺค, มชฺฌิม. อนิตฺถี** มชฺฌศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ท้อง ๓ ศัพท์ คือ :- **กุจฺฉิ, คหณี, อุทร. ทฺวีสุ** กุจฺฉิศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์, **อิตฺถี** คหณีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

คพฺโภ คพฺภศัพท์ด้วย **โกฏฺโฐ** โกฏฺฐศัพท์ด้วย **ภเว** ย่อมเป็นไป **อนฺโตกุจฺฉิยํ** ในอวัยวะอันอยู่ในท้อง (ลำไส้) (ตามนิสสยะ).

[อีกนัยหนึ่ง ตามฎีกา. ท้อง ๔ ศัพท์ คือ :- **กุจฺฉิ, คหณี, อุทร, คพฺภ.**

โกฏฺโฐ โกฏฺฐศัพท์ **อนฺโต** และอนฺตศัพท์ **กุจฺฉิสมฺภเว** เป็นไปในอวัยวะอันมีอยู่ในท้องคือลำไส้].

๒๗๒.	**ปมนํ ตุ นิตมฺโพ จ**	**โสณี จ กฏิ นาริยํ**
	องฺคชาตํ รหสฺสงฺคํ	**วตฺถคุยฺหํ จ เมหนํ.**
๒๗๓.	**นิมิตฺตํ จ วรงฺคํ จ**	**พีชํ จ ผลเมว จ**
	ลิงฺคํ อณฺฑํ ตุ โกโส จ	**โยนิ ตฺวิตฺถีปุเม ภคํ.**

สะโพก ๔ ศัพท์ คือ :- **ปมน, นิตมฺพ,** โสณิ, กฏิ. **นาริยํ** โสณิและกฏิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

องคชาต (อวัยวะเพศชาย) ๙ ศัพท์ คือ :- **องฺคชาต, รหสฺสงฺค, วตฺถคุยฺห, เมหน, นิมิตฺต, วรงฺค, พีช, ผล, ลิงฺค.**

ลูกอัณฑะ, ฟองไข่ ๒ ศัพท์ คือ :- **อณฺฑ, โกส.**

อวัยวะเพศหญิง ๒ ศัพท์ คือ :- **โยนิ, ภค. อิตฺถิปุเม** โยนิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์และปุงลิงค์.

๒๗๔.	**อสุจิ สมฺภโว สุกฺกํ**	**ปายุ ตุ ปุริเส คุทํ**
	วา ปุเม คูถ กรีส	**วจฺจานิ จ มลํ ฉกํ.**
๒๗๕.	**อุจฺจาโร มิฬฺหมุกฺกาโร**	**ปสฺสาโว มุตฺตมุจฺจเต**
	ปูติมุตฺตํ จ โคมุตฺเตสฺ-	**สาทีนํ ฉกณํ มเล.**

น้ำอสุจิ ๓ ศัพท์ คือ :- **อสุจิ, สมฺภว, สุกฺก.**

วัจจมรรค, ทวารเบา ๒ ศัพท์ คือ :- **ปายุ, คุท. ปุริเส** ปายุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

อุจจาระ ๘ ศัพท์ คือ :- **คูถ, กรีส, วจฺจ, มล, ฉก, อุจฺจาร, มีฬฺห, อุกฺการ. วา ปุเม** คูถ กรีสและวจฺจศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์บ้าง.

ปัสสาวะ ๒ ศัพท์ คือ :- **ปสฺสาว, มุตฺต.**

ปูติมุตฺตํ ปูติมุตฺตศัพท์ **โคมุตฺเต** เป็นไปในเยี่ยววัว.

ฉกณํ ฉกณศัพท์ **มเล** เป็นไปในความสกปรก **อสฺสาทีนํ** ของม้าเป็นต้น.

๒๗๖. **ทฺวีสฺวโธ นาภิยา วตฺถิ** **อุจฺฉงฺคงฺกา ตุโภ ปุเม**
อูรุ สตฺถิ ปุเม อูรุ- **ปพฺพํ ตุ ชาณุ ชณฺณุ จ.**

อโธ ข้างล่าง **นภิยา** แห่งสะดือ **วตฺถิ** ชื่อว่าวัตถิ (กระเพาะปัสสาวะ) **ทฺวีสุ** วตฺถิศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

พก, ตัก ๒ ศัพท์ คือ :- **อุจฺฉงฺค, องฺก.** **อุโภ** ศัพท์ทั้ง ๒ **ปุเม** เป็นไปในปุงลิงค์.

ขาอ่อน ๒ ศัพท์ คือ :- **อูรุ, สตฺถิ. ปุเม** ๒ ศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

อูรุปพฺพํ ข้อขาอ่อน(เข่า) **ชาณุ** ชื่อว่าชาณุ(ชานุ) **ชณฺณุ** และชื่อว่าชัณณุ(ชันนุ).

๒๗๗. **โคปฺผโก ปาทคณฺธิ ปิ** **ปุเม ตุ ปณฺหิ ปาสณิ**
ปาทคฺคํ ปปโท ปาโท **ตุ ปโท จรณํ จ วา.**

ข้อเท้า ๒ ศัพท์ คือ :- **โคปฺผก, ปาทคณฺธิ.**

ส้นเท้า ๒ ศัพท์ คือ :- **ปณฺหิ, ปาสณิ. ปุเม** ๒ ศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

ปลายเท้า ๒ ศัพท์ คือ :- **ปาทคฺค, ปปท.**

เท้า ๓ ศัพท์ คือ :- **ปาท, ปท, จรณ. วา** จรณศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๒๗๘. **องฺคํ ตฺววยโว วุตฺโต** **ผาสุลิกา ตุ ผาสุกา**
ปณฺหเก อฏฺฐิ ธาตฺวิตฺถี **คลนฺตฏฺฐิ ตุ อกฺขโก.**

อวัยวะ ๒ ศัพท์ คือ :- **องฺค, อวยว.**

กระดูกซี่โครง ๒ ศัพท์ คือ :- **ผาสุลิกา, ผาสุกา.**

กระดูก ๒ ศัพท์ คือ :- **อฏฺฐิ, ธาตุ. ปณฺหเก** อฏฺฐิศัพท์เป็นไปในนปุงสกลิงค์, **อิตฺถี** ธาตุศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

คลนฺตฏฺฐิ กระดูกมีที่สุดอยู่ใต้ลูกกระเดือก **อกฺขโก** ชื่อว่าอักขกะ(กระดูกไหปลาร้า).

๒๗๙. **กปฺปโร ตุ กปาลํ วา** **กณฺหรา ตุ มหาสิรา**
ปุเม นฺหารุ ถิตฺถี สิรา **ธมนีถ รสคฺคสา.**

๒๘๐. **รสหรณฺยโถ มํส-** **มามิสํ ปิสิตํ ภเว**
ติลิงฺคิกํ ตุ วลฺลูร- **มุตฺตตฺตํ อถ โลหิตํ**

๒๘๑. **รุธิรํ โสณิตํ รตฺตํ** **ลาลา เขโฬ เอลา ภเว**
ปุริเส มายุ ปิตฺตํ จ **เสมฺโห นิตฺถี สิเลสฺโม.**

กระโหลกศีรษะ ๒ ศัพท์ คือ :- **กปฺปร, กปาล. วา** กปาลศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

เอ็นใหญ่ ๒ ศัพท์ คือ :- **กณฺฑรา, มหาสิรา.**

เอ็น ๓ ศัพท์ คือ :- **นฺหารุ, สิรา, ธมนี. ปุเม** นฺหารุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์, **อิตฺถี** สิราและธมนีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

เอ็นทรงไว้ซึ่งรส, เอ็นนำรสไป ๒ ศัพท์ คือ :- **รสคฺคสา, รสหรณี.**

เนื้อ ๓ ศัพท์ คือ :- **มํส, อามิส, ปิสิต.**

เนื้อแห้ง ๒ ศัพท์ คือ :- **วลฺลูร, อุตฺตตฺต. ติลิงฺคิกํ** ทั้ง ๒ ศัพท์ประกอบได้ทั้ง ๓ ลิงค์.

เลือด ๔ ศัพท์ คือ :- **โลหิต, รุธิร, โสณิต, รตฺต.**

น้ำลาย ๒ ศัพท์ คือ :- **ลาลา, เขฬ, เอลา.**

น้ำดี ๒ ศัพท์ คือ :- **มายุ, ปิตฺต. ปุริเส** มายุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

เสลด ๒ ศัพท์ คือ :- **เสมฺห, สิเลสุม. อนิตฺถี** เสมฺหศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๒๘๒. วสา วิลีนเสฺนโหต **เมโท เจว วปา ภเว**
อากปฺโป เวโส **เนปจฺจํ มณฺฑนํ ตุ ปสาธนํ.**

๒๘๓. **วิภูสนํ** จาภรณํ **อลงฺกาโร ปิลนฺธนํ**
กิรีฏมกุฏานิตฺถี จูฬามณิ สิโรมณิ.

น้ำมันใส, น้ำมันเหลว ๒ ศัพท์ คือ :- **วสา, วิลีนเสฺนห.**

น้ำมันข้น, ไขมัน ๒ ศัพท์ คือ :- **เมท, วปา.**

ทรวดทรงอันงดงาม ๓ ศัพท์ คือ :- **อากปฺป, เวส, เนปจฺจ.**

เครื่องประดับ ๖ ศัพท์ คือ :- **มณฺฑน, ปสาธน, วิภูสน,** อาภรณ, **อลงฺการ, ปิลนฺธน.**

มงกุฎ ๒ ศัพท์ คือ :- **กิรีฏ, มกุฏ. อนิตฺถี** ๒ ศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ปิ่น (อยู่บนยอดมงกุฎ) ๒ ศัพท์ คือ :- **จูฬามณิ, สิโรมณิ.**

๒๘๔. **สิโรเวธนมุณฺหีสํ กุณฺฑลํ กณฺณเวธนํ**
กณฺณิกา กณฺณปูโร จ สิยา กณฺณวิภูสนํ.

อุณหิส, กรอบหน้า ๒ ศัพท์ คือ :- **สิโรเวธน, อุณฺหีส.**

ตุ้มหู, ต่างหู ๒ ศัพท์ คือ :- **กุณฺฑล, กณฺณเวธน.**

เครื่องประดับหู (ทั่วไป) ๓ ศัพท์ คือ :- **กณฺณิกา, กณฺณปูร, กณฺณวิภูสน.**

๒๘๕. **กณฺฐภูสา ตุ คีเวยฺยํ หาโร มุตฺตาวลิตฺถิยํ**
นิยฺโร วลโย นิตฺถี กฏกํ ปริหารกํ.

สร้อยคอ ๒ ศัพท์ คือ :- **กณฺฐภูสา, คีเวยฺย.**

สร้อยไข่มุก ๒ ศัพท์ คือ :- **หาร, มุตฺตาวลิ. อิตฺถิยํ** มุตฺตาวลิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

กำไลมือ ๔ ศัพท์ คือ :- **นิยุร, วลย, กฏก, ปริหารก. อนิตฺถี** วลยศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๒๘๖.	**กงฺกณํ กรภูสาถ**	**กิงฺกิณี ขุทฺทฆณฺฏิกา**
	องฺคุลียกมงฺคุลฺยา-	**ภรณํ สากฺขรํ ตุ ตํ.**
๒๘๗.	**มุทฺทิกางฺคุลิมุทฺทาถ**	**รสนา เมขลา ภเว**
	เกยูรมงฺคทํ เจว	**พาหุมูลวิภูสนํ.**

กำไลมุกดา, กำไลเพชร ๒ ศัพท์ คือ :- **กงฺกณ, กรภูสา.**

กระดิ่งข้อเท้า ๒ ศัพท์ คือ :- **กิงฺกิณี, ขุทฺทฆณฺฏิกา.**

แหวน ๒ ศัพท์ คือ :- **องฺคุลียก, องฺคุลฺยาภรณ.**

ตํ แหวนนั้น **สากฺขรํ** อันมีอักษรเป็นตรา **มุทฺทิกา** ชื่อว่ามุ้ทฑิกา **องฺคุลิมุทฺทา** และชื่อว่าอังคุลิมุทฑา (แหวนตรา ๒ ศัพท์).

เข็มขัด, สายรัดเอวผู้หญิง ๒ ศัพท์ คือ :- **รสนา, เมขลา.**

กำไลต้นแขน ๓ ศัพท์ คือ :- **เกยูร, องฺคท, พาหุมูลวิภูสน.**

๒๘๘.	**ปาทงฺคทํ ตุ มญฺชีโร**	**ปาทกฏกนูปุรา.**
๒๘๙.	**อลงฺการปฺปเภทา ตุ**	**มุขผุลฺลํ ตฺโถณฺณตํ**
	อุคฺคตฺถนํ ลิงฺคมก-	**มิจฺเจวมาทโย สิยุํ.**

กำไลเท้า ๔ ศัพท์ คือ :- **ปาทงฺคท, มญฺชีร, ปาทกฏก, นูปุร.**

อลงฺการปฺปเภทา เครื่องประดับต่างๆ **อิจฺเจวมาทโย** เป็นต้นอย่างนี้คือ **มุขผุลฺลํ** เครื่องประดับหน้า **อุณฺณตํ** เครื่องประดับหน้าผาก **อุคฺคตฺถนํ** เครื่องประดับทรวงอก (เป็นสร้อยไข่มุก ๔ เส้น) **ลิงฺคมกํ** เครื่องประดับไหล่ (เป็นสร้อยไข่มุก ๓๒ เส้น) (ทั้ง ๔ ศัพท์นี้จัดเป็นเครื่องประดับที่ผู้หญิงโปรดปรานมาก).

๒๙๐.	**เจลมจฺฉาทนํ วตฺถํ**	**วาโส วสนมํสุกํ**
	อมฺพรํ จ ปโฏ นิตฺถี	**ทุสฺสํ โจโล จ สาฏโก.**

ผ้า ๑๑ ศัพท์ คือ :- **เจล, อจฺฉาทน, วตฺถ, วาส, วสน, อํสุก, อมฺพร, ปฏ, ทุสฺส, โจล, สาฏก. อนิตฺถี** ปฏศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๒๙๑. **โขมํ ทุกูลํ โกเสยฺยํ ปตฺตุณฺณํ กมฺพโล จ วา**
สาณํ โกฏุมฺพุรํ ภงฺคนฺ- ตฺยาทิ วตฺถนฺตรํ มตํ.

โขม ผ้าเปลือกไม้, **ทุกูล** ผ้าทุกูละ (ผ้าทุกุลพัตร), **โกเสยฺย** ผ้าไหม, **ปตฺตุณฺณ** (ปฏฺฏุณฺณ) ผ้าไหมที่ซักแล้ว (ผ้าไหมที่เกิดในแคว้นปัฏฏุณณะ), **กมฺพล** ผ้าขนสัตว์ (ผ้ากัมพล) **วา** กมฺพลศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง, **สาณ** ผ้าเปลือกป่าน, **โกฏุมฺพล** ผ้าเกิดใน แคว้นโกฏุมพระ, **ภงฺค** ผ้าภังคะ(ผ้าที่ผสมด้วยผ้า ๕ อย่างข้างต้น) **อิตฺยาทิ** ผ้าเหล่านี้เป็นต้น **มตํ** ท่านรู้แล้ว **วตฺถนฺตรํ** ว่าเป็นผ้าเนื้อดีพิเศษ (อาทิศัพท์เอา กปฺป ผ้าไหม เป็นต้น).

๒๙๒. **นิวาสนนฺตรียานฺยนฺ- ตรมนฺตรวาสโก**
ปาวาโร ตฺตฺตราสงฺโค อุปสํพฺยานมุตฺตรํ.
๒๙๓. **อุตฺตรียมโถ วตฺถ- มหตนฺติ มตํ นวํ**
นนฺตกํ กปฺปโฏ ชิณฺณ- วสนํ ตุ ปฏจฺจรํ.

ผ้านุ่ง ๔ ศัพท์ คือ :- **นิวาสน, อนฺตรีย, อนฺตร, อนฺตรวาสก.**

ผ้าห่ม ๕ ศัพท์ คือ :- **ปาวาร, อุตฺตราสงฺค, อุปสํพฺยาน, อุตฺตร, อุตฺตรีย.**

วตฺถํ ผ้า **นวํ** อันใหม่ **มตํ** ท่านรู้แล้ว **อหตนฺติ** ว่าอหตะ (ผ้าใหม่).

ผ้าขาด, ผ้าขี้ริ้ว ๒ ศัพท์ คือ :- **นนฺตก, กปฺปฏ.**

ชิณฺณวสนํ ผ้าเก่า **ปฏจฺจรํ** ชื่อว่าปฏัจจระ (ผ้าเก่า).

๒๙๔. **กญฺจุโก วารวาณํ วา- ถ วตฺถาวยเว ทสา**
นาลิปฏฺโฏติ กถิโต อุตฺตมงฺคมฺหิ กญฺจุโก.

เสื้อ ๒ ศัพท์ คือ :- **กญฺจุก, วารวาณ.**

ทสา ทสาศัพท์ **วตฺถาวยเว** เป็นไปในส่วนของผ้า (ชายผ้า).

กญฺจุโก ผ้าสำหรับโพก **อุตฺตมงฺคมฺหิ** บนศีรษะ **กถิโต** ท่านกล่าวแล้ว **นาลิปฏฺโฏติ** ว่านาลิปัฏฏะ (หมวกทองคำ).

๒๙๕. **อายาโม ทีฆตาโรโห ปริณาโห วิสาลตา.**
๒๙๖. **อรหทฺธโช จ กาสาย กาสาวานิ จ จีวรํ**
มณฺฑลํ ตุ ตทงฺคานิ วิวฏฺฏกุสิอาทโย.

ความยาว ๓ ศัพท์ คือ :- **อายาม, ทีฆตา, อาโรห.**

ความกว้าง ๒ ศัพท์ คือ :- **ปริณาห, วิสาลตา.**

จีวร ๔ ศัพท์ คือ :- **อรหทฺธช, กาสาย, กาสาว, จีวร.**

ตหงฺคานิ ส่วนประกอบของจีวรนั้น (มีดังนี้ คือ) **มณฺฑลํ** ผืนใหญ่ในขันธ์จีวรทั้ง ๔ ขันธ์, **วิวฏฺฏงฺสิอาทโย** ส่วนท่ามกลางอันเย็บมณฑลและอัฑฒมณฑลให้เป็นอันเดียวกัน, และส่วนของผ้าอันไปในท่ามกลาง ๑ เส้นเป็นต้น.

(อาทิศัพท์ เอา **อฑฺฒกุสิ, อนุวิวฏฺฏ, คีเวยฺย, ชงฺเคยฺย, พาหนฺต** เป็นต้น)

๒๙๗. **ผลตฺตจกิมิโรมา- เนฺยตา วตฺถสฺส โยนิโย**
ผาลํ กปฺปาสิกํ ตีสุ โขมาที ตุ ตจฺพฺภวา.

ยานิ ผลตฺตจกิมิโรมานิ ผลไม้ เปลือกไม้ หนอน (ไหม) และขนสัตว์เหล่าใด **สนฺติ** มีอยู่ **เอตานิ** ของเหล่านั้น **โยนิโย** เป็นเหตุเกิดขึ้น **วตฺถสฺส** แห่งผ้า. **กปฺปาสิกํ** ผ้าฝ้าย **ผาลํ** เป็นผ้าเกิดจากผลไม้. **ตีสุ** กปฺปาสิกศัพท์เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓. **โขมาที** ผ้าโขมะเป็นต้น **ตจฺพฺภวา** เป็นผ้าเกิดจากเปลือกไม้.

๒๙๘. **โกเสยฺยํ กิมิชํ โรม- มยํ ตุ กมฺพลํ ภเว**
สมานตฺถา ชวนิกา สา ติโรกรณี ปฺยถ.

โกเสยฺยํ ผ้าไหม **กิมิชํ** เป็นผ้าเกิดจากตัวหนอน (ตัวไหม). **กมฺพลํ** ผ้าขนสัตว์ **โรมมยํ** เป็นผ้าสำเร็จด้วยขน.

ผ้าม่าน ๒ ศัพท์ คือ :- **ชวนิกา, ติโรกรณี. สมานตฺถา** มีอรรถเหมือน **สา** และทั้ง ๒ ศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๒๙๙. **ปุนฺนปุํสกมุลฺโลจํ วิตานํ ทฺวยมีริตํ**
นหานํ จ สินาเนโถพฺ- พฏฺฏนุมฺมชฺชนํ สมํ.

ผ้าเพดาน ๒ ศัพท์ คือ :- **อุลฺโลจ, วิตาน. ทฺวยํ** ทั้ง ๒ ศัพท์ **อีริตํ** ท่านกล่าวแล้ว **ปุนฺนปุํสกํ** ว่าเป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

นหานํ นหานศัพท์ **สินาเน** เป็นไปในการอาบน้ำ.

การถูตัว ๒ ศัพท์ คือ :- **อุพฺพฏฺฏน, อุมฺมชฺชน.**

๓๐๐. **วิเสสโก ตุ ติลโก ตฺยุโภ นิตฺถี จ จิตฺตกํ**
จนฺทโน นิตฺถิยํ คนฺธ- สาโร มลยโช ปฺยถ.

ดิลก, รอยเจิม ๓ ศัพท์ คือ :- **วิเสสก, ติลก, จิตฺตก. อุโภ** วิเสสกและติลกศัพท์ทั้ง ๒ **อนิตฺถี** เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

แก่นจันทร์ ๓ ศัพท์ คือ :- **จนฺทน, คนฺธสาร, มลยช. อนิตฺถิยํ** จนฺทนศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๓๐๑. โคสีสํ เตลปณฺณิกํ ปุเม วา หริจนฺทนํ
ติลปณฺณี ตุ ปตฺตงฺคํ รญฺชนํ รตฺตจนฺทนํ.

จันทน์เหลือง ๓ ศัพท์ คือ :- โคสีส, เตลปณฺณิก, หริจนฺทน. วา ปุเม หริจนฺทนศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์บ้าง.

จันทน์แดง ๔ ศัพท์ คือ :- ติลปณฺณี, ปตฺตงฺค, รญฺชน, รตฺตจนฺทน.

๓๐๒. กาฬานุสารี กาฬิยํ โลหํ ตฺวาครุ จาคฬุ
กาฬาครุ ตุ กาเฬสฺมึ ตุรุกฺโข ตุ จ ปิณฺฑโก.

กะลำพัก ๒ ศัพท์ คือ :- กาฬานุสารี, กาฬิย.

กฤษณา ๓ ศัพท์ คือ :- โลห, อครุ, อคฬุ.

กาฬาครุ กาฬาครุศัพท์ อสฺมึ เป็นไปในกฤษณานั้น กาเฬ อันดำ (กาฬาครุ กฤษณาดำ).

กำยาน ๒ ศัพท์ คือ :- ตุรุกฺข, ปิณฺฑก.

๓๐๓. กตฺถูริกา มิคมโท กุฏฺฐํ ตุ อชปาลกํ
ลวงฺคํ เทวกุสุมํ กสฺมีรชํ ตุ กุงฺกุมํ.

๓๐๔. ยกฺขธูโป สชฺชุลโส ตกฺโกลํ ตุ จ โกลกํ
โกสผลมโถ ชาติ- โกสํ ชาติผลํ ภเว.

๓๐๕. ฆนสาโร สิตพฺโภ จ กปฺปูรํ ปุนฺนปุํสเก
อลตฺตโก ยาวโก จ ลาขา ชตุ นปุํสเก.

๓๐๖. สิริวาโส ตุ สรลทฺ- ทโวณฺชนํ ตุ กชฺชลํ
วาสจุณฺณํ วาสโยโค วณฺณกํ ตุ วิเลปนํ.

ต้นชะมด ๒ ศัพท์ คือ :- กตฺถูริกา, มิคมท.

โกฐ ๒ ศัพท์ คือ :- กุฏฺฐ, อชปาลก.

กานพลู ๒ ศัพท์ คือ :- ลวงฺค, เทวกุสุม.

หญ้าฝรั่น ๒ ศัพท์ คือ :- กสฺมีรช, กุงฺกุม.

ชัน, กำยาน, ยางสน ๒ ศัพท์ คือ :- ยกฺขธูป, สชฺชุลส.

กระวาน ๓ ศัพท์ คือ :- ตกฺโกล, โกลก, โกสผล.

จันทน์เหลืองแดง ๒ ศัพท์ คือ :- ชาติโกส, ชาติผล.

การบูร ๓ ศัพท์ คือ :- ฆนสาร, สิตพฺภ, กปฺปูร. ปุนฺนปุํสเก กปฺปูรศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ครั่ง ๓ ศัพท์ คือ :- อลตฺตก, ยาวก, ลาขา, ชตุ. นปุํสเก ชตุศัพท์เป็นไปในนปุงสกลิงค์.
ยางสน ๒ ศัพท์ คือ :- **สิริวาส, สรลทฺทว.**
ยาตา (หยอดตาให้สวย) ๒ ศัพท์ คือ :- **อญฺชน, กชฺชล.**
จุณณ์สำหรับอาบ ๒ ศัพท์ คือ :- **วาสจุณฺณ, วาสโยค.**
เครื่องลูบไล้ ๒ ศัพท์ คือ :- **วณฺณก, วิเลปน.**

๓๐๗. **คนฺธมาลฺยาทิสงฺขาโร โย ตํ วาสนมุจฺจเต**
มาลา มาลฺยํ ปุปฺผทาเม ภาวิตํ วาสิตํ ติสุ.

โย คนฺธมาลฺยาทิสงฺขาโร การทาด้วยของหอมและประดับด้วยมาลัยเป็นต้นใด (การเสริมสวย) **อตฺถิ** มีอยู่, **ตํ** การทาด้วยของหอมและประดับด้วยมาลัยเป็นต้นใด **อุจฺจเต** ย่อมถูกเรียก **วาสนํ** ว่าวาสนะ (การประดับ, การอบสมุนไพร).

มาลา มาลาศัพท์ **มาลฺยํ** และมาลฺยศัพท์ **ปุปฺผทาเม** เป็นไปในพวงดอกไม้ (พวงดอกไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **มาลา, มาลฺย**).

เครื่องอบ ๒ ศัพท์ คือ :- **ภาวิต, วาสิต. ติสุ** ๒ ศัพท์เป็นไปใน ๓ ลิงค์.

๓๐๘. **อุตฺตํโส เสขราเวฬา มุทฺธมาลฺยํ วฏํสโก**
เสยฺยา จ สยนํ เสนํ ปลฺลงฺโก ตุ จ มญฺจโก.

ดอกไม้ที่วางบนศรีษะ, เทริดดอกไม้ ๕ ศัพท์ คือ :- **อุตฺตํส, เสขร, อาเวฬ** (อาวีฬ), **มุทฺธมาลฺย, วฏํสก.**

ที่นอน ๓ ศัพท์ คือ :- **เสยฺยา, สยน, เสน.**
เตียง ๒ ศัพท์ คือ :- **ปลฺลงฺก, มญฺจก.**

๓๐๙. **มญฺจาธาโร ปฏิปาโท มญฺจงฺเค ตฺวฏนีตฺถิยํ**
๓๑๐. **กุฬีรปาโท อาหจฺจ- ปาโท เจว มสารโก**
จตุตาโร พุนฺทิกาพทฺโธ ติเม มญฺจนฺตรา สิยุํ.

ขาเตียง ๒ ศัพท์ คือ :- **มญฺจาธาร, ปฏิปาท.**

อฏนี อฏนีศัพท์ **มญฺจงฺเค** เป็นไปในแม่แคร่ของเตียง **อิตฺถิยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

อิติ อิเม จตฺตาโร ทั้ง ๔ อย่างเหล่านี้คือ **กุฬีรปาโท** เตียงมีเท้าเหมือนกับเท้าของม้าและแกะเป็นต้น **อาหจฺจปาโท** เตียงที่ใส่ขาเข้าไปในแม่แคร่ **พุนฺทิกาพทฺโธ** เตียงที่มีแม่แคร่ติดเป็นชิ้นเดียวกับขา **มสารโก** และเตียงที่ใส่แม่แคร่เข้าไปในขา **มญฺจนฺตรา** เป็นชนิดของเตียง.

๓๑๑. **พิพฺโพหนํ โจปธานํ ปีฐิกา ปีฐมาสนํ**
โกจฺฉํ ตุ ภทฺทปีเฐ ถา- สนฺที ปีฐนฺตเร มตา.

หมอน ๒ ศัพท์ คือ :- **พิพฺโพหน, อุปธาน.**

เก้าอี้ ๓ ศัพท์ คือ :- **ปีฐิกา, ปีฐ, อาสน.**

โกจฺฉํ โกจฺฉศัพท์ **ภทฺทปีเฐ** เป็นไปในเก้าอี้อย่างดี (ตั่งหรือเก้าอี้มีลักษณะเหมือนกลองบัณเฑาะว์).

อาสนฺที อาสนฺทีศัพท์ **ปีฐนฺตเร** เป็นไปในเก้าอี้ที่มีขาสูงเกินประมาณ(เก้าอี้พิเศษ).

๓๑๒. **มหนฺโต โกชโว ทีฆ- โลมโก โคนโก มโต**
อุณฺณามยํ ตฺวตฺถรณํ จิตฺตกํ วานจิตฺตกํ.

โกชโว ผ้าโกเชาว์ **มหนฺโต** อันยาวและกว้าง **ทีฆโลมโก** มีขนยาวเกิน ๔ นิ้ว **มโต** ท่านรู้แล้ว **โคนโก** ว่าโคนกะ (ผ้าโกเชาว์ผืนใหญ่).

อตฺถรณํ ผ้าปูลาด **อุณฺณามยํ** อันสำเร็จด้วยขนสัตว์ **วานจิตฺตกํ** วิจิตรด้วยลวดลายที่เย็บและทอ **จิตฺตกํ** ชื่อว่าจิตตกะ (พรม).

๓๑๓. **มนปุปฺผํ ปฏลิกา เสตํ ตุ ปฏิกา ปุยถ**
ทุวิทเสกทสานุยุทฺท- โลมิ เอกนฺตโลมิโน.

(**อตฺถรณํ**) ผ้าปูลาด (**อุณฺณามยํ**) อันสำเร็จด้วยขนสัตว์ **มนปุปฺผํ** ไว้ดอกลาย (อันมีลายดอกไม้ต่าง ๆ) **ปฏลิกา** ชื่อว่าปฏลิกา (พรมลายดอกไม้). (**อตฺถรณํ อุณฺณามยํ**) ผ้าปูลาดอันสำเร็จด้วยขนสัตว์ **เสตํ** มีสีขาวอย่างเดียว **ปฏิกา** ชื่อว่าปฏิกา.

ทุวิทเสกทสานิ ผ้าปูที่มีขน ๒ ด้าน และด้านเดียว **อุทฺทโลมิเอกนฺตโลมิโน** ชื่อว่าอุททโลมิ (พรมที่มีขน ๒ ด้าน) และเอกันตโลมิ (พรมที่มีขนด้านเดียว).

๓๑๔. **ตเทว โสฬสิตฺถีนํ นจฺจโยคฺคํ หิ กุตฺตกํ**
สีหพฺยคฺฆาทิรูเปหิ จิตฺตํ วิกติกา ภเว.

ตเทว ผ้าปูลาด ๒ ชนิดนั้น **นจฺจโยคฺคํ** อันควรเป็นที่ฟ้อนรำ **โสฬสิตฺถีนํ** แห่งหญิงนักฟ้อนรำ ๑๖ คน **กุตฺตกํ** ชื่อว่ากุตตกะ (พรมขนแกะขนาดใหญ่พอหญิง ๑๖ คนยืนฟ้อนรำได้).

จิตฺตํ ผ้าปูลาดที่วิจิตร **สีหพฺยคฺฆาทิรูเปหิ** ด้วยรูปสิงห์โตและเสือเป็นต้น **วิกติกา** ชื่อว่าวิกติกา(พรมลายรูปสัตว์ต่าง ๆ มีสิงห์และเสือเป็นต้น).

๓๑๕. **กฏฺฐิสฺสํ โกเสยฺยํ รตน- ปริสิพฺพิตมตฺถรณํ กมา**
โกสิยกฏฺฐิสฺสมยํ โกสิยสุตฺเตน ปกตํ จ.

อตฺถรณํ ผ้าปูลาดข้างบน **รตนปริสิพฺพิตํ** ที่เย็บระบายสีล้อมรอบด้วยทองและเงินทุกผืน (ขลิบด้วยแผ่นทองแผ่นเงิน) **โกสิยกฏฺฐิสฺสมยํ** ทอด้วยผ้าไหมหยาบ (ผ้าที่ทอด้วยเส้นทองปนไหม หรือทอด้วยผ้าไหมปนผ้าป่านกัฏฐิสสะทั้ง ๒ อย่างรวมกัน),

อตฺถรณํ ผ้าปูลาดข้างบน **รตนปริสิพฺพิตํ** ที่เย็บระบายสีล้อมรอบด้วยทองและเงินทุกผืน (ขลิบด้วยแผ่นทองแผ่นเงิน) **ปกตํ** และที่ทอ **โกสิยสุตฺเตน** ด้วยด้ายไหม **กฏฺฐิสฺสํ** ชื่อว่ากัฏฐิสสะ(ผ้าปูลาดที่ทอไหมหยาบปนเส้นทองเส้นเงิน) **โกเสยฺยํ** และชื่อว่าโกเสยยะ (ผ้าปูลาดที่ทอด้วยด้ายไหมปนเส้นทองเส้นเงิน).

๓๑๖. **ทีโป ปทีโป ปชฺโชโต ปฺเม ตฺวาทาสทปฺปณา**
เคณฺฑุโก กณฺฑุโก ตาล- วณฺฏํ ตุ พีชนีตฺถิยํ.

ตะเกียง, ประทีป, โคมไฟ, หลอดไฟ ๓ ศัพท์ คือ :- **ทีป, ปทีป, ปชฺโชต.**

กระจกเงา ๒ ศัพท์ คือ :- **อาทาส, อปฺปณ.**

ลูกคลี, ลูกฟุตบอล, ลูกกอล์ฟ ๒ ศัพท์ คือ :- **เคณฺฑุก, กณฺฑุก.**

พัด ๒ ศัพท์ คือ :- **ตาลวณฺฏ, พีชนี. อิตฺถิยํ** พีชนีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๓๑๗. **จงฺโกฏโก กรณฺโฑ จ สมุคฺโค สมฺปุโฏ ภเว**
คามธมฺโม อสทฺธมฺโม พฺยวาโย เมถุนํ รติ.

ผอบ (ตลับใส่ของล้ำค่า) ๒ ศัพท์ คือ :- **จงฺโกฏก, กรณฺฑ.**

สมุก, หีบ, ผอบ ๒ ศัพท์ คือ :- **สมุคฺค, สมฺปุฏ.**

เมถุน, การร่วมสังวาส ๕ ศัพท์ คือ :- **คามธมฺม, อสทฺธมฺม, พฺยวาย, เมถุน, รติ.**

๓๑๘. **วิวาโห ปยมา ปาณิคฺ- คโห ปริณโย ปฺยถ**
ติวคฺโค ธมฺมกามตฺถา จตุวคฺโค สโมกฺขกา.

การแต่งงาน ๔ ศัพท์ คือ :- **วิวาห, อุปยม, ปาณิคฺคห, ปริณย.**

ธมฺมกามตฺถา ทั้ง ๓ อย่าง คือ ธัมมะ กามะและอัตถะ **ติวคฺโค** ชื่อว่าติวัคคะ, **สโมกฺขกา** ส่วนที่เป็นไปกับด้วยพระนิพพาน **จตุวคฺโค** ชื่อว่าจตุวัคคะ.

๓๑๙. **ขุชฺโช จ คณฺฑุโล รสฺส- วามนา ตุ ลกุณฺฑโก.**
ปงฺคุโฬ ปีฐสปฺปี จ ปงฺคุ ฉินฺนิริยาปโถ

๓๒๐. ปกฺโข ขญฺโช ตุ โขญฺโฑถ มูโค สุญฺญวโจ ภเว
กุณี หตฺถาหิวงฺโก จ วลิโร ตุ จ เกกโร.

คนค่อม ๒ ศัพท์ คือ :- **ขุชฺช, คณฺฑุล.**

คนเตี้ย, สั้น ๓ ศัพท์ คือ :- **รสฺส, วามน, ลกุณฺฑก.**

คนเปลี้ย ๕ ศัพท์ คือ :- **ปงฺคุฬ, ปีฐสปฺปี, ปงฺคุ, ฉินฺนิริยาปถ, ปกฺข.**

คนขากระเผก (ขาเป๋) ๒ ศัพท์ คือ :- **ขญฺช, โขณฺฑ.**

คนใบ้ ๒ ศัพท์ คือ :- **มูค, สุญฺญวจ.**

หตฺถาหิวงฺโก บุคคลผู้มีมือเป็นต้นอันหงิก **กุณี** ชื่อว่ากุณี (คนง่อย, คนค่อม).

คนตาเหล่, ตาเข ๒ ศัพท์ คือ :- **วลิร, เกกร.**

๓๒๑. นิกฺเกสสีโส ขลฺลาโฏ มุณฺโฑ ตุ ภณฺฑุ มุณฺฑิโก
กาโณ อกฺขินเมเกน สุญฺโญ อนฺโธ ทฺวเยนถ.

คนหัวล้าน ๒ ศัพท์ คือ :- **นิกฺเกสสีส, ขลฺลาฏ.**

คนหัวโล้น ๓ ศัพท์ คือ :- **มุณฺฑ, ภณฺฑุ, มุณฺฑิก.**

สุญฺโญ ผู้บอด **เอเกน** ข้างหนึ่ง **อกฺขินํ** แห่งดวงตา **กาโณ** ชื่อว่ากาณะ (คนตาบอดข้างเดียว).

สุญฺโญ ผู้บอด **ทฺวเยน** ๒ ข้าง **อนฺโธ** ชื่อว่าอันธะ (คนตาบอดสนิท ๒ ข้าง).

๓๒๒. พธิโร สุติหีโนถ คิลาโน พฺยาธิตาตุรา
อุมฺมาทวติ อุมฺมตฺโต ขุชฺชาที วาจฺจลิงฺคิกา.

คนหูหนวก ๒ ศัพท์ คือ :- **พธิร, สุติหีน.**

คนไข้, คนป่วย ๓ ศัพท์ คือ :- **คิลาน, พฺยาธิต,** อาตุร.

อุมฺมตฺโต อุมฺมตฺตศัพท์ **อุมฺมาทวติ** เป็นไปในคนบ้า
(คนบ้า ๒ ศัพท์ คือ :- **อุมฺมาทวนฺตุ, อุมฺมตฺต**).

ขุชฺชาที ขุชฺชศัพท์เป็นต้น **วาจฺจลิงฺคิกา** มีลิงค์เหมือนลิงค์ของวาจจะ(เป็นได้ ๓ ลิงค์).

๓๒๓. อาตงฺโก อามโย พฺยาธิ คโท โรโค รุชาปิ จ
เคลญฺญากลฺลมาพาโธ โสโส ตุ จ ขโย สิยา.

โรค, พยาธิ ๙ ศัพท์ คือ :- **อาตงฺก, อามย, พฺยาธิ, คท, โรค, รุช, เคลญฺญ, อกลฺล, อาพาธ.**

เชื้อวัณโรค, ฝีในท้อง ๒ ศัพท์ คือ :- **โสส, ขย.**

๓๒๔. **ปีนาโส นาสิกาโรโค มาเน สิงฺฆานิกาสฺสโว**
เณยฺยํ ตฺวรุ วโณนิตฺถี โผโฏ ตุ ปีฬกา ภเว.

โรคริดสีดวงจมูก ๒ ศัพท์ คือ :- **ปีนาส** (ปีนัส), **นาสิกาโรค.**

อสฺสโว น้ำอันไหลออกบ่อยๆ **ฆาเน** ในจมูก **สิงฺฆานิกา** ชื่อว่าสิงฆานิกา (น้ำมูก).

แผล ๒ ศัพท์ คือ :- **อรุ, วณ. เณยฺยํ** อรุศัพท์ถูกกล่าวว่าเป็นนปุงสกลิงค์ **อนิตฺถี** วณศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ฝี ๒ ศัพท์ คือ :- **โผฏ, ปีฬกา.**

๓๒๕. **ปุพฺโพ ปูโยถ รตฺตาติ- สาโร ปกฺขนฺทิกาปฺยถ**
อปมาโร อปสฺมาโร ปาทโผโฏ วิปาทิกา.

น้ำหนอง ๒ ศัพท์ คือ :- **ปุพฺพ, ปูย.**

โรคลงแดง ๒ ศัพท์ คือ :- **รตฺตาติสาร, ปกฺขนฺทิกา.**

โรคลมบ้าหมู ๒ ศัพท์ คือ :- **อปมาร, อปสฺมาร.**

โรคเท้าแตก ๒ ศัพท์ คือ :- **ปาทโผฏ, วิปาทิกา.**

๓๒๖. **วุทฺฒิโรโค ตุ วาตณฺฑํ สีปทํ ภารปาทตา**
กณฺฑู กณฺฑูติ กณฺฑูยา บชฺชุ กณฺฑูวนํปฺยถ.

โรคไส้เลื่อน ๒ ศัพท์ คือ :- **วุทฺฒิโรค, วาตณฺฑ.**

โรคเท้าช้าง ๒ ศัพท์ คือ :- **สีปท, ภารปาทตา.**

โรคผื่นคัน ๕ ศัพท์ คือ :- **กณฺฑู, กณฺฑูติ, กณฺฑูยา, บชฺชุ, กณฺฑูวน.**

๓๒๗. **ปามํ วิตจฺฉิกา กจฺฉุ โสโถ ตุ สยถูทิโต**
ทุนฺนามกญฺจ อริสํ ฉทฺทิกา วมถูทิโต.

โรคหิด ๓ ศัพท์ คือ :- **ปาม, วิตจฺฉิกา, กจฺฉุ.**

โรคบวม ๒ ศัพท์ คือ :- **โสถ, สยถุ. อุทิโต** ท่านกล่าวว่ามีอรรถเหมือนกัน.

โรคริดสีดวงทวาร ๒ ศัพท์ คือ :- **ทุนฺนามก, อริส.**

โรคอาเจียน ๒ ศัพท์ คือ :- **ฉทฺทิกา, วมถุ.**

๓๒๘. **ทวถุ ปริตาโปถ ติลโก ติลกาฬโก**
วิสูจิกา อิติ มหา- วิเรโกถ ภคนฺทลา.

โรคร้อนใน ๒ ศัพท์ คือ :- **ทวถุ, ปริตาป.**

ไฝ ๒ ศัพท์ คือ :- **ติลก, ติฬกาลก.**

โรคลงท้อง, ท้องร่วง ๒ ศัพท์ คือ :- **วิสุจิกา, มหาวิเรก.**

บานทะโรค, ริดสีดวง คือ :- **ภคนฺทล.**

๓๒๙. **เมโห ชโร กาส สาสา กุฏฺธํ สูลามยนฺตรา**
วุตฺโต เวชฺโช ภิสกฺโก จ โรคหารี ติกิจฺฉโก.

เมห โรคเบาหวาน, **ชร** โรคไข้, **กาส** โรคไอ, **สาส** โรคหืด, **กุฏฺธ** โรคเรื้อน, **สูล** โรคลมแทง, **อิเม** โรคเหล่านี้ **อามยนฺตรา** เป็นชนิดของโรค.

หมอรักษาโรค ๕ ศัพท์ คือ :- **วุตฺต, เวชฺช, ภิสกฺก, โรคหารี, ติกิจฺฉก.**

๓๓๐. **สลฺลเวชฺโช สลฺลกตฺโต ติกิจฺฉา ตุ ปติกฺริยา**
เภสชฺชํ อคโท เจว เภสชํ โอสธํ ปุยถ.

หมอผ่าตัด ๒ ศัพท์ คือ :- **สลฺลเวชฺช, สลฺลกตฺต.**

การเยียวยา ๒ ศัพท์ คือ :- **ติกิจฺฉา, ปติกฺริยา.**

ยารักษาโรค ๔ ศัพท์ คือ :- **เภสชฺช, อคท, เภสช, โอสธ.**

๓๓๑. **กุสลานามยาโรคฺยํ อถ กลฺโล นิรามโย.**

ความไม่มีโรค ๓ ศัพท์ คือ :- **กุสล, อนามย, อโรคฺย.**

ผู้ไม่มีโรค, คนสบาย ๒ ศัพท์ คือ :- **กลฺล, นิรามย.**

นรวคฺโค นรวรรค **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

๒. ภูกัณฑ์ ๔. จตุพพรรณวรรค

๔.๑. ขัตติยวรรค

๓๓๒. กุลํ วํโส จ สนฺตานา- ภิชนา โคตฺตมนฺวโย
ถิยํ สนฺตตฺยโถ วณฺณา จตฺตาโร ขตฺติยาทโย.

วงศ์ตระกูล ๗ ศัพท์ คือ :- **กุล, วํส, สนฺตาน, อภิชน, โคตฺต, อนฺวย, สนฺตติ.** **ถิยํ** สนฺตติศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

ขตฺติยาทโย กษัตริย์ พราหมณ์ แพศย์และศูทร **จตฺตาโร วณฺณา** ชื่อว่าตระกูลใหญ่หรือวรรณะใหญ่ ๔ วรรณะ.

๓๓๓. กุลีโน สชฺชโน สาธุ สภฺโย อายฺโย มหากุโล
ราชา ภูปติ ภูปาโล ปตฺถิโว จ นราธิโป.
๓๓๔. ภูนาโถ ชคติปาโล ทิสมฺปติ ชนาธิโป
รฏฺฐาธิโป นรเทโว ภูมิโป ภูภุโช ปุยถ.
๓๓๕. ราชญฺโญ ขตฺติโย ขตฺตํ มุทฺธาภิสิตฺต พาหุโช
สพฺพภุมฺโม จกฺกวตฺตี ภูโปญฺโญ มณฺฑลิสฺสโร.

ผู้เกิดในตระกูลดี, ลูกผู้ดี ๖ ศัพท์ คือ :- **กุลีน, สชฺชน, สาธุ, สภฺย, อยฺย, มหากุล.**

พระเจ้าแผ่นดิน, ผู้เป็นใหญ่ในประเทศ, ประธานาธิบดี ๑๓ ศัพท์ คือ :- **ราช, ภูปติ, ภูปาล, ปตฺถิว, นราธิป, ภูนาถ, ชคติปาล, ทิสมฺปติ, ชนาธิป, รฏฺฐาธิป, นรเทว, ภูมิป, ภูภุช.**

กษัตริย์ ๕ ศัพท์ คือ :- **ราชญฺญ, ขตฺติย, ขตฺต, มุทฺธาภิสิตฺต, พาหุช.**

พระเจ้าจักรพรรดิ ๒ ศัพท์ คือ :- **สพฺพภุมฺม, จกฺกวตฺตี.**

ภูโป พระราชา **อญฺโญ** พระองค์อื่นจากพระเจ้าจักรพรรดิ **มณฺฑลิสฺสโร** ชื่อว่ามัณฑลิสสระ (พระราชาสามัญ).

๓๓๖. ปุเม ลิจฺฉวิวชฺชี จ สกฺโย ตุ สากิโยถ จ
ภทฺทากจฺจนา ราหุล- มาตา พิมฺพา ยโสธรา.
๓๓๗. โกฏฺฐํ เหฏฺฐิมนฺเตน สตํ เยสํ นิธานคํ
กหาปณานํ ทิวส- วฑฺฒโช วีสตมฺพณํ.
๓๓๘. เต ขตฺติยมหาสาลา- สีติโกฏฺฐิ ธนานิ ตุ
นิธานคานิ ทิวส- วฑฺฒโช วีสตมฺพณํ.

๓๓๙. **เยสํ ทฺวิชมหาสาลา ตทฺฒปฺหฺเณ นิธานเค**
วฬญฺเช จ คหปติ- มหาสาลา ธเน สิยุํ.

เจ้าลิจฉวี ๒ ศัพท์ คือ :- **ลิจฺฉวิ, วชฺชี.** ปุเม ๒ ศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

เจ้าสักยะ (ศากยะ) ๒ ศัพท์ คือ :- **สกฺย, สากิย.**

นางพิมพา ๔ ศัพท์ คือ :- **ภทฺทากจฺจนา, ราหุลมาตา, พิมฺพา, ยโสธรา.**

นิธานคํ ทรัพย์อันถึงซึ่งการฝังไว้ **เหฏฺฐิมนฺเตน** โดยส่วนน้อยที่สุด **โกฏินํ สตํ** เป็นทรัพย์ร้อยโกฏิ **กหาปณานํ** แห่งกหาปณะ, **ทิวสวฬญฺโช** และกหาปณะอันพึงใช้สอยทุกวัน **วีสตมฺพณํ** เป็นทรัพย์ ๒๐ อัมพณะ **เยสํ** ของพระราชาเหล่าใด **โหติ** มีอยู่, **เต** พระราชาเหล่านั้น **ขตฺติยมหาสาลา** ชื่อว่าขัตติยมหาศาล (พระราชาผู้มีทรัพย์ตั้งแต่ร้อยโกฏิขึ้นไป).

ธนานิ ทรัพย์ทั้งหลาย **นิธานคานิ** อันถึงซึ่งการฝังไว้ **อสีติโกฏิ** เป็นทรัพย์ ๘๐ โกฏิ **กหาปณานํ** แห่งกหาปณะ **ทิวสวฬญฺโช จ** และกหาปณะอันพึงใช้สอยทุกวัน **ทสมฺพณํ** เป็นทรัพย์ ๑๐ อัมพณะ **เยสํ** ของพราหมณ์เหล่าใด **โหนฺติ** มีอยู่, **เต** พราหมณ์เหล่านั้น **ทฺวิชมหาสาลา** ชื่อว่าพราหมณ์มหาศาล.

ธเน เมื่อทรัพย์ **นิธานเค** อันถึงซึ่งการฝังไว้ **วฬญฺเช จ** และเมื่อกหาปณะอันพึงใช้สอยทุกวัน **ตทฺฒปฺหฺเณ** เป็นทรัพย์ครึ่งหนึ่งแห่งทรัพย์ของพราหมณ์มหาศาลนั้น **เยสํ** ของคฤหบดีเหล่าใด **สติ** มีอยู่, **เต** คฤหบดีเหล่านั้น **คหปติมหาสาลา** ชื่อว่าคหบดีมหาศาล.

๓๔๐. **มหามตฺโต ปฏฺฐานญฺจ มติสชีโว มนฺตินี**
สชีโว สจิวามจฺโจ เสนานี ตฺ จมูปติ.

มหาอำมาตย์, นายกรัฐมนตรี ๒ ศัพท์ คือ :- **มหามตฺต, ปธาน (ปฏฺฐาน).**

มติสชีโว มติสชีวศัพท์ **มนฺตินิ** เป็นไปในอำมาตย์ที่ปรึกษาของพระราชา (**มติสชีว** (มนฺตสชีว), **มนฺตี** อำมาตย์ที่ปรึกษาร่างกฎหมายของพระราชา).

ราชเลขา, อำมาตย์คนสนิทของพระราชา ๓ ศัพท์ คือ :- **สชีว, สจิว, อามจฺจ.**

เสนาบดี, แม่ทัพ ๒ ศัพท์ คือ :- **เสนานี จมูปติ.**

๓๔๑. **นฺยาสาทีนํ วิวาทานํ อกฺขทสฺโสปทฏฺธริ**
โทวาริโก ปฏิหาโร ทฺวารฏฺโฐ ทฺวารปาลโก.

อกฺขทสฺโส อกฺขทสฺสศัพท์ **ปทฏฺธริ** เป็นไปในบุคคลผู้สามารถตัดสิน **วิวาทานํ** ซึ่งการทะเลาะวิวาท(คดีฟ้องร้อง) **นฺยาสาทีนํ** มีการกู้หนี้และการแบ่งมรดกเป็นต้น(**อกฺขทสฺส** ผู้พิพากษา). (**อกฺข** ได้แก่ **วินิจฺฉยสาลา** = ศาล).

ผู้รักษาประตู ๔ ศัพท์ คือ :- **โทวาริก, ปฏิหาร, ทฺวารฏฺฐ, ทฺวารปาลก.**

๓๔๒. **อนีกฏฺโฐติ ราชูนํ องฺครกฺขคโณ มโต**
กญฺจุกี โสวิทลฺโล จ อนุชีวี ตุ เสวโก.

องฺครกฺขคโณ หมู่แห่งราชองครักษ์ **ราชูนํ** ของพระราชาทั้งหลาย **มโต** ท่านรู้แล้ว **อนีกฏฺโฐติ** ว่าอนีกัฏฐะ (ราชองครักษ์).

ขันที (คนรับใช้ฝ่ายใน, ผู้บำรุงพระราชา) ๒ ศัพท์ คือ :- **กญฺจุกี, โสวิทลฺล.**

ข้าเฝ้า (ผู้ภักดีต่อพระราชา) ๒ ศัพท์ คือ :- **อนุชีวี, เสวก.**

๓๔๓. **อชฺฌกฺโขธิกโต เจว เหรญฺญิโก ตุ นิกฺขิโก**
สเทสานนฺตโร สตฺตุ มิตฺโต ราชา ตโต ปรํ.

หัวหน้าคนงาน ๒ ศัพท์ คือ :- **อชฺฌกฺข, อธิกต.**

เหรัญญิก (กรรมการเก็บเงิน) ๒ ศัพท์ คือ :- **เหรญฺญิก, นิกฺขิก.**

ราชา พระราชา **สเทสานนฺตโร** ผู้ประทับอยู่ในที่ไม่มีระหว่างแห่งประเทศของตน **สตฺตุ** ชื่อว่าสัตตุ (ราชปรปักษ์, พระราชาที่เป็นศัตรูกัน).

ปรํ พระราชาผู้ประทับอยู่ในระหว่างประเทศอื่น **ตโต** จากประเทศที่ไม่มีระหว่างนั้น **มิตฺโต ราชา** ชื่อว่าราชสัมพันธมิตร (พระราชาที่ทรงเป็นมิตรต่อกัน).

๓๔๔. **อมิตฺโต ริปุ เวรี จ สปตฺตาราติสตฺตวริ**
ปจฺจตฺถิโก ปริปนฺถี ปฏิปกฺขาหิตา ปโร.

๓๔๕. **ปจฺจามิตฺโต วิปกฺโข จ ปจฺจนีกวิโรธิโน**
วิทฺเทสี จ ทิโส ทิฏฺโฐ- ถานุโรโธนุวตฺตนํ.

ศัตรู ๑๙ ศัพท์ คือ :- **อมิตฺต, ริปุ, เวรี, สปตฺต, อราติ, สตฺตุ, อริ, ปจฺจตฺถิก, ปริปนฺถี, ปฏิปกฺข, อหิต, ปร, ปจฺจามิตฺต, วิปกฺข, ปจฺจนีก, วิโรธี, ทิส, ทิฏฺฐ.**

การคล้อยตาม ๒ ศัพท์ คือ :- **อนุโรธ, อนุวตฺตน.**

๓๔๖. **มิตฺโตนิตฺถี วยโส จ สหาโย สุหโท สขา**
สมฺภตฺโต ทฬฺหมิตฺโตถ สนฺทิฏฺโฐ ทิฏฺฐมิตฺตโก.

เพื่อน ๕ ศัพท์ คือ :- **มิตฺต, วยส, สหาย, สุหท, สขา. อนิตฺถี** มิตตศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ทฬฺหมิตฺโต มิตรที่คบกันมั่นคง **สมฺภตฺโต** ชื่อว่าสัมภัตตะ, **ทิฏฺฐมิตฺตโก** มิตรสักว่ารู้จักกันเท่านั้น **สนฺทิฏฺโฐ** ชื่อว่าสันทิฏฐะ.

๓๔๗. **จโร จ คุฬฺหปุริโส** **ปถาวี ปถิโกทฺธคู**
ทูโต ตุ สนฺเทสหโร **คณโก ตุ มุหุตฺติโก.**

นักสืบ, สันติบาล ๒ ศัพท์ คือ :- **จร, คุฬฺหปุริส.**

คนเดินทาง ๓ ศัพท์ คือ :- ปถาวี, ปถิก, อทฺธคุ (อทฺธคู).

ทูต ๒ ศัพท์ คือ :- **ทูต, สนฺเทสหร.**

โหร, หมอดู ๒ ศัพท์ คือ :- **คณก, มุหุตฺติก.**

๓๔๘. **เลขโก ลิปิการโร จ** **วณฺโณ ตุ อกฺขโรปฺยถ**
เภโท ทณฺโฑ สามทานา- **นุยฺปายา จตฺโร อิเม.**

เสมียน ๒ ศัพท์ คือ :- **เลขก, ลิปิการ.**

อักษร ๒ ศัพท์ คือ :- **วณฺณ, อกฺขร.**

เภโท เภทุบายทำให้แตกกันในหมู่พวกของศัตรู **ทณฺโฑ** ทัณฑอุบายทำการรุกรบ **สามทานานิ** สามอุบายทำการพูดประเล้าประโลมดี ๆ ทำให้ใจอ่อนและทานอุบายคือการให้ของขวัญเป็นต้น **อิเม จตฺโร** ทั้ง ๔ อย่างเหล่านี้ **อุปายา** ชื่อว่าเป็นเหตุชนะศัตรู.

๓๔๙. **อุปชาโป ตุ เภโท จ** **ทณฺโฑ ตุ สาหสํ ทโม.**

๓๕๐. **สามฺยมจฺโจ สขา โกโส** **ทุคฺคญฺจ วิชิตํ พลํ**
รชฺชงฺคานีติ สตฺเตเต **สิยุํ ปกติโยปิ จ.**

เภทุบาย ๒ ศัพท์ คือ :- **อุปชาป, เภท.**

ทัณฑอุบาย ๓ ศัพท์ คือ :- **ทณฺฑ, สาหส, ทม.**

เอเต สตฺต ๗ อย่างเหล่านี้ **อิติ** คือ **สามี** พระราชาผู้ปกครองเมือง **อมจฺโจ** อำมาตย์ **สขา** พระราชามหามิตร **โกโส** เรือนคลัง **ทุคฺคํ** ป้อม(คู ประตู หอรบ) **วิชิตํ** แว่นแคว้น **พลํ** กองพล **ปกติโยปิ จ** และประชาชนทั้งหลาย **รชฺชงฺคานิ** เป็นองค์ของประเทศชาติ.

๓๕๑. **ปภาวุสฺสาหมนฺตานํ** **วสา ติสฺโส หิ สตฺติโย**
ปภาโว ทณฺฑโช เตโช **ปตาโป ตุ จ โกสโช.**

สตฺติโย เดช(อำนาจ,ราชอาญา) ติสฺโส ๓ อย่าง สิยุํ พึงมี **วสา** ด้วยอำนาจ **ปภาวุสฺสาหมนฺตานํ** แห่งปภาวสัตติ (เดชอันเกิดเพราะการตั้งไว้ซึ่งราชอาญา) อุสสาหสัตติ

(เดชอันเกิดเพราะเรือนคลัง) และมันตสัตติ (เดชอันเกิดเพราะการปรึกษาความลับ) (เดช, อำนาจ ๓ อย่าง).

เตโช เดช **ทณฺฑโช** อันเกิดเพราะราชอาญา **ปภาโว** ชื่อว่าปภาวะ. **เตโช** เดช **โกสโช** อันเกิดเพราะเรือนครัง **ปตาโป** ชื่อว่าปตาปะ.

๓๕๒. **มนฺโต จ มนฺตนํ โส ตุ จตุกฺกณฺโณ ทฺวิโคจโร**
ติโกจโร ตุ ฉกฺกณฺโณ รหสฺสํ คุยฺหมุจฺจเต.

มันตสัตติ (เดชอันเกิดเพราะการปรึกษาความลับ) ๒ ศัพท์ คือ :- **มนฺต, มนฺตน.** โส การปรึกษานั้น **ทฺวิโคจโร** เป็นวิสัยแห่งคน ๒ คนเท่านั้น **จตุกฺกณฺโณ** ชื่อว่าจตุกกัณณะ (การปรึกษาความลับที่ได้ยินเพียง ๔ หู), **ติโคจโร** เป็นวิสัยแห่งคน ๓ คน **ฉกฺกณฺโณ** ชื่อว่าฉักกัณณะ (ได้ยินเพียง ๖ หู).

ความลับ ๒ ศัพท์ คือ :- **รหสฺส, คุยฺห.**

๓๕๓. **ตีสุ วิวิตฺต วิชน- ฉนฺนา รโห รโหพฺยยํ**
วิสฺสาโส ตุ จ วิสฺสมฺโภ ยุตฺตํ โตฺวปายิกํ ติสุ.

ที่เงียบสงัด, ที่ปลอดคน, ที่ลับ ๕ ศัพท์ คือ :- **วิวิตฺต, วิชน, ฉนฺน, รห, รโห.** ตีสุ วิวิตฺต วิชนและฉนฺนศัพท์เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓, **อพฺยยํ** รโหศัพท์เป็นอัพยยะ(นิบาตบท).

ความคุ้นเคย ๒ ศัพท์ คือ :- **วิสฺสาส, วิสฺสมฺภ.**

กรรมอันสมควร ๒ ศัพท์ คือ :- **ยุตฺต, โอปายิก.** ตีสุ ยุตฺตและโอปายิกศัพท์เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๓๕๔. **โอวาโท จานุสิฏฺฐิตฺถี ปุมฺวชฺเชนุสาสนํ**
อาณา จ สาสนํ เญยฺยํ อุทฺทานํ ตุ จ พนฺธนํ.

การกล่าวสอน ๓ ศัพท์ คือ :- **โอวาท, อนุสิฏฺฐิ, อนุสาสน.** อิตฺถี อนุสิฏฐิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์, **ปุมฺวชฺเช** อนุสาสนศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์.

คำสั่ง ๒ ศัพท์ คือ :- **อาณา, สาสน.**

การผูกมัด ๒ ศัพท์ คือ :- **อุทฺทาน, พนฺธน.**

๓๕๕. **อาคุ วุตฺตมปราโธ กโร ตุ พลิมุจฺจเต**
ปุญฺญปตฺโต ตฺฐิทาโย อุปทา ตุ จ ปาภตํ.

๓๕๖. **ตโถปายนมุกฺโกโจ ปณฺณากาโร ปเหณกํ**
สุงฺกํ ตฺวนิตฺถี คุมฺภาทิ- เทยฺเยถาโย ธนาคโม.

โทษ, ความผิด ๒ ศัพท์ คือ :- **อาคุ, อปราธ.** วุตฺตํ อาคุศัพท์ท่านกล่าวว่าเป็นนปุงสกลิงค์.

ภาษี ๒ ศัพท์ คือ :- **กร, พลิ.**

รางวัล ๒ ศัพท์ คือ :- **ปุณฺณปตฺต, ตุฏฺฐิทาย.**

เครื่องบรรณาการ ๖ ศัพท์ คือ :- **อุปทา, ปาภต, อุปายน, อุกฺโกจ, ปณฺณาการ, ปเหณก.**

สุงฺกํ สุงฺกศัพท์ **คุมฺภาทิเทยฺเย** ในภาษีอันบุคคลพึงให้ในที่สุงกฐานะมีท่าน้ำและด่านเป็นต้น (ส่วย, ภาษีผ่านด่าน).

กำไร ๒ ศัพท์ คือ :- **อาย, ธนาคม.**

๓๕๗. **อาตปตฺตํ ตถา ฉตฺตํ รณฺณํ ตุ เหมมาสนํ**
สีหาสนํ อโถ วาฬ- พีชนีตฺถี จ จามรํ.

ร่ม (กันแดด-ฝน) ๒ ศัพท์ คือ :- **อาตปตฺต, ฉตฺต.**

เหมมาสนํ ที่ประทับนั่งอันสำเร็จด้วยทองคำ **รญฺญํ** ของพระราชา **สีหาสนํ** ชื่อว่าสีหาสนะ (บัลลังก์สิงห์โต, บัลลังก์ที่มีสัณฐานเหมือนกับสิงห์โต).

พัดหางจามรี ๒ ศัพท์ คือ :- **วาฬพีชนี, จามร.** อิตฺถี วาลพีชนีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๓๕๘. **ขคฺโค จ ฉตฺตมุณฺหีสํ ปาทุกา วาลพีชนี**
อิเม กกุธภณฺฑานิ ภวนฺติ ปญฺจ ราชูนํ.

ขคฺโค พระขรรค์ (ดาบ ๒ คม), **ฉตฺตํ** เสวตฉัตร (ร่มขาว), **อุณฺหีสํ** อุณหิส (กรอบหน้า, มงกุฎ), **ปาทุกา** ฉลองพระบาท (รองเท้า), **วาลพีชนี** พัดหางจามรี **อิเม ปญฺจ** ๕ อย่างเหล่านี้ **กกุธภณฺฑานิ** เป็นเครื่องประดับสำหรับอภิเษกเป็นพระราชา (เครื่องหมายความเป็นพระราชา) **ราชูนํ** ของพระราชาทั้งหลาย **ภวนฺติ** ย่อมเป็น.

๓๕๙. **ภทฺทกุมฺโภ ปุณฺณกุมฺโภ ภิงฺคาโร ชลทายโก**
หตฺถิสฺสรถปตฺตี ตุ เสนา หิ จตุรงฺคินี.

หม้อที่มีน้ำเต็ม ๒ ศัพท์ คือ :- **ภทฺทกุมฺภ, ปุณฺณกุมฺภ.**

เต้าน้ำทองคำ ๒ ศัพท์ คือ :- **ภิงฺคาร, ชลทายก.**

หตฺถิสฺสรถปตฺติ หมู่พลช้าง พลม้า พลรถและพลเดินเท้า **เสนา** ชื่อว่าเสนา **จตุรงฺคินี** อันมีองค์ ๔.

๓๖๐. **กุญฺชโร วารโณ หตฺถี มาตงฺโค ทฺวิรโท คโช**
นาโค ทฺวิโป อิโภ ทนฺตี ยูถเชฎฺโฐ ตุ ยูถโป.

ช้าง ๑๐ ศัพท์ คือ :- **กุญฺชร, วารณ, หตฺถี, มาตงฺค, ทฺวิรท, คช, นาค, ทฺวิป, อิภ, ทนฺตี.**

ช้างจ่าโขลง, พญาช้าง ๒ ศัพท์ คือ :- **ยูถเชฎฺฐ, ยูถป.**

๓๖๑. **กาฬวก คงฺเคยฺยา ปณฺฑรตมฺพา จ ปิงฺคโล คนฺโธ**
มงฺคลเหโมโปสถ- ฉทฺทนฺตา คชกุลานิ เอตานิ.

กาฬาวก ตระกูลช้างกาฬาวกะ, **คงฺเคยฺย** ตระกูลช้างคังเคยยะ, **ปณฺฑร** ตระกูลช้างปัณฑระ, **ตมฺพ** ตระกูลช้างตัมพะ, **ปิงฺคล** ตระกูลช้างปิงคละ, **คนฺธ** ตระกูลช้างคันธะ, **มงฺคล** ตระกูลช้างมังคละ, **เหม** ตระกูลช้างเหมะ, **อุโปสถ** ตระกูลช้างอุโปสถะ, **ฉทฺทนฺต** ตระกูลช้างฉัททันตะ **เอตานิ** เหล่านี้ **คชกุลานิ** เป็นตระกูลช้าง **โหนฺติ** ย่อมเป็น (ตระกูลช้าง ๑๐ ตระกูล).

๓๖๒. **กฬโภ เจว ภิงฺโกถ ปภินฺโน มตฺตคชฺชิตา**
หตฺถินิมตา ตุ คชตา หตฺถินี ตุ กเรณุกา.

ช้างรุ่น (หนุ่ม) ๒ ศัพท์ คือ :- **กฬภ, ภิงฺก.**

ช้างตกมัน ๓ ศัพท์ คือ :- **ปภินฺน, มตฺต, คชฺชิต.**

โขลงช้าง (ฝูงช้าง) ๒ ศัพท์ คือ :- **หตฺถิมตา, คชตา.**

ช้างพัง (ช้างตัวเมีย) ๒ ศัพท์ คือ :- **หตฺถินี, กเรณุกา.**

๓๖๓. **กุมฺโภ หตฺถิสิโรปิณฺฑา กณฺณมูลํ ตุ จูฬิกา**
อาสนํ ขนฺธเทสมฺหิ ปุจฺฉมูลํ ตุ เมจโก.

๓๖๔. **อาลานมาฬฺหโก ถมฺโภ นิตฺถี ตุ นิคโฬนฺทุโก**
สงฺขลํ ตีสฺวโถ คณฺโฑ กโฏ ทานํ ตุ โส มโท.

หตฺถิสิโรปิณฺฑา ก้อน ๒ ก้อนบนหัวช้าง **กุมฺโภ** ชื่อว่ากุมภะ (กระพองช้าง), **กณฺณมูลํ** โคนหู **จูฬิกา** ชื่อว่าจูฬิกา (กกหูช้าง), **อาสนํ** อาสนศัพท์ **ขนฺธเทสมฺปิ** เป็นไปในบริเวณบ่า (บ่าช้าง), **ปุจฺฉมูลํ** โคนหาง **เมจโก** ชื่อว่าเมจกะ (โคนหางช้าง).

เสาตะลุง (เสาผูกช้าง) ๓ ศัพท์ คือ :- **อาลาน, อาฬฺหก (อาฬฺหก), ถมฺภ.**

โซ่ล่ามเท้าช้าง ๓ ศัพท์ คือ :- **นิคฬ, อนฺทุก, สงฺขล. อนิตฺถี** นิคฬศัพท์เป็นปุงลิงค์

และนปุงสกลิงค์, ตีสุ สงฺขลศัพท์เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

แก้มช้าง ๒ ศัพท์ คือ :- **คณฺฑ, กฏ.**

น้ำมันช้าง ๒ ศัพท์ คือ :- **ทาน, มท.** โส มทศัพท์เป็นปุงลิงค์.

๓๖๕. **โสณฺโฑ ตุ ทฺวีสุ หตฺโถ**　　**กรคฺคํ โปกฺขรํ ภเว**
มชฺฌมฺหิ พนฺธนํ กจฺฉา　　**กปฺปโน ตุ กุถาทโย.**

งวงช้าง ๒ ศัพท์ คือ :- **โสณฺฑ, หตฺถ.** ทฺวีสุ โสณฺฑศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

กรคฺคํ ปลายงวงช้าง **โปกฺขรํ** ชื่อว่าโปกขระ (ปลายงวงช้าง).

พนฺธนํ สายรัด **มชฺฌมฺหิ** ในท่ามกลางตัว **กจฺฉา** ชื่อว่ากัจฉา(สายรัดท้องช้าง).

กุถาทโย ผ้ากัมพลอันวิจิตรด้วยลวดลายสำหรับปูลาดบนหลังช้างเป็นต้น **กปฺปโน** ชื่อว่ากัปปนะ (ผ้าปูแต่งบนหลังช้าง).

๓๖๖. **โอปวยฺโห ราชวยฺโห**　　**สชฺชิโต ตุ จ กปฺปิโต**
โตมโรนิตฺถิยํ ปาเท　　**สิยา วิชฺฌนกณฺฏโก.**

๓๖๗. **ตุตฺตํ ตุ กณฺณมูลมฺหิ**　　**มตฺถกมฺหิ ตุ องฺกุโส**
หตฺถาโรโห หตฺถิเมณฺโฑ　　**หตฺถิโป หตฺถิโคปโก.**

ช้างที่ประทับของพระราชา ๒ ศัพท์ คือ :- **โอปวยฺห, ราชวยฺห.**

ช้างที่ตกแต่งแล้ว, ช้างที่มีเครื่องประดับ ๒ ศัพท์ คือ :- **สชฺชิต, กปฺปิต.**

วิชฺฌนกณฺฏโก หอกสำหรับแทง **ปาเท** ที่เท้าช้าง **โตมโร** ชื่อว่าโตมระ (ปฏัก, หอก) **อนิตฺถิยํ** โตมรศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

วิชฺฌนกณฺฏโก หอกสำหรับแทง **กณฺณมูลมฺหิ** ที่กกหูช้าง **ตุตฺตํ** ชื่อว่า ตุตตะ (ปฏัก).

วิชฺฌนกณฺฏโก หอกสำหรับแทง **มตฺถกมฺหิ** บนหัวช้าง **องฺกุโส** ชื่อว่าอังกุสะ (ขอช้าง).

นายควาญช้าง ๔ ศัพท์ คือ :- **หตฺถาโรห, หตฺถิเมณฺฑ, หตฺถิป, หตฺถิโคปก.**

๓๖๘. **คามณีโย ตุ มาตงฺค-**　　**หยาทฺยาจริโย ภเว**
หโย ตุรงฺโค ตุรโค　　**วาโห อสฺโส จ สินฺธโว.**

มาตงฺคหยาทฺยาจริโย อาจารย์ฝึกช้างและม้าเป็นต้น **คามณีโย** ชื่อว่าคามณียะ (คนฝึกช้าง ฝึกม้า).

ม้า ๖ ศัพท์ คือ :- **หย, ตุรงฺค, ตุรค, วาห, อสฺส, สินฺธว.**

๓๖๙. **เภโท อสฺสตโร ตสฺสา-**　　**ชานีโย ตุ กุลีนโก**
สุขวาหี วินีโต ถ　　**กิโสโร หยโปตโก.**

อสฺสตโร ม้าอัสดร เภโท เป็นชนิด ตสฺส ของม้านั้น.

กุลีนโก ม้าพันธุ์ดี อาชานีโย ชื่อว่าอาชานียะ (ม้าอาชาไนย).

สุขวาหี ม้าตัวนำไปซึ่งการเป็นอยู่อย่างดี วินีโต ชื่อว่าวินีตะ (ม้าตัวฝึกดีแล้ว).

หยโปตโก ลูกม้า กิโสโร ชื่อว่ากิโสระ (ลูกม้า).

๓๗๐. **โฆฏโก ตุ ขฬุงฺโกถ ชวโน จ ชวาธิโก**
มุขาธานํ ขลีโน วา กสา ตฺวสฺสาภิตาฬินี.

ม้าร้าย, ม้าพยศ ๒ ศัพท์ คือ :- **โฆฏก, ขฬุงฺก.**

ชวาธิโก ม้าตัววิ่งเร็วที่สุด **ชวโน** ชื่อว่าชวนะ (**ชวาธิก, ชวน** ม้าเร็ว, ม้าบิน).

บังเหียนม้า ๒ ศัพท์ คือ :- **มุขาธาน, ขลีน. วา** ขลีนศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

อสฺสาภิตาฬินี ไม้สำหรับตีม้า **กสา** ชื่อว่ากสา (แซ่ตีม้า).

๓๗๑. **กุสา ตุ นาสรชฺชุมฺหิ วฬวาสฺสา ขุโร สโผ**
ปุจฺฉมนิตฺถี นงฺคุฏฺฐํ วาลหตฺโถ จ วาลธิ.

กุสา กุสาศัพท์ **นาสรชฺชุมฺหิ** เป็นไปในเชือกสนจมูกม้า.

แม่ม้า, ม้าตัวเมีย ๒ ศัพท์ คือ :- **วฬวา, อสฺสา.**

กลีบเท้าม้า ๒ ศัพท์ คือ :- **ขุร, สผ.**

หาง ๒ ศัพท์ คือ :- **ปุจฺฉ, นงฺคุฏฺฐ** (นงฺคุฬ). **อนิตฺถี** ปุจฺฉศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ปลายหางที่มีขน ๒ ศัพท์ คือ :- **วาลหตฺถ, วาลธิ.**

๓๗๒. **สนฺทโน จ รโถ ปุสฺส- รโถ ตุ น รณาย โส**
จมฺมาวุโต จ เวยฺยคฺโฆ เทปฺโป พฺยคฺฆสฺส ทีปิโน.

รถสงคราม ๒ ศัพท์ คือ :- **สนฺทน, รถ.**

โย รโถ รถคันใด **น โหติ** ย่อมไม่มี **รณาย** เพื่อการรบ, **โส** รถคันนั้น **ปุสฺสรโถ** ชื่อว่าปุสสรถะ (รถมงคล, รถนั่งเล่น).

จมฺมาวุโต รถที่หุ้มด้วยหนัง **พฺยคฺฆสฺส** ของเสือโคร่ง **ทีปิโน** และของเสือดาว **เวยฺยคฺโฆ** ชื่อว่าเวยยัคฆะ (รถหุ้มด้วยหนังเสือโคร่ง) **เทปฺโป** ชื่อว่าเทปปะ (รถหุ้มด้วยหนังเสือดาว).

๓๗๓. สิวิกา ยาปฺยานํ จา- นิตฺถี ตุ สกโฏปฺยนํ
จกฺกํ รถงฺคมาขฺยาตํ ตสฺสนฺโต เนมิ นาริยํ.

วอ, ยานที่ใช้คนหาม ๒ ศัพท์ คือ :- สิวิกา, ยาปฺยาน.
เกวียน ๒ ศัพท์ คือ :- สกฏ, อน. อนิตฺถี สกฏศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.
ล้อ ๒ ศัพท์ คือ :- จกฺก, รถงฺค. อาขฺยาตํ ๒ ศัพท์ถูกกล่าวว่าเป็นนปุงสกลิงค์.
อนฺโต ที่สุด ตสฺส แห่งล้อนั้น เนมิ ชื่อว่าเนมิ (กงล้อ) นาริยํ เนมิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๓๗๔. ตมฺมชฺเฌ ปิณฺฑิกา นาภิ กุพฺพโร ตุ ยุคนฺธโร
อกฺขคฺคกีเล อาณีตฺถี วรุโถ รถคุตฺยถ.

ปิณฺฑิกา สะดืออันมีสัณฐานกลมๆ ตมฺมชฺเฌ ในท่ามกลางแห่งล้อนั้น นาภิ ชื่อว่านาภิ (ดุมรถ).
ทูบ (ไม้แม่แคร่เกวียนที่ยื่นออกมาติดกับแอก) ๒ ศัพท์ คือ :- กุพฺพร, ยุคนฺธร.
อาณิ อาณิศัพท์ อกฺขคฺคกีเล เป็นไปในสลักอันใส่เข้าไปในปลายแห่งเพลา (ไม้สลักเพลา) อิตฺถี อาณิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.
ไม้ค้ำ, ตัวถังเกราะกันอาวุธ ๒ ศัพท์ คือ :- วรุถ, รถคุตฺติ.

๓๗๕. ธุโร มุเข รถสฺสงฺคา ตฺวกฺโขปกฺขรอาทโย
ยานญฺจ วาหนํ โยคฺคํ สพฺพหตฺถฺยาทิวาหเน.

ธุโร ธุรศัพท์ มุเข เป็นไปในหัวเกวียนหรือหัวรถ(แอก).
อกฺโขปกฺขรอาทโย ส่วนต่างๆ มีเพลาและไม้ที่ตั้งอยู่บนเพลาเป็นต้น องฺคา เป็นส่วนประกอบ รถสฺส ของรถ.
ยาน, พาหนะ ๓ ศัพท์ คือ :- ยาน, วาหน, โยคฺค.
ตฺยํ ศัพท์ทั้ง ๓ สพฺพหตฺถฺยาทิวาหเน เป็นไปในพาหนะทุกอย่างมีพาหนะช้างเป็นต้น.
[อากาสยาน, วายุยาน = ยนต์เหาะ, เครื่องบิน ๒]

๓๗๖. รถจารี ตุ สูโต จ ปาชิตา เจว สารถิ
รถาโรโห จ รถิโก รถี โยโธ ตุ โย ภโฏ.

คนขับรถ ๔ ศัพท์ คือ :- รถจารี, สูต, ปาชิตุ, สารถิ.
ทหารประจำรถ ๓ ศัพท์ คือ :- รถาโรห, รถิก, รถี.
ทหาร, ข้าราชการ ๒ ศัพท์ คือ :- โยธ, ภฏ. โย โยธและภฏศัพท์เป็นปุงลิงค์.

๓๗๗. ปทาติ ปตฺตี ตุ ปุเม ปทโค ปทิโก มโต
สนฺนาโห กงฺกโฏ วมฺมํ กวโจ วา อุรจฺฉโท.
๓๗๘. ชาลิกาถ จ สนฺนทฺโธ สชฺโช จ วมฺมิโก ภเว
อามุกฺโก ปฏิมุกฺโกถ ปุเรจารี ปุเรจโร.
๓๗๙. ปุพฺพงฺคโม ปุเรลามี มนฺทคามี ตุ มนฺถโร
ชวโน ตุริโต เวคี เชตพฺพํ เชยฺยมุจฺจเต.

ทหารเดินเท้า, ทหารบก ๔ ศัพท์ คือ :- **ปทาติ, ปตฺติ, ปทค, ปทิก.** **มโต** ท่านรู้ว่ามีอรรถเหมือนกัน, **ปุเม** ปทาติและปตฺติศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

เกราะ ๖ ศัพท์ คือ :- **สนฺนาห, กงฺกฏ, วมฺม, กวจ, อุรจฺฉท, ชาลิกา.** **วา** กวจศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

ทหารสวมเกราะ ๓ ศัพท์ คือ :- **สนฺนทฺธ, สชฺช, วมฺมิก.**

ทหารแต่งตัวเต็มยศ ๒ ศัพท์ คือ :- **อามุกฺก, ปฏิมุกฺก.**

กองทัพหน้า, ผู้ไปก่อน ๔ ศัพท์ คือ :- **ปุเรจารี, ปุเรจร, ปุพฺพงฺคม, ปุเรลามี.**

ผู้ไปช้าๆ ๒ ศัพท์ คือ :- **มนฺทคามี, มนฺถร.**

ผู้ไปเร็ว ๓ ศัพท์ คือ :- **ชวน, ตุริต, เวคี.**

เชตพฺพํ พื้นที่ควรชนะ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว **เชยฺยํ** ว่าเชยยะ(สถานที่ควรชนะ).

๓๘๐. สูรวีรา ตุ วิกฺกนฺโต สหาโยนุจโร สมา
สนฺนทฺธปฺปภุตี ตีสุ ปาเถยฺยํ ตุ จ สมฺพลํ.

ผู้กล้าหาญ ๓ ศัพท์ คือ :- **สูร, วีร, วิกฺกนฺต.**

ผู้ตามหลัง, กองทัพหลัง, กองหนุน ๒ ศัพท์ คือ :- **สหาย, อนุจร.** **สมา** มีอรรถเสมอกัน, **สนฺนทฺธปฺปภุตี** สนฺนทฺธศัพท์เป็นต้น (ในคาถาที่ ๓๗๘) ถึงอนุจรศัพท์ **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

เสบียง (อาหารสำหรับเดินทางไกล) ๒ ศัพท์ คือ :- **ปาเถยฺย, สมฺพล.**

๓๘๑. วาหินี ธชินี เสนา จมู จกฺกํ พลํ ตถา
อนีโก วาถ วินฺยาโส พฺยูโห เสนาย กถฺยเต.

กองทัพ ๗ ศัพท์ คือ :- **วาหินี, ธชินี, เสนา, จมู, จกฺก, พล, อนีก.** **วา** อนีกศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

วินฺยาโส การตระเตรียม **เสนาย** ซึ่งเสนา(กองทัพ) **กถฺยเต** ท่านย่อมกล่าว **พฺยูโห** ว่าพยูหะ (การตระเตรียมกองทัพ, การรวมพล).

๓๘๒. **หตฺถี ทฺวาทสโปโส ติ-** **ปุริโส ตุรโค รโถ**
จตุโปโสติ เอเตน **ลกฺขเณนาธมนฺตโต.**
๓๘๓. **หตฺถานีกํ หยานีกํ** **รถานีกํ ตโย ตโย**
คชาทโย สสตฺถา ตุ **ปตฺตานีกํ จตุปุชนา.**

คชาทโย พาหนะมีช้างเป็นต้น **ตโย ตโย** แถวละ ๓ ตัว **อธมนฺตโต** โดยการกำหนดอันมีในที่สุด **เอเตน ลกฺขเณน** ด้วยลักษณะนี้ **อิติ** คือ **หตฺถี** ช้าง ๑ เชือก **ทฺวาทสโปโส** มีทหาร ๑๒ คน, **ตุรโค** ม้า ๑ ตัว **ติปุริโส** มีทหาร ๓ คน, **รโถ** รถ ๑ คัน **จตุโปโส** มีทหาร ๔ คน **หตฺถานีกํ** ชื่อว่าหัตถานีกะ (พลช้าง), **หยานีกํ** ชื่อว่าหยานีกะ (พลม้า), **รถานีกํ** และชื่อว่ารถานีกะ (พลรถ).

จตุปุชนา ทหาร ๔ คน **สสตฺถา** ผู้มีอาวุธ **ปตฺตานีกํ** ชื่อว่าปัตตานีกะ(พลเดินเท้า, ทหารบก).

๓๘๔. **สฏฺฐิวํสกลาเปสุ** **ปจฺเจกํ สฏฺฐิทณฺฑิสุ**
ธูลีกเตสุ เสนาย **ยนฺติยากฺโขภินิตฺถิยํ.**

สฏฺฐิวํสกลาเปสุ ครั้นเมื่อมัดไม้ไผ่ ๖๐ มัด **สฏฺฐิทณฺฑิสุ** อันมีไม้ไผ่ ๖๐ ลำ **ปจฺเจกํ** ทุก ๆ มัด **เสนาย** อันเมื่อกองทัพ **ยนฺติยา** เคลื่อนไปอยู่ **ธูลีกเตสุ** ถูกกระทำให้เป็นผุยผงแล้ว **สนฺเตสุ** มีอยู่, เอสา กองทัพนี้ **อกฺโขภินี** ชื่อว่าอักโขภินี(กองทัพที่ประกอบด้วยช้าง ๒๑,๘๗๐ เชือก, รถ ๒๑,๘๗๐ คัน, ม้า ๖๕,๖๑๐ ตัว, พลเดินเท้า ๑๐๙,๓๕๐ คน รวมเป็น ๗๑๘,๗๐๐ กองพล มีทหารทั้งหมด ๑๔,๘๑๑ โกฏิคน).

๓๘๕. **สมฺปตฺติ สมฺปทา ลกฺขี** **สิรี วิปตฺติ อาปทา**
อถาวุธญฺจ เหติตฺถี **สตฺถํ ปหรณํ ภเว.**

ความสมบูรณ์, ความดีไม่มีที่ติ ๔ ศัพท์ คือ :- **สมฺปตฺติ, สมฺปทา, ลกฺขี, สิรี.**

ความฉิบหาย, ความหายนะ, ความเสื่อมทราม ๒ ศัพท์ คือ :- **วิปตฺติ, อาปทา.**

อาวุธ ๔ ศัพท์ คือ :- **อาวุธ** (อายุธ), **เหติ, สตฺถ, ปหรณ. อิตฺถี** เหติศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๓๘๖. **มุตฺตามุตฺตมมุตฺตญฺจ** **ปาณิโต มุตฺตเมว จ**
ยนฺตมุตฺตนฺติ สกลํ **อาวุธํ ตํ จตุพฺพิธํ.**

ตํ อาวุธํ อาวุธนั้น **สกลํ** ทั้งหมด **จตุพฺพิธํ** มี ๔ อย่าง **อิติ** คือ **มุตฺตามุตฺตํ**

อาวุธที่ใช้มือซัดและไม่ได้ใช้มือซัด **อมุตฺตํ** อาวุธที่ไม่ใช้มือซัด **ปาณิโต มุตฺตเมว จ** อาวุธที่ใช้มือซัดเท่านั้น **ยนฺตมุตฺตํ** และอาวุธที่ยิงด้วยเครื่องยิง.

๓๘๗. **มุตฺตามุตฺตญฺจ ยฏฺฐฺยาทิ อมุตฺตํ ฉุริกาทิกํ**
ปาณิมุตฺตํ ตุ สตฺยาทิ ยนฺตมุตฺตํ สราทิกํ.

ยฏฺฐฺยาทิ อาวุธไม้และตะบองเป็นต้น **มุตฺตามุตฺตํ** ชื่อว่ามุตตามุตตะ, **ฉุริกาทิกํ** ดาบและมีดน้อยเป็นต้น **อมุตฺตํ** ชื่อว่าอมุตตะ, **สตฺยาทิ** หอกเป็นต้น **ปาณิมุตฺตํ** ชื่อว่าปาณิมุตตะ, **สราทิกํ** ลูกศรเป็นต้น **ยนฺตมุตฺตํ** ชื่อว่ายันตมุตตะ.

๓๘๘. **อิสฺสาโส ธนุ โกทณฺฑํ จาโปนิตฺถี สราสนํ**
อโถ คุโณ ชิยา ชยา สโร ปตฺตี จ สายโก.

๓๘๙. **วาโณ กณฺฑํ อุสุ ทฺวีสุ ขุรปฺโป เตชนาสนํ**
ตูณีตฺถิยํ กลาโป จ ตูโณ ตูณีร วาณธิ.

ธนู ๕ ศัพท์ คือ :- **อิสฺสาส, ธนุ, โกทณฺฑ, จาป, สราสน. อนิตฺถี** จาปศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

สายธนู ๓ ศัพท์ คือ :- **คุณ, ชิยา, ชยา.**

ลูกศร ๙ ศัพท์ คือ :- **สร, ปตฺตี, สายก, วาณ (พาณ), กณฺฑ, อุสุ, ขุรปฺป, เตชน, อสน. ทฺวีสุ** อุสุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ทั้ง ๒.

แล่งธนู ๕ ศัพท์ คือ :- **ตูณี, กลาป, ตูณ, ตูณีร, วาณธิ. อิตฺถิยํ** ตูณีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๓๙๐. **ปกฺโข ตุ วาโช ทิทฺโธ ตุ วิสปฺปีโต สโร ภเว**
ลกฺขํ เวชฺฌํ สรพฺยญฺจ สรพฺยาโส ตุปาสนํ.

หางศร, ขนนกที่หางลูกศร ๒ ศัพท์ คือ :- **ปกฺข, วาช.**

สโร ลูกศร **วิสปฺปีโต** อันอาบยาพิษ **ทิทฺโธ** ชื่อว่าทิทธะ (ลูกศรอาบยาพิษ).

เป้า ๓ ศัพท์ คือ :- **ลกฺข, เวชฺฌ, สรพฺย.**

สรพฺยาโส การฝึกหัดยิงธนู **อุปาสนํ** ชื่อว่าอุปาสนะ (การฝึกซ้อมยิงธนู).

๓๙๑. **มณฺฑลคฺโค ตุ เนตฺตึโส อสิ ขคฺโค จ สายโก**
โกสิตฺถี ตปฺปิธาเนโถ ถรุ ขคฺคาทิมุฏฺฐิยํ.

ดาบ (กระบี่) ๕ ศัพท์ คือ :- **มณฺฑลคฺค, เนตฺตึส, อสิ, ขคฺค, สายก.**

โกสิ โกสิศัพท์ **ตปฺปิธาเน** เป็นไปในฝักแห่งดาบนั้น (ฝักดาบ), **อิตฺถี** โกสิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ถรุ ถรุศัพท์ **ขคฺคาทิมุฏฺธิยํ** เป็นไปในด้ามของดาบเป็นต้น.

๓๙๒. **เขฏกํ ผลกํ จมฺมํ** **อิลฺลี ตุ กรปาลิกา**
ฉุริกา สตฺยสิปุตฺติ **ลคุโฬ ตุ จ มุคฺคโร.**

โล่ ๓ ศัพท์ คือ :- **เขฏก, ผลก, จมฺม.**

กระบี่สั้น ๒ ศัพท์ คือ :- **อิลฺลี** (อีลี), **กรปาลิกา.**

กริช ๓ ศัพท์ คือ :- **ฉุริกา, สตี, อสิปุตฺตี.**

ไม้ฆ้อน (ที่ต้นปลายเสมอกัน) ๒ ศัพท์ คือ :- **ลคุฬ, มุคฺคร.**

๓๙๓. **สลฺโลนิตฺถี สงฺกุ ปุเม** **วาสี ตุ ตจฺฉนิตฺถิยํ**
กุธาริตฺถี ผรสุ โส **ฏงฺโก ปาสาณทารโณ.**

ปลายลูกศร, ขวาก ๒ ศัพท์ คือ :- **สลฺล, สงฺกุ. อนิตฺถี** สลฺลศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์, **ปุเม** สงฺกุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

ขวานถาก ๒ ศัพท์ คือ :- **วาสี, ตจฺฉนี. อิตฺถิยํ** ๒ ศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

ขวาน ๒ ศัพท์ คือ :- **กุธารี** (กุธารี), **ผรสุ** (ปรสุ). **อิตฺถี** กุธารีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์, **โส** ผรุสศัพท์เป็นปุงลิงค์.

ปาสาณทารโณ เหล็กสกัดหิน (เหล็กทำลายหิน) **ฏงฺโก** ชื่อว่าฏังกะ (เหล็กสกัดหิน, สิ่ว, หมุด).

๓๙๔. **กณโย ภินฺทิวาโฬ จ** **จกฺกํ กุนฺโต คทา ตฺถา**
สตฺยาทิสตฺถเภทถ **โกโณสฺโส โกฏิ นาริยํ.**

กณย ฉมวก, **ภินฺทิวาฬ** ตระบองคด (มีรูปทรงคดงอหัวคดและใหญ่ยาว ๑ ศอก กลมโดยรอบ ๑ กำมือ เวลาจะขว้างตะบองคดนั้น ต้องยืนก้าวขาซ้ายไปข้างหน้า ๑ ก้าว กำตะบองแกว่งหมุน ๓ รอบ แล้วขว้างออกไปหมายให้ถูกข้าศึก วิธีนี้เป็นการทำสงครามของคนฮินดูสมัยโบราณ), **จกฺก** กรงอาวุธ, **กุนฺต** ทวน (ยาว ๑๒ ศอก), **คทา** ตะบอง (ยาว ๑ ศอก), **สตฺยาที** อาวุธทั้งหลายมีหอกเป็นต้น **สตฺถเภทา** เป็นชนิดของอาวุธ.

ปลายดาบเป็นต้น ๓ ศัพท์ คือ :- **โกณ, อสฺส, โกฏิ. นาริยํ** โกฏิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๓๙๕. **นิยฺยานํ คมนํ ยาตฺรา ปฏฺฐานญฺจ คโม คติ**
จุณฺโณ ปํสุ รโช เจว ธูลิตฺถี เรณุ จ ทฺวิสุ.

การออกรบ, การเป็นไป, การไป ๖ ศัพท์ คือ :- **นิยฺยาน, คมน, ยาตฺรา, ปฏฺฐาน, คม, คติ.**

ฝุ่นละออง, ผงธุลี ๕ ศัพท์ คือ :- **จุณฺณ, ปํสุ, รช, ธูลิ, เรณุ. อิตฺถี** ธูลิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์, **ทฺวีสุ** เรณุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

๓๙๖. **มาคโธ มธุโก วุตฺโต วนฺที ตุ ถุติปาธโก**
เวตาฬิโก โพธกโร จกฺกิโก ตุ จ ฆณฺฏิโก.

ผู้สรรเสริญวงศ์ตระกูลของพระราชา (ผู้แต่งและขับร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี) ๒ ศัพท์ คือ :- **มาคธ, มธุก.**

ผู้สรรเสริญคุณพระราชามีทานและการรบเป็นต้น ๒ ศัพท์ คือ :- **วนฺที, ถุติปาธก.**
ผู้ร้องเพลงปลุกพระราชาในเวลาเช้า ๒ ศัพท์ คือ :- **เวตาฬิก, โพธกร.**
ผู้ตีนาฬิกา ๒ ศัพท์ คือ :- **จกฺกิก, ฆณฺฏิก** (ฆณฺฏก).

๓๙๗. **เกตุ ทฺธโช ปฏากา จ กทลี เกตนํ ปุเม**
โยหํกาโรญฺญมญฺญสฺส สาหมหมิกา ภเว.

ธง ๕ ศัพท์ คือ :- **เกตุ, ธช, ปฏากา, กทลี, เกตน.**

โย อหํกาโร มานะว่าเราใด **อญฺญมญฺญสฺส** ซึ่งกันและกันของทหาร **อตฺถิ** มีอยู่, **โส** มานะนั้น **อหมหมิกา** ชื่อว่าอหมหมิกา (การถือตัวหยิ่งว่าเรามีความสามารถกว่าท่านเป็นต้น เป็นเหตุให้เกิดการขัดแย้งกันจนแตกจากความสามัคคี).

๓๙๘. **พลํ ถาโม สหํ สตฺติ วิกฺกโม ตฺวติสูรตา**
ชเย ชิตสฺส ยํ ปานํ ชยปานนฺติ ตํ มตํ.

กำลัง, ความสามารถ ๔ ศัพท์ คือ :- **พล, ถาม, สห, สตฺติ.**

อติสูรตา ความเป็นแห่งบุคคลผู้กล้ายิ่ง **วิกฺกโม** ชื่อว่าวิกกมะ (ผู้กล้าหาญยิ่งจนไม่กลัวต่อความตาย).

ยํ ปานํ การดื่มใด **ชิตสฺส** ของพระราชาผู้ทรงชนะ **รเณ** (ชเย) ในสงคราม **อตฺถิ** มีอยู่, **ตํ** การดื่มนั้น **มตํ** ท่านรู้แล้ว **ชยปานนฺติ** ว่าชยปานะ (การดื่มฉลองชัย).

๓๙๙. **สงฺคาโม สมฺปหาโร จา- นิตฺถิยํ สมรํ รณํ**
อาชิตฺถี อาหโว ยุทฺธํ อาโยธนํ จ สํยุคํ.

๔๐๐. **ภณฺฑนญฺจ วิวาโท จ วิคฺคโห กลห เมธคา**
มุจฺฉา โมโหถ ปสยฺโห พลกฺกาโร หโธ ภเว.

การรบ ๘ ศัพท์ คือ :- **สงฺคาม, สมฺปหาร, สมร, รณ, อาชิ, อาหว, ยุทฺธ, อาโยธน, สํยุค.** **อนิตฺถิยํ** สมรและรณศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

การทะเลาะวิวาท ๕ ศัพท์ คือ :- **ภณฺฑน, วิวาท, วิคฺคห, กลห, เมธค.**

ความงวยงงทำให้หลง ๒ ศัพท์ คือ :- **มุจฺฉา, โมห.**

การข่มเหงรังแก (ต่อคนที่มีกำลังน้อยกว่า) ๒ ศัพท์ คือ :- **ปสยฺห, พลกฺการ, หธ.**

๔๐๑. **อุปฺปาโท ภูตวิกติ ยา สุภาสุภสูจิกา**
อีติ ตฺวิตฺถี อชญฺญญฺจ อุปสคฺโค อุปทฺทโว.

ยา ภูตวิกติ การเปลี่ยนแปลงของฟ้าดินอย่างใด **สุภาสุภสูจิกา** อันแสดงซึ่งผลดีและผลไม่ดี **อตฺถิ** มีอยู่, **สา** การเปลี่ยนแปลงของฟ้าดินอย่างนั้น **อุปฺปาโท** (อุปฺปาโต) ชื่อว่าอุปปาทะ (ปุพพนิมิต, ลางสังหรณ์).

อันตราย, เสนียดจัญไร ๔ ศัพท์ คือ :- **อีติ, อชญฺญ, อุปสคฺค, อุปทฺทว.** **อิตฺถี** อีติศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๔๐๒. **นิพฺพุทฺธํ มลฺลยุทฺธมฺหิ ชโย ตุ วิชโย ภเว**
ปราชโย รเณ ภงฺโค ปรายนํ อปกฺกโม.

นิพฺพุทฺธํ นิพฺพุทฺธศัพท์ **มลฺลยุทฺธมฺหิ** เป็นไปในมวยหมัดและมวยปล้ำ.

การชนะ ๒ ศัพท์ คือ :- **ชย, วิชย.**

ภงฺโค ความสูญเสีย **รเณ** ในสงคราม **ปราชโย** ชื่อว่าปราชยะ (การพ่ายแพ้).

การวิ่งหนี ๒ ศัพท์ คือ :- **ปรายน, อปกฺกม.**

๔๐๓. **มารณํ หนนํ ฆาโต นาสนญฺจ นิสูทนํ**
หึสนํ สรณํ หึสา วโธ สสนฆาตนํ.

๔๐๔. **มรณํ กาลกิริยา ปลโย มจฺจุ อจฺจโย**
นิธโนนิตฺถิยํ นาโส กาโลนฺโต จวนํ ภเว.

การฆ่า ๑๑ ศัพท์ คือ :- **มารณ, หนน, ฆาต, นาสน, นิสูทน, หึสน, สรณ, หึสา, วธ, สสน, ฆาตน.**

ความตาย ๑๐ ศัพท์ คือ :- **มรณ, กาลกิริยา, ปลย, มจฺจุ, อจฺจย, นิธน, นาส, กาล, อนฺต, จวน.** **อนิตฺถิยํ** นิธนศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๔๐๕. ตีสุ เปโต ปเรโต จ มโตถ จิตโก จิโต
อาฬาหนํ สุสานญฺจา- นิตฺถิยํ กุณโป ฉโว.

คนตาย, เปรต ๓ ศัพท์ คือ :- เปต, ปเรต, มต. ตีสุ ๓ ศัพท์เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.
เชิงตะกอน ๒ ศัพท์ คือ :- จิตก, จิต.
ป่าช้า ๒ ศัพท์ คือ :- อาฬาหน (อาฬหน), สุสาน.
ซากศพ ๒ ศัพท์ คือ :- กุณป, ฉว. อนิตฺถิยํ ๒ ศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๔๐๖. กพนฺโธนิตฺถิยํ เทโห สิโรสุญฺโญ สหกฺริโย
อถ สิวถิกา วุตฺตา สุสานสฺมึ หิ อามเก.

เทโห ร่างกาย **สิโรสุญฺโญ** อันไม่มีหัว **สหกฺริโย** อันเป็นไปกับด้วยกิริยาอาการมีการฟ้อนรำเป็นต้น **กพนฺโธ** ชื่อว่ากพันธะ (ผีหัวขาด).

สิวถิกา สิวถิกาศัพท์ **วุตฺตา** ถูกกล่าวแล้ว **สุสานสฺมึ** ในสุสาน **อามเก** อันเป็นที่ทิ้งศพดิบ (ป่าช้าผีดิบ).

๔๐๗. วนฺทิตฺถิยํ กรมโร ปาโณ ตฺวสุ ปกาสิโต
การา ตุ พนฺธนาคารํ การณา ตุ จ ยาตนา.

เชลยศึก ๒ ศัพท์ คือ :- **วนฺที, กรมร. อิตฺถิยํ** วนฺทีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.
ชีวิต (สัตว์) ๒ ศัพท์ คือ :- **ปาณ, อสุ. ปกาสิโต** ท่านแสดงว่ามีอรรถเหมือนกัน.
เรือนจำ ๒ ศัพท์ คือ :- **การา, พนฺธนาคาร.**
การทรมานกาย, การทำร้ายให้เจ็บใจ ๒ ศัพท์ คือ :- **การณา, ยาตนา.**

ขตฺติยวคฺโค ขัตติยวรรค **อิติ** จบแล้ว

๔.๒. พราหมณวรรค

๔๐๘. **พฺรหฺมพนฺธุ ทฺวิโช วิปฺโป　　พฺรหฺมา โภวาที พฺราหฺมโณ**
โสตฺติโย ฉนฺทโส โสฬ　　สิสฺสนฺเตวาสิโน ปุเม.

พราหมณ์ ๖ ศัพท์ คือ :- **พฺรหฺมพนฺธุ, ทฺวิช, วิปฺป, พฺรหฺม, โภวาที, พฺราหฺมณ.**

พราหมณ์ผู้สวดคัมภีร์เวท ๒ ศัพท์ คือ :- **โสตฺติย, ฉนฺทส.** โส ๒ ศัพท์เป็นปุงลิงค์.

ลูกศิษย์ ๒ ศัพท์ คือ :- **สิสฺส, อนฺเตวาสี.** ปุเม ๒ ศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

๔๐๙. **พฺรหฺมจารี คหฏฺโฐ จ　　วนปฺปตฺโถ จ ภิกฺขุติ**
ภวนฺติ จตฺตาโร เอเต　　อสฺสมา ปุนฺนปุํสเก.

เอเต จตฺตาโร ๔ คนเหล่านี้ (หรือธรรม ๔ อย่างเหล่านี้) อิติ คือ **พฺรหฺมจารี** บุคคลผู้มีความประพฤติอันประเสริฐและสวดซึ่งคัมภีร์เวท, **คหฏฺโฐ** บุคคลผู้ตั้งอยู่ในธรรม อรรถ กามและบูชายัญ, **วนปฺปตฺโถ** บุคคลผู้ประพฤติอยู่ในเขตป่าและที่เงียบสงัด, **ภิกฺขุ** ผู้นุ่งห่มผ้าย้อมด้วยน้ำฝาดมีการไปบิณฑบาตและเข้าฌานเป็นวัตร **อสฺสมา** ชื่อว่าอัสสมะ (ธรรมมีการปฏิบัติเป็นที่พึ่ง) **ภวนฺติ** ย่อมมี, **ปุนฺนปุํสเก** อสฺสมศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๔๑๐. **จรนฺตา สห สีลาที　　สพฺรหฺมจาริโน มิถุ**
อุปชฺฌาโย อุปชฺฌาถา-　　จริโย นิสฺสยทายโก.

จรนฺตา บุคคลผู้ปฏิบัติให้เต็ม **สีลาที** ซึ่งสิกขา ๓ อย่าง มีสีลสิกขาเป็นต้น **สห มิถุ** กับด้วยกันและกัน **สพฺรหฺมจาริโน** ชื่อว่าสพรัหมจารี (ผู้ประพฤติพรหมจรรย์ร่วมกัน).

อุปัชฌาย์ ๒ ศัพท์ คือ :- **อุปชฺฌาย, อุปชฺฌา.**

นิสฺสยทายโก นิสสยาจารย์และธรรมาจารย์ **อาจริโย** ชื่อว่าอาจริยะ (อาจารย์).

๔๑๑. **อุปนียาถวา ปุพฺพํ　　เวทมชฺฌาปเย ทฺวิโช**
โย สางฺคํ สรหสฺสญฺจา-　　จริโย พฺราหฺมเณสุ โส.

อถวา อีกอย่างหนึ่ง **โย ทฺวิโช** พราหมณ์คนใด **อุปนีย** นำมาแล้ว **อชฺฌาปเย** พึงสอน **เวทํ** ซึ่งคัมภีร์เวท **สางฺคํ** อันเป็นไปกับด้วยองค์ ๖ มีกัปปะเป็นต้น **สรหสฺสํ** อันเป็นไปกับด้วยความเร้นลับ **ปุพฺพํ** ตั้งแต่ต้น, **โส** พราหมณ์คนนั้น **อาจริโย** ชื่อว่าอาจริยะ **พฺราหฺมเณสุ** ในพวกพราหมณ์(หรือในลัทธิพราหมณ์).

๔๑๒. ปารมฺปริยเมติหฺยํ อุปเทโส ตเถติหา
ยาโค ตุ กตุ ยญฺโญถ เวทิตฺถี ภู ปริกฺขตา.

กฎหมาย, ขนบธรรมเนียม ๔ ศัพท์ คือ :- ปารมฺปริย, เอติหฺย, อุปเทส, เอติห.
ยัญญ์ ๓ ศัพท์ คือ :- ยาค, กตุ, ยญฺญ.

ภู แผ่นดิน ปริกฺขตา อันถูกกระทำด้วยมนต์เป็นต้น เวที ชื่อว่าเวที (แท่นบูชายัญญ์อันสำเร็จด้วยมนต์).

๔๑๓. อสฺสเมโธ จ ปุริส- เมโธ เจว นิรคฺคโฬ
สมฺมาปาโส วาชเปยฺย- มิติ ยาคา มหา อิเม.

อิติ อิเม ๕ อย่างเหล่านี้คือ อสฺสเมโธ ยัญญ์ที่ฆ่าม้าบูชา, ปุริสเมโธ ยัญญ์ที่ฆ่าบุรุษบูชา, นิรคฺคโฬ ยัญญ์ที่ถอดกลอนประตูบูชา, สมฺมาปาโส ยัญญ์ที่ใส่สลักแอกบูชา, วาชเปยฺยํ ยัญญ์ที่ดื่มเนยใสและน้ำผึ้งบูชา มหา ยาคา ชื่อว่ายัญญ์ใหญ่.

๔๑๔. อิทิตฺวิโช ยาชโกถ สภฺโย สามาชิโกปฺยถ
ปริสา สภา สมชฺชา จ ตถา สมิติ สํสโท.

ผู้บูชายัญญ์ ๒ ศัพท์ คือ :- อิทิตฺวิช, ยาชก.
สมาชิกผู้นั่งในที่ประชุม ๒ ศัพท์ คือ :- สภฺย, สามาชิก.
ที่ประชุม ๕ ศัพท์ คือ :- ปริสา, สภา, สมชฺชา, สมิติ, สํสท.

๔๑๕. จตสฺโส ปริสา ภิกฺขุ ภิกฺขุนี จ อุปาสกา
อุปาสิกาโยติ อิมา- ถวาฏฺฐ ปริสา สิยุํ.
๔๑๖. ตาวตึสหุวิชฺชกฺขตฺต- มารคฺคหปติสฺส จ
สมณานํ วสา จาตุ- มหาราชิกพฺรหฺมุนํ.

อิเม บุคคลเหล่านี้ อิติ คือ ภิกฺขุ ภิกษุ, ภิกฺขุณี ภิกษุณี, อุปาสกา อุบาสก, อุปาสิกาโย อุบาสิกา จตสฺโส ปริสา ชื่อว่าบริษัท ๔.

อถวา อีกอย่างหนึ่ง อฏฺฐ ปริสา บริษัท ๘ สิยุํ ย่อมมี วสา ด้วยอำนาจ ตาวตึสหุวิชฺชกฺขตฺตมารคฺคหปติสฺส แห่งเทวดาชั้นดาวดึงส์ พราหมณ์ พระราชา มารและคหบดี สมณานํ แห่งสมณะทั้งหลาย จาตุมหาราชิกพฺรหฺมุนํ แห่งเทวดาชั้นจาตุมมหาราชิกาและพรหม.

๔๑๗. คายตฺติปฺมุขํ ฉนฺทํ จตุวีสกฺขรํ ตุ ยํ
เวหานมาทิภูตํ สา สาวิตฺตี ติปทํ สิยา.

คายตฺติปมุขํ คายัตตีฉันท์และอุณหิกาฉันท์เป็นต้น **ฉนฺทํ** ชื่อว่าฉันท์.

ยํ ฉันท์ใด **จตุวีสกฺขรํ** อันมี ๒๔ คำ **อาทิภูตํ** อันเป็นเบื้องแรก **เวทานํ** แห่งคัมภีร์เวท **อตฺถิ** มีอยู่, **สา** ฉันท์นั้น **สาวิตฺตี** ชื่อว่าสาวิตตีฉันท์ **ติปทํ** มี ๓ บาท **สิยา** พึงมี.

๔๑๘. **หพฺยปาเก จรุ มโต** **สุชา ตุ โหมทพฺพิยํ**
ปรมนฺนํ ตุ ปายาโส **หพฺยํ ตุ หวิ กถฺยเต.**

จรุ จรุศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว **หพฺยปาเก** ในนมและข้าวที่ถูกหุงเพื่อบูชายัญญ์.

สุชา สุชาศัพท์ **มตา** ท่านรู้แล้ว **โหมทพฺพิยํ** ในทัพพี(หรือช้อน)สำหรับตักอาหารบูชายัญญ์.

ข้าวปายาส (ปรุงด้วยน้ำนม) ๒ ศัพท์ คือ :- **ปรมนฺน, ปายาส** (ปายส).

เครื่องเซ่น, เครื่องบวงสรวง ๒ ศัพท์ คือ :- **หพฺย, หวิ.**

๔๑๙. **ยูโป ถูณายํ นิมฺมนฺถฺย-** **ทารุมฺหิ ตฺวรณี ทฺวีสุ**
คาหปจฺจาหวนีโย **ทกฺขิณคฺคิ ตโยคฺคโย.**

ยูโป ยูปศัพท์ **ถูณายํ** เป็นไปในเสาบูชายัญญ์.

อรณี อรณีศัพท์ **นิมฺมนฺถฺยทารุมฺหิ** เป็นไปในไม้สีไฟ, **ทฺวีสุ** อรณีศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

อคฺคโย ไฟ **ตโย** มี ๓ กอง **อิติ** คือ **คาหาปจฺจ** ไฟในเจ้าของบ้าน (ไฟคือสามีผู้เป็นเจ้าของบ้าน) **อาหวนีย** ไฟที่ควรบูชา(ไฟคือพ่อแม่) **ทกฺขิณคฺคิ** (ทกฺขิเณยฺยคฺคิ) ไฟเป็นที่สละซึ่งทาน(ไฟคือภิกษุผู้รับทาน).

๔๒๐. **จาโค วิสฺสชฺชนํ ทานํ** **โวสคฺโค จ ปเทสนํ**
วิสฺสาณนํ วิตรณํ **วิหายิตปวชฺชนํ.**

การสละ, การให้ ๙ ศัพท์ คือ :- **จาค, วิสฺสชฺชน, ทาน, โวสคฺค, ปเทสน, วิสฺสาณน, วิตรณ, วิหายิต, อปวชฺชน.**

๔๒๑. **ปญฺจมหาปริจฺจาโค** **วุตฺโต เสฏฺฐธนสฺส จ**
วเสน ปุตฺตทารานํ **รชฺชสฺสงฺคานเมว จ.**

ปญฺจมหาปริจฺจาโค การบริจาคใหญ่ ๕ อย่าง **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว **วเสน** ด้วยอำนาจ **เสฏฺฐธนสฺส** แห่งทรัพย์อันประเสริฐมีช้างเป็นต้น **ปุตฺตทารานํ** แห่งบุตรและ

ภรรยาผู้เป็นที่รัก **รชฺชสฺส** แห่งราชสมบัติ **องฺคานํ** และแห่งอวัยวะน้อยใหญ่มีมือและเท้าเป็นต้น.

๔๒๒. **อนฺนํ ปานํ฿ มรํ วตฺถํ　　ยานํ มาลา วิเลปนํ**
คนฺโธ เสยฺยา ปทีเปยฺยํ　　ทานวตฺถู สิยุํ ทส.

อิติ อิเม เหล่านี้คือ **อนฺนํ** ของกินมีข้าวเป็นต้น **ปานํ** เครื่องดื่มมีน้ำเป็นต้น **มรํ** ที่อยู่อาศัยมีกุฎิเป็นต้น **วตฺถํ** ผ้ามีจีวรเป็นต้น **ยานํ** ยานมีรองเท้าเป็นต้น **มาลา** ดอกไม้และมาลัย **วิเลปนํ** เครื่องลูบไล้มีมโนสิลาเป็นต้น **คนฺโธ** ของหอม **เสยฺยา** ที่นอนเตียงและตั่งเป็นต้น **ปทีเปยฺยํ** ประทีปและน้ำมัน **ทานวตฺถู** เป็นทานวัตถุ **ทส** ๑๐ ประการ **สิยุํ** พึงเป็น.

๔๒๓. **มตตฺถํ ตทเห ทานํ　　ตีเสฺวตมุทฺธเทหิกํ**
ปิตุทานํ ตุ นิวาโป　　สทฺธํ ตุ ตํว สตฺถโต.

ยํ ทานํ ทานใด (**ทินฺนํ** อันบุคคลถวายแล้ว) **ตทเห มตตฺถํ** เพื่อผู้ตายไปแล้วในวันนั้น **อตฺถิ** มีอยู่, **เอตํ** ทานนั้น **อุทฺธเทหิกํ** ชื่ออุทธเทหิกะ (ทานที่บุคคลอุทิศให้ผู้ตายในวันนั้น) **ตีสุ** อุทฺเทหิกศัพท์เป็นไปใน ๓ ลิงค์.

ปิตุทานํ ทานที่อุทิศให้มารดาและบิดาผู้ตายไปแล้วเป็นต้น **นิวาโป** ชื่อว่านิวาปะ (ทานที่อุทิศให้แก่มารดาบิดาผู้ตายไปแล้วภายใน ๑๐ วัน).

ตํว ปิตุทานนั้น (**วิหิตํ** อันท่านกระทำแล้ว) **สตฺถโต** โดยวิธีในคัมภีร์โชติสัตถะและคัมภีร์ราชมัตตัณฑะเป็นต้น **สทฺธํ** ชื่อว่าสัทธะ.

๔๒๔. **ปุเม อติถิ อาคนฺตุ　　ปาหุนาเวสิกาปฺยถ**
อญฺญตฺถ คนฺตุมิจฺฉนฺโต　　คมิโกถาคฺฆมคฺฆิย.

แขก, ผู้มาเยือน ๔ ศัพท์ คือ :- **อติถิ, อาคนฺตุ(อาคนฺตุก), ปาหุน, อาเวสิก. ปุเม** อติถิศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

อิจฺฉนฺโต บุคคลผู้มีความปรารถนา **คนฺตุํ** เพื่อไป **อญฺญตฺถ** สู่ที่อื่น **คมิโก** ชื่อว่าคมิกะ (ผู้เตรียมเดินทาง).

การต้อนรับแขก, ของต้อนรับแขก, ของชำร่วย ๒ ศัพท์ คือ :- **อคฺฆ, อคฺฆิย.**

๔๒๕. ปชฺชํ ปาโททกาโทถ　　สตฺตาคนฺตฺวาทโย ติสุ
อปจิตฺยจฺจนา ปูโช-　　ปหาโร พลิ มานนา.

ปชฺชํ ปชฺชศัพท์ **ปาโททกาโท** เป็นไปในน้ำล้างเท้าและน้ำมันทาเท้าเป็นต้น.

อาคนฺตวาทโย (อาคนฺตาทโย) อาคนฺตุศัพท์เป็นต้น **สตฺต** ทั้ง ๗ ศัพท์ **ติสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓

การบูชา ๖ ศัพท์ คือ :- **อปจิติ, อจฺจนา, ปูชา, อุปหาร, พลิ, มานนา.**

๔๒๖. **นมสฺสา ตุ นมกฺกาโร วนฺทนา จาภิวาทนํ**
ปตฺถนา ปณิธานญฺจ ปฺริเส ปณิธีริโต.

๔๒๗. **อชฺเฌสนา ตุ สกฺการ- ปุพฺพงฺคมนิโยชนํ.**

การกราบไหว้ ๔ ศัพท์ คือ :- **นมสฺสา, นมกฺการ, วนฺทนา, อภิวาทน.**

การปรารถนา, อ้อนวอน ๓ ศัพท์ คือ :- **ปตฺถนา, ปณิธาน, ปณิธิ. อีริโต** ปณิธิศัพท์ท่านกล่าวแล้ว **ปฺริเส** ในปุงลิงค์.

สกฺการปุพฺพงฺคมนิโยชนํ การขอร้องอันมีการเคารพเป็นเบื้องหน้า **อชฺเฌสนา** ชื่อว่าอัชเฌสนา (การขอร้องของผู้น้อยต่อผู้ใหญ่).

๔๒๘. **ปริเยสนาเนฺวสนา ปริเยฏฺฐิ คเวสนา**
อุปาสนํ ตุ สุสฺสูสา สา ปาริจริยา ภเว.

การแสวงหา ๔ ศัพท์ คือ :- **ปริเยสนา, อเนฺวสนา, ปริเยฏฺฐิ, คเวสนา.**

การอุปัฏฐาก, การคอยรับใช้ ๓ ศัพท์ คือ :- **อุปาสน, สุสฺสูสา, ปาริจริยา. สา** สุสฺสูสาและปาริจริยาศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๔๒๙. **โมนํ อภาสนํ ตุณฺหี- ภาโวถ ปฏิปาฏิ สา**
อนุกฺกโม ปริยาโย อนุปุพฺพฺยปุเม กโม.

การนิ่ง (ไม่พูดจา) ๓ ศัพท์ คือ :- **โมน, อภาสน, ตุณฺหีภาว.**

ลำดับ ๕ ศัพท์ คือ :- **ปฏิปาฏิ, อนุกฺกม, ปริยาย, อนุปุพฺพี, กม. สา** ปฏิปาฏิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์, **อปุเม** อนุปุพฺพีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๔๓๐. **ตโป จ สํยโม สีลํ นิยโม ตุ วตญฺจ วา**
วีติกฺกโมชฺฌาจาโรถ วิเวโก ปุถุคตฺตตา.

ศีล ๓ ศัพท์ คือ :- **ตป, สํยม, สีล.**

ข้อวัตรปฏิบัติ ๒ ศัพท์ คือ :- **นิยม, วต. วา** วตศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

การล่วงละเมิด ๒ ศัพท์ คือ :- **วีติกฺกม, อชฺฌาจาร.**

ความสงบกายเป็นต้น ๒ ศัพท์ คือ :- **วิเวก, ปุถุคตฺตตา.**

๔๓๑. พุทฺธานุพุทฺธกํ อาภิ- สมาจาริกมุจฺจเต
อาทิพฺรหฺมจริยํ ตุ ตทญฺญํ สีลมีริตํ.

สีลํ จารีตศีล พุทฺธานุพุทฺธํ อันเป็นวัตรน้อยและวัตรใหญ่ (จุลวัตร, มหาวัตร) อุจฺจเต ท่านย่อมกล่าว อาภิสมาจาริกํ ว่าอาภิสมาจาริกศีล.

สีลํ ศีลสิกขาบท ตทญฺญํ อันอื่นจากวัตรน้อยและวัตรใหญ่นั้น อีริตํ ท่านกล่าวแล้ว อาทิพฺรหฺมจริยํ ว่าอาทิพรัหมจริยศีล.

๔๓๒. โย ปาเปหิ อุปาวตฺโต วาโส สทฺธึ คุเณหิ โส
อุปวาโสติ วิญฺเญยฺโย สพฺพโภควิวชฺชิโต.

โย วาโส การอยู่ใด อุปาวตฺโต ที่ปราศจากแล้ว ปาเปหิ จากอกุศลธรรมทั้งหลาย สพฺพโภควิวชฺชิโต เป็นการอยู่โดยเว้นจากทรัพย์ทั้งหมด สทฺธึ คุเณหิ วาโส เป็นการอยู่กับด้วยคุณมีศีลเป็นต้น อิตฺถิ มีอยู่, โส การอยู่นั้น วิญฺเญยฺโย อันนักศึกษาพึงทราบ อุปวาโสติ ว่าอุปวาสะ (การอยู่สมาทานศีล, การจำศีล).

๔๓๓. ตปสฺสี ภิกฺขุ สมโณ ปพฺพชิโต ตโปธโน
วาจํยโม ตุ มุนิ จ ตาปโส ตุ อิสีริโต.

ภิกษุ ๕ ศัพท์ คือ :- ตปสฺสี, ภิกฺขุ, สมณ, ปพฺพชิต, ตโปธน.

พระมุนีผู้รักษาคำพูด ๒ ศัพท์ คือ :- วาจํยม, มุนี.

ฤาษี ๒ ศัพท์ คือ :- ตาปส, อิสิ.

๔๓๔. เย สํยตินฺทฺริยคณา ยตโย วสิโน จ เต
สาริปุตฺโตปติสฺโส ตุ ธมฺมเสนาปตีริโต.

เย บุคคลเหล่าใด สํยตินฺทฺริยคณา ผู้มีหมู่แห่งอินทรีย์อันสำรวมดีแล้ว, เต บุคคลเหล่านั้น ยตโย ชื่อว่ายติ วสิโน จ และชื่อว่าวสี (ภิกษุผู้มีอำนาจ).

พระสารีบุตร ๓ ศัพท์ คือ :- สาริปุตฺต, อุปติสฺส, ธมฺมเสนาปติ.

๔๓๕. โกลิโต โมคฺคลฺลาโนถ อริโยธิคโต สิยา
โสตาปนฺนาทิกา เสกฺขา- นริโย ตุ ปุถุชฺชโน.

พระโมคคัลลานะ ๒ ศัพท์ คือ :- โกลิต, โมคฺคลฺลาน.

อธิคโต บุคคลผู้มีโลกุตตรธรรมอันบรรลุแล้ว อริโย ชื่อว่าอริยะ(อริยบุคคล ๘ จำพวกมีพระโสดาบันเป็นต้น).

โสตาปนฺนาทิกา พระอริยบุคคล ๗ จำพวกมีพระโสดาปัตติมรรคเป็นต้น เสกฺขา ชื่อว่าเสกขะ (ผู้ยังต้องศึกษา).

ปุถุชน (ผู้ยังไม่บรรลุโลกุตตรธรรม) ๒ ศัพท์ คือ :- อนริย, ปุถุชฺชน.

๔๓๖. **อญฺญา ตุ อรหตฺตญฺจ ถูโป ตุ เจติยํ ภเว**
ธมฺมภณฺฑาคาริโก จ อานนฺโท เทฺว สมาถ จ.

พระอรหัตตผล ๒ ศัพท์ คือ :- อญฺญา, อรหตฺต.

เจดีย์ ๒ ศัพท์ คือ :- ถูป, เจติย.

พระอานนท์ ๒ ศัพท์ คือ :- ธมฺมภณฺฑาคาริก, อานนฺท. เทฺว สมา ทั้ง ๒ ศัพท์ มีอรรถเหมือนกัน.

๔๓๗. **วิสาขา มิคารมาตา สุทตฺโตนาถปิณฺฑิโก.**

๔๓๘. **ภิกฺขุปิ สามเณโร จ สิกฺขมานา จ ภิกฺขุนี**
สามเณรีติ กถิตา ปญฺเจเต สหธมฺมิกา.

นางวิสาขา ๒ ศัพท์ คือ :- วิสาขา, มิคารมาต.

อนาถปิณฑิกเศรษฐี ๒ ศัพท์ คือ :- สุทตฺต, อนาถปิณฺฑิก.

เอเต บุคคลเหล่านี้ **อิติ** คือ **ภิกฺขุ** ภิกษุ **สามเณโร** สามเณร **สิกฺขมานา** นางสิกขมานา **ภิกฺขุนี** นางภิกษุณี **สามเณรี** และสามเณรี **กถิตา** ท่านกล่าวแล้ว **ปญฺจ สหธมฺมิกา** ว่าเป็นสหธรรมิกะ ๕ จำพวก.

๔๓๙. **ปตฺโต ติจีวรํ กาย- พนฺธนํ วาสิ สูจิ จ**
ปริสฺสาวนมิจฺเจเต ปริกฺขารา ภาสิตา.

เอเต วัตถุเหล่านี้ **อิติ** คือ **ปตฺโต** บาตร **ติจีวรํ** ไตรจีวร **กายพนฺธนํ** ประคดเอว **วาสิ** ขวานถาก **สูจิ** เข็ม **ปริสฺสาวนํ** และผ้ากรองน้ำ **ภาสิตา** ท่านกล่าวแล้ว **อฏฺฐ ปริกฺขารา** ว่าเป็นบริขาร ๘ อย่าง.

๔๔๐. **สามเณโร จ สมณุทฺ- เทโส จาถ ทิคมฺพโร**
อเจลโก นิคณฺโฐ จ ชฏิโล ตุ ชฏาธโร.

สามเณร ๒ ศัพท์ คือ :- สามเณร, สมณุทฺเทส.

นิครนถ์ (ชีเปลือย) ๓ ศัพท์ คือ :- ทิคมฺพร, อเจลก, นิคณฺฐ (นิคนฺถ).

ชฎิล ๒ ศัพท์ คือ :- ชฏิล, ชฏาธร.

๔๔๑. **กุฎิสกาทิกา จตุตฺ- ตึส ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิโย**
อิติ ฉนฺนวุตี เอเต ปาสณฺฑา สมฺปกาสิตา.

เอเต ลัทธิเหล่านี้ **อิติ** คือ **จตุตฺตึส** ลัทธิทั้ง ๓๔ อย่าง **กุฎิสกาทิกา** มีกุฎิสกะเป็นต้น **ทฺวาสฏฺฐิ ทิฏฺฐิโย** และลัทธิทั้ง ๖๒ อย่าง **สมฺปกาสิตา** ท่านแสดงแล้ว **ฉนฺนวุติ ปาสณฺฑา** ว่าเป็นลัทธิปาสัณฑะ ๙๖ ลัทธิ.

๔๔๒. **ปวิตฺโต ปยโต ปูโต จมฺมํ ตุ อชินํ ปฺยถ**
ทนฺตโปโน ทนฺตกฏฺฐํ วกฺกโล วา ติรีฏกํ.

ผู้บริสุทธิ์ด้วยการปฏิบัติ ๓ ศัพท์ คือ :- **ปวิตฺต, ปยต, ปูต.**
หนังสัตว์ ๒ ศัพท์ คือ :- **จมฺม, อชิน.**
ไม้สีฟัน (แปรงสีฟัน) ๒ ศัพท์ คือ :- **ทนฺตโปน, ทนฺตกฏฺฐ.**
เปลือกไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **วกฺกล, ติรีฏก.**

๔๔๓. **ปตฺโต ปาติตฺถิยํ นิตฺถี กมณฺฑลุ ตุ กุณฺฑิกา**
อถาลมฺพณทณฺฑสฺมึ กตฺตรยฏฺฐิ นาริยํ.

บาตร, ถ้วย, ถาด ๒ ศัพท์ คือ :- **ปตฺต, ปาติ. อิตฺถิยํ** ปาติศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.
คนโท, ลักจั่นน้ำ ๒ ศัพท์ คือ :- **กมณฺฑลุ, กุณฺฑิกา. อนิตฺถี** กมณฑลุศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

กตฺตรยฏฺฐิ กตฺตรยฏฺฐิศัพท์ **อาลมฺพณทณฺฑสฺมึ** เป็นไปในไม้เท้าเป็นที่ยึดเหนี่ยว **นาริยํ** กตฺตรยฏฺฐิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๔๔๔. **ยํ เทหสาธนาเปกฺขํ นิจฺจํ กมฺมมยํ ยโม**
อาคนฺตุสาธนํ กมฺมํ อนิจฺจํ นิยโม ภเว.

ยํ กมฺมํ กรรมคือการเว้นจากปาณาติบาตเป็นต้นใด **เทหสาธนาเปกฺขํ** อันมองหาซึ่งการสำเร็จด้วยกาย **นิจฺจํ** เป็นนิตย์ อตฺถิ มีอยู่, **อยํ** กรรมนี้ **ยโม** ชื่อว่ายมศีล(ศีล ๕).
กมฺมํ กรรมมีการรับอุโบสถศีลเป็นต้น **อาคนฺตุสาธนํ** อันท่านให้สำเร็จโดยชั่วขณะ **อนิจฺจํ** บางครั้งบางคราว **นิยโม** ชื่อว่านิยมศีล(อุโปสถศีล) **ภเว** ย่อมเป็น.

พฺราหฺมณวคฺโค พราหมณวรรค **อิติ** จบแล้ว.

๔.๓. เวสสวรรค

๔๔๕. เวสฺโส จ เวสิยาโนถ ชีวนํ วุตฺติ ชีวิกา
อาชีโว วตฺตนญฺจาถ กสิกมฺมํ กสิตฺถิยํ.

ผู้เกิดในตระกูลแพศย์ ๒ ศัพท์ คือ :- เวสฺส, เวสิยาน.

การเลี้ยงชีพ ๕ ศัพท์ คือ :- ชีวน, วุตฺติ, ชีวิกา, อาชีว, วตฺตน.

การทำนา, กสิกรรม ๒ ศัพท์ คือ :- กสิกมฺม, กสิ. อิตฺถิยํ กสิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๔๔๖. วาณิชฺชญฺจ วณิชฺชาถ โครกฺขา ปสุปาลนํ
เวสฺสสฺส วุตฺติโย ติสฺโส คหฏฺฐาคาริกา คิหิ.

การค้าขาย ๒ ศัพท์ คือ :- วาณิชฺช, วณิชฺชา.

การเลี้ยงสัตว์ ๒ ศัพท์ คือ :- โครกฺขา, ปสุปาลน.

ติสฺโส การทำไร่ทำนา การค้าขายและการเลี้ยงสัตว์ ๓ อย่าง วุตฺติโย เป็นการเลี้ยงชีพ เวสฺสสฺส ของคนวรรณแพศย์

ผู้ครองเรือน ๓ ศัพท์ คือ :- คหฏฺฐ, อคาริก, คิหี.

๔๔๗. เขตฺตาชีโว กสฺสโกถ เขตฺตํ เกทารมุจฺจเต
เลฑฺฑุตฺโต มตฺติกาขณฺโฑ ขณิตฺติตฺถฺยวหารณํ.

ชาวนา, ชาวไร่ ๒ ศัพท์ คือ :- เขตฺตาชีว, กสฺสก.

นา ๒ ศัพท์ คือ :- เขตฺต, เกทาร.

มตฺติกาขณฺโฑ ก้อนดิน อุตฺโต ท่านกล่าวแล้ว เลฑฺฑุ ว่าเลฑฑุ.

จอบ, เสียม ๒ ขณิตฺติ, อวหารณ. อิตฺถี ขณิตฺติศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๔๔๘. ทาตฺตํ ลวิตฺตมสิตํ ปโตโท ตุตฺตํ ปาชนํ
โยตฺตํ ตุ รชฺชุ รสฺมิตฺถี ผาโล ตุ กสโก ภเว.

เคียว ๓ ศัพท์ คือ :- ทาตฺต, ลวิตฺต, อสิต.

ปฏัก ๓ ศัพท์ คือ :- ปโตท (โตทน), ตุตฺต (โตตฺต), ปาชน (ปาจน).

เชือก ๓ ศัพท์ คือ :- โยตฺต, รชฺชุ, รสฺมิ. อิตฺถี รชฺชุและรสฺมิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ผาล(ใบไถ) ๒ ศัพท์ คือ :- ผาล, กสก.

๔๔๙. นงฺคลญฺจ หลํ สีโร อีสา นงฺคลทณฺฑโก
สมฺมา ตุ ยุคกีลสฺมึ สีตา ตุ หลปทฺธติ.

ไถ ๓ ศัพท์ คือ :- **นงฺคล, หล, สีร.**
งอนไถ ๒ ศัพท์ คือ :- **อีสา, นงฺคลหณฺหก.**
สมฺมา สมฺมาศัพท์ **ยุคกีลสฺมึ** เป็นไปในสลักแอกไถ.
รอยไถ ๒ ศัพท์ คือ :- **สีตา, หลปทฺธติ.**

๔๕๐. **มุคฺคาทิเกปรณฺณํ จ ปุพฺพณฺณํ สาลิอาทิเก**
สาลิ วีหิ จ กุทฺรูโส โคธุโม วรโก ยโว
กงฺคุติ สตฺต ธญฺญานิ นีวาราที ตุ ตพฺภิทา.

อปรณฺณํ อปรณฺณศัพท์ **มุคฺคาทิเก** เป็นไปในถั่วเขียวเป็นต้น(พืชที่ปลูกภายหลัง).

ปุพฺพณฺณํ ปุพฺพณฺณศัพท์ **สาลิอาทิเก** เป็นไปในข้าวสาลีเป็นต้น(ข้าวที่เกิดก่อนตั้งแต่สมัยต้นกัปป์).

อิติ อิเม เหล่านี้คือ **สาลิ** ข้าวสาลี **วีหิ** ข้าวเปลือก **กุทฺรูส** หญ้ากับแก้ **โคธุม** ข้าวละมาน **วรก** ลูกเดือย **ยว** ข้าวบาเลย์(ข้าวฟ่างอินเดีย) **กงฺคุ** ข้าวฟ่าง(ข้าวฟ่างอิตาเลียน) **สตฺต ธญฺญานิ** จัดเป็นธัญญชาติ ๗ อย่าง.

นีวาราที ลูกเดือยเป็นต้น **ตพฺภิทา** เป็นชนิดของข้าวนั้น.

๔๕๑. **จณโก จ กฬาโยถ สิทฺธตฺโถ สาสโป ภเว.**
๔๕๒. **อถ กงฺคุ ปิยงฺคุตฺถี อุมฺมา ตุ อตสี ภเว**
กิฏฺธํ จ สสฺสํ ธญฺญํ จ วีหี ถมฺพกรีริโต.

ถั่วดำ ๒ ศัพท์ คือ :- **จณก, กฬาย.**
เมล็ดพันธุ์ผักกาด ๒ ศัพท์ คือ :- **สิทฺธตฺถ, สาสป.**
ข้าวฟ่าง ๒ ศัพท์ คือ :- **กงฺคุ, ปิยงฺคุ.** **อิตฺถี** ๒ ศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.
ฝ้าย, ผักตบ ๒ ศัพท์ คือ :- **อุมฺมา, อตสี.**
ข้าวเปลือก ๕ ศัพท์ คือ :- **กิฏฺธ, สสฺส, ธญฺญ, วีหิ, ถมฺพกรี.**

๔๕๓. **กณฺโฑ ตุ นาฬมถ โส ปลาลํ นิตฺถิ นิปฺผโล**
ภุสํ กลิงฺคโร จาถ ถุโส ธญฺญตฺตเจถ จ.

ขั้ว, ก้าน, รวงข้าว ๒ ศัพท์ คือ :- **กณฺฑ, นาฬ.**

โส ก้านของรวงข้าวเป็นต้นนั้น **นิปฺผโล** อันไม่มีผลอยู่ **ปลาลํ** ชื่อว่าปลาละ (ฟาง) **นิตฺถี** ปลาลศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ข้าวลีบ ๒ ศัพท์ คือ :- **ภุส, กลิงฺคร.**

ถุโส ถุสศัพท์ **ธญฺญตฺตเจ** เป็นไปในเปลือกของข้าว(แกลบ)เป็นต้น.

๔๕๔. เสตฏฺฏิกา สสฺสโรโค กโณ ตุ กุณฺฑโก ภเว
ขโล จ ธญฺญกรณํ ถมฺโพ คุมฺโพ ติณาทินํ.

โรครา(ของข้าว) ๒ ศัพท์ คือ :- เสตฏฺฏิกา, สสฺสโรค.

รำข้าว ๒ ศัพท์ คือ :- กณ, กุณฺฑก.

ลานนวดข้าว ๒ ศัพท์ คือ :- ขล, ธญฺญกรณ.

คุมฺโพ กอ ติณาทีนํ แห่งหญ้าเป็นต้น ถมฺโพ ชื่อว่าถัมพะ (กอหญ้า, กอข้าว).

๔๕๕. อโยคุโค มุสโล นิตฺถี กุลฺโล สุปฺปมนิตฺถิยํ
อโถทฺธนํ จ จุลฺลิตฺถี กิลญฺโช ตุ กฏ ภเว.

สาก ๒ ศัพท์ คือ :- อโยคุค, มุสล. อนิตฺถี ๒ ศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

กระด้ง ๒ ศัพท์ คือ :- กุลฺล, สุปฺป. อนิตฺถิยํ ๒ ศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

เตาไฟ ๒ ศัพท์ คือ :- อุทฺธน, จุลฺลิ. อิตฺถี จุฬลิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

เสื่อลำแพน ๒ ศัพท์ คือ :- กิลญฺช, กฏ.

๔๕๖. กุมฺภีตฺถี ปิธโร กุณฺฑํ ขโฬปฺยุกฺขลิ ถาลฺยุขา
โกลมฺโพ จาถ มณิกํ ภาณโก จ อรญฺชโร.

หม้อ ๘ ศัพท์ คือ :- กุมฺภี, ปิธร, กุณฺฑ, ขโฬปี (กโฬปี), อุกฺขลิ, ถาลิ, อุขา, โกลมฺพ.
อิตฺถี กุมฺภีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ไห, กระถาง ๓ ศัพท์ คือ :- มณิก, ภาณก, อรญฺชร (อลิญฺชร).

๔๕๗. ฆโฏ ทฺวีสุ กุโฏ นิตฺถี กุมฺโภ กลส วารกา
กํโส ภุญฺชนปตฺโต ถา- มตฺตํ ปตฺโต จ ภาชนํ.

หม้อน้ำ ๕ ศัพท์ คือ :- ฆฏ, กุฏ, กุมฺภ, กลส, วารก. ทฺวีสุ ฆฏศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์
และอิตถีลิงค์, อนิตฺถี กุฏศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ภุญฺชนปตฺโต จานสำหรับใส่ข้าว กํโส ชื่อว่ากังสะ (จาน, ชาม, ถ้วย)

ภาชนะเครื่องปั้นดินเผา ๓ ศัพท์ คือ :- อมตฺต, ปตฺต, ภาชน.

๔๕๘. อณฺฑุปกํ จุมฺพฏกํ สราโว ตุ จ มลฺลโก
ปุเม กฏจฺฉุ ทพฺพิตฺถี กุสูโล โกฏฺฐมุจฺจเต.

เทริด (ผ้าม้วนเป็นวงวางบนศีรษะสำหรับตั้งหม้อน้ำในเวลาตักน้ำ) ๒ ศัพท์ คือ :-
อณฺฑุปก, จุมฺพฏก.

ถ้วยดื่มน้ำ, ขันน้ำ, แก้ว ๒ ศัพท์ คือ :- สราว, มลฺลก.

ช้อน, ทัพพี ๒ ศัพท์ คือ :- กฏจฺฉุ, ทพฺพิ. ปุเม กฏจฺฉุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์, อิตฺถี ทพฺพิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ยุ้ง, ฉาง ๒ ศัพท์ คือ :- กุสูล, โกฏฺธ.

๔๕๙. สาโก อนิตฺถิยํ ฑาโก สิงฺคีเวรํ ตุ อทฺทกํ
มโหสธํ ตุ ตํ สุกฺขํ มริจํ ตุ จ โกลกํ.

ผัก ๒ ศัพท์ คือ :- สาก, ฑาก. อนิตฺถิยํ สากศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ขิง ๒ ศัพท์ คือ :- สิงฺคีเวร, อทฺทก. ตํ ขิงนั้น สุกฺขํ อันแห้ง มโหสธํ ชื่อว่ามโหสธะ (ขิงแห้ง).

พริก ๒ ศัพท์ คือ :- มริจ, โกลก.

๔๖๐. โสวีรํ กญฺชิยํ วุตฺตํ อารนาฬํ ถุโสทกํ
ธญฺญมฺพิลํ พิฬงฺโคฌ ลวณํ โลณมุจฺจเต.

น้ำซาวข้าว ๖ ศัพท์ คือ :- โสวีร, กญฺชิย (กญฺชิก), อารนาฬ, ถุโสทก, ธญฺญมฺพิล, พิฬงฺค. วุตฺตํ ทานกล่าวว่ามีอรรถเหมือนกัน.

เกลือ ๒ ศัพท์ คือ :- ลวณ, โลณ.

๔๖๑. สามุทฺทํ สินฺธโว นิตฺถี กาฬโลณํ ตุ อุพฺภิทํ
พิฬกํ เจติ ปญฺเจเต ปเภทา ลวณสฺส หิ.

เอเต ปญฺจ ๕ อย่างเหล่านี้ **อิติ** คือ **สามุทฺทํ** เกลือที่เกิดจากน้ำทะเล **สินฺธโว** เกลือสินเธาว์ **กาฬโลณํ** เกลือสีดำ(มีอยู่ตามธรรมชาติ) **อุพฺภิทํ** เกลือแกง(เกลือที่เป็นหน่อขึ้นตามพื้นที่ที่มีดินเค็ม) **พิฬกํ** (พิฬาลํ,พิลํ) และเกลือต้ม **ปเภทา** เป็นประเภท **ลวณสฺส** ของเกลือ (เกลือ ๕ ชนิด).

๔๖๒. คุโฬ จ ผาณิตํ ขณฺโฑ มจฺฉณฺฑี สกฺขรา อิติ
อิเม อุจฺฉุวิการาถ คุฬสฺมึ วิสกณฺฏกํ.

อิติ อิเม สิ่งเหล่านี้คือ **คุโฬ** น้ำอ้อยงบ **ผาณิตํ** น้ำตาลเคี่ยว **ขณฺโฑ** น้ำอ้อยก้อน (แข็ง) **มจฺฉณฺฑี** น้ำอ้อยเม็ดเหมือนไข่ปลา(น้ำตาลทราย) **สกฺขรา** และน้ำตาลกรวด(สีเหมือนแก้วผลึก) **อุจฺฉุวิการา** เป็นน้ำอ้อยที่แปรรูปแล้ว(สำเร็จมาจากน้ำอ้อย).

วิสกณฺฏกํ วิสกณฺฏกศัพท์ คุฬสฺมึ เป็นไปในน้ำอ้อยงบ.

๔๖๓. ลาชา สิยากฺขตํ จาถ ธานา ภฏฺฐยเว ภเว
อภทฺธสตฺตุ มนฺโถ จ ปูปาปูปา ตุ ปิฏฺฐโก.

ข้าวตอก ๒ ศัพท์ คือ :- **ลาชา, อกฺขต.**

ธานา ธานาศัพท์ **ภฏฺฐยเว** เป็นไปในข้าวบาเลย์ที่คั่วแล้ว (ข้าวตอกอันทำจากข้าวบาเลย์).

ข้าวตูก้อน, หมั่นโถ ๒ ศัพท์ คือ :- **อภทฺธสตฺตุ, มนฺถ.**

[อีกนัยหนึ่ง **อภทฺธสตฺตุ** ขนมผงพิเศษอันยังไม่ได้ปั้นเป็นก้อนคือขนมที่บดเป็นผงสำหรับชงดื่ม, **มนฺโถ** ชื่อว่ามันถะ (ขนมผงชั้นดีสำหรับชงดื่ม). นัยแรกตามฎีกา, นัยหลังตามพระบาลีและอรรถกถา].

ขนม ๓ ศัพท์ คือ :- **ปูป, อปูป, ปิฏฺฐก.**

๔๖๔. **ภตฺตการโร สูปกาโร** **สูโท อาฬาริโก ตถา**
โอทนิโก จ รสโก **สูโป ตุ พฺยญฺชนํ ภเว.**

พ่อครัว ๖ ศัพท์ คือ :- **ภตฺตการ, สูปการ, สูท, อาฬาริก, โอทนิก, รสก.**

แกง, กับข้าว ๒ ศัพท์ คือ :- **สูป, พฺยญฺชน.**

๔๖๕. **โอทโน วา กุรํ ภตฺตํ** **ภิกฺขา จานฺนมถาสนํ**
อาหาโร โภชนํ ฆาโส **ตรลํ ยาคุ นาริยํ.**

ข้าว ๕ ศัพท์ คือ :- **โอทน, กุร, ภตฺต, ภิกฺขา, อนฺน.** **วา** โอทนศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

อาหาร ๔ ศัพท์ คือ :- **อสน, อาหาร, โภชน, ฆาส.**

ข้าวต้ม ๒ ศัพท์ คือ :- **ตรล, ยาคุ.** **นาริยํ** ยาคุศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๔๖๖. **ขชฺชํ ตุ โภชฺชเลยฺยานิ** **เปยฺยนฺติ จตุธาสนํ**
นิสฺสาโว จ ตถาจาโม **อาโลโป กพโฬ ภเว.**

อสนํ อาหาร **จตุธา อิติ** มี ๔ อย่างคือ **ขชฺชํ** ของควรเคี้ยว **โภชฺชํ** ของควรกิน **เลยฺยํ** ของควรเลีย **เปยฺยํ** และของควรดื่ม(ซด).

น้ำข้าว ๒ ศัพท์ คือ :- **นิสฺสาว, อาจาม.**

คำข้าว ๒ ศัพท์ คือ :- **อาโลป, กพฬ.**

๔๖๗. **มณฺโฑ นิตฺถี รสคฺคสฺมึ** **วิฆาโส ภุตฺตเสสเก**
วิฆาสาโท จ หมโก **ปิปาสา ตุ จ ตสฺสนํ.**

มณฺโฑ มณฺฑศัพท์ **รสคฺคสฺมึ** เป็นไปในน้ำอันสกัดมาจากสิ่งใดสิ่งหนึ่ง (น้ำกลั่น), **อนิตฺถี** มณฺฑศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

วิฆาโส วิฆาสศัพท์ ภุตฺตเสสเก เป็นไปในอาหารอันเป็นเดน(อาหารเหลือ).
คนกินเดน ๒ ศัพท์ คือ :- วิฆาสาท, ฆสก.
ความกระหาย ๒ ศัพท์ คือ :- ปิปาสา, ตสฺสน.

๔๖๘. ชิฆจฺฉา ขุทฺทา มํสสฺส ปฏิจฺฉาทนิยํ รโส
อุทฺเทโก เจว อุคฺคาโร โสหิจฺจํ ติตฺติ ตปฺปนํ.

ความหิว ๒ ศัพท์ คือ :- ขุทฺทา, ชิฆจฺฉา.
รโส น้ำ มํสสฺส ของเนื้อ ปฏิจฺฉาทนีย์ ชื่อว่าปฏิจฉาทนียะ (น้ำล้างเนื้อ).
การสะอึก, การเรอ, การสำลัก ๒ ศัพท์ คือ :- อุทฺเทก, อุคฺคาร.
การอิ่ม ๓ ศัพท์ คือ :- โสหิจฺจ, ติตฺติ, ตปฺปน.

๔๖๙. กามํ ตฺวิจฺฉา นิกาม จ ปริยตฺตํ ยถิจฺฉิตํ
กยวิกฺกยิโก สตฺถ- วาหาปณิก วาณิชา.

ความอยากได้, ความต้องการ ๕ ศัพท์ คือ :- กาม, อิจฺฉา, นิกาม, ปริยตฺต, ยถิจฺฉิต.
พ่อค้า ๔ ศัพท์ คือ :- กยวิกฺกยิก, สตฺถวาห, อาปณิก, วาณิช.

๔๗๐. วิกฺกยิโก ตุ วิกฺเกตา กยิโก ตุ จ กายิโก
อุตฺตมณฺโณ จ ธนิโก- ธมณฺโณ ตุ อิณายิโก.

คนขาย ๒ ศัพท์ คือ :- วิกฺกยิก, วิกฺเกตุ.
คนซื้อ ๒ ศัพท์ คือ :- กยิก, กายิก.
เจ้าหนี้ ๒ ศัพท์ คือ :- อุตฺตมณฺณ, ธนิก.
ลูกหนี้ ๒ ศัพท์ คือ :- อธมณฺณ, อิณายิก.

๔๗๑. อุทฺธาโร ตุ อิณํ วุตฺตํ มูลํ ตุ ปาภตํ ภเว
สจฺจาปนํ สจฺจกาโร วิกฺเกยฺยํ ปณิยฺยํ ติสุ.

หนี้สิน ๒ ศัพท์ คือ :- อุทฺธาร, อิณ.
ทรัพย์ต้นทุน ๒ ศัพท์ คือ :- มูล, ปาภต.
การให้สัญญาล่วงหน้า, สัญญาซื้อขาย ๒ ศัพท์ คือ :- สจฺจาปน, สจฺจการ.
สินค้า ๒ ศัพท์ คือ :- วิกฺเกยฺย, ปณิยฺย. ติสุ ๒ ศัพท์เป็นไปใน ๓ ลิงค์.

๔๗๒. ปฏิทานํ ปริวตฺโต นฺยาโส ตูปนิธีริโต.

๔๗๓. อฏฺฐารสนฺตา สงฺเขฺยยฺเย สงฺขฺยา เอกาทโย ติสุ
สงฺขฺยาเน ตุ จ สงฺเขฺยเย เอกตฺเต วีสตาทโย
วคฺคเภเท พหุตฺเตปิ ตา อานวุติ นาริยํ.

การชดใช้, การตอบแทน ๒ ศัพท์ คือ :- **ปฏิทาน, ปริวตฺต.**

การจำนำ, การฝังไว้ ๒ ศัพท์ คือ :- **นฺยาส, อุปนิธิ.**

สงฺขฺยา การนับ **เอกาทโย** มีเอกะ(๑)เป็นต้น **อฏฺฐารสนฺตา** มีอัฏฐารสะ(๑๘) เป็นที่สุด **วตฺตมานา** อันเป็นไปอยู่ **สงฺเขฺยยฺเย** ในสังขเยยยทัพพะอันพึงนับ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **ติสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓.

สงฺขฺยา การนับ **วีสตาทโย** มีวีสติ(๑๙)เป็นต้น **วตฺตมานา** อันเป็นไปอยู่ **สงฺขฺยาเน** ในสังขยา **สงฺเขฺยยฺเย** และในสังขเยยยะ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **เอกตฺเต** ในเอกวจนะ, **วคฺคเภเท** เมื่อมีการแตกแยกแห่งหมู่ **พหุตฺเตปิ** เป็นไปแม้ในพหุวจนะ.

ตา สังขยาเหล่านั้นตั้งแต่วีสติ(๑๙) **อานวุติ** ถึงนวุติ(๙๘) **นาริยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๔๗๔. สตํ สหสฺสํ นิยุตํ ลกฺขํ โกฏิ ปโกฏิโย
โกฏิปโกฏิ นหุตํ ตถา นินฺนหุตํ ปิ จ.
๔๗๕. อกฺโขภิณีตฺถิยํ พินฺทุ อพฺพุทํ จ นิรพฺพุทํ
อหหํ อพพํ เจวา- ฏฏํ โสคนฺธิกุปฺปลํ.
๔๗๖. กุมุทํ ปุณฺฑรีกํ จ ปทุมํ กถานํ ปิ จ
มหากถานาสงฺเขฺยยฺยา- นิจฺเจตาสุ สตาทิ จ.
๔๗๗. โกฏฺยาทิกํ ทสคุณํ สตลกฺขคุณํ กมา
จตฺตุโถทฺเฒน อทฺฒุทฺโฒ ตติโยทฺฒติโย ตถา.
๔๗๘. อทฺฒเตยฺโย ทิยทฺโฒ ตุ ทิวฑฺโฒ ทฺติโย ภเว
ตุลาปตฺถงฺคุลิวสา ติธา มานมโถ สิยา.
๔๗๙. จตฺตาโร วิหโย คุญฺชา เทฺว คุญฺชา มาสโก ภเว.
เทฺว อกฺขา มาสกา ปญฺจ- กฺขานํ ธรณมฏฺธกํ.

เอตาสุ บรรดาสังขยาเหล่านี้ **อิติ** คือ **สตํ** ๑๐๐ **สหสฺสํ** ๑,๐๐๐ **นิยุตํ** (นหุตํ) ๑๐,๐๐๐ **ลกฺขํ** ๑๐๐,๐๐๐ **โกฏิ** ๑ โกฏิ(๑ + ๗ ศูนย์) **ปโกฏิ** ๑ ปโกฏิ(๑ + ๑๔ ศูนย์) **โกฏิปโกฏิ** ๑ โกฏิปโกฏิ(๑ + ๒๑ ศูนย์) **สา** โกฏิ ปโกฏิและโกฏิปโกฏิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์ **นหุตํ** ๑ นหุตะ(๑ + ๒๘ ศูนย์) **นินฺนหุตํ** ๑ นินนหุตะ (๑ + ๓๕ ศูนย์) **อกฺโขภิณิ** ๑ อักโขภิณี(๑ + ๔๒ ศูนย์) **อิตฺถิยํ** อกฺโขภิณิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์ **พินฺทุ** ๑ พินทุ (๑ +

๔๙ ศูนย์) **อพฺพุทํ** ๑ อัพพุทะ(๑ + ๕๖ ศูนย์) **นิรพฺพุทํ** ๑ นิรัพพุทะ(๑ + ๖๓ ศูนย์) **อหหํ** ๑ อหหะ(๑ + ๗๐ ศูนย์) **อพพํ** ๑ อพพะ(๑ + ๗๗ ศูนย์) **อฏฏํ** ๑ อฏฏะ(๑ + ๘๔ ศูนย์) **โสคนฺธิกํ** ๑ โสคันธิกะ(๑ + ๙๑ ศูนย์) **อุปฺปลํ** ๑ อุปปละ(๑ + ๙๘ ศูนย์) **กุมุทํ** ๑ กุมุทะ(๑ + ๑๐๕ ศูนย์) **ปุณฺฑรีกํ** ๑ ปุณฑรีกะ(๑ + ๑๑๒ ศูนย์) **ปทุมํ** ๑ ปทุมะ (๑ + ๑๑๙ ศูนย์) **กถานํ** ๑ กถานะ(๑ + ๑๒๖ ศูนย์) **มหากถานํ** ๑ มหากถานะ(๑ + ๑๓๓ ศูนย์) **อสงฺเขยฺยํ** ๑ อสงไขย(๑ + ๑๔๐ ศูนย์).

สตาทิ สตะถึงลักขะ **ทสคุณํ** เป็นสังขยาที่ต้องคูณด้วย ๑๐, **โกฏฺยาทิกํ** โกฏิถึงอสังขเยยยะ **สตลกฺขคุณํ** เป็นสังขยาที่ต้องคูณด้วยร้อยแสน(สิบล้าน) **ภวติ** ย่อมมี **กมา** ตามลำดับ.

จตุตฺโถ ๔ **อฑฺเฒน** กับด้วยครึ่ง **อฑฺฒุฑฺโฒ** ชื่อว่าอัฑฒุฑฒะ (๓ ครึ่ง), **ตติโย** ๓ **อฑฺเฒน** กับด้วยครึ่ง **อฑฺฒติโย** ชื่อว่าอัฑฒติยะ **อฑฺฒเตยฺโย** และชื่อว่าอัฑฒเตยยะ (๒ ครึ่ง), **ทุติโย** ๒ **อฑฺเฒน** กับด้วยครึ่ง **ทิยฑฺโฒ** ชื่อว่าทิยัฑฒะ **ทิวฑฺโฒ** และชื่อว่าทิวัฑฒะ (๑ ครึ่ง).

มานํ มาตราชั่ง มาตราตวงและมาตราวัด **ติธา** มี ๓ อย่าง **ตุลาปตฺถงฺคุลิวสา** คือเครื่องชั่ง(ตราชั่ง) เครื่องตวงและเครื่องวัด.

จตุตาโร วิหโย ข้าวเปลือก ๔ เมล็ด **คุญฺชา** เป็น ๑ กล่อม, **เทฺว คุญฺชา** ๒ กล่อม **มาสโก** เป็น ๑ มาสก (กล่ำ), **เทฺวปญฺจ มาสกา** ๑๐ มาสก **อกฺโข** เป็น ๑ อักขะ, **อฏฺฐกํ** ๘ **อกฺขานํ** แห่งอักขระ **ธรณํ** เป็น ๑ ธรณะ. (ตามฎีกา)

[อีกนัยหนึ่ง **ปญฺจ มาสกา** ๕ มาสก **เทฺว อกฺขา** เป็น ๒ อักขะ, **อฏฺฐกํ** ๘ **อกฺขานํ** แห่งอักขะ **ธรณํ** เป็น ๑ ธรณะ. ตามสีหล]

๔๘๐. **สุวณฺโณ ปญฺจธรณํ นิกฺขํ ตฺวนิตฺถิ ปญฺจ เต**
ปาโท ภาเค จตุตฺเถถ ธรณานิ ปลํ ทส.

ปญฺจธรณํ ๕ ธรณะ **สุวณฺโณ** เป็น ๑ สุวัณณะ, **เต ปญฺจ** ๕ สุวัณณะเหล่านั้น **นิกฺขํ** เป็น ๑ นิกขะ, **อนิตฺถี** นิกขศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์, **ปาโท** ปาทศัพท์ **ภาเค** เป็นไปในส่วน **จตุตฺเถ** ที่ ๔ (๑ ใน ๔) **ทส ธรณานิ** ๑๐ ธรณะ **ปลํ** เป็น ๑ ปละ (๑ ตำลึง).

๔๘๑. **ตุลา ปลสตํ จาถ ภาโร วีสติ ตา ตุลา**
อโถ กหาปโณ นิตฺถี กถฺยเต กริสาปโณ.

ปลสตํ ๑๐๐ ปละ **ตุลา** เป็น ๑ ชั่ง, **ตา วีสติ ตุลา** ๒๐ ชั่งเหล่านั้น **ภาโร** เป็น ๑ ภาระ (หาบ).

กหาปณะ ๒ ศัพท์ คือ :- **กหาปณ, กริสาปณ. อนิตฺถี** ๒ ศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๔๘๒. **กุฑุโว ปสโต เอโก ปตฺโถ เต จตุโร สิยุํ**
อาฬฺหโก จตุโร ปตฺถา โทณํ วา จตุราฬฺหกํ.

เอโก ปสโต ๑ ฟายมือ (ซองมือ) **กุฑุโว** เป็น ๑ กุฑวะ, **เต จตุโร** ๔ กุฑวะเหล่านั้น **ปตฺโถ** เป็น ๑ แล่ง, **จตุโร ปตฺถา** ๔ แล่ง **อาฬฺหโก** เป็น ๑ อาฬหกะ (กระเชอ), **จตุราฬฺหกํ** ๔ อาฬหกะ **โทณํ** เป็น ๑ โทณะ (ทะนาน), **วา** โทณศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

๔๘๓. **มานิกา จตุโร โทณา ขารีตฺถี จตุมานิกา**
ขาริโย วีส วาโห สิยา กุมฺโภ ทสมฺพณํ.

จตุโร โทณา ๔ ทะนาน **มานิกา** เป็น ๑ มานิกา, **จตุมานิกา** ๔ มานิกา **ขารี** เป็น ๑ ขารี, **อิตฺถี** ขารีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์, **วีส ขาริโย** ๒๐ ขารี **วาโห** เป็น ๑ วาหะ (เกวียน), **ทสมฺพณํ** ๑๐ อัมพณะ **กุมฺโภ** เป็น ๑ กุมภะ.

๔๘๔. **อาฬฺหโก นิตฺถิยํ ตุมฺโภ ปตฺโถ ตุ นาฬิ นาริยํ**
วาโห ตุ สกโฏ เจกา- ทส โทณา ตุ อมฺพณํ.

กระเชอ ๒ ศัพท์ คือ :- **อาฬฺหก, ตุมฺภ** (ตุมฺพ). **อนิตฺถิยํ** อาฬฺหกศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

แล่ง ๒ ศัพท์ คือ :- **ปตฺถ, นาฬิ. นาริยํ** นาฬิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

เกวียน ๒ ศัพท์ คือ :- **วาห, สกฏ.**

เอกาทส โทณา ๑๑ ทะนาน **อมฺพณํ** เป็น ๑ อัมพณะ.

๔๘๕. **ปฏิวีโส จ โกฏฺฐาโส อํโส ภาโค ธนํ ตุ โส**
ทพฺพํ วิตฺตํ สาปเตยฺยํ วสฺวตฺโถ วิภโว ภเว.

ส่วน ๔ ศัพท์ คือ :- **ปฏิวีส, โกฏฺฐาส, อํส, ภาค.**

ทรัพย์ ๘ ศัพท์ คือ :- **ธน, ส, ทพฺพ, วิตฺต, สาปเตยฺย, วสุ, อตฺถ, วิภว.**

๔๘๖. **โกโส หิรญฺญํ จ กตา- กตํ กญฺจนรูปิยํ**
กุปฺปํ ตทญฺญํ ตมฺพาทิ รูปิยํ ทฺวยมาหตํ.

กญฺจนรูปิยํ ทองและเงิน **กตากตํ** อันกระทำแล้วและยังไม่ได้กระทำ(ทองและเงินที่ทำเป็นรูปพรรณแล้วและยังไม่ถูกกระทำ) **โกโส** ชื่อว่าโกสะ **หิรญฺญํ จ** และชื่อว่าหิรัญญะ.

ตมฺพาทิ ทองแดงเป็นต้น (อาทิศัพท์เอาทองสัมฤทธิ์ ทองเหลือง ดีบุกและอื่น ๆ) **ตทญฺญํ** อันอื่นจากทองและเงินนั้น **กตากตํ** อันกระทำแล้วและยังไม่ได้กระทำ **กุปฺปํ** ชื่อว่ากุปปะ, **ทฺวยํ** หิรญฺญและกุปฺปทั้ง ๒ **อาหตํ** อันตีตราแล้ว **รูปิยํ** ชื่อว่ารูปิยะ.

๔๘๗. **สุวณฺณํ กนกํ ชาต- รูปํ โสณฺณํ จ กญฺจนํ**
สตฺถุวณฺโณ หรี กมฺพุ จารุ เหมํ จ หาฏกํ.

๔๘๘. **ตปนิยํ หิรญฺญํ ตพฺ- เภทา จามีกรํ ปิ จ**
สาตกุมฺภํ ตถา ชมฺพุ- นทํ สิงฺคี จ นาริยํ.

ทองคำ ๑๓ ศัพท์ คือ :- **สุวณฺณ, กนก, ชาตรูป, โสณฺณ, กญฺจน, สตฺถุวณฺณ, หริ, กมฺพุ, จารุ, เหม, หาฏก, ตปนีย, หิรญฺญ.**

อิเม ทองเหล่านี้ **อิติ** คือ **จามีกรํ** ทองจามีกระ **สาตกุมฺภํ** ทองสาตกุมภะ **ชมฺพุนทํ** ทองชัมพุนทะ (ชัมพุราช) **สิงฺคี** และทองสิงคี **ตพฺเภทา** เป็นชนิดของทองนั้น **นาริยํ** สิงฺคีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

(ทองสิงคีราคาแพงกว่าดีกว่าทองทั้งหมดเพราะมีรัศมีและกลิ่นหอม)

๔๘๙. **รูปิยํ รชตํ สชฺฌุ รูปี สชฺฌํ อโถ วสุ**
รตนํ จ มณิ ทฺวีสุ ปุปฺผราคาที ตพฺภิทา.

เงิน ๕ ศัพท์ คือ :- **รูปิย, รชต, สชฺฌุ, รูปี, สชฺฌ.**

รตนะ ๓ ศัพท์ คือ :- **วสุ, รตน, มณิ.**

ปุปฺผราคาที แก้วบุษราคัมเป็นต้น **ตพฺภิทา** เป็นชนิดของรตนะนั้น.

๔๙๐. **สุวณฺณ รชตํ มุตฺตา มณิ เวฬุริยานิ จ**
วชิรํ จ ปวาฬนฺติ สตฺตาหุ รตนานิเม.

ปณฺฑิตา บัณฑิตทั้งหลาย **อาหุ** ย่อมกล่าว **อิเม** ซึ่งรตนะเหล่านี้ **อิติ** คือ **สุวณฺณ** ทองคำ, **รชต** เงิน, **มุตฺตา** แก้วมุกดา, **มณิ** แก้วมณี, **เวฬุริย** แก้วไพรฑูรย์, **วชิร** เพชร, **ปวาฬ** แก้วประพาฬ **สตฺต รตนานิ** ว่าเป็นรตนะ ๗ อย่าง.

๔๙๑. **โลหิตงฺโก จ ปทุม- ราโค รตฺตมณิ ปุ๋ยถ**
วํสวณฺโณ เวฬุริยํ ปวาฬํ วา จ วิทฺทุโม.

แก้วทับทิม ๓ ศัพท์ คือ :- **โลหิตงฺก, ปทุมราค, รตฺตมณิ.**

แก้วไพรฑูรย์, เพชรตาแมว ๒ ศัพท์ คือ :- **วํสวณฺณ, เวฬุริย.**

แก้วประพาฬ ๒ ศัพท์ คือ :- **ปวาฬ, วิทฺทุม.**

๔๙๒. **มสารคลฺลํ กพรมณิ อถ มุตฺตา จ มุตฺติกํ**
รีติตฺถี อารกูโฏ วา อมลํ ตฺวพฺภกํ ภเว.

แก้วลาย, แก้วมรกต ๒ ศัพท์ คือ :- **มสารคลฺล, กพรมณิ.**

แก้วมุกดา ๒ ศัพท์ คือ :- **มุตฺตา, มุตฺติก.**

ทองเหลือง ๒ ศัพท์ คือ :- **รีติ, อารกูฏ. อิตฺถี** รีติศัพท์เป็นอิตถีลิงค์, **วา** อารกูฏ ศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

แก้วเพทาย ๒ ศัพท์ คือ :- **อมล, อพฺภก.**

๔๙๓. **โลโห นิตฺถี อโย กาฬา- ยสํ จ ปารโท รโส**
กาฬติปุ ตฺ สีสํ จ หริตาลํ ตุ ปีตนํ.

เหล็ก ๓ ศัพท์ คือ :- **โลห, อย, กาฬายส. อนิตฺถี**โลหศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ปรอท ๒ ศัพท์ คือ :- **ปารท, รส.**

ดีบุกดำ ๒ ศัพท์ คือ :- **กาฬติปุ, สีส.**

หรดาล ๒ ศัพท์ คือ :- **หริตาล, ปีตน.**

๔๙๔. **จินฺปิฏฺฐํ จ สินฺทูรํ อถ ตูโล ตถา ปิจุ**
ขุทฺทชํ ตุ มธุ ขุทฺทํ มธุจฺฉิฏฺฐํ ตุ สิตฺถกํ.

ตะกั่วแดง ๒ ศัพท์ คือ :- **จินปิฏฺฐ, สินฺทูร.**

ฝ้าย, สำลี ๒ ศัพท์ คือ :- **ตูล, ปิจุ.**

น้ำผึ้ง ๓ ศัพท์ คือ :- **ขุทฺทช, มธุ, ขุทฺท.**

ขี้ผึ้ง ๒ ศัพท์ คือ :- **มธุจฺฉิฏฺฐ, สิตฺถก.**

๔๙๕. โคปาโล โคป โคสงฺขฺยา โคมา ตุ โคมิโก ปุ๋ยถ
อุสโภ พลีพทฺโธ จ โคโณ โค วสโภ วุโส.

คนเลี้ยงวัว ๓ ศัพท์ คือ :- โคปาล, โคป, โคสงฺขฺยา.

เจ้าของวัว ๒ ศัพท์ คือ :- **โคมนฺตุ, โคมิก.**

วัว ๖ ศัพท์ คือ :- **อุสภ, พลีพทฺธ** (พลีพทฺท), **โคณ, โค, วสภ, วุส.**

๔๙๖. **วุทฺโธ ชรคฺคโว โสถ ทมฺโม วจฺฉตโร สมา**
ธุรวาหี ตุ โธรยฺโห โควินฺโทธิกโต ควํ.

โส วัวนั้น **วุทฺโธ** ตัวแก่แล้ว **ชรคฺคโว** ชื่อว่าชรัคควะ (วัวแก่).

วัวหนุ่ม ๒ ศัพท์ คือ :- **ทมฺม, วจฺฉตร.**

วัวใช้งาน ๒ ศัพท์ คือ :- **ธุรวาหี, โธรยฺห.**

อธิกโต บุคคลผู้ปกครอง(หัวหน้า) **ควํ** ซึ่งวัว **โควินฺโท** ชื่อว่าโควินทะ(ผู้ปกครองวัว).

๔๙๗. **วโห จ ขนฺธเทโสถ กกุโธ กกุ วุจฺจเต**
อโถ วิสาณํ สิงฺคํ จ รตฺตคาวี ตุ โรหิณี.

ขนฺธเทโส ต้นคอ **วโห** ชื่อว่าวหะ (ต้นคอวัวที่ใส่แอก).

หนอกวัว ๒ ศัพท์ คือ :- **กกุธ** (กกุท), **กกุ.**

เขาสัตว์, เงี่ยง ๒ ศัพท์ คือ :- **วิสาณ, สิงฺค.**

แม่วัวแดง ๒ ศัพท์ คือ :- **รตฺตคาวี, โรหิณี.**

๔๙๘. **คาวี จ สิงฺคินี โค จ วญฺฌา ตุ กถฺยเต วสา**
นวปฺปสูติกา เธนุ วจฺฉกามา ตุ วจฺฉลา.

แม่วัว ๓ ศัพท์ คือ :- **คาวี, สิงฺคินี, โค.**

วญฺฌา แม่วัวหมัน **กถฺยเต** ท่านย่อมกล่าว **วสา** ว่าแม่วัวหมัน (**วญฺฌา, วสา** แม่วัวหมัน ๒).

นวปฺปสูติกา แม่วัวตัวคลอดใหม่ **เธนุ** ชื่อว่าเธนุ (แม่วัวนม).

วจฺฉกามา แม่วัวตัวรักลูก **วจฺฉรา** ชื่อว่าวัจฉรา (แม่วัวที่หวงลูก).

๔๙๙. **คคฺครี มนฺถนีตฺถี เทฺว สนฺทานํ ทามมุจฺจเต**
โคมิโฬฺห โคมโย นิตฺถี อโถ สปฺปิ ฆตํ ภเว.

ภาชนะสำหรับคนนมให้เป็นเนย ๒ ศัพท์ คือ :- **คคฺครี, มนฺถนี. เทฺว** ๒ ศัพท์ **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

เชือกผูกวัว ๒ ศัพท์ คือ :- **สนฺทาน, ทาม.**

โคมัย (มูลโค) ๒ ศัพท์ คือ :- **โคมิฬฺห, โคมย. อนิตฺถี** ๒ ศัพท์เป็นปุงลิงค์และ

นปุงสกลิงค์.

เนยใส ๒ ศัพท์ คือ :- สปฺปิ, ฆต.

๕๐๐. นวนีตํ ตุ โนนีตํ หยงฺควีนํ ฆตมณฺฑํ จ
ขีรํ ทุทฺธํ ปโย ถญฺญํ ตกฺกํ ตุ มถิตํ ปฺยถ.

เนยขัน ๒ ศัพท์ คือ :- นวนีต, โนนีต.

เนยเหลว ๒ ศัพท์ คือ :- หยงฺควีน, ฆตมณฺฑ.

น้ำนม ๔ ศัพท์ คือ :- ขีร, ทุทฺธ, ปย, ถญฺญ.

เปรียง ๒ ศัพท์ คือ :- ตกฺก, มถิต.

๕๐๑. ขีรํ ทธิ ฆตํ ตกฺกํ โนนีตํ ปญฺจ โครสา
อุรพฺโภ เมณฺฑ เมสา จ อุรโณ อวิ เอฬโก.

อิเม สิ่งเหล่านี้ อิติ คือ ขีร น้ำนม ทธิ นมส้ม ฆตํ เนยใส ตกฺกํ เปรียง โนนีตํ และเนยขัน ปญฺจ โครสา ชื่อว่าโครส ๕ อย่าง (ปัญจโครส).

แกะ ๖ ศัพท์ คือ :- อุรพฺภ, เมณฺฑ, เมส, อุรณ, อวิ, เอฬก.

๕๐๒. วสุโส ตุวโช ฉคลโก โอฏฺโฐ ตุ กรโภ ภเว
คทฺรโภ ตุ ขโร วุตฺโต อุรณี ตุ อชี อชา.

แพะ ๓ ศัพท์ คือ :- วสุส (วสุต), อช, ฉคลก.

อูฐ ๒ ศัพท์ คือ :- โอฏฺฐ, กรภ.

ลา ๒ ศัพท์ คือ :- คทฺรภ, ขร.

แม่แกะ ๒ ศัพท์ คือ :- อุรณี, อวี.

แม่แพะ ๒ ศัพท์ คือ :- อชี, อชา.

เวสฺสวคฺโค เวสสวรรค อิติ จบแล้ว.

๔.๔. สุททวรรค

๕๐๓. สุทฺโทนฺตวณฺโณ วสโล สํกิณฺณา มาคธาทโย
มาคโธ สุทฺทขตฺตาโช อุคฺโค สุทฺทาย ขตฺตโช.

ตระกูลศูทร ๓ ศัพท์ คือ :- สุทฺท, อนฺตวณฺณ, วสล.

มาคธาทโย ตระกูลมาคธะเป็นต้น สํกิณฺณา เป็นตระกูลผสม, สุทฺทขตฺตาโช ลูกที่เกิดจากหญิงตระกูลกษัตริย์ฝ่ายชายตระกูลศูทร มาคโธ ชื่อว่ามาคธะ, สุทฺทาย ขตฺตโช ลูกที่เกิดจากหญิงตระกูลศูทรฝ่ายชายตระกูลกษัตริย์ อุคฺโค ชื่อว่าอุคคะ.

๕๐๔. ทฺวิชา ขตฺติยโช สูโต การุ ตุ สิปฺปิโก ปุเม
สงฺฆาโต ตุ สชาตีนํ เตสํ เสณิ ทฺวิสฺวจฺจเต.

ทฺวิชา ขตฺติยโช ลูกที่เกิดจากหญิงตระกูลพราหมณ์ฝ่ายชายตระกูลกษัตริย์ สูโต ชื่อว่าสูตะ.

นายช่าง ๒ ศัพท์ คือ :- การุ, สิปฺปิก. ปุเม ๒ ศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

สงฺฆาโต หมู่ เตสํ แห่งนายช่างเหล่านั้น สชาตีนํ ผู้มีตระกูลเสมอกัน อุจฺจเต ท่านย่อมเรียก เสณี ว่าเสณี, ทฺวีสุ เสณีศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

๕๐๕. ตจฺฉโก ตนฺตวาโย จ รชโก จ นหาปิโต
ปญฺจโม จมฺมกาโรติ การโว ปญฺจิเม สิยุํ.

อิเม ปญฺจ บุคคล ๕ จำพวกเหล่านี้ อิติ คือ ตจฺฉโก ช่างไม้ ตนฺตวาโย ช่างหูก รชโก ช่างย้อม นหาปิโต ช่างกลบก(ช่างแต่งทรงผม) จมฺมกาโร และช่างหนัง (ช่างรองเท้า) ปญฺจโม เป็นที่ ๕ การโว จัดเป็นนายช่าง.

๕๐๖. ตจฺฉโก วฑฺฒกี มโต ปลคณฺโฑ ถปตฺยปิ
รถกาโรถ สุวณฺณ- กาโร นาฬิธโม ภเว.

ช่างไม้ ๕ ศัพท์ คือ :- ตจฺฉก, วฑฺฒกี, ปลคณฺฑ, ถปติ, รถการ.

ช่างทอง ๒ ศัพท์ คือ :- สุวณฺณการ, นาฬิธม.

๕๐๗. ตนฺตวาโย เปสกาโร มาลากาโร ตุ มาลิโก
กุมฺภกาโร กุลาโลถ ตุนฺนวาโย จ โสจิโก.

ช่างหูก ๒ ศัพท์ คือ :- ตนฺตวาย, เปสการ.

ช่างดอกไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **มาลาการ, มาลิก.**

ช่างหม้อ ๒ ศัพท์ คือ :- **กุมฺภการ, กุลาล.**

ช่างชุน, ช่างเย็บ ๒ ศัพท์ คือ :- **ตุนฺนวาย, โสจิก.**

๕๐๘. **จมฺมกาโร รถกาโร กปฺปโก ตุ นหาปิโต**
รงฺคาชีโว จิตฺตกาโร ปุกฺกุโส ปุปฺผฉฑฺฑโก.

ช่างหนัง ๒ ศัพท์ คือ :- **จมฺมการ, รถการ.**

ช่างกัลบก ๒ ศัพท์ คือ :- **กปฺปก, นหาปิต.**

จิตกร, ช่างเขียน ๒ ศัพท์ คือ :- **รงฺคาชีว, จิตฺตการ.**

คนทิ้งดอกไม้ (คนทิ้งอุจจาระ) ๒ ศัพท์ คือ :- **ปุกฺกุส, ปุปฺผฉฑฺฑก.**

๕๐๙. **เวโน วิลีวกาโร จ นฬกาโร สมา ตโย**
จุนฺทกาโร ภมกาโร กมฺมาโร โลหการโก.

ช่างสาน ๓ ศัพท์ คือ :- **เวน, วิลีวการ, นฬการ. ตโย** ทั้ง ๓ ศัพท์ **สมา** มีอรรถเหมือนกัน.

ช่างกลึง ๒ ศัพท์ คือ :- **จุนฺทการ, ภมการ.**

ช่างเหล็ก ๒ ศัพท์ คือ :- **กมฺมาร, โลหการก.**

๕๑๐. **นินฺเนชโก จ รชโก เนตฺติโก อุทหารโก**
วีณาวาที เวณิโกถ- สุกาโร อุสุวฑฺฒกี.

ช่างย้อม ๒ ศัพท์ คือ :- **นินฺเนชก, รชก.**

ช่างชล(ผู้นำน้ำไปด้วยเหมือง) ๒ ศัพท์ คือ :- **เนตฺติก, อุทหารก.**

ช่างดีดพิณ ๒ ศัพท์ คือ :- **วีณาวาที, เวณิก.**

ช่างศร ๒ ศัพท์ คือ :- **อุสุการ, อุสุวฑฺฒกี.**

๕๑๑. **เวณุธโม เวณวิโก ปาณิวาโท ตุ ปาณิโม**
ปูปิโย ปูปปณิโย โสณฺฑิโก มชฺชวิกฺกยี.

คนเป่าขลุ่ย ๒ ศัพท์ คือ :- **เวณุธม, เวณวิก.**

คนปรบมือ ๒ ศัพท์ คือ :- **ปาณิวาท, ปาณิม.**

คนขายขนม ๒ ศัพท์ คือ :- **ปูปิย, ปูปปณิย.**

คนขายเหล้า ๒ ศัพท์ คือ :- **โสณฺฑิก, มชฺชวิกฺกยี.**

๕๑๒. มายา ตุ สมฺพรี มายา- การ ตุ อินฺทชาลิโก.
๕๑๓. โอรพฺภิกสูกริกา มาควิกา เต จ สากุณิกา
หนฺตฺวา ชีวนฺเตฬก- สูกรมิคปกฺขิโน กมโต.

มายากล ๒ ศัพท์ คือ :- **มายา, สมฺพรี.**

นักเล่นกล ๒ ศัพท์ คือ :- **มายาการ, อินฺทชาลิก.**

เย บุคคลเหล่าใด **หนฺตฺวา** ฆ่าแล้ว **เอฬกสูกรมิคปกฺขิโน** ซึ่งแกะ หมู เนื้อและนก **ชีวนฺติ** ย่อมเป็นอยู่, **เต** บุคคลเหล่านั้น **โอรพฺภิกา** ชื่อว่าโอรัพภิกะ(คนฆ่าแกะ) **สูกริกา** ชื่อว่าสูกริกะ(คนฆ่าหมู) **มาควิกา** ชื่อว่ามาควิกะ(พรานเนื้อ) **สากุณิกา** และชื่อว่าสากุณิกะ(พรานนก) **กมโต** ตามลำดับ.

๕๑๔. วาคุริโก ชาลิโกถ ภารวาโห ตุ ภาริโก
เวตนิโก ตุ ภตโก กมฺมกโรถ กิงฺกโร
ทาโส จ เจตโก เปสฺโส ภจฺโจ จ ปริจาริโก.

คนดักข่าย ๒ ศัพท์ คือ :- **วาคุริก** (วาคริก), **ชาลิก.**

คนแบกหาม ๒ ศัพท์ คือ :- **ภารวาห, ภาริก.**

ลูกจ้าง ๓ ศัพท์ คือ :- **เวตนิก, ภตก, กมฺมกร** (กมฺมการ).

ทาส ๖ ศัพท์ คือ :- **กิงฺกร, ทาส, เจตก, เปสฺส, ภจฺจ, ปริจาริก.**

๕๑๕. อนฺโตชาโต ธนกฺกีโต ทาสพฺโยปคโต สยํ
ทาสา กรมรานีโตจฺ- เจวํ เต จตุธา สิยุํ.

เต ทาสา ทาสเหล่านั้น **สิยุํ** พึงมี **อิจฺเจวํ** อย่างนี้คือ **อนฺโตชาโต** ทาสเกิดในเรือน **ธนกฺกีโต** ทาสที่ซื้อมาด้วยเงิน **สยํ ทาสพฺโยปคโต** ทาสที่ยอมตัวเข้าไปเป็นทาสเอง **กรมรานีโต** และทาสเชลย.

๕๑๖. อทาโส ตุ ภุชิสฺโสถ นีโจ ชมฺโม นิหีนโก
นิกฺโกสชฺโช อกิลาสุ มนฺโท ตุ อลโสปฺยถ.

อทาโส บุคคลผู้ไม่ใช่ทาส **ภุชิสฺโส** ชื่อว่าภุชชิสสะ(คนที่ได้รับอิสรภาพจากการเป็นทาส).

คนเลว ๓ ศัพท์ คือ :- **นีจ, ชมฺม, นิหีนก** (นิหีน).

คนขยัน ๒ ศัพท์ คือ :- **นิกฺโกสชฺช, อกิลาสุ.**

คนขี้เกียจ ๒ ศัพท์ คือ :- **มนฺท, อลส.**

๕๑๗. **สปาโก เจว จณฺฑาโล** **มาตงฺโค สปโจ ภเว**
ตพฺเภทา มิลกฺขชาติ **กิราตสวราทโย.**

คนจัณฑาล ๔ ศัพท์ คือ :- **สปาก, จณฺฑาล, มาตงฺค, สปจ.**

มิลกฺขชาติ ตระกูลของคนป่าเถื่อน **กิราตสวราทโย** มีกิราตะและสวระเป็นต้น (อาทิศัพท์เอา วาชิก คนป่าเถื่อน) **ตพฺเภทา** เป็นประเภทพิเศษของจัณฑาลนั้น.

๕๑๘. **เนสาโท ลุทฺทโก พฺยาโธ** **มิคโว ตุ มิคพฺยโธ.**
สารเมยฺโย จ สุนโข **สุโน โสโณ จ กุกฺกุโร**

๕๑๙. **สุวาโน สุวาโน สาฬูโร** **สูโน สาโน จ สา ปุเม**
อุมฺมตฺตาทิตมาปนฺโน **อฬกฺโกติ สุโน มโต.**

นายพราน ๓ ศัพท์ คือ :- **เนสาท, ลุทฺทก, พฺยาธ.**

พรานเนื้อ ๒ ศัพท์ คือ :- **มิคว, มิคพฺยธ.**

สุนัข ๑๑ ศัพท์ คือ :- **สารเมยฺย, สุนข, สุน, โสณ, กุกฺกุร, สุวาน, สุวาน, สาฬูร, สูน, สาน, สา. ปุเม** สาศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.

สุโน สุนัข **อาปนฺโน** ตัวถึง **อุมฺมตฺตาทิํ** ซึ่งความเป็นเบ้าเป็นต้น **มโต** ถูกรู้แล้ว **อฬกฺโกติ** ว่าอฬักกะ (หมาบ้าเป็นต้น).

๕๒๐. **สาพนฺธนํ คทฺทูโล** **ทีปโก ตุ จ เจฏฺโก**
พนฺธนํ คณฺฐิปาโสถ **วากรา มิคพนฺธนี.**

สาพนฺธนํ เครื่องผูกซึ่งสุนัข **คทฺทูโล** ชื่อว่าคัททูละ(เชือกหนังล่ามที่คอสุนัข).

สัตว์ต่อ (เช่น นกต่อ) ๒ ศัพท์ คือ :- **ทีปก, เจฏก (โอกฺก, โอกฺกจร).**

บ่วง, แร้ว, จั่น, กับดัก ๒ ศัพท์ คือ :- **พนฺธน, คณฺฐิ, ปาส.**

บ่วงดักสัตว์, ข่าย ๒ ศัพท์ คือ :- **วากรา** (วาคุรา), **มิคพนฺธนี.**

๕๒๑. **ถิยํ กุเวณี กุมีนํ** **อานโย ชาลมุจฺจเต**
อาฆาตนํ วธฏฺฐานํ **สูนา ตุ อธิโกฏฺฏนํ.**

ไซ, ลอบ ๒ ศัพท์ คือ :- **กุเวณี, กุมีน. ถิยํ** กุเวณีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

แห, อวน ๒ ศัพท์ คือ :- **อานย, ชาล.**

โรงฆ่าสัตว์ ๒ ศัพท์ คือ :- **อาฆาตน, วธฏฺฐาน.**

เขียง ๒ ศัพท์ คือ :- **สูนา, อธิโกฏฺฏน.**

๕๒๒. ตกฺกโร โมสโก โจโร เถเนกาคาริโก สมา
เถยฺยญฺจ โจริกา โมโส เวโม วายนหตฺถโก.

โจร, ขโมย ๕ ศัพท์ คือ :- ตกฺกร, โมสก, โจร, เถน, เอกาคาริก.
การลักขโมย ๓ ศัพท์ คือ :- เถยฺย, โจริกา, โมส.
กระสวยทอหูก ๒ ศัพท์ คือ :- เวม, วายนหตฺถก.

๕๒๓. สุตฺตํ ตนฺตุ ปุเม ตนฺตํ โปตฺถํ เลปฺยาทิกมฺมนิ
ปญฺจาลิกา โปตฺถลิกา วตฺถทนฺตาทินิมฺมิตา.

เส้นด้าย ๓ ศัพท์ คือ :- สุตฺต, ตนฺตุ, ตนฺต. ปุเม ตนฺตุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์.
โปตฺถํ โปตฺถศัพท์ เลปฺยาทิกมฺมนิ เป็นไปในการกระทำซึ่งรูปปั้นด้วยดินเหนียวเป็นต้น (อาทิศัพท์เอาทำด้วยไม้), วตฺถทนฺตาทินิมฺมิตา รูปที่ท่านกระทำด้วยผ้าและงาช้างเป็นต้น ปญฺจาลิกา ชื่อว่าปัญจาลิกา โปตฺถลิกา และชื่อว่าโปตถลิกา (ตุ๊กตา ๒).

๕๒๔. อุคฺฆาฏนํ ฆฏียนฺตํ กูปมฺพุพาหนํ ภเว
มญฺชูสา เปฬา ปิฏโก ตฺวิตฺถิยํ ปจฺฉิ เปฏโก.

๕๒๕. พฺยาภงฺคี ตฺวิตฺถิยํ กาโช สิกฺกา ตฺวตฺราวลมฺพนํ
อุปาหโน วา ปาทุตฺถี ตพฺเภทา ปาทุกาปฺยถ.

กูปมฺพุพาหนํ เครื่องตักน้ำจากบ่อ **อุคฺฆาฏนํ** ชื่อว่าอุคหาฏนะ **ฆฏียนฺตํ** และชื่อว่าฆฏียันตะ (คันโพงตักน้ำ, ถังสำหรับตักน้ำจากบ่อ ๒).

หีบไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **มญฺชูสา, เปฬา** (เปฏา).

ตะกร้า, กระบุง, กระเช้า ๓ ศัพท์ คือ :- **ปิฏก, ปจฺฉิ, เปฏก. อิตฺถิยํ** ปจฺฉิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

ไม้คาน ๒ ศัพท์ คือ :- **พฺยาภงฺคี, กาช** (กาจ, วิช). **อิตฺถิยํ** พฺยาภงฺคีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

อวลมฺพนํ เชือกและหวายที่ท่านแขวนไว้ **อตฺร** ที่ไม้คานนั้น **สิกฺกา** ชื่อว่าสิกกา (สายตะกร้า, สาแหลก).

รองเท้า ๒ ศัพท์ คือ :- **อุปาหน, ปาทุ.**

วา อุปาหนศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง, อิตฺถี ปาทุศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.
ปาทุกาที เขียงเท้าเป็นต้น **ตพฺเภทา** เป็นชนิดของรองเท้านั้น.

๕๒๖. วรตฺตา วทฺธิกา นทฺธี ภสฺตา จมฺมปสิพฺพกํ
โสณฺณาทฺยาวตฺตนี มุสา- ถ กุฏํ วา อโยฆโน.

เชือกหนัง ๓ ศัพท์ คือ :- วรตฺตา, วทฺธิกา, นทฺธี.

ถุงหนัง, กระเป๋าหนัง ๒ ศัพท์ คือ :- ภสฺตา, จมฺมปสิพฺพก.

โสณฺณาทฺยาวตฺตนี ภาชนะแม่พิมพ์หลอมทองคำเป็นต้น **มูสา** ชื่อว่ามูสา(เบ้า).

เพนินเหล็ก, ฆ้อนปอนด์ ๒ ศัพท์ คือ :- **กูฏ, อโยฆน.** **วา** ๒ ศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

๕๒๗. **กมฺมารภณฺฑา สณฺฑาโส** | **มุฏฺฐฺยาธิกรณิตฺถิยํ**
ตพฺภสฺตา คคฺครี นารี | **สตฺถํ ตุ ปิปฺผลํ ภเว.**

สณฺฑาส คีม, **มุฏฺฐิ** ฆ้อนเหล็ก, **อธิกรณี** ทั่ง (แท่นเหล็กใช้รองรับในการตีโลหะ) **อิตฺถิยํ** มุฏฐิและอธิกรณีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์, **อิเม** วัตถุเหล่านี้ **กมฺมารภณฺฑา** เป็นเครื่องมือของช่างเหล็ก.

ตพฺภสฺตา ถุงหนังของช่างเหล็กนั้น **คคฺครี** ชื่อว่าคัคครี (ถุงหนังสำหรับสูบลม).

สตฺถํ มีดตัด (ของช่างเหล็กนั้น) **ปิปฺผลํ** ชื่อว่าปิปผละ (กรรไกรตัดเหล็ก).

๕๒๘. **สาโณ ตุ นิกโส วุตฺโต** | **อารา ตุ สูจิวิชฺฌนํ**
ขโร กกโจนิตฺถี | **สิปฺปํ กมฺมํ กลาทิกํ.**

หินฝนทอง ๒ ศัพท์ คือ :- **สาณ, นิกส.**

เหล็กแหลม, ตาปู ๒ ศัพท์ คือ :- **อารา, สูจิวิชฺฌน.**

เลื่อย ๒ ศัพท์ คือ :- **ขร, กกจ.** **อนิตฺถี** กกจศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

กมฺมํ การงาน **กลาทิกํ** มีกลา(ศิลปะการแสดงอย่างใดอย่างหนึ่งใน ๖๔ อย่าง มีการฟ้อนรำและการบรรเลงเป็นต้นที่กล่าวไว้ในคัมภีร์วัจฉายนะ)เป็นต้น **สิปฺปํ** ชื่อว่าสิปปะ (ศิลปะการแสดง).

๕๒๙. **ปฏิมา ปฏิพิมฺพญฺจ** | **พิมฺโพ ปฏินิธีริโต**
ตีสุ สโม ปฏิภาโค | **สนฺนิกาโส สริกฺขโก.**

๕๓๐. **สมาโน สทิโส ตุลฺโย** | **สงฺกาโส สนฺนิโภ นิโภ**
โอปมฺมมุปมานํ จุ- | **ปมา ภติ ตุ นาริยํ.**

๕๓๑. **นิพฺเพโส เวตนํ มูลฺยํ** | **ชูตํ ตฺวนิตฺถี เกตวํ**
ธุตฺโตกฺขธุตฺโต กิตโว | **ชูตการกฺขเทวิโน.**

รูปเหมือน ๔ ศัพท์ คือ :- **ปฏิมา, ปฏิพิมฺพ, พิมฺพ, ปฏินิธิ.**

เสมอ, เหมือนกัน ๑๐ ศัพท์ คือ :- **สม, ปฏิภาค, สนฺนิกาส, สริกฺขก, สมาน, สทิส, ตุลฺย, สงฺกาส, สนฺนิภ, นิภ.** **ตีสุ** ศัพท์ทั้งหมดเป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

การอุปมา, เปรียบเทียบ ๓ ศัพท์ คือ :- **โอปมฺม, อุปมาน, อุปมา.**

ค่าจ้าง ๔ ศัพท์ คือ :- **ภติ, นิพฺเพส, เวตน, มูลฺย.**

การเล่นสกา ๒ ศัพท์ คือ :- **ชุต, เกตว.** **อนิตฺถี** ชูตศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

นักเล่นสกา ๕ ศัพท์ คือ :- **ธุตฺต, อกฺขธุตฺต, กิตว, ชูตการ, อกฺขเทวี.**

๕๓๒. **ปาฏิโภค ตุ ปฏิภู** **อกฺโข ตุ ปาสโก ภเว**
ปุเม วาฏฺธาปทํ สาริ- **ผลเกถ ปโณพฺภุโต.**

ผู้ค้ำประกัน ๒ ศัพท์ คือ :- **ปาฏิโภค, ปฏิภู.**

ลูกบาศก์ ๒ ศัพท์ คือ :- **อกฺข, ปาสก.**

อฏฺธาปทํ (อฏฺธปทํ) อฏฺธาปทศัพท์ **สาริผลเก** เป็นไปในกระดานสำหรับเล่นสกา, **วา ปุเม** อฏฺธาปทศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์บ้าง.

สิ่งของเดิมพัน ๒ ศัพท์ คือ :- **ปณ, อพฺภุต.**

๕๓๓. **กิณฺณํ ตุ มทิราพีเช** **มธุ มธฺวาสเว มตํ**
มทิรา วารุณี มชฺชํ **สุราสโว ตุ เมรยํ.**

กิณฺณํ กิณฺณศัพท์ **มตํ** ท่านรู้แล้ว **มธฺวาสเว** ในเมรัยที่ดองด้วยดอกมะซาง.

สุรา(เหล้า), ของมึนเมา ๔ ศัพท์ คือ :- **มทิรา, วารุณี, มชฺช, สุรา.**

เมรัย ๒ ศัพท์ คือ :- **อาสว, เมรย.**

๕๓๔. **สรโก จสโกนิตฺถี** **อาปานํ ปานมณฺฑลํ.**

๕๓๕. **เยตฺรภูริปฺปโยคตฺตา** **โยคิเกถสฺมิมีริตา**
ลิงฺคนฺตเรปิ เต เณยฺยา **ตทฺธมฺมตฺตาญฺญวุตฺติยํ.**

ถ้วยสำหรับดื่มเหล้า ๒ ศัพท์ คือ :- **สรก, จสก.** **อนิตฺถี** ทั้ง ๒ ศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ร้านสุรา, โรงดื่มสุรา ๒ ศัพท์ คือ :- **อาปาน, ปานมณฺฑล.**

อตฺร ในสุททวรรคนี้ **เย โยคิกา** ศัพท์ที่ตรงกับความหมายมี ตจฺฉก และ สุวณฺณการ เป็นต้นเหล่าใด **(มยา)** อันเรา **อีริตา** กล่าวแล้ว **เอกสฺมึ** ในปุงลิงค์อย่างเดียวเท่านั้น **ภูรปฺปโยคตฺตา** เพราะเห็นมีอุทาหรณ์มากในคัมภีร์ต่างๆ, **เต** ศัพท์ที่ตรงกับความหมายมีตัจฉกะและสุวัณณการะเป็นต้นเหล่านั้น **อญฺญวุตฺติยํ** เมื่อความเป็นอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์อื่นจากปุงลิงค์ **สติ** มีอยู่, **เณยฺยา** นักศึกษาพึงทราบ **ลิงฺคนฺตรปิ** ว่ามีแม้ในอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์อื่นจากปุงลิงค์ **ตทฺธมฺมตฺตา** เพราะเป็นวิเสสนะของวิเสสยะนั้น.

สุทฺทวคฺโค สุททวรรค **อิติ** จบแล้ว.

จตุพฺพณฺณวคฺโค จตุพพรรณวรรค **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

----

๒. ภูกัณฑ์ ๕. อรัญญวรรค

๕๓๖. **อรญฺญํ กานนํ ทาโย คหณํ วิปินํ วนํ**
อฏวิตฺถี มหารญฺญํ ตฺวรญฺญานิตฺถิยํ ภเว.

ป่า ๗ ศัพท์ คือ :- **อรญฺญ, กานน, ทาย, คหณ, วิปิน, วน, อฏวิ.**

อิตฺถี อฏวิ(อฏวี)ศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ป่าใหญ่ ๓ ศัพท์ คือ :- **มหารญฺญ, อรญฺญ, อรญฺญานี. อนิตฺถิยํ** อรญฺญานีศัพท์เป็นไปในอิถีลิงค์ (ปกฎฺธ, วน, ปวน = ป่าใหญ่ ๓).

๕๓๗. **นครา นาติทูรสฺมึ สนฺเตหิ โยภิโรปิโต**
ตรุสณฺโฑ ส อาราโม ตโถปวนมุจฺจเต.

โย ตรุสณฺโฑ หมู่แห่งต้นไม้ใด **สนฺเตหิ** อันสัตบุรุษทั้งหลาย **อภิโรปิโต** ปลูกไว้แล้ว **นาติทูรสฺมึ** ในที่ไม่ไกลเกินไป **นครา** จากนคร **อิตฺถิ** มีอยู่ **โส ตรุสณฺโฑ** หมู่แห่ง ต้นไม้นั้น **อุจฺจเต** ย่อมถูกเรียก **อาราโม** ว่าอารามะ **อุปวนํ** และว่าอุปวนะ(สวน ๒).

๕๓๘. **สพฺพาสาธารณารญฺญํ รญฺญมุยฺยานมุจฺจเต**
เญยฺยํ ตเทว ปมท- วนมนฺเตปุโรจิตํ.

อรญฺญํ ป่า **สพฺพสาธารณํ** อันทั่วไปแก่คนทั้งปวง **รญฺญํ** ของพระราชา **อุจฺจเต** ย่อมถูกเรียก **อุยฺยานํ** ว่าอุยยานะ (อุทยานแห่งชาติ).

ตเทว ป่าอุทยานนั่นเทียว **อนฺเตปุโรจิตํ** อันสมควรต่อนางสนมเท่านั้น **เญยฺยํ** นักศึกษาพึงทราบ **ปมทวนํ** ว่าปมทวนะ (อุทยานส่วนพระองค์).

๕๓๙. **ปนฺติ วีถฺยวลี เสณิ ปาฬิ เลขา ตุ ราชิ จ**
ปาทโป วิฏปี รุกฺโข อโค สาโล มหีรุโห.

๕๔๐. **ทุโม ตรุ กุโช สาขี ตจฺโฉ ตุ ขุทฺทปาทโป**
ผลนฺติ เย วินา ปุปฺผํ เต วุจฺจนฺติ วนปฺปติ.

แถวแนว ๕ ศัพท์ คือ :- **ปนฺติ, วีถิ, อวลิ, เสณี, ปาฬิ.**

ราวป่า ๒ ศัพท์ คือ :- **เลขา, ราชิ.**

ต้นไม้ใหญ่ ๑๐ ศัพท์ คือ :- **ปาทป, วิฏปี, รุกฺข, อค, สาล, มหีรุห, ทุม, ตรุ, กุช, สาขี.**

ขุทฺทปาทโป ต้นไม้เล็กๆ **ตจฺโฉ** ชื่อว่าตัจฉะ (พุ่มไม้).

เย ต้นไม้เหล่าใด **วินา** เว้นแล้ว **ปุปฺผํ** ซึ่งดอก **ผลนฺติ** ย่อมออกผล, **เต** ต้นไม้เหล่านั้น **วุจฺจนฺติ** ท่านย่อมเรียก **วนปฺปติ** ว่าวนัปปติ (ต้นไม้เจ้าป่า).

๕๔๑. ผลปากาวสาเน โย มรโตฺยสธิ สา ภเว
ตีสุ วญฺฌาผลา จาถ ผลิโน ผลวา ผลี.

โย ต้นกล้วยเป็นต้นใด **มรติ** ย่อมตาย **ผลปากาวสาเน** ในที่สุดแห่งผลสุก, **สา** ต้นกล้วยเป็นต้นนั้น **โอสธิ** ชื่อว่าโอสธิ (ไม้ที่ตายเมื่อมีผลสุก).

ต้นไม้ไม่มีผล ๒ ศัพท์ คือ :- **วญฺฌา, อผลา.**

ต้นไม้มีผล ๓ ศัพท์ คือ :- **ผลิน, ผลวนฺตุ, ผลี.**

๕๔๒. สมฺผุลฺลิโต ตุ วิกโจ ผุลฺโล วิกสิโต ติสุ
สิโรคฺคํ สิขโรนิตฺถี สาขา ตุ กถิตา ลตา.

ต้นไม้ที่มีดอกบาน ๔ ศัพท์ คือ :- **สมฺผุลฺลิต, วิกจ, ผุลฺล, วิกสิต. ตีสุ** ศัพท์ทั้ง ๔ เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

ยอดไม้ ๓ ศัพท์ คือ :- **สิร, อคฺค, สิขร. อนิตฺถี** สิขรศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

กิ่งไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **สาขา, ลตา. กถิตา** ท่านกล่าวว่ามีอรรถเหมือนกัน.

๕๔๓. ทลํ ปลาสํ ฉทนํ ปณฺณํ ปตฺตํ ฉโท ปฺยถ
ปลฺลโว วา กิสลยํ ทวุพฺภินฺเน ตุ องฺกุโร.

ใบไม้ ๖ ศัพท์ คือ :- **ทล, ปลาส, ฉทน, ปณฺณ, ปตฺต, ฉท.**

ใบอ่อน, ก้านใบอ่อน ๒ ศัพท์ คือ :- **ปลฺลว, กิสลย. วา** ปลฺลวศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

องฺกุโร องฺกุรศัพท์ **ทวุพฺภินฺเน** เป็นไปในหน่อที่แตกขึ้นมา.

๕๔๔. มกุฬํ วา กุฏฺมโล ขารโก ตุ จ ชาลกํ
กลิกา โกรโกนิตฺถี วณฺฏํ ปุปฺผาทิพนฺธนํ.

ดอกตูม ๒ ศัพท์ คือ :- **มกุฬ, กุฏฺมล** (กุฏฺมล). **วา** มกุฬศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

ดอกไม้กำลังผลิ (เริ่มผลิดอกเป็นปุ่มเล็กๆ) ๒ ศัพท์ คือ :- **ขารก, ชาลก.**

ดอกไม้ใกล้จะบาน (กำลังแย้ม) ๒ ศัพท์ คือ :- **กลิกา, โกรก. อนิตฺถี** โกรกศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ปุปฺผาทิพนฺธนํ ขั้วของดอกไม้เป็นต้น **วณฺฏํ** ชื่อว่าวัณฏะ (ขั้ว, ก้าน).

๕๔๕. ปสโว กุสุมํ ปุปฺผํ ปราโค ปุปฺผโช รโช
มกรนฺโท มธุ มตํ ถวโก ตุ จ โคจฺฉโก.

ดอกไม้ ๓ ศัพท์ คือ :- **ปสว, กุสุม, ปุปฺผ.**
รโช ละออง **ปุปฺผโช** อันเกิดในดอกไม้ **ปราโค** ชื่อว่าปราคะ(เกษรดอกไม้).
น้ำหวานดอกไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **มกรนฺท, มธุ.**
ช่อดอกไม้, พวงดอกไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **ถวก, โคจฺฉก.**

๕๔๖. **ผเล ตฺวาเม สลาฏุตฺโต ผลํ ตุ ปกฺกมุจฺจเต**
จมฺปกมฺพาทิ กุสุม- ผลนามํ นปุํสเก.

สลาฏุ สลาฏุศัพท์ **อุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว **ผเล** ในผล **อาเม** อันดิบ (ผลไม้ดิบ).
ปกฺกํ ผลสุก **อุจฺจเต** ท่านย่อมเรียก **ผลํ** ว่าผละ (ผลไม้สุก).
จมฺปกมฺพาทิ จมฺปกและอมฺพศัพท์เป็นต้น **กุสุมผลนามํ** อันเป็นชื่อของดอกไม้และต้นไม้ **นปุํสเก** เป็นไปในนปุงสกลิงค์.

๕๔๗. **มลฺลิกาที ตุ กุสุเม สลิงฺคา วีหโย ผเล**
ชมฺพูตฺถี ชมฺพุวํ ชมฺพุ วิฏโป วิฏภีตฺถิยํ.

มลฺลิกาที มลฺลิกาศัพท์เป็นต้น **วตฺตมานา** อันเป็นไปอยู่ **กุสุเม** ในดอกไม้ **สลิงฺคา** มีลิงค์เป็นของตนเอง (ไม่เปลี่ยนลิงค์).
วีหโย ศัพท์ที่เกี่ยวข้องกับต้นข้าว **วตฺตมานา** อันเป็นไปอยู่ **ผเล** ในผล **สลิงฺคา** มีลิงค์เป็นของตนเอง.
ต้นหว้า ๓ ศัพท์ คือ :- **ชมฺพู, ชมฺพุว, ชมฺพุ.** **อิตฺถี** ๓ ศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.
ค่าคบไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **วิฏป, วิฏภี.** **อิตฺถิยํ** วิฏภีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๕๔๘. **มูลมารพฺภ สาขนฺโต ขนฺโธ ภาโค ตรุสฺสถ**
โกฏโรนิตฺถิยํ รุกฺขจฺ- ฉิทฺเท กฏฺฐํ ตุ ทารุ จ.

ภาโค ส่วนใดส่วนหนึ่งของต้นไม้ **อารพฺภ** เริ่ม **มูลํ** ซึ่งราก **สาขนฺโต** ถึงกิ่ง(มีกิ่งเป็นที่สุด) **ขนฺโธ** ชื่อว่าขันธะ (ลำต้น).
โกฏโร โกฏรศัพท์ **รุกฺขจฺฉิทฺเท** เป็นไปในโพรงของต้นไม้ **อนิตฺถิยํ** โกฏรศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.
ฟืน, ไม้แห้ง ๒ ศัพท์ คือ :- **กฏฺฐ, ทารุ.**

๕๔๙. **พุนฺโธ มูลญฺจ ปาโทถ สงฺกุตฺโต ขาณุนิตฺถิยํ**
กรหาฏํ ตุ กนฺโทถ กลีโร มตฺถโก ภเว.

ราก ๓ ศัพท์ คือ :- **พุนฺธ, มูล, ปาท.**

ตอไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **สงฺกุ, ขาณุ. อุตฺโต** สงฺกุศัพท์ท่านกล่าวว่าเป็นปุงลิงค์, **อนิตฺถิยํ** ขาณุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

เง่าในดิน, หัว ๒ ศัพท์ คือ :- **กรหาฏ, กนฺท.**

หน่อที่งอกจากหัว ๒ ศัพท์ คือ :- **กลีร, มตฺถก.**

๕๕๐. **วลฺลรี มญฺชรี นารี วลฺลี ตุ กถิตา ลตา**
ถมฺโพ คุมฺโพ จ อกฺขนฺเธ ลตา วีรุ ปตานินี.

ช่อดอกไม้ ๒ ศัพท์ คือ :- **วลฺลรี, มญฺชรี. นารี** ทั้ง ๒ ศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

เถาวัลย์ ๒ ศัพท์ คือ :- **วลฺลี, ลตา.**

ถมฺโพ คุมฺโพ จ ถมฺพและคุมฺพศัพท์ **อกฺขนฺเธ** เป็นไปในกอไม้ที่มีลำต้นเล็ก(พุ่มไม้).

ลตา เถาวัลย์ **ปตานินี** อันมีกิ่งและใบเกาะเกี่ยวกัน (อันสะพรั่งไปด้วยกิ่งและใบ) **วีรุ** ชื่อว่าวีรุ (เถาวัลย์ที่มีกิ่งและใบดกหนา).

๕๕๑. **อสฺสตฺโถ โพธิ จ ทฺวีสุ นิโคฺรโธ ตุ วโฏ ภเว**
กพิฏฺโฐ จ กปิตฺโถถ ยญฺญงฺโค ตุ อุทุมฺพโร.

ต้นโพธิ์ ๒ ศัพท์ คือ :- **อสฺสตฺถ, โพธิ. ทฺวีสุ** โพธิศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

ต้นไทร ๒ ศัพท์ คือ :- **นิโคฺรธ, วฏ.**

ต้นมะขวิด ๒ ศัพท์ คือ :- **กพิฏฺฐ, กปิตฺถ.**

ต้นมะเดื่อ ๒ ศัพท์ คือ :- **ยญฺญงฺค, อุทุมฺพร.**

๕๕๒. **โกวิฬาโร ยุคปฺปตฺโต อุทฺทาโล วาตฆาตโก**
ราชรุกฺโข กตมาลินฺ- ทีวโร พฺยาธิฆาตโก.

ต้นทองหลาง ๒ ศัพท์ คือ :- **โกวิฬาร, ยุคปฺปตฺต.**

ต้นราชพฤกษ์ ๖ ศัพท์ คือ :- **อุทฺทาล, วาตฆาตก, ราชรุกฺข, กตมาล, อินฺทีวร, พฺยาธิฆาตก.**

๕๕๓. **หนฺตสโถ จ ชมฺภีโร วรโณ ตุ กเรริ จ**
กึสุโก ปาฬิภทฺโทถ วญฺชุโล ตุ จ เวตโส.

ต้นมะนาว ๒ ศัพท์ คือ :- **หนฺตสถ, ชมฺภีร (ชพฺภีร).**

ต้นกุ่ม ๒ ศัพท์ คือ :- **วรณ, กเรริ.**

ต้นกัลปังหา ๒ ศัพท์ คือ :- **กึสุก, ปาฬิภทฺท.**

ต้นโศก, ต้นไกร ๒ ศัพท์ คือ :- **วญฺชุล, เวตส.**

๕๕๔. อมฺพาฏโก ปีตนโก มธุโก ตุ มธุทฺทุโม
อโถ คุฬผโล ปีลุ โสภญฺชโน จ สิคฺคุ จ.
๕๕๕. สตฺตปณฺณี ฉตฺตปณฺโณ ตินิโส ตฺวติมุตฺตโก
กึสุโก ตุ ปลาโสถ อริฏฺโฐ เผณิโล ภเว.
๕๕๖. มาลูร เพลุวา พิลฺโล ปุนฺนาโค ตุ จ เกสโร
สาลโว ตุ จ โลทฺโทถ ปิยาโล สนฺนกทฺทุ จ.

ต้นมะกอก ๒ ศัพท์ คือ :- อมฺพาฏก, ปีตนก.
ต้นมะซาง ๒ ศัพท์ คือ :- มธุก, มธุทฺทุม.
ต้นชะเอมเถาว์ ๒ ศัพท์ คือ :- คุฬผล, ปีลุ.
ต้นมะรุม ๒ ศัพท์ คือ :- โสภญฺชน, สิคฺคุ.
ต้นตีนเป็ด ๒ ศัพท์ คือ :- สตฺตปาณิ, ฉตฺตปณฺณ.
ต้นเต็ง, ต้นอุโลก ๒ ศัพท์ คือ :- ตินิส, อติมุตฺตก.
ต้นทองกวาว ๒ ศัพท์ คือ :- กึสุก, ปลาส.
ต้นประคำดีควาย ๒ ศัพท์ คือ :- อริฏฺฐ, เผณิล.
ต้นมะตูม ๓ ศัพท์ คือ :- มาลูร, เพลุว, พิลฺล.
ต้นบุญนาค ๒ ศัพท์ คือ :- ปุนฺนาค, เกสร.
ต้นโลทท์ ๒ ศัพท์ คือ :- สาลว, โลทฺท.
ต้นมะหาด ๒ ศัพท์ คือ :- ปิยาล, สนฺนกทฺทุ.

๕๕๗. ลิโกจโก ตฺวงฺโกโล อถ คุคฺคุลุ โกสิโก
อมฺโพ จูโต สโห เตฺวโส สหกาโร สุคนฺธวา.
๕๕๘. ปุณฺฑรีโก จ เสตมฺโพ เสลุ ตุ พหุวารโก
เสปณฺณี กาสฺมิรี จาถ โกลี จ พทริตฺถิยํ.

ต้นปรู ๒ ศัพท์ คือ :- ลิโกจก, องฺโกล.
ต้นคำคูณ ๒ ศัพท์ คือ :- คุคฺคุลุ, โกสิก.
ต้นมะม่วง ๒ ศัพท์ คือ :- อมฺพ, จูต.

เอโส ต้นมะม่วงนั้น สุคนฺธวา อันมีกลิ่นหอม สโห ชื่อว่าสหะ สหกาโร และชื่อว่าสหการะ (มะม่วงหอม ๒).

ต้นมะม่วงสวาย (มีสีขาว) ๒ ศัพท์ คือ :- ปุณฺฑรีก, เสตมฺพ.

ต้นมะคำไก่ ๒ ศัพท์ คือ :- เสลุ, พหุวารก.

ต้นมะรื่น ๒ ศัพท์ คือ :- **เสปณฺณิ** (เสปณฺณี), **กาสฺมิรี.**
ต้นพุทรา ๒ ศัพท์ คือ :- **โกลี, พทรี.** อิตฺถิยํ ๒ ศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๕๕๙.	**โกลญฺจานิตฺถี พทโร**	**ปีลกฺโข ปีปฺผลิตฺถิยํ**
	ปาฏลี กณฺหวณฺฏา จ	**สาหุกณฺโฏ วิกงฺกโต.**
๕๖๐.	**ตินฺทุโก กาฬกฺขนฺโธ จ**	**ติมฺพรูสก ติมฺพรุ**
	เอราวโต ตุ นารงฺโค	**กุลโก กากตินฺทุโก.**
๕๖๑.	**กทมฺโพ ปิยโก นีโป**	**ภลฺลี ภลฺลาตโก ติสุ**
	ฌาวุโก ปิจุโล จาถ	**ติลโก ขุรโก ภเว.**

ต้นพุทรา ๒ ศัพท์ คือ :- **โกล, พทร.** อนิตฺถี ๒ ศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.
ต้นปลี, ชาพลู ๒ ศัพท์ คือ :- **ปิลกฺข, ปิปฺผลี.** อิตฺถิยํ ปิปฺผลีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.
ต้นแคฝอย ๒ ศัพท์ คือ :- **สาหุกณฺฏ, กณฺหวณฺฏา.**
ต้นตะขบ (ลำต้นมีหนาม) ๒ ศัพท์ คือ :- **สาหุกณฺฏ, วิกงฺกต.**
ต้นมะพลับ ๔ ศัพท์ คือ :- **ตินฺทุก, กาฬกฺขนฺธ, ติมฺพรูสก, ติมฺพรู.**
ต้นส้ม ๒ ศัพท์ คือ :- **เอราวต, นารงฺค.**
ต้นตะโก, มะเกลือ ๒ ศัพท์ คือ :- **กุลก, กากตินฺทุก.**
ต้นกระทุ่ม ๒ ศัพท์ คือ :- **กทมฺพ, ปิยก, นีป.**
ต้นรักดำ ๒ ศัพท์ คือ :- **ภลฺลี, ภลฺลาตก.** ตีสุ ภลฺลาตกศัพท์เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.
ต้นชิงชี่ ๒ ศัพท์ คือ :- **ฌาวุก, ปิจุล.**
ต้นหมากหอมควาย, ต้นเม่าควาย ๒ ศัพท์ คือ :- **ติลก, ขุรก.**

๕๖๒.	**จิญฺจา จ ตินฺติณี จาถ**	**คทฺทภณฺโฑ กปีตโน**
	สาโลสฺสกณฺโณ สชฺโชถ	**อชฺชุโน กกุโธ ภเว.**
๕๖๓.	**นิจุโล มุจลินฺโท จ**	**นีโปถ ปิยโก ตถา**
	อสโน ปีตสาโลถ	**โคลีโส ฌาฏโล ภเว.**
๕๖๔.	**ขีริกา ราชายตนํ**	**กุมฺภี กุมฺภิกา ภเว**
	ยูโป ตุ กมฺโก จาถ	**ปฏฺฏิ ลาขาปสาทโน.**
๕๖๕.	**อิงฺคุที ตาปสตรุ**	**ภุชปตฺโต ตุ อาภุชี**
	ปิจฺฉิลา สิมฺพลี ทฺวีสุ	**โรจโน โกฏสิมฺพลี.**

ต้นมะขาม ๒ ศัพท์ คือ :- จิญฺจา, ตินฺติณี.

ต้นมะสัง ๒ ศัพท์ คือ :- **คนฺธภณฺฑ, กปิตน.**

ต้นสาละ ๒ ศัพท์ คือ :- **สาล, อสฺสกณฺณ, สชฺช.**

ต้นกุ่ม ๒ ศัพท์ คือ :- **อชฺชุน, กกุธ.**

ต้นจิก ๓ ศัพท์ คือ :- **นิจุล, มุจลินฺท, นีป.**

ต้นประดู่ ๓ ศัพท์ คือ :- **ปิยก, อสน, ปีตสาล.**

ต้นสะคร้อ ๒ ศัพท์ คือ :- **โคลีส, ฌาฎล.**

ต้นเกตุ ๒ ศัพท์ คือ :- **ขีริกา, ราชายตน.**

ต้นแดงหมู ๒ ศัพท์ คือ :- **กุมฺภี, กุมุทิกา.**

ต้นหมาก ๒ ศัพท์ คือ :- **ยูป, กมุก.**

ต้นโลทท์แดง ๒ ศัพท์ คือ :- **ปฎฺฎี, ลาขาปสาทน.**

ต้นสำโรง ๒ ศัพท์ คือ :- **อิงฺคุที, ตาปสตรุ.**

ต้นเสมีด, ต้นแสม, ต้นราชดัด ๒ ศัพท์ คือ :- **ภุชปตฺต, อาภุชี.**

ต้นงิ้วบ้าน ๒ ศัพท์ คือ :- **ปิจฺฉิลา, สิมฺพลี. ทฺวีสุ** สิมฺพลีศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

ต้นงิ้วป่า ๒ ศัพท์ คือ :- **โรจน, โกฏสิมฺพลี** (กูฏสิมฺพลี).

๕๖๖.	**ปกิริโย ปูติโกถ**	**โรหี โรหิตโก ภเว**
	เอรณฺโฑ ตุ จ อามณฺโฑ	**อถ สตฺตุผลา สมี.**
๕๖๗.	**นตฺตมาโล กรญฺโชถ**	**ขทิโร ทนฺตธาวโน**
	โสมวกฺโก ตุ กทโร	**สลฺโล ตุ มทโน ภเว.**
๕๖๘.	**อถาปิ อินฺทสาโล จ**	**สลฺลกี ขารโก สิยา**
	เทวทารุ ภทฺททารุ	**จมฺเปยฺโย ตุ จ จมฺปโก.**

ต้นกระพังโหม (ตดหมา) ๒ ศัพท์ คือ :- **ปกิริย, ปูติก.**

ต้นทองหลางน้ำ ๒ ศัพท์ คือ :- **โรหี, โรหิตก.**

ต้นระหุ่ง ๒ ศัพท์ คือ :- **เอรณฺฑ, อามณฺฑ.**

ต้นสมี (ต้นสูงใหญ่) ๒ ศัพท์ คือ :- **สตฺตุผลา, สมี.**

ต้นกระเช้า ๒ ศัพท์ คือ :- **นตฺตมาล, กรญฺช.**

ต้นตะเคียน, ต้นสีเสียด ๒ ศัพท์ คือ :- **ขทิร, ทนฺตธาวน.**

ต้นพยอมขาว ๒ ศัพท์ คือ :- **โสมวกฺก, กทร.**

ต้นผักปราบ (มีหนาม) ๒ ศัพท์ คือ :- **สลฺล, มทน.**

ต้นช้างน้าว, อ้อยช้าง ๒ ศัพท์ คือ :- อินฺทสาล, สลฺลกี, ขารก.
ต้นเทพทาโร (ต้นฟืนเทวดา) ๒ ศัพท์ คือ :- เทวทารุ, ภทฺททารุ.
ต้นจำปา ๒ ศัพท์ คือ :- จมฺเปยฺย, จมฺปก.

๕๖๙. ปนโส กณฺฏกิผโล อภยา ตุ หรีตกี
อกฺโข วิภีตโก ตีสุ อมตามลกี ติสุ.
๕๗๐. ลพุโช ลิกุโจ จาถ กณิกาโร หุมฺปฺปโล
นิมฺโพริฏฺโฐ ปุจิมนฺโท กรโก ตุ จ ทาลิโม.
๕๗๑. สรโล ปูติกฏฺฐญฺจ กปิลา ตุ จ สีสปา
สามา ปิยงฺคุ กงฺคุปิ สิรีโส ตุ จ ภณฺฑิโล.
๕๗๒. โสณโก ทีฆวณฺโฏ จ วกุโล ตุ จ เกสโร
กาโกทุมฺพริกา เผคฺคุ นาโค ตุ นาคมาลิกา.

ต้นขนุน ๒ ศัพท์ คือ :- ปนส, กณฺฏกิผล.
ต้นสมอ ๒ ศัพท์ คือ :- อภยา, หรีตกี.
ต้นสมอพิเภก ๒ ศัพท์ คือ :- อกฺข, วิภีตก. ตีสุ วิภีตกศัพท์เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.
ต้นมะขามป้อม ๒ ศัพท์ คือ :- อมต, อมลกี. ตีสุ อมลกีศัพท์เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.
ต้นขนุนสำมะลอ ๒ ศัพท์ คือ :- ลพุช, ลิกุจ.
ต้นกรรณิกาเขา ๒ ศัพท์ คือ :- กณิการ, หุมฺปฺปล.
ต้นสะเดา ๒ ศัพท์ คือ :- นิมฺพ, อริฏฺฐ, ปุจิมนฺท.
ต้นทับทิม ๒ ศัพท์ คือ :- กรก, ทาลิม.
ต้นสน ๒ ศัพท์ คือ :- สรล, ปูติกฏฺฐ.
ต้นประดู่ลาย ๒ ศัพท์ คือ :- กปิลา, สีสปา.
ต้นประยงค์ ๓ ศัพท์ คือ :- สามา, ปิยงฺคุ, กงฺคุ.
ต้นทรีก, ต้นก้ามปู ๒ ศัพท์ คือ :- สิรีส, ภณฺฑิล.
ต้นเพกา ๒ ศัพท์ คือ :- โสณก, ทีฆวณฺฏ.
ต้นพิกุล ๒ ศัพท์ คือ :- วกุล(พกุล), เกสร.
ต้นมะปล้อง ๒ ศัพท์ คือ :- กาโกทุมฺพริกา, เผคฺคุ.
ต้นกากระทิง ๒ ศัพท์ คือ :- นาค, นาคมาลิกา.

๕๗๓. อโสโก วญฺชุโล จาถ ตกฺการี เวชยนฺติกา
ตาปิญฺโฉ จ ตมาโลถ กุฏโช คิริมลฺลิกา.

๕๗๔. อินฺทยโว ผเล ตสฺสาคฺ- คิมนฺโถ กณิกา ภเว
นิคุณฺฑิตฺถี สินฺทุวาโร ติณสุญฺญํ ตุ มลฺลิกา.

ต้นอโศก ๒ ศัพท์ คือ :- อโสก, วญฺชุล.

ต้นคนทา ๒ ศัพท์ คือ :- ตกฺการี, เวชยนฺติกา.

ต้นคูณ ๒ ศัพท์ คือ :- ตาปิญฺฉ, ตมาล.

ต้นมวกเหล็ก, อัญชันเขียว ๒ ศัพท์ คือ :- กุฏช, คิริมลฺลิกา.

อินฺทยโว อินฺทยวศัพท์ ผเล เป็นไปในผล ตสฺสา ของต้นมวกเหล็กนั้น (อินฺทยว ผลมวกเหล็ก).

ต้นคนทิสอ ๒ ศัพท์ คือ :- อคฺคิมนฺถ, กณิกา.

ต้นยางทราย ๒ ศัพท์ คือ :- นิคุณฺฑี, สินฺทุวาร. อิตฺถี นิคฺคุณฺฑีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ต้นมะลิ ๒ ศัพท์ คือ :- ติณสุญฺญ (ติณสูล), มลฺลิกา.

๕๗๕. เสผาลิกา นีลิกาถ อปฺโผฏา วนมลฺลิกา
พนฺธุโก ชยสุมนํ ภณฺฑิโก พนฺธุชีวโก.

๕๗๖. สุมนา ชาติสุมนา มาลตี ชาติ วสฺสิกี
ยูถิกา มาคธี ถาถ สตฺตลา นวมลฺลิกา.

ต้นสุพรรณิกา (มีดอกบานเวลากลางคืน) ๒ ศัพท์ คือ :- เสผาลิกา, นีลิกา.

ต้นมะลิวัลย์ (มะลิป่า) ๒ ศัพท์ คือ :- อปฺโผฏา, วนมลฺลิกา.

ต้นสะเอ้ง ๔ ศัพท์ คือ :- พนฺธุก, ชยสุมน, ภณฺฑิก, พนฺธุชีวก.

ต้นมะลุลี ๕ ศัพท์ คือ :- สุมนา, ชาติสุมนา, มาลตี, ชาติ, วสฺสิกี.

ต้นคัดเค้า ๒ ศัพท์ คือ :- ยูถิกา, มาคธี.

ต้นมะลิซ้อน ๒ ศัพท์ คือ :- สตฺตลา, นวมลฺลิกา.

๕๗๗. วาสนฺติตฺถี อติมุตฺโต กรวีโรสฺสมารโก
มาตุลุงฺโค พีชปูโร อุมฺมตฺโต ตุ จ มาตุโล.

๕๗๘. กรมนฺโท สุเสโน จ กุนฺทํ ตุ มาฆฺยมุจฺจเต
เทวตาโส ตุ ชีมูโต- ถามิลาโต มหาสหา.

๕๗๙. อโถ เสเรยฺยโก ทาสี กิกิราโต กุรณฺฏโก
อชฺชุโก สิตปณฺณาโส สมีรโณ ผณิชฺชโก.

๕๘๐. ชปา ตุ ชยสุมนํ กรีโร กกโจ ภเว
รุกฺขาทนี จ วนฺทากา จิตฺตโก ตุวคฺคิสญฺญิโต.

ต้นลำดวน ๒ ศัพท์ คือ :- **วาสนฺตี, อติมุตฺต.**

ต้นยี่โถ ๒ ศัพท์ คือ :- **กรวีร, อสฺสมารก.**

ต้นมะงั่ว, มะกรูด, ส้มโอ ๒ ศัพท์ คือ :- **มาตุลุงฺค, พีชปูร.**

ต้นลำโพง, มะเขือป่า ๒ ศัพท์ คือ :- **อุมฺมตฺต, มาตุล.**

ต้นเล็บเหยี่ยว ๒ ศัพท์ คือ :- **กรมนฺท, สุเสน.**

ต้นคร้า ๒ ศัพท์ คือ :- **กุนฺท, มามฺย.**

หญ้าหนวดแมว ๒ ศัพท์ คือ :- **เทวตาส, ปีมูต.**

ต้นบานไม่รู้โรย ๒ ศัพท์ คือ :- **อมิลาต, มหาสหา.**

หญ้าหางช้าง ๔ ศัพท์ คือ :- **เสเรยฺยก, ทาสี, กึกิราต, กุรณฺฏก.**

ต้นแมงรักขาว ๒ ศัพท์ คือ :- **อชฺชุก, สิตปณฺณาส.**

ต้นแมงรักเขียว ๒ ศัพท์ คือ :- **อมีรณ, ผณิชฺชก.**

ต้นชบา ๒ ศัพท์ คือ :- **ชปา, ชีวสุมน (ชยสุมน).**

ต้นสวาท (ไม่มีใบ) ๒ ศัพท์ คือ :- **กรีร, กกจ.**

ต้นกาฝาก ๒ ศัพท์ คือ :- **รุกฺขาทนี, วนฺทากา.**

ต้นเจตมูลเพลิง ๒ ศัพท์ คือ :- **จิตฺตก, อคฺคิสญฺญิต.**

๕๘๑. **อกฺโก วิกีรโณ ตสฺมึ ตฺวฬกฺโก เสตปุปฺผเก**
ปูติลตา คโฬจี จ มุพฺพา มธุรสาปฺยถ.

๕๘๒. **กปิกจฺฉุ ทุสฺผสฺโสถ มณฺฑิฏฺฐา วิกสา ภเว**
อมฺพฏฺฐา จ ตถา ปาฐา กฏุกา กฏุโรหิณี.

๕๘๓. **อปามคฺโค เสขริโก ปิปฺผลี มาคธี มตา**
โคกณฺฏโก จ สิงฺฆาโฏ โกลวลฺลีภปิปฺผลี.

ต้นรัก ๒ ศัพท์ คือ :- **อกฺก, วิกีรณ.**

อฬกฺโก อฬกฺกศัพท์ **ตสฺมึ** เป็นไปในต้นรักนั้น **เสตปุปฺผเก** อันมีดอกสีขาว(ต้นรักขาว).

เถาว์หัวด้วน ๒ ศัพท์ คือ :- **ปูติลตา, คโฬจี.**

ต้นชะเอม (มีใบเหมือนว่านน้ำ) ๒ ศัพท์ คือ :- **มุพฺพา, มธุราสา.**

เถาว์ตำแย, เอนกคุณค้น ๒ ศัพท์ คือ :- **กปิกจฺฉุ, ทุผสฺส.**

ต้นหางช้าง ๒ ศัพท์ คือ :- **มณฺฑิฏฺฐา, วิกสา.**

ดูมกาเถาว์ (ขี้กา) ๒ ศัพท์ คือ :- **อมฺพฏฺฐา, ปาฐา.**

ต้นข่า ๒ ศัพท์ คือ :- กฏุกา, กฏุโรหิณี.
หญ้าเขี้ยวงู (พันธุ์งู) ๒ ศัพท์ คือ :- อปามคฺค, เสขริก.
ดีปลี, ปีบปลี ๒ ศัพท์ คือ :- ปิปฺผลี, มาคธี.
หญ้าโคกกระสุน ๒ ศัพท์ คือ :- โคกณฺฏก, สิงฺฆาฏ.
ต้นดีปลีใหญ่ ๒ ศัพท์ คือ :- โกลวลฺลี, อิภปิปฺผลี.

๕๘๔. โคโลมี ตุ วจา ฉาถ | ลิริกณฺยปราชิตา
สีหปุจฺฉี ปณฺหิปณฺณี | สาลปณฺณี ตุ จตฺถิรา.
๕๘๕. นิทฺธิกา ตุ พฺยคฺฆี จ | อถ นีลี จ นีลินี
ชิญฺชุโก เจว คุญฺชาถ | สตมูลี สตาวรี.
๕๘๖. มโหสธ ตฺวติวิสา | พากุจี โสมวลฺลิกา
ทาพฺพี ทารุหลิทฺทาถ | พิฬงฺคํ จิตฺรตณฺฑุลา.
๕๘๗. นุหี เจว มหานาโม | มุทฺทิกา ตุ มธุรสา
อถาปิ มธุกํ ยฏฺฐิ- | มธุกา มธุยฏฺฐิกา.

ว่านน้ำ ๒ ศัพท์ คือ :- โคโลมี, วจา.
ต้นทุมแทง ๒ ศัพท์ คือ :- ลิริกณี, อปราชิต.
ต้นบังโกรยเมีย ๒ ศัพท์ คือ :- สีหปุจฺฉี, ปณฺหิปณฺณี.
ต้นบังโกรยผู้ ๒ ศัพท์ คือ :- สาลปณฺณี, ถิรา.
ต้นมะอึก ๒ ศัพท์ คือ :- นิทฺธิกา, พฺยคฺฆี.
ต้นคราม ๒ ศัพท์ คือ :- นีลี, นิลีนี.
ต้นมะกล่ำ ๒ ศัพท์ คือ :- ชิญฺชุก, คุญฺชา.
ต้นสามสิล (ฟ้าร้องจึงงอก) ๒ ศัพท์ คือ :- สตมูลี, สตาวรี.
ชะเอมต้น ๒ ศัพท์ คือ :- มโหสธ, อติวิสา.
ต้นกำยาน ๒ ศัพท์ คือ :- พากุจี, โสมวลฺลิกา.
ต้นขมิ้น ๒ ศัพท์ คือ :- ทาพฺพี, ทารุหลิทฺทา.
ต้นพิพังกาสา ๒ ศัพท์ คือ :- พิฬงฺค, จิตฺรตณฺฑุลา.
ต้นสลัดได ๒ ศัพท์ คือ :- นุหี, มหานาม.
เถาว์องุ่น ๒ ศัพท์ คือ :- มุทฺทิกา, มธุรส.
ชะเอมเถาว์ ๒ ศัพท์ คือ :- มธุก, ยฏฺฐิมธุกา, มธุยฏฺฐิกา.

๕๘๘. วาติงฺคโณ จ ภณฺฑากี | วาตฺตากี พฺรหตีปฺยถ
นาคพลา เจว ฌสา | ลางฺคลี ตุ จ สารที.

๕๘๙. รมฺภา จ กทลี โมโจ กปฺปาสี พทรา ภเว
นาครตา ตุ ตมฺพูลี อคฺคิชาลา ตุ ธาตกี.

๕๙๐. ติวุตา ติปุฏา จาถ สามา กาฬา จ กถฺยเต
อโถ สิงฺคี จ อุสโภ เรณุกา กปิลา ภเว.

๕๙๑. หิริเวรญฺจ วาลญฺจ รตฺตผลา ตุ พิมฺพิกา
เสเลยฺยมสฺมปุปฺผญฺจ เอลา ตุ พหุลา ภเว.

ต้นมะเขือ ๒ ศัพท์ คือ :- วาติงฺคณ, ภณฺฑากี.
ต้นมะเขือขาว ๒ ศัพท์ คือ :- วาตฺตวกี, พฺรหตี.
ต้นครอบ ๒ ศัพท์ คือ :- นาคพล, ฌสา.
ต้นชลปีบปลี ๒ ศัพท์ คือ :- ลางฺคลี, สารที.
ต้นกล้วย ๓ ศัพท์ คือ :- รมฺภา, กทลี, โมจ.
ต้นฝ้าย ๒ ศัพท์ คือ :- กปฺปาสี, พทรา.
เถาว์พลู ๒ ศัพท์ คือ :- นาครตา, ตมฺพูลี.
เถาว์สัตตบุตร ๒ ศัพท์ คือ :- อคฺคิชาลา, ธาตกี.
เถาว์จิงจ้อขาว ๒ ศัพท์ คือ :- ติวุตา, ติปุฏา.
เถาว์จิ้งจ้อดำ ๒ ศัพท์ คือ :- สามา, กาฬา.
ต้นขิง ๒ ศัพท์ คือ :- สิงฺคี, อุสภ.
ต้นหนาด ๒ ศัพท์ คือ :- เรณุกา, กปิลา.
เถาว์ย่านาง ๒ ศัพท์ คือ :- หิริเวร, วาล.
เถาว์ตำลึง ๒ ศัพท์ คือ :- รตฺตผล, พิมฺพิกา.
ต้นกฤษณาดำ(เกิดบนหินดาด) ๒ ศัพท์ คือ :- เสเลยฺย, อสฺมปุปฺผ.
ต้นกวาฬใหญ่ ๒ ศัพท์ คือ :- เอลา, พหุลา.

๕๙๒. กุฏฺฐญฺจ พฺยาธิ กถิโต วาเนยฺยํ ตุ กุฏนฺนฏํ
โอสธี ชาติมตฺตมฺหิ โอสธํ สพฺพมชาติยํ.

ต้นโกฐ (ธรรมดา) ๒ ศัพท์ คือ :- กุฏฺฐ, พฺยาธิ.
แห้ว ๒ ศัพท์ คือ :- วาเนยฺย, กุฏนฺนฏ.

(ผลปาหนฺตา) (กล้วยและข้าวเปลือกเป็นต้น)สักว่ามีผลสุกเป็นที่สุด วตฺตมานา อันเป็นไปอยู่ ชาติมตฺตมฺหิ ในต้นไม้ที่เกิดมาเป็นต้นไม้เท่านั้น โอสธิ ชื่อว่าโอสธิ (ต้นไม้ที่ไม่เป็นยาอะไรเลย).

สพฺพํ กล้วย ข้าวเปลือก เนยใสและน้ำผึ้งเป็นต้นทั้งหมด **วตฺตมานํ** อันเป็นไปอยู่ **อชาติยํ** ในยารักษาโรคอย่างเดียวไม่เกี่ยวด้วยชาติ **โอสธํ** ชื่อว่าโอสธะ (ต้นพืชที่ใช้เป็นยารักษาโรคได้).

๕๕๓. **มูลํ ปตฺตํ กลีรคฺคํ กนฺทํ มิญฺชา ผลํ ตถา**
ตโจ ปุปฺผญฺจ ฉตฺตนฺติ สากํ ทสวิธํ มตํ.

สากํ ของดองและของแกง(พืชสำหรับดองและแกง) **มตํ** ท่านรู้แล้ว **ทสวิธํ** ว่ามี ๑๐ อย่าง **อิติ** คือ **มูลํ** ราก **ปตฺตํ** ใบ **กลีรํ** หน่อ **อคฺคํ** ยอด **กนฺทํ** เง่า **มิญฺชา** เยื่อ **ผลํ** ผล **ตโจ** เปลือก **ปุปฺผํ** ดอก **ฉตฺตํ จ** และเห็ด.

๕๕๔. **ปปฺปุนนาโฏ เอฬคโล ตณฺฑุเลยฺโยปฺปมาริโส**
ปีวนฺตี ปีวนี จาถ มธุรโก จ ปีวโก.

ต้นชุมเห็ด ๒ ศัพท์ คือ :- **ปปฺปุนนาฏ, เอฬคล.**
ต้นกะเพรา ๒ ศัพท์ คือ :- **ตณฺฑุเลยฺย, อปฺปมาริส.**
ต้นเยาวภาณี ๒ ศัพท์ คือ :- **ปีวนฺตี, ปีวนี.**
ต้นกะเม็ง ๒ ศัพท์ คือ :- **มธุรก, ปีวก.**

๕๕๕. **มหากนฺโท จ ลสุณํ ปลณฺฑุ ตุ สุกนฺทโก**
ปโฏโล ติตฺตโก จาถ ภิงฺคราโช จ มกฺกโว.
๕๕๖. **ปุนนฺนวา โสถฆาตี วิตุนฺนํ สุนิสนฺนกํ**
การเวลฺโล ตุ สุสวี ตุมฺพฺยาลาพุ จ ลาพุ สา.
๕๕๗. **เอฬาลุกญฺจ กกฺกรี กุมฺภณฺโฑ ตุ จ วลฺลิโภ**
อินฺทวารุณี วิสาลา วตฺถุก วตฺถุเลยฺยโก.

กระเทียม ๒ ศัพท์ คือ :- **มหากนฺท, ลสุณ.**
หอมแดง ๒ ศัพท์ คือ :- **ปลณฺฑุ, สุกนฺทก.**
กระดอม ๒ ศัพท์ คือ :- **ปโฏล, ติตฺตก.**
ต้นตองแตก ๒ ศัพท์ คือ :- **ภิงฺคราช, มกฺกว.**
ต้นหัวแหวน ๒ ศัพท์ คือ :- **ปุนนฺนวา, โสถฆาตี.**
ต้นเบญจมาส ๒ ศัพท์ คือ :- **วิตุนฺน, สุนิสนฺนก.**
ผักโหม ๒ ศัพท์ คือ :- **การเวลฺล, สุสวี.**
เถาว์น้ำเต้า ๓ ศัพท์ คือ :- **ตุมฺพี, อลาพุ, ลาพุ. สา** ทั้ง ๓ ศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

ฟักทอง ๒ ศัพท์ คือ :- **เอฬาลุก, กกฺการี.**
ฟักเขียว ๒ ศัพท์ คือ :- **กุมฺภณฺฑ, วลฺลิภ.**
มูลกา (ขี้กา) ๒ ศัพท์ คือ :- **อินฺทวารุณี, วิสาลา.**
ผักโหมหัด ๒ ศัพท์ คือ :- **วตฺถุก, วตฺถุเลยฺยก.**

๕๙๘. **มูลโกนิตฺถิยํ จุจฺจุ ตมฺพโก จ กลมฺพโก**
สากเภทา กาสมทฺท- ฌชฺฌรีผคฺควาทโย.

เผือก, มัน ๒ ศัพท์ คือ :- **มูลก, จุจฺจุ.** **อนิตฺถิยํ** มูลกศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ผักทอดยอด (ผักบุ้ง) ๒ ศัพท์ คือ :- **ตมฺพก, กลมฺพก.**

กาสมทฺทฌชฺฌรีผคฺควาทโย (กาสมทฺท)ผักที่ใช้เป็นยารักษาโรคไอได้ (ฌชฺฌรี)ผักไห่ และ(ผคฺคฺ)ผักขี้เหล็กเป็นต้น **สากเภทา** เป็นชนิดของพืชสำหรับดองและแกง (พวกพืชผักต่าง ๆ จบ).

๕๙๙. **สทฺทโล เจว ทุพฺพา จ โคโลมี สา สิตา ภเว**
คุนฺทา จ ภทฺทมุตฺตญฺจ รสาโล ตุจฺฉุ เวฬุ ตุ.
๖๐๐. **ตจสาโร เวณุ วํโส ปพฺพํ ตุ ผฬุ คณฺฐิ โส**
กิจกา เต สิยุํ เวณู เย นทนฺตฺยานิลทฺธุตา.

หญ้าแพรก ๒ ศัพท์ คือ :- **สทฺทล, ทุพฺพา.**
สา หญ้าแพรกนั้น **สิตา** อันมีสีขาว **โคโลมี** ชื่อว่าโคโลมี (หญ้าแพรกขาว).
หญ้าปากกา ๒ ศัพท์ คือ :- **คุนฺทา, ภทฺทมุตฺต.**
อ้อย ๒ ศัพท์ คือ :- **รสาล, อุจฺฉุ.**
ไม้ไผ่ ๔ ศัพท์ คือ :- **เวฬุ, ตจสาร, เวณุ, วํส.**
ข้อไม้ ๓ ศัพท์ คือ :- **ปพฺพ, ผฬุ, คณฺฐิ.** **โส** คณฺฐิศัพท์เป็นปุงลิงค์.
เย เวณู ไม้ไผ่เหล่าใด **อนิลทฺธุตา** อันหวั่นไหวเพราะลม **นทนฺติ** ย่อมบรรลือเสียง, **เต** ไม้ไผ่เหล่านั้น **กีจกา** ชื่อว่ากีจกา (เสียงเสียดสีของไม้ไผ่).

๖๐๑. **นโฬ จ ธมโน โปฏ- คโล ตุ กาสมิตฺถิ น**
เตชโน ตุ สโร มูลํ ตูสีรํ พีรณสฺส หิ.
๖๐๒. **กุโส วรหิสํ ทพฺโภ ภูติรกํ ตุ ภูตินํ**
มาโส ตุ ยวโส จาต ปูโค ตุ กมุโก ภเว.

ไม้อ้อ ๒ ศัพท์ คือ :- **นฬ, ธมน.**

ไม้เลา ๒ ศัพท์ คือ :- **โปฎคล, กาส. น อิตฺถี** ทั้ง ๒ ศัพท์ไม่ใช่อิตถีลิงค์.

ไม้แขม ๒ ศัพท์ คือ :- **เตชน, กาส.**

มูลํ ราก **พีรณสฺส** ของหญ้าแฝก **อุสีรํ** ชื่อว่าอุสีระ (รากหญ้าแฝก).

หญ้าคา ๓ ศัพท์ คือ :- **กุส, วรหิส, ทพฺภ.**

ต้นตะไคร้ ๒ ศัพท์ คือ :- **ภูติรก, ภูติน.**

หญ้าสัตว์กิน (ทั่วไป) ๒ ศัพท์ คือ :- **ฆาส, ยวส.**

ต้นหมาก ๒ ศัพท์ คือ :- **ปูค, กมุก.**

๖๐๓.	**ตาโล วิเภทิกา ฉาณ**	**ขชฺชูรี สินฺทิ วุจฺจติ.**
๖๐๔.	**หินฺตาล ตาล ขชฺชูรี**	**นาฬิเกรา ตเถว จ**
	ตาฬี จ เกตกี นารี	**ปูโค จ ติณปาทปา.**

ต้นตาล ๒ ศัพท์ คือ :- **ตาล, วิเภทิกา.**

ต้นอินทผลัม (เป้ง) ๒ ศัพท์ คือ :- **ขชฺชูรี, สินฺทิ.**

หินฺตาล ต้นเต่าร้าง, **ตาล** ต้นตาล, **ขชฺชูรี** ต้นเป้ง, **นาฬิเกร** ต้นมะพร้าว, **ตาฬี** ต้นลาน, **เกตกี** ต้นลำเจียก(การะเกด), **นารี** เกตกีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์, และ **ปูค** ต้นหมาก, **อิเม** ต้นไม้เหล่านี้ **ติณปาทปา** เป็นต้นไม้จำพวกหญ้า(ไม่มีแก่น).

อรญฺญวคฺโค อรัญญวรรค **อิติ** จบแล้ว.

----

๒. ภูกัณฑ์ ๖. อรัญญาทิวรรค

๖.๑. เสลวรรค

๖๐๕. **ปพฺพโต คิริ เสโลทฺทิ** **นคาจลสิลุจฺจยา**
สิขรี ภูธโรถพฺภ **ปาสาณาสฺโมปโล สิลา.**

ภูเขา ๙ ศัพท์ คือ :- **ปพฺพต, คิริ, เสล, อทฺทิ, นค, อจล, สิลุจฺจย, สิขรี, ภูธร.**

สิลา (หิน) ๕ ศัพท์ คือ :- **อพฺภ, ปาสาณ, อสฺม, อุปล, สิลา.**

๖๐๖. **คิชฺฌกูโฏ จ เวภาโร** **เวปุลฺโลสิคิลี นคา**
วิญฺโฌ ปณฺฑววงฺกาที **ปุพฺพเสโล ตฺ โจทโย**
มนฺทโรปรเสโลตฺโถ **หิมวา ตุ หิมาจโล.**

คิชฺฌกูฏ ภูเขาคิชฌกูฏ, **เวภาร** ภูเขาเวภาระ, **เวปุลฺล** ภูเขาเวปุลละ, **อิสิคิลิ** ภูเขาอิสิคิลิ, **วิญฺฌ** ภูเขาวิญฌะ, **ปณฺฑววงฺกาที** ภูเขาปัณฑวะและภูเขาวังกะ(วงกต)เป็นต้น **นคา** เป็นภูเขาพิเศษ (ภูเขาพิเศษ ๗ หรือภูเขาสัตตบรรพต).

ภูเขาทิศตะวันออก ๒ ศัพท์ คือ :- **ปุพฺพเสล, อุทย.**

ภูเขาทิศตะวันตก ๓ ศัพท์ คือ :- **มนฺทร, อปรเสล, อตฺถ.**

ภูเขาหิมาลัย ๒ ศัพท์ คือ :- **หิมวนฺตุ, หิมาจล.**

๖๐๗. **คนฺธมาทนเกลาส-** **จิตฺตกูฏสุทสฺสนา**
กาฬกูโฏติ กูฏาสฺส **ปตฺโถ ตุ สานินิตฺถิยํ.**

คนฺธมาทนเกลาสจิตฺตกูฏสุทสฺสนา ภูเขาคันธมาทน์ ภูเขาไกลาส ภูเขาจิตตกูฏและภูเขาสุทัศน์ **กาฬกูโฏ** และภูเขากาฬกูฏ **อิติ อิเม** ภูเขาเหล่านี้ **กูฏา** เป็นยอด **อสฺส** ของภูเขาหิมาลัยนั้น.

พื้นที่ราบบนภูเขา ๒ ศัพท์ คือ :- **ปตฺถ, สานุ. อนิตฺถิยํ** สานุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๖๐๘. **กูโฏ วา สิขรํ สิงฺคํ** **ปปาโต ตุ ตโฏ ภเว**
นิตมฺโพ กฏโกนิตฺถี **นิชฺฌโร ปสโวมฺพุโน.**

ยอดเขา ๓ ศัพท์ คือ :- **กูฏ, สิขร, สิงฺค. วา** กูฏศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

เหว, หน้าผา ๒ ศัพท์ คือ :- **ปปาต, ตฏ.**

ลาดเขา ๒ ศัพท์ คือ :- **นิตมฺพ, กฏก. อนิตฺถี** กฏกศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ปสโว การไหลลง(จากภูเขา) **อมฺพุโน** แห่งน้ำ **นิชฺฌโร** ชื่อว่านิชฌระ(น้ำตก).

๖๐๙. **ทรี ตุ กนฺทโร ทฺวีสุ เลณํ ตุ คพฺภรํ คูหา**
สิลาโปกฺขรณี โสณฺฑี กุญฺชํ นิกุญฺชมิตฺถิ น.

ซอกเขา ๒ ศัพท์ คือ :- **ทรี, กนฺทร. ทฺวีสุ** กนฺทรศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.
ถ้ำ ๓ ศัพท์ คือ :- **เลณ, คพฺภร, คูหา.**
ตะพังหิน, แอ่งหิน ๒ ศัพท์ คือ :- **สิลาโปกฺขรณี, โสณฺฑี.**
ถ้ำอันปกปิดด้วยเถาวัลย์ ต้นไม้และหญ้าเป็นต้น ๒ ศัพท์ คือ :- **กุญฺช, นิกุญฺช.**
น อิตฺถิ ทั้ง ๒ ศัพท์ไม่ใช่อิตถีลิงค์.

๖๑๐. **อุทฺธมธิจฺจกา เสลสฺ- สาสนฺนา ภูมฺยุปจฺจกา**
ปาโท ตฺวปนฺตเสโลถ ธาตุตฺโต เครีกาทิโก.

อุทฺธํ พื้นดินส่วนบนของภูเขา **อธิจฺจกา** ชื่อว่าอธิจจกา (พื้นราบบนภูเขา, ที่ราบสูง). **ภูมิ** พื้นดิน **อาสนฺนา** อันใกล้ **เสลสฺส** แห่งภูเขา **อุปจฺจกา** ชื่อว่าอุปัจจกา(พื้นที่ใกล้ภูเขา).
ภูเขาเล็กที่ล้อมรอบ, เทือกเขา ๒ ศัพท์ คือ :- **ปาท, อุปนฺตเสล.**
เครีกาทิโก แร่ดินสอพองเป็นต้น **อุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว **ธาตุ** ว่าเป็นธาตุ (แร่ธาตุที่เกิดจากภูเขา).

เสลวคฺโค เสลวรรค **อิติ** จบแล้ว.

๖.๒. สัปปาณวรรค

๖๑๑. **มิลินฺโท เกสรี สีโห ตรจฺโฉ ตุ มิคาทโน**
พฺยคฺโฆ ตุ ปุณฺฑรีโกถ สทฺทูโล ทีปินีริโต.

ราชสีห์ ๓ ศัพท์ คือ :- **มิลินฺท, เกสรี, สีห.**
หมาป่า ๒ ศัพท์ คือ :- **ตรจฺฉ, มิคาทน.**
เสือโคร่ง ๒ ศัพท์ คือ :- **พฺยคฺฆ, ปุณฺฑรีก.**
สทฺทูโล สทฺทูลศัพท์ **อีริโต** ถูกกล่าวแล้ว **ทีปินิ** ในเสือดาว (สทฺทูล, ทีปิ เสือดาว).

๖๑๒. **อจฺโฉ อิกฺโก จ อิสฺโส ตุ กาฬสีโห อิโสปฺยถ**
โรหิโส โรหิโต จาถ โคกณฺโณ คณิกณฺฏกา.

หมี ๒ ศัพท์ คือ :- **อจฺฉ, อิกฺก.**
หมีดำ ๓ ศัพท์ คือ :- **อิสฺส, กาฬสีห, อิส.**

ละมั่ง ๒ ศัพท์ คือ :- **โรหิส, โรหิต.**

วัวกระทิง ๓ ศัพท์ คือ :- **โคกณฺณ, คณิ, กณฺฏก.**

๖๑๓. ขคฺค ขคฺควิสาณา ตุ ปลาสาโท จ คณฺฑโก
พฺยคฺฆมาทิเก วาฬมิโค สาปโทถ ปฺลวงฺคโม.
๖๑๔. มกฺกโฏ วานโร สาขา- มิโค กปิ วลีมุโข
ปลวงฺโค กณฺหตุณฺโฑ โคนงฺคุโลติ โส มโต.

แรด ๔ ศัพท์ คือ :- **ขคฺค, ขคฺควิสาณ, ปลาสาท, คณฺฑก.**

วาฬมิโค วาฬมิคศัพท์ **สาปโท** และสาปทศัพท์ **พฺยคฺฆมาทิเก** เป็นไปในเนื้อร้ายมีเสือโคร่งเป็นต้น.

ลิง ๗ ศัพท์ คือ :- **ปฺลวงฺคม, มกฺกฏ, วานร, สาขามิค, กปิ, วลีมุข, ปลวงฺค.** **โส** ลิงค์นั้น **กณฺหตุณฺโฑ** ตัวมีหน้าดำ **มโต** ถูกรู้แล้ว **โคนงฺคุโลติ** ว่าโคนังคุละ (ชะนี).

๖๑๕. สิงฺคาโล ชมฺพุโก โกตฺถุ เภรโว จ สิวาปฺยถ
พิฬาโร พพฺพุ มญฺชาโร โกโก ตุ จ วโก ภเว.
๖๑๖. มหึโส จ ลุลาโยถ ควโช ควโย สมา
สลฺโล ตุ สลฺลโกถาสฺส โลมมฺหิ สลลํ สลํ.

หมาจิ้งจอก ๕ ศัพท์ คือ :- **สิงฺคาล (สิคาล), ชมฺพุก, โกตฺถุ, เภรว, สิวา.**

แมว ๓ ศัพท์ คือ :- **พิฬาร, พพฺพุ, มญฺชาร (มชฺชาร).**

หมาใน ๒ ศัพท์ คือ :- **โกก, วก.**

ควาย ๒ ศัพท์ คือ :- **มหึส (มหิส), ลุลาย.**

โคลาน ๒ ศัพท์ คือ :- **ควช, ควย.**

เม่น ๒ ศัพท์ คือ :- **สลฺล, สลฺลก.**

สลลํ สลลศัพท์ **สลํ** และสลศัพท์ **โลมมฺหิ** เป็นไปในขน **อสฺส** แห่งเม่นนั้น(ขนเม่น).

๖๑๗. หริโณ มิคสารงฺคา มโค อชินโยนิ จ
สูกโร ตุ วราโหถ เปลโก จ สโส ภเว.
๖๑๘. เอเณยฺโย เอณีมิโค จ ปมฺปฏโก ตุ ปมฺปโก
วาตมิโค ตุ จลนี มูสิโก ตฺวาขุ อุนฺทูโร.

เนื้อ, สัตว์มีชีวิต ๕ ศัพท์ คือ :- **หริณ, มิค, สารงฺค, มค, อชินโยนิ.**

หมู ๒ ศัพท์ คือ :- **สูกร, วราห.**

กระต่าย ๒ ศัพท์ คือ :- **เปลก, สส.**
เนื้อทราย ๒ ศัพท์ คือ :- **เอเณยฺย, เอณิมิค.**
ลิงลม ๒ ศัพท์ คือ :- **ปมฺปฏก, ปมฺปก.**
เนื้อสมัน ๒ ศัพท์ คือ :- **วาตมิค, จลนี.**
หนู ๓ ศัพท์ คือ :- **มูสิก, อาขุ, อุนฺทูร.**

๖๑๙. จมโร ปสโท เจว   กุรุงฺโค มิคมาตุกา
รุรุ รงฺกุ จ นีโก จ   สรภาที มิคนฺตรา.

จมร จามรี, **ปสท** เก้ง, **กุรุงฺค** กวาง, **มิคมาตุก** เนื้อตัวเมีย (แม่เนื้อหรือหัวหน้าเนื้อ), **รุรุ** กวางทอง, **รงฺกุ** กวางชนิดหนึ่ง, **นีก** เนื้อนีกะ (ตัวเหมือนกวางมีเขามาก), **สรภาที** เนื้อสรภะเป็นต้น **มิคนฺตรา** เป็นเนื้อพิเศษ.

๖๒๐. ปิยโก จมูรุ กทลี-   มิคาที จมฺมโยนิโย
มิคา ตุ ปสโว สีหา-   ทโย สพฺพจตุปฺปทา.

ปิยโก เนื้อปิยกะ(กวาง) **จมูรุ** เนื้อจมูรุ(สัตว์ที่มีหนังดี) **กทลีมิคาที** และเนื้อกทลี(ชะมด)เป็นต้น **จมฺมโยนิโย** ชื่อว่าจัมมโยนิ (เนื้อที่มนุษย์เอาหนังไปทำประโยชน์ได้).

สพฺพจตุปฺปทา สัตว์ ๔ เท้าทั้งหมด **สีหาทโย** มีราชสีห์เป็นต้น **มิคา** ชื่อว่ามิคะ **ปสโว** และชื่อว่าปสุ (สัตว์ ๔ เท้า).

๖๒๑. ลูตา ตุ ลูติกา อุณฺณ-   นาภิ มกฺกฏโก สิยา
วิจฺฉิโก ตฺวาฬิ กลิโต   สรพู ฆรโคฬิกา.
๖๒๒. โคธากุณฺโฑปฺยโถ กณฺณ-   ชลูกา สตปทฺยถ
กลนฺทโก กาฬกาถ   นกุโล มงฺคุโส ภเว.
๖๒๓. กกณฺฏโก จ สรโฏ   กีโฏ ตุ ปุฬโว กิมิ
ปาณโก จาปฺยโถ อุจฺจา-   ลิงฺโค โลมสปาณโก.

แมลงมุม ๔ ศัพท์ คือ :- **ลูตา, ลูติกา, อุณฺณนาภิ, มกฺกฏก.**
แมลงป่อง ๒ ศัพท์ คือ :- **วิจฺฉิก, อาฬิ. กลิโต** ท่านกล่าวว่ามีอรรถเหมือนกัน.
จิ้งจก ๒ ศัพท์ คือ :- **สรพู, ฆรโคฬิกา.** (นิสสยะเก่าแปลว่าตุ๊กแก).
เหี้ย, ตะกวด ๒ ศัพท์ คือ :- **โคธา, อากุณฺฑ.**
ตะขาบ ๒ ศัพท์ คือ :- **กณฺณชลูกา, สตปที.**
กระรอก, กระแต ๒ ศัพท์ คือ :- **กลนฺทก, กาฬกา.**

พังพอน ๒ ศัพท์ คือ :- นกุล, มงฺคุส.
กิ้งก่า ๒ ศัพท์ คือ :- กกณฺฏก, สรฏ.
หนอน, แมลง ๔ ศัพท์ คือ :- กีฏ, ปุฬว (ปุฬุว), กิมิ, ปาณก.
บุ้ง, หนอน ๒ ศัพท์ คือ :- อุจฺจาลิงฺค, โลมสปาณก.

๖๒๔. **วิหงฺโค วิหโค ปกฺขี วิหงฺคมขคณฺฑชา**
สกุโณ จ สกุนฺโต วิ ปตงฺโค สกุณี ทฺวิโช.
๖๒๕. **วกฺกงฺโค ปตฺตยาโน จ ปตนฺโต นีฬโช ภเว**
ตพฺเภทา วฏฺฏกา ชีวญฺ- ชีโว จโกรติตฺติรา.
๖๒๖. **สาฬิกา กรวีโก จ รวิหํโส กุกฺกุตฺถโก**
การณฺฑโว จ ปิลโว โปกฺขรสาตกาทโย.

นก ๑๖ ศัพท์ คือ :- วิหงฺค, วิหค, ปกฺขี, วิหงฺคม, ขค, อณฺฑช, สกุณ, สกุนฺต, วิ, ปตงฺค, สกุณี, ทฺวิช, วกฺกงฺค, ปตฺตยาน, ปตนฺต, นีฬช.

วฏฺฏกา นกคุ่ม, **ชีวญฺชีว** นกโพระดก, **จโกร** นกกด(นกเขาไฟ), **ติตฺติร** นกกระทา, **สาฬิกา** นกสาลิกา, **กรวีก** นกการเวก, **รวิหํส** นกคับแค(นกเป็ดน้ำ, หงส์), **กุกฺกุตฺถก** นกกวัก, **การณฺฑว** นกค้อนหอย, **ปิลว** นกนางนวล(นกกะลิง), **โปกฺขรสาตกาทโย** นกดอกบัวเป็นต้น **ตพฺเภทา** เป็นประเภทแห่งนกนั้น.

๖๒๗. **ปตตฺตํ เปขุณํ ปตฺตํ ปกฺโข ปิญฺฉํ ฉโท ครุ**
อณฺฑํ ตุ ปกฺขิพีเชถ นีโฬนิตฺถี กุลาวกํ.

ปีกนก, ขนนก ๗ ศัพท์ คือ :- ปตตฺต, เปขุณ, ปตฺต, ปกฺข, ปิญฺฉ, ฉท, ครุ.
อณฺฑํ อณฺฑศัพท์ **ปกฺขิพีเช** เป็นไปในไข่นก.
รังนก ๒ ศัพท์ คือ :- **นีฬ**, กุลาวก. **อนิตฺถี** นีฬศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๖๒๘. **สุปณฺณมาตา วินตา มิถุนํ ถีปุมทฺวยํ**
ยุคํ ตุ ยุคฬํ ทฺวนฺทํ ยมกํ ยมลํ ยมํ.

สุปณฺณมาตา แม่แห่งครุฑ **วินตา** ชื่อว่าวินตา (แม่ครุฑ).
ถีปุมทฺวยํ คู่แห่งหญิงชาย **มิถุนํ** ชื่อว่ามิถุนะ (หญิงชายที่เป็นคู่กัน).
คู่ ๖ ศัพท์ คือ :- ยุค, ยุคฬ, ทฺวนฺท, ยมก, ยมล, ยม.

๖๒๙. **สมูโห คณสงฺฆาตา สมุทาโย จ สญฺจโย**
สนฺโทโห นิวโห โอโฆ วิสโร นิกโร จโย.

๖๓๐. กาโย ขนฺโธ สมุหโย ฆฏา สมิติ สํหติ
ราสิ ปุญฺโช สมวาโย ปูโค ชาตํ กทมฺพกํ.
๖๓๑. พฺยูโห วิตานคุมฺพา จ กลาโป ชาลมณฺฑลํ.

หมู่, คณะ ๒๙ ศัพท์ คือ :- สมูห, คณ, สงฺฆาต, สมุทาย, สญฺจย, สนฺโทห, นิวห, โอฆ, วิสร, นิกร, จย, กาย, ขนฺธ, สมุหย, ฆฏา, สมิติ, สํหติ, ราสิ, ปุญฺช, สมวาย, ปูค, ชาต, กทมฺพก, พฺยูห, วิตาน, คุมฺพ, กลาป, ชาล, มณฺฑล.

๖๓๒. สมานานํ คโณ วคฺโค สํโฆ สตฺโถ ตุ ชนฺตุนํ
สชาติกานํ ตุ กุลํ นิกาโย ตุ สธมฺมินํ
ยูโถนิตฺถี สชาติย- ติรจฺฉานานมุจฺจเต.

คโณ หมู่ สมานานํ แห่งสัตว์และวัตถุอันเหมือนกันโดยชาติเป็นต้น วคฺโค ชื่อว่าวัคคะ (วรรค เช่น พนฺธุวคฺโค, กวคฺโค เป็นต้น).

คโณ หมู่ ชนฺตูนํ แห่งสัตว์อันเหมือนกันและต่างกันโดยชาติเป็นต้น สํโฆ ชื่อว่าสังฆะ สตฺโถ และชื่อว่าสัตถะ (หมู่ที่แตกต่างกัน เช่น ภิกฺขุสํโฆ, วาณิชสตฺโถ).

คโณ หมู่ สชาติกานํ แห่งสัตว์ผู้มีชาติเหมือนกัน กุลํ ชื่อว่ากุละ (ตระกูลเดียวกัน เช่น ขตฺติยกุลํ, โคกุลํ).

คโณ หมู่ สหธมฺมีนํ ของบุคคลผู้มีความประพฤติเหมือนกัน นิกาโย ชื่อว่านิกาย (หมู่ของบรรพชิตมีมหานิกายและธรรมยุตินิกายเป็นต้น).

คโณ หมู่ สชาติยติรจฺฉานานํ แห่งสัตว์ดิรัจฉานตัวมีชาติเหมือนกัน อุจฺจเต ท่านย่อมกล่าว ยูโถ ว่ายูถะ(ฝูง) อนิตฺถี ยูถศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๖๓๓. สุปณฺโณ เวณเตยฺโย จ ครุโฬ วหคาธิโป
ปรปุฏฺโฐ ปรภโต กุณาโล โกกิโล ปิโก.
๖๓๔. โมโร มยูโร วรหี นีลคีวสิขณฺฑิโน
กลาปี จ สิขี เกกี จูฬา ตุ จ สิขา ภเว.

ครุฑ ๔ ศัพท์ คือ :- สุปณฺณ, เวณเตยฺย, ครุฬ, วหคาธิป.
นกดุเหว่า ๕ ศัพท์ คือ :- ปรปุฏฺฐ, ปรภต, กุณาล, โกกิล, ปิก.
นกยูง ๘ ศัพท์ คือ :- โมร, มยูร, วรหี, นีลคีว, สิขณฺฑี, กลาปี, สิขี, เกกี.
หงอน ๒ ศัพท์ คือ :- จูฬา, สิขา.

๖๓๕. สิขณฺโฑ วรหํ เจว กลาโป ปิญฺฉมปฺยถ
จนฺทโก เมจโก จาถ ฉปฺปโท จ มธุพฺพโต.

๖๓๖. **มธุลีโห มธุกโร** **มธุโป ภมโร อลิ**
ปาราวโต กโปโต จ **กฺกุโฏ จ ปาเรวโฏ.**

หาง (นกยูงเป็นต้น) ๔ ศัพท์ คือ :- **สิขณฺฑ, วรห, กลาป, ปิญฺฉ.**

แววหางนกยูง ๒ ศัพท์ คือ :- **จนฺทก, เมจก.**

ผึ้ง, แมลงภู่ ๗ ศัพท์ คือ :- **ฉปฺปท, มธุพฺพต, มธุลีห, มธุกร, มธุป, ภมร, อลิ.**

นกพิราบ, นกเขา ๔ ศัพท์ คือ :- **ปาราวต, กโปต, กฺกุฏ, ปาเรวฏ.**

๖๓๗. **คิชฺโฌ คทฺโธ กุลโล** **เสโน พฺยคฺฆีนโสปฺยถ**
ตพฺเภทา สกุณคฺฆิตฺถี **อาโฏ ทพฺพิมุขทฺวิโช.**

นกแร้ง ๒ ศัพท์ คือ :- **คิชฺฌ, คทฺธ.**

นกเหยี่ยว ๓ ศัพท์ คือ :- **กุลล, เสน, พฺยคฺฆีนส.**

สกุณคฺฆิ เหยี่ยวนกเขา **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์, **อาฏ** นกเงือก, **ทพฺพิมุขทฺวิช** นกปากจวัก, **อิเม** นกเหล่านี้ **ตพฺเภทา** เป็นประเภทของนกเหยี่ยวนั้น (แปลตามฎีกา).

[อีกอย่างหนึ่ง **สกุณคฺฆิ** เหยี่ยวนกเขา **ตพฺเภทา** เป็นประเภทนกเหยี่ยวนั้น **อิตฺถี** สกุณคฺฆิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์, นกเงือก ๒ ศัพท์ คือ :- **อาฏ, ทพฺพิมุขทฺวิช.** สีหล]

๖๓๘. **อุหุงฺกาโร อุลูโก จ** **โกสิโย วายสาริ จ**
กาโก ตฺวริฏฺโฐ ธงฺโก จ **พลิปุฏฺโฐ จ วายโส.**

๖๓๙. **กาโกโฬ วนกาโกถ** **ลาโป ลฏุกิกาปฺยถ**
วารโณ หตฺถิลิงฺโค จ **หตฺถิโสณฺฑวิหงฺคเม.**

๖๔๐. **อุกฺกุโส กุรโร โกลฏฺฐิ-** **ธิปกฺขิมฺหิ จ กุกฺกุโห**
สุโว ตุ กีโร จ สุโก **ตมฺพจูโฬ ตุ กุกฺกุโฏ.**

นกฮูก, นกเค้า ๔ ศัพท์ คือ :- **อุหุงฺการ, อุลูก, โกสิย, วายสาริ.**

นกกา ๕ ศัพท์ คือ :- **กาก, อริฏฺฐ, ธงฺก, พลิปุฏฺฐ, วายส.**

กาป่า ๒ ศัพท์ คือ :- **กาโกฬ, วนกาก.**

นกมูลไถ ๒ ศัพท์ คือ :- **ลาป, ลฏุกิกา.**

วารโณ วารณศัพท์ **หตฺถิลิงฺโค** และหตฺถิลิงฺคศัพท์ **หตฺถิโสณฺฑวิหงฺคเม** เป็นไปในนกหัสดีลิงค์ (นกหัสดีลิงค์ ๓).

นกออก ๒ ศัพท์ คือ :- **อุกฺกุส, กุรร.**

กุกฺกุโห กุกฺกุหศัพท์ **โกลฏฺฐิธิปกฺขิมฺหิ** เป็นไปในไก่นา (กุกฺกุห, โกลฏฺฐิธิปกฺขี นกไก่นา ๒).

นกแก้ว ๓ ศัพท์ คือ :- **สุว, กีร, สุก.**
ไก่ ๒ ศัพท์ คือ :- **ตมฺพจูฬ, กุกฺกุฏ.**

๖๔๑.	**วนกุกฺกุโฏ จ นิชฺชิวฺโห**	**อถ โกญฺจา จ กุนฺตนี**
	จกฺกวาโก ตุ จกฺกโวฺห	**สารงฺโค ตุ จ จาตโก.**
๖๔๒.	**ตุลิโย ปกฺขิพิฬาโล**	**สตปตฺโต ตุ สารโส**
	พโก ตุ สุกฺกกาโกถ	**พลากา วิสกณฺฐิกา.**
๖๔๓.	**โลหปิฏฺโฐ ตถา กงฺโก**	**ขญฺชรีโฏ ตุ ขญฺชโน**
	กลวิงฺโก ตุ จาฏโก	**ทินฺทิโภ ตุ กิกี ภเว.**
๖๔๔.	**กาทมฺโพ กาฬหํโสถ**	**สกุนฺโต ภาสปกฺขินี**
	ธูมฺยาโฏ ตุ กลิงฺโคถ	**ทาตฺยูโห กาฬกณฺฐโก.**

ไก่ป่า ๒ ศัพท์ คือ :- **วนกุกฺกุฏ, นิชฺชิวฺห.**
นกกระเรียน ๒ ศัพท์ คือ :- **โกญฺจา, กุนฺตนี.**
นกจากพราก ๒ ศัพท์ คือ :- **จกฺกวาก, จกฺกวฺห.**
นกกระเต็น ๒ ศัพท์ คือ :- **สารงฺค, จาตก.**
นกเค้าแมว ๒ ศัพท์ คือ :- **ตุลิย, ปกฺขิพิฬาล.**
นกหัวขวาน ๒ ศัพท์ คือ :- **สตปตฺต, สารส.**
นกยางโทน ๒ ศัพท์ คือ :- **พก, สุกฺกกาก.**
นกยางกอก ๒ ศัพท์ คือ :- **พลากา, วิสกณฺฐิกา.**
(ในคัมภีร์สีหลนิสสยะ แปลเป็นนกกระยางทั้ง ๔ ศัพท์)
นกอีลุ้ม, เหยี่ยวแดง ๒ ศัพท์ คือ :- **โลหปิฏฺฐ, กงฺก.**
นกไส้ ๒ ศัพท์ คือ :- **ขญฺชรีฏ, ขญฺชน.**
นกกระจอก ๒ ศัพท์ คือ :- **กลวิงฺก, จาฏก.**
นกต้อยตีวิด ๒ ศัพท์ คือ :- **ทินฺทิภ, กิกี.**
หงส์ดำ ๒ ศัพท์ คือ :- **กาทมฺพ, กาฬหํส.**
สกุนฺโต สกุนฺตศัพท์ **ภาสปกฺขิน** เป็นไปในนกแซงแซว (๒).
นกกระแวน ๒ ศัพท์ คือ :- **ธูมฺยาฏ, กลิงฺค.**
นกกาน้ำ ๒ ศัพท์ คือ :- **ทาตฺยูห, กาฬกณฺฐก.**

๖๔๕.	**ขุทฺทาที มกฺขิกาเภทา**	**ฑํโส ปิงฺคลมกฺขิกา**
	อาสาฏิกา มกฺขิกาณฺฑํ	**ปฏงฺโค สลโภ ภเว.**

๖๔๖. สูจิมุโข จ มกโส จีรี ตุ ฌลฺลิกาถ จ
ชตุกาชินปตฺตาถ หํโส เสตจฺฉโท ภเว.

ขุทฺทาที มิ้ม(ผึ้งเล็ก)เป็นต้น มกฺขิกาเภทา เป็นประเภทแห่งแมลงวัน.

เหลือบ ๒ ศัพท์ คือ :- หํส, ปิงฺคลมกฺขิกา.

ไข่แมลงวัน ๒ ศัพท์ คือ :- อาสาฏิกา, มกฺขิกาณฺฑ.

ตั๊กแตน ๒ ศัพท์ คือ :- ปฏงฺค, สลภ.

ยุง ๒ ศัพท์ คือ :- สูจิมุข, มกส.

จิ้งหรีด, จั๊กจั่น ๒ ศัพท์ คือ :- จีรี, ฌลฺลิกา.

ค้างคาว ๒ ศัพท์ คือ :- ชตุกา, อชินปตฺตา.

หงส์ ๒ ศัพท์ คือ :- หํส, เสตจฺฉท.

๖๔๗. เต ราชหํสา รตฺเตหิ ปาทตุณฺเฑหิ ภา สิตา
มลฺลิกาขฺยา ธตรฏฺฐา มลีเนหฺยสิเตหิ จ.

๖๔๘. ติรจฺโฉ ตุ ติรจฺฉาโน ติรจฺฉานคโต สิยา.

เย หงส์เหล่าใด ภา งดงาม สิตา มีตัวขาว ปาทตุณฺเฑหิ ด้วยเท้าและจงอยปาก รตฺเตหิ อันแดง, เต หงส์เหล่านั้น ราชหํสา ชื่อว่าราชหังสะ (พญาหงส์).

เย หงส์เหล่าใด ภา งดงาม สิตา มีตัวขาว ปาทตุณฺเฑหิ ด้วยเท้าและจงอยปาก มลีเนหิ อันหม่น, เต หงส์เหล่านั้น มลฺลิกาขฺยา ชื่อว่ามัลลิกา.

เย หงส์เหล่าใด ภา งดงาม สิตา มีตัวขาว ปาทตุณฺเฑหิ ด้วยเท้าและจงอยปาก อสิเตหิ อันดำ, เต หงส์เหล่านั้น ธตรฏฺฐา ชื่อว่าธตรัฏฐะ.

สัตว์เดียรัจฉาน ๓ ศัพท์ คือ :- ติรจฺฉ, ติรจฺฉาน, ติรจฺฉานคต.

อรญฺญาทิวคฺโค อรัญญาทิวรรค อิติ จบแล้ว.

---

๒. ภูกัณฑ์ ๗. ปาตาลวรรค

๖๔๙. **อโธภุวนํ ปาตาลํ นาคโลโก รสาตลํ**
รนฺธํ ตุ วิวรํ ฉิทฺทํ กุหรํ สุสิรํ พิลํ.
๖๕๐. **สุสิตฺถี ฉิคฺคลํ โสพฺภํ สจฺฉิทฺเท สุสิรํ ติสุ**
ถิยํ ตุ กาสุ อาวาโฏ สปฺปราชา ตุ วาสุกี.

โลกบาดาล, นาคภิภพ ๔ ศัพท์ คือ :- **อโธภุวน, ปาตาล, นาคโลก, รสาตล.**

รู, ป่อง, ช่อง ๙ ศัพท์ คือ :- **รนฺธ, วิวร, ฉิทฺท, กุหร, สุสิร, พิล, สุสิ, ฉิคฺคล, โสพฺภ.**

สุสิรํ สุสิรศัพท์ **วตฺตมานํ** อันเป็นไปอยู่ **สจฺฉิทฺเท** ในวัตถุอันมีรู **ติสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

บ่อ, หลุม ๒ ศัพท์ คือ :- **กาสุ, อาวาฏ. ถิยํ** กาสุศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

นาคราช (พญานาค) ๒ ศัพท์ คือ :- **สปฺปราช, วาสุกี.**

๖๕๑. **อนนฺโต นาคราชาถ วาหโสชคโร ภเว**
โคนโส ตุ ติริจฺโฉถ เทฑฺฑุโภ ราชุโล ภเว.

อนันตนาคราช ๒ ศัพท์ คือ :- **อนนฺต, นาคราช.**

งูเหลือม ๒ ศัพท์ คือ :- **วาหส, อชคร.**

งูขว้างฆ้อน ๒ ศัพท์ คือ :- **โคนส, ติริจฺฉ.**

งูน้ำ (งูปลา) ๒ ศัพท์ คือ :- **เทฑฺฑุภ** (เลฑฺฑุภ), **ราชุล** (ราชิล).

๖๕๒. **กมฺพโลสฺสตโร เมรุ- ปาเท นาคาถ ธมฺมนี**
สิลุตฺโต ฆรสปฺโปถ นีลสปฺโป สิลาภุ จ.

อิเม นาคา พญานาคเหล่านี้ **อิติ** คือ **กมฺพโล** กัมพละพญานาค **อสฺสตโร** และอัสสตระพญานาค **วสนฺติ** ย่อมอยู่ **เมรุปาเท** ที่เชิงภูเขาสุเมรุ.

งูเรือน ๓ ศัพท์ คือ :- **ธมฺมนี, สิลุตฺต, ฆรสปฺป.**

งูเขียว ๒ ศัพท์ คือ :- **นีลสปฺป, สิลาภุ.**

๖๕๓. **อาสีวิโส ภุชงฺโคหิ ภุชโค จ ภุชงฺคโม**
สรีสโป ผณี สปฺปา- ลคทฺทหา โภคิ ปนฺนคา.
๖๕๔. **ทุวิชิวฺโห อุรโค วาโฬ ทีโฆ จ ทีฆปิฏฺฐิโก**
ปาทูทโร วิสธโร โภโค ตุ ผณิโน ตนุ.

งู ๑๘ ศัพท์ คือ :- **อาสีวิส, ภุชงฺค, อหิ, ภุชค, ภุชงฺคม, สรีสป, ผณี, สปฺป, อลคทฺท, โภคี, ปนฺนค, ทฺวิชิวฺห, อุรค, วาฬ, ทีฆ, ทีฆปิฏฺฐิก, ปาทูทร, วิสธร.**

ตนุ ลำตัว **ผณิโน** ของงู **โภโค** ชื่อว่าโภคะ (ลำตัวงู, ขนดงู).

๖๕๕. **อาสิตฺถี สปฺปาทาธาถ นิมฺโมโก กญฺจุโก สมา**
วิสํ ตฺวนิตฺถี ครฬ ตพฺเภทา วา หลาหโล.

๖๕๖. **กาฬกูฏาทโย ฉาถ วาฬคฺคาหฺยหิตุณฺฑิโก.**

เขี้ยวงู ๒ ศัพท์ คือ :- **อาสี, สปฺปทาธา.** **อิตฺถี** อาสีศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

คราบงู ๒ ศัพท์ คือ :- **นิมฺโมก, กญฺจุก.** **สมา** มีอรรถเหมือนกัน.

พิษงู ๒ ศัพท์ คือ :- **วิส, ครฬ.** **อนิตฺถี** วิสศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

หลาหโล พิษหะลาหะละ **วา** หลาหลศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง, **กาฬ-กูฏาทโย** และพิษกาฬกูฏะเป็นต้น (อาทิศัพท์เอา กาโลร, พฺรหฺมปุตฺต, ปทีปน, ทารทฺท และวจฺฉนาภ เป็นต้น) **ตพฺเภทา** เป็นประเภทของพิษนั้น.

หมองู ๒ ศัพท์ คือ :- **วาฬคาหี, อหิตุณฺฑิก.**

๖๕๗. **นิรโย ทุคฺคติตฺถี จ นรโก โส มหาฏฺธา**
สญฺชีโว กาฬสุตฺโต จ มหาโรรุว, โรรุวา
ปตาปโน อวีจิตฺถี สงฺฆาโต ตาปโน อิติ.

นรก ๓ ศัพท์ คือ :- **นิรย, ทุคฺคติ, นรก.** **อิตฺถี** ทุคฺคติศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

โส นรกนั้น **มหา** อันใหญ่ **อฏฺธา** มี ๘ ขุม **อิติ** คือ **สญฺชีโว** สัญชีวนรก **กาฬสุตฺโต** กาฬสุตตนรก **มหาโรรุวโรรุวา** มหาโรรุวนรกและโรรุวนรก **ปตาปโน** ปตาปนนรก **อวีจิ** อเวจีนรก **สงฺฆาโต** สังฆาตนรก **ตาปโน** และตาปนนรก. **อิตฺถี** อวีจิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๖๕๘. **ถิยํ เวตรณี โลห- กุมฺภี ตตฺถ ชลาสยา**
การณิโก นิรยโป เนรยิโก ตุ นารโก.

เวตรณี นรกเวตรณี **โลหกุมฺภี** นรกโลหกุมภี **ชลาสยา** เป็นนรกที่เป็นสายน้ำ **ตตฺถ** ในนรกใหญ่ทั้ง ๘ นั้น, **ถิยํ** เวตรณีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

นายนิรยบาล ๒ ศัพท์ คือ :- **การณิก, นิรยป.**

สัตว์นรก ๒ ศัพท์ คือ :- **เนรยิก, นารก.**

๖๕๙. **อณฺณโว สาคโร สินฺธุ สมุทฺโท รตนากโร**
ชลนิธฺยุทธิ ตสฺส เภทา ขีรณฺณวาทโย.

ทะเล, มหาสมุทร ๗ ศัพท์ คือ :- **อณฺณว, สาคร, สินฺธุ, สมุทฺท, รตนากร, ชลนิธิ, อุทธิ.**

ขีรณฺณวาทโย มหาสมุทรทั้งหลายมีขีรัณณวะเป็นต้น **เภทา** เป็นประเภท **ตสฺส** แห่งมหาสมุทรนั้น (ขีรณฺณว มหาสมุทรที่มีน้ำสีเหมือนน้ำนม).

(อาทิศัพท์เอา **ลวณสมุทฺท** มหาสมุทรที่มีรสเค็ม, **ทธิสมุทฺท** มหาสมุทรที่มีสีเหมือนนมส้ม, **ฆตสมุทฺท** มหาสมุทรที่มีสีเหมือนเนยใส, **อุจฺฉุสมุทฺท** มหาสมุทรที่มีสีเหมือนน้ำอ้อย, **มทิรสมุทฺท** มหาสมุทรที่มีสีเหมือนกับสุรา, **สาทุทกสมุทฺท** มหาสมุทรที่มีรสหวาน).

๖๖๐. **เวลาสฺส กูลเทโสถ** **อาวฏฺโฏ สลิลพฺภโม**
เถโว ตุ พินฺทุ ผุสิตํ **ภโม ตุ ชลนิคฺคโม.**

กูลเทโส ชายฝั่ง **อสฺส** แห่งมหาสมุทรนั้น **เวลา** ชื่อว่าเวลา(ชายฝั่งของมหาสมุทร).
น้ำหมุน, น้ำวน ๒ ศัพท์ คือ :- **อาวฏฺฏ, สลิลพฺภม.**
หยาดน้ำ ๓ ศัพท์ คือ :- **เถว, พินฺทุ, ผุสิต.**
ท่าน้ำ, ประตูน้ำ ๒ ศัพท์ คือ :- **ภม, ชลนิคฺคม.**

๖๖๑. **อาโป ปโย ชลํ วาริ** **ปานียํ สลิลํ ทกํ**
อณฺโณ นีรํ วนํ วาลํ **โตยํ อมฺพุทกํ จ กํ.**
๖๖๒. **ตรงฺโค จ ตถา ภงฺโค** **อูมิ วีจิ ปุมิตฺถิยํ**
อุลฺโลโล ตุ จ กลฺโลโล **มหาวีจิสุ กถฺยเต.**

น้ำ ๑๕ ศัพท์ คือ :- **อาป, ปย, ชล, วาริ, ปานีย, สลิล, ทก, อณฺณ, นีร, วน, วาล, โตย, อมฺพุ, อุทก, ก.**

คลื่น, ระลอก ๔ ศัพท์ คือ :- **ตรงฺค, ภงฺค, อูมิ, วีจิ. ปุมิตฺถิยํ** อูมิและวีจิศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

อุลฺโลโล อุลโลลศัพท์ **กลฺโลโล** และกลโลลศัพท์ **กถฺยเต** ท่านย่อมกล่าว **มหาวีจิสุ** ในคลื่นใหญ่ (คลื่นใหญ่ ๒).

๖๖๓. **ชมฺพาโล กลลํ ปงฺโก** **จิกฺขลฺลํ กทฺทโมปฺยถ**
ปุฬินํ วาลุกา วณฺณุ- **มรูรุ สิกตา ภเว.**
๖๖๔. **อนฺตรีปญฺจ ทีโป วา** **ชลมชฺฌคตํ ถลํ**
ตีรํ ตุ กูลํ โรธญฺจ **ปตีรญฺจ ตฏํ ติสุ.**

โคลน, ตม ๕ ศัพท์ คือ :- ชมฺพาล, กลล, ปงฺก, จิกฺขลฺล, กทฺทม.

ทราย ๖ ศัพท์ คือ :- ปุฬิน, วาลุกา, วณฺณุ, มรุ, อุรุ, สิกตา.

ถลํ ที่บนบก ชลมชฺฌคตํ อันเป็นไปในท่ามกลางแห่งน้ำ อนฺตรีปํ ชื่อว่าอันตรีปะ ทีโป และชื่อว่าทีปะ (เกาะ ๒) วา ทีปศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

ฝั่ง, ตลิ่ง ๕ ศัพท์ คือ :- ตีร, กูล, โรธ, ปตีร, ตฏ. ติสุ ตฏศัพท์เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๖๖๕. ปารํ ปรมฺหิ ตีรมฺหิ โอรํ ตฺวปารมุจฺจเต
อุฬุมฺโป ตุ ปฺลโว กุลฺโล ตโร จ ปจฺจริตฺถิยํ.

ปารํ ปารศัพท์ อุจฺจเต ท่านย่อมกล่าว ปรมฺหิ ตีรมฺปิ ในฝั่งโน้น, โอรํ ฝั่งนี้ อุจฺจเต ย่อมถูกกล่าว อปารํ ว่าอปาระ (ฝั่งนี้).

แพ ๕ ศัพท์ คือ :- อุฬุมฺป, ปฺลว, กุลฺล, ตร, ปจฺจรี. อิตฺถิยํ ปจฺจรีศัพท์เป็นไปใน อิตถีลิงค์.

๖๖๖. ตรณี ตรี นาวา จ กูปโก ตุ จ กุมฺภกํ
ปจฺฉาพนฺโธ โคฏฺวิโส กณฺณธาโร ตุ นาวิโก.
๖๖๗. อริตฺตํ เกนิปาโตถ โปตวาโห นิยามโก
สํยตฺติกา ตุ นาวาย วาณิชฺชมาจรนฺติ เย.

เรือ ๓ ศัพท์ คือ :- ตรณี, ตริ, นาวา.

เสากระโดงเรือ ๒ ศัพท์ คือ :- กูปก, กุมฺภก.

สมอเรือ ๒ ศัพท์ คือ :- ปจฺฉาพนฺธ, โคฏฺวิส.

คนท้ายเรือ (กัปตัน) ๒ ศัพท์ คือ :- กณฺณธาร, นาวิก.

ไม้ถ่อ, พาย ๒ ศัพท์ คือ :- อริตฺต, เกนิปาต.

ต้นหน (นายท้าย) ๒ ศัพท์ คือ :- โปตวาห, นิยามก.

เย บุคคลเหล่าใด อาจรนฺติ ย่อมกระทำ วาณิชฺชํ ซึ่งการค้าขาย นาวาย ด้วย เรือสำเภา, เต บุคคลเหล่านั้น สํยตฺติกา ชื่อว่าสังยัตติกะ (พ่อค้าเรือสำเภา).

๖๖๘. นาวายงฺคา ลงฺกาโร จ วฏากาโร ผิยาทโย
โปโต ปวหนํ วุตฺตํ โทณี ตฺวิตฺถี ตถามฺพณํ.

ลงฺกาโร ใบเรือ วฏากาโร เชือกเกรียว ผิยาทโย และกรรเชียงเป็นต้น องฺคา เป็น ส่วนประกอบ นาวาย ของเรือ.

สัดจอง (เรือเล็ก) ๒ ศัพท์ คือ :- โปต, ปวหน.
เรือโกลน ๒ ศัพท์ คือ :- โทณิ, อมฺพณ. อิตฺถี โทณิศัพท์เป็นอิตถีลิงค์.

๖๖๙. **คภีรนินฺนคมฺภีรา อุตฺตานํ ตพฺพิปกฺขเก**
อคาธํ ตฺวตลมฺผสฺสํ อนจฺโฉ กลฺสาวิลา.

ความลึก ๓ ศัพท์ คือ :- **คภีร, นินฺน, คมฺภีร.**
อุตฺตานํ อุตฺตานศัพท์ **ตพฺพิปกฺขเก** เป็นไปในที่ตื้น(อันตรงกันข้ามกับอรรถลึกนั้น).
หยั่งไม่ถึง (ลึกมาก) ๒ ศัพท์ คือ :- **อคาธ, อตลมฺผสฺส.**
ความขุ่น ๓ ศัพท์ คือ :- **อนจฺฉ, กลุส, อาวิล.**

๖๗๐. **อจฺโฉ ปสนฺโน วิมโล คภีรปฺปภุตี ติสุ**
ธีวโร มจฺฉิโก มจฺฉ- พนฺธเกวฏฺฏชาลิกา.

ใส ๓ ศัพท์ คือ :- **อจฺฉ, ปสนฺน, วิมล.**
คภีรปฺปภุตี คภีรศัพท์เป็นต้น **ติสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.
ชาวประมง ๕ ศัพท์ คือ :- **ธีวร, มจฺฉิก, มจฺฉพนฺธ, เกวฏฺฏ, ชาลิก.**

๖๗๑. **มจฺโฉ มีโน ชลจโร ปุถุโลโมมฺพุโช ฌโส**
โรหิโต มคฺคุโร สิงฺคี พลโช มุญฺชปาวุสา.
๖๗๒. **สตฺตวงฺโก สวงฺโก จ นฬมีโน จ คณฺฑโก**
สุสุกา สผรี มจฺฉปฺ- ปเภทา มกราทโย.
๖๗๓. **มหามจฺฉา ติมิ ติมิงฺ- คโล ติมิรปิงฺคโล**
อานนฺโท ติมินนฺโท จ อชฺฌาโรโห มหาติมิ.

ปลา ๖ ศัพท์ คือ :- **มจฺฉ, มีน, ชลจร, ปุถุโลม, อมฺพุช, ฌส.**

โรหิโต ปลาตะเพียน **มคฺคุโร** ปลาลำพัน **สิงฺคี** ปลาดุกหรือปลาแขยง **พลโช** ปลาสวายหรือปลาหมอ **มุญฺชปาวุสา** ปลาค้าวและปลากระบอก **สตฺตวงฺโก สวงฺโก** กุ้ง, **นฬมีโน** ปลากด **คณฺฑโก** ปลาสลาด **สุสุกา** ปลาฉลาม **สผรี** ปลาตาตุ่ม **มกราทโย** และปลามังกรเป็นต้น **มจฺฉปฺปเภทา** เป็นชนิดของปลา (ปลา ๑๓ ชนิด).

อิเม ปลาเหล่านี้ **อิติ** คือ **ติมิ** ปลาติมิ(มีลำตัวยาว ๒๐๐ โยชน์) **ติมิงฺคโล** ปลาติมิงคละ(มีลำตัวยาว ๓๐๐ โยชน์) **ติมิปิงฺคโล** ปลาติมิปิงคละ(มีลำตัวยาว ๔๐๐ โยชน์) **ติมิรปิงฺคโล** ปลาติมิรปิงคละ(มีลำตัวยาว ๕๐๐ โยชน์) **อานนฺโท** ปลาอานันทะ (มีลำตัวยาว ๑,๐๐๐ โยชน์) **ติมินนฺโท** ปลาติมินันทะ(มีลำตัวยาว ๑,๐๐๐ โยชน์) **อชฺฌาโรโห**

ปลาอัชฌาโรหะ(มีลำตัวยาว ๑,๐๐๐ โยชน์) **มหาติมิ** และปลามหาติมิ(มีลำตัวยาว ๑,๐๐๐ โยชน์) **มหามจฺฉา** เป็นปลาขนาดใหญ่ (๗ ชนิด).

[ปลาใหญ่ทั้งปวงที่มาในคัมภีร์อภิธาน มีเพียง ๗ ชนิดเท่านั้น แต่ว่าใน ที.ธ. ๒/๗๗; สํ.ธ. ๒/๘๑ มีถึง ๘ ชนิดโดยเพิ่มปลาติมิปิงคละมีตัวยาว ๔๐๐ โยชน์ ขอให้นักศึกษาดูในคัมภีร์ที่อ้างถึงด้วย]

๖๗๔. **ปาสาณมจฺโฉ ปาฐีโน วงฺโก ตุ พฬิโส ภเว**
สุสุมาโร ตุ กุมฺภีโล นกฺโก กุมฺโม ตุ กจฺฉโป.
๖๗๕. **กกฺกฏโก กุฬีโร จ ชลูกา ตุ จ รตฺตปา**
มณฺฑูโก ททฺทุโร เภโก คณฺฑุปฺปาโท มหีลตา.

แมวน้ำ ๒ ศัพท์ คือ :- **ปาสาณมจฺฉ, ปาฐีน.**

เบ็ด ๒ ศัพท์ คือ :- **วงฺก, พฬิส.**

จระเข้ ๓ ศัพท์ คือ :- **สุสุมาร, กุมฺภีล, นกฺก.**

เต่า ๒ ศัพท์ คือ :- **กุมฺม, กจฺฉป.**

ปู ๒ ศัพท์ คือ :- **กกฺกฏก, กุฬีร.**

ปลิง ๒ ศัพท์ คือ :- **ชลูกา, รตฺตปา.**

กบ, คางคก, เขียด ๓ ศัพท์ คือ :- **มณฺฑูก, ททฺทุร, เภก.**

ไส้เดือน ๒ ศัพท์ คือ :- **คณฺฑุปฺปาท, มหีลตา.**

๖๗๖. **อถ สิปฺปี จ สุตฺติตฺถี สงฺโข ตุ กมฺพุนิตฺถิยํ**
ขุทฺทสงฺโข สงฺขนโข ชลสุตฺติ จ สมฺพุโก.
๖๗๗. **ชลาสโย ชลาธาโร คมฺภีโร รหโท จ**
อุทปาโน ปานกูโป ขาตํ โปกฺขรณิตฺถิยํ.

หอยกาบ ๒ ศัพท์ คือ :- **สิปฺปี, สุตฺติ. อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์ทั้ง ๒ ศัพท์.

หอยสังข์ใหญ่ ๒ ศัพท์ คือ :- **สงฺข, กมฺพุ. อนิตฺถิยํ** กมฺพุศัพท์เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

หอยสังข์เล็ก ๒ ศัพท์ คือ :- **ขุทฺทสงฺข, สงฺขนข.**

หอยทั่วไป ๒ ศัพท์ คือ :- **ชลสุตฺติ สมฺพุก.**

ทะเลสาบ ๒ ศัพท์ คือ :- **ชลาสย, ชลาธาร.**

คมฺภีโร ทะเลลึก **รหโท** ชื่อว่ารหทะ (ทะเลสาบลึก).

บ่อน้ำ ๒ ศัพท์ คือ :- **อุทปาน, ปานกูป.** (คัมภีร์สีหลนิสสยะเป็น อุทปาน, ปาน, กูป บ่อน้ำ ๓ ศัพท์).

สระโบกขรณี (สระน้ำสี่เหลี่ยม) ๒ ศัพท์ คือ :- **ขาต, โปกฺขรณี. อิตฺถิยํ** โปกฺขรณีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๖๗๘. **ตฬาโก จ สโรนิตฺถี วาปี จ สรสิตฺถิยํ**
ทโหมฺพุชากโร จาถ ปลฺลลํ ขุทฺทโก สโร.

สระน้ำ, บึง, หนอง ๖ ศัพท์ คือ :- **ตฬาก, สร, วาปี, สรสี, ทห, อมฺพุชากร. อนิตฺถี** สรศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์, **อิตฺถิยํ** วาปีและสรสีศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์.

สโร สระน้ำ **ขุทฺทโก** อันเล็ก **ปลฺลลํ** ชื่อว่าปัลลละ (สระเล็ก).

๖๗๙. **อโนตตฺโต ตถา กณฺณ- มุณฺโฑ จ รถการโก**
ฉทฺทนฺโต จ กุณาโล จ วุตฺตา มนฺทากินิตฺถิยํ.
๖๘๐. **ตถา สีหปฺปปาโตติ เอเต สตฺต มหาสรา**
อาหาโว ตุ นิปานญฺจา- ขาตํ ตุ เทวขาตกํ.
๖๘๑. **สวนฺตี นินฺนคา สินฺธุ สริตา อาปคา นที**
ภาคีรถี ตุ คงฺคาถ สมฺเภโท สินฺธุสงฺคโม.

เอเต สระเหล่านี้ **อิติ** คือ **อโนตตฺโต** สระอโนดาด **กณฺณมุณฺโฑ** สระกัณณมุณฑะ **รถการโก** สระรถการกะ **ฉทฺทนฺโต** สระฉัททันตะ **กุณาโล** สระกุณาละ **มนฺทากินี** สระมันทากินี **วุตฺตา** มนฺทากินีศัพท์ท่านกล่าวว่าเป็นอิตถีลิงค์ **สีหปฺปปาโต** และสระสีหัปปปาตะ **สตฺต มหาสรา** เป็นสระใหญ่ ๗ แห่ง (สระใหญ่ทั้ง ๗ นี้อยู่บนภูเขาหิมาลัย).

รางน้ำ (ทำไว้ให้สัตว์ดื่มกิน) ๒ ศัพท์ คือ :- **อาหาว, นิปาน.**

บ่อน้ำเทวดา (ที่เกิดจากการเซาะของน้ำ) ๒ ศัพท์ คือ :- **อขาต, เทวขาตก.**

แม่น้ำ ๖ ศัพท์ คือ :- **สวนฺตี, นินฺนคา, สินฺธุ, สริตา, อาปคา, นที.**

แม่น้ำคงคา ๒ ศัพท์ คือ :- **ภาคีรถี, คงฺคา.**

ปากน้ำ ๒ ศัพท์ คือ :- **สมฺเภท, สินฺธุสงฺคม.**

๖๘๒. คงฺคาจิรวตี เจว ยมุนา สรภู มหี
อิมา มหานที ปญฺจ จนฺทภาคา สรสฺสตี.
๖๘๓. เนรญฺชรา จ กาเวรี นมฺมทาที จ นินฺนคา
วาริมคฺโค ปนาฬิตฺถิ- ปุเม จนฺทนิกา ตุ จ.

๖๘๔. ชมฺพาฬี โอฬิคลฺโล จ คามทฺวารมฺหิ กาสุยํ
สโรรุหํ สตปตฺตํ อรวินฺทญฺจ วาริชํ.
๖๘๕. อนิตฺถี ปทุมํ ปงฺเก- รุหํ นฬินํ โปกฺขรํ
มุฬาลปุปฺผํ กมลํ ภิสปุปฺผํ กุเสสยํ.

อิมา แม่น้ำเหล่านี้ **อิติ** คือ **คงฺคา** แม่น้ำคงคา **อจิรวตี** แม่น้ำอจิรวดี **ยมุนา** แม่น้ำยมุนา **สรภู** แม่น้ำสรภู **มหี** และแม่น้ำมหี **ปญฺจ มหานที** เป็นแม่น้ำใหญ่ ๕ สาย.

จนฺทภาคา แม่น้ำจันทภาคา **สรสฺสตี** แม่น้ำสรัสสตี **เนรญฺชรา** แม่น้ำเนรัญชรา **กาเวรี** แม่น้ำกาเวรี **นมฺมทานี** และแม่น้ำนัมมทาเป็นต้น **นินฺนคา** เป็นแม่น้ำพิเศษ (แม่น้ำพิเศษ ๕).

วาริมคฺโค ทางเป็นที่ไหลไปแห่งน้ำ **ปนาฬิ** ชื่อว่าปนาฬิ(ทางน้ำไหล, คลองชลประทาน) **อิตฺถิปุเม** ปนาฬิศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์และปุงลิงค์

[ในคัมภีร์สีหลนิสสยะสัมพันธ์จนฺทิกาศัพท์เข้ากับ ปุเม แต่ในฎีกานี้ตรงกันกับคัมภีร์อมรโกส คือ อิตฺถิปุเม เป็นศัพท์บอกลิงค์ของปนาฬิศัพท์ ดังนั้นจึงสมควรถือเอาตามฎีกา เพราะว่าหลังจากจนฺทิกาศัพท์นั้นมี ตุ ศัพท์ที่กล่าวศัพท์อันมีอรรถอื่นอยู่แล้ว]

จนฺทนิกา จนฺทนิกาศัพท์ **ชมฺพาฬี** ชมฺพาฬีศัพท์ **โอฬิคลฺโล** และโอฬิคลฺลศัพท์ **วตฺตเต** ย่อมเป็นไป **กาสุยํ** ในบ่ออันเต็มด้วยของอันไม่สะอาด **คามทฺวารมฺหิ** ที่ใกล้ประตูหมู่บ้าน (บ่อน้ำคำ, แอ่งน้ำคำ ๓).

ดอกบัว ๑๒ ศัพท์ คือ :- **สโรรุห, สตปตฺต, อรวินฺท, วาริช, ปทุม, ปงฺเกรุห, นฬิน, โปกฺขร, มุฬาลปุปฺผ, กมล, ภิสปุปฺผ, กุเสสย. อนิตฺถี** ปทุมศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๖๘๖. ปุณฺฑรีกํ สิตํ รตฺตํ โกกนทํ โกกาสโก
กิญฺชกฺโข เกสโรนิตฺถี ทณฺโฑ ตุ นาลมุจฺจเต.

สิตํ บัวขาว **ปุณฺฑรีกํ** ชื่อว่าปุณฑรีกะ.

รตฺตํ บัวแดง **โกกนทํ** ชื่อว่าโกกนทะ **โกกาสโก** และชื่อว่าโกกาสกะ (บัวแดง ๒).

เกษรดอกบัว ๒ ศัพท์ คือ :- **กิญฺชกฺข, เกสร. อนิตฺถี** เกสรศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ทณฺโฑ ก้านบัว **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว **นาลํ** ว่านาละ (ก้านบัว).

[ในคัมภีร์อัฏฐกถาวินิจฉัยว่า บัวที่มีกลีบดอกไม่ถึงร้อยหรือบัวแดง ชื่อว่าปุณฑรีกะ, บัวที่มีกลีบดอก ๑๐๐ หรือบัวขาวชื่อว่าปทุมะ ดังมีปรากฏอยู่ในสามัญญผลสูตรอรรถกถาเป็นต้นว่า "**เอตฺถ จ เสตรตฺตนีเลสุ ยํกิญฺจิ อุปฺปลเมว, อูนสตปตฺตํ ปุณฺฑรีกํ, สตปตฺตํ ปทุมํ, ปตฺตนิยมํ วา วินาปิ เสตํ ปทุมํ, รตฺตํ ปุณฺฑรีกนฺติ อยเมตฺถ วินิจฺฉโย**" และใน

ติกนิปาต องฺคุตฺตรอฎฐกถาว่า "**ปทุมนฺติ ปุณฺฑปทุมํ ปุณฺฑรีกนฺติ รตฺตปทุมํ**" แต่ว่าในคาถานี้รจนาขึ้นโดยอาศัยคัมภีร์อภิธานของสันสกฤต์]

๖๘๗. **ภิสํ มุฬาโลนิตฺถี จ** **พีชโกโส ตุ กณฺณิกา**
ปทุมาทิสมูเห ตุ **ภเว สณฺฑมนิตฺถิยํ.**

เง่าบัว ๒ ศัพท์ คือ :- **ภิส, มุฬาล.** **อนิตฺถี** มุฬาลศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ฝักบัว ๒ ศัพท์ คือ :- **พีชโกส, กณฺณิกา.**

สณฺฑํ สณฺฑศัพท์ **ภเว** พึงมี **ปทุมาทิสมูเห** ในหมู่แห่งดอกบัวเป็นต้น **อนิตฺถิยํ** และเป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

[ในวังคีสสังยุตตฎีกา สคาถาวรรคกล่าวว่า "**มุฬาลนฺติ เสตรตฺตปทุมานํ มูลํ, ภิสนฺติ เตสํ เยว กนฺทํ**" แต่ตามฎีกานี้ว่า มุฬาล รากบัว, ภิส เง่าบัว ขอให้นักศึกษาเข้าใจตามนี้]

๖๘๘. **อุปฺปลํ กุวลยญฺจ** **นีลํ ตฺวินฺทีวรํ สิยา**
เสเต ตุ กุมุทญฺจสฺส **กนฺโท สาลูกมุจฺจเต.**

คอกอุบล (บัวสาย) ๒ ศัพท์ คือ :- **อุปฺปล, กุวลย.**

นีลํ บัวสายอันเขียว **อินฺทีวรํ** ชื่อว่าอินทีวระ (บัวเขียว ๒).

กุมุทํ กุมุทศัพท์ **สิยา** พึงมี **เสเต** ในบัวที่มีสายขาว.

กนฺโท เง่า **อสฺส** แห่งบัวนั้น **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว **สาลูกํ** ว่าสาลูกะ(เง่าบัว).

๖๘๙. **โสคนฺธิกํ กลฺลหารํ** **หกสีตลิกํ ปุเม**
เสวาโล นีลิกา จาถ **ภิสินฺยมฺพุชินี ภเว.**

จงกลนี (บัวชนิดหนึ่ง) ๓ ศัพท์ คือ :- **โสคนฺธิก, กลฺลหาร, หกสีตลิก.**

สาหร่าย ๒ ศัพท์ คือ :- **เสวาล, นีลิกา.**

หนองบัว, สระบัว ๒ ศัพท์ คือ :- **ภิสินี, อมฺพุชินี.**

๖๙๐. **เสวาลา ติลพีช จ** **สงฺโข จ ปณกาทโย.**

ติลพีชํ สาหร่ายติลพีชะ **สงฺโข** สาหร่ายสังขะ **ปณกาทโย** และสาหร่ายปณกะเป็นต้น **เสวาลา** เป็นชนิดของสาหร่าย (สาหร่าย ๓ ชนิด).

ปาตาลวคฺโค ปาตาลวรรค อิติ จบแล้ว.

ภูกณฺโฑ ภูกัณฑ์ **ทุติโย** ที่ ๒ **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

----

๓. สามัญญกัณฑ์

๑. วิเสสยาธีนวรรค

๖๖๑. วิเสสฺยาธีนสํกิณฺณา- เนกตฺเถหฺยพฺยเยหิ จ
สางฺโคปางฺเคหิ กถฺยนฺเต กณฺเฑ วคฺคา อิหกฺกมา.
๖๖๒. คุณทพฺพกฺริยาสทฺทา สิยุํ สพฺเพ วิเสสนา
วิเสสฺยาธีนภาเวน วิเสสฺยสมลิงฺคิโน.

วคฺคา วิสสยาธีนวรรค สังกิณณวรรค เอนกัตถวรรคและอัพยวรรค **กถฺยนฺเต** ท่านย่อมกล่าว **กมา** ตามลำดับ **วิเสสฺยาธีนสํกิณฺณาเนกตฺเถหิ** ด้วยวิเสสนศัพท์อันสัมพันธ์กับวิเสสยศัพท์ปะปนกันและศัพท์อันมีอรรถมาก **อพฺยเยหิ** และด้วยอัพยยะศัพท์ทั้งหลาย **สางฺโคปางฺเคหิ** อันเป็นไปกับด้วยองค์ประกอบน้อยใหญ่ **อิห กณฺเฑ** ในสามัญญกัณฑ์อันเราจะกล่าวต่อไปนี้...

คุณทพฺพกฺริยาสทฺทา คุณ ทัพพะและกิริยาศัพท์ **วิเสสนา** อันเป็นวิเสสนะ **สพฺเพ** ทั้งปวง **วิเสสฺยสมลิงฺคิโน** มีลิงค์เหมือนกันกับลิงค์ของวิเสสยะ **วิเสสิยาธีนภาเวน** เพราะเป็นศัพท์ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิเสสยะ **สิยุํ** พึงเป็น.

๖๖๓. โสภนํ รุจิรํ สาธุ มนุญฺญํ จารุ สุนฺทรํ
วคฺคุ มโนรมํ กนฺตํ หารี มญฺชุ จ เปสลํ.
๖๖๔. ภทฺทํ วามํ จ กลฺยาณํ มนาปํ ลทฺทกํ สุภํ
อุตฺตโม ปวโร เชฏฺโฐ ปมุขานุตฺตโร วโร.
๖๖๕. มุขฺโย ปธานํ ปาโมกฺโข ปรมคฺคญฺญมุตฺตรํ
ปณีตํ ปรมํ เสยฺโย คามณี เสฏฺฐ สตฺตมา.
๖๖๖. วิสิฏฺฐาริยนาเคโก- สภคฺคโมกฺข ปุงฺควา
สีห กุญฺชรสทฺทูลา- ที ตุ สมาสคา ปุเม.

ดี, งาม, สวย, น่าชอบใจ ๑๘ ศัพท์ คือ :- **โสภน, รุจิร, สาธุ, มนุญฺญ, จารุ, สุนฺทร, วคฺคุ, มโนรม, กนฺต, หารี, มญฺชุ, เปสล, ภทฺท, วาม, กลฺยาณ, มนาป, ลทฺธก, สุภ.**

ประเสริฐ, สูงสุด, ประธาน ๒๖ ศัพท์ คือ :- **อุตฺตม, ปวร, เชฏฺฐ, ปมุข, อนุตฺตร, วร, มุขฺย, ปธาน, ปาโมกฺข, ปร, อคฺคญฺญ, อุตฺตร, ปณีต, ปรม, เสยฺย, คามณี, เสฏฺฐ, สตฺตม, วิสิฏฺฐ, อริย, นาค, เอก, อาสภ, อคฺค, โมกฺข, ปุงฺคว.**

สีหกุญฺชรสทฺทูลาที สีห กุญชรและสททูลศัพท์เป็นต้น **สมาสคา** อันเป็นไปในสมาส (**เสฏฺฐตฺถวาจกา**) เป็นศัพท์กล่าวซึ่งอรรถว่าประเสริฐ **วตฺตนฺติ** ย่อมเป็นไป **ปุเม** ในปุงลิงค์.

[ในคัมภีร์อมรโกสกล่าวว่า พฺยคฺฆ ปุงฺคว อุสภ กุญฺชร สีห สทฺทูลและนาคศัพท์เป็นต้นที่อยู่หลังจากกัมมธารยสมาสเป็นปุงลิงค์และมีอรรถว่า "ประเสริฐ" ดังมีคาถาว่า...

อุตฺตรสฺมึ ปเท พฺยคฺฆ- ปุงฺคโวสภกุญฺชรา
สีหสทฺทูลนาคาทฺยา ปุเม เสฏฺฐตฺถวาจกา.

อุทาหรณ์ว่า ปุริสพฺยคฺโฆ (บุรุษประเสริฐ) มุนิปุงฺคโว (พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ) เป็นต้น อาทิศัพท์ในบทว่า "สีหสทฺทูลนาคาที" นั้นหมายเอา วราห ปุณฺฑรีกล โธรยฺห และ โสวีร ศัพท์เป็นต้น]

๖๙๗. จิตฺตกฺขิปีติชนน- มพฺยาเสกมเสจนํ
อิฏฺฐํ ตุ สุภคํ หชฺชํ ทยิตํ วลฺลภํ ปิยํ.
๖๙๘. ตุจฺฉํ จ ริตฺตกํ สุญฺญํ อถาสารญฺจ เผคฺคุ จ
เมชฺฌํ ปูตํ ปวิตฺโตถ อวิรทฺโธ อปณฺณโก.

จิตฺตกฺขิปีติชนนํ วัตถุอันยังความยินดีแห่งจิตและดวงตาให้เกิด **อพฺยาเสกํ อเสจนํ** ชื่อว่าอัพยาเสกะและอเสจนะ (วัตถุอันดูไม่รู้จักอิ่ม ๒).

น่าปรารถนา, น่ายินดี ๖ ศัพท์ คือ :- **อิฏฺฐ, สุภค, หชฺช, ทยิต, วลฺลภ, ปิย.**

เปล่า, ว่าง ๓ ศัพท์ คือ :- **ตุจฺฉ, ริตฺตก, สุญฺญ.**

กระพี้ ๒ ศัพท์ คือ :- **อสาร, เผคฺคุ.**

สะอาด, หมดจด, ไม่มีโทษ ๓ ศัพท์ คือ :- **เมชฺฌ. ปูต, ปวิตฺต.**

ไม่ผิด (ถูก) ๒ ศัพท์ คือ :- **อวิรทฺธ, อปณฺณก.**

๖๙๙. อุกฺกฏฺโฐ จ ปกฏฺโฐถ นิหีโน หีน ลามกา
ปติกิฏฺฐํ นิกิฏฺฐํ จ อิตฺตราวชฺช กุจฺฉิตา.
๗๐๐. อธโมมกคารยฺหา มลีโน ตุ มลีมโส
พฺรหา มหนฺตํ วิปุลํ วิสาลํ ปุถุลํ ปุถุ.
๗๐๑. ครุรุวิตฺถิณฺณมโถ ปีนํ ถูลํ จ ปีวรํ
ถุลฺลํ จ วธรํ จาถ อาจิตํ นิจิตํ ภเว.

ยิ่ง, สูงสุด ๒ ศัพท์ คือ :- **อุกฺกฏฺฐ, ปกฏฺฐ.**

ต่ำช้า, เลวทราม ๑๑ ศัพท์ คือ :- **นิหีน, หีน, ลามก, ปติกิฏฺฐ, นิกิฏฺฐ, อิตฺตร, อวชฺช, กุจฺฉิต, อธม, โอมก, คารยฺห.**

ความเศร้าหมอง, มีมลทิน ๒ ศัพท์ คือ :- **มลีน, มลีนส.**

ใหญ่, กว้างขวาง ๙ ศัพท์ คือ :- **พฺรหา, มหนฺต, วิปุล, วิสาล, ปุถุล, ปุถุ, ครุ, อุรุ, วิตฺถิณฺณ.**

อ้วน ๕ ศัพท์ คือ :- **ปีน, ถูล, ปีวร, ถุลฺล, วธร.**

สะสม, เพิ่มเติม ๒ ศัพท์ คือ :- **อาจิต, นิจิต.**

๗๐๒.	**สพฺพํ สมตฺตมขิลํ**	**นิขิลํ สกลํ ตถา**
	นิสฺเสสํ กสิณาเสสํ	**สมคฺคํ จ อนูนกํ.**
๗๐๓.	**ภูริ ปหุตํ ปจุรํ**	**ภิยฺโย สมฺพหุลํ พหุ**
	เยภุยฺยํ พหุลญฺจาถ	**พาหิรํ ปริพาหิรํ.**

ทั้งหมด, ทั้งปวง, ไม่มีเหลือ ๑๐ ศัพท์ คือ :- **สพฺพ, สมตฺต, อขิล, นิขิล, สกล, นิสฺเสส, กสิณ, อเสส, สมคฺค, อนูนก.**

มาก, เพียงพอ ๘ ศัพท์ คือ :- **ภูริ, ปหูต (ปภูต), ปจุร, ภิยฺย, สมฺพหุล, พหุ, เยภุยฺย, พหุล.**

ภายนอก ๒ ศัพท์ คือ :- **พาหิร, ปริพาหิร.**

๗๐๔.	**ปโรสตาที เต เยสํ**	**ปรํ มตฺตํ สตาทิโต**
	ปริตฺตํ สุขุมํ ขุทฺทํ	**โถกมปฺปํ กิสํ ตนุ.**
๗๐๕.	**จุลฺลํ มตฺเตตฺถิยํ เลส-**	**ลวาณุหิ กโณ ปุเม**
	สมีปํ นิกฏาสนฺโน	**ปกฏฺฐาภฺยาส สนฺติกํ.**
๗๐๖.	**อวิทูรํ จ สามนฺตํ**	**สนฺนิกฏฺฐมุปนฺติกํ**
	สกาสํ อนฺติกํ ณตฺตํ	**ทูรํ ตุ วิปฺปกฏฺฐกํ.**

มตฺตํ ประมาณ **เยสํ** แห่งวัตถุเหล่าใด **ปรํ** เกินไป **สตาทิโต** จากสตะ(๑๐๐)เป็นต้น **เต** วัตถุเหล่านั้น **ปโรสตาที** ชื่อว่าปโรสตะ(๑๐๐ กว่า)เป็นต้น (อาทิศัพท์เอา ปโรปญฺญาส ๕๐ กว่า, ปโรสหสฺส ๑,๐๐๐ กว่า เป็นต้น).

น้อย, นิดหน่อย ๑๓ ศัพท์ คือ :- **ปริตฺต, สุขุม, ขุทฺท, โถก, อปฺป, กิส, ตนุ, จุลฺล, มตฺตา, เลส, ลว, อณุ, กณ.** **อิตฺถิยํ** มตฺตาศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์, **กโณ** กณศัพท์ **เลสลวาณุหิ** กับด้วยเลสลวและอณุศัพท์ **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ปุเม** ในปุงลิงค์.

ใกล้ ๑๗ ศัพท์ คือ :- **สมีป, นิกฏ, อาสนฺน, อุปกฏฺฐ, อภฺยาส, สนฺติก, อวิทูร, สามนฺต, สนฺนิกฏฺฐ, อุปนฺติก, สกาส, อนฺติก, ณตฺต.**

ไกล ๒ ศัพท์ คือ :- ทูร, วิปฺปกฏฺฐ (วิปฺปกฏฺฐก).

๗๐๗. นิรนฺตรํ ฆนํ สนฺทํ วิรฬํ เปลวํ ตนุ
อถายตํ ทีฆมโถ นิตฺตลํ วฏฺฏวฏฺฏุลํ.
๗๐๘. อุจฺโจ ตุ อุนฺนโต ตุงฺโค อุทคฺโค เจว อุจฺฉิโต
นีโจ รสฺโส วามโนถ อชิมฺโห ปคุโณ อุชุ.
๗๐๙. อฬารํ เวลฺลิตํ วงฺกํ กุฏิลํ ชิมฺห กุญฺจิตํ
ธุโว จ สสฺสโต นิจฺโจ สทาตน สนนฺตนา.

ไม่ขาด, ไม่มีระหว่าง, ต่อเนื่อง ๓ ศัพท์ คือ :- นิรนฺตร, ฆน, สนฺท.

ห่างกัน ๓ ศัพท์ คือ :- วิรฬ, เปลว, ตนุ.

ความยาว ๒ ศัพท์ คือ :- อายต, ทีฆ.

กลม ๓ ศัพท์ คือ :- นิตฺตล, วฏฺฏ, วฏฺฏุล.

ความสูง ๕ ศัพท์ คือ :- อุจฺจ, อุนฺนต, ตุงฺค, อุทคฺค, อุจฺฉิต.

ต่ำ, สั้น ๓ ศัพท์ คือ :- นีจ, รสฺส, วามน.

ตรง (ไม่คด) ๓ ศัพท์ คือ :- อชิมฺห, ปคุณ, อุชุ.

คด, งอ ๖ ศัพท์ คือ :- อฬาร, เวลฺลิต, วงฺก, กุฏิล, ชิมฺห, กุญฺจิต.

แน่แท้, แน่นอน, มั่นคง, เที่ยง ๕ ศัพท์ คือ :- ธุว, สสฺสต, นิจฺจ, สทาตน, สนนฺตน.

๗๑๐. กูฏฏฺโฐ เตฺวกรูเปน กาลพฺยาปี ปกาสิโต
ลหุ สลฺลหุกํ จาถ สงฺขฺยาตํ คณิตํ มิตํ.

กาลพฺยาปี นิพพานและอากาศเป็นต้นอันแผ่ไปตลอดกาล **เอกรูเปน** โดยสภาพอย่างเดียว **ปกาสิโต** ท่านแสดงแล้ว **กูฏฏฺโฐ** ว่ากูฏัฏฐะ.

เบา, ไม่หนัก ๒ ศัพท์ คือ :- ลหุ, สลฺลหุก.

ถูกนับ, สิ่งที่ถูกนับ ๓ ศัพท์ คือ :- สงฺขฺยาต, คณิต, มิต.

๗๑๑. ติณฺหํ ตุ ติขิณํ ติพฺพํ จณฺฑํ อุคฺคํ ขรํ ภเว
ชงฺคมํ จ จรํ เจว ตสํ เณยฺยํ จราจรํ.
๗๑๒. กมฺปนํ จลนํ จาถ อติริตฺโต ตถาธิโก
ถาวโร ชงฺคมา อญฺโญ โลลํ ตุ จญฺจลํ จลํ.
๗๑๓. ตรลํ จ ปุราโณ ตุ ปุราตน สนนฺตนา
จิรนฺตโนถ ปจฺจคฺโฆ นูตโนภินโว นโว.

คม, กล้า, แข็ง ๓ ศัพท์ คือ :- ติณฺห, ติขิณ, ติพฺพ.

ดุ, ร้าย, หยาบ, กระด้าง ๓ ศัพท์ คือ :- **จณฺฑ, อุคฺค, ขร.**

(ในคัมภีร์สีหลนิสสยะแปลบททั้ง ๖ เป็นอันเดียวกัน)

วัตถุที่ให้เคลื่อนที่ได้ (มีเงินทองเป็นต้น) ๔ ศัพท์ คือ :- **ชงฺคม, จร, ตส, จราจร. เณยฺยํ** พึงทราบว่ามีอรรถเหมือนกัน.

ความหวั่นไหว, สั่นสะเทือน ๒ ศัพท์ คือ :- **กมฺปน, จลน.**

เกินไป, เหลือเฟือ ๒ ศัพท์ คือ :- **อติริตฺต, อธิก.**

อญฺโญ วัตถุอื่น **ชงฺคมา** จากชังคมะวัตถุ **ถาวโร** ชื่อว่าถาวระ (วัตถุที่ให้เคลื่อนที่ไม่ได้, ถาวรวัตถุ).

กลิ้ง, โคลง, ไหว, ไม่คงที่ ๔ ศัพท์ คือ :- **โลล, จญฺจล, จล, ตรล.**

เก่า, โบราณ ๔ ศัพท์ คือ :- **ปุราณ, ปุราตน, สนนฺตน**(สนาตน), **จิรนฺตน.**

ใหม่ ๔ ศัพท์ คือ :- **ปจฺจคฺฆ, นูตน, อภินว, นว.**

๗๑๔. กุรูรํ กถินํ ทฬฺหํ　　นิฏฺฐุรํ กกฺขฬํ ภเว
อนิตฺถิยนฺโต ปริยนฺโต　　ปนฺโต จ ปจฺฉิมนฺติมา
๗๑๕. ชิฆญฺญํ จริมํ ปุพฺพํ　　ตฺวคฺคํ ปฐมมาทิ โส
ปติรูโปนุจฺฉวิกํ　　อถ โมฆํ นิรตฺถกํ.

หยาบ, กระด้าง, แข็ง ๕ ศัพท์ คือ :- **กุรูร, กถิน, ทฬฺห, นิฏฺฐุร, กกฺขฬ.**

ที่สุด, สุดท้าย, ข้างหลัง ๗ ศัพท์ คือ :- **อนฺต, ปริยนฺต, ปนฺต, ปจฺฉิม, อนฺติม, ชิฆญฺญ, จริม. อนิตฺถี** อนฺตศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

เบื้องแรก, เบื้องต้น, ก่อน, ข้างหน้า ๔ ศัพท์ คือ :- **ปุพฺพ, อคฺค, ปฐม, อาทิ. โส** อาทิศัพท์เป็นปุงลิงค์.

สมควร, ถูกต้อง, เหมาะสม ๒ ศัพท์ คือ :- **ปติรูป, อนุจฺฉวิก.**

ไม่มีประโยชน์, เปล่า ๒ ศัพท์ คือ :- **โมฆ, นิรตฺถก.**

๗๑๖. พฺยตฺตํ ปฏํ จ มุทุ ตุ　　สุกุมารํ จ โกมลํ
ปจฺจกฺขํ อินฺทฺริยคฺคยฺหํ　　อปจฺจกฺขํ อตินฺทฺริยํ.

ปรากฏชัด, แจ่มแจ้ง ๒ ศัพท์ คือ :- **พฺยตฺต, ปฏุ.**

อ่อน, ละเอียด ๓ ศัพท์ คือ :- **มุทุ, สุกุมาร, โกมล.**

อินฺทฺริยคฺคยฺหํ อารมณ์อันถูกถือเอาด้วยอินทรีย์ ๕ **ปจฺจกฺขํ** ชื่อว่าปัจจักขะ(ประจักษ์), **อตินฺทฺริยํ** อารมณ์อันล่วงซึ่งอินทรีย์ ๕ **อปจฺจกฺขํ** ชื่อว่าอปัจจักขะ(ไม่ประจักษ์).

๗๑๗. อิตราญฺญตโร เอโก อญฺโญ พหุวิโธ ตุ จ
นานารูโป จ วิวิโธ อพาธํ ตุ นิรคฺคฬํ.
๗๑๘. อเถกากี จ เอกจฺโจ เอโก จ เอกโก สมา
สาธารณํ จ สามญฺญํ สมฺพาโธ ตุ จ สํกฏํ.
๗๑๙. วามํ กเฬวรํ สพฺยํ อปสพฺยํ ตุ ทกฺขิณํ
ปฏิกูลํ ตฺวปสพฺยํ คหนํ กลิลํ สมา.

อื่น, นอกนี้ ๔ ศัพท์ คือ :- **อิตร, อญฺญตร, เอก, อญฺญ.**

มีมากอย่าง, มากมาย, ประการต่างๆ ๓ ศัพท์ คือ :- **พหุวิธ, นานารูป, วิวิธ.**

ไม่ขัดข้อง ๒ ศัพท์ คือ :- **อพาธ, นิรคฺคฬ.**

ผู้เดียว ๔ ศัพท์ คือ :- **เอกากี, เอกจฺจ, เอก, เอกก.**

ทั่วไป สามัญ ๒ ศัพท์ คือ :- **สาธารณ, สามญฺญ.**

คับแคบ ๒ ศัพท์ คือ :- **สมฺพาธ, สํกฏ.**

กเฬวรํ ร่างกาย **วามํ** ข้างซ้าย **สพฺยํ** ชื่อว่าสัพยะ.

กเฬวรํ ร่างกาย **ทกฺขิณํ** ข้างขวา **อปสพฺยํ** ชื่อว่าอปสัพยะ.

กลับกัน, ตรงข้าม ๒ ศัพท์ คือ :- **ปฏิกูล, อปสพฺย.**

รก, ทึบ ๒ ศัพท์ คือ :- **คหน, กลิล.**

๗๒๐. อุจฺจาวจํ พหุเภทํ สํกิณฺณากิณฺณา สํกุลา
กตหตฺโถ จ กุสโล ปวีณาภิญฺญสิกฺขิตา.
๗๒๑. นิปุโณ จ ปฏุ เฉโก จาตุโร ทกฺขเปสลา
พาโล ทตฺตุ ชโฬ มูฬฺโห มนฺโทวิญฺญู จ พาลิโส.

มีหลายประการ, มีหลายประเภท ๒ ศัพท์ คือ :- **อุจฺจาวจ, พหุเภท.**

เกลื่อนกล่น, เรี่ยราย ๓ ศัพท์ คือ :- **สํกิณฺณ, อากิณฺณ, สํกุล.**

[ในคัมภีร์สีหลนิสสยะแปลบททั้ง ๕ มีอรรถเหมือนกัน]

ผู้ฉลาด, ผู้มีฝีมือ, ผู้ชำนาญ ๑๑ ศัพท์ คือ :- **กตหตฺถ, กุสล, ปวีณ, อภิญฺญ, สิกฺขิต, นิปุณ, ปฏุ, เฉก, จาตุร, ทกฺข, เปสล.**

ผู้โง่, ผู้เขลา ๗ ศัพท์ คือ :- **พาล, ทตฺตุ, ชฬ, มูฬฺห, มนฺท, อวิญฺญู, พาลิส.**

๗๒๒. ปุญฺญวา สุกตี ธญฺโญ มหุสฺสาโห มหาธิติ
มหาตณฺโห มหิจฺโฉถ หทยี หทยาลุ จ.

๗๒๓. สุมโน หฎฺธจิตฺโตถ ทุมฺมโน วิมโนปฺยถ
วทานิโย วทญฺญู จ ทานโสณฺโฑ พหุปฺปโท.
๗๒๔. ขฺยาโต ปตีโต ปญฺญาโต- ภิญฺญาโต ปถิโต สุโต
วิสฺสุโต วิทิโต เจว ปสิทฺโธ ปากโฏ ภเว.
๗๒๕. อิสฺสโร นายโก สามี ปตีสาธิปตี ปภู
อยฺยาธิปาธิภู เนตา อิพฺโภ ตฺวฑฺโฒ ตถา ธนี.

ผู้มีบุญ (ผู้เคยทำกุศลกรรมมาก่อน) ๓ ศัพท์ คือ :- ปุญฺญวนฺตุ, สุกตี, ธญฺญ.

ผู้มีความเพียรมาก ๒ ศัพท์ คือ :- มหุสฺสาห, มหาธิติ.

ผู้มีความปรารถนามาก (ผู้มีโลภะมาก) ๒ ศัพท์ คือ :- มหาตณฺห, มหิจฺฉ.

ผู้มีใจดี ๒ ศัพท์ คือ :- หทยี, หทยาลุ.

ผู้มีความดีใจ ๒ ศัพท์ คือ :- สุมน, หฎฺธจิตฺต.

ผู้มีความเสียใจ ๒ ศัพท์ คือ :- ทุมฺมน, วิมน.

ผู้มีใจโอบอ้อมอารี, ผู้มีน้ำใจ ๔ ศัพท์ คือ :- วทานีย, วทญฺญู, ทานโสณฺฑ, พหุปฺปท.

ผู้มีชื่อเสียง ๑๐ ศัพท์ คือ :- ขฺยาต, ปตีต, ปญฺญาต, อภิญฺญาต, ปถิต, สุต, วิสฺสุต, วิทิต, ปสิทฺธ, ปากฏ.

ผู้เป็นใหญ่, เจ้านาย, ผู้นำ ๑๑ ศัพท์ คือ :- อิสฺสร, นายก, สามี, ปติ, อีส, อธิปติ, ปภู, อยฺย, อธิป, อธิภู, เนตุ.

ผู้มั่งคั่ง, ผู้ร่ำรวย ๓ ศัพท์ คือ :- อิพฺภ, อฑฺฒ, ธนี.

๗๒๖. ทานารโห ทกฺขิเณยฺโย สินิทฺโธ ตุ จ วจฺฉโล
ปริกฺขโก การณิโก อาสตฺโต ตุ จ ตปฺปโร.
๗๒๗. การุณิโก ทยาลุปิ สูรโต อุสฺสุโก ตุ จ
อิฎฺธตฺเถ อุยฺยุโต จาถ ทีฆสุตฺโต จิรกฺริโย.

ผู้ควรรับทาน ๒ ศัพท์ คือ :- ทานารห, ทกฺขิเณยฺย.

ผู้น่ารักใคร่ ๒ ศัพท์ คือ :- สินิทฺธ, วจฺฉล.

ผู้พิจารณาเหตุผลได้รวดเร็ว ๒ ศัพท์ คือ :- ปริกฺขก, การณิก.

ผู้เอาใจใส่ในการงาน ๒ ศัพท์ คือ :- อาสตฺต, ตปฺปร.

ผู้มีความเอ็นดู ๓ ศัพท์ คือ :- การุณิก, ทยาลุ, สูรต.

อุยฺยุโต บุคคลผู้พยายาม อิฎฺธตฺเถ ในประโยชน์อันตนปรารถนาแล้ว อุสฺสุโก ชื่อว่า อุสสุกะ (ผู้ขวนขวาย, ผู้ขมักเขม้น, ผู้มีความเพียร).

ผู้เฉื่อยชา, ผู้ชักช้า, ผู้ผลัดวันประกันพรุ่ง ๒ ศัพท์ คือ :- **ทีฆสุตฺต, จิรกฺริย.**

๗๒๘. **ปราธีโน ปรายตฺโต**	**อายตฺโต ตฺ จ สนฺตโก**
ปริคฺคโห อธีโน จ	**สจฺฉนฺโท ตฺ จ เสริปิ.**
๗๒๙. **อนิสมฺมการี ชมฺโม**	**อติตณฺโห ตฺ โลลุโป**
คิทฺโธ ตฺ ลุทฺโธ โลโลถ	**กุณฺโฐ มนฺโท กฺริยาสุ หิ.**

ผู้อาศัยคนอื่น (ช่วยเหลือตัวเองไม่ได้) ๒ ศัพท์ คือ :- **ปราธีน, ปรายตฺต.**

ทรัพย์สิน, สมบัติ ๔ ศัพท์ คือ :- **อายตฺต, สนฺตก, ปริคฺคห, อธีน.**

สจฺฉนฺโท สจฺฉนฺทศัพท์ **เสริปิ** เป็นไปในบุคคลผู้เป็นอยู่ตามความปรารถนาของตนเอง (**สจฺฉนฺท, เสรี** ผู้อยู่ตามใจตัวเอง, ผู้ชอบอิสระ ๒).

ผู้ไม่ใคร่ครวญแล้วทำ ๒ ศัพท์ คือ :- **อนิสมฺมการี, ชมฺม.**

ผู้มักใหญ่, ผู้ทะเยอทะยาน ๒ ศัพท์ คือ :- **อติตณฺห, โลลุปฺป.**

ผู้มีความโลภ, ผู้ละโมภ ๓ ศัพท์ คือ :- **คิทฺธ, ลุทฺธ, โลล.**

มนฺโท บุคคลผู้เชื่องช้า **กฺริยาสุ** ในการงานทั้งหลาย **กุณฺโฐ** ชื่อว่ากุณฐะ (ผู้เกียจคร้าน, ผู้เชื่องช้า).

๗๓๐. **กามยิตา ตฺ กมิตา**	**กามโน กามิ กามุโก**
โสณฺโฑ มตฺโต วิเธยฺโย ตฺ	**อสฺสโว สุพฺพโจ สมา.**
๗๓๑. **ปคพฺโภ ปฏิภายุตฺโต**	**ภีสีโล ภีรุ ภีรุโก**
อธีโร กาตโร จาถ	**หีสาสีโล จ ฆาตุโก.**
๗๓๒. **โกธโน โทสโน โกปี**	**จณฺโฑ ตฺวจฺจนฺตโกธโน**
สหโน ขมโน ขนฺตา	**ติติกฺขวา จ ขนฺติมา**

ผู้มีความใคร่จัด ๕ ศัพท์ คือ :- **กามยิตุ, กมิตุ, กามน, กามี, กามุก.**

ผู้มัวเมา ๒ ศัพท์ คือ :- **โสณฺฑ, มตฺต.**

ผู้ว่าง่าย, ผู้เชื่อฟัง ๓ ศัพท์ คือ :- **วิเธยฺย, อสฺสว, สุพฺพจ.**

ผู้มีปฏิภาณ ๒ ศัพท์ คือ :- **ปคพฺภ, ปฏิภายุตฺต.**

ผู้กลัว, ขี้ขลาด ๓ ศัพท์ คือ :- **ภีสีล, ภีรุ, ภีรุก.**

ผู้ไม่แน่ใจ, ผู้ลังเล ๒ ศัพท์ คือ :- **อธีร, กาตร.**

ผู้เบียดเบียน, ผู้ฆ่า ๒ ศัพท์ คือ :- **หีสาสีล, ฆาตุก.**

ผู้มักโกรธ ๓ ศัพท์ คือ :- **โกธน, โทสน, โกปี.**

ผู้โหดเหี้ยม, ผู้ดุร้าย, ผู้มีโทสะมาก ๒ ศัพท์ คือ :- **จณฺฑ, อจฺจนฺตโกธน.**

ผู้มีความอดทน ๕ ศัพท์ คือ :- **สหน, ขมน, ขนฺตุ, ติติกฺขวนฺตุ, ขนฺติมนฺตุ.**

๗๓๓. สทฺธายุตฺโต ตุ สทฺธาลุ ธชวา ตุ ธชาลุ จ
นิทฺทาลุ นิทฺทาสีโลถ ภสฺสโร ภาสุโร ภเว.
๗๓๔. นคฺโค ทิคมฺพโร วตฺโถ มสฺมโร ตุ จ ภกฺขโก
เอฬมูโค ตุ วตฺตุญฺจ โสตุญฺจากุสโล ภเว.

ผู้มีศรัทธา ๒ ศัพท์ คือ :- **สทฺทายุตฺต, สทฺธาลุ.**

ผู้มีธง ๒ ศัพท์ คือ :- **ธชวนฺตุ, ธชาลุ.**

[อีกอย่างหนึ่ง ในคัมภีร์อมรโกสะเป็น "**สทฺธายุตฺโต ตุ สทฺธาลุ ลชฺชวา ตุ ลชฺชวา ตุ ลชฺชาลุ จ**" นักศึกษาจะพึงจดจำอย่างไรก็ได้]

ผู้มีความละอาย ๒ ศัพท์ คือ :- **ลชฺชาวนฺตุ, ลชฺชาลุ.**

ผู้ชอบนอน ๒ ศัพท์ คือ :- **นิทฺทาลุ, นิทฺทาสีล.**

ผู้มีคำพูดมาก, วัตถุอันสดใส ๒ ศัพท์ คือ :- **ภสฺสร, ภาสุร.**

ผู้ไม่มีผ้า, คนเปลือย, ชีเปลือย ๓ ศัพท์ คือ :- **นคฺค, ทิคมฺพร, อวตฺถ.**

ผู้ตะกละในอาหาร ๒ ศัพท์ คือ :- **มสฺมร, ภกฺขก.**

อกุสโล ผู้ไม่รู้ **วตฺตุํ** เพื่อกล่าว **โสตุญฺจ** และเพื่อฟัง **เอฬมูโค** ชื่อว่าเอฬมูคะ (ผู้ทั้งใบ้ทั้งหนวก).

๗๓๕. มุขโร ทุมฺมุขาพทฺธ- มุโข จาปฺปิยวาทินิ
วาจาโล พหุคารยฺห- วโจ วตฺตา ตุ โส วโท.
๗๓๖. นิโช สโก อตฺตนิโย วิมฺหโยจฺฉริโยพฺภุโต
วิหตฺโถ พฺยากุโล จาถ อาตตายี วธุทฺยโต.

ผู้มีปากกล้า, คนปากจัด ๓ ศัพท์ คือ :- **มุขร, ทุมฺมุข, อพทฺธมุข.** **อิเม** ศัพท์เหล่านี้ **อปฺปิยวาทินิ** เป็นไปในบุคคลผู้มีปกติกล่าวซึ่งคำพูดอันไม่น่ารัก.

พหุคารยฺหวโจ บุคคลผู้กล่าวซึ่งคำอันน่าติเตียนเป็นอันมาก **วาจาโล** ชื่อว่าวาจาละ (ผู้ไม่สำรวมในคำพูด, ผู้พูดเหลวไหล, คนพูดพล่อย).

ผู้กล่าว ๒ ศัพท์ คือ :- **วตฺตุ, วท.**

บทว่า "โส" เป็นปาทปูรณะใส่เพื่อให้เต็มบาทคาถา.

ผู้เนื่องด้วยตน, ผู้เป็นตัวของตัวเอง ๓ ศัพท์ คือ :- **นิช, สก, อตฺตนิย.**

น่าอัศจรรย์ ๓ ศัพท์ คือ :- วิมฺหย, อจฺฉริย, อพฺภุต.

ผู้มัวเศร้าโศก ๒ ศัพท์ คือ :- วิหตฺถ, พฺยากุล.

ผู้พยายามฆ่า, คนร้าย ๒ ศัพท์ คือ :- อาตตายี, วธุทฺยต.

๗๓๗. **สีสจฺเฉชฺชมฺหิ วชฺโฌถ นิกโต จ สโฐนุชุ**
สูจโก ปิสุโณ กณฺเณ- ชโป ธุตฺโต ตุ วญฺจโก.
๗๓๘. **อนิสมฺม หิ โย กิจฺจํ ปุริโส วธพนฺธนาทิมาจรติ**
อวินิจฺฉิตการิตฺตา โส ขลุ จปโลติ วิญฺเญยฺโย.

วชฺโฌ วชฺฌศัพท์ **สีสจฺเฉชฺชมฺหิ** เป็นไปในบุคคลผู้สมควรตัดศีรษะ.

ผู้ไม่น่าเชื่อถือ, ผู้โกง ๓ ศัพท์ คือ :- **นิกต, สฐ, อนุชุ.**

ผู้ส่อเสียด ๓ ศัพท์ คือ :- **สูจก, ปิสุณ, กณฺเณชป.**

ผู้ล่อลวง ๒ ศัพท์ คือ :- **ธุตฺต, วญฺจก.**

โย ปุริโส บุรุษใด **อนิสฺสมฺม** ไม่ใคร่ครวญแล้ว **อาจรติ** ย่อมประพฤติ **กิจฺจํ** ซึ่งหน้าที่ **วธพนฺธนาที** มีการฆ่าและการจองจำเป็นต้น, **โส** บุรุษนั้น **วิญฺเญยฺโย** พึงทราบ **จปโลติ** ว่าจปละ (ลงมือทำโดยไม่ไตร่ตรองก่อน) **ขลุ** แน่แท้ **อวินิจฺฉิตการิตฺตา** เพราะความเป็นผู้มีปกติไม่ใคร่ครวญก่อนแล้วกระทำซึ่งกรรม.

[**คาถาที่ ๗๓๘** เป็นอริยาคาถา, **หิ** เป็นปาทปูรณะ และเป็นคาถาที่แสดงลักษณะของพาลปุริส]

๗๓๙. **ขุทฺโท กทริโย ถทฺธ- มจฺฉรี กปโณ ปฺยถ**
อกิญฺจโน ทลิทฺโท จ ทีโน นิทฺธน ทุคฺคตา.
๗๔๐. **อสมฺภาวิตสมฺปตฺตํ กากตาลียมุจฺจเต**
อถ ยาจนโก อตฺถี ยาจโก จ วนิพฺพโก.

ผู้ตระหนี่ ๔ ศัพท์ คือ :- **ขุทฺท, กทริย, ถทฺธมจฺฉรี, กปณ.**

ผู้ตกยาก, คนจน ๕ ศัพท์ คือ :- **อกิญฺจน, ทลิทฺท, ทีน, นิทฺธน, ทุคฺคต.**

อสมฺภาวิตสมฺปตฺตํ กรรมอันมาถึงโดยไม่ได้คาดคิดมาก่อน **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว **กากตาลียํ** ว่ากากตาลียะ (กรรมอันไม่คาดคิดว่าจะมาถึงก็มาถึง, กรรมอันเช่นกับการบินขึ้นไปของกาและการหล่นของผลตาล, กรรมอันบังเอิญ).

คนขอทาน ๔ ศัพท์ คือ :- **ยาจนก, อตฺถี, ยาจก, วนิพฺพก.**

[บางคัมภีร์กล่าวว่า วนิพฺพก กับ ยาจก มีความแตกต่างกัน วนิพฺพก แปลว่า ผู้ขอที่สรรเสริญคุณ, ส่วน ยาจก แปลว่าผู้ขอ ดังมีปรากฏอยู่ในกูฏทันตสูตร อรรถกถาและ

อิติวุตฺตกอฏฺฐกถาว่า "วนิพฺพกาติ เย อิฏฺฐํ ทินฺนํ กนฺตํ มนาปํ กาเลน อนวชฺชํ ทินฺนํ, ทพฺพํ จิตฺตํ ปสาเทยฺย, คจฺฉโต ภวํ พฺรหฺมโลก'นฺติ อาทินา นเยน ทานสฺส วณฺณํ โถมยมานา วิจรนฺติ" และในคัมภีร์ฎีกาของคัมภีร์ทั้งสองนั้นว่า "วนิพฺพกาติ ทายกานํ คุณกิตฺตนวเสน กมฺมผลกิตฺตนมุเขน จ ยาจกา, เสยฺยถาปิ นคฺคจริยาทโย"].

๗๔๑. อณฺฑชา ปกฺขิสปฺปาที นราที ตุ ชลาพุชา
เสทชา กิมิฑํสาที เทวาที โตฺวปปาติกา.

ปกฺขิสปฺปาที สัตว์ทั้งหลายมีนกและงูเป็นต้น อณฺฑชา ชื่อว่าอัณฑชะ (สัตว์ที่เกิดในไข่), นราที สัตว์ทั้งหลายมีคนเป็นต้น ชลาพุชา ชื่อว่าชลาพุชะ (สัตว์ผู้เกิดในมดลูก), กิมิฑํสาที สัตว์ทั้งหลายมีหนอนและเหลือบเป็นต้น เสทชา ชื่อว่าเสทชะ (สัตว์ที่เกิดในเหงื่อไคลและน้ำเน่า), เทวาที สัตว์ทั้งหลายมีเทวดาเป็นต้น โอปปาติกา ชื่อว่าโอปปาติกะ (สัตว์ที่เกิดมาโดยมีอวัยวะสมบูรณ์ดังว่าลอยมาเกิด).

๗๔๒. ชณฺณุตคฺโฆ ชณฺณุมตฺโต กปฺโป ตุ กิญฺจิทูนเก
อนุตคฺคตํ ตุ ปริยา- ปนฺนมนุโตคโธคธา.
๗๔๓. ราธิโต สาธิโต ฉาต นิปฺปกํ กุถิตํ ภเว
อาปนฺโน ตฺวาปทปฺปตฺโต วิวโส ตฺววโส ภเว.

(น้ำลึกเป็นต้น)ประมาณเข่า ๒ ศัพท์ คือ :- ชณฺณุตคฺฆ, ชณฺณุมตฺต.

กปฺโป กปฺปศัพท์ กิญฺจิทูนเก เป็นไปในน้ำเป็นต้นอันหย่อนกว่าเข่า.

นับเนื่อง, นับเข้า, รวมเข้า ๔ ศัพท์ คือ :- อนุตคฺคต (อนุโตคฺคต), ปริยาปนฺน, อนุโตคธ, โอคธ.

ให้สำเร็จแล้ว ๒ ศัพท์ คือ :- ราธิต, สาธิต.

ร้อนแล้ว, แก่กล้าแล้ว, สุกแล้ว ๒ ศัพท์ คือ :- นิปฺปก, กุถิต.

ผู้ถึงภัย, ผู้ถึงความวิบัติ ๒ ศัพท์ คือ :- อาปนฺน, อาปทปฺปตฺต.

ผู้มีจิตฟุ้งซ่านเพราะกลัวตาย ๒ ศัพท์ คือ :- วิวส, อวส.

๗๔๔. นุนฺโน นุตฺโตตฺตขิตฺตา เจ- ริตาวิทฺธาถ กมฺปิโต
ธูโต อาธูตจลิตา นิสิตํ ตุ จ เตชิตํ.
๗๔๕. ปตฺตพฺพํ คมฺมมาสชฺชํ ปกฺกํ ปริณตํ สมา
เวธิตํ ตุ วลยิตํ รุทฺธํ สํวุตมาวุตํ.

๗๔๖. ปริกฺขิตฺตญฺจ นิวุตํ วิสฏํ วิตฺถตํ ตตํ
ลิตฺโต ตุ ทิทฺโธ คุฬฺโห ตุ คุตฺโต ปฏฺโธ ตุ โปสิโต.

ยิง, พุ่ง, ซัด ๖ ศัพท์ คือ :- นุนฺน, นุตฺต, อตฺต, ขิตฺต, อีริต, อาริทฺธ.

หวั่นไหว, สั่น, สะเทือน ๔ ศัพท์ คือ :- กมฺปิต, ธูต, อาธูต, จลิต.

รับ (ทำให้คม) ๒ ศัพท์ คือ :- นิสิต, เตชิต.

พึงถึง ๓ ศัพท์ คือ :- ปตฺตพฺพ, คมฺม, อาสชฺช.

แก่, สุก ๒ ศัพท์ คือ :- ปกฺก, ปริณต.

โพก, พัน ๒ ศัพท์ คือ :- เวธิต, วลยิต.

กั้น, ล้อม ๕ ศัพท์ คือ :- รุทฺธ, สํวุต, อาวุต, ปริกฺขิตฺต, นิวุต.

แผ่ไป, กว้างขวาง ๓ ศัพท์ คือ :- วิสฏ, วิตฺถต, ตต.

ทา ๒ ศัพท์ คือ :- ลิตฺต, ทิทฺธ.

ปกปิก, ซ่อนเร้น ๒ ศัพท์ คือ :- คุฬฺห, คุตฺต.

เลี้ยงดู ๒ ศัพท์ คือ :- ปุฏฺฐ, โปสิต.

๗๔๗. ลชฺชิโต หิฬิโต ฉาถ สนิตํ ธนิตํ ปฺยถ
สนฺทานิโต สิโต พทฺโธ กีลิโต สํยโต ภเว.

๗๔๘. สิทฺเธ นิปฺผนฺนนิพฺพตฺตา หาริเต ภินฺนเภทิตา
ฉนฺโน ตุ ฉาทิเต ฉาถ วิทฺเธ ฉิทฺทิตเวธิตา.

ละอาย ๒ ศัพท์ คือ :- ลชฺชิต, หิฬิต (หิริต).

เสียง, มีเสียง ๒ ศัพท์ คือ :- สนิต, ธนิต.

ผูก, มัด ๕ ศัพท์ คือ :- สนฺทานิต, สิต, พทฺธ, กีลิต, สํยต.

นิปฺผนฺนนิพฺพตฺตา นิปฺผนฺน และ นิพฺพตฺตศัพท์ สิทฺเธ เป็นไปในวัตถุอันสำเร็จแล้ว (วัตถุสำเร็จรูป ๓).

ภินฺนเภทิตา ภินฺน และ เภทิตศัพท์ หาริเต เป็นไปในการแตกและทำลาย (แตก, ทำลาย, ทะลาย ๓).

ฉนฺโน ฉนฺนศัพท์ ฉาทิเต เป็นไปในวัตถุอันถูกตัด (ของถูกตัด ๒).

ฉิทฺทิตเวธิตา ฉิทฺทิต และ เวธิตศัพท์ วิทฺเธ เป็นไปในวัตถุอันถูกแทง (ของที่ถูกแทง ๓).

๗๔๙. อาหโฏ อาภตานีตา หนฺโต ตุ หมิโต สิยา
สนฺโต ตุ สมิโต เจว ปุณฺโณ ตุ ปูริโต ภเว.

๗๕๐. อปจายิโต มหิโต ปูชิตารหิโตจฺจิโต
มานิโต จาปจิโต จ ตจฺฉิตํ ตุ ตนูกเต.
๗๕๑. สนฺตตฺโต ธูปิโต โอป- จริโต ตุ อุปาสิโต
ภฏฺธํ ตุ คฬิตํ ปนฺนํ จุตญฺจ ธํสิตํ ภเว.

นำมา ๓ ศัพท์ คือ :- อาหฏ, อาภต, อานีต.
ฝึกหัด, ทรมาน, อบรม, ข่ม ๒ ศัพท์ คือ :- ทนฺต, ทมิต.
สงบ, ระงับ ๒ ศัพท์ คือ :- สนฺต, สมิต.
เต็ม, บริบูรณ์ ๒ ศัพท์ คือ :- ปุณฺณ, ปูริต.
บูชา, นับถือ ๗ ศัพท์ คือ :- อปจายิต, มหิต, ปูชิต, อรหิต, อจฺจิต, มานิต, อปจิต.
ตจฺฉิตํ ตจฺฉิตศัพท์ ตนูกเต เป็นไปในการกระทำให้บาง (เหลา, ถาก ๒).
รม, อบ, ทำให้ร้อน ๒ ศัพท์ คือ :- สนฺตตฺต, ธูปิต.
เข้าไปใกล้, บำเรอ ๒ ศัพท์ คือ :- อุปจริต, อุปาสิต.
ตกหล่น, เคลื่อน, พลัด ๕ ศัพท์ คือ :- ภฏฺธ, คฬิต, ปนฺน, จุต, ธํสิต.

๗๕๒. ปีโต ปมุทิโต หฏฺโฐ มตฺโต ตุฏฺโฐถ กนฺติโต
สญฺฉินฺโน ลูนทาตาถ ปสฏฺโฐ วณฺณิโต ถุโต.
๗๕๓. ตินฺโตลฺลทฺทกิลินฺโนนฺนา มคฺคิตํ ปริเยสิตํ
อเนฺวสิตํ คเวสิตํ ลทฺธํ ตุ ปตฺตมุจฺจเต.

ยินดี, ร่าเริง, อิ่มใจ ๕ ศัพท์ คือ :- ปีต, ปมุทิต, หฏฺฐ, มตฺต, ตุฏฺฐ.
ตัด, เฉือน, เกี่ยว ๔ ศัพท์ คือ :- กนฺติต, สญฺฉินฺน, ลูน, ทาต.
สรรเสริญ, ยกย่อง ๓ ศัพท์ คือ :- ปสฏฺฐ, วณฺณิต, ถุต.
เปียก, ชุ่ม, ชื้นแฉะ ๕ ศัพท์ คือ :- ตินฺต, อลฺล, อทฺท, กิลินฺน, อุนฺน.
แสวงหา ๔ ศัพท์ คือ :- มคฺคิต, ปริเยสิต, อเนฺวสิต, คเวสิต.
ได้, ถึง ๒ ศัพท์ คือ :- ลทฺธ, ปตฺต.

๗๕๔. รกฺขิต โคปิตํ คุตฺตํ ฑาตํ โคปายิตาวิตา
ปาลิตํ อถ โอสฺสฏฺธํ จตฺตํ หีนํ สมุชฺฌิตํ.
๗๕๕. ภาสิตํ ลปิตํ วุตฺตา- ภิหิตาขฺยาตชปฺปิตา
อุทีริตญฺจ กถิตํ คทิตํ ภณิโตทิตา.
๗๕๖. อวญฺญาตาวคณิตา ปริภูตาวมานิตา
ปิมจฺฉิโต ตุ ขุทิโต ฉาโต เจว พุภุกฺขิโต.

๗๕๗. **พุทฺธํ ญาตํ ปฏิปนฺนํ วิทิตาวคตํ มตํ**
คิลิโต ขาทิโต ภุตฺโต ภกฺขิตาชฺโฌหฏาสิตา.

รักษา, คุ้มครอง, ป้องกัน ๗ ศัพท์ คือ :- **รกฺขิต, โคปิต, คุตฺต, ตาต, โคปายิต, อาวิต, ปาลิต.**

สละ, ทิ้ง, เพิกถอน ๔ ศัพท์ คือ :- **โอสฺสฏฺฐ (โวสฺสคฺค), จตฺต, หีน, สมุชฺฌิต.**

กล่าว, พูดจา, สนทนา ๑๑ ศัพท์ คือ :- **ภาสิต, ลปิต, วุตฺต, อภิหิต, อาขฺยาต, ชปฺปิต, อุทีริต, กถิต, คทิต, ภณิต, อุทิต.**

ดูหมิ่น, ดูถูก ๔ ศัพท์ คือ :- **อวญฺญาต, อวคณิต, ปริภูต, อวมานิต.**

หิว ๔ ศัพท์ คือ :- **ปิฆจฺฉิต, ขุทิต, ฉาต, พุภุกฺขิต.**

รู้, เข้าใจ ๖ ศัพท์ คือ :- **พุทฺธ, ญาต, ปฏิปนฺน, วิทิต, อวคต, มต.**

กิน, กลืน, กลืนกิน ๖ ศัพท์ คือ :- **คลิต, ขาทิต, ภุตฺต, ภกฺขิต, อชฺโฌหฏ, อสิต.**

วิเสสฺยาธีนวคฺโค วิเสสยาธีนวรรค **อิติ** จบแล้ว.

---

๓. สามัญญกัณฑ์ ๒. สังกิณณวรรค

๗๕๘. **เญยฺยํ ลิงฺคมิห กฺวาปิ ปจฺจยตฺถวเสน จ**
กฺริยา ตุ กิริยํ กมฺมํ สนฺติ ตุ สมโถ สโม
ทโม จ ทมโถ ทนฺติ วตฺตํ ตุ สุทฺธกมฺมนิ
อโถ อาสงฺควจนํ ตีสุ วุตฺตํ ปรายณํ.

๗๕๙. **เภโท วิทาโร ผุฏนํ ตปฺปนํ ตุ จ ปีณนํ**
อกฺโกสนํ อภิสงฺโค ภิกฺขา ตุ ยาจนาตฺถนา.

อิห ในสังกิณณวรรคนี้ **ลิงฺคํ** ลิงค์ **เญยฺยํ** อันนักศึกษาพึงทราบ **ปจฺจยตฺถวเสน** โดยอำนาจแห่งลิงคโชตกปัจจัย **กฺวาปิ** ในบทที่มีกิริยาเป็นต้นบางบท.

การกระทำ (การงาน) ๓ ศัพท์ คือ :- **กฺริยา, กิริย, กมฺม.**

ความสงบของจิต ๓ ศัพท์ คือ :- **สนฺติ, สมถ, สม.**

ความสงบของกาย ๓ ศัพท์ คือ :- **ทม, ทมถ, ทนฺติ.**

วตฺตํ วตฺตศัพท์ **สุทฺธกมฺมนิ** เป็นไปในความประพฤติอันบริสุทธิ์.

ปรายณํ ปรายณศัพท์ **อาสงฺควจนํ** กล่าวซึ่งการติด **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว **ตีสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓.

การทำลาย, แตก ๓ ศัพท์ คือ :- เภท (ภิท), วิทาร (วิทร), ผุฏน.
ความอิ่ม ๒ ศัพท์ คือ :- ตปฺปน, ปีณน.
การด่า, การแช่ง ๒ ศัพท์ คือ :- อกฺโกสน, อภิสงฺค.
การขอ ๓ ศัพท์ คือ :- ภิกฺขา, ยาจนา, อตฺถนา.

๗๖๐. นินฺนิมิตฺตํ ยทิจฺฉาถา- ปุจฺฉนานนฺทนานิ จ
สภาชนมโถ ญาโย นโย ผาติ ตุ วุทฺธิยํ.
๗๖๑. กิลมโถ กิลมนํ ปสโว ตุ ปสูติยํ
อุกฺกํโส ตฺวติสโยถ ชโย จ ชยนํ ชิติ.
๗๖๒. วโส กนฺติ พฺยโธ เวโธ คโห คาโห วโร วุติ
ปจา ปาโก หโว หูติ เวโท เวทนมิตฺถิ วา.
๗๖๓. ชีรณํ ชานิ ตาณํ ตุ รกฺขณํ ปมิติปฺปมา
สิเลโส สนฺธิ จ ขโย ตฺวปจโย รโว รโณ.
๗๖๔. นิคาโท นิคโท มาโท มโท ปสิติ พนฺธนํ
อากาโร ตฺวิงฺคิตํ อิงฺโค อถตฺถาปคโม พฺยโย.

นินฺนิมิตฺตํ ความปราศจากเหตุ ยทิจฺฉา ชื่อว่ายทิจฉา(การกระทำตามอำเภอใจ).
การไต่ถามทุกข์สุข (เวลาพบกัน) ๓ ศัพท์ คือ :- อาปุจฺฉน, อานนฺทน, สภาชน.
นัย (นยะ) ๒ ศัพท์ คือ :- ญาย, นย.
ผาติ ผาติศัพท์ วุทฺธิยํ เป็นไปในความเจริญ (ความเจริญ ๒).
ความลำบาก, ความเหน็ดเหนื่อย ๒ ศัพท์ คือ :- กิลมถ, กิลมน.
ปสโว ปสวศัพท์ ปสูติยํ เป็นไปในการประสูติ (คลอด).
ความยิ่ง, ดียิ่ง, เกิน ๒ ศัพท์ คือ :- อุกฺกํส, อติสย.
การชนะ ๓ ศัพท์ คือ :- ชย, ชยน, ชิติ.
ความใคร่, ความชอบ ๒ ศัพท์ คือ :- วส, กนฺติ.
การแทง, การเจาะ ๒ ศัพท์ คือ :- พฺยธ, เวธ.
การถือเอา ๒ ศัพท์ คือ :- คห, คาห.
การกั้น, การระวัง ๒ ศัพท์ คือ :- วร, วุติ.
การหุง, การต้ม, ให้สุก ๒ ศัพท์ คือ :- ปจ, ปาก.
การเรียก ๒ ศัพท์ คือ :- หว, หูติ.
การเสวยอารมณ์ ๒ ศัพท์ คือ :- เวท, เวทน. วา อิตฺถี เวทนศัพท์เป็นอิตถีลิงค์บ้าง (เวทนา).

ความเสื่อม ๒ ศัพท์ คือ :- **ปีรณ, ชานิ.**

การดูแลรักษา ๒ ศัพท์ คือ :- **ตาณ, รกฺขณ.**

การตวง, การนับ ๒ ศัพท์ คือ :- **ปมิติ, ปมา.**

การต่อ, การเชื่อม ๒ ศัพท์ คือ :- **สิเลส, สนฺธิ.**

ความสิ้นไป, หมดไป ๒ ศัพท์ คือ :- **ขย, อปจย.**

การร้อง ๒ ศัพท์ คือ :- **รว, รณ.**

การกล่าว ๒ ศัพท์ คือ :- **นิคาท, นิคท.**

ความเมา ๒ ศัพท์ คือ :- **มาท, มท.**

การผูก ๒ ศัพท์ คือ :- **ปสิติ, พนฺธน.**

อาการ, กิริยา, ท่าทาง ๓ ศัพท์ คือ :- **อาการ, อิงฺคิต, อิงฺค.**

ความเสื่อม, ความเสียหาย ๒ ศัพท์ คือ :- **อตฺถาปคม, พฺยย.**

๗๖๕. อนฺตราโย จ ปจฺจูโห　　วิกาโร ตุ วิกตฺยปิ
ปวิสิเลโส วิธุรํ　　อุปเวสนมาสนํ.

๗๖๖. อชฺฌาสโย อธิปฺปาโย　　อาสโย อภิสนฺธิ จ
ภาโวธิมุตฺติ ฉนฺโทถ　　โทโส อาทีนโว ภเว.

อันตราย ๒ ศัพท์ คือ :- **อนฺตราย, ปจฺจูห.**

การเปลี่ยนแปลง ๒ ศัพท์ คือ :- **วิการ, วิกติ.**

การแยกกัน ๒ ศัพท์ คือ :- **ปวิสิเลส, วิธุร.**

การนั่ง ๒ ศัพท์ คือ :- **อุปเวสน, อาสน.**

ความมุ่งหมาย, อธิบาย ๗ ศัพท์ คือ :- **อชฺฌาสย, อธิปฺปาย, อาสย, อภิสนฺธิ, ภาว, อธิมุตฺติ, ฉนฺท.**

โทษ ๒ ศัพท์ คือ :- **โทส, อาทีนว.**

๗๖๗. อานิสํโส คุโณ จาถ　　มชฺฌํ เวมชฺฌมุจฺจเต
มชฺฌนฺทิโก ตุ มชฺฌนฺโต　　เวมตฺตํ ตุ จ นานตา.

๗๖๘. วา ชาคโร ชาคริยํ　　ปวาโห ตุ ปวตฺติ จ
พฺยาโส ปปญฺโจ วิตฺถาโร　　ยาโม ตุ สํยโม ยโม.

๗๖๙. สมฺพาหนํ มทฺทนญฺจ　　ปสโร ตุ วิสปฺปนํ
สนฺถโว ตุ ปริจโย　　เมลโก สงฺคสงฺคมา.

๗๗๐. **สนฺนิธิ สนฺนิกฏฺฐมฺหิ** **วินาโส ตุ อทสฺสนํ**
ลโวภิลาโว ลวนํ **ปตฺถาโววสโร สมา.**

อานิสงส์, คุณ ๒ ศัพท์ คือ :- **อานิสํส, คุณ.**
ท่ามกลาง ๒ ศัพท์ คือ :- **มชฺฌ, เวมชฺฌ.**
เที่ยงวัน ๒ ศัพท์ คือ :- **มชฺฌนฺทิก** (มชฺฌนฺติก), **มชฺฌนฺต** (มชฺฌนฺห).
ความเป็นของต่างกัน ๒ ศัพท์ คือ :- **เวมตฺต, นานตา.**
การตื่นตัวอยู่เสมอ ๒ ศัพท์ คือ :- **ชาคร, ชาคริย.** วา ชาครศัพท์เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์บ้าง.

กระแสน้ำ, ความเป็นไปโดยไม่ขาดสาย ๒ ศัพท์ คือ :- **ปวาห, ปวตฺติ.**
กว้างขวาง ๓ ศัพท์ คือ :- **พฺยาส, ปปญฺจ, วิตฺถาร.**
การงดเว้น, การระวัง ๓ ศัพท์ คือ :- **ยาม, สํยม, ยม.**
การนวด ๒ ศัพท์ คือ :- **สมฺพาหน, มทฺทน.**
การแผ่ไป, การซ่านออกไป ๒ ศัพท์ คือ :- **ปสร, วิสปฺปน.**
การเชยชิด, ความคุ้นเคย ๒ ศัพท์ คือ :- **สนฺถว, ปริจย.**
ความเกี่ยวข้อง, การพบปะ ๓ ศัพท์ คือ :- **เมลก, สงฺค, สงฺคม.**
สนฺนิธิ สนฺนิธิศัพท์ **สนฺนิกฏฺฐมฺหิ** เป็นไปในความใกล้กัน (๒).
ความพินาศ, การหายไป ๒ ศัพท์ คือ :- **วินาส, อทสฺสน.**
การเก็บเกี่ยว ๓ ศัพท์ คือ :- **ลว, อภิลาว, ลวน.**
โอกาส ๒ ศัพท์ คือ :- **ปตฺถาว, อวสร.**

๗๗๑. **โอสานํ ปริโยสานํ** **อุกฺกํโสติสโย ภเว**
สนฺนิเวโส จ สณฺธานํ **อถาพฺภนฺตรมนฺตรํ.**
๗๗๒. **ปาฏิหีรํ ปาฏิเหรํ** **ปาฏิหาริยมุจฺจเต**
กิจฺจํ ตุ กรณียญฺจ **สงฺขาโร วาสนา ภเว.**
๗๗๓. **ปวนํ ปวนิปฺปาวา** **ตสโร สุตฺตเวธนํ**
สงฺกโม ทุคฺคสญฺจาโร **ปกฺกโม ตุ อุปกฺกโม.**

ความสำเร็จ, การสิ้นสุด ๒ ศัพท์ คือ :- **โอสาน, ปริโยสาน.**
เหลือเกิน ๒ ศัพท์ คือ :- **อุกฺกํส, อติสย.**
การตั้งอยู่ใกล้, สัณฐาน ๒ ศัพท์ คือ :- **สนฺนิเวส, สณฺธาน.**
ภายใน, ระหว่าง ๒ ศัพท์ คือ :- **อพฺภนฺตร, อนฺตร.**

ปาฏิหาริย์ ๓ ศัพท์ คือ :- **ปาฏิหีร, ปาฏิเหร, ปาฏิหาริย.**
การกระทำ, กิจอันควรกระทำ ๒ ศัพท์ คือ :- **กิจฺจ, กรณีย.**
การปรุงแต่ง, การอบ ๒ ศัพท์ คือ :- **สงฺขาร, วาสนา.**
การฝัด ๓ ศัพท์ คือ :- **ปวน** (ปาวน), **ปว, นิปฺปาว** (นิปฺผาว).
การพัดหลอด, การทอผ้า ๒ ศัพท์ คือ :- **ตสร, สุตฺตเวธน.**
ทางลำบาก, การสัญจรลำบาก ๒ ศัพท์ คือ :- **สงฺกม, ทุคฺคสญฺจาร.**
ความมุ่งหน้า, ความมุ่งมั่น ๒ ศัพท์ คือ :- **ปกฺกม, อุปกฺกม.**

๗๗๔. **ปาโฐ นิปาโฐ นิปฺโฐ วิจโย มคฺคนาปฺเม**
อาลิงฺคนํ ปริสฺสงฺโค สิเลโส อุปคูหนํ.
๗๗๕. **อาโลกนญฺจ นิชฺฌานํ อิกฺขนํ ทสฺสนํ ปฺยถ**
ปจฺจาเทโส นิรสนํ ปจฺจกฺขานํ นิรากติ.
๗๗๖. **วิปฺปลฺลาโสญฺญถาภาโว พฺยตฺตโย วิปริยโย**
วิปริยาโสติกฺกโม ตฺวติปาโต อุปจฺจโย.

การอ่าน, การสวด ๓ ศัพท์ คือ :- **ปาฐ, นิปาฐ, นิปฐ.**

การเลือก ๒ ศัพท์ คือ :- **วิจย, มคฺคนา. อปฺเม** มคฺคนาศัพท์เป็นไปในอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์.

การกอดรัด, การเคล้าคลึงกาย ๔ ศัพท์ คือ :- **อาลิงฺคน, ปริสฺสงฺค, สิเลส, อุปคูหน.**

การดู, การเห็น, การมอง ๔ ศัพท์ คือ :- **อาโลกน, นิชฺฌาน, อิกฺขน, ทสฺสน.**

การบอกคืน, ไม่ยอมรับ ๔ ศัพท์ คือ :- **ปจฺจาเทส, นิรสน, ปจฺจกฺขาน, นิรากติ.**

การเปลี่ยนแปลง, ความแปรปรวน ๕ ศัพท์ คือ :- **วิปลฺลาส, อญฺญถาภาว, พฺยตฺตย, วิปริยย, วิปริยาส.**

การล่วงไป, การล่วงละเมิด, การล่วงเกิน ๓ ศัพท์ คือ :- **อติกฺกม, อติปาต, อุปจฺจย.**

สํกิณฺณวคฺโค สังกิณณวรรค อิติ จบแล้ว.

---

๓. สามัญญกัณฑ์ ๓. อเนกัตถวรรค

๗๗๗. อเนกตฺเถ ปวกฺขามิ คาถาทฺธปาทโต กมา
เอตฺถ ลิงฺควิเสสตฺถ- เมกสฺส ปุนรุตฺตตา.

อหํ ข้าพเจ้า ปวกฺขามิ จักกล่าว อเนกตฺเถ ซึ่งศัพท์ทั้งหลายอันมีอรรถมาก คาถาทฺธปาทโต โดยคาถา ครึ่งคาถาและบาทคาถา กมา ตามลำดับ.

เอตฺถ ในวรรคนี้ ปุนรุตฺตตา ความเป็นแห่งการกล่าวซ้ำ เอกสฺส ซึ่งศัพท์เดียว ลิงฺควิเสสตฺถํ เพื่อความพิเศษแห่งลิงค์ โหติ ย่อมมี.

๗๗๘. สมโย สมวาเย จ สมูเห การเณ ขเณ
ปฏิเวเธ สิยา กาเล ปหาเน ลาภทิฏฺธิสุ.

สมโย สมยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๙ อย่าง คือ) สมวาเย ในความถึงพร้อมแห่งเหตุ สมูเห ในหมู่ การเณ ในเหตุ ขเณ ในขณะ ปฏิเวเธ ในการแทงตลอด กาเล ในกาลเวลา ปหาเน ในการละ ลาภทิฏฺธิสุ ในการได้และลัทธิ (ปาริกฺกณฺฑ สีลขนฺธวคฺค ฎ. เป็นต้น).

๗๗๙. วณฺโณ สณฺธานรูเปสุ ชาติจฺฉวีสุ การเณ
ปมาเณ จ ปสํสายํ อกฺขเร จ ยเส คุเณ.

วณฺโณ วณฺณศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๑๐ อย่าง คือ) สณฺธานรูเปสุ ในสัณฐาน (มีต่ำและสูงเป็นต้น) และสี (มีสีแดงและดำเป็นต้น) ชาติจฺฉวีสุ ในชาติและผิวพรรณ การเณ ในเหตุ ปมาเณ ในประมาณ ปสํสายํ ในการสรรเสริญ อกฺขเร ในอักษร ยเส ในชื่อเสียง คุเณ และในคุณ (สีลขนฺธวคฺค ฎ., มูลปณฺณาส ฎ., วมฺมิกสุตฺต ฎ. เป็นต้น).

๗๘๐. อุทฺเทเส ปาติโมกฺขสฺส ปณฺณตฺติยํ อุโปสโถ
อุปวาเส จ อฏฺธงฺเค อุโปสถทิเน สิยา.

อุโปสโถ อุโปสถศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) ปาติโมกฺขสฺส อุทฺเทเส ในการสวดซึ่งปาติโมกข์ ปณฺณตฺติยํ ในนามบัญญัติ อุปวาเส ในการเข้าจำอุโบสถ (ในสามญฺญผลสุตฺตฎีกากล่าวว่า อุปวาโส สมาทานํ) อฏฺธงฺเค ในศีลมีองค์ ๘ อุโปสถทิเน และในวันอุโปสถ (สีลขนฺธวคฺค ฎ., อุปาลิปณฺณาส ฎ. เป็นต้น).

๗๘๑. รถงฺเค ลกฺขเณ ธมฺโม- รจกฺเกสฺวิริยาปเถ
จกฺกํ สมฺปตฺติยํ จกฺก- รตเน มณฺฑเล พเล.

๗๘๒. **กุลาลภณฺเฑ อาณายํ อายุเธ ทานราสิสุ.**

จกฺกํ จกฺกศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๑๔ อย่าง คือ) **รถงฺเค** ในล้อรถ **ลกฺขเณ** ในลายลักษณ์ที่ฝ่าพระบาท **ธมฺโมรจกฺเกสุ** ในธรรมจักรและกงจักร **อิริยาปเถ** ในอิริยาบถ **สมฺปตฺติยํ** ในสัมปัตติจักร **จกฺกรตเน** ในจักรรัตนะ **มณฺฑเล** ในวงกลม **พเล** ในกองทัพ **กุลาลภณฺเฑ** ในภมรช่างหม้อ **อาณายํ** ในอาณาจักร **อายุเธ** ในอาวุธคือจักร **ทานราสิสุ** ในวัตถุทานและกอง (มูลปณฺณาส ฐ., มหาสีหนาทสุตฺต ฐ. เป็นต้น).

๗๘๓. **ทานสฺมึ พฺรหฺมจริยํ อปฺปมญฺญาสุ สาสเน**
เมถุนารติยํ เวยฺยา- วจฺเจ สทารตุฏฺฐิยํ
ปญฺจสีลาริยมคฺโค- โปสถงฺคธิตีสุ จ.

พฺรหฺมจริยํ พฺรหฺมจริยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๑๐ อย่าง คือ) **ทานสฺมึ** ในทาน **อปฺปมญฺญาสุ** ในอัปปมัญญา **สาสเน** ในพระศาสนา **เมถุนารติยํ** ในการงดเว้นจากเมถุน **เวยฺยาวจฺเจ** ในการช่วยขวนขวาย **สทารตุฏฺฐิยํ** ในการยินดีในภรรยาตน **ปญฺจสีลาริยมคฺโคโปสถงฺคธิตีสุ จ** ในศีล ๕ อริยมรรค องค์อุโบสถและความเพียร (สีลขนฺธวคฺค ฐ., มูลปณฺณาส ฐ., มหาสีหนาทสุตฺต ฐ. เป็นต้น).

๗๘๔. **ธมฺโม สภาเว ปริยตฺติปญฺญา- ญาเยสุ สจฺจปฺปกตีสุ ปุญฺเญ**
เญยฺเย คุณาจารสมาธิสูปิ นิสฺสตฺตตาปตฺติสุ การณาโท.

ธมฺโม ธมฺมศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๑๔ อย่าง คือ) **สภาเว** ในสภาวะ **ปริยตฺติปญฺญาญาเยสุ** ในพระปริยัติ ปัญญาและความสมควร **สจฺจปฺปกตีสุ** ในสัจจะและปกติ **ปุญฺเญ** ในบุญ **เญยฺเย** ในเญยยธรรม ๕ อย่าง (คือ สังขาร ลักษณะ นิพพาน วิการ และบัญญัติ) **คุณาจารสมาธิสูปิ** ในคุณ ความประพฤติและสมาธิ **นิสฺสตฺตตาปตฺตีสุ** ในความไม่ใช่สัตว์และอาบัติ **การณาโท** ในอรรถเหตุเป็นต้น (สีลขนฺธวคฺค ฐ., มูลปณฺณาส ฐ., มูลปริยายสุตฺต ฐ. เป็นต้น).

๗๘๕. **อตฺโถ ปโยชเน สทฺทา- ภิเธยฺเย วุฑฺฒิยํ ธเน**
วตฺถุมฺหิ การเณ นาเส หิเต ปจฺฉิมปพฺพเต.

อตฺโถ อตฺถศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๙ อย่าง คือ) **ปโยชเน** ในประโยชน์ **สทฺทาภิเธยฺเย** ในอรรถที่ศัพท์กล่าวถึง **วุฑฺฒิยํ** ในความเจริญ **ธเน** ในทรัพย์ **วตฺถุมฺหิ** ในวัตถุ **การเณ** ในเหตุ **นาเส** ในความพินาศ **หิเต** ในประโยชน์เกื้อกูล **ปจฺฉิมปพฺพเต** ในภูเขาทิศตะวันตก (สุตฺตนิปาต อาฬวกสุตฺต ฐ.).

๗๘๖. เยภุยฺยตาพฺยามิสฺเสสุ วิสํโยเค จ เกวลํ
ทฬฺหตฺเถ นติเรเก จา- นวเสสมฺหิ ตํ ติสุ.

เกวลํ เกวลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **เยภุยฺยตาพฺยามิสฺเสสุ** ในความมีมากและการไม่ปะปนกัน **วิสํโยเค** ในการไม่ประกอบกัน **ทฬฺหตฺเถ** ในอรรถคือทัฬหะ(มั่นคง) อนติเรเกในความไม่เกินไป **อนวเสสมฺหิ** และในสิ่งทั้งหมด, ตํเกวลศัพท์นั้น ติสุ เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓ (ทีฆนิกาย อาฏานาฏิยสุตฺต ฐ., มูลปณฺณาส วมฺมิกสุตฺต ฐ.).

๗๘๗. คุโณ ปฏลราสีสุ อานิสํเส จ พนฺธเน
อปฺปธาเน จ สีลาโท สุกฺกาทิมฺปิ ชิยาย จ.

คุโณ คุณศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๘ อย่าง คือ) **ปฏลราสีสุ** ในชั้นและกอง **อานิสํเส** ในอานิสงส์ **พนฺธเน** ในเครื่องผูก **อปฺปธาเน** ในวิเสสนะ **สีลาโท** ในคุณมีศีลเป็นต้น **สุกฺกาทิมฺหิ** ในสีมีสีขาวเป็นต้น **ชิยาย จ** และในสายธนู (ทีฆนิกาย เตวิชฺชสุตฺต ฐ., มูลปณฺณาส มหาทุกฺขขนฺธสุตฺต ฐ.).

๗๘๘. รุกฺขาโท วิชฺชมาเน จา- รหนฺเต ขนฺธปญฺจเก
ภูโต สตฺตมหาภูตา- มนุสฺเสสุ น นาริยํ.
๗๘๙. วาจฺจลิงฺโค อตีตสฺมึ ชาเต ปตฺเต สเม มโต.

ภูโต ภูตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๑๑ อย่าง คือ) **รุกฺขาโท** ในต้นไม้เป็นต้น **วิชฺชมาเน** ในความมีอยู่ **อรหนฺเต** ในพระอรหันต์ **ขนฺธปญฺจเก** ในขันธ์ ๕ **สตฺต-มหาภูตามนุสฺเสสุ** ในสัตว์ มหาภูตและเทวดา **น นาริยํ** (ภูตศัพท์)ไม่เป็นไปในอิตถีลิงค์,

วาจฺจลิงฺโค ภูตศัพท์อันตามวาจจลิงค์ **มโต** นักศึกษาพึงทราบ(ว่าเป็นไป) **อตีตสฺมึ** ในกาลล่วงไปแล้ว **ชาเต** ในการเกิด **ปตฺเต** ในการถึงแล้ว **สเม** และในความเสมอกัน (มูลปณฺณาส ฐ., ขคฺควิสาณสุตฺต ฐ., จูฬนิทฺเทส ฐ. เป็นต้น).

๗๙๐. สุนฺทเร ทฬฺหิกมฺเม จา- ยาจเน สมฺปฏิจฺฉเน
สชฺชเน สมฺปหํสายํ สาธุวาภิเธยฺยลิงฺคิกํ.

สาธุ สาธุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **สุนฺทเร** ในความดี **ทฬฺหิกมฺเม** ในการกระทำให้มั่นคง **อายาจเน** ในการอ้อนวอน **สมฺปฏิจฺฉเน** ในการรับคำ **สชฺชเน** ในคนดี **สมฺปหํสายํ** และในความยินดี **อภิเธยฺยลิงฺคิกํ** มีลิงค์เพียงดังลิงค์ของอภิเธยยะ (นามศัพท์ที่มีลิงค์แน่นอน) (สีลขนฺธวคฺค ฐ., มูลปณฺณาส มูลปริยายสุตฺต ฐ.).

๗๖๑. **อนฺโตนิตฺถี สมีเป จา- วสาเน ปทปูรเณ**
เทหาวยเว โกฏฺฐาเส นาสสีมาสุ ลามเก.

อนฺโต อนฺตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๘ อย่าง คือ) **สมีเป** ในที่ใกล้ **อวสาเน** ในที่สุด **ปทปูรเณ** ในปทปูรณะ (ไม่มีอรรถเพียงทำบทให้สละสลวยเท่านั้น เช่น สุตฺตนฺต, วนนฺต เป็นต้น เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า ตัพภาวะ) **เทหาวยเว** ในลำไส้ใหญ่ **โกฏฺฐาเส** ในส่วน **นาสสีมาสุ** ในความพินาศและเขตแดน **ลามเก** ในความต่ำทราม, **อนิตฺถี** (อนฺตศัพท์) เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์. (สีลขนฺธวคฺค ฐ., อติวุตฺต ติกนิปาต ฐ.)

๗๖๒. **นิกาเย สนฺธิสามญฺญ- ปสูตีสุ กุเล ภเว**
วิเสสฺเย สุมนายญฺจ ชาติ สงฺขตลกฺขเณ.

ชาติ ชาติศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๘ อย่าง คือ) **นิกาเย** ในหมู่ของบุคคลผู้มีความประพฤติเหมือนกัน **สนฺธิสามญฺญปสูตีสุ** ในปฏิสนธิสามัญและการคลอดบุตร **กุเล** ในตระกูล **วิเสสฺเย** ในวิเสสยชาติมีความเป็นแห่งวัวเป็นต้น (ฉบับสีหลเป็น วิเสเส ในอรรถพิเศษ) **สุมนายํ** ในดอกมะลิ **สงฺขตลกฺขเณ** และในอุปลักขณะของสังขตธรรม (สจฺจวิภงฺค ฐ., กามสุตฺต มหานิทฺเทส ฐ. เป็นต้น).

๗๖๓. **ภวเภเท ปติฏฺฐายํ นิฏฺฐาชฺฌาสยพุทฺธิสุ**
วาสฏฺฐาเน จ คมเน วิสรตฺเถ คตีริตา.

คติ คติศัพท์ **อีริตา** ท่านกล่าวแล้ว(ในอรรถ ๘ อย่าง คือ) **ภวเภเท** ในภพพิเศษมีเวทคติเป็นต้น **ปติฏฺฐายํ** ในที่ตั้ง **นิฏฺฐาชฺฌาสยพุทฺธิสุ** ในการตัดสิน อัธยาศัยและญาณ **วาสฏฺฐาเน** ในที่เป็นที่อยู่ **คมเน** ในการไป **วิสรตฺเถ** และในอรรถการแผ่ไป (ฉบับสีหลเป็น วิสทตฺเถ ในความปรากฏ) (สีลขนฺธวคฺค อมฺพฏฺฐสุตฺต ฐ., มูลปณฺณาส มหาสีหนาทสุตฺต ฐ.)

๗๖๔. **ผเล วิปสฺสนา ทิพฺพ- จกฺขุสพฺพญฺญุตาสุ จ**
ปจฺจเวกฺขณญาณมฺหิ มคฺเค จ ญาณทสฺสนํ.

ญาณทสฺสนํ ญาณทสฺสนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **ผเล** ในผลสามัญ **วิปสฺสนาทิพฺพจกฺขุสพฺพญฺญุตาสุ** ในวิปัสสนาญาณ ทิพพจักขุญาณและสัพพัญญุตญาณ **ปจฺจเวกฺขณญาณมฺหิ** ในปัจจเวกขณญาณ **มคฺเค จ** และในอริยมรรค.

(ทีฆนิกาย สามญฺญผลสุตฺต ฐ., มูลปณฺณาส มหาสีหนาทสุตฺต ฐ.)

๗๖๕. **กมฺมารุทฺธนองฺคาร- กปลฺลทีปิกาสุ จ**
สุวณฺณการมูสายํ อุกฺกา เวเค จ วายุโน.

อุกฺกา อุกฺกาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **กมฺมารุทฺธนองฺคารกปลฺล-ทีปิกาสุ** ในเตาช่างเหล็ก เตาถ่านสำหรับหลอมทองและคบเพลิง **สุวณฺณการมูสายํ** ในเบ้าของช่างทอง **วายุโน เวเค จ** และในความเร็วแห่งลม. (มูลปณฺณาส วตฺถสุตฺต ฎ., มงฺคลพุทฺธวํส ฎ.)

๗๖๖. **เกโสหารณชีวิต- วุตฺติสุ วปเน จ วาปสมกรเณ**
กถเน ปวุตฺตภาวชฺ- เฌนาโท วุตฺตมฺปิ ตีสุ.

วุตฺตํ วุตฺตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๗ อย่าง คือ) **เกโสหารณชีวิตวุตฺติสุ** ในการปลงผมและการเลี้ยงชีพ **วปเน** ในการหว่าน **วาปสมกรเณ** ในการเกรี่ยพืชที่หว่านแล้วให้เสมอกัน **กถเน** ในการกล่าว **ปวุตฺตภาวชฺเฌนาโท** ในอรรถการพ้นและการเชื้อเชิญเป็นต้น, **ตีสุ** วุตฺตศัพท์เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓. (มูลปณฺณาส ธมฺมทายาทสุตฺต ฎ, ฎี., อติวุตฺต ฎ.).

๗๖๗. **คมเน วิสฺสุเต อาว- ธาริโตปจิเตสุ จ**
อนุโยเค กิลินฺเน จ สุโตภิเธยฺยลิงฺคิโก.

๗๖๘. **โสตวิญฺเญยฺยสตฺเถสุ สุตํ ปุตฺเต สุโต สิยา.**

สุโต สุตศัพท์ **อภิเธยฺยลิงฺคิโก** อันมีลิงค์ของอภิเธยยะ(๓ ลิงค์) **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **คมเน** ในการไป **วิสฺสุเต** ในการปรากฏ **อวธาริโตปจิเตสุ** ในการจดจำและการเลือกเฟ้น **อนุโยเค** ในการถาม **กิลินฺเน จ** และในการเปียกชุ่ม.

สุตํ สุตศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โสตวิญฺเญยฺยสตฺเถสุ** ในสัททารมณ์อันโสตปสาทพึงรู้ได้และคัมภีร์.

สุโต สุตศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** (ในอรรถ ๑ อย่าง คือ) **ปุตฺเต** ในบุตรชาย (ทีฆนิกาย พฺรหฺมชาลสุตฺต ฎ. เป็นต้น).

๗๖๙. **กปฺโป กาเล ยุเค เลเส ปญฺญตฺติปรมายุสุ**
สทิเส ตีสุ สมณ- โวหารกปฺปพินฺทุสุ
สมนฺตตฺเถนุตรกปฺปา- ทิเก ตกฺเก วิธิมฺหิ จ.

กปฺโป กปฺปศัพท์ **สิยา** (ในอรรถ ๑๒ อย่าง คือ) **กาเล** ในกาล **ยุเค** ในยุคทั้ง ๔ มีกตยุคเป็นต้น **เลเส** ในอุบายข้ออ้าง **ปญฺญตฺติปรมายุสุ** ในนามบัญญัติและการกำหนดชีวิต(อายุกัป) **สทิเส** ในความเหมือนกัน **ตีสุ** กปฺปศัพท์ในอรรถสทิสะเป็น

ไปในลิงค์ทั้ง ๓ **สมณโวหารกปฺปพินฺทุสุ** ในการกระทำกัปปิยะและกัปปพินทุของภิกษุ **สมนฺตตฺเถ** ในอรรถรอบด้าน **อนฺตรกปฺปาทิเก** ในอันตรกัปป์เป็นต้น **ตกฺเก** ในการคิด **วิธิมฺหิ** และในการจัดแจง. (ทีฆนิกาย พฺรหฺมชาลสุตฺต ฐ., อาฏานาฏิยสุตฺต ฐ., มูลปณฺณาสวตฺถสุตฺต ฐ. เป็นต้น).

๘๐๐. **นิพฺพานมคฺควิรติ-** **สปเถ สจฺจภาสิเต**
ตจฺเฉ จาริยสจฺจมฺหิ **ทิฏฺฐิยํ สจฺจมีริตํ.**

สจฺจํ สจฺจศัพท์ **อีริตํ** ท่านกล่าวแล้ว(ในอรรถ ๘ อย่าง คือ) **นิพฺพานมคฺควิรติสปเถ** ในนิพพาน อริยมรรค วิรติสัจจะและการสบถ **สจฺจภาสิเต** ในการกล่าวความจริง(วจีสัจจะ) **ตจฺเฉ** ในความจริง **อริยสจฺจมฺหิ** ในอริยสัจจ์ **ทิฏฺฐิยํ** และในทิฏฐิสัจจะ. (สจฺจวิภงฺค ฐ., สุตฺตนิปาต อาลาวกสุตฺต ฐ.)

๘๐๑. **สญฺชาติเทเส เหตุมฺหิ** **วาสฏฺฐานากเรสุ จ**
สโมสรณฏฺฐาเน จา- **ยตนํ ปทปูรเณ.**

อายตนํ อายตนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **สญฺชาติเทเส** ในสถานที่เกิด **เหตุมฺหิ** ในเหตุ **วาสฏฺฐานากเรสุ** ในที่อยู่และบ่อเกิด **สโมสรณฏฺฐาเน** ในที่ประชุม **ปทปูรเณ** และในปทปูรณะ. (ทีฆนิกาย พฺรหฺมชาลสุตฺต ฐ., อายตนวิภงฺค ฐ.)

๘๐๒. **อนฺตรํ มชฺฌวตฺถญฺญ-** **ขโณกาโสธิเหตุสุ**
พฺยวธาเน วินฏฺเฐ จ **เภเท ฉิทฺเท มนสฺยปิ.**

อนฺตรํ อนฺตรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๑๒ อย่าง คือ) **มชฺฌวตฺถญฺญขโณกาโสธิเหตุสุ** ในท่ามกลางผ้า สิ่งอื่น ชั่วขณะ โอกาส เขตแดนและเหตุ **พฺยวธาเน** ในการกั้น **วินฏฺเฐ** ในการเว้น **เภเท** ในความแตกต่าง **ฉิทฺเท** ในรู **มนสิ** และในใจ (ทีฆนิกาย พฺรหฺมชาลสุตฺต ฐ., จตุกฺกงฺคุตฺตร ฐ.).

๘๐๓. **อาโรเคฺย กุสลํ อิฏฺฐ-** **วิปาเก กุสโล ตถา**
อนวชฺชมฺหิ เฉเก จ **กถิโต วาจฺจลิงฺคิโก.**

กุสลํ กุสลศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อาโรเคฺย** ในความไม่มีโรค **อิฏฺฐวิปาเก** และในวิบากอันน่าปรารถนา,

ตถา นอกจากนั้น **กุสโล** กุสลศัพท์ **วาจฺจลิงฺคิโก** อันมีลิงค์เหมือนลิงค์ของวาจจะ **กถิโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อนวชฺชมฺหิ** ในความไม่มีโทษ **เฉเก** และ

ในผู้ฉลาด. (อฏฺฐสาลินี ฐ., พุทฺธวํส ฐ., ปฏิสมฺภิทามคฺค ฐ., วิสุทฺธิมคฺค ฎี., ทีฆนิกาย ฎี., สีลขนฺธกวคฺค ฎี.ใหม่).

๘๐๔. **ทฺรวาจาเรสุ วีริเย มธุราทีสุ ปารเท**
สิงฺคาราโท ธาตุเภเท กิจฺเจ สมฺปตฺติยํ รโส.

รโส รสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๘ อย่าง คือ) **ทฺรวาจาเรสุ** ในของเหลวและความประพฤติ **วีริเย** ในความเพียร **มธุราทีสุ** ในรส ๖ อย่าง มีรสหวานเป็นต้น **ปารเท** ในปรอท **สิงฺคาราโท** ในรส ๙ อย่าง มีสิงคาระเป็นต้น **ธาตุเภเท** ในรสธาตุพิเศษ(แห่งธาตุ ๗ อย่าง มี **รส รตฺต มํส** เป็นต้น) **กิจฺเจ** ในกิจ(มีสังฆัฏฐนะเป็นต้น) **สมฺปตฺติยํ** และในความบริบูรณ์(แห่งสังฆัฏฐนะเป็นต้น). (สํยุตฺตนิกาย ฐ., สุตฺตนิปาต ฐ.).

๘๐๕. **โพธิ สพฺพญฺญุตญฺญาเณ- ริยมคฺเค จ นาริยํ**
ปญฺญตฺติยํ ปุเมสฺสตฺถ- รุกฺขมฺหิ ปุริสิตฺถิยํ.

นาริยํ โพธิ โพธิศัพท์ในอิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สพฺพญฺญุตญฺญาเณ** ในสัพพัญญุตญาณ **อริยมคฺเค จ** และในอริยมรรค.

ปุเม โพธิ โพธิศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๑ อย่าง คือ) **ปญฺญตฺติยํ** ในนามบัญญัติ คือ โพธิราชกุมาร.

ปุริสิตฺถิยํ โพธิ โพธิศัพท์ในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๑ อย่าง คือ) **อสฺสตฺถรุกฺขมฺหิ** ในต้นโพธิ์.

(วินย เวลญฺชกณฺฑ ฐ., มูลปณฺณาส มูลปญฺญายสุตฺต ฐ.)

๘๐๖. **เสวิโต เยน โย นิจฺจํ ตตฺถาปิ วิสโย สิยา**
รูปาทิเก ชนปเท ตถา เทเส จ โคจเร.

วิสโย วิสยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **โย** วัตถุมีน้ำเป็นต้นใด **เยน** อันสัตว์มีปลาเป็นต้นใด **เสวิโต** เสพแล้ว **นิจฺจํ** เป็นนิจ **ตตฺถาปิ** ในนิจจเสวิตวิสยาธาระแม้นั้น **รูปาทิเก** ในอารมณ์มีรูปารมณ์เป็นต้น **ชนปเท** ในชนบท **เทเส** ในประเทศ **โคจเร** และในที่หาอาหาร.

๘๐๗. **ภาโว ปทตฺเถ สตฺตายํ อธิปฺปายกฺริยาสุ จ**
สภาวสฺมิญฺจ ลีลายํ ปุริสิตฺถินฺทฺริเยสุ จ.

ภาโว ภาวศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๗ อย่าง คือ) **ปทตฺเถ** ในเนื้อความของบท **สตฺตายํ** ในความมีอยู่ **อธิปฺปายกฺริยาสุ** ในความประสงค์และกิริยาอาการ **สภาวสฺมึ** ในสภาวะ **ลีลายํ** ในการเยื้องกาย **ปุริสิตฺถินฺทฺริเยสุ** ในปุริสินทรีย์และอิตถินทรีย์.

๘๐๘. **โส พนฺธเวตฺตนิ จ สํ** **โส ธนสฺมิมนิตฺถิยํ**
สา ปุเม สุนเข วุตฺโตตฺ- **ตนิเย โส ติลิงฺคิโก.**

โส สศัพท์ปุงลิงค์ สิยา พึงมี **พนฺธเว** ในเผ่าพันธุ์.
สํ สศัพท์นปุงสกลิงค์ สิยา พึงมี **อตฺตนิ** ในตน.
อนิตฺถยํ โส สศัพท์ในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ สิยา พึงมี **ธนสฺมึ** ในทรัพย์.
ปุเม สา สาศัพท์ในปุงลิงค์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว **สุนเข** ในสุนัข (หมา).
โส ติลิงฺโค สศัพท์ที่เป็น ๓ ลิงค์ สิยา พึงมี **อตฺตนิเย** ในทรัพย์ของตน.

๘๐๙. **สุวณฺณํ กนเก วุตฺตํ** **สุวณฺโณ ครุเฬ ตถา**
ปญฺจธรณมตฺเต จ **ฉวิสมฺปตฺติยมฺปิ จ.**

สุวณฺณํ สุวณฺณศัพท์นปุงสกลิงค์ **วุตฺตํ** ท่านกล่าวแล้ว **กนเก** ในทองคำ.
สุวณฺโณ สุวณฺณศัพท์ปุงลิงค์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ครุเฬ** ในครุฑ **ปญฺจธรณมตฺเต** ในประมาณ ๕ ธรณะ **ฉวิสมฺปตฺติยํ** และในความสมบูรณ์แห่งผิวพรรณ. (ปีฐทายิกาวิมานวตฺถุ ธ.).

๘๑๐. **วโร เทวาทิกา อิฏฺเฐ** **ชามาตริ ปติมฺปิ จ**
อุตฺตเม วาจฺจลิงฺโค โส **วรํ มนฺทปฺปิเยพฺยยํ.**

วโร วรศัพท์ปุงลิงค์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อิฏฺเฐ** ในพรอันบุคคลพึงปรารถนา **เทวาทิกา** จากสำนักของเทวดาเป็นต้น **ชามาตริ** ในลูกเขย **ปติมฺหิ** และในสามี.

โส วรศัพท์นั้น **วาจฺจลิงฺคิโก** อันมีลิงค์เหมือนกับลิงค์ของวาจจะ **สิยา** พึงมี **อุตฺตเม** ในความประเสริฐ.

วรํ วรํศัพท์ **อพฺยยํ** อันเป็นนิบาต สิยา พึงมี **มนฺทปฺปิเย** ในความรักนิดหน่อย.

๘๑๑. **มกุเล ธนราสิมฺหิ** **สิยา โกสมนิตฺถิยํ**
เนตฺตึสาทิปิธาเน จ **ธนุปญฺจสเตปิ จ.**

โกสํ โกสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **มกุเล** ในดอกตูม **ธนราสิมฺหิ** ในกองทรัพย์ **เนตฺตึสาทิปิธาเน** ในฝักแห่งดาบเป็นต้น **ธนุปญฺจสเต** และในหนึ่งโกสะ(ช่วง ๕๐๐ คันธนู), **อนิตฺถิยํ** เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๘๑๒. **ปิตามเห ชิเน เสฏฺเฐ พฺราหฺมเณ จ ปิตูสฺวปิ**
พฺรหฺมา วุตฺโต ตถา พฺรหฺมํ เวเท ตปสิ วุจฺจเต.

พฺรหฺมา พฺรหฺมศัพท์ปุํงลิงค์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **ปิตามเห** ในพรหม **ชิเน** ในพระพุทธเจ้า **เสฏฺเฐ** ในผู้ประเสริฐ **พฺราหฺมเณ** ในพราหมณ์ **ปิตูสุ** ในมารดาและบิดา.

พฺรหฺมํ พฺรหฺมศัพท์นปุํงสกลิงค์ **วุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เวเท** ในคัมภีร์เวท **ตปสิ** และในข้อปฏิบัติ. (มูลปณฺณาส มูลปริยายสุตฺต ฎ.).

๘๑๓. **หตฺถีนํ มชฺฌพนฺเธ จ ปโกฏฺเฐ กจฺฉพนฺธเน**
เมขลายํ มตา กจฺฉา กจฺโฉ วุตฺโต ลตาย จ.

๘๑๔. **ตเถว พาหุมูลมฺหิ อนูปมฺหิ ติเณปิ จ.**

กจฺฉา กจฺฉาศัพท์อิตถีลิงค์ **มตา** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **หตฺถีนํ มชฺฌพนฺเธ** ในเชือกสำหรับรัดตัวช้าง **ปโกฏฺเฐ** ในปลายแขน **กจฺฉพนฺธเน** ในการผูกจงกระเบน **เมขลายํ** และในสายรัดเอว.

กจฺโฉ กจฺฉศัพท์ปุํงลิงค์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ลตายํ** ในเถาวัลย์ **พาหุมูลมฺหิ** ในรักแร้ **อนูปมฺหิ** ในที่มีน้ำมาก **ติเณ** และในหญ้า.

๘๑๕. **ปมาณํ เหตุสตฺเถสุ มาเน จ สจฺจวาทินิ**
ปมาตริ จ นิจฺจมฺหิ มริยาทายมุจฺจเต.

ปมาณํ ปมาณศัพท์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๗ อย่าง คือ) **เหตุสตฺเถสุ** ในเหตุและคัมภีร์ **มาเน** ในการชั่ง การตวงและการวัด **สจฺจวาทินิ** ในบุคคลผู้มีปกติกล่าวคำจริง **ปมาตริ** ในบุคคลผู้ชั่ง **นิจฺจมฺหิ** ในความแน่นอน **มริยาทายํ** และในขอบเขต.

๘๑๖. **สตฺตํ ทพฺพตฺตภาเวสุ ปาเณสุ จ พเล สิยา**
สตฺตายญฺจ ชเน สตฺโต อาสตฺเต โส ติลิงฺคิโก.

สตฺตํ สตฺตศัพท์นปุํงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **ทพฺพตฺตภาเวสุ** ในทรัพย์และอัตตภาพ **ปาเณสุ** ในชีวิตินทรีย์ **พเล** ในกำลัง **สตฺตายํ** และในความมีอยู่.

สตฺโต สตฺตศัพท์ปุํงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ชเน** ในสัตว์.

โส สตฺตศัพท์นั้น **ติลิงฺคิโก** อันมี ๓ ลิงค์ **สิยา** พึงมี **อาสตฺเต** ในการข้อง(ติด).

๘๑๗. **เสมฺหาโท รสรตฺตาโท มหาภูเต ปภาทิเก**
ธาตุ ทฺวีสฺวฏฺฐิ จกฺขาทิ- ภวาทีสุ เคริกาทิสุ.

ธาตุ ธาตุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๘ อย่าง คือ) **เสมฺหาโท** ในเสมหะเป็นต้น **รสรตฺตาโท** ในธาตุ ๗ อย่าง มี รส รตฺต รุทิร มํสและเมทเป็นต้น **มหาภูเต** ในมหาภูตรูป **ปภาทิเก** ในวิสยธาตุมีรูปธาตุเป็นต้น **อฏฺฐิจกฺขาทิภูวาทีสุ** ในอัฏฐิธาตุ จักขุธาตุเป็นต้น และภูธาตุเป็นต้น **เคริกาทิสุ** และในธาตุมีดินสอพอง(หรือแร่ต่าง ๆ)เป็นต้น **ทฺวีสุ** เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

๘๑๘. **อมจฺจาโท สภาเว จ** **โยนิยํ ปกตีริตา**
สตฺวาทิสามฺยาวตฺถายํ **ปจฺจยา ปธเมปิ จ.**

ปกติ ปกติศัพท์ **อีริตา** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **อมจฺจาโท** ในองค์ประกอบความเป็นพระราชา ๗ อย่าง มีอำมาตย์เป็นต้น **สภาเว** ในสภาวะ **โยนิยํ** ในเหตุแห่งการเกิด (อมรโกสฎีกาว่า "**โยนิ อุปตฺติการณํ ยถา มูลปกติ**" แต่ในฉบับสีหล แปลว่า โยนมคุค) **สตฺวาทิสามฺยาวตฺถายํ** ในสภาพตั้งอยู่เสมอกันชั่วคราวแห่งคุณ ๓ อย่าง คือ สตฺว รชตม เป็นต้น **ปจฺจยา ปธเมปิ** ในลิงค์และธาตุที่ตั้งไว้ก่อนเว้นจากวิภัตติและปัจจัย.

๘๑๙. **ปทํ ธาเน ปริตฺตาเณ** **นิพฺพานมฺหิ จ การเณ**
สทฺเท วตฺถุมฺหิ โกฏฺธาเส **ปาเท ตลฺลญฺฉเน มตํ.**

ปทํ ปทศัพท์ **มตํ** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๙ อย่าง คือ) **ธาเน** ในที่ตั้ง **ปริตฺตาเณ** ในการคุ้มครอง **การเณ** ในเหตุ **สทฺเท** ในศัพท์ **วตฺถุมฺหิ** ในพัสดุ **โกฏฺธาเส** ในส่วน **ปาเท** ในเท้า **ตลฺลญฺฉเน** และในรอยเท้า.

๘๒๐. **โลหมุคฺครเมเมสุ** **ฆโน ตาฬาทิเก ฆนํ**
นิรนฺตเร จ กถิเน **วาจฺจลิงฺคิกมุจฺจเต.**

ฆโน ฆนศัพท์ปุงลิงค์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โลหมุคฺคร-เมเมสุ** ในฆ้อนเหล็กและเมฆ.

ฆนํ ฆนศัพท์นปุงสกลิงค์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว **ตาฬาทิเก** ในทองที่ดีแล้วมีฉิ่งเป็นต้น.

ฆนํฆนศัพท์ **วาจฺจลิงฺคิกํ** อันมีลิงค์เหมือนกับลิงค์ของวาจจะ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นิรนฺตเร** ในความไม่ขาดตอน **กถิเน** และในความหยาบกระด้าง.

๘๒๑. **พุทฺทา จ มกฺขิกาเภเท** **มธุมฺหิ พุทฺทมปฺปเก**
อธเม กปเณ จาปิ **พหุมฺหิ จตุสุตฺติสุ.**

ขุทฺทา ขุทฺทาศัพท์อิตถีลิงค์ สิยา พึงมี **มกฺขิกาเภเท** ในผึ้งตัวอ่อน.

ขุทฺทํ ขุทฺทศัพท์นปุงสกลิงค์ สิยา พึงมี **มธุมฺหิ** ในน้ำผึ้ง.

ตีสุ ขุทฺทํ ขุทฺทศัพท์อันเป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓ สิยา พึงมี **จตูสุ** ในอรรถ ๔ อย่าง อิติ คือ **อปฺปเก** ในความมีน้อย **อธเม** ในความต่ำทราม **กปเณ** ในผู้ยากไร้ **พหุมฺหิ** และในความมีมาก.

๘๒๒. **ตกฺเก มรณลิงฺเค จ** **อริฏฺฐํ อสุเภ สุเภ**
อริฏฺโฐ อาสเว กาเก **นิมฺเพ จ เผนิลทฺทุเม.**

อริฏฺฐํ อริฏฺฐศัพท์นปุงสกลิงค์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ตกฺเก** ในเปรียง **มรณลิงฺเค** ในเหตุอันให้รู้ความตาย **อสุเภ** ในโชคร้าย **สุเภ** ในโชคดี.

อริฏฺโฐ อริฏฺฐศัพท์ปุงลิงค์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อาสเว** ในสุราที่ดองไว้นาน **กาเก** ในนกกา **นิมฺเพ** ในต้นสะเดา **เผนิลทฺทุเม** และในต้นประคำดีควาย.

๘๒๓. **มานภณฺเฑ ปลสเต** **สทิสตฺเถ ตุลา ตถา**
เคหานํ ทารุพนฺธตฺถ- **ปีฐิกายํ จ ทิสฺสติ.**

ตุลา ตุลาศัพท์ ทิสฺสติ ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **มานภณฺเฑ** ในตราชั่ง **ปลสเต** ในค่าร้อยตำลึง **สทิสตฺเถ** ในอรรถเหมือนกัน **เคหานํ ทารุพนฺธตฺถปีฐิกายํ** และในขื่อของเรือน.

๘๒๔. **มิตฺตาการ ลญฺชทาเน** **พลราสิวิปตฺติสุ**
ยุทฺเธ เจว ปฏิญฺญายํ **สงฺคโร สมฺปกาสิโต.**

สงฺคโร สงฺครศัพท์ **สมฺปกาสิโต** ท่านแสดงแล้ว (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **มิตฺตาการ** ในการกระทำเหมือนมิตร **ลญฺชทาเน** ในการให้สินบน **พลราสิวิปตฺติสุ** ในหมู่พลและความวิบัติ **ยุทฺเธ** ในการรบ **ปฏิญฺญายํ** และในการรับรอง.

๘๒๕. **ขนฺเธ ภเว นิมิตฺตมฺหิ** **รูปํ วณฺเณ จ ปจฺจเย**
สภาวสทฺทสณฺฐาน- **รูปชฺฌานวปูสุ จ.**

รูปํ รูปศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๑๐ อย่าง คือ) **ขนฺเธ** ในรูปขันธ์ **ภเว** ในรูปภพ **นิมิตฺตมฺหิ** ในเหตุ(เครื่องหมาย) **วณฺเณ** ในสี **ปจฺจเย** ในวิภัตติปัจจัย(เหตุ) **สภาวสทฺทสณฺฐานรูปชฺฌานวปูสุ** ในสภาวะ ศัพท์ สัณฐาน รูปฌานและกาย.

(เอกงฺคุตฺตร รูปาทิวคฺค ฐ., ปญฺจกนิปาต โสณเถรีวคฺค ฐ.)

๘๒๖. **วตฺถุกิเลสกาเมสุ อิจฺฉายํ มทเน รเต**
กาโม กามํ นิกาเม จา- นุญฺญาเย กามมพฺยยํ.

กาโม กามศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **วตฺถุกิเลสกาเมสุ** ในวัตถุกามและกิเลสกาม **อิจฺฉายํ** ในความต้องการ **มทเน** ในกามเทพ(กิเลสกาม) **รเต** และในเมถุน.

กามํ กามศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **นิกาเม** ในความปรารถนา(ความใคร่).

กามํ กามํศัพท์ **อพฺยยํ** อันเป็นนิบาต **สิยา** พึงมี **อนุญฺญาเย** ในการอนุญาต (แปลว่า ก็ตามที, ก็ได้). (ปฐมวิมานวตฺถุ ฐ.).

๘๒๗. **โปกฺขรํ ปทุเม เทเห วชฺชภณฺฑมุเขปิ จ**
สุนฺทรตฺเต จ สลิเล มาตงฺคกรโกฏิยํ.

โปกฺขรํ โปกฺขรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **ปทุเม** ในดอกบัว **เทเห** ในร่างกาย **วชฺชภณฺฑมุเขปิ** ในช่องพิณ **สุนฺทรตฺเต** ในความงาม **สลิเล** ในน้ำ **มาตงฺคกรโกฏิยํ** และในปลายงวงช้าง.

๘๒๘. **ราสิ นิจฺจลมายาสุ ทมฺภาสจฺเจวสฺวโยฆเน**
คิริสิงฺคมฺหิ สีรงฺเค ยนฺเต กูฏมนิตฺถิยํ.

กูฏํ กูฏศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๘ อย่าง คือ) **ราสินิจฺจลมายาสุ** ในกองความมั่นคงและมายา **ทมฺภาสจฺเจสุ** ในความโกงและความเท็จ **อโยฆเน** ในฆ้อนเหล็ก **คิริสิงฺคมฺหิ** ในยอดภูเขา **สีรงฺเค** ในส่วนหนึ่งของผาล **ยนฺเต** ในเครื่องยนต์เป็นเครื่องดักนก **อนิตฺถิยํ** เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๘๒๙. **วุฑฺฒิยํ ชนเน กาม- ธาตฺวาทิมฺหิ จ ปตฺติยํ**
สตฺตายญฺเจว สํสาเร ภโว สสฺสตทิฏฺฐิยํ.

ภโว ภวศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๗ อย่าง คือ) **วุฑฺฒิยํ** ในความเจริญ **ชนเน** ในการเกิด **กามธาตฺวาทิมฺหิ** ในกามธาตุเป็นต้น **ปตฺติยํ** ในการถึง **สตฺตายํ** ในความมีอยู่ **สํสาเร** ในสงสาร **สสฺสตทิฏฺฐิยํ** และในสัสสตทิฏฐิ.

๘๓๐. **ปฏิวากฺโยตฺตราสงฺเค- สุตฺตรํ อุตฺตโร ติสุ**
เสฏฺเฐ ทิสาทิเภเท จ ปรสฺมิมฺปรีริโต.

อุตฺตรํ อุตฺตรศัพท์นปุงสกลิงค์ **อีริตํ** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ)

ปฏิวากฺโยตฺตราสงฺเคสุ ในคำตอบและผ้าห่ม.

ตีสุ อุตฺตโร อุตฺตรศัพท์อันเป็นไปใน ๓ ลิงค์ **อีริโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **เสฏฺเฐ** ในความประเสริฐ **ทิสาทิเภเท** ในทิศเหนือเป็นต้น **ปรสฺมึ** ในเบื้องหลัง **อุปริ** และในเบื้องบน.

๘๓๑. **เนกฺขมฺมํ ปฐมชฺฌาเน ปพฺพชฺชายํ วิมุตฺติยํ**
วิปสฺสนายํ นิสฺเสส- กุสลมฺหิ จ ทิสฺสติ.

เนกฺขมฺมํ เนกฺขมฺมศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **ปฐมชฺฌาเน** ในปฐมฌาน **ปพฺพชฺชายํ** ในการบรรพชา **วิมุตฺติยํ** ในพระนิพพาน **วิปสฺสนายํ** ในวิปัสสนา **นิสฺเสสกุสลมฺหิ** และในกุศลธรรมทุกอย่าง.

๘๓๒. **สงฺขาโร สงฺขเต ปุญฺญา- ภิสงฺขาราทิเกปิ จ**
ปโยเค กายสงฺขารา- ทฺยภิสงฺขรเณสุ จ.

สงฺขาโร สงฺขารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **สงฺขเต** ในสังขตธรรม **ปุญฺญาภิสงฺขาราทิเกปิ** ในปุญญาภิสังขารเป็นต้น **ปโยเค** ในความพยายาม **กายสงฺขาราทฺยภิสงฺขรเณสุ** และในการปรุงแต่งซึ่งกายสังขารเป็นต้น.

๘๓๓. **อารมฺมเณ จ สํสฏฺเฐ โวกิณฺเณ นิสฺสเย ตถา**
ตพฺภาเว จาปฺยภิเธยฺย- ลิงฺโค สหคโต ภเว.

สหคโต สหคตศัพท์ **อภิเธยฺยลิงฺโค** อันเป็นอภิเธยยลิงค์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **อารมฺมเณ** ในอารมณ์ **สํสฏฺเฐ** ในการผสม **โวกิณฺเณ** ในการแทรกแซง **นิสฺสเย** ในที่อาศัย **ตพฺภาเว** และในตัพภาวะ. (อฏฺฐสาลินี ฯ. เป็นต้น).

๘๓๔. **ตีสุ ฉนฺนํ ปติรูเป ฉาทิเต จ นิคูหิเต**
นิวาสนปารุปเน รโห ปณฺณตฺติยํ ปุเม.

ตีสุ ฉนฺนํ ฉนฺนศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **ปติรูเป** ในความสมควร **ฉาทิเต** ในการปกปิด **นิคูหิเต** ในการซ่อนไว้ **นิวาสนปารุปเน** ในการนุ่งและการห่ม **รโห** และในที่ลับ.

ปุเม ฉนฺโน ฉนฺนศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ปณฺณตฺติยํ** ในนามบัญญัติคือชื่อพระฉันนเถระ (ฉบับสีหลแปล ฉนฺน ศัพท์ที่เป็นปุงลิงค์ว่า รโห ที่ลับ). (สุภูติเถรคาถา ฯ.).

๘๓๕. **พุทฺธสมนฺตจกฺขูสุ จกฺขุ ปญฺญายมีริตํ**
ธมฺมจกฺขุมฺหิ จ มํส- ทิพฺพจกฺขุทฺวเยสุ จ.

จกฺขุ จกฺขุศัพท์ **อีริตํ** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **พุทฺธสมนฺตจกฺขูสุ** ในพุทธจักขุ(คืออินทฺริยปโรปรยตฺติและอาสยานสย) และสมันตจักขุ (คือพระสัพพัญญุตญาณ) **ปญฺญาย** ในปัญญาจักขุ **ธมฺมจกฺขุมฺหิ** ในธรรมจักขุ (คือมรรคญาณ) **มํสทิพฺพจกฺขุทฺวเยสุ** ในมังสจักขุและทิพพจักขุทั้ง ๒ อย่าง. (ทีฆนิกาย สามญฺญผลสุตฺต ฐ. เป็นต้น).

๘๓๖. **วาจฺจลิงฺโค อภิกฺกนฺโต สุนฺทรมฺหิ อภิกฺกเม**
อภิรูเป ขเย วุตฺโต ตเถวาพฺภนโมทเน.

อภิกฺกนฺโต อภิกฺกนฺตศัพท์ **วาจฺจลิงฺคิโก** อันเป็นวาจจลิงค์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **สุนฺทรมฺหิ** ในความดี **อภิกฺกเม** ในการก้าวไปข้างหน้า **อภิรูเป** ในผิวพรรณงาม **ขเย** ในความเสื่อมสิ้นไป **อพฺภนโมทเน** และในความยินดียิ่ง. (ทีฆนิกาย สามญฺญผลสุตฺต ฐ., อาฏานาฏิยสุตฺต ฐ.).

๘๓๗. **การเณ เทสนายญฺจ วาเร เววจเนปิ จ**
ปการสฺมึ อวสเร ปริยาโย กถียติ.

ปริยาโย ปริยายศัพท์ **กถียติ** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **การเณ** ในเหตุ **เทสนายํ** ในธรรมเทศนา **วาเร** ในวาระครั้งคราว **เววจเนปิ** ในคำไวพจน์ **ปการสฺมึ** ในประเภท(อย่าง) **อวสเร** และในโอกาส. (ปาราชิกกณฺฑ เวลญฺชกณฺฑ ฐ., มูลปณฺณาส มูลปริยายสุตฺต ฐ.).

๘๓๘. **วิญฺญาเณ จิตฺตกมฺเม จ วิจิตฺเต จิตฺตมุจฺจเต**
ปญฺญตฺติ จิตฺตมาเสสุ จิตฺโต ตารนฺตเร ถิยํ.

จิตฺตํ จิตฺตศัพท์ในปุงสกลิงค์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **วิญฺญาเณ** ในจิต **จิตฺตกมฺเม** ในจิตกรรม (ภาพเขียน ภาพสลัก) **วิจิตฺเต** ในความวิจิตร **ปญฺญตฺติจิตฺตมาเสสุ** ในนามบัญญัติ คือผู้ชื่อว่าจิตตะและเดือนห้า.

ถิยํ จิตฺตา จิตฺตาศัพท์ในอิตถีลิงค์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว **ตารนฺตเร** ในดาวจิตตะ. (อฏฺฐสาลินี).

๘๓๙. **สามํ เวหนฺตเร สนฺเตว ตํ ปีเต สามเล ติสุ**
สยมตฺเถพฺยยํ สมํ สามา จ สาริวายปิ.

สามํ สามศัพท์นปุงสกลิงค์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เวทนฺตเร** ใน สามเวท **สนฺเตฺว** และในการปลอบโยน.

ตํ สามศัพท์ **วตฺตมานํ** อันเป็นไปอยู่ **ตีสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปีเต** ในสีเหลือง **สามเล** และในสีเขียวคราม.

อพฺยยํ สามํศัพท์อันเป็นอัพยยะ **สิยา** พึงมี **สยมตฺเถ** ในอรรถคือเอง.

สามา สามาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **สาริวาย** ในต้นจิงจ้อ.

๘๔๐. **ปุเม อาจริยาทิมฺหิ** **ครุ มาตาปิตูสฺวปิ**
ครุ ตีสุ มหนฺเต จ **ทุชฺชราลหุเกสุ จ.**

ปุเม ครุ ครุศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อาจริยาทิมฺหิ** ในผู้ที่ควรเคารพมีอาจารย์เป็นต้น **มาตาปิตูสุ** ในมารดาและบิดา.

ตีสุ ครุ ครุศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มหนฺเต** ในความมาก **ทุชฺชราลหุเกสุ** ในวัตถุที่ให้คร่ำคร่ายากและความหนัก.

๘๔๑. **อจฺจิเต วิชฺชมาเน จ** **ปสตฺเถ สจฺจ สาธุสุ**
ขินฺเน จ สมิเต เจว **สนฺโตภิเธยฺยลิงฺคิโก.**

สนฺโต สนฺตศัพท์ **อภิเธยฺยลิงฺคิโก** อันเป็นอภิเธยยลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๗ อย่าง คือ) **อจฺจิเต** ในการบูชา **วิชฺชมาเน** ในความมีอยู่ **ปสตฺเถ** ในการสรรเสริญ **สจฺจสาธุสุ** ในความจริงและคนดี **ขินฺเน** ในความลำบาก **สมิเต** และในความสงบ.

(มูลปณฺณาส อนงฺคณสุตฺต ฏี. เป็นต้น).

คาถาอเนกตฺถวคฺโค คาถาอเนกัตถวรรค อิติ จบแล้ว.

๘๔๒. **เทโว วิสุทฺธิเทวาโท** **เมฆมจฺจุนเภสุ จ**
อถาปิ ตรุเณ สตฺเต **โจเรปิ มาณโว ภเว.**

เทโว เทวศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **วิสุทฺธิเทวาโท** ในวิสุทธิเทวดา อุปัตติเทวดาและสมมติเทวดา **เมฆมจฺจุนเภสุ** ในเมฆ พญามัจจุราชและท้องฟ้า.

มาณโว มาณวศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ตรุเณ** ในชายหนุ่ม **สตฺเต** ในสัตว์ **โจเร** และในขโมย. (ปรมปีธวิมานวตฺถุ ธ., มูลปริยายสุตฺต ธ. เป็นต้น).

๘๔๓. **อาทิ โกฏฺฐาส โกฏีสุ** **ปุรโตคฺคํ วเร ติสุ**
ปจฺจนีโกตฺตเมสฺวณฺเณ **ปจฺฉาภาเค ปโร ติสุ.**

อคฺคํ อคฺคศัพท์ ภเว พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อาทิโกฏฺฐาสโกฏีสุ** ในเบื้องแรก ส่วนและปลายแขน **ปุรโต** และในข้างหน้า.

ตํ อคฺคศัพท์นั้น **วตฺตมานํ** อันเป็นไปอยู่ **ติสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **ภเว** พึงมี **วเร** ในความประเสริฐ. (ปาราชิกกณฺฑ เวลญฺชสุตฺต ฐ., ทีฆนิกาย พฺรหฺมชาลสุตฺต ฐ.).

ปโร ปรศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ปจฺจานีโกตฺตเมสุ** ในศัตรูและความประเสริฐ **อญฺเญ** ในสิ่งอื่น (อญฺเญ บทนี้เป็น โมคฺคลฺลานพฺยากรณานุรูปสพฺพนามวิธิ) **ปจฺฉาภาเค** และในส่วนเบื้องล่าง **วตฺตติ** ย่อมเป็นไป **ตีสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓.

๘๔๔. **โยนิกามสิริสฺสเร** **ธมฺมุยฺยามยเส ภคํ**
อุฬาโร ตีสุ วิปุเล **เสฏฺเฐ จ มธุเร สิยา.**

ภคํ ภคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๗ อย่าง คือ) **โยนิกามสิริสฺสเร** ในนิมิตผู้หญิง ความต้องการศิริและความเป็นใหญ่ **ธมฺมุยฺยามยเส** ในคุณธรรมมีศีลเป็นต้น ความเพียรและชื่อเสียง.

อุฬาโร อุฬารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วิปุเล** ในความใหญ่ **เสฏฺเฐ** ในความประเสริฐ **มธุเร** และในรสหวาน **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

(ทีฆนิกาย สมฺปสาทนียสุตฺต ฐ., ปฐมปีฐวิมานวตฺถุ ฐ.).

๘๔๕. **สมฺปนฺโน ตีสุ สมฺปุณฺเณ** **มธุเร จ สมงฺคินิ**
สงฺขา ตุ ญาเณ โกฏฺฐาส- **ปญฺญตฺติคณนาสุ จ.**

สมฺปนฺโน สมฺปนฺนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สมฺปุณฺเณ** ในความบริบูรณ์ **มธุเร** ในรสหวาน **สมงฺคินิ** และในความถึงพร้อม **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

สงฺขา สงฺขาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ญาเณ** ในญาณ **โกฏฺฐาสปญฺญตฺติคณนาสุ** ในส่วน บัญญัติและการนับ.

๘๔๖. **ฐานํ อิสฺสริโยกาส-** **เหตูสุ ฐิติยมฺปิ จ**
อโถ มาเน ปกาเร จ **โกฏฺฐาเส จ วิโธ ทฺวิสุ.**

ฐานํ ฐานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อิสฺสริโยกาสเหตูสุ** ในตำแหน่ง ขณะและเหตุ **ฐิติยํ** และในการตั้งอยู่. (มูลปณฺณาส ธมฺมทายาทสุตฺต ฐ.).

วิโธ วิธศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มาเน** ในความเย่อหยิ่ง **ปกาเร** ในประการ (หรือรูปสัณฐาน) (ในอฏฺฐสาลินีรูปกณฺฑ กล่าวว่า กถํ วิธํ สีลวนฺตํ วทนฺติ, กถํ วิธํ ปญฺญวนฺตํ วทนฺตีติ อาทีสุ สณฺฐานํ.) **โกฏฺฐาเส** และในส่วน **ทฺวีสุ** เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ทั้ง ๒. (อฏฺฐสาลินีรูปกณฺฑ, ขุทฺทวตฺถุวิภงฺค ฐ.).

๘๔๗. **ปญฺโญปวาสขนฺตีสุ ทโม อินฺทฺริยสํวเร**
ญาเณ จ โสมนสฺเส จ เวโท ฉนฺทสิ โจจฺจเต.

ทโม ทมศัพท์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ปญฺโญปวาสขนฺตีสุ** ในปัญญา การจำศีลและความอดทน **อินฺทฺริยสํวเร** และในการสำรวมอินทรีย์. (สคาถาวคฺค เทวตาสํยุตฺต ฐ.).

เวโท เวทศัพท์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ญาเณ** ในญาณ **โสมนสฺเส** ในความยินดี **ฉนฺทสิ** และในคัมภีร์เวท. (มูลปณฺณาส วตฺถสุตฺต ฐ., พุทฺธวํส ฐ.).

๘๔๘. **ขนฺธโกฏฺฐาส ปสฺสาว- มคฺคเหตูสุ โยนิ สา**
กาเล ตุ กูเล สีมายํ เวลา ราสิมฺหิ ภาสิตา.

โยนิ โยนิศัพท์ **ภาสิตา** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ขนฺธโกฏฺฐาสปสฺสาวมคฺคเหตูสุ** ในส่วนแห่งขันธ์ ปัสสาวะมรรค(ของหญิง)และเหตุ **สา** เป็นอิตถีลิงค์. (มูลปณฺณาส มหาสีหนาทสุตฺต ฐ.).

เวลา เวลาศัพท์ **ภาสิตา** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **กาเล** ในกาลเวลา **กูเล** ในฝั่ง **สีมายํ** ในขอบเขต **ราสิมฺหิ** และในกอง. (มูลปณฺณาส กกจูปมสุตฺต ฐ.).

๘๔๙. **โวหาโร สทฺทปณฺณตฺติ- วณิชฺชาเจตนาสุ จ**
นาโค ตุรคหตฺถีสุ นาครุกฺเข ตถุตฺตเม.

โวหาโร โวหารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **สทฺทปณฺณตฺติวณิชฺชาเจตนาสุ** ในศัพท์(คำพูด) บัญญัติ(การเรียก) การค้าขายและเจตนา. (สคาถาวคฺค โกสลสํยุตฺต ฐ., อุทานชจฺจนฺธวคฺค ทุติยสุตฺต ฐ.).

นาโค นาคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อุรคหตฺถีสุ** ในพญานาคและช้าง **นาครุกฺเข** ในต้นกากะทิง **อุตฺตเม** และในความประเสริฐ.

๘๕๐. **เสฏฺฐาสหายสงฺขฺยาญฺญ- ตุลฺเยเสฺวโก ติลิงฺคิโก**
ราเค ตุ มานโส จิตฺตา- รหตฺเตสุ จ มานสํ.

เอโก เอกศัพท์ **ติลิงฺคิโก** อันเป็น ๓ ลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **เสฏฺฐาสหายสงฺขฺยาญฺญตุลฺเยสุ** ในความประเสริฐ ความไม่มีเพื่อน(คนเดียว) สังขยา(คือ ๑) สิ่งอื่นและเหมือนกัน. (อิติวุตฺตก เอกนิปาต ฐ., พฺรหฺมชาลสุตฺต ฎี).

มานโส มานสศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ราเค** ในตัณหา.

มานสํ มานสศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **จิตฺตารหตฺเตสุ** ในจิตและอรหัตผล. (อฏฺฐสาลินี ฐ., มูลปณฺณาส มูลปริยายสุตฺต ฐ.).

๘๕๑. **มูลํ เภ สนฺติเก มูล- มูเล เหตุมฺหิ ปาภเต**
รูปาทฺยํสปกณฺเฑสุ ขนฺโธ ราสิคุเณสุ จ.

มูลํ มูลศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **เภ** ในดาวมูละ **สนฺติเก** ในที่ใกล้ **มูลมูเล** ในโคนต้นไม้ **เหตุมฺหิ** ในเหตุมีโลภะเป็นต้น **ปาภเต** และในทรัพย์อันเป็นต้นทุน.

ขนฺโธ ขนฺธศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **รูปาทฺยํสปกณฺเฑสุ** ในรูปขันธ์เป็นต้น บ่าและลำต้นไม้ **ราสิคุเณสุ** ในกองวัสดุและคุณ. (ปาราชิกกณฺฑ ฎ., มูลปณฺณาส มูลปริยายสุตฺต ฎ.).

๘๕๒. **อารมฺโภ วีริเย กมฺเม อาทิกมฺเม วิโกปเน**
อโถ หทยวตฺถุมฺหิ จิตฺเต จ หทยํ อุเร.

อารมฺโภ อารมฺภศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **วีริเย** ในความเพียร **กมฺเม** ในการกระทำ **อาทิกมฺเม** ในกรรมเบื้องแรก **วิโกปเน** และในการทำลาย. (อฏฺฐสาลินี ฎ. เป็นต้น).

หทยํ หทยศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **หทยวตฺถุมฺหิ** ในหทยวัตถุ **จิตฺเต** ในจิต **อุเร** และในอก. (อฏฺฐสาลินี ฎ., กามสุตฺต มหานิทฺเทส ฎ.).

๘๕๓. **ปจฺฉาตาปานุพนฺเธสุ ราคาโทนุสโย ภเว**
มาตงฺคมุทฺธปิณฺเฑ ตุ มเฏ กุมฺโภ ทสมฺพเณ.

อนุสโย อนุสยศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปจฺฉาตาปานุพนฺเธสุ** ในความเดือดร้อนในภายหลังและการติดตาม **ราคาโท** และในอนุสัย ๗ อย่างมีราคะเป็นต้น.

กุมฺโภ กุมฺภศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มาตงฺคมุทฺธปิณฺเฑ** ในกระพองช้าง **มเฏ** ในหม้อ **ทสมฺพเณ** และในการนับเท่ากับ ๑๐ ขารี.

๘๕๔. **ปริวาโร ปริชเน ขคฺคโกเส ปริจฺฉเท**
อาลมฺพโร ตุ สารมฺเภ เภริเภเท จ ทิสฺสติ.

ปริวาโร ปริวารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปริชเน** ในบุคคลผู้เป็นบริวาร **ขคฺคโกเส** ในฝักดาบ **ปริจฺฉเท** และในเครื่องกำบัง.

อาลมฺพโร อาลมฺพรศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สารมฺเภ** ในการกระทำสัญญาณออกรบ **เภริเภเท** และในกลองพิเศษ (เปิงมาง).

๘๕๕. **ขโณ กาลวิเสเส จ นิพฺยาปารฏฺฐิติมฺหิ จ**
กุเล ตฺวภิชโน วุตฺโต อุปฺปตฺตภูมิยมฺปิ จ.

ขโณ ขณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กาลวิเสเส** ในเวลาพิเศษ (คือ

ดีดนิ้ว ๑๐ ครั้ง) **นิพฺยาปารฏฺฐิติมฺปิ** และในการอยู่เฉยโดยปราศจากความพยายาม.

อภิชโน อภิชนศัพท์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กุเล** ในตระกูล **อุปฺปตฺตภูมิยํ** และในแผ่นดินเป็นที่เกิด.

๘๕๖. **อาหาโร กพฬีการา- หาราทีสุ จ การเณ**
วิสฺสาเส ยาจนายญฺจ เปเม จ ปณโย มโต.

อาหาโร อาหารศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กพฬีการาหาราทีสุ** ในอาหารมีกพฬีการาหารเป็นต้น **การเณ** และในเหตุ.

ปณโย ปณยศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วิสฺสาเส** ในความคุ้นเคย **ยาจนายํ** ในการขอ **เปเม** และในความรัก.

๘๕๗. **ฌาโฑ สทฺธาจีวราทิ- เหตฺวาธาเรสุ ปจฺจโย**
กีฬาทิพฺพวิหาราโท วิหาโร สุคตาลเย.

ปจฺจโย ปจฺจยศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **ฌาโฑ** ในปัจจัยมี ฌ เป็นต้น **สทฺธาจีวราทิเหตฺวาธาเรสุ** ในความเชื่อ ปัจจัยสี่มีจีวรเป็นต้น เหตุและที่ตั้ง.

วิหาโร วิหารศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **กีฬาทิพฺพวิหาราโท** ในการเล่นและทิพยวิหารเป็นต้น **สุคตาลเย** และในวัด.

๘๕๘. **สมตฺถเน มโต จิตฺเต- กคฺคตายํ สมาธิ จ**
โยโค สงฺเค จ กามาโท ฌาโนปาเยสุ ยุตฺติยํ.

สมาธิ สมาธิศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สมตฺถเน** ในการตกลง **จิตฺเตกคฺคตายํ** และในความมีอารมณ์เดียวของจิต (สมาธิ).

โยโค โยคศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **สงฺเค** ในการติดขัด **กามาโท** ในกามโยคะเป็นต้น **ฌาโนปาเยสุ** ในฌานและอุบายมีสามะเป็นต้น **ยุตฺติยํ** และในการประกอบ.

๘๕๙. **โภโค สปฺปผณงฺเคสุ โกฏิลฺเล ภุญฺชเน ธเน**
ภูมิภาเค กิเลเส จ มเล จางฺคณมุจฺจเต.

โภโค โภคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **สปฺปผณงฺเคสุ** ในพังพานงูและขนดงู **โกฏิลฺเล** ในความคดงอ **ภุญฺชเน** ในการบริโภค **ธเน** และในทรัพย์สิน.

องฺคณํ องฺคณศัพท์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว(ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ภูมิภาเค** ในส่วนของแผ่นดิน (สนามเป็นต้น) **กิเลเส** ในกิเลส **มเล** และในมลทิน.

๘๖๐. **ธนาทิหปฺเป ปญฺญาย อภิมาโน มโตถ จ**
อปเทโส นิมิตฺเต จ ฉเล จ กถเน มโต.

อภิมาโน อภิมานศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ธนาทิหปฺเป** ในความเย่อหยิ่งเพราะมีทรัพย์เป็นต้น **ปญฺญาย** และในปัญญา.

อปเทโส อปเทสศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **นิมิตฺเต** ในเหตุ **ฉเล** ในความโกง **กถเน** และในการกล่าว.

๘๖๑. **จิตฺเต กาเย สภาเว จ โส อตฺตา ปรมตฺตนิ**
อถ คุมฺโพ จ ถมฺภสฺมึ สมูเห พลสชฺชเน.

อตฺตา อตฺตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **จิตฺเต** ในจิต **กาเย** ในกาย **สภาเว** ในสภาวะ **ปรมตฺตนิ** ในปรมอัตตาตามทัศนะของเดียรถีย์, **โส** เป็นปุงลิงค์.

คุมฺโพ คุมฺพศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ถมฺภสฺมึ** ในกอไม้ **สมูเห** ในหมู่ **พลสชฺชเน** และในการตระเตรียมกองทัพ.

๘๖๒. **อนฺโตฆเร กุสูเล จ โกฏฺโฐนฺโตกุจฺฉิยํ ปฺยถ**
โสปานงฺคมฺหิ อุณฺหีโส มกุเฏ สีสเวฐเน.

โกฏฺโฐ โกฏฺฐศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อนฺโตฆเร** ในภายในบ้าน **กุสูเล** ในฉางข้าว **อนฺโตกุจฺฉิยํ** และในลำไส้.

อุณฺหีโส อุณฺหีสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โสปานงฺคมฺหิ** ในหัวบันได **มกุเฏ** ในมงกุฎ **สีสเวฐเน** และในกรอบหน้า.

๘๖๓. **นิยฺยาเส เสขเร ทฺวาเร นิยฺยูโห นาคทนฺตเก**
อโถ สิขณฺเฑ ตูณีเร กลาโป นิกเร มโต.

นิยฺยูโห นิยฺยูหศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **นิยฺยาเส** ในยางไม้ **เสขเร** ในดอกไม้ประดับบนศีรษะ **ทฺวาเร** ในประตู **นาคทนฺตเก** และในขอสำหรับแขวนหมวกเป็นต้น.

กลาโป กลาปศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สิขณฺเฑ** ในหางนกยูง **ตูณีเร** ในแล่งธนู **นิกเร** และในหมู่(นิกร).

๘๖๔. **จูฬาสฺยตเกเสสุ มกุเฏ โมฬิ จ ทฺวิสุ**
สงฺโข ตฺวนิตฺถิยํ กมฺพุ- นลาฏฏฺฐีสุ โคปฺผเก.

โมฬิ โมฬิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **จูฬาสํยตเกเสสุ** ในผมจุกและขมวดผม **มกุเฏ** และในมงกุฎ, **ทฺวิสุ** เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ทั้ง ๒.

[ในฉบับสีหลและฉบับมหามกุฏ รวมเอา จูฬา และ โมฬิ ทั้ง ๒ เป็นวาจกบท แต่ในคัมภีร์เมทินีโกส อฏฺฐวีสติวคฺค คาถาที่ ๔๖ มีเนื้อความเดียวกับที่แปลมานี้ว่า "โมฬิ กิรีเฏ ธมฺมิลฺเล จูฬายมนปุํสกํ" ดังนั้นการไม่นับเอาจูฬาศัพท์เข้าด้วยจึงสมควรกว่า]

สงฺโข สงฺขศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **กมฺพุนลาฏฏฺฐีสุ** ในหอยสังข์และกระดูกหน้าผาก **โคปฺผเก** และในข้อเท้า **อนิตฺถิยํ** เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๘๖๕. **ปกฺโข กาเล พเล สาเธฺย สขีวาเธสุ ปงฺคุเฬ**
เทเสณฺณเว ปุเม สินฺธุ สริตายํ ส นาริยํ.

ปกฺโข ปกฺขศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **กาเล** ในกาล(ข้างขึ้นข้างแรม) **พเล** ในกองทัพ **สาเธฺย** ในวัตถุอันพึงให้สำเร็จ **สขีวาเธสุ** ในฝักฝ่ายและหางธนู **ปงฺคุเฬ** และในคนเปลี้ย.

ปุเม สินฺธุ สินฺธุศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เทเส** ในประเทศสินธุ **อณฺณเว** และในมหาสมุทร.

ส สินฺธุศัพท์นั้น **วตฺตมาโน** อันเป็นไปอยู่ **นาริยํ** ในอิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **สริตายํ** ในแม่น้ำ.

๘๖๖. **คเช กเรณุ ปุริเส โส หตฺถินิยมิตฺถิยํ**
รตเน วชิโรนิตฺถี มณิเวธินฺทเหติสุ.

ปุริเส กเรณุ กเรณุศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **คเช** ในช้างพลาย.

โส กเรณุศัพท์นั้น **วตฺตมาโน** เป็นไปอยู่ **อิตฺถิยํ** ในอิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **หตฺถินิยํ** ในช้างพัง.

วชิโร วชิรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **รตเน** ในเพชร **มณิเวธินฺทเหติสุ** ในเครื่องเจียระไนแก้วและวิเชียร, **อนิตฺถี** ไม่ใช่อิตถีลิงค์.

๘๖๗. วิสาณํ ตีสุ มาตงฺค- หนฺเต จ ปสุสิงฺคเก
โกฏิยํ ตุ มโต โกโณ ตถา วาทิตฺตวาทเน.

วิสาณํ วิสาณศัพท์ **มตํ** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มาตงฺคทนฺเต** ในงาช้าง **ปสุสิงฺคเก** และในเขาสัตว์, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

โกโณ โกณศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โกฏิยํ** ในมุมหรือปลาย **วาทิตฺตวาทเน** และในอุปกรณ์ดีดพิณ.

๘๖๘. **วณิปฺปเถ จ นคเร** **เวเท จ นิคโมถ จ**
วิวาทาโทธิกรณํ **สิยาธาเร จ การเณ.**

นิคโม นิคมศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วณิปฺปเถ** ในย่านร้านค้า (ห้างสรรพสินค้า, ศูนย์การค้า) **นคเร** ในเมือง **เวเท** และในคัมภีร์นิคมเวท.

[ในคัมภีร์โกฎฐุกอภิธาน ของปากฤต์กล่าวว่า วณิศัพท์เป็นไปในอรรถ ๒ อย่าง คือ พาณิชกรรมและพ่อค้า. วณิปฺปโถติ วาณิชมคฺโค. ม.ฏี. ๒/๔๒, วาณิชาย ปโถ ปวตฺติฏฺฐานํ วณิปฺปโถ. ที.ฏี. ๒/๑๓๘]

อธิกรณํ อธิกรณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วิวาทาโท** ในอธิกรณ์มีวิวาทาธิกรณ์เป็นต้น **อาธาเร** ในอาธาระ(สัตตมีวิภัตติ) **การเณ** และในเหตุ.

๘๖๙. **ปสุมฺหิ วสุธายญฺจ** **วาจาโท โค ปุมิตฺถิยํ**
หริเต ตุ สุวณฺเณ จ **วาสุเทเว หรีริโต.**

โค โคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปสุมฺหิ** ในวัว **วสุธายํ** ในแผ่นดิน **วาจาโท** ในคำพูดเป็นต้น, **ปุมิตฺถิยํ** เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

หริ หริศัพท์ **อีริโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **หริเต** ในสีเขียวใบไม้ **สุวณฺเณ** ในทองคำ **วาสุเทเว** และในพระวิษณุ.

๘๗๐. **อายตฺเต ปริวาเร จ** **ภริยายํ ปริคฺคโห**
อุตฺตํโส ตฺววตํโส จ **กณฺณปูเร จ เสขเร.**

ปริคฺคโห ปริคฺคหศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อายตฺเต** ในการยึดติด **ปริวาเร** ในบริวาร **ภริยายํ** และในภรรยา.

อุตฺตํโส อุตฺตํสศัพท์ **อวตํโส** และอวตํสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กณฺณปูเร** ในเครื่องประดับหู **เสขเร** และในดอกไม้ประดับศีรษะ.

๘๗๑. **วิชฺชุยํ วชิเร เจวา-** **สนิตฺถิปุํริเส ปุยต**
โกเณ สงฺขฺยาวิเสสสฺมึ **อุกฺกํเส โกฏิ นาริยํ.**

อสนิ อสนิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วิชฺชุยํ** ในสายฟ้า **วชิเร** และในวิเชียร, **อิตฺถิปุํริเส** เป็นไปในอิตถีลิงค์และปุงลิงค์.

โกฏิ โกฏิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โกเณ** ในมุม **สงฺขฺยาวิเสสสฺมึ** ในสังขยาพิเศษคือหนึ่งโกฏิ **อุกฺกํเส** และในที่สุด, **นาริยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๘๗๒. **จูฬา ขาลา ปธานคฺค- โมรจูฬาสุ สา สิขา**
สปฺปหาธายมาสีตฺถี อิฏฺฐสฺสาสีสนายปิ.

สิขา สิขาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **จูฬาขาลาปธานคฺคโมรจูฬาสุ** ในผมจุก เปลวไฟ ความประเสริฐ ยอดและหงอนนกยูง, **สา** เป็นอิตถีลิงค์.

อาสี อาสีศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สปฺปหาธาย** ในเขี้ยวงู **อิฏฺฐสฺสาสีสนายปิ** และในความปรารถนาซึ่งวัตถุอันน่าปรารถนา, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

๘๗๓. **วสา วิลีนเตลสฺมึ วสคา วญฺฌาควิสุ**
อภิลาเส ตุ กิรเณ อภิสงฺเค รุจิตฺถิยํ.

วสา วสาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วิลีนเตลสฺมึ** ในน้ำมันเหลว **วสาคาวญฺฌาควิสุ** ในหญิงผู้อยู่ในอำนาจและแม่วัวหมัน.

รุจิ รุจิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อภิลาเส** ในความชอบใจ **กิรเณ** ในรัศมี **อภิสงฺเค** และในความติดใจ, **อิตฺถิยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๘๗๔. **สญฺญา สญฺชานเน นาเม เจตนายญฺจ ทิสฺสติ**
อํเส สิปฺเป กลา กาเล ภาเค จนฺทสฺส โสฬเส.

สญฺญา สญฺญาศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สญฺชานเน** ในการหมายรู้ **นาเม** ในชื่อ **เจตนายํ** และในความจงใจ.

กลา กลาศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อํเส** ในส่วน **สิปฺเป** ในศิลปะ (๖๔ อย่าง มี นจฺจ และ วาทน เป็นต้น) **กาเล** ในเวลาพิเศษ **จนฺทสฺส โสฬเส ภาเค** ในส่วนที่ ๑๖ ของดวงจันทร์.

๘๗๕. **พีชโกเส มรกฺเฏ กณฺณภูสาย กณฺณิกา**
อาคามิกาเล ทีฆตฺเต ปภาเว จ มตายติ.

กณฺณิกา กณฺณิกาศัพท์ **มตา** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **พีชโกเส** ในฝักบัว **มรกฺเฏ** ในช่อฟ้า **กณฺณภูสาย** และในตุ้มหู.

อายติ อายติศัพท์ **มตา** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อาคามิกาเล** ในอนาคตกาล **ทีฆตฺเต** ในความยาวนาน **ปภาเว** และในเดชที่เกิดจากการลงโทษ.

๘๗๖. **อุณฺณา เมสาทิโลเม จ ภมุคนฺเต โรมธาตุยํ**
วารุณี ตฺวิตฺถิยํ วุตฺตา นจฺจกีมทิราสุ จ.

อุณฺณา อุณฺณาศัพท์ วุตฺตา ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **เมสาทิโลเม** ในขนแห่งแกะเป็นต้น **ภูมชฺเฌ โรมธาตุยํ** และในอุณณาโลมอันงอกขึ้นท่ามกลางคิ้ว.

วารุณี วารุณีศัพท์ วุตฺตา ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นฏฺฏกึมทิราสุ** ในหญิงนักฟ้อนและสุรา, **อิตฺถิยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๘๗๗. **กฺริยจิตฺเต จ กรเณ** **กิริยํ กมฺมนิ กฺริยา**
สุณิสายํ ตุ กญฺญาย **ชายาย จ วธู มตา.**

กิริยํ กิริยศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กฺริยจิตฺเต** ในกิริยาจิต **กรเณ** และในการกระทำ.

กฺริยา กฺริยาศัพท์อิตถีลิงค์ **มตา** ท่านรู้แล้ว **กมฺมนิ** ในกรรม. (ฉบับสีหลรวมเอา กิริย และ กฺริยา ศัพท์ว่ามีอรรถเดียวกัน).

วธู วธูศัพท์ **มตา** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สุณิสายํ** ในหญิงสะใภ้ **กญฺญาย** ในหญิงสาวผู้ตั้งอยู่ในปฐมวัย **ชายาย** และในภรรยา.

๘๗๘. **ปมาณิสฺสริเย มตฺตา** **อกฺขราวยเวปฺปเก**
สุตฺตํ ปาวจเนริฏฺเฐ **ตนฺเต ตํ สุปิเต ติสุ.**

มตฺตา มตฺตาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ปมาณิสฺสริเย** ในประมาณและความเป็นใหญ่ **อกฺขราวยเว** ในมาตราอันเป็นส่วนของอักษร **อปฺปเก** และในอรรถน้อย.

สุตฺตํ สุตฺตศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปาวจเน** ในพระพุทธพจน์ **อริฏฺเฐ** ในยาอริฏฐะ (ยาดองชนิดหนึ่งที่มีสีกลิ่นและรสเหมือนกับสุรา) **ตนฺเต** และในเส้นด้าย.

ตํ สุตฺตศัพท์นั้น **วตฺตมานํ** อันเป็นไปอยู่ **ติสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **สุปิเต** ในบุคคลผู้หลับ.

๘๗๙. **ราชลิงฺโคสภงฺเคสุ** **รุกฺเข จ กกุโท ปุเม**
นิมิตฺตกฺขรสูเปสุ **พฺยญฺชนํ จิหเน ปเท.**

กกุโท กกุทศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ราชลิงฺโคสภงฺเคสุ** ในเครื่องประดับของพระราชา(ราชกกุทภัณฑ์) และหนอกวัว **รุกฺเข** และในต้นกุ่ม.

พฺยญฺชนํ พฺยญฺชนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **นิมิตฺตกฺขรสูเปสุ** ในองคชาต พยัญชนะและกับข้าว **จิหเน** ในรอย **ปเท** และในวิภัตตยันตบท.

๘๘๐. โวหาเร เชตุมิจฺฉายํ กิฬาโท จาปิ เทวนํ
ภริยายํ ตุ เกทาเร สรีเร เขตฺตมีริตํ.

เทวนํ เทวนศัพท์ อีริตํ ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โวหาเร** ในการค้าขาย **เชตุมิจฺฉายํ** ในความปรารถนาชัยชนะ **กิฬาโท** และในการเล่นเป็นต้น.

เขตฺตํ เขตฺตศัพท์ อีริตํ ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ภริยายํ** ในภรรยา **เกทาเร** ในนา **สรีเร** และในร่างกาย.

๘๘๑. สุสฺสูสายญฺจ วิญฺเญยฺยํ อสฺสาภฺยาเสปฺยุปาสนํ
สูลํ ตฺวนิตฺถิยํ เหติ- เภเท สงฺกุรุชาสุ จ.

อุปาสนํ อุปาสนศัพท์ วิญฺเญยฺยํ นักศึกษาพึงทราบ(ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สุสฺสูสายํ** ในการปรนนิบัติ **อสฺสาภฺยาเส** ในการฝึกหัดยิงธนู (ฉบับสีหลเป็น ริฎฺฐาภฺยาเส ในการพยายามเรียนศิลปะอันตนปรารถนาเป็นต้น).

สูลํ สูลศัพท์ วิญฺเญยฺยํ นักศึกษาพึงทราบ (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เหติเภเท** ในอาวุธพิเศษ(คือหลาว) **สงฺกุรุชาสุ** ในขวากและโรคจุกเสียด, **อนิตฺถิยํ** เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๘๘๒. ตนฺติ วีณาคุเณ ตนฺตํ มุขฺยสิทฺธนฺตตนฺตุสุ
รถาทฺยงฺเค ตุ จ ยุโค กปฺปมฺหิ ยุคเฬ ยุคํ.

ตนฺติ ตนฺติศัพท์ สิยา พึงมี **วีณาคุเณ** ในสายพิณ.

ตนฺตํ ตนฺตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มุขฺยสิทฺธนฺตตนฺตุสุ** ในประธานอุทาหรณ์และเส้นด้าย.

ยุโค ยุคศัพท์ปุงลิงค์ สิยา พึงมี **รถาทฺยงฺเค** ในแอกของรถเป็นต้น.

ยุคํ ยุคศัพท์นปุงสกลิงค์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กปฺปมฺหิ** ในยุค ๔ อย่างมีกตยุคเป็นต้น **ยุคเฬ** และในคู่ (ในฉบับสีหลและอมรโกสแปลยุคศัพท์ปุงลิงค์เป็นกปฺปมฺหิ).

๘๘๓. อิตฺถิปุปฺเผ จ เรณุมฺหิ รโช ปกติเช คุเณ
นฺยาสปฺปเณตุ ทานมฺหิ นิยฺยาตนมุทีริตํ.

รโช รชศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อิตฺถิปุปฺเผ** ในระดูของผู้หญิง **เรณุมฺหิ** ในฝุ่น **ปกติเช** และในปกติรชคุณ.

นิยฺยาตนํ นิยฺยาตนศัพท์ อุทีริตํ ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นฺยาสปฺปเณ** ในการคืนสิ่งของที่ฝากไว้ให้แก่เจ้าของ **ทานมฺหิ** และในการให้.

๘๘๔. **ครุปายาวตาเรสุ ติตฺถํ ปูตมฺพุทิฏฺฐิสุ**
ปญฺหเก โชติ นกฺขตฺต- รํสีสฺวคฺคิมฺหิ โชติ โส.

ติตฺถํ ติตฺถศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **ครุปายาวตาเรสุ** ในอาจารย์ เหตุและธาตุน้ำ **ปูตมฺพุทิฏฺฐิสุ** ในน้ำสะอาดและทิฏฐิ.

ปญฺหเก โชติ โชติศัพท์ในนปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นกฺขตฺตรํสีสุ** ในดาวและรัศมี.

โชติ โชติศัพท์ **โส** อันเป็นปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **อคฺคิมฺหิ** ในไฟ.

๘๘๕. **กณฺโฑนิตฺถี สเร ทณฺเฑ วคฺเค จาวสเร ปุเต**
อุทฺธํพาหุทฺวยมาเน สูรตฺเตปิ จ โปริสํ.

กณฺโฑ กณฺฑศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **สเร** ในลูกศร **ทณฺเฑ** ในท่อนไม้ **วคฺเค** ในกัณฑ์ **อวสเร** และในโอกาส, **อนิตฺถี** เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

โปริสํ โปริสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุทฺธํพาหุทฺวยมาเน** ในวาขึ้น (ของมัชฌิมบุรุษ) **สูรตฺเต** และในความเป็นผู้กล้าหาญ.

๘๘๖. **อุฏฺฐานํ โปริเสหาสุ นิสินฺนาทฺยุคฺคเม ปุเต**
อนิสฺสยมหีภาเค ตฺวิรีณํ อูสเร สิยา.

อุฏฺฐานํ อุฏฐานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โปริเสหาสุ** ในความกล้าหาญของบุรุษและความเพียร **นิสินฺนาทฺยุคฺคเม** และในการลุกขึ้นจากที่นั่งเป็นต้น.

อิรีณํ อิรีณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อนิสฺสยมหีภาเค** ในส่วนภาคพื้นอันไม่มีที่อาศัย(ที่โล่งแจ้ง) **อูสเร** และในที่มีดินเค็ม.

๘๘๗. **อาราธนํ สาธเน จ ปตฺติยํ ปริโตสเน**
ปธาเน ตุ จ สานุมฺหิ วิสาเณ สิงฺคมุจฺจเต.

อาราธนํ อาราธนศัพท์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สาธเน** ในการให้สำเร็จ **ปตฺติยํ** ในการถึง **ปริโตสเน** และในความยินดี.

สิงฺคํ สิงฺคศัพท์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปธาเน** ในประธาน **สานุมฺหิ** ในไหล่เขา **วิสาเณ** และในเขาสัตว์.

๘๘๘. **ทิฏฺฐาทิมคฺเค ญาณกฺขิกฺ- ขณลทฺธีสุ ทสฺสนํ**
เหเม ปญฺจสุวณฺเณ จ นิกฺโขนิตฺถี ปสาธเน.

ทสฺสนํ ทสฺสนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **ทิฏฺธาทิมคฺเค** ในรูปารมณ์และโสดาปัตติมรรค **ญาณกฺขิกฺขณลทฺธีสุ** ในญาณ ดวงตา การเห็นและลัทธิ.

นิกฺโข นิกฺขศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เหเม** ในทองคำ **ปญฺจสุวณฺเณ** ใน ๕ สุวรรณะ (๑ นิกขะ) **ปสาธเน** และในเครื่องประดับ, **อนิตฺถี** เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๘๘๙. **ติถิเภเท จ สาขาทิ-** **ผฬุมฺหิ ปพฺพมุจฺจเต**
นาคโลเก ตุ ปาตาลํ **ภาสิตํ พลวามุเข.**

ปพฺพํ ปพฺพศัพท์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ติถิเภเท** ในดิถีพิเศษ(มีอัฏฐมีและอวมาสีเป็นต้น) **สาขาทิผฬุมฺหิ** และในข้อแห่งภูตคามมีกิ่งไม้เป็นต้น.

ปาตาลํ ปาตาลศัพท์ **ภาสิตํ** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นาคโลเก** ในโลกบาดาล **พลวามุเข** และในช่องพลวามุขะ.(ดูความพิศดารของพลวามุขะได้ในเถรคาถา ธ. ๒/๔๖๘).

๘๙๐. **กามเช โกปเช โทเส** **พฺยสนญฺจ วิปตฺติยํ**
อโถปกรเณ สิทฺธิ- **การเกสุ จ สาธนํ.**

พฺยสนํ พฺยสนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **กามเช โทเส** ในโทษอันเกิดเพราะกาม **โกปเช โทเส** ในโทษอันเกิดเพราะความโกรธ **วิปตฺติยํ** และในความวิบัติ.

สาธนํ สาธนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อุปกรเณ** ในเครื่องอุปกรณ์ **สิทฺธิการเกสุ** ในความสำเร็จและการกะ.

๘๙๑. **ตีสฺวิโต ทานสีเล จ** **วทญฺญู วคฺคุวาทินิ**
ปุรกฺขโตภิสิตฺเต จ **ปูชิเต ปุรโตกเต.**

วทญฺญู วทญฺญูศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทานสีเล** ในบุคคลผู้ให้ทานเป็นปกติ(คนโอบอ้อมอารี) **วคฺคุวาทินิ** และในบุคคลผู้กล่าวคำพูดไพเราะ.

อิโต จากวทญฺญูศัพท์นี้ **ยาว** **อุสฺสิตํ** ถึงอุสฺสิตศัพท์ **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

ปุรกฺขโต ปุรกฺขตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อภิสิตฺเต** ในกษัตริย์ผู้ทรงอภิเษกแล้ว **ปูชิเต** ในบุคคลที่เขายกย่อง **ปุรโตกเต** และในบุคคลผู้เป็นผู้นำ.

๘๙๒. **มนุโท ภาคฺยวิหีเน จาปฺ-** **ปเก มุฬฺหาปฏุสฺวปิ**
วุทฺธิยุตฺเต สมุนฺนทฺเธ **อุปฺปนฺเน อุสฺสิตํ ภเว.**

มนฺโท มนฺทศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ภาคฺยวิหีเน** ในบุคคลผู้เสื่อม

จากโชค **อปฺปเก** ในความมีน้อย **มูฬฺหาปฏูสุ** ในผู้หลงและผู้ไม่ฉลาด.

อุสฺสิตํ อุสฺสิตศัพท์ ภเว พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วุทฺธิยุตฺเต** ในการประกอบด้วยความเจริญ **สมุนฺนทฺเธ** ในการยกขึ้น **อุปฺปนฺเน** และในการเกิดขึ้น.

๘๖๓. **รถงฺเคกฺโข สุวณฺณสฺมึ ปาสเก อกฺขมินฺทฺริเย**
สสฺสเต จ ธุโว ตีสุ ธุวํ ตกฺเก จ นิจฺฉิเต.

อกฺโข อกฺขศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **รถงฺเค** ในเพลารถ **สุวณฺณสฺมึ** ในหนึ่งสุวรรณะ **ปาสเก** และในลูกบาสก์.

อกฺขํ อกฺขศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **อินฺทฺริเย** ในอินทรีย์มีจักษุเป็นต้น.

ตีสุ ธุโว ธุวศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **สสฺสเต** ในความแน่นอน.

ธุวํ ธุวศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ตกฺเก** ในความคิด **นิจฺฉิเต** และในการตัดสิน.

๘๖๔. **หเร สิโว สิวํ ภทฺท- โมกฺเขสุ ชมฺพุเก สิวา**
เสนายํ สตฺติยญฺเจว ถูลตฺเต จ พลํ ภเว.

สิโว สิวศัพท์ปุงลิงค์ **ภเว** พึงมี **หเร** ในพระศิวะ (มหาเทวะ).

สิวํ สิวศัพท์นปุงสกลิงค์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภทฺทโมกฺเขสุ** ในความดีและนิพพาน.

สิวา สิวาศัพท์อิตถีลิงค์ **ภเว** พึงมี **ชมฺพุเก** ในสุนัขจิ้งจอก.

พลํ พลศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เสนายํ** ในกองทัพ **สตฺติยํ** ในความสามารถ **ถูลตฺเต** และในความล่ำสัน.

๘๖๕. **สงฺขฺยานรกเภเทสุ ปทุมํ วาริเช ปุยถ**
เทวเภเท วสุ ปุเม ปณฺฑกํ รตเน ธเน.

ปทุมํ ปทุมศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สงฺขฺยานรกเภเทสุ** ในปทุมสังขยาและปทุมนรก **วาริเช** และในดอกบัว.

ปุเม วสุ วสุศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **เทวเภเท** ในพวกวสุเทวดา.

ปณฺฑกํ วสุ วสุศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **รตเน** ในรัตนะ **ธเน** และในทรัพย์.

๘๖๖. **นิพฺพานํ อตฺถคมเน อปวคฺเค สิยาถ จ**
เสตมฺพุเช ปุณฺฑรีกํ พฺยคฺเฆ รุกฺขนฺตเร ปุเม.

นิพฺพานํ นิพฺพานศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อตฺถคมเน** ในการถึงซึ่งการดับ **อปวคฺเค** และในพระนิพพาน.

ปุณฺฑรีกํ ปุณฺฑรีกศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **เสตมฺพุเช** ในดอกบัวขาว.

ปุเม ปุณฺฑริโก ปุณฺฑรีกศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พฺยคฺเฆ** ในเสือโคร่ง **รุกฺขนฺตเร** และในต้นมะม่วงสวายสอ.

๘๙๗. **อุปหาเร พลิ ปุเม** **กรสฺมิญฺจาสุรนฺตเร**
สุกฺกํ ตุ สมฺภเว สุกฺโก **ธวเล กุสเล ติสุ.**

พลิ พลิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อุปหาเร** ในพลิเทวดาเป็นต้น (หรือในเครื่องเซ่น) **กรสฺมึ** ในส่วย **อสุรนฺตเร** และในพลิอสูร, **ปุเม** เป็นไปในปุงลิงค์.

สุกฺกํ สุกฺกศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **สมฺภเว** ในน้ำอสุจิ.

สุกฺโก สุกฺกศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ธวเล** ในสีขาว.

ติสุ สุกฺโก สุกฺกศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **กุสเล** ในกุศล(ธรรมฝ่ายขาว).

๘๙๘. **ทาโย ทาเน วิภตฺตพฺพ-** **ธเน จ ปิตฺนํ วเน**
ปภุตฺตายตฺตตายตฺตา- **ภิลาเสสุ วโส ภเว.**

ทาโย ทายศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทาเน** ในการให้ **ปิตฺนํ วิภตฺตพฺพธเน** ในทรัพย์ที่มารดาบิดาพึงแบ่งแก่บุตรธิดา(มรดก) **วเน** และในป่า.

วโส วสศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ปภุตฺตายตฺตตาภิลาเสสุ** ในอำนาจ ความเป็นผู้อยู่ในอำนาจ ผู้อยู่ในอำนาจและความปรารถนา.

๘๙๙. **ปริภาสนมกฺโกเส** **นิยเม ภาสเนถ จ**
ธนิมฺหิ เสฬนํ โยธ- **สีหนาทมฺหิ ทิสฺสติ.**

ปริภาสนํ ปริภาสนศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อกฺโกเส** ในการด่า **นิยเม** ในการกำหนด **ภาสเน** และในการกล่าว.

เสฬนํ เสฬนศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ธนิมฺหิ** ในเสียง **โยธสีหนาทมฺหิ** ในเสียงโห่ร้องเพียงดังราชสีห์ของเหล่าทหาร.

๙๐๐. **ปภโว ชาติ เหตุมฺหิ** **ธาเน จาทฺยุปลทฺธิยํ**
อโถตุ นาริปุปฺผสฺมึ **เหมนฺตาทิมฺหิ จ ทฺวิสุ.**

ปภโว ปภวศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ชาติเหตุมฺหิ** ในเหตุแห่งการ

เกิดขึ้น **อาหุยุปลทฺธิยํ ธาเน** ในที่อันกำหนดรู้เบื้องแรก (แดนเกิด).

อุตุ อุตุศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นาริปุปฺผสุมึ** ในระดูของผู้หญิง **เหมนฺตาทิมฺหิ** และในฤดูเหมันตะเป็นต้น, **ทฺวิสุ** เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์.

๔๐๑. **กรณํ สาธกตเม** **กฺริยาคตฺเตสุ อินฺทฺริเย**
ตาโล ตุ กุญฺจิกายญฺจ **ตูริยงฺเค ทุมนฺตเร.**

กรณํ กรณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **สาธกตเม** ในกรณการกะ **กฺริยาคตฺเตสุ** ในการกระทำและร่างกาย **อินฺทฺริเย** และในอินทรีย์.

ตาโล ตาลศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **กุญฺจิกายํ** ในลูกกุญแจ **ตูริยงฺเค** ในดุริยางค์มีฉิ่งเป็นต้น **ทุมนฺตเร** และในต้นตาล.

๔๐๒. **ปุปฺเผ ผเล จ ปสโว** **อุปฺปาเท คพฺภโมจเน**
คายเน คายเก อสฺเส **คนฺธพฺโพ เทวตนฺตเร.**

ปสโว ปสวศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ปุปฺเผ** ในดอกไม้ **ผเล** ในผลไม้ **อุปฺปาเท** ในการเกิดขึ้น **คพฺภโมจเน** และในการคลอดบุตร.

คนฺธพฺโพ คนฺธพฺพศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **คายเน** ในการขับร้อง **คายเก** ในนักร้อง **อสฺเส** ในม้า **เทวตนฺตเร** และในคันธัพพเทวดา.

๔๐๓. **วินา ปุปฺผํ ผลคฺคาหิ-** **รุกฺเข รุกฺเข วนปฺปติ**
อาหเต เหมรชเต **รูปิยํ รชเตปิ จ.**

วนปฺปติ วนปฺปติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปุปฺผํ วินา ผลคฺคาหิรุกฺเข** ในต้นไม้อันเว้นดอกแล้วถือเอาผล(เช่น มะเดื่อ) **รุกฺเข** และในต้นไม้ทั่วไป.

รูปิยํ รูปิยศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อาหเต เหมรชเต** ในทองคำและเงินที่ประทับตราแล้ว **รชเต** และในเครื่องเงิน.

๔๐๔. **ขคาทิพนฺธเน ปาโส** **เกสปุพฺโพ จเย ปุยถ**
ตาราถฺขิมชฺเฌ นกฺขตฺเต **ตาโร อุจฺจตรสฺสเร.**

ปาโส ปาสศัพท์ **สิยา** พึงมี **ขคาทิพนฺธเน** ในบ่วงผูกนกเป็นต้น.

เกสปุพฺโพ ปาสศัพท์ที่มีเกสศัพท์อยู่ข้างหน้า **สิยา** พึงมี **จเย** ในหมู่.

ตารา ตาราศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อกฺขิมชฺเฌ** ในตาดำ **นกฺขตฺเต** และในดาว.

ตาโร ตารศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **อุจฺจตรสฺสเร** ในเสียงสูง.

๙๐๕. **ปตฺเต จ โลหเภทสฺมึ กํโส จตุกหาปเณ**
มชฺฌิโม เทหมชฺฌสฺมึ มชฺฌภเว จ โส ติสุ.

กํโส กํสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปตฺเต** ในจาน **โลหเภทสฺมึ** ในโลหะอย่างหนึ่ง (กํสโลห ทองสัมฤทธิ์) **จตุกหาปเณ** ในหนึ่งกังสะ (๔ กหาปณะ เป็น ๑ กังสะ) (ในฉบับสีหล สพฺพโลหสฺมึ ในโลหะทุกชนิด).

มชฺฌิโม มชฺฌิมศัพท์ปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **เทหมชฺฌสฺมึ** ในสะเอว.

โส มชฺฌิมศัพท์ **วตฺตมาโน** อันเป็นไปอยู่ **ติสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **มชฺฌภเว** ในวัตถุอันมีในท่ามกลาง.

๙๐๖. **อาเวสนํ ภูตาเวเส สิปฺปสาลาฆเร สุ จ**
โสภาสมฺปตฺติสุ สิรี ลกฺขิตฺถี เทวตาย จ.

อาเวสนํ อาเวสนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ภูตาเวเส** ในการเข้าสิงของผี **สิปฺปสาลาฆเรสุ** ในโรงงานและบ้าน.

สิรี สิรีศัพท์ **ลกฺขี** และลกฺขีศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โสภาสมฺปตฺติสุ** ในความงามและความบริบูรณ์ **เทวตาย** และในเทวดา, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

๙๐๗. **กุมาโร ยุวราเช จ ขนฺเธ วุตฺโต สุสุมฺหิ จ**
อถานิตฺถี ปวาโฬ จ มณิเภเท ตถางฺกุเร.

กุมาโร กุมารศัพท์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ยุวราเช** ในราชกุมาร **ขนฺเธ** ในขันทกุมาร **สุสุมฺหิ** และในเด็ก.

ปวาโฬ ปวาฬศัพท์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มริเภเท** ในแก้วปพาฬ **องฺกุเร** และในหน่อ, **อนิตฺถี** เป็นปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๙๐๘. **ปโณ เวตนมูเลสุ โวหาเร จ ธเน มโต**
ปฏิคฺคโห ตุ คหเณ กถิโต ภาชนนฺตเร.

ปโณ ปณศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **เวตนมูเลสุ** ในค่าจ้างและเดิมพัน **โวหาเร** ในการค้าขาย **ธเน** และในทรัพย์.

ปฏิคฺคโห ปฏิคฺคหศัพท์ **กถิโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คหเณ** ในการรับ **ภาชนนฺตเร** และในกระโถน.

๙๐๙. **อสุเภ จ สุเภ กมฺเม ภาคฺยํ วุตฺตํ ทุวเยปฺยถ**
ปิปฺผลํ ตรุเภเท จ วตฺถจฺเฉทนสตฺถเก.

ภาคฺยํ ภาคฺยศัพท์ วุตฺตํ ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อสุเภ กมฺเม** ในอกุศลกรรม **สุเภ กมฺเม** ในกุศลกรรม **ทฺวเย** ในอกุศลกรรมและกุศลกรรมทั้งสอง.

ปิปฺผลํ ปิปฺผลศัพท์ **วุตฺตํ** ท่านกล่าวแล้ว **ตรุเภเท** ในต้นโพธิ์ **วตฺถจฺเฉทนสตฺถเก** และในกรรไกรตัดผ้า.

๔๑๐. **อปวคฺโค ปริจฺจาคา- วสาเนสุ วิมุตฺติยํ**
ลิงฺคํ ตุ องฺคชาตสฺมึ ปุมตฺตาทิมฺหิ ลกฺขเณ.

อปวคฺโค อปวคฺคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปริจฺจาคาวสาเนสุ** ในการบริจาคและที่สุด **วิมุตฺติยํ** และในพระนิพพาน.

ลิงฺคํ ลิงฺคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **องฺคชาตสฺมึ** ในองคชาต **ปุมตฺตาทิมฺหิ** ในความเป็นแห่งผู้ชายเป็นต้น (เพศชาย-หญิง) **ลกฺขเณ** และในเครื่องหมาย.

๔๑๑. **จาเค สภาเว นิมฺมาเน สคฺโคชฺฌาเย ทิเว ปุยต**
โรหิโต โลหิเต มจฺฉ- เภเท เจว มิคนฺตเร.

สคฺโค สคฺคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **จาเค** ในการสละ **สภาเว** ในสภาวะ **นิมฺมาเน** ในการสร้างสรรค์ **อชฺฌาเย** ในตอนแห่งคัมภีร์ **ทิเว** และในสวรรค์.

โรหิโต โรหิตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โลหิเต** ในสีแดง **มจฺฉเภเท** ในปลาตะเพียน **มิคนฺตเร** และในละมั่ง.

๔๑๒. **นิฏฺฐา นิปฺผตฺติยํ เจวา- วสานมฺหิ อทสฺสเน**
กณฺฏโก ตุ สปตฺตสฺมึ รุกฺขงฺเค โลมหํสเน.

นิฏฺฐา นิฏฺฐาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **นิปฺผตฺติยํ** ในความสำเร็จ **อวสานมฺหิ** ในที่สุด **อทสฺสเน** และในการหายไป.

กณฺฏโก กณฺฏกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สปตฺตสฺมึ** ในศัตรู **รุกฺขงฺเค** ในหนาม **โลมหํสเน** และในขนลุกชูชัน.

๔๑๓. **มุโขฺยปาเยสุ วทเน อาทิสฺมึ มุขมีริตํ**
ทพฺพํ ภพฺเพ คุณาธาเร วิตฺเต จ ทุธทารุสุ.

มุขํ มุขศัพท์ **อีริตํ** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **มุโขฺยปาเยสุ** ในความเป็นประธานและเหตุ **วทเน** ในใบหน้า **อาทิสฺมึ** และในเบื้องแรก.

ทพฺพํ ทพฺพศัพท์ **อีริตํ** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ภพฺเพ** ในความสมควร **คุณาธาเร** ในทัพพวัตถุ **วิตฺเต** และท่อนไม้.

๘๑๔. **มานํ ปมาเณ ปตฺถาโท**   **มาโน วุตฺโต วิธาย จ**
อโถ ปริสฺสเม วุตฺโต   **วายาโม วีริเย ปิ จ.**

มานํ มานศัพท์นปุงสกลิงค์ **วุตฺตํ** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปมาเณ** ในการตวง **ปตฺถาโท** และในเครื่องตวงมีปัตถะเป็นต้น.

มาโน มานศัพท์ปุงลิงค์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว **วิธาย** ในความถือตัว.

วายาโม วายามศัพท์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปริสฺสเม** ในความเหนื่อยยาก **วีริเย** และในความเพียร.

๘๑๕. **สโรรุเห สตปตฺตํ**   **สตปตฺโต ชลนฺตเร**
ฉิทฺเท ตุ ฉิทฺทวนฺเต จ   **สุสิรํ ตูริยนฺตเร.**

สตปตฺตํ สตปตฺตศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **สโรรุเห** ในดอกบัว.

สตปตฺโต สตปตฺตศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ชลนฺตเร** ในนกหัวขวาน.

สุสิรํ สุสิรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ฉิทฺเท** ในรู **ฉิทฺทวนฺเต** ในวัตถุอันมีรู **ตูริยนฺตเร** และในเครื่องดุริยางค์มีปี่และขลุ่ยเป็นต้น.

๘๑๖. **เอกสฺมึ สทิเส สนฺเต**   **สมานํ วาจฺจลิงฺคิกํ**
อโถ คารวภีตีสุ   **สํเวเค สมฺภโม มโต.**

สมานํ สมานศัพท์ **วาจฺจลิงฺคิกํ** อันเป็นวาจจลิงค์ **มตํ** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **เอกสฺมึ** ในสิ่งเดียวกัน **สทิเส** ในสิ่งเหมือนกัน **สนฺเต** และในความมีอยู่.

สมฺภโม สมฺภมศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **คารวภีตีสุ** ในความเคารพและความกลัว **สํเวเค** และในความสังเวช.

๘๑๗. **ชุณฺหา จนฺทปฺปภายญฺจ**   **ตพฺเปตนิสาย จ**
วิมานํ เทวตาวาเส   **สตฺตภูมิฆรมฺหิ จ.**

ชุณฺหา ชุณฺหาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **จนฺทปฺปภายํ** ในแสงจันทร์ **ตพฺเปตนิสาย** และในคืนที่มีแสงจันทร์นั้น (คืนเดือนหงาย).

วิมานํ วิมานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เทวตาวาเส** ในเทววิมาน **สตฺตภูมิฆรมฺหิ** และในเรือนที่มี ๗ ชั้น.

๘๑๘. มาเส เชฏฺโฐติวุทฺธาติ-   ปสตฺเถสุ จ ตีสุ โส
ธมฺเม จ มงฺคเล เสยฺโย   โส ปสตฺถตเร ติสุ.

เชฏฺโฐ เชฏฺฐศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **มาเส** ในเดือน ๗.

โส เชฏฺฐศัพท์นั้น **วตฺตมาโน** อันเป็นไปอยู่ **อติวุฑฺฒาติปสตฺเถสุ** ในความใหญ่ยิ่งและประเสริฐยิ่ง. **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

เสยฺโย เสยฺยศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ธมฺเม** ในโลกุตตรธรรม ๙ ประการ **มงฺคเล** และในมงคล.

โส เสยฺยศัพท์ **วตฺตมาโน** อันเป็นไปอยู่ **ปสตฺถเร** ในบุคคลผู้น่าสรรเสริญกว่า **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๙๑๙. **อาทิจฺจาทิมฺหิ คหเณ** **นิพนฺเธ จ ฆเร คโห**
กาโจ ตุ มตฺติกาเภเท **สิกฺกายํ นยนามเย.**

คโห คหศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อาทิจฺจาทิมฺหิ** ในดาวนพเคราะห์มีพระอาทิตย์เป็นต้น **คหเณ** ในการถือเอา **นิพนฺเธ** ในการข่มขี่ **ฆเร** และในเรือน.

กาโจ กาจศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มตฺติกาเภเท** ในแก้วหุง **สิกฺกายํ** ในสาแหรก **นยนามเย** และในโรคต้อในตา.

๙๒๐. **ตีสุ คามณิ เสฏฺฐสฺมึ** **อธิเป คามเชฏฺฐเก**
พิมฺพํ ตุ ปฏิพิมฺเพ จ **มณฺฑเล พิมฺพิกาผเล.**

คามณิ คามณิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เสฏฺฐสฺมึ** ในความประเสริฐ **อธิเป** ในผู้เป็นใหญ่ **คามเชฏฺฐเก** และในผู้ใหญ่บ้าน, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

พิมฺพํ พิมฺพศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปฏิพิมฺเพ** ในรูปเหมือน **มณฺฑเล** ในวงจันทร์ **พิมฺพิกาผเล** และในผลตำลึง.

๙๒๑. **ภาชนาทิปริกฺขาเร** **ภณฺฑํ มูลธเนปิ จ**
มคฺโค อริยมคฺเค จ **สมฺมาทิฏฺฐาทิเก ปเถ.**

ภณฺฑํ ภณฺฑศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภาชนาทิปริกฺขาเร** ในเครื่องใช้มีภาชนะเป็นต้น **มูลธเน** และในต้นทุน.

มคฺโค มคฺคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สมฺมาทิฏฺฐาทิเก อริยมคฺเค** ในอริยมรรคมีสัมมาทิฏฐิเป็นต้น **ปเถ** และในทาง.

๙๒๒. **สมา วสฺเส สโม เขท-** **สนฺตีสุ โส นิเภ ติสุ**
จาเป ตุวิสฺสาสมฺสุโน **อิสฺสาโส เขปกมฺหิ จ.**

สมา สมาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **วสฺเส** ในปี.

สโม สมศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เขทสนฺตีสุ** ในความลำบากและความสงบ.

โส สมศัพท์นั้น **วตฺตมาโน** อันเป็นไปอยู่ **ตีสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **นิเภ** ในความเหมือนกัน.

อิสฺสาสํ อิสฺสาสศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **จาเป** ในธนู.

อิสฺสาโส อิสฺสาสศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **อุสฺโน เขปกมฺหิ** ในบุคคลผู้ยิงซึ่งลูกศร (นายขมังธนู, นักแม่นธนู).

๔๒๓. **พาโล ตีสฺวาทิวยสา- สมงฺคินิ อปณฺฑิเต**
รตฺตํ ตุ โสณิเต ตมฺพา- นุรตฺตรญฺชิเต ติสุ.

พาโล พาลศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อาทิวยสาสมงฺคินิ** ในเด็กผู้อยู่ในปฐมวัย **อปณฺฑิเต** และในคนพาล, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

รตฺตํ รตฺตศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **โสณิเต** ในเลือด.

ตีสุ รตฺตํ รตฺตศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ตมฺพานุรตฺตรญฺชิเต** ในสีแดง ผู้มีความกำหนัดและวัตถุอันถูกย้อม.

๔๒๔. **ตเจ กาเย จ ตนุวิตฺถี ตีสฺวปฺเป วิรเฬ กิเส**
อุตุเภเท ตุ สิสิโร หิเม โส สีตเล ติสุ.

อิตฺถี ตนุ ตนุศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ตเจ** ในหนัง **กาเย** และในร่างกาย.

ตีสุ ตนุ ตนุศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อปฺเป** ในความมีน้อย **วิรเฬ** ในความห่าง **กิเส** และในความบาง.

สิสิโร สิสิรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อุตุเภเท** ในฤดูสิสิระ **หิเม** ในน้ำค้าง **สีตเล** และในความเย็น, **โส** สิสิรศัพท์นั้น **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๔๒๕. **สกฺขรา คุฬเภเท จ กถเลปิ จ ทิสฺสติ**
อนุคฺคเห ตุ สงฺเขเป คหเณ สงฺคโห มโต.

สกฺขรา สกฺขราศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **คุฬเภเท** ในน้ำตาลกรวด **กถเล** และในก้อนกรวด.

สงฺคโห สงฺคหศัพท์ **มโต** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **อนุคฺคเห** ในการช่วยเหลือ **สงฺเขเป** ในการย่อ **คหเณ** และในการถือเอา.

๔๒๖. **ทกฺเข จ ติขิเณ พฺยตฺเต โรคมุตฺเต ปฏุตฺติสุ**
ราชา ตุ ขตฺติเย วุตฺโต นรนาเถ ปภุมฺหิ จ.

ปฏุ ปฏุศัพท์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ทกฺเข** ในผู้หลักแหลม(ผู้มีประสบการณ์) **ติขิเณ** ในความคม **พฺยตฺเต** ในผู้ฉลาด **โรคมุตฺเต** และในผู้ปราศจากโรค, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

ราชา ราชศัพท์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ขตฺติเย** ในชนชาติกษัตริย์ **นรนาเถ** ในพระเจ้าแผ่นดิน **ปภุมฺหิ** และในผู้เป็นใหญ่.

๔๒๗. **พลญฺจ ธญฺญกรเณ กกฺเก นีเจ ขโล ภเว**
อฑฺปฺปาโท สมุทโย สมูเห ปจฺจเย ปิ จ.

ขลํ ขลศัพท์นปุงสกลิงค์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ธญฺญกรเณ** ในลานนวดข้าว **กกฺเก** และในสบู่ผงสำหรับอาบน้ำ.

ขโล ขลศัพท์ปุงลิงค์ **ภเว** พึงมี **นีเจ** ในคนต่ำทราม.

สมุทโย สมุทยศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อุปฺปาโท** ในการเกิดขึ้น **สมูเห** ในหมู่ **ปจฺจเย** และในเหตุ.

๔๒๘. **พฺรหฺมจารีคหฏฺฐาโท อสฺสโม จ ตโปวเน**
ภยงฺกเร จ กฐิเน กูรโร ตีสุ นิทฺทเย.

อสฺสโม อสฺสมศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พฺรหฺมจารีคหฏฺฐาโท** ในอัสสมะ ๔ อย่างมี พรหมจารี และ คหัฏฐ เป็นต้น (อาทิ ศัพท์เอา วานปฺปตฺถ และ ภิกฺขุ) **ตโปวเน** และในอาศรม.

กูรโร กูรรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ภยงฺกเร** ในวัตถุอันกระทำความน่ากลัว **กฐิเน** ในวัตถุอันหยาบ **นิทฺทเย** และในผู้ไม่มีความกรุณา, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๔๒๙. **กนิฏฺโฐ กนิโย ตีสุ อตฺยปฺปเปติยุเวปฺปยถ**
สีฆมฺหิ ลหุ ตํ อิฏฺฐ- นิสฺสาราครุสุตฺติสุ.

กนิฏฺโฐ กนิฏฺฐศัพท์ **กนิโย** และกนิยศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อตฺยปฺเป** ในความมีน้อยเกินไป **อติยุเว** และในความหนุ่มกว่า, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

ลหุ ลหุศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **สีฆมฺหิ** ในความเร็ว.

ตํ ลหุศัพท์นั้น **วตฺตมานํ** อันเป็นไปอยู่ **ตีสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔

อย่าง คือ) อิฏฺฐนิสฺสาราครุสุตฺติสุ ในวัตถุอันน่าปรารถนา ความไม่มีแก่นสาร ความเบา และการหลับไหล.

๙๓๐. **อธโร ตีสฺวโธ หีเน** **ปุเม หนุตฺจุฉเท ปุยถ**
สุสฺสูสา โสตุมิจฺฉาย **ปาริจริยายมฺปิ จ.**

ตีสุ อธโร อธรศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อโธ** ในข้างล่าง **หีเน** และในผู้ตกต่ำ.

ปุเม อธโร อธรศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **หนุตฺจุฉเท** ในริมฝีปาก.

สุสฺสูสา สุสฺสูสาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โสตุมิจฺฉาย** ในการตั้งใจฟัง **ปาริจริยายํ** และในการปรนนิบัติ, **สา** เป็นอิตถีลิงค์.

๙๓๑. **หตฺโถ ปาณิมฺหิ รตเน** **คเณ โสณฺฑาย ภนฺตเร**
อาวาเฏ อุทปาเน จ **กูโป กุมฺเภ จ ทิสฺสติ.**

หตฺโถ หตฺถศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **ปาณิมฺหิ** ในมือ **รตเน** ในศอก **คเณ** ในหมู่ **โสณฺฑาย** ในงวงช้าง **ภนฺตเร** และในดาวหัตถะ.

กูโป กูปศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อาวาเฏ** ในหลุม **อุทปาเน** ในบ่อน้ำ **กุมฺเภ** และในเสากระโดงเรือ.

๙๓๒. **อาโท ปธาเน ปถมํ** **ปมุขญฺจ ติลิงฺคิกํ**
วชฺชเภเท จ วิตตํ **ตํ วิตฺถาเร ติลิงฺคิกํ.**

ปถมํ ปถมศัพท์ **ปมุขํ จ** และปมุขศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อาโท** ในเบื้องแรก **ปธาเน** และในความเป็นประธาน, **ติลิงฺคิกํ** มี ๓ ลิงค์.

วิตตํ วิตตศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **วชฺชเภเท** ในกลองอันมีหนังหุ้มสองหน้า.

ตํ วิตตศัพท์นั้น **ติงฺคิกํ** อันมี ๓ ลิงค์ **สิยา** พึงมี **วิตฺถาเร** ในการแผ่ไป.

๙๓๓. **สาโร พเล ถิรํเส จ** **อุตฺตเม โส ติลิงฺคิโก**
ภาโร ตุ ขนฺธภาราโท **ทฺวิสหสฺสปเลปิ จ.**

สาโร สารศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พเล** ในกำลัง **ถิรํเส** และในแก่นสาร.

โส สารศัพท์นั้น **ติลิงฺคิโก** อันมีในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **อุตฺตเม** ในความประเสริฐ.

ภาโร ภารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขนฺธภาราโท** ในภาระที่ต้องแบกไปด้วยบ่าเป็นต้น **ทฺวิสหสฺสปเล** และในสองพันตำลึง.

๙๓๔. **มนุทิเร โรคเภเท จ ขโย อปจยมฺหิ จ**
วาโฬ ตุ สาปเท สปฺเป กุรูเร โส ติลิงฺคิโก.

ขโย ขยศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มนุทิเร** ในบ้าน **โรคเภเท** ในโรคผอมแห้ง **อปจยมฺหิ** และในความหมดสิ้นไป.

วาโฬ วาฬศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สาปเท** ในสัตว์ร้าย **สปฺเป** ในงู **กุรูเร** ในผู้หยาบช้า, **โส** วาฬศัพท์นั้น **ติลิงฺคิโก** มี ๓ ลิงค์.

๙๓๕. **สาโล สชฺชทุเม รุกฺเข สาลา เคเห จ ทิสฺสติ**
โสเต ตุ สวนํ วุตฺตํ ยชเน สุติยมฺปิ จ.

สาโล สาลศัพท์ปุงลิงค์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สชฺชทุเม** ในต้นรัง **รุกฺเข** และในต้นไม้ทั่วไป.

สาลา สาลาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **เคเห** ในอาคาร(ศาลา).

สวนํ สวนศัพท์ **วุตฺตํ** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โสเต** ในหู **ยชเน** ในการบูชา **สุติยํ** และในการฟัง.

๙๓๖. **ตีสุ เปโต ปเรโต จ มเต จ เปตโยนิเช**
ขฺยาเต ตุ หฏฺเฐ วิญฺญาเต ปตีตํ วาจฺจลิงฺคิกํ.

เปโต เปตศัพท์ **ปเรโต** และปเรตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มเต** ในคนตายแล้ว **เปตโยนิเช** และในเปรต, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

ปตีตํ ปตีตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ขฺยาเต** ในความปรากฏ **หฏฺเฐ** ในความเบิกบานใจ **วิญฺญาเต** และในสิ่งที่ถูกรู้, **วาจฺจลิงฺคิกํ** เป็นวาจจลิงค์.

๙๓๗. **อธิปฺปาเย จ อาธาเร อาสโย กถิโตถ จ**
ปตฺตํ ปกฺเข ทเล ปตฺโต ภาชเน โส คเต ติสุ.

อาสโย อาสยศัพท์ **กถิโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อธิปฺปาเย** ในอัธยาศัย **อาธาเร** และในที่อาศัย.

ปตฺตํ ปตฺตศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปกฺเข** ในปีกนก **ทเล** และในใบไม้.

ปตฺโต ปตฺตศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ภาชเน** ในภาชนะ (ต่างๆ).

โส ปตฺตศัพท์นั้น **วตฺตมาโน** อันเป็นไปอยู่ **ตีสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **คเต** ในสถานที่ที่ถูกถึงหรือผู้ถึง.

๘๓๘. **กุสเล สุกตํ สุกฺฏ- กเต จ สุกโต ติสุ**
ตปสฺสี ตฺวนุกมฺปาย- รเห วุตฺโต ตโปธเน.

สุกตํ สุกตศัพท์นปุงสกลิงค์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว **กุสเล** ในกุศล.

ติสุ สุกโต สุกตศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว **สุกฺฏกเต** ในวัตถุที่ท่านกระทำให้ดี.

ตปสฺสี ตปสฺสีศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อนุกมฺปารเห** ในทุกขิตสัตว์ **ตโปธเน** และในนักบวช.

๘๓๙. **ติสุ สุราทิโลลสฺมึ โสณฺโฑ หตฺถิกเร ทฺวีสุ**
อสฺสาทเน ตุ รสนํ ชิวฺหายญฺจ ธนิมฺหิ จ.

ติสุ โสณฺโฑ โสณฺฑศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **สุราทิโลลสฺมึ** ในนักเลงสุราเป็นต้น.

ทฺวีสุ โสณฺโฑ โสณฺฑศัพท์ในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ทั้ง ๒ **สิยา** พึงมี **หตฺถิกเร** ในงวงช้าง.

รสนํ รสนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อสฺสาทเน** ในความเบาใจ **ชิวฺหายํ** ในลิ้น **ธนิมฺหิ** และในเสียง.

๘๔๐. **ปณีโต ติสุ มธุเร อุตฺตเม วิหิเต ปุยต**
อญฺชเส วิสิขายญฺจ ปนฺติยํ วิถิ นาริยํ.

ปณีโต ปณีตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มธุเร** ในความหวาน **อุตฺตเม** ในความประเสริฐ **วิหิเต** และในเรื่องที่จัดแจงแล้ว, **ติสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

วีถิ วีถิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อญฺชเส** ในแนวทาง **วิสิขายํ** ในถนน **ปนฺติยํ** และในแถว, **นาริยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๘๔๑. **ปาปสฺมึ คคเน ทุกฺเข พฺยสเน อฆมุจฺจเต**
สมูเห ปฏลํ เนตฺต- โรเค วุตฺตํ ฉทิมฺหิ จ.

อฆํ อฆศัพท์ **อุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ปาปสฺมึ** ในบาป **คคเน** ในท้องฟ้า **ทุกฺเข** ในความทุกข์ **พฺยสเน** และในความเสื่อมเสีย.

ปฏลํ ปฏลศัพท์ **วุตฺตํ** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สมูเห** ในหมู่ **เนตฺตโรเค** ในโรคต้อในตา **ฉทิมฺหิ** และในหลังคา.

๘๔๒. **สนฺธิ สงฺฆฏฺฏเน วุตฺโต สนฺธิตฺถี ปฏิสนฺธิยํ**
สตฺตนฺนํ ปูรเณ เสฏฺเฐ- ติสนฺเต สตฺตโม ติสุ.

สนฺธิ สนฺธิศัพท์ปุงลิงค์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว **สงฺฆฏฺฏเน** ในการติดต่อ.

อิตฺถี สนฺธิ สนฺธิศัพท์อิตถีลิงค์ **วุตฺตา** ถูกกล่าวแล้ว **ปฏิสนฺธิยํ** ในปฏิสนธิ.

สตฺตโม สตฺตมศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สตฺตนฺนํ ปูรเณ** ในที่ ๗ **เสฏฺเฐ** ในความประเสริฐ **อติสนฺเต** ในความสงบยิ่ง, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๘๔๓. **โอชา ตุ ยาปนายญฺจ** **โอโช ทิตฺติพเลสุ จ**
อโถ นิสามนํ วุตฺตํ **ทสฺสเน สวเนปิ จ.**

โอชา โอชาศัพท์อิตถีลิงค์ **วุตฺตา** ถูกกล่าวแล้ว **ยาปนายํ** ในรสอาหารที่ซึมซาบเข้าไปเลี้ยงร่างกาย.

โอโช โอชศัพท์ปุงลิงค์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทิตฺติพเลสุ** ในความรุ่งเรืองและกำลังกาย.

นิสามนํ นิสามนศัพท์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทสฺสเน** ในการเห็น(การดู) **สวเน** และในการฟัง.

๘๔๔. **คพฺโภ กุจฺฉิฏฺฐสตฺเต จ** **กุจฺฉิโอวรเกสุ จ**
ขณฺฑเน ตฺวปทานญฺจ **อิติวุตฺเต จ กมฺมนิ.**

คพฺโภ คพฺภศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **กุจฺฉิฏฺฐสตฺเต** ในสัตว์ผู้อยู่ในครรภ์ **กุจฺฉิโอวรเกสุ** ในท้องและห้อง.

อปทานํ อปทานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขณฺฑเน** ในการตัด **อิติวุตฺเต กมฺมนิ** และในกรรมอันดีและไม่ดีที่กล่าวว่าเราทำมาแล้วอย่างนี้.

๘๔๕. **จิตฺตเก รุกฺขเภเท จ** **ติลโก ติลกาฬเก**
สีลาโท ปฏิปตฺติตฺถี **โพเธ ปตฺติปวตฺติสุ.**

ติลโก ติลกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **จิตฺตเก** ในรอยเจิมที่หน้าผาก **รุกฺขเภเท** ในต้นหมากหอมควาย(หมากเม่าควาย) **ติลกาฬเก** และในไฝ (ขี้แมลงวันหรือรอยตกกระ).

ปฏิปตฺติ ปฏิปตฺติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **สีลาโท** ในศีลเป็นต้น **โพเธ** ในความรู้ **ปตฺติปวตฺติสุ** ในการได้การถึงและความเป็นไป, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

๘๔๖. อายุมฺหิ จ พเล ปาโณ สตฺเต หทยคานิเล
ฉนฺโท วเส อธิปฺปาเย เวเทจฺฉานุฏฺฐุภาทิสุ.

ปาโณ ปาณศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อายุมฺหิ** ในชีวิต **พเล** ในกำลัง **สตฺเต** ในสัตว์ **หทยคานิเล** และในลมหายใจเข้าออก.

ฉนฺโท ฉนฺทศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **วเส** ในอำนาจ **อธิปฺปาเย** ในความพอใจ **เวเท** ในคัมภีร์เวท **อจฺฉานุฏฺฐุภาทิสุ** ในความต้องการอารมณ์และชื่อฉันท์มีอนุฏฐุภฉันท์เป็นต้น.

๘๔๗. **กาโมฆาโท สมูหสฺมึ** **โอโฆ เวเค ชลสฺส จ**
กปาลํ สิรสฏฺฐิมฺหิ **ฆฏาทิสกเลปิ จ.**

โอโฆ โอฆศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **กาโมฆาโท** ในกาโมฆะเป็นต้น **สมูหสฺมึ** ในหมู่ **ชลสฺส เวเค** ในกระแสแห่งน้ำ.

กปาลํ กปาลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สิรสฏฺฐิมฺหิ** ในกระโหลกศีรษะ **ฆฏาทิสกเล** ในเศษวัสดุมีหม้อเป็นต้น (เศษกระเบื้อง).

๘๔๘. **เวณุวาทิสาขาชาลสฺมึ** **ลคฺคเกเส ชฏาลเย**
สรณํ ตุ วเธ เคเห **รกฺขิตสฺมิญฺจ รกฺขเณ.**

ชฏา ชฏาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เวณุวาทิสาขาชาลสฺมึ** ในเชิงที่ทำด้วยไม้ไผ่เป็นต้น **ลคฺคเกเส** ในขมวดผมของฤาษี **อาลเย** และในตัณหา.

สรณํ สรณศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **วเธ** ในการฆ่า **เคเห** ในที่พึ่งที่อาศัย **รกฺขิตสฺมึ** ในผู้คุ้มครอง **รกฺขเณ** และในการรักษาคุ้มครอง.

๘๔๙. **ถิยํ กนฺตา ปิเย กนฺโต** **มนุญฺเญ โส ติลิงฺคิโก**
ตุวกฺเข ตุ สมูเห จ **ชาลํ มจฺฉาทิพนฺธเน.**

กนฺตา กนฺตาศัพท์ สิยา พึงมี **ถิยํ** ในผู้หญิง.

กนฺโต กนฺตศัพท์ปุงลิงค์ สิยา พึงมี **ปิเย** ในสามี.

โส กนฺตศัพท์นั้น **ติลิงฺคิโก** อันเป็น ๓ ลิงค์ สิยา พึงมี **มนุญฺเญ** ในความน่าชอบใจ.

ชาลํ ชาลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อกฺเข** ในข่ายญาณ(หรือเครือข่ายสัญญาณ) **สมูเห** ในหมู่ **มจฺฉาทิพนฺธเน** และในตาข่ายดักปลาเป็นต้น.

๘๕๐. **ปุจฺฉายํ ครหายญฺจา-** **นิยเม กึ ติลิงฺคิกํ**
สสทฺเธ ตีสุ นิวาเป **สทฺธํ สทฺธา จ ปจฺจเย.**

กึ กึศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปุจฺฉายํ** ในคำถาม **ครหายํ** ในการ

นินทา(ว่า 'อะไรกัน') **อนิยเม** และในความไม่แน่นอน, **ติลิงฺคิกํ** ประกอบได้ในลิงค์ทั้ง ๓.

ตีสุ สทฺโท สทฺทศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **สสทฺเธ** ในผู้มีศรัทธา.

สทฺธํ สทฺธศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **นิวาเป** ในทานที่อุทิศให้ญาติผู้ล่วงลับไปแล้ว.

สทฺธา สทฺธาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **ปจฺจเย** ในศรัทธา(ความเชื่อถือ).

๙๕๑. **พีชํ เหตุมฺหิ องฺฆิสฺมึ** **องฺคชาเต จ ทิสฺสติ**
ปุพฺโพ ปูเยคฺคโต อาโท **โส ทิสาโท ติลิงฺคิโก.**

พีชํ พีชศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เหตุมฺหิ** ในเหตุ **องฺฆิสฺมึ** ในเมล็ดพืช **องฺคชาเต** และในองคชาต(อวัยวะเพศชาย).

ปุพฺโพ ปุพฺพศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปูเย** ในน้ำหนอง **อคฺคโต** ในเบื้องหน้า **อาโท** และในเบื้องแรก.

โส ปุพฺพศัพท์นั้น **ติลิงฺคิโก** อันประกอบในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **ทิสาโท** ในทิศเทศะและกาละ. (พึงดูอธิบายเพิ่มเติมในปทรูปสิทฺธิพฺยากรณ สพฺพนามกณฺฑ)

๙๕๒. **ผลจิตฺเต เหตุกเต** **ลาเภ ธญฺญาทิเก ผลํ**
อาคมเน ตุ ทีฆาทิ- **นิกายสฺมึ จ อาคโม.**

ผลํ ผลศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ผลจิตฺเต** ในผลจิต **เหตุกเต** ในผล(วิบาก) **ลาเภ** ในประโยชน์อันพึงได้ **ธญฺญาทิเก** และในผลไม้.

อาคโม อาคมศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อาคมเน** ในการมา **ทีฆาทินิกายสฺมึ** ในทีฆนิกายเป็นต้นสำหรับอ้างอิง.

๙๕๓. **สนฺตาโน เทวรุกฺเข จ** **วุตฺโต สนฺตติยํ ปุยถ**
อุตฺตรวิปรีเต จ **เสฏฺเฐ จานุตฺตรํ ติสุ.**

สนฺตาโน สนฺตานศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เทวรุกฺเข** ในต้นทรีก **สนฺติยํ** ในต้นตระกูล.

อนุตฺตรํ อนุตฺตรศัพท์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุตฺตรวิปรีเต** ในความต่ำ **เสฏฺเฐ** และในประเสริฐที่สุด. **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๙๕๔. **สตฺติสมฺปตฺติยํ วุตฺโต** **กนฺติมตฺเต จ วิกฺกโม**
ฉายา ตุ อาตปาภาเว **ปฏิพิมฺเพ ปภาย จ.**

วิกฺกโม วิกฺกมศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สตฺตสมฺปตฺติยํ** ในความถึงพร้อมด้วยศักดา **กนฺติมตฺเต** และในการก้าวไป.

ฉายา ฉายาศัพท์ **วุตฺตา** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อาตปาภาเว** ในร่มเงา **ปฏิพิมฺเพ** ในรูปเหมือน **ปภาย** และในรัศมี.

๙๕๕. **ฆมฺเห ฆมฺโม นิทาโฆ จ อุณฺเห เสทชเล ปุยถ**
กปฺปนํ กนฺตเน วุตฺตํ วิกปฺเป สชฺชเน ถิยํ.

ฆมฺโม ฆมฺมศัพท์ **นิทาโฆ** และนิทาฆศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **คิมฺเห** ในฤดูร้อน **อุณฺเห** ในความร้อน **เสทชเล** และในเหงื่อ.

กปฺปนํ กปฺปนศัพท์นปุงสกลิงค์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว **กนฺตเน** ในการตัด.

ถิยํ กปฺปนา กปฺปนาศัพท์อิตถีลิงค์ **วุตฺตา** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วิกปฺเป** ในความคิดต่าง ๆ **สชฺชเน** และในการตระเตรียม.

๙๕๖. **องฺโค เทเส วปุมฺหงฺคํ ตถาวยวเหตุสุ**
เทวาลเย จ ถูปสฺมึ เจติยํ เจติยทฺทุเม.

องฺโค องฺคศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **เทเส** ในแคว้นอังคะ.

องฺคํ องฺคศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วปุมฺหิ** ในร่างกาย **อวยวเหตุสุ** ในอวัยวะ(องค์ประกอบ)และเหตุ.

เจติยํ เจติยศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เทวาลเย** ในเทวาลัย (ศาลเจ้าหรือวัดที่มีแต่พระพุทธรูปไม่มีพระภิกษุอยู่ หรือสถานที่อันศักสิทธิ์) **ถูปสฺมึ** ในสถูปเจดีย์ **เจติยทฺทุเม** และในต้นไม้ที่คนสักการะบูชา.

๙๕๗. **สชฺชโน สาธุปุริเส สชฺชนํ กปฺปเนถ จ**
สุปินํ สุปเน สุตฺต- วิญฺญาเณ ตมนิตฺถิยํ.

สชฺชโน สชฺชนศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **สาธุปุริเส** ในคนดี.

สชฺชนํ สชฺชนศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **กปฺปเน** ในการตระเตรียม.

สุปินํ สุปินศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **สุปเน** ในการนอนหลับ.

ตํ สุปินศัพท์นั้น **วตฺตมานํ** อันเป็นไปอยู่ **สุตฺตวิญฺญาเณ** ในจิตของผู้หลับ(ความฝัน) **อนิตฺถิยํ** เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์. (ในฎีกาแปลเป็น ๓ อรรถ)

๙๕๘. **ปจฺจกฺเข สนฺนิธาเน จ สนฺนิธิ ปริกิตฺติโต**
ภิยฺโย ปหูตรตฺเถ โส ปุนรตฺเถพฺยยํ ภเว.

สนฺนิธิ สนฺนิธิศัพท์ **ปริกิตฺติโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปจฺจกฺเข** ในที่ต่อหน้า **สนฺนิธาเน** และในความใกล้เคียง.

ภิยฺโย ภิยฺโยศัพท์ **ภเว** พึงมี **ปหูตรตฺเถ** ในอรรถคือมากยิ่ง.

โส ภิยฺโยศัพท์นั้น **ภเว** พึงมี **ปุนรตฺเถ** ในอรรถคืออีก, **อพฺยยํ** ภิยฺโยศัพท์เป็นนิบาต.

๙๕๙. **วิสลิตฺตสเร ทิทฺโธ** **ทิทฺโธ ลิตฺเต ติลิงฺคิโก**
วาเส ธูปาทิสงฺขาเร- **ธิวาโส สมฺปฏิจฺฉเน.**

ทิทฺโธ ทิทฺธศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **วิสลิตฺตสเร** ในลูกศรอาบยาพิษ.

ทิทฺโธ ทิทฺธศัพท์ **ติลิงฺคิโก** อันมี ๓ ลิงค์ **สิยา** พึงมี **ลิตฺเต** ในวัตถุอันถูกทา.

อธิวาโส อธิวาสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วาเส** ในการอยู่ **ธูปาทิสงฺขาเร** ในการอบด้วยของหอมเป็นต้น **สมฺปฏิจฺฉเน** และในการรับ.

๙๖๐. **วุตฺโต วิสารโท ตีสุ** **สุปฺปคพฺเภ จ ปณฺฑิเต**
อถ สิตฺถํ มธุจฺฉิฏฺเฐ **วุตฺตํ โอทนสมฺภเว.**

วิสารโท วิสารทศัพท์ **วุตฺโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สุปฺปคพฺเภ** ในผู้องอาจ **ปณฺฑิเต** และในบัณฑิต, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

สิตฺถํ สิตฺถศัพท์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มธุจฺฉิฏฺเฐ** ในขี้ผึ้ง **โอทนสมฺภเว** และในเศษข้าวที่ตกในเวลากิน.

๙๖๑. **ทุรเว วณฺเณ รสเภเท** **กสาโย สุรภิมฺหิ จ**
อโถ อุคฺคมนํ วุตฺตํ **อุปฺปตฺตุทฺธคตีสุ จ.**

กสาโย กสายศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ทุรเว** ในยางไม้ **วณฺเณ** ในสี **รสเภเท** ในรสฝาด **สุรภิมฺหิ** และในกลิ่นหอม.

อุคฺคมนํ อุคฺคมนศัพท์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว(ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุปฺปตฺตุทฺธคตีสุ** ในการเกิดขึ้นและการขึ้นสู่ข้างบน.

๙๖๒. **ลูเข นิฏฺฐุรวาจายํ** **ผรุสํ วาจฺจลิงฺคิกํ**
ปวาโห ตฺวมฺพุเวเค จ **สนฺทิสฺสติ ปวตฺติยํ.**

ผรุสํ ผรุสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ลูเข** ในความหยาบ **นิฏฺฐุรวาจายํ** และในคำพูดหยาบคาย, **วาจฺจลิงฺคิกํ** เป็นวาจจลิงค์.

ปวาโห ปวาหศัพท์ **สนฺทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อมฺพุเวเค**

ในกระแสน้ำ **ปวตฺติยํ** และในความเป็นไปไม่ขาดสาย.

๘๖๓. **นิสฺสเย ตปฺปเร อิฏฺเฐ ปรายณปทํ ติสุ**
กวเจ วารวาเณ จ นิมฺโมเกปิ จ กญฺจุโก.

ปรายณปทํ ปรายณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **นิสฺสเย** ในที่อาศัย **ตปฺปเร** ในประธาน **อิฏฺเฐ** และในวัตถุอันน่าปรารถนา, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

กญฺจุโก กญฺจุกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **กวเจ** ในเสื้อเกราะ **วารวาเณ** ในโล่ **นิมฺโมเก** และในคราบงู.

๘๖๔. **โลหเภเท มตํ ตมฺพํ ตมฺโพ รตฺเต ติลิงฺคิโก**
ตีสุ ตฺววสิตํ ญาเต อวสานคเต มตํ.

ตมฺพํ ตมฺพศัพท์นปุงสกลิงค์ **มตํ** ถูกรู้แล้ว **โลหเภเท** ในทองแดง.

ตมฺโพ ตมฺพศัพท์ **ติลิงฺคิโก** อันมี ๓ ลิงค์ **มโต** ถูกรู้แล้ว **รตฺเต** ในวัตถุสีแดง.

อวสิตํ อวสิตศัพท์ **มตํ** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ญาเต** ในสิ่งที่ถูกรู้ **อวสานคเต** และในการถึงที่สุด, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๘๖๕. **โพธเน จ ปทาเน จ วิญฺเญยฺยํ ปฏิปาทนํ**
เสเล นิชฺชลเทเส จ เทวตาสุ มรูริโต.

ปฏิปาทนํ ปฏิปาทนศัพท์ **วิญฺเญยฺยํ** อันนักศึกษาพึงทราบ (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โพธเน** ในการรู้ **ปทาเน** และในการให้.

มรุ มรุศัพท์ **อีริโต** ท่านกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เสเล** ในภูเขาหิน **นิชฺชลเทเส** ในทะเลทราย **เทวตาสุ** และในเทวดา.

๘๖๖. **สตฺถํ อายุธคนฺเถสุ โลเห สตฺโถ จ สญฺจเย**
ชีวิกายํ วิวรเณ วตฺตเน วุตฺติ นาริยํ.

สตฺถํ สตฺถศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อายุธคนฺเถสุ** ในอาวุธและคัมภีร์ **โลเห** และในเหล็ก.

สตฺโถ สตฺถศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **สญฺจเย** ในหมู่.

วุตฺติ วุตฺติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ชีวิกายํ** ในการเลี้ยงชีพ **วิวรเณ** ในการขยาย **วตฺตเน** และในความเป็นไป, **นาริยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๙๖๗. **วีริเย สูรภาเว จ　　　　กถียติ ปรกฺกโม**
อถ กมฺพุ มโต สงฺเข　　　　สุวณฺเณ วลเย ปิ จ.

ปรกฺกโม ปรกฺกมศัพท์ **กถียติ** ท่านย่อมกล่าว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วีริเย** ในความเพียร **สูรภาเว** และในความเป็นผู้กล้าหาญ.

กมฺพุ กมฺพุศัพท์ **มโต** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สงฺเข** ในหอยสังข์ **สุวณฺเณ** ในทองคำ **วลเย** และในกำไลข้อมือ.

๙๖๘. **สโร กณฺเฑ อการาโท　　　　สทฺเท วาปิมฺหินิตฺถิยํ**
ทุปฺผสฺเส ติขิเณ ตีสุ　　　　คทฺรเภ กกเจ ขโร.

สโร สรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **กณฺเฑ** ในลูกศร **อการาโท** ในสระ ๘ ตัวมี อ เป็นต้น **สทฺเท** ในเสียง **วาปิมฺหิ** และในสระน้ำ, **อนิตฺถิยํ** เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

ตีสุ ขโร ขรศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทุปฺผสฺเส** ในวัตถุอันหยาบกระด้าง **ติขิเณ** และในความคม.

ขโร ขรศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คทฺรเภ** ในตัวลา **กกเจ** และในเลื่อย.

๙๖๙. **สุรายุปทฺทเว กามา-　　　　สวาทิมฺหิ จ อาสโว**
เทเห วุตฺโต รถงฺเค จ　　　　จตฺโรปธิสูปธิ.

อาสโว อาสวศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สุราย** ในเหล้า **อุปทฺทเว** ในความจัญไร **กามาสวาทิมฺหิ** และในกามาสวะเป็นต้น.

อุปธิ อุปธิศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เทเห** ในกาย **รถงฺเค** ในล้อรถ **จตฺโรปธิสุ** และในอุปธิ ๔ อย่าง.

๙๗๐. **วตฺถุตฺตํ การเณ ทพฺเพ　　　　ภูเภเท รตนตฺตเย**
ยกฺโข เทเว มหาราเช　　　　กุเวรานุจเร นเร.

วตฺถุ วตฺถุศัพท์ **อุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **การเณ** ในเหตุ **ทพฺเพ** ในวัตถุ **ภูเภเท** ในสวน **รตนตฺตเย** และในพระรัตนตรัย.

ยกฺโข ยกฺขศัพท์ **อุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **เทเว** ในเทวดา **มหาราเช** ในพระอินทร์และท้าวมหาราชทั้ง ๔ **กุเวรานุจเร** ในยักษ์ผู้เป็นบริวารของท้าวเวสสุวรรณ **นเร** และในสัตว์.

๙๗๑. **ทารุกฺขนฺเธ ปีฐิกายํ อาปเณ ปีฐมาสเน**
ปรวาเร ปริกฺขาโร สมฺภาเร จ วิภูสเน.

ปีฐํ ปีฐศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **ทารุกฺขนฺเธ** ในท่อนไม้ **ปีฐิกายํ** ในเก้าอี้ **อาปเณ** ในตลาด **อาสเน** และในที่นั่ง.

ปริกฺขาโร ปริกฺขารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปริวาเร** ในบริวาร **สมฺภาเร** ในเครื่องใช้สอย **วิภูสเน** และในเครื่องประดับ.

๙๗๒. **โวหารสฺมึ จ ธปเน ปญฺญตฺติตฺถี ปกาสเน**
ปฏิภานํ ตุ ปญฺญาย อุปฺปฏฺฐิตคิราย จ.

ปญฺญตฺติ ปญฺญตฺติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โวหารสฺมึ** ในข้อบัญญัติ **ธปเน** ในการปูลาด **ปกาสเน** และในการแสดง, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

ปฏิภานํ ปฏิภานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปญฺญาย** ในปัญญา **อุปฺปฏฺฐิตคิราย** และในคำพูดอันเกิดขึ้นเมื่อพันปีที่แล้ว.

๙๗๓. **วจนาวยเว มูเล กถิโต เหตุ การเณ**
อุทเร ตุ ตถา ปาจา- นลสฺมึ คหณีตฺถิยํ.

เหตุ เหตุศัพท์ **กถิโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วจนาวยเว** ในเหตุอันเป็นส่วนแห่งสัมปุณณวากยะมีปฏิญญาและเหตุเป็นต้น **มูเล** ในเหตุมีโลภะเป็นต้น **การเณ** และในเหตุทั่วไป.

คหณี คหณีศัพท์ **กถิตา** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุทเร** ในท้อง **ปาจานลสฺมึ** และในไฟอันเผาอาหารให้ย่อย, **อิตฺถิยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๙๗๔. **ปิโย ภตฺตริ ชายายํ ปิยา อิฏฺเฐ ปิโย ติสุ**
ยมราเช ตุ ยุคเฬ สํยเม จ ยโม ภเว.

ปิโย ปิยศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ภตฺตริ** ในสามี.

ปิยา ปิยาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **ชายายํ** ในภรรยา.

ติสุ **ปิโย** ปิยศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **อิฏฺเฐ** ในวัตถุอันน่าปรารถนา.

ยโม ยมศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ยมราเช** ในยมราช **ยุคเฬ** ในคู่ **สํยเม** และในการสำรวม.

๙๗๕. **มุทฺทิกสฺส จ ปุปฺผสฺส รเส ขุทฺเท มธูริตํ**
อุลฺโลเจ ตุ จ วิตฺถาเร วิตานํ ปุนฺนปุํสเก.

มธุ มธุศัพท์ **อีริตํ** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มุทฺทิกสฺส รเส** ในน้ำแห่งผลมะซาง **ปุปฺผสฺส รเส** ในน้ำแห่งดอกไม้ **ขุทฺเท** และในรสหวาน.

วิตานํ วิตานศัพท์ **อีริตํ** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุลฺโลเจ** ในผ้าเพดาน **วิตฺถาเร** และในความพิสดาร, **ปุนฺนปุํสเก** เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๙๗๖. **อปวคฺเค จ สลิเล สุธายํ อมตํ มตํ**
โมเห ตุ ติมิเร สงฺขฺยา- คุเณ ตมมนิตฺถิยํ.

อมตํ อมตศัพท์ **มตํ** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อปวคฺเค** ในพระนิพพาน **สลิเล** ในน้ำ **สุธายํ** และในสุธาโภชน์.

ตมํ ตมศัพท์ **มตํ** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โมเห** ในอวิชชา **ติมิเร** ในความมืด **สงฺขฺยาคุเณ** และในตมคุณอันมาจากคัมภีร์สังขยา, **อนิตฺถิยํ** เป็นไปในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์.

๙๗๗. **ขเร จาการิเย ตีสุ รสมฺหิ ปุํริเส กฏุ**
ปณฺฑเก สุกเต ปุญฺญํ มนุญฺเญ ปวเน ติสุ.

ตีสุ กฏุ กฏุศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขเร** ในวัตถุอันหยาบ **อการิเย** และในกรรมที่ไม่ควรทำ.

ปุํริเส กฏุ กฏุศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **รสมฺหิ** ในรสเผ็ด.

ปณฺฑเก ปุญฺญํ ปุญฺญศัพท์ในนปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **สุกเต** ในความดี.

ตีสุ ปุญฺญํ ปุญฺญศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มนุญฺเญ** ในความน่ายินดี **ปวเน** และในความสะอาด.

๙๗๘. **รุกฺโข ทุมมฺหิ ผรุสา- สินทฺเธสุ จ โส ติสุ**
อุปฺปตฺติยํ ตุ เหตุมฺหิ สงฺเค สุกฺเก จ สมฺภโว.

รุกฺโข รุกฺขศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ทุมมฺหิ** ในต้นไม้.

โส รุกฺขศัพท์นั้น **ตีสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ผรุสาสินทฺเธสุ** ในวัตถุอันหยาบและวัตถุอันแข็งกระด้าง.

สมฺภโว สมฺภวศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อุปฺปตฺติยํ** ในการเกิดขึ้น **เหตุมฺหิ** ในเหตุ **สงฺเค** ในการติด **สุกฺเก** และในน้ำอสุจิ.

๙๗๙. **นิมิตฺตํ การเณ วุตฺตํ องฺคชาเต จ ลญฺฉเน**
อาทิ สีมาปกาเรสุ สมีเปวยเว มโต.

นิมิตฺตํ นิมิตฺตศัพท์ วุตฺตํ ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **การเณ** ในเหตุ **องฺคชาเต** ในองคชาต **ลญฺฉเน** ในรอย (ตรา, เครื่องหมาย).

อาทิ อาทิศัพท์ **มโต** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **สีมาปกาเรสุ** ในขอบเขตและประการ **สมีเป** ในที่ใกล้ **อวยเว** และในส่วนต่างๆ.

๘๘๐. **เวเท จ มนฺตเน มนฺโต** **มนฺตา ปญฺญายมุจฺจเต**
อนโย พฺยสเน เจว **สนฺทิสฺสติ วิปตฺติยํ.**

มนฺโต มนฺตศัพท์ปุงลิงค์ **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เวเท** ในคัมภีร์เวท **มนฺตเน** และในการปรึกษา.

มนฺตา มนฺตาศัพท์อิตถีลิงค์ **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว **ปญฺญายํ** ในปัญญา.

อนโย อนยศัพท์ **สนฺทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พฺยสเน** ในความเสียหาย **วิปตฺติยํ** และในความเสื่อม.

๘๘๑. **อรุโณ รํสิเภเท จา-** **พฺยตฺตราเค จ โลหิเต**
อนุพนฺโธ ตุ ปกตา- **นิวตฺเต นสฺสนกฺขเร.**

อรุโณ อรุณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **รํสิเภเท** ในแสงอรุณยามเช้า **อพฺยตฺตราเค** ในสีแดงระเรื่อ **โลหิเต** และในสีแดงสด.

อนุพนฺโธ อนุพนฺธศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปกตานิวตฺเต** ในการไม่กลับจากสภาพปกติ (การตามไปโดยนทีโสตนยะเป็นต้น) **นสฺสนกฺขเร** ในณอนุพันธปัจจัยเป็นต้นที่ถูกลบไป.

๘๘๒. **อวตาโรวตรเณ** **ติตฺถสฺมึ วิวเร ปฺยถ**
อากาโร การเณ วุตฺโต **สณฺฐาเน อิงฺคิเต ปิ จ.**

อวตาโร อวตารศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อวตรเณ** ในการข้าม **ติตฺถสฺมึ** ในท่าน้ำ **วิวเร** และในช่อง.

อากาโร อาการศัพท์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **การเณ** ในเหตุ **สณฺฐาเน** ในทรวดทรง **อิงฺคิเต** และในกิริยาอาการ.

๘๘๓. **สุทฺทิตฺถิตนเย ขตฺตา** **อุคฺโค ติพฺพมฺหิ โส ติสุ**
ปธานํ ตุ มหามตฺเต **ปกตฺยคฺคธิตีสุ จ.**

อุคฺโค อุคฺคศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ขตฺตา** **สุทฺทิตฺถิตนเย** ในลูกของหญิงตระกูลศูทร

เพราะชายชาติกษัตริย์.

โส อุคฺคศัพท์นั้น **วตฺตมาโน** อันเป็นไปอยู่ **ตีสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **ติพฺพมฺหิ** ในความดุร้าย.

ปธานํ ปธานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **มหามตฺเต** ในมหาอำมาตย์ (หรือนายกรัฐมนตรี) **ปกติยคฺคธิตีสุ** ในความเป็นปกติ ความประเสริฐและความเพียร.

๘๘๔. **กลฺลํ ปภาเต นิโรค- สชฺชทกฺเขสุ ตีสุ ตํ**
กุหนา กุฏจริยายํ กุหโน กุหเก ติสุ.

กลฺลํ กลฺลศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **ปภาเต** ในเวลาใกล้รุ่ง.

ตํ กลฺลศัพท์นั้น **วตฺตมานํ** อันเป็นไปอยู่ **ตีสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **นิโรคสชฺชทกฺเขสุ** ในผู้สบาย วัตถุอันถูกตระเตรียมและผู้ฉลาด.

กุหนา กุหนาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **กุฏจริยายํ** ในความคดโกง.

ติสุ กุหโน กุหนศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **กุหเก** ในคนโกง.

๘๘๕. **กโปโต ปกฺขิเภเท จ ทิฏฺโฐ ปาราวเตถ จ**
สารโท สรทพฺภูเต อปฺปคพฺเภ มโต ติสุ.

กโปโต กโปตศัพท์ **ทิฏฺโฐ** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปกฺขิเภเท** ในนกเขา **ปาราวเต** และในนกพิราบ.

สารโท สารทศัพท์ **มโต** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สรทพฺภูเต** ในวัตถุอันเกิดในฤดูสรทะ **อปฺปคพฺเภ** ในผู้ไม่กล้าตัดสินใจ, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๘๘๖. **ตีสุ ขเร จ กถิเน กกฺกโส สาหสาปฺปิเย**
อการิเย ตุ คุยฺหงฺเค จีเร โกปีนมุจฺจเต.

กกฺกโส กกฺกสศัพท์ **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ขเร** ในความหยาบคาย **กถิเน** ในวัตถุอันแข็ง **สาหสาปฺปิเย** และในผู้ชอบทำกรรมอันผลุนผลัน, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

โกปีนํ โกปีนศัพท์ **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อการิเย** ในกรรมอันไม่ควรทำ **คุยฺหงฺเค** ในองคชาต **จีเร** และในผ้าปิดอวัยวะลับ.

๘๘๗. **มิคเภเท ปฏากายํ โมเจ จ กทลิตฺถิยํ**
หกฺขิณา ทานเภทสฺมึ วามโตญฺญมฺหิ หกฺขิโณ.

กทลี กทลีศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มิคเภเท** ในชะมด **ปฏากายํ** ในภูมิภาค **โมเจ** และในต้นกล้วย, **อิตฺถิยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

ทกฺขิณา ทกฺขิณาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **ทานเภทสุมึ** ในทานพิเศษ (ทานที่เขาเชื่อกรรมและผลของกรรมแล้วถวาย).

ทกฺขิโณ ทกฺขิณศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **วามโต** อญฺญมฺหิ ในมือข้างขวา.

๔๘๘. **ทุติยา ภริยายญฺจ** **ทุวินฺนํ ปูรณีย์ มตา**
อถุปฺปาเต สิยา ธูม- **เกตุ เวสฺสานเรปิ จ.**

ทุติยา ทุติยาศัพท์ **มตา** ถูกรู้แล้ว **ภริยายํ** ในภรรยา **ทุวินฺนํ ปูรณิยํ** และในวัตถุอันเต็มแห่ง ๒ (ที่ ๒).

ธูมเกตุ ธูมเกตุศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุปฺปาเต** ในดาวหาง **เวสฺสานเร** และในไฟ.

๔๘๙. **ภวนิคฺคมเน ยาเน** **ทฺวาเร นิสฺสรณํ สิยา**
นิยามโก โปตวาเห **ติลิงฺโค โส นิยนฺตริ.**

นิสฺสรณํ นิสฺสรณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ภวนิคฺคมเน** ในการออกไปจากภพ **ยาเน** ในการไป **ทฺวาเร** และในประตู.

นิยามโก นิยามกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โปตวาเห** ในคนถือท้ายเรือ **นิยนฺตริ** และในคนขับรถ, **โส** นิยฺยามกศัพท์นั้น **ติลิงฺโค** มี ๓ ลิงค์.

๔๙๐. **อปวคฺเค วินาเส จ** **นิโรโธ โรธเน ปุเม**
ภเย ปฏิภยํ วุตฺตํ **ตํ ติลิงฺคํ ภยํกเร.**

นิโรโธ นิโรธศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อปวคฺเค** ในพระนิพพาน **วินาเส** ในความพินาศ **โรธเน** และในความดับ.

ปฏิภยํ ปฏิภยศัพท์นปุงสกลิงค์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว **ภเย** ในความน่ากลัว.

ตํ ติลิงฺคํ ปฏิภยศัพท์ที่เป็น ๓ ลิงค์นั้น วตฺตมานํ เป็นไปอยู่ **ภยํ กเร** ในวัตถุอันกระทำซึ่งภัย.

๔๙๑. **ปิฏกํ ภาชเน วุตฺตํ** **ตเถว ปริยตฺติยํ**
ชราสิถิลจมฺมสฺมึ **อุทรงฺเค มตาวลี.**

ปิฏกํ ปิฏกศัพท์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภาชเน** ในตะกร้า

ปริยตฺติยํ และในพระไตรปิฎก. (มาในอฎฺธสาลินี ธ. จริยาปิฎก ธ.).

วลิ (วลี) วลิศัพท์ **มตา** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ชราสิถิลจมฺมสฺมึ** ในหนังหย่อนเพราะความชรา **อุทรงฺเค** และในรอยย่นที่หนังท้อง.

๘๘๒. **ภินฺนํ วิหาริเตญฺญสฺมึ** **นิสฺสิเต วาจฺจลิงฺคิกํ**
อุปชาเป มโต เภโท **วิเสเส จ วิหารเณ.**

ภินฺนํ ภินฺนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วิหาริเต** ในวัตถุอันถูกทำลาย **อญฺญสฺมึ** ในสิ่งอื่น **นิสฺสิเต** และในการผสมกัน, **วาจฺจลิงฺคิกํ** เป็นวาจจลิงค์.

เภโท เภทศัพท์ **มโต** ท่านรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อุปชาเป** ในเภทอุบาย **วิเสเส** ในความพิเศษ(ความแตกต่าง) **วิหารเณ** และในการทำลาย.

๘๘๓. **มณฺฑลํ คามสนฺโทเห** **พิมฺเพ ปริธิราสิสุ**
อาณายมาคเม เลเข **สาสนํ อนุสาสเน.**

มณฺฑลํ มณฑลศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **คามสนฺโทเห** ในหมู่บ้าน **พิมฺเพ** ในรูปเหมือน **ปริธิราสิสุ** ในพระจันทร์พระอาทิตย์ทรงกรดและกองวัสดุ.

สาสนํ สาสนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อาณายํ** ในคำสั่ง **อาคเม** ในพระศาสนา **เลเข** ในจดหมาย **อนุสาสเน** และในการสั่งสอน.

๘๘๔. **อคฺเค ตุ สิขรญฺจาโย-** **มยวิชฺฌนกณฺฏเก**
คุณุกฺกํเส จ วิภเว **สมฺปตฺติ เจว สมฺปทา.**

สิขรํ สิขรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อคฺเค** ในยอด **อโยมยวิชฺฌนกณฺฏเก** และในเหล็กแหลมสำหรับเจาะ.

สมฺปตฺติ สมฺปตฺติศัพท์ **สมฺปทา** และสมฺปทาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คุณุกฺกํเส** ในความยิ่งด้วยคุณ **วิภเว** และในสมบัติ.

๘๘๕. **ภูขนฺตีสุ ขมา โยคฺเย** **หิเต สกฺเก ขโม ติสุ**
อหฺโธ ภาเค ปเถ กาเล **เอกํเสหฺธาพฺยยํ ภเว**
อโถ กรีสํ วจฺจสฺมึ **วุจฺจเต จตุรมฺพเณ.**

ขมา ขมาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ภูขนฺตีสุ** ในแผ่นดินและความอดทน **โยคฺเย** และในความสมควร.

ตีสุ ขโม ขมศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **หิเต** ในความเกื้อกูล **สกฺเก** และในความสามารถ.

อทฺโธ อทฺธศัพท์ **ภเว** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ภาเค** ในส่วนครึ่ง **ปเถ** ในหนทาง **กาเล** และในกาลเวลา.

อพฺยยํ อทฺธา อทฺธาศัพท์ที่เป็นนิบาต **ภเว** พึงมี **เอกํเส** ในความแน่แท้(แน่นอน).

กรีสํ กรีสศัพท์ **วุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วจฺจสฺมึ** ในอุจจาระ **จตุรมฺพเณ** และใน ๔ อัมพณะ (๔ ขารี).

๔๘๖. **อุสโภ สธโคเสฏฺเธ- สูสภํ วีสยฏฺฐิยํ**
เสตุมฺหิ ตนฺติปนฺตีสุ นาริยํ ปาฬิ กถฺยเต.

อุสโภ อุสภศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โอสธโคเสฏฺเธสุ** ในสมุนไพรชื่อว่าอุสภะ วัวถึกและความประเสริฐ.

อุสภํ อุสภศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **วีสฏฺฐิยํ** ใน ๒๐ ยัฏฐิ (กลับไปดูคาถาที่ ๑๙๕;๑๙๖).

ปาฬิ ปาฬิศัพท์ **กถฺยเต** ย่อมถูกกล่าว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เสตุมฺหิ** ในสะพาน **ตนฺติปนฺตีสุ** ในพระไตรปิฎกและลำดับ, **นาริยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๔๘๗. **กโฏ ชเยตฺถินิมิตฺเต กิลญฺเช โส กเต ติสุ**
มหิยํ ชคตี วุตฺตา มนุฑิราลินฺทวตฺถุนิ.

กโฏ กฏศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ชเย** ในความชนะ **อิตฺถินิมิตฺเต** ในนิมิตของผู้หญิง **กิลญฺเช** และในเสื่อลำแพน.

โส กฏศัพท์นั้น **วตฺตมาโน** เป็นไปอยู่ **ติสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **กเต** ในการกระทำแล้ว.

ชคตี ชคตีศัพท์ **วุตฺตา** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มหิยํ** ในแผ่นดิน **มนุฑิราลินฺทวตฺถุนิ** และในพื้นที่อันเป็นส่วนแห่งระเบียงเรือน.

๔๘๘. **วิตกฺเก มถิเต ตกฺโก ตถา สูจิผเล มโต**
สุทสฺสนํ สกฺกปุเร ติสุ ตํ ทุทฺทเสตเร.

ตกฺโก ตกฺกศัพท์ **มโต** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วิตกฺเก** ในความคิด **มถิเต** ในน้ำมันเปรียง **สูจิผเล** และในผลอินทผลัม.

สุทสฺสนํ สุทสฺสนศัพท์นปุงสกลิงค์ **มตํ** ถูกรู้แล้ว **สกฺกปุเร** ในเมืองสุทัสสนะของพระอินทร์.

ตํ สุทสฺสนศัพท์นั้น **วตฺตมานํ** อันเป็นไปอยู่ **ติสุ** ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **ทุทฺทเสตเร** ในวัตถุอันเห็นได้ง่าย.

๙๙๙. **ทีโปนฺตรีปปฺปชฺโชต- ปติฏฺฐานิพฺพุตีสุ จ**
พทฺธนิสฺสิตเสเตสุ ตีสุ ตํ มิหิเต สิตํ.

ทีโป ทีปศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อนฺตรีปปฺปชฺโชตปติฏฺฐานิพฺพุตีสุ** ในเกาะ ตะเกียง ที่พึ่งและพระนิพพาน.

ตีสุ สิตํ สิตศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พทฺธนิสฺสิตเสเตสุ** ในการอาศัยวัตถุที่ผูกไว้และวัตถุสีขาว.

สิตํ สิตศัพท์ **ตํ** อันเป็นนปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **มิหิเต** ในการแย้ม.

๑๐๐๐. **ถิยํ ปชาปติ ทาเร พฺรหฺเม มาเร สุเร ปุเม**
วาสุเทเวนฺตเก กณฺโห โส ปาเป อสิเต ติสุ.

ถิยํ ปชาปติ ปชาปติศัพท์ในอิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **ทาเร** ในภรรยา.

ปุเม ปชาปติ ปชาปติศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **พฺรหฺเม** ในพรหม **มาเร** ในพญามาร **สุเร** และในเทวราชาชื่อว่าปชาปติ.

กณฺโห กณฺหศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วาสุเทเว** ในพระวิษณุ **อนฺตเก** และในพญามาร.

โส กณฺหศัพท์นั้น **วตฺตมาโน** เป็นไปอยู่ (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปาเป** ในผู้ลามก **อสิเต** และในสีดำ, **ติสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๑๐๐๑. **อุปจาโร อุปฏฺฐาเน อาสนฺเน อญฺญโรปเน**
สกฺโก อินฺเท ชนปเท สากิเย โส ขเม ติสุ.

อุปจาโร อุปจารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อุปฏฺฐาเน** ในการปรนนิบัติ **อาสนฺเน** ในที่ใกล้ **อญฺญโรปเน** และในการยกขึ้นสู่สภาพอย่างอื่น (อุปจาระ). (ในฉบับสีหลเป็น อาสนฺเนญฺญตโรปเน).

สกฺโก สกฺกศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อินฺเท** ในพระอินทร์ **ชนปเท** ในแคว้นสักกะ **สากิเย** และในศากิยวงศ์.

ตีสุ โส สกฺกศัพท์นั้นในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **ขเม** ในความเหมาะสม.

๑๐๐๒. **วชฺชเน ปริหาโร จ สกฺกาเร เจว รกฺขเณ**
โสตาปนฺนาทิเก อคฺเค อริโย ตีสุ ทฺวิเช ปุเม.

ปริหาโร ปริหารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วชฺชเน** ในการเว้น **สกฺกาเร** ในการทำสักการะ **รกฺขเณ** และในการรักษา.

ตีสุ อริโย อริยศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โสตาปนฺนาทิเก** ในพระอริยบุคคลมีโสดาบันเป็นต้น **อคฺเค** และในความประเสริฐ.

ปุเม อริโย อริยศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ทฺวิเช** ในผู้เกิดในตระกูลอริยะ คือ พราหมณ์ กษัตริย์และแพศ.

๑๐๐๓. **สุสุโก สุสุมาเร จ** **พาลเก จ อุลูปินิ**
อินฺทีวรํ มตํ นีลุ- **ปฺปเล อุทฺทาลปาทเป.**

สุสุโก สุสุกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สุสุมาเร** ในจระเข้ **พาลเก** ในเด็ก **อุลูปินิ** และในปลาโลมา.

อินฺทีวรํ อินฺทีวรศัพท์ **มตํ** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นีลุปฺปเล** ในอุบลเขียว **อุทฺทาลปาทเป** และในต้นราชพฤกษ์.

๑๐๐๔. **อสโน ปิยเก กณฺเฑ** **ภกฺขเน ขิปเนสนํ**
ยุเคธิกาเร วีริเย **ปธาเน จานฺติเก ธุโร.**

อสโน อสนศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปิยเก** ต้นประดู่ **กณฺเฑ** และในลูกศร.

อสนํ อสนศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภกฺขเน** ในการกิน **ขิปเน** และในการทิ้ง.

ธุโร ธุรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๕ อย่าง คือ) **ยุเค** ในแอก **อธิกาเร** ในหน้าที่ **วีริเย** ในความเพียร **ปธาเน** ในประธาน **อนฺติเก** และในที่ใกล้.

๑๐๐๕. **กาเฬ จ ภกฺขิเต ตีสุ** **ลวิตฺเต อสิโต ปุเม**
ปวารณา ปฏิกฺเขเป **กถิตาชฺเฌสนาย จ.**

ตีสุ อสิโต อสิตศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กาเฬ** ในสีดำ **ภกฺขิเต** และในการกิน.

ปุเม อสิโต อสิตศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ลวิตฺเต** ในเคียว(เครื่องเกี่ยว).

ปวารณา ปวารณาศัพท์ **กถิตา** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปฏิกฺเขเป** ในการห้าม **อชฺเฌสนาย** และในการเชื้อเชิญ.

๑๐๐๖. **อุมฺมาเร เอสิกตฺถมฺเภ** **อินฺทขีโล มโตถ จ**
โปตฺถกํ มกจิวตฺเถ **คนฺเถ เลปฺยาทิกมฺมนิ.**

อนฺทขีโล อินฺทขีลศัพท์ **มโต** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุมฺมาเร** ในธรณีประตู **เอสิกตฺถมฺเภ** และในเสาระเนียด.

โปตฺถกํ โปตฺถกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มกจิวตฺเถ** ในผ้าเปลือกไม้ **คนฺเถ** ในคัมภีร์(ตำรา) **เลปฺยาทิกมฺมนิ** และในรูปปั้น.

๑๐๐๗. **ธญฺญํ สาลฺยาทิเก วุตฺตํ ธญฺโญ ปุญฺญวติตฺติสุ**
ปาณิ หตฺเถ จ สตฺเต ภู- สณฺหกรณิยํ มโต.

ธญฺญํ ธญฺญศัพท์นปุงสกลิงค์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว **สาลฺยาทิเก** ในข้าวสาลีเป็นต้น. **ตีสุ ธญฺโญ** ธญฺญศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว **ปุญฺญวติ** ในผู้มีบุญ.

ปาณิ ปาณิศัพท์ **มโต** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **หตฺเถ** ในมือ **สตฺเต** ในสัตว์ **ภูสณฺหกรณิยํ** และในเกรียง (เครื่องมือช่างปูน).

๑๐๐๘. **ตีสุ ปีตํ หลิทฺทาเภ หฏฺเธ จ ปายิเต สิยา**
พฺยูโหนิพฺพิทฺธรจฺฉายํ พลนฺยาเส คเณ มโต.

ปีตํ ปีตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **หลิทฺทาเภ** ในสีเหลือง **หฏฺเธ** ในความยินดี **ปายิเต** และในการดื่ม, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

พฺยูโห พฺยูหศัพท์ **มโต** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อนิพฺพิทฺธรจฺฉายํ** ในถนนอันไม่ทะลุตลอด(ซอยตัน) **พลนฺยาเส** ในการตระเตรียมกองทัพ **คเณ** และในหมู่.

๑๐๐๙. **โลหิตาทิมฺหิ โลเภ จ ราโค จ รญฺชเน มโต**
ปทโร ผลเก ภงฺเค ปวุทฺธทริยมฺปิ จ.

ราโค ราคศัพท์ **มโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โลหิตาทิมฺหิ** ในสีแดงเป็นต้น **โลเภ** ในตัณหา **รญฺชเน** และในการย้อม.

ปทโร ปทรศัพท์ **มโต** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ผลเก** ในแผ่นกระดาน **ภงฺเค** ในการแตก **ปวุทฺธทริยํ** และในซอกหินใหญ่.

๑๐๑๐. **สิงฺฆาฏกํ กเสรุสฺส ผเล มคฺคสมาคเม**
พหุลายญฺจ เขฬมฺหิ เอฬา โทเสฬมีริตํ.

สิงฺฆาฏกํ สิงฺฆาฏกศัพท์ **อีริตํ** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กเสรุสฺส ผเล** ในผลกระจับ **มคฺคสมาคเม** และในทางแยก.

เอฬา เอฬาศัพท์อิตถีลิงค์ **อีริตา** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พหุลายํ**

ในต้นกระวาน **เขฬมุหิ** และในน้ำลาย.

เอฬํ เอฬศัพท์นปุงสกลิงค์ **อีริตํ** ถูกกล่าวแล้ว **โทเส** ในโทษ(ความผิด).

๑๐๑๑. **อาธาโร อาธิกรเณ ปตฺตาธาเรลวาลเก**
กาโรคเภเท สกฺกาเร การา ตุ พนฺธนาลเย.

อาธาโร อาธารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อธิกรเณ** ในที่ตั้ง(หรือในโอกาสการกะ) **ปตฺตาธาเร** ในที่สำหรับรองรับภาชนะ **อาลวาลเก** และในร่องน้ำรอบต้นไม้.

กาโร การศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อคเภเท** ในต้นหมากเม่า **สกฺกาเร** และในการบูชา.

การา การาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **พนฺธนาลเย** ในเรือนจำ.

๑๐๑๒. **กรกา เมฆปาสาเณ กรโก กุณฺฑิกาย จ**
ปาปเน จ ปทาติสฺมึ คมเน ปตฺติ นาริยํ.

กรกา กรกาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **เมฆปาสาเณ** ในลูกเห็บ.

กรโก กรกศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **กุณฺฑิกาย** ในคนโท.

ปตฺติ ปตฺติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปาปเน** ในการถึง **ปทาติสฺมึ** ในทหารบก **คมเน** และในการไป, **นาริยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

๑๐๑๓. **ฉิทฺทํ รนฺธญฺจ วิวรํ สุสิเร ทูสเนปิ จ**
มุตฺตา ตุ มุตฺติเก มุตฺตํ ปสฺสาเว มุญฺจิเต ติสุ.

ฉิทฺทํ ฉิทฺทศัพท์ **รนฺธํ** รนฺธศัพท์ **วิวรํ จ** และวิวรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สุสิเร** ในรู **ทูสเน** และในโทษ.

มุตฺตา มุตฺตาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **มุตฺติเก** ในแก้วมุกดา(ไข่มุก).

มุตฺตํ มุตฺตศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **ปสฺสาเว** ในปัสสาวะ.

ตีสุ มุตฺตํ มุตฺตศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **มุญฺจิเต** ในการพ้น.

๑๐๑๔. **นิเสเธ วารณํ หตฺถิ- ลิงฺคหตฺถีสุ วารโณ**
ทานํ จาเค มเท สุทฺเธ ขณฺฑเน ลวเน ขเย.

วารณํ วารณศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **นิเสเธ** ในการห้าม.

วารโณ วารณศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **หตฺถิลิงฺคหตฺถีสุ** ในนกหัสดีลิงค์และช้าง.

ทานํ ทานศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๖ อย่าง คือ) **จาเค** ในการให้ **มเท** ในน้ำมันช้าง **สุทฺเธ** ในความสะอาด **ขณฺฑเน** ในการตัด **ลวเน** ในการเกี่ยว **ขเย** และในความสิ้นไป.

๑๐๑๕. **มโนโตเส จ นิพฺพาเนตฺ- ถงฺคเม นิพฺพุติตฺถิยํ**
เนคโม นิคมุพฺภูเต ตถาปโณปชีวินี.

นิพฺพุติ นิพฺพุติศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **มโนโตเส** ในความยินดี **นิพฺพาเน** ในพระนิพพาน **อตฺถงฺคเม** ในการถึงความเสื่อม, **อิตฺถิยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

เนคโม เนคมศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นิคมุพฺภูเต** ในวัตถุอันเกิดจากนิคม(หรือชาวนิคม) **อาปโณปชีวินิ** และในพ่อค้า.

๑๐๑๖. **หริตสฺมิญฺจ ปณฺเณ จ ปลาโส กึสุกทฺทุเม**
ปกาโส ปากเฏ ตีสุ อาโลกสฺมึ ปุเม มโต.

ปลาโส ปลาสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **หริตสฺมึ** ในสีเขียวใบไม้ **ปณฺเณ** ในใบไม้ **กึสุกทฺทุเม** และในต้นทองกวาว.

ตีสุ ปกาโส ปกาสศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **มโต** ถูกรู้แล้ว **ปากเฏ** ในความปรากฏ.

ปุเม ปกาโส ปกาสศัพท์ในปุงลิงค์ **มโต** ถูกรู้แล้ว **อาโลกสฺมึ** ในแสงสว่าง.

๑๐๑๗. **ปกฺกํ ผลมฺหิ ตํ นาสุมฺ- มุเข ปริณเต ติสุ**
ปิณฺโฑ อาชีวเน เทเห ปิณฺฑเน โคฬเก มโต.

ปกฺกํ ปกฺกศัพท์ สิยา พึงมี **ผลมฺหิ** ในผลไม้สุก.

ตีสุ ตํ ปกฺกศัพท์นั้นในลิงค์ทั้ง ๓ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นาสุมฺมุเข** ในวัตถุอันมีความพินาศเป็นเบื้องหน้า **ปริณเต** และในวัตถุอันสุก.

ปิณฺโฑ ปิณฺฑศัพท์ **มโต** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **อาชีวเน** ในการเลี้ยงชีพ **เทเห** ในร่างกาย **ปิณฺฑเน** ในการประมวล **โคฬเก** และในก้อนวัตถุ.

๑๐๑๘. **วฏฺโฏ ปริพฺพเย กมฺมา- ทิเก โส วฏฺฏุเล ติสุ**
ปจฺจาหาเร ปฏิหาโร ทฺวาเร จ ทฺวารปาลเก.

วฏฺโฏ วฏฺฏศัพท์ปุงลิงค์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปริพฺพเย** ในค่าใช้สอย **กมฺมาทิเก** ในวัฏฏะทั้ง ๓ มีกัมมวัฏฏะเป็นต้น.

ตีสุ โส วฏฺฏศัพท์นั้นในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **วฏฺฏุเล** ในความกลม.

ปฏิหาโร ปฏิหารศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปจฺจาหาเร** ในการนำกลับ (หรือในการกลับคำพูด) **ทฺวาเร** ในประตู **ทฺวารปาลเก** และในคนเฝ้าประตู.

๑๐๑๙. **นาริยํ ภีรุ กถิตา ภีรุเก สา ติลิงฺคิกา**
วิกฏํ คูถมุตฺตาโท วิกโฏ วิกเต ติสุ.

ภีรุ ภีรุศัพท์อิตถีลิงค์ **กถิตา** ถูกกล่าวแล้ว **นาริยํ** ในผู้หญิง.

สา ภีรุศัพท์นั้น **ติลิงฺคิกา** อันประกอบในลิงค์ทั้ง ๓ **กถิตา** ถูกกล่าวแล้ว **ภีรุเก** ในผู้ขลาด(คนขี้กลัว).

วิกฏํ วิกฏศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **คูถมุตฺตาโท** ในยามหาวิกฏะมีมูตรและคูถเป็นต้น (อาทิศัพท์เอาขี้เถ้าและดิน).

ติสุ วิกโฏ วิกฏศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **วิกเต** ในการเปลี่ยนแปลง.

๑๐๒๐. **วามํ สพฺยมฺหิ ตํ จารุ- วิปรีเตสุ ตีสฺวถ**
สงฺขฺยาเภเท สรพฺเย จ จิหเน ลกฺขมุจฺจเต.

วามํ วามศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **สพฺยมฺหิ** ในข้างซ้าย.

ตีสุ ตํ วามศัพท์นั้นในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **จารุวิปรีเตสุ** ในความงามและความวิปริต.

ลกฺขํ ลกฺขศัพท์ **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว **สงฺขฺยาเภเท** ในสังขยาพิเศษคือหนึ่งแสน **สรพฺเย** ในเป้า **จิหเน** และในรอย.

๑๐๒๑. **เสณีตฺถี สมสิปฺปีนํ คเณ ฉาวฬิยมฺปิ จ**
สุธายํ ธูลิยํ จุณฺโณ จุณฺณญฺจ วาสจุณฺณเก.

เสณี เสณีศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สมสิปฺปีนํ คเณ** ในหมู่ชนผู้มีศิลปะเสมอกัน **อาวฬิยํ** และในแถว, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

จุณฺโณ จุณฺณศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สุธายํ** ในปูน **ธูลิยํ** และในฝุ่น.

จุณฺณํ จุณฺณศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **วาสจุณฺณเก** ในเครื่องยาอบ.

๑๐๒๒. **เชตพฺเพติปสตฺเถติ- วุฑฺเฒ เชยฺยํ ติสูริตํ**
ตกฺเก ตุ มถิตํ โหตฺยา- โลลิเต มถิโต ติสุ.

เชยฺยํ เชยฺยศัพท์ **อีริตํ** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เชตพฺเพ** ในสิ่ง

ที่ควรชนะ **อติปสตฺเถ** ในความน่าสรรเสริญยิ่ง **อติวุฑฺเฒ** และในความเจริญยิ่ง, **ติสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

มถิตํ มถิตศัพท์นปุงสกลิงค์ **โหติ** พึงมี **ตกฺเก** ในเปรียง.

ติสุ มถิโต มถิตศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **โหติ** ย่อมมี **อาโลลิเต** ในวัตถุอันถูกกวน.

๑๐๒๓. **อพฺภุโตจฺฉริเย ตีสุ** **ปเณ เจวพฺภุโต ปุเม**
เมจโก ปุจฺฉมูลมฺหิ **กณฺเหปิ เมจโก ติสุ.**

ตีสุ อพฺภุโต อพฺภุตศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **อจฺฉริเย** ในความน่าอัศจรรย์.

ปุเม อพฺภุโต อพฺภุตศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ปเณ** ในของเดิมพัน.

เมจโก เมจกศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ปจฺฉมูลมฺหิ** ในโคนหางสัตว์.

ตีสุ เมจโก เมจกศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **กณฺเห** ในสีดำ.

๑๐๒๔. **วสวตฺตี ปุเม มาเร** **วสวตฺตาปเก ติสุ**
สมฺภเว จาสุจิ ปุเม **อเมชฺเฌ ตีสุ ทิสฺสติ.**

ปุเม วสวตฺตี วสวตฺตีศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **มาเร** ในพญามาร(เทวปุตตมาร).

ตีสุ วสวตฺตี วสวตฺตีศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **วสวตฺตาปเก** ในผู้ทำตามความพอใจของตน (ผู้เป็นใหญ่).

ปุเม อสุจิ อสุจิศัพท์ในปุงลิงค์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ **สมฺภเว** ในน้ำอสุจิ.

ตีสุ อสุจิศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ **อเมชฺเฌ** ในของไม่สะอาด.

๑๐๒๕. **อจฺโฉ อิกฺเก ปุเม วุตฺโต** **ปสนฺนมฺหิ ติลิงฺคิโก**
พพิเส เสลเภเท จ **วงฺโก โส กุฏิเล ติสุ.**

ปุเม อจฺโฉ อจฺฉศัพท์ในปุงลิงค์ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว **อิกฺเก** ในหมี.

อจฺโฉ อจฺฉศัพท์ **ติลิงฺคิโก** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว **ปสนฺนมฺหิ** ในความใส.

วงฺโก วงฺกศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พพิเส** ในเบ็ด **เสลเภเท** และในภูเขาวังกะ.

ตีสุ โส วงฺกศัพท์นั้นในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **กุฏิเล** ในความงอ(คด).

๑๐๒๖. **กุณปมฺหิ ฉโว เณยฺโย** **ลามเก โส ติลิงฺคิโก**
สพฺพสฺมึ สกโล ตีสุ **อทฺธมฺหิ ปุริเส สิยา.**

ฉโว ฉวศัพท์ปุงลิงค์ เญยฺโย อันนักศึกษาพึงทราบ **กุณปมฺหิ** ในซากศพ.

โส ฉวศัพท์นั้น ติลิงฺคิโก เป็น ๓ ลิงค์ เญยฺโย อันนักศึกษาพึงทราบ **ลามเก** ในความเลวทราม.

ตีสุ สกโล สกลศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **สพฺพสฺมึ** ในสิ่งทั้งปวง.

สกโล สกลศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **อทฺธมฺหิ** ในครึ่งส่วน.

๑๐๒๗. **จนฺทคฺคาหาทิเก เจวุปฺ- ปาโท อุปฺปตฺติยมฺปิ จ**
ปทุสฺสเน ปโทโส จ กถิโต สํวรีมุเข.

อุปฺปาโท อุปฺปาทศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **จนฺทคฺคาหาทิเก** ในการจับดวงจันทร์เป็นต้น **อุปฺปตฺติยํ** และในการเกิดขึ้น.

ปโทโส ปโทสศัพท์ **กถิโต** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปทุสฺสเน** ในการประทุษร้าย **สํวรีมุเข** และในเวลาพลบค่ำ.

๑๐๒๘. **รุธิเร โลหิตํ วุตฺตํ รตฺตมฺหิ โลหิโต ติสุ**
อุตฺตมงฺเค ปุเม มุทฺธา มุทฺโธ มูฬฺเห ติลิงฺคิโก.

โลหิตํ โลหิตศัพท์นปุงสกลิงค์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว **รุธิเร** ในเลือด.

ตีสุ โลหิโต โลหิตศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว **รตฺตมฺหิ** ในสีแดง.

ปุเม มุทฺธา มุทฺธาศัพท์ในปุงลิงค์ (อาการันต์) **สิยา** พึงมี **อุตฺตมงฺเค** ในเหนือหัว.

มุทฺโธ มุทฺธศัพท์ **ติลิงฺคิโก** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **มูฬฺเห** ในผู้หลง.

๑๐๒๙. **รฏฺฐมฺหิ วิชิตํ วุตฺตํ ชิเต จ วิชิโต ติสุ**
ปริตฺตํ ตุ ปริตฺตาเณ ปริตฺโต ตีสุ อปฺปเก.

วิชิตํ วิชิตศัพท์นปุงสกลิงค์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว **รฏฺฐมฺหิ** ในแว่นแคว้น.

ตีสุ วิชิโต วิชิตศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว **ชิเต** ในการชนะ.

ปริตฺตํ ปริตฺตศัพท์นปุงสกลิงค์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว **ปริตฺตาเณ** ในเครื่องป้องกัน (ปริตร).

ตีสุ ปริตฺโต ปริตฺตศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **วุตฺโต** ถูกกล่าวแล้ว **อปฺปเก** ในนิดหน่อย.

๑๐๓๐. **กุมฺภณฺโฑ เทวเภเท จ ทิสฺสติ วลฺลิชาติยํ**
จตุตฺถํเส ปเท ปาโท ปจฺจนฺตเสลรํสิสุ.

กุมฺภณฺโฑ กุมฺภณฺฑศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ **เทวเภเท** ในกุมภัณฑเทวดา

วลฺลิชาติยํ และในฟักเขียว (ฉบับสีหลแปลว่าแตงโม).

ปาโท ปาทศัพท์ ทิสฺสติ ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) **จตุตฺถํเส** ในหนึ่งบาทอันเป็นที่ ๔ ของคาถา **ปเท** ในเท้า **ปจฺจนฺตเสลํสิสุ** ในเชิงเขาและรัศมี.

๑๐๓๑. **วงฺโค โลหนฺตเร วงฺคา** **เทเส ปุเม พหุมฺหิ จ**
กมฺมารภณฺฑเภเท จ . **ขฏฺเค มุฏฺฐิ จ ทฺวิสุ.**

วงฺโค วงฺคศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **โลหนฺตเร** ในทองคำขาว.

วงฺคา วงฺคศัพท์ **ปุเมพหุมฺหิ** เป็นไปในปุงลิงค์พหุวจนะ **สิยา** พึงมี **เทเส** ในแคว้นวังคะ.

มุฏฺฐิ มุฏฺฐิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กมฺมารภณฺฑเภเท** ในทั่งตีเหล็ก **ขฏฺเค** และในกำมือ, **ทฺวิสุ** เป็นไปในปุงลิงค์และอิตถีลิงค์ทั้ง ๒.

๑๐๓๒. **อมฺพณํ โทณิยญฺเจกา–** **ทสโทณปฺปมาณเก**
อธิฏฺฐิติยมาธาเร **ธาเนธิฏฺฐานมุจฺจเต.**

อมฺพณํ อมฺพณศัพท์ **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โทณิยํ** ในทะนาน **เอกาทส โทณปฺปมาณเก** และในวัตถุอันมีประมาณ ๑๑ ทะนาน.

อธิฏฺฐานํ อธิฏฺฐานศัพท์ **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **อธิฏฺฐิติยํ** ในการตั้งใจมั่น **อาธาเร** ในที่รองรับ **ธาเน** และในความยินดี.

๑๐๓๓. **ปุเม มเหสิ สุคเต** **เทวิยํ นาริยํ มตา**
อุปทฺทเว อุปสคฺโค **ทิสฺสติ ปาทิเกปิ จ.**

ปุเม มเหสิ มเหสิศัพท์ในปุงลิงค์ **มโต** ถูกรู้แล้ว **สุคเต** ในพระพุทธเจ้า.

นาริยํ มเหสิ มเหสิศัพท์ในอิตถีลิงค์ **มตา** ถูกรู้แล้ว **เทวิยํ** ในพระราชเทวี.

(ในปุงลิงค์หมายถึงพระพุทธเจ้าต้องเป็นอิการันต์, ในอิตถีลิงค์หมายถึงพระราชเทวีต้องเป็นอีการันต์).

อุปสคฺโค อุปสคฺคศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุปทฺทเว** ในความจัญไร **ปาทิเก** และในอุปสัคค์ ๒๐ ตัว มี ป เป็นต้น.

๑๐๓๔. **วกฺกํ โกฏฺฐาสเภทสฺมึ** **วกฺโก วงฺเก ติสฺวุจฺจเต**
วิชฺชา เวเท จ สิปฺเป จ **ติวิชฺชาโท จ พุทฺธิยํ.**

วกฺกํ วกฺกศัพท์นปุงสกลิงค์ **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว **โกฏฺฐาสเภทสฺมึ** ในม้าม.

ตีสุ วกฺโก วกฺกศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว **วงฺเก** ในความคด.

วิชฺชา วิชฺชาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๔ อย่าง คือ) เวเท ในคัมภีร์เวท สิปฺเป ในศิลปะ ติวิชฺชาโท ในวิชชา ๓ เป็นต้น (อาทิศัพท์เอา วิชชา ๘) พุทฺธิยํ และในปัญญา.

๑๐๓๕. สมาธิมฺหิ ปุเมกคฺโค นากุเล วาจฺจลิงฺคิโก
ปชฺชํ สิโลเก ปชฺชาทฺเธ ปชฺโช ปาทหิเต ติสุ.

ปุเม เอกคฺโค เอกคฺคศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **สมาธิมฺหิ** ในสมาธิ.

เอกคฺโค เอกคฺคศัพท์ **วาจฺจลิงฺคิโก** อันเป็นวาจจลิงค์ **สิยา** พึงมี **นากุเล** ในความไม่ยุ่งยาก.

ปชฺชํ ปชฺชศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **สิโลเก** ในคาถา (ฉบับมหามกุฏ แปลว่า ฉันท์มีอนุฏฐุภะเป็นต้น ไม่มีข้อยุติเพราะ สิโลก มีความหมายเหมือนกับคาถา).

ปชฺชา ปชฺชาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** ย่อมเป็น **อทฺเธ** ในหนทาง.

ตีสุ ปชฺโช ปชฺชศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **ปาทหิเต** ในน้ำมันนวดเท้า.

๑๐๓๖. กตโก รุกฺขเภทสฺมึ กตโก กิตฺติเม ติสุ
วิเธยฺเย อสฺสโว ตีสุ ปุพฺพมฺหิ ปุริเส สิยา.

กตโก กตกศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **รุกฺขเภทสฺมึ** ในต้นตุมกา.

ตีสุ กตโก กตกศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **กิตฺติเม** ในของปลอม.

ตีสุ อสฺสโว อสฺสวศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **วิเธยฺเย** ในผู้เชื่อฟัง.

ปุริเส อสฺสโว อสฺสวศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ปุพฺพมฺหิ** ในน้ำหนอง.

๑๐๓๗. กลฺยาเณ กถิตํ เขมํ ตีสุ ลทฺธตฺถรกฺขเณ
อโถ นิโยชเน วุตฺตํ การิเยปิ ปโยชนํ.

เขมํ เขมศัพท์นปุงสกลิงค์ **กถิตํ** ถูกกล่าวแล้ว **กลฺยาเณ** ในความดีงาม.

ตีสุ เขมํ เขมศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **กถิตํ** ถูกกล่าวแล้ว **ลทฺธตฺถรกฺขเณ** ในการรักษาซึ่งประโยชน์อันตนได้แล้ว.

ปโยชนํ ปโยชนศัพท์ **วุตฺตํ** ถูกกล่าวแล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นิโยชเน** ในการชักชวน **การิเย** และในประโยชน์.

๑๐๓๘. อสฺสตฺโถ ตีสุ อสฺสาสปฺ- ปตฺเต โพธิทฺทุเม ปุเม
ตีสุ ลุทฺโท กุรูเร จ เนสาทมฺหิ ปุเม สิยา.

ตีสุ อสฺสตฺโถ อสฺสตฺถศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **อสฺสาสปฺปตฺเต** ในผู้ได้ความสบายใจ.

ปุเม อสฺสตฺโถ อสฺสตฺถศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **โพธิทุเม** ในต้นโพธิ์.

ตีสุ ลุทฺโท ลุทฺทศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี **กูรเร** ในผู้ดุร้าย.

ปุเม ลุทฺโท ลุทฺทศัพท์ในปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **เนสาทมฺหิ** ในนายพราน.

๑๐๓๙. **วิลคฺโค ตีสุ ลคฺคสฺมึ ปุเม มชฺฌมฺหิ ทิสฺสติ**
อฑฺโฒ ตฺวนิตฺถิยํ ภาเค ธนิมฺหิ วาจฺจลิงฺคิโก.

ตีสุ วิลคฺโค วิลคฺคศัพท์ในลิงค์ทั้ง ๓ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ **ลคฺคสฺมึ** ในวัตถุอันติดอยู่.

ปุเม วิลคฺโค วิลคฺคศัพท์ในปุงลิงค์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ **มชฺฌมฺหิ** ในสะเอว.

อนิตฺถิยํ อฑฺโฒ อฑฺฒศัพท์ในปุงลิงค์และนปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **ภาเค** ในครึ่งส่วน.

อฑฺโฒ อฑฺฒศัพท์ **วาจฺจลิงฺคิโก** อันเป็นวาจจลิงค์ **สิยา** พึงมี **ธนิมฺหิ** ในผู้มั่งคั่ง.

๑๐๔๐. **กฏฺฐํ ทารุมฺหิ ตํ กิจฺเฉ คหเณ กสิเต ติสุ**
สสนฺตาเน จ วิสเย โคจเรชฺฌตฺตมุจฺจเต.

กฏฺฐํ กฏฺฐศัพท์ **สิยา** พึงมี **ทารุมฺหิ** ในไม้.

ตีสุ ตํ กฏฺฐศัพท์นั้นในลิงค์ทั้ง ๓ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **กิจฺเฉ** ในลำบาก **คหเณ** ในความทึบ **กสิเต** และในที่ไถแล้ว.

อชฺฌตฺตํ อชฺฌตฺตศัพท์ **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สสนฺตาเน** ในสันดานของตน **วิสเย** ในวิสัชฌัตตะคือสมาบัติ **โคจเร** ในโคจรัชฌัตตะคืออารมณ์.

อฑฺฒาเนกตฺถวคฺโค อัฑฒาเนกัตถวรรค อิติ จบแล้ว.

๑๐๔๑. **ภุวเน จ ชเน โลโก โมเร ตฺวคฺคิมฺหิ โส สิขี**
สิโลโก ตุ ยเส ปชฺเช รุกฺเข ตุ สามิเก ธโว.

โลโก โลกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภุวเน** ในโลก **ชเน** และในสัตว์.

สิขี สิขีศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โมเร** ในนกยูง **อคฺคิมฺหิ** ในไฟ, **โส** เป็นปุงลิงค์.

สิโลโก สิโลกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ยเส** ในชื่อเสียง **ปชฺเช** และในคาถา.

ธโว ธวศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **รุกฺเข** ในต้นตะแบก **สามิเก** และในสามี.

๑๐๔๒. **วฎพฺยาเมสุ นิโคฺรโธ ธงฺโก ตุ วายเส พเก**
วาโร ตฺววสราเหสุ กุเจ ตฺวพฺเภ ปโยธโร.

นิโคฺรโธ นิโคฺรธศัพท์ สิยา พึงมี **วฎพฺยาเมสุ** ในต้นไทรและวา.

ธงฺโก ธงฺกศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วายเส** ในนกกา **พเก** และในนกยางขาว.

วาโร วารศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อวสราเหสุ** ในโอกาส(ครั้งคราว)และวัน.

ปโยธโร ปโยธรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กุเจ** ในถันของผู้หญิง **อพฺเภ** และในเมฆ.

๑๐๔๓. **อุจฺฉงฺเค ลกฺขเณ องฺโก รสฺมิตฺถี ชุติรชฺชุสุ**
ทิฎฺโฐภาเสสุ อาโลโก พุทฺโธ ตุ ปณฺฑิเต ชิเน.

องฺโก องฺกศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุจฺฉงฺเค** ในชายพก **ลกฺขเณ** และในรอย.

รสฺมิ รสฺมิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ชุติรชฺชุสุ** ในรัศมีและเชือก, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

อาโลโก อาโลกศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทิฎฺโฐภาเสสุ** ในการดูและแสงสว่าง.

พุทฺโธ พุทฺธศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปณฺฑิเต** ในบัณฑิต **ชิเน** และในพระพุทธเจ้า.

๑๐๔๔. **สูริํสูสุ ปุเม ภานุ ทณฺโฑ ตุ มุคฺคเร ทเม**
เทวมจฺเฉสฺวนิมิโส ปตฺโต ตุ มานสานุสุ.

ภานุ ภานุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สูริํสูสุ** ในพระอาทิตย์และรัศมี, **ปุเม** เป็นไปในปุงลิงค์.

ทณฺโฑ ทณฺฑศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มุคฺคเร** ในไม้ค้อน **ทเม** ในสินไหม(ค่าปรับ).

อนิมิโส อนิมิสศัพท์ สิยา พึงมี **เทวมจฺเฉสุ** ในเทวดาและปลา.

ปตฺโต ปตฺตศัพท์ สิยา พึงมี **มานสานุสุ** ในเครื่องตวงและไหล่เขา.

๑๐๔๕. **อาตงฺโก โรคตาเปสุ มาตงฺโค สปเจ คเช**
มิโค ปสุกุรงฺเคสุ อุลูกินฺเทสุ โกสิโย.

อาตงฺโก อาตงฺกศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โรคตาเปสุ** ในโรคและความเร่าร้อน.

มาตงฺโค มาตงฺคศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สปเจ** ในคนจัณฑาล **คเช** และในช้าง.

มิโค มิคศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปสุกุรุงฺเคสุ** ในสัตว์สี่เท้าและกวาง.

โกสิโย โกสิยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุลูกินฺเทสุ** ในนกฮูกและพระอินทร์.

๑๐๔๖. **วิคฺคโห กลเห กาเย ปุริโส มานวตฺตสุ**
ทายาโท พนฺธเว ปุตฺเต สิเร สีสํ ติปุมฺหิ จ.

วิคฺคโห วิคฺคหศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กลเห** ในการทะเลาะ **กาเย** และในร่างกาย.

ปุริโส ปุริสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มานวตฺตสุ** ในบุรุษและอัตมัน.

ทายาโท ทายาทศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พนฺธเว** ในญาติ **ปุตฺเต** และในบุตร.

สีสํ สีสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สิเร** ในหัว **ติปุมฺหิ** และในดีบุก.

๑๐๔๗. **พลิหตฺถํสูสุ กโร หนฺเต วิปฺเปณฺฑเช ทฺวิโช**
วตฺตํ ปชฺชานนาจาเร ธญฺญงฺเค สุขุเม กโณ.

กโร กรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **พลิหตฺถํสูสุ** ในฤาษี มือและรัศมี.

ทฺวิโช ทฺวิชศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ทนฺเต** ในฟัน **วิปฺเป** ในพราหมณ์ **อณฺฑเช** และในสัตว์ที่เกิดจากไข่(มีนกเป็นต้น).

วตฺตํ วตฺตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปชฺชานนาจาเร** ในคาถา ใบหน้าและข้อปฏิบัติ.

กโณ กณศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ธญฺญงฺเค** ในรำข้าว **สุขุเม** และในปริมาณน้อย.

๑๐๔๘. **ถมฺโภ ถูนาชฬตฺเตสุ สูโป กุมฺมาสพฺยญฺชเน**
คณฺโฑ โผเฏ กโปลมฺหิ อคฺโฆ มูเลฺย จ ปูชเน.

ถมฺโภ ถมฺภศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ถูณาชฬตฺเตสุ** ในเสาเรือนและความเป็นคนเซ่อซ่า(ดื้อด้าน).

สูโป สูปศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กุมฺมาสพฺยญฺชเน** ในขนมกุมมาสและกับข้าว.

คณฺโฑ คณฺฑศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โผเฏ** ในฝีมือ **กโปลมฺหิ** และในแก้ม.

อคฺโฆ อคฺฆศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มูเล** ในต้นทุน **ปูชเน** และในของต้อนรับอาคันตุกะ.

๑๐๔๙. **ปกาโร ตุลฺยเภเทสุ สกุนฺโต ภาสปกฺขิสุ**
ภาเคฺย วิธิ วิธาเน จ สเร ขคฺเค จ สายโก.

ปกาโร ปการศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ตุลฺยเภเทสุ** ในความเหมือนกันและประเภท.

สกุนฺโต สกุนฺตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภาสปกฺขิสุ** ในนกแซงแซวและนกทั่วไป.

วิธิ วิธิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภาเคฺย** ในโชค(กรรมเก่า) **วิธาเน** ในการจัดการ.

สายโก สายกศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สเร** ในลูกศร **ขคฺเค** และในดาบ.

๑๐๕๐. **สารงฺโค จาตเก เอเณ ปตฺตี ตุ สรปกฺขิสุ**
เสเห ปาโก วิปาเกถ ภิกฺขุเภเท จเย คโณ.

สารงฺโค สารงฺคศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **จาตเก** ในนกกระเต็น **เอเณ** และในเนื้อทราย.

ปตฺตี ปตฺตีศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สรปกฺขิสุ** ในลูกศรและนก.

ปาโก ปากศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เสเห** ในเหงื่อ **วิปาเก** และในวิบาก.

คโณ คณศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภิกฺขุเภเท** ในหมู่ภิกษุ **จเย** และในหมู่คณะ.

๑๐๕๑. ราสิ ปุญฺเช จ เมสาโท อสฺเส โลเณ จ สินฺธโว
สํวฏฺเฏ ปลโย นาเส ปูโค ถมฺภราสิสุ.

ราสิ ราสิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปุญฺเช** ในกอง **เมสาโท** และในราสีเมสเป็นต้น.

สินฺธโว สินฺธวศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อสฺเส** ในม้าสินธพ **โลเณ** และในเกลือสินเธาว์.

ปลโย ปลยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สํวฏฺเฏ** ในกาลสิ้นกัลป์ **นาเส** และในความพินาศ.

ปูโค ปูคศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กมุกราสีสุ** ในต้นหมากและกอง.

๑๐๕๒. **อมเต ตุ สุธา เวเป** **อภิขฺยา นามกนฺติสุ**
สตฺติ สามตฺถิเย สตฺเถ **มหี นชฺชนฺตเร ภุวิ**
ลีลา กฺริยาวิลาเสสุ **สตฺเต ตุ อตฺรเช ปชา.**

สุธา สุธาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อมเต** ในสุธาโภชน์ **เลเป** และในปูน.

อภิขฺยา อภิขฺยาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นามกนฺตีสุ** ในชื่อและความงาม.

สตฺติ สตฺติศัพท์ สิยาพึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สามตฺถิเย** ในความสามารถ **สตฺเถ** และในทวน(หรือหอก).

มหี มหีศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นชฺชนฺตเร** ในแม่น้ำมหี **ภุวิ** และในแผ่นดิน.

ลีลา ลีลาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กฺริยาวิลาเสสุ** ในกิริยาอาการของผู้หญิงและการเยื้องกาย.

ปชา ปชาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สตฺเต** ในสัตว์ **อตฺรเช** และในบุตร.

๑๐๕๓. **ญาเณ ลาเภ อุปลทฺธิ** **ปเวณี กุถเวณิสุ**
ปวตฺติ วุตฺติวตฺตาสุ **เวตเน ภรเณ ภติ.**

อุปลทฺธิ อุปลทฺธิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ญาเณ** ในการรู้ **ลาเภ** และในการได้.

ปเวณี ปเวณีศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กุถเวณิสุ** ในเครื่องปูลาดหลังช้างและช้องผม.

ปวตฺติ ปวตฺติศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วุตฺติวตฺตาสุ** ในความเป็นไปและสีขาว.

ภติ ภติศัพท์ สิยาพึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เวตเน** ในค่าจ้าง **ภรเณ** และในการเลี้ยงดู.

๑๐๕๔. อาจาเรปิ มริยาทา ภูติ สตฺตาสมิทฺธิสุ
โสปฺเป ปมาเท ตนฺที จ ยาตฺรา คมนวุตฺติสุ.

มริยาทา มริยาทาศัพท์ สิยา พึงมี **อาจาเรปิ** แม้ในข้อปฏิบัติ (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า **สีมายํ** ในขอบเขต).

ภูติ ภูติศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สตฺตาสมิทฺธีสุ** ในความมีอยู่และความบริบูรณ์.

ตนฺที ตนฺทีศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โสปฺเป** ในการหลับ **ปมาเท** และในความประมาท.

ยาตฺรา ยาตฺราศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คมนวุตฺตีสุ** ในการไปและการเลี้ยงชีพ.

๑๐๕๕. นินฺทา กุจฺฉาปวาเทสุ กงฺคุ ธญฺญปิยงฺคุสุ
โมกฺเข สิเว สเม สนฺติ วิภาเค ภตฺติ เสวเน.

นินฺทา นินฺทาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กุจฺฉาปวาเทสุ** ในการติเตียนและการกล่าวโทษ.

กงฺคุ กงฺคุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรฺรถ ๒ อย่าง คือ) **ธญฺญปิยงฺคุสุ** ในข้าวฟ่างและต้นประยงค์.

สนฺติ สนฺติศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **โมกฺเข** ในนิพพาน **สิเว** ในความดี **สเม** และในความสงบ.

ภตฺติ ภตฺติศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วิภาเค** ในการจำแนก **เสวเน** และในการเสพ(คบหา).

๑๐๕๖. อิจฺฉายํ ชุติยํ กนฺติ รญฺชเน สูรเต รติ
เคเห วสติ วาเสถ นทีเสนาสุ วาหินี.

กนฺติ กนฺติศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อิจฺฉายํ** ในความใคร่ **ชุติยํ** และในรัศมี.

รติ รติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **รญฺชเน** ในความกำหนัด **สุรเต** และในเมถุน.

วสติ วสติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เคเห** ในที่พักอาศัย **วาเส** และในการอยู่อาศัย.

วาหินี วาหินีศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นทีเสนาสุ** ในแม่น้ำและกองทัพ.

๑๐๕๗. **ปตฺเถ นาเฬ จ นาฬิตฺถี   คเณ สมิติ สงฺคเม**
ตณฺหา โลเภ ปิปาสายํ   มคฺควุตฺตีสุ วตฺตนี.

นาฬิ นาฬิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปตฺเถ** ในทะนาน **นาเฬ** ในก้านบัว(รวงข้าว), **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

สมิติ สมิติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คเณ** ในหมู่ **สงฺคเม** และในการพบปะกัน.

ตณฺหา ตณฺหาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โลเภ** ในความอยาก **ปิปาสายํ** และในความกระหาย.

วตฺตนี วตฺตนีศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มคฺควุตฺตีสุ** ในหนทางและความเป็นไป.

๑๐๕๘. **ปาณฺยงฺเค นาภิ จกฺกนฺเต   ยาเจ วิญฺญตฺติ ญาปเน**
วิตฺติ โตเส เวทนายํ   ฐาเน ตุ ชีวิเต ฐิติ.

นาภิ นาภิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปาณฺยงฺเค** ในสะดือ **จกฺกนฺเต** และในดุมล้อรถ(หรือเกวียน).

วิญฺญตฺติ วิญฺญตฺติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ยาเจ** ในการขอ **ญาปเน** และในการอธิบายให้รู้.

วิตฺติ วิตฺติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โตเส** ในความยินดี **เวทนายํ** และในการเสวยเวทนา.

ฐิติ ฐิติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ฐาเน** ในการตั้งอยู่ **ชีวิเต** และในชีวิต.

๑๐๕๙. **ตรงฺเค อนฺตเร วีจิ   ธีรตฺเต ธารเณ ธิติ**
ภู ภูมิยญฺจ ภมุเก   สทฺเท เวเท สเว สุติ.

วีจิ วีจิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ตรงฺเค** ในคลื่น **อนฺตเร** และในระหว่าง.

ธิติ ธิติศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ธีรตฺเต** ในความหนักแน่น (**ธีรตฺเถ** ในปัญญา) **ธารเณ** และในความทรงจำ.

ภู ภูศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภูมิยํ** ในแผ่นดิน **ภมุเก** และในคิ้ว.

สุติ สุติศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สทฺเท** ในศัพท์(หรือเสียง) **เวเท** ในคัมภีร์เวท **สเว** และในการฟัง.

๑๐๖๐. **โคตฺตํ นาเม จ วํเสถ** **นคเร จ฿ ฆเร ปุรํ**
โอกํ ตุ นิสฺสเย เคเห **กุลํ ตุ โคตฺตราสิสุ.**

โคตฺตํ โคตฺตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นาเม** ในชื่อ **วํเส** และในวงศ์ตระกูล.

ปุรํ ปุรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นคเร** ในเมือง **ฆเร** และในบ้าน.

โอกํ โอกศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นิสฺสเย** ในที่อาศัย **เคเห** และในเรือน.

กุลํ กุลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โคตฺตราสิสุ** ในตระกูลและกอง.

๑๐๖๑. **เหเม วิตฺเต หิรญฺญญฺจ** **ปญฺญาณํ ตฺวงฺกพุทฺธิสุ**
อถามฺพรญฺจ เข วตฺเถ **คุยฺหํ ลิงฺเค รหสฺยปิ.**

หิรญฺญํ หิรญฺญศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เหเม** ในทองคำ **วิตฺเต** และในทรัพย์สมบัติ.

ปญฺญาณํ ปญฺญาณศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **องฺกพุทฺธิสุ** ในเครื่องหมายและปัญญา.

อมฺพรํ อมฺพรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เข** ในท้องฟ้า **วตฺเถ** และในผ้า.

คุยฺหํ คุยฺหศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ลิงฺเค** ในองคชาต **รหสิ** และในที่ลับ.

๑๐๖๒. **ตโป ธมฺเม วเต เจว** **ปาเป ตฺวาคุมฺหิ กิพฺพิสํ**
รตนํ มณิเสฏฺเฐสุ **วสฺสํ หายนวุฏฺฐิสุ.**

ตโป ตปศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ธมฺเม** ในธรรม **วเต** และในข้อวัตรปฏิบัติ.

กิพฺพิสํ กิพฺพิสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปาเป** ในบาป **อาคุมฺหิ** และในโทษ(ความผิด).

รตนํ รตนศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มณิเสฏฺเฐสุ** ในรัตนะและประเสริฐ.

วสฺสํ วสฺสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **หายนวุฏฺฐิสุ** ในปีและฝน.

๑๐๖๓. **วนํ อรญฺญวารีสุ** **ขีรมฺหิ ตุ ชเล ปโย**
อกฺขรํ ลิปิโมกฺเขสุ **เมถุนํ สงฺคเม รเต.**

วนํ วนศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อรญฺญวารีสุ** ในป่าและน้ำ.

ปโย ปยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขีรมฺหิ** ในน้ำนม **ชเล** และในน้ำ.

อกฺขรํ อกฺขรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ลิปิโมกฺเขสุ** ในอักษรและนิพพาน.

เมถุนํ เมถุนศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สงฺคเม** ในการพบกัน **รเต** และในการเสพเมถุน.

๑๐๖๔. **โสตํ กณฺเณ ปโยเวเค** **ริฏฺฐํ ปาปาสุเภสุ จ**
อาคุ ปาปาปราเธสุ **เกตุมฺหิ จิหเน ธโช.**

โสตํ โสตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กณฺเณ** ในหู **ปโยเวเค** และในกระแสน้ำ.

ริฏฺฐํ ริฏฺฐศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปาปาสุเภสุ** ในบาปและอวมงคล.

อาคุ อาคุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปาปาปราเธสุ** ในบาปและโทษ.

ธโช ธชศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เกตุมฺหิ** ในธง **จิหเน** และในเครื่องหมาย.

๑๐๖๕. **โคปุรํ ทฺวารมตฺเตปิ** **มนฺทิรํ นคเร ฆเร**
วาจฺจลิงฺคิกา ปรมิโต **พฺยตฺโต ตุ ปณฺฑิเต ผุเฏ.**

โคปุรํ โคปุรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทฺวารมตฺเตปิ** แม้ในประตูทั่วไป (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า ซุ้มประตู พลิกกลับไปดูปุรวรรค คาถาที่ ๒๐๔).

มนฺทิรํ มนฺทิรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นคเร** ในเมือง **ฆเร** และในบ้าน.

อิโต ปรํ หลังจากนี้ ตั้งแต่ พฺยตฺตศัพท์ถึงพาลิสศัพท์ **วาจฺจลิงฺคิกา** เป็นศัพท์ที่มีลิงค์เพียงดังลิงค์ของวาจจะ(เป็นได้ทั้ง ๓ ลิงค์).

พฺยตฺโต พฺยตฺตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปณฺฑิเต** ในบัณฑิต **ผุเฏ** และในการปรากฏ.

๑๐๖๖. **วลฺลโภ หยิเตชฺฌกฺเข ชเฬ ถูโล มหตฺยปิ**
กฺรูเร เภรเว ภีโม โลโล ตุ โลลุเป จเล.

วลฺลโภ วลฺลภศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **หยิเต** ในผู้น่ารัก(สามี) **อชฺฌกฺเข** และในผู้ดูแลกิจการ.

ถูโล ถูลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ชเฬ** ในคนอ้วน **มหติ** และในความใหญ่โต.

ภีโม ภีมศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กฺรูเร** ในผู้ดุร้าย **เภรเว** และในความน่ากลัว.

โลโล โลลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โลลุเป** ในผู้ละโมบ **จเล** และในผู้หวั่นไหว(เหลาะแหละ).

๑๐๖๗. **พีภจฺโฉ วิกเต ภีเม โกมลาติขิเณ มุทุ**
อิฏฺเฐ จ มธุเร สาทุ สาทุมฺหิ มธุโร ปิเย.

พีภจฺโฉ ภีภจฺฉศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วิกเต** ในความน่าเกลียด **ภีเม** และในความน่ากลัว.

มุทุ มุทุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โกมเล** ในความอ่อน **อติขิเณ** และในความไม่คม(ทื่อ).

สาทุ สาทุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อิฏฺเฐ** ในสิ่งน่าปรารถนา **มธุเร** และในความอร่อย.

มธุโร มธุรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สาทุมฺหิ** ในของอร่อย **ปิเย** และในความน่ารัก.

๑๐๖๘. **สิเต ตุ สุทฺเธ โอทาโต ทุวิชิวฺโห สูจกาหิสุ**
สกฺเก สมตฺโถ สมฺพนฺเธ สมตฺตํ นิฏฺฐิตาขิเล.

โอทาโต โอทาตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สิเต** ในสีขาว **สุทฺเธ** และในความบริสุทธิ์.

ทุวิชิวฺโห ทุวิชิวฺหศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สูจกาหิสุ** ในผู้ส่อเสียดและงู.

สมตฺโถ สมตฺถศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สกฺเก** ในผู้สามารถ

สมฺพนฺเธ และในความเกี่ยวเนื่อง.

สมตฺตํ สมตฺตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นิฏฺฐิเต** ในการจบตอน **อขิเล** และในสิ่งทั้งหมด.

๑๐๖๙. **สุทฺโธ เกวลปูเตสุ ขิมฺญฺโญนฺตาธเมสุ จ**
โปโณ ปณตนินฺเนสุ อญฺญนีเจสุ เจตโร.

สุทฺโธ สุทฺธศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เกวลปูเตสุ** ในสิ่งเดียว(ล้วน) และความบริสุทธิ์.

ขิมฺญฺโญ ขิมฺญฺญศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อนฺตาธเมสุ** ในที่สุด และความเลวทราม.

โปโณ โปณศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุปณตนินฺเนสุ** ในความเอียงและที่ลุ่ม.

อิตโร อิตรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อญฺญนีเจสุ** ในสิ่งอื่นและความต่ำช้า.

๑๐๗๐. **สุจิ สุทฺเธ สิเต ปูเต เปสโล ทกฺขจารุสุ**
อธโม กุจฺฉิเต อูเน อปฺปิเยปฺยลิโก ภเว.

สุจิ สุจิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **สุทฺเธ** ในความบริสุทธิ์ **สิเต** ในสีขาว **ปูเต** และในความไม่มีโทษ.

เปสโล เปสลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทกฺขจารุสุ** ในความฉลาด และความงาม.

อธโม อธมศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กุจฺฉิเต** ในความน่ารังเกียจ **อูเน** ในความต่ำช้า.

อลิโก อลิกศัพท์ **ภเว** พึงมี **อปฺปิเยปิ** แม้ในความไม่น่ารัก (อปิศัพท์รวบรวมเอา อรรถว่า มุสาวาท).

๑๐๗๑. **พฺยาเป อสุทฺเธ สํกิณฺโณ ภพฺพํ โยคฺเย จ ภาวินิ**
สุขุโม อปฺปกาณุสุ วุทฺโธ เถเร จ ปณฺฑิเต.

สํกิณฺโณ สํกิณฺณศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พฺยาเป** ในการแผ่ไป **อสุทฺเธ** และในความไม่บริสุทธิ์.

ภพฺพํ ภพฺพศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โยเคฺย** ในความสมควร **ภาวินิ** และในความเป็นไปได้.

สุขุโม สุขุมศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อปฺปกาณูสุ** ในความน้อย และความละเอียด.

วุฑฺโฒ วุฑฺฒศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เถเร** ในผู้เจริญวัย(ผู้มีอายุ) **ปณฺฑิเต** และในผู้เป็นบัณฑิต.

๑๐๗๒. **สุเภ สาธุมฺหิ ภทฺโทถ ตฺยาโท จ วิปุเล พหุ**
ธีโร พุเธ ธิติมนฺเต เวลฺลิตํ กุฏิเล ธุเต.

ภทฺโท ภทฺทศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สุเภ** ในความดี **สาธุมฺหิ** และในคนดี.

พหุ พหุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ตฺยาโท** ในการนับสังขยามี ๓ เป็นต้น **วิปุเล** และในความมีมาก.

ธีโร ธีรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พุเธ** ในผู้มีปัญญา **ธิติมนฺเต** และในผู้มีความตั้งมั่น.

เวลฺลิตํ เวลฺลิตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กุฏิเล** ในความคด **ธุเต** และในความสั่นสะเทือน.

๑๐๗๓. **วิสโท พฺยตฺตเสเตสุ ตรุโณ ตุ ยุเว นเว**
โยคฺคํ ยาเน ขเม โยคฺโค ปิณฺฑิตํ คณิเต ฆเน.

วิสโท วิสทศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พฺยตฺตเสเตสุ** ในผู้ฉลาด และวัตถุสีขาว.

ตรุโณ ตรุณศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ยุเว** ในคนหนุ่ม **นเว** และในความใหม่.

โยคฺคํ โยคฺคศัพท์นปุงสกลิงค์ สิยา พึงมี **ยาเน** ในยาน.

โยคฺโค โยคฺคศัพท์ปุงลิงค์ สิยา พึงมี **ขเม** ในผู้มีความอดทน.

ปิณฺฑิตํ ปิณฺฑิตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คณิเต** ในการประมวล **ฆเน** และในความหนา.

๑๐๗๔. **พุเธภิชาโต กุลเช วุฑฺโฒรูสุ มหลฺลโก**
กลฺยาณํ สุนฺทเร จาปิ หิโม ตุ สีตเลปิ จ.

อภิชาโต อภิชาตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พุเธ** ในบัณฑิต **กุลเช** และในผู้เกิดในตระกูลดี.

มหลฺลโก มหลฺลกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วุทฺโธรูสุ** ในคนแก่ และจำนวนมาก.

กลฺยาณํ กลฺยาณศัพท์ **สิยา** พึงมี **สุนฺทเร** ในความดี (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า สุวณฺเณ ในทองคำ).

หิโม หิมศัพท์ **สิยา** พึงมี **สีตเลปิ** แม้ในความเย็น (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า น้ำค้าง).

๑๐๗๕. **โลเล ตุ สีเฆ จปฺโล วุตฺเต อุทิตมุคฺคเต**
อาทิตฺเต คพฺพิเต ทิตฺโต ปิฏฺฐํ ตุ จุณฺณิเตปิ จ.

จปฺโล จปลศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โลเล** ในผู้หวั่นไหว **สีเฆ** และในความเร็ว.

อุทิตํ อุทิตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วุตฺเต** ในสิ่งที่ถูกกล่าว **อุคฺคเต** และในการขึ้นไป.

ทิตฺโต ทิตฺตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อาทิตฺเต** ในการลุกโพลง **คพฺพิเต** และในความเกิดมานะ (ความเย่อหยิ่ง).

ปิฏฺฐํ ปิฏฺฐศัพท์ **สิยา** พึงมี **จุณฺณิเตปิ** แม้ในการบด (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า ข้าวตูผงและดีบุก).

๑๐๗๖. **วิคเต วายิเต วีตํ ภาวิตํ วุฑฺฒิเตปิ จ**
ภชฺชิเต ปติเต ภฏฺโฐ ปุฏฺโฐ ปุจฺฉิตโปสิเต.

วีตํ วีตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วิคเต** ในความปราศจาก **วายิเต** และในการทอ.

ภาวิตํ ภาวิตศัพท์ **สิยา** พึงมี **วุฑฺฒิเตปิ** แม้ในความเจริญ (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่าอบและได้).

ภฏฺโฐ ภฏฺฐศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภชฺชิเต** ในสิ่งที่ถูกคั่ว **ปติเต** และในการตก.

ปุฏฺโฐ ปุฏฺฐศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปุจฺฉิตโปสิเต** ในบุคคลผู้ถูกถามและถูกเลี้ยง.

๑๐๗๗. ชาโต ภูเต จเย ชาตํ ปฏิภาโค สมาริสุ
สูโร วีเร รวิสูเร ทุฏฺโฐ กุทฺเธ จ ทูสิเต.

ชาโต ชาตศัพท์ปุงลิงค์ สิยา พึงมี **ภูเต** ในสิ่งที่เกิดแล้ว.

ชาตํ ชาตศัพท์นปุงสกลิงค์ สิยา พึงมี **จเย** ในหมู่.

ปฏิภาโค ปฏิภาคศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สมาริสุ** ในความเสมอกันและศัตรู.

สูโร สูรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วีเร** ในผู้กล้าหาญ **รวิสูเร** และในพระอาทิตย์.

ทุฏฺโฐ ทุฏฐศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กุทฺเธ** ในผู้โกรธ **ทูสิเต** และในผู้ถูกประทุษร้าย.

๑๐๗๘. ทิฏฺโฐริมฺหิกฺขิเต ทิฏฺฐํ มูฬฺเห โปเต จ พาลิโส
นินฺทายํ เขปเน เขโป นิยโม นิจฺฉเย วเต.

ทิฏฺโฐ ทิฏฐศัพท์ปุงลิงค์ สิยา พึงมี **อริมฺหิ** ในศัตรู.

ทิฏฺฐํ ทิฏฐศัพท์นปุงสกลิงค์ สิยา พึงมี **อิกฺขิเต** ในสิ่งที่ถูกเห็น.

พาลิโส พาลิสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มูฬฺเห** ในคนโง่ **โปเต** และในเด็ก.

เขโป เขปศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นินฺทายํ** ในการติเตียน **เขปเน** และในการทิ้ง.

นิยโม นิยมศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นิจฺฉเย** ในการตัดสิน **วเต** และในข้อวัตรปฏิบัติที่ถูกต้อง.

๑๐๗๙. สลากายํ กุโส ทพฺเพ พาลฺยาโท ตุ ขเย วโย
เลปลพฺเพสฺววเลโป อณฺฑโช มีนปกฺขิสุ.

กุโส กุสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สลากายํ** ในสลาก **ทพฺเพ** และในหญ้าคา.

วโย วยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พาลฺยาโท** ในวัยเด็กเป็นต้น **ขเย** และในความสิ้นไป.

อวเลโป อวเลปศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เลปลพฺเพสุ** ในการทา และความจองหอง.

อณฺฑโช อณฺฑชศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มีนปกฺขีสุ** ในปลาและนก.

๑๐๘๐. **พิฬาเล นกุเล พพฺพุ มนฺโถ มนฺถนสตฺตุสุ**
วาโล เกเสสฺสาทิโลเม สงฺฆาโต ฆาตราสิสุ.

พพฺพุ พพฺพุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พิฬาเล** ในแมว **นกุเล** และในพังพอน.

มนฺโถ มนฺถศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มนฺถนสตฺตุสุ** ในไม้สำหรับคนนมให้เป็นเนยและข้าวสัตตูผง.

วาโล วาลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เกเส** ในผม **อสฺสาทิโลเม** และในขนของม้าเป็นต้น.

สงฺฆาโต สงฺฆาตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ฆาตราสีสุ** ในการฆ่าและกอง(หมวด, หมู่).

๑๐๘๑. **โคปาลาเม รเว โฆโส สูโต สารถิวนฺทีสุ**
มาลุยํ ตุ ปุปฺเผ ตทฺทาเม วาโห ตุ สกเฏ หเย.

โฆโส โฆสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โคปาลาเม** ในหมู่บ้านของคนเลี้ยงวัว **รเว** และในเสียง.

สูโต สูตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สารถิวนฺทีสุ** ในสารถีและผู้กล่าวสรรเสริญพระบารมี.

มาลุยํ มาลุยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปุปฺเผ** ในดอกไม้ **ตทฺทาเม** และในพวงมาลัย.

วาโห วาหศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สกเฏ** ในเกวียน **หเย** และในม้า.

๑๐๘๒. **ขเยจฺจเน อปจฺโย กาโล สมยมจฺจุสุ**
เภ ตารกา เนตฺตมชฺเฌ สีมาวธิฏฺฐิตีสุ จ.

อปจฺโย อปจยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขเย** ในการสิ้นไป **อจฺจเน** และในการบูชา.

กาโล กาลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สมยมจฺจุสุ** ในเวลาและการตาย.

ตารกา ตารกาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เภ** ในดาว **เนตฺตมชฺเฌ** และในตาดำ.

สีมา สีมาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) อวธิฎฺฐิตีสุ ในเขตแดนและการตั้งอยู่.

๑๐๘๓. อาโภโค ปุณฺณตาวชฺเช- สุวาพิตฺถี สขิเสตุสุ
สตฺเต ถูเล ตีสุ ทฬฺโห ลตา สาขาย วลฺลิยํ.

อาโภโค อาโภคศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปุณฺณตาวชฺเชสุ** ในความบริบูรณ์และความผูกใจเจ็บ.

อาฬิ อาฬิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สขิเสตูสุ** ในเพื่อนหญิงและสะพาน, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

ทฬฺโห ทฬฺหศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สตฺเต** ในผู้สามารถ **ถูเล** และในคนอ้วน, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

๑๐๘๔. มุตฺติตฺถี โมจเน โมกฺเข กาโย ตุ เทหราสิสุ
นีเจ ปุถุชฺชโน มูฬฺเห ภตฺตา สามินิ ธารเก.

มุตฺติ มุตฺติศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โมจเน** ในการพ้น **โมกฺเข** และในพระนิพพาน, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

กาโย กายศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เทหราสีสุ** ในร่างกายและหมู่.

ปุถุชฺชโน ปุถุชฺชนศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นีเจ** ในคนเลว **มูฬฺเห** และในคนโง่.

ภตฺตา ภตฺตุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สามินิ** ในสามี **ธารเก** และในผู้อุ้มชู.

๑๐๘๕. สิขาปิญฺเฉสุ สิขณฺโฑ สตฺเต ตฺวตฺตนิ ปุคฺคโล
สมฺพาโธ สงฺกเฏ คุยฺเห นาเส เขเป ปราภโว.

สิขณฺโฑ สิขณฺฑศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สิขาปิญฺเฉสุ** ในหงอนและหางนกยูง.

ปุคฺคโล ปุคฺคลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สตฺเต** ในสัตว์ **อตฺตนิ** และในตัวตน.

สมฺพาโธ สมฺพาธศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สงฺกเฏ** ในที่คับแคบ **คุยฺเห** และในที่ลับ.

ปราภโว ปราภวศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นาเส** ในความเสื่อม **เขเป** และในการนินทา.

๑๐๘๖. **วจฺโจ รูเป กรีเสถ ชุติตฺถี กนฺติรํสิสุ.**

๑๐๘๗. **ลพฺภํ ยุตฺเต จ ลทฺธพฺเพ ขณฺเฑ ปณฺเณ ทลํ มตํ**
สลฺลํ กณฺเฑ สลากายํ สุจิตฺเต ธาวนํ คเต
ภนฺตตฺเต วิพฺภโม หาเว โมโหวิชฺชาย มุจฺฉเน.

วจฺโจ วจฺจศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **รูเป** ในผิวพรรณ **กรีเส** และในอุจจาระ.

ชุติ ชุติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กนฺติรํสิสุ** ในความรุ่งเรืองและรัศมี, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

ลพฺภํ ลพฺภศัพท์ **มตํ** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ยุตฺเต** ในความสมควร **ลทฺธพฺเพ** และในวัตถุที่ควรได้.

ทลํ ทลศัพท์ **มตํ** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขณฺเฑ** ในครึ่งส่วน **ปณฺเณ** และในใบไม้.

สลฺลํ สลฺลศัพท์ **มตํ** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กณฺเฑ** ในลูกศร **สลากายํ** และในหลาว.

ธาวนํ ธาวนศัพท์ **มตํ** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สุจิตฺเต** ในความสะอาด **คเต** และในการวิ่งไป.

วิพฺภโม วิพฺภมศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภนฺตตฺเต** ในความปั่นป่วนใจ **หาเว** และในกิริยาเสน่หาของผู้หญิง.

โมโห โมหศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อวิชฺชาย** ในอวิชชา **มุจฺฉเน** ในความสลบ(หมดสติ).

๑๐๘๘. **เสโท มมฺมชเล ปาเก โคเฬ อุจฺฉุมเย คุโฬ**
มิตฺเต สหาเย จ สขา วิภู นิจฺจปภูสุ โส.

เสโท เสทศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มมฺมชเล** ในเหงื่อ **ปาเก** และในการนึ่ง.

คุโฬ คุฬศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คุเฬ** ในก้อน **อุจฺฉุมเย** และในน้ำอ้อยงบ.

สขา สขศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มิตฺเต** ในมิตร **สหาเย** ในผู้ทำประโยชน์ต่อมิตร(เพื่อน).

วิภู วิภูศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นิจฺจปฺภูสุ** ในความยั่งยืนและผู้เป็นใหญ่, โส เป็นปุงลิงค์.

๑๐๘๙. **ขคฺเค กฺรูเร เนตฺตึโส ปรสฺมึ อตฺร ตีสฺวมุ**
กลงฺโกงฺกาปวาเทสุ เทเส ชนปโท ชเน.

เนตฺตึโส เนตฺตึสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขคฺเค** ในดาบ **กฺรูเร** และในผู้ดุร้าย.

อมุ อมุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปรสฺมึ** ในโลกหน้า **อตฺร** และในโลกนี้, **ตีสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

กลงฺโก กลงฺกศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **องฺกาปวาเทสุ** ในรอยและการกล่าวโทษ.

ชนปโท ชนปทศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เทเส** ในชนบท **ชเน** และในผู้คน.

๑๐๙๐. **ปชฺเช คาถา วจีเภเท วํโส ตฺวนฺวยเวณุสุ**
ยานํ รถาโท คมเน สรูปสฺมึ อโธ ตลํ.

คาถา คาถาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปชฺเช** ในคาถา **วจีเภเท** และในคำพูดอันปรากฏโดยแจ่มแจ้ง.(คาถาศัพท์เป็นองค์อย่างหนึ่งของนวังคสัตถุสาสน์เช่น ธมฺมปทเถรคาถา เถรีคาถา เป็นต้น).

วํโส วํสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อนฺวยเวณุสุ** ในตระกูลและไม้ไผ่.

ยานํ ยานศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **รถาโท** ในยวดยานมีรถเป็นต้น **คมเน** และในการไป.

ตลํ ตลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สรูปสฺมึ** ในรูปของตน **อโธ** และในเบื้องล่าง(พื้น).

๑๐๙๑. **มชฺโฌ วิลคฺเค เวมชฺเฌ ปุปฺผํ ตุ กุสุโมตุสุ**
สีลํ สภาเว สุพฺพเต ปุงฺคโว อุสเภ วเร.

มชฺโฌ มชฺฌศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วิลคฺเค** ในสะเอว **เวมชฺเฌ** และในท่ามกลาง.

ปุปฺผํ ปุปฺผศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กุสุโมตุสุ** ในดอกไม้และระดูหญิง.

สีลํ สีลศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สภาเว** ในสภาพ **สพฺพเต** และในสีลวัตร.

ปุงฺคโว ปุงฺควศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุสเภ** ในวัวถึก **วเร** และในความประเสริฐ.

๑๐๕๒. **โกเส ขลาทิพีเชณฺฑํ** **กุหรํ คพฺภเร พิเล**
เนตฺตึเส คณฺฑเก ขคฺโค **กทมฺโพ ตุ ทุเม จเย.**

อณฺฑํ อณฺฑศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โกเส** ในลูกอัณฑะ **ขลาทิพีเช** และในฟองไข่ของนกเป็นต้น.

กุหรํ กุหรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คพฺภเร** ในถ้ำ **พิเล** และในรู.

ขคฺโค ขคฺคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เนตฺตึเส** ในดาบ **คณฺฑเก** และในแรด.

กทมฺโพ กทมฺพศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทุเม** ในต้นกระทุ่ม **จเย** และในหมู่.

๑๐๕๓. **เภ เธนุยํ โรหิณีตฺถี** **วรงฺคํ โยนิยํ สิเร**
อกฺโกเส สปเถ สาโป **ปงฺกํ ปาเป จ กทฺทเม.**

โรหิณี โรหิณีศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เภ** ในดาวโรหิณี **เธนุยํ** และในแม่วัวแดง, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

วรงฺคํ วรงฺคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โยนิยํ** ในนิมิตของผู้หญิง **สิเร** และในศีรษะ.

สาโป สาปศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อกฺโกเส** ในการด่า **สปเถ** และในการสาบแช่ง.

ปงฺกํ ปงฺกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปาเป** ในบาป **กทฺทเม** และในเปือกตม.

๑๐๕๔. **โภควตฺยุรเค โภคีสุ-** **สโร ตุ สิวสามิสุ**
พเล ปภาเว วีริยํ **เตโช เตสุ จ ทิตฺติยํ.**

โภคี โภคีศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โภควติ** ในโภคทรัพย์ **อุรเค** และในงู.

อิสฺสโร อิสฺสรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สิวสามีสุ** ในพระอิศวรและผู้เป็นใหญ่.

วีริยํ วีริยศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พเล** ในเรี่ยวแรง **ปภาเว** และในความมุ่งมั่น.

เตโช เตชศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **เตสุ** ในเรี่ยวแรงและความมุ่งมั่นเหล่านั้น **ทิตฺติยํ** และในความรุ่งเรือง.

๑๐๕๕. **ธารา สนฺตติขคฺคงฺเค** **วานํ ตณฺหาย สิพฺพเน**
ขตฺตา สูเต ปฏิหาเร **วิตฺติปีฬาสุ เวทนา.**

ธารา ธาราศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สนฺตติขคฺคงฺเค** ในสายน้ำและคมดาบ.

วานํ วานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ตณฺหาย** ในตัณหา **สิพฺพเน** ในการเย็บ(ร้อยรัด).

ขตฺตา ขตฺตาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สูเต** ในคนขับรถ **ปฏิหาเร** และในคนเฝ้าประตู.

เวทนา เวทนาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วิตฺติปีฬาสุ** ในการเสวยและความเจ็บปวด.

๑๐๕๖. **ฉิยํ มติจฺฉาปญฺญาสุ** **ปาเป ยุทฺเธ รเว รโณ**
ลโว ตุ พินฺทุจฺเฉทสุ **ปลาเลติสเย ภุสํ.**

มติ มติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อิจฺฉาปญฺญาสุ** ในความต้องการและปัญญา, **ฉิยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

รโณ รณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ปาเป** ในบาป **ยุทฺเธ** ในการรบ **รเว** และในเสียงร้อง.

ลโว ลวศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พินฺทุจฺเฉทสุ** ในหยาดน้ำและการเก็บเกี่ยว.

ภุสํ ภุสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปลาเล** ในข้าวลีบ **อติสเย** และในความยิ่ง.

๑๐๔๗. **พาธา ทุกฺเข นิเสเธ จ มูลปเทปิ มาติกา**
เสฺนโห เตเลธิกปฺเปเม มราเปกฺขาสุ อาลโย.

พาธา พาธาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทุกฺเข** ในความลำบาก **นิเสเธ** และในการห้าม(ปฏิเสธ).

มาติกา มาติกาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มูลปเทปิ** แม้ในแม่บท (หัวข้อ) (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่าเหมือง).

เสฺนโห เสฺนหศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เตเล** ในน้ำมันเหลว **อธิกปฺเปเม** และในความรักยิ่ง.

อาลโย อาลยศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มราเปกฺขาสุ** ในบ้าน และความห่วงใย.

๑๐๔๘. **เกตุสฺมึ เกตนํ เคเห ธาเน ภูมิตฺถิยํ ภุวิ**
เลเขฺย เลโข ราชิ เลขา ปูชิเต ภควา ชิเน.

เกตนํ เกตนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เกตุสฺมึ** ในธง **เคเห** และในบ้านเรือน.

ภูมิ ภูมิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ธาเน** ในสถานที่ **ภุวิ** และในแผ่นดิน, **อิตฺถิยํ** เป็นไปในอิตถีลิงค์.

เลโข เลขศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **เลเขฺย** ในอักษรที่เขียน.

เลขา เลขาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **ราชิ** ในแถว (ราชิ ลบสฺมึวิภัตติเพื่อรักษาฉันท์).

ภควา ภควนฺตุศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปูชิเต** ในผู้ควรบูชา **ชิเน** และในพระพุทธเจ้า.

๑๐๔๙. **คทา สตฺเถ คโท โรเค นิสชฺชา ปีเธสฺวาสนํ**
ตถาคโต ชิเน สตฺเต ฉเย เทเห สมุสฺสโย.

คทา คทาศัพท์อิตถีลิงค์ **สิยา** พึงมี **สตฺเถ** ในไม้พลอง.

คโท คทศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **โรเค** ในโรค.

อาสนํ อาสนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นิสชฺชาปีเธสุ** ในที่นั่งและเก้าอี้.

ตถาคโต ตถาคตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ชิเน** ในพระพุทธเจ้า **สตฺเต** และในสัตว์.

สมุสฺสโย สมุสฺสยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **จเย** ในหมู่ **เทเห** และในร่างกาย.

๑๑๐๐. พิลํ โกฏฺฐาสฉิทฺเทสุ วชฺชํ โทเส จ เภริยํ
กาเล ทีฆญฺชเสทฺธานํ อาฬิยํ เสตุ การเณ.

พิลํ พิลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โกฏฺฐาสฉิทฺเทสุ** ในส่วนและรู.

วชฺชํ วชฺชศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โทเส** ในโทษ(ความผิด) **เภริยํ** และในกลอง.

อทฺธานํ อทฺธานศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กาเล** ในเวลาที่นาน **ทีฆญฺชเส** และในทางไกล.

เสตุ เสตุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อาฬิยํ** ในสะพาน **การเณ** และในเหตุ.

๑๑๐๑. โอกาโส การเณ เทเส สภา เคเห จ สํสเท
ยูโป ถมฺเภ จ ปาสาเท อยนํ คมเน ปเถ.

โอกาโส โอกาสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **การเณ** ในเหตุ **เทเส** และในสถานที่.

สภา สภาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เคเห** ในบ้าน **สํสเท** และในสภา.

ยูโป ยูปศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ถมฺเภ** ในหลักบูชายัญ **ปาสาเท** และในปราสาท.

อยนํ อยนศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คมเน** ในการไป **ปเถ** และในหนทาง.

๑๑๐๒. อกฺโก รุกฺขนฺตเร สูเร อสฺโส โกเณ หเยปฺยถ
อํโส ขนฺเธ จ โกฏฺฐาเส ชาลํสูสฺวจฺจิ โน ปุเม.

อกฺโก อกฺกศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **รุกฺขนฺตเร** ในต้นรักดอกขาว **สูเร** และในพระอาทิตย์.

อสฺโส อสฺสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โกเณ** ในมุม **หเย** และในม้า.

อํโส อํสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขนฺเธ** ในบ่า **โกฏฺฐาเส** และในส่วน.

อจฺจิ อจฺจิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ชาลํสูสุ** ในเปลวไฟและรัศมี, **โน ปุเม** ไม่เป็นไปในปุงลิงค์ (เป็นอิตถีลิงค์และนปุงสกลิงค์).

๑๑๐๓. **นาสาสตุเตสฺวภาโวถ อนฺนํ โอทนภุตฺติสุ**
ชีวํ ปาเณ ชเน ชีโว ฆาโส ตฺวนฺเน จ ภกฺขเน.

อภาโว อภาวศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นาสาสตฺเตสุ** ในความพินาศและความไม่มี.

อนฺนํ อนฺนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โอทนภุตฺติสุ** ในข้าวสุกและการกิน.

ชีวํ ชีวศัพท์นปุงสกลิงค์ **สิยา** พึงมี **ปาเณ** ในชีวิต.

ชีโว ชีวศัพท์ปุงลิงค์ **สิยา** พึงมี **ชเน** ในสัตว์โลก.

ฆาโส ฆาสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อนฺเน** ในอาหาร **ภกฺขเน** และในการกิน.

๑๑๐๔. **ฉทเนจฺฉาทนํ วตฺเถ นิกาโย เคหราสิสุ**
อนฺนาโท อามิสํ มํเส ทิกฺขา ตุ ยชเนจฺจเน.

อจฺฉาทนํ อจฺฉาทนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ฉทเน** ในหลังคา **วตฺเถ** และในผ้า.

นิกาโย นิกายศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เคหราสิสุ** ในบ้านและหมู่.

อามิสํ อามิสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อนฺนาโท** ในข้าวเป็นต้น **มํเส** และในเนื้อ.

ทิกฺขา ทิกฺขาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ยชเน** ในการบูชาเทวดา **อจฺจเน** และในการบูชา.

๑๑๐๕. **กฺริยายํ การิกา ปชฺเช เกตุ ตุ จิหเน ธเช**
กุสุมํ ถีรเช ปุปฺเผ วานเร ตุ พุเธ กวิ.

การิกา การิกาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กฺริยายํ** ในกิริยา **ปชฺเช** และในคาถา.

เกตุ เกตุศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **จิหเน** ในรอย **ธเช** และในธง.

กุสุมํ กุสุมศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ถีรเช** ในระดูของผู้หญิง **ปุปฺเผ** และในดอกไม้.

กวิ กวิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วานเร** ในลิง **พุเธ** และในนักปราชญ์.

๑๑๐๖. **อธเร บรเภ โอฏฺโฐ ลุทฺโธ ตุ ลุทฺทเกปิ จ**
กลุสํ ตฺวาวิเล ปาเป ปาเป กลิ ปราชเย.

โอฏฺโฐ โอฏฺฐศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อธเร** ในริมฝีปาก **ขรเภ** และในอูฐ.

ลุทฺโธ ลุทฺธศัพท์ สิยา พึงมี **ลุทฺทเกปิ** ในนายพราน (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า ผู้ละโมภ).

กลุสํ กลุสศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อาวิเล** ในความขุ่นมัว **ปาเป** และในบาป.

กลิ กลิศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปาเป** ในบาป **ปราชเย** และในความพ่ายแพ้.

๑๑๐๗. **กนฺตาโร วนทุคฺเคสุ** **จโร จรมฺหิ จญฺจเล**
ชนาวาเส คเณ คาโม **ฉมฺมํ ตุ ผลเก ตเจ.**

กนฺตาโร กนฺตารศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วนทุคฺเคสุ** ในป่าลึกและทางอันกันดาร.

จโร จรศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **จรมฺหิ** ในนักสืบ(ผู้คอยสอดแนม) **จญฺจเล** และในผู้ท่องเที่ยวไป.

คาโม คามศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ชนาวาเส** ในหมู่บ้าน **คเณ** และในหมู่คณะ.

ฉมฺมํ ฉมฺมศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ผลเก** ในโล่ **ตเจ** และในหนัง.

๑๑๐๘. **อาโมโท หาสคนฺเธสุ** **จารุ ตุ กนเกปิ จ**
สตฺตายํ ภวนํ เคเห **เลเส ตุ ขลิเต ฉลํ.**

อาโมโท อาโมทศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **หาสคนฺเธสุ** ในความยินดีและกลิ่นหอมที่ฟุ้งไปไกล.

จารุ จารุศัพท์ สิยา พึงมี **กนเกปิ** แม้ในทองคำ (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่าความงาม).

ภวนํ ภวนศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สตฺตายํ** ในความมีอยู่ **เคเห** และในบ้านเรือน.

ฉลํ ฉลศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เลเส** ในเล่ห์กล **ขลิเต** และในความผิดพลาด.

๑๑๐๙. **วรํ ปาเป จ ปฏิเฆ** **ตโจ ฉมฺมนิ วกฺกเล**
อุจฺเจธิโรเห อาโรโห **เนตฺตํ วตฺถนฺตรกฺขิสุ.**

เวรํ เวรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปาเป** ในบาป **ปฏิเฆ** และในความแค้นใจ.

ตโจ ตจศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **จมฺมนิ** ในหนัง **วกฺกเล** และในเปลือกไม้.

อาโรโห อาโรหศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุจฺเจ** ในความสูง **อธิโรเห** และในการขึ้นไป.

เนตฺตํ เนตฺตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วตฺถนฺตรกฺขิสุ** ในผ้าพิเศษ (ผ้าชนิดหนึ่งอันเกิดในประเทศจีน) และดวงตา.

๑๑๑๐. **ปฏิหาเร มุเข ทฺวารํ เปเต ญาเต มโต ติสุ**
มาโสปรฺณฺณกาเลสุ นคฺโค ตฺวเจลเกปิ จ.

ทฺวารํ ทฺวารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปฏิหาเร** ในประตู **มุเข** และในช่อง.

มโต มตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เปเต** ในผู้ตาย **ญาเต** และในความรู้, **ติสุ** เป็นไปในลิงค์ทั้ง ๓.

มาโส มาสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อปรฺณฺณกาเล** ในถั่วราชมาส และเดือน.

นคฺโค นคฺคศัพท์ **สิยา** พึงมี **อเจลเกปิ** แม้ในชีเปลือย (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า ผู้ไม่นุ่งผ้าทั่วไป).

๑๑๑๑. **โทเส มาเต จ ปฏิโฆ มิคาโท ฉคเล ปสุ**
อรูเป จาวฺหเย นามํ ทโร ทรถภีติสุ.

ปฏิโฆ ปฏิฆศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โทเส** ในความโกรธ **มาเต** และในการทำร้าย.

ปสุ ปสุศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มิคาโท** ในสัตว์ ๔ เท้ามีกวางเป็นต้น **ฉคเล** และในสัตว์เลี้ยง.

นามํ นามศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อรูเป** ในนามธรรม **อวฺหเย** และในชื่อ.

ทโร ทรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทรถภีติสุ** ในความกระวนกระวายและความกลัว.

๑๑๑๒. ยาจเน โภชเน ภิกฺขา ภาเร ตฺวติสเย ภโร
ทพฺพินฺทชายาสุ สุชา เมเฆ ตฺวพฺภํ วิหายเส.

ภิกฺขา ภิกฺขาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ยาจเน** ในการขอ **โภชเน** และในอาหาร.

ภโร ภรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภาเร** ในหาบ **อติสเย** และในความยิ่ง.

สุชา สุชาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทพฺพินฺทชายาสุ** ในทัพพีสำหรับตักเครื่องบูชายัญและนางสุชาผู้เป็นมเหสีของพระอินทร์.

อพฺภํ อพฺภศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เมเฆ** ในเมฆ **วิหายเส** และในท้องฟ้า.

๑๑๑๓. โมทโก ขชฺชเภเทปิ มณิเก รตเน มณิ
เสลาราเมสุ มลโย สภาวงฺเกสุ ลกฺขณํ.

โมทโก โมทกศัพท์ **สิยา** พึงมี **ขชฺชเภเทปิ** แม้ในขนมต้ม (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า ส่าเหล้าและผู้มีความยินดี).

มณิ มณิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มณิเก** ในตุ่มน้ำ **รตเน** และในแก้วมณี.

มลโย มลยศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เสลาราเมสุ** ในภูเขามาลัยและสวน.

ลกฺขณํ ลกฺขณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สภาวงฺเกสุ** ในสภาวธรรมและเครื่องหมาย.

๑๑๑๔. หวิ สปฺปิมฺหิ โหตพฺเพ สิโร เสฏฺเฐ จ มุทฺธนิ
วิจาเรปิ วิเวโกถ สิขรี ปพฺพเต ทุเม.

หวิ หวิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สปฺปิมฺหิ** ในเนยใส **โหตพฺเพ** และในเครื่องเซ่นสังเวย.

สิโร สิรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เสฏฺเฐ** ในความประเสริฐ **มุทฺธนิ** และในศีรษะ.

วิเวโก วิเวกศัพท์ **สิยา** พึงมี **วิจาเรปิ** แม้ในการพิจารณา (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า ความสงัดและรางน้ำ).

สิขรี สิขรีศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปพฺพเต** ในภูเขา **ทุเม** และในต้นไม้.

๑๑๑๕. เวโค ชเว ปวาเห จ สงฺกุ ตุ ขิลเหติสุ
นิคฺคหีเต กเณ พินฺทุ วราโห สูกเร คเช.

เวโค เวคศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ชเว** ในความเร็ว **ปวาเห** และในกระแสน้ำ.

สงฺกุ สงฺกุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขิลเหติสุ** ในตอและหลาว.

พินฺทุ พินฺทุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นิคฺคหีเต** ในนิคหิต(จุด) **กเณ** ในหยาดน้ำ.

วราโห วราหศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สูกเร** ในหมูป่า **คเช** และในช้าง.

๑๑๑๖. **เนตฺตนฺเต จิตฺตเกปางฺคํ สิทฺธตฺโถ สาสเป ชิเน**
หาโร มุตฺตาคุเณ คาเห ขาโก มกุเฬ รเส.

อปางฺคํ อปางฺคศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เนตฺตนฺเต** ในหางตา **จิตฺตเก** และในรอยเจิมที่หน้าผาก.

สิทฺธตฺโถ สิทฺธตฺถศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สาสเป** ในเมล็ดพันธุ์ผักกาด **ชิเน** และในพระพุทธเจ้าผู้ทรงพระนามว่าสิทธัตถะ.

หาโร หารศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มุตฺตาคุเณ** ในสร้อยคอ **คาเห** และในการนำไป.

ขาโก ขารกศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มกุเฬ** ในความตูม **รเส** และในน้ำด่าง.

๑๑๑๗. **อจฺจโยติกฺกเม โทเส เสลรุกฺเขสฺวโค นโค**
สฺวปฺเปวธารเณ มตฺตํ อปจิตฺยจฺจเน ขเย.

อจฺจโย อจฺจยศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อติกฺกเม** ในการล่วงละเมิด (หรือการล่วงเลยไป) **โทเส** และในโทษ.

อโค อคศัพท์ **นโค** และนคศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เสลรุกฺเขสุ** ในภูเขาและต้นไม้.

มตฺตํ มตฺตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สฺวปฺเป** ในความมีน้อยเกินไป **อวธารเณ** และในการตัดสิน (ว่า เพียงเท่านั้น, สักว่า).

อปจิติ อปจิติศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อจฺจเน** ในการบูชา **ขเย** และในความสิ้นไป.

๑๑๑๘. **ฉิทฺโทตรเณโสฺวตาโร พฺรหฺเม จ ชนเก ปิตา**
ปิตามโหยฺยเก พฺรหฺเม โปโต นาวาย พาลเก.

โอตาโร โอตารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ฉิทฺโทตรเณสุ** ในโทษและการลงข้างล่าง.

ปิตา ปิตุศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พฺรหฺเม** ในพรหม **ชนเก** และในบิดา.

ปิตามโห ปิตามหศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อยฺยเก** ในปู่ **พฺรหฺเม** และในพรหม.

โปโต โปตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **นาวาย** ในเรือ **พาลเก** และในเด็ก.

๑๑๑๙. **รุกฺเข วณฺเณ สุเน โสโณ สคฺเค ตุ คคเน ทิโว**
วตฺเถ คนฺเธ ฆเร วาโส จุลฺโล ขุทฺเท จ อุทฺธเน.

โสโณ โสณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **รุกฺเข** ในต้นเพกา **วณฺเณ** ในสีแดง **สุเน** และในสุนัข.

ทิโว ทิวศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สคฺเค** ในสวรรค์ **คคเน** และในท้องฟ้า.

วาโส วาสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **วตฺเถ** ในผ้า **คนฺเธ** ในกลิ่นหอม **ฆเร** และในบ้านเรือน.

จุลฺโล จุลฺลศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขุทฺเท** ในความเล็กน้อย **อุทฺธเน** และในเตาไฟ.

๑๑๒๐. **กณฺโณ โกเณ จ สวเน มาลา ปุปฺเผ จ ปนฺติยํ**
ภาโค ภาเคฺยกเทเสสุ กุฏฺชํ โรเคชปาลเก.

กณฺโณ กณฺณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โกเณ** ในมุม **สวเน** และในหู.

มาลา มาลาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปุปฺเผ** ในพวงมาลัย **ปนฺติยํ** และในแถว(แนว).

ภาโค ภาคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภาเคฺยกเทเสสุ** ในกรรมเก่าและส่วนต่าง ๆ.

กุฏฺชํ กุฏฺชศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โรเค** ในโรคเรื้อน **อชปาลเก** และในต้นโกฏฐ์.

๑๑๒๑. **เสยฺยา เสนาสเน เสเน จุนฺทภณฺฑมฺหิ จพฺภโม**
วตฺถาทิโลมฺยํสุ กเร นิปาโต ปตเนพฺยเย.

เสยฺยา เสยฺยาศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เสนาสเน** ในที่นอนและที่อยู่อาศัย **เสเน** และในการนอน.

ภโม ภมศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **จุนฺทภณฺฑมฺหิ จ** ในเครื่องกลึง (จศัพท์รวบรวมเอา ภนฺติ การหมุนไปสู่ความเลว).

อํสุ อํสุศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วตฺถาทิโลเม** ในขนแห่งผ้าเป็นต้น **กเร** และในรัศมี.

นิปาโต นิปาตศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปตเน** ในการตก **อพฺยเย** และในศัพท์นิบาต.

๑๑๒๒. **สาขายํ วิฏโป ถมฺเภ** **สตฺตุ ขชฺชนฺตเร ทิเส**
สามิโก ปติริเยสุ **ปฏฺฐานํ คติเหตุสุ.**

วิฏโป วิฏปศัพท์ สิยา พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **สาขายํ** ในค่าคบ **ถมฺเภ** และในโพลงหญ้า.

สตฺตุ สตฺตุศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ขชฺชนฺตเร** ในข้าวตู (ข้าวสัตตุ) **ทิเส** และในศัตรู.

สามิโก สามิกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปติริเยสุ** ในสามีและเจ้านาย(ผู้บังคับบัญชา).

ปฏฺฐานํ ปฏฺฐานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คติเหตุสุ จ** ในการไปและเหตุ (จศัพท์รวบรวมเอาอรรถการจำแนก).

๑๑๒๓. **ราเค รงฺโค นจฺจฏฺฐาเน** **ปานํ เปยฺเย จ ปีติยํ**
อิณฺกฺเขเปสุ อุทฺธาโร **อุมฺมาเร เอฬโก อเช.**

รงฺโค รงฺคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ราเค** ในความกำหนัด **นจฺจฏฺฐาเน** และในสถานที่ฟ้อนรำ(เวที).

ปานํ ปานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **เปยฺเย** ในเครื่องดื่ม **ปีติยํ** และในการดื่ม.

อุทฺธาโร อุทฺธารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อิณฺกฺเขเปสุ** ในหนี้และการยกขึ้น.

เอฬโก เอฬกศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุมฺมาเร** ในธรณีประตู **อเช** และในแพะ.

๑๑๒๔. ปหาโร โปณเน ยาเม สรโท หายโนตุสุ
กุณฺฑิกายาฬฺหเก ตุมฺโพ ปลาโป ตุ ภุสมฺหิ จ.

ปหาโร ปหารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โปณเน** ในการโบยตี **ยาเม** และในโมงยาม.

สรโท สรทศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **หายโนตูสุ** ในปีและฤดูสรทะ.

ตุมฺโพ ตุมฺพศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กุณฺฑิกาย** ในคนโท **อาฬฺหเก** และในหนึ่งอาฬหกะ (๔ แล่ง).

ปลาโป ปลาปศัพท์ **สิยา** พึงมี **ภุสมฺหิ จ** ในแกลบ (ในที่นี้เป็น ปลาป หรือ ปลาล ก็ได้, จศัพท์รวบรวมเอา การพูดเพ้อเจ้อ).

๑๑๒๕. มตาวาเฏ ฉเย กาสุ- ปนิสา การเณ รโห
กาโส โปฏฺคเล โรเค โทโส โกเธ คุเณตเร.

กาสุ กาสุศัพท์ **มตา** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อาวาเฏ** ในหลุม **ฉเย** และในหมู่.

อุปนิสา อุปนิสาศัพท์ **มตา** ถูกรู้แล้ว (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **การเณ** ในเหตุ **รโห** และในที่ลับ.

กาโส กาสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โปฏฺคเล** ในหญ้าเลา **โรเค** และในโรคไอ.

โทโส โทสศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โกเธ** ในความโกรธ **คุเณตเร** และในโทษ.

๑๑๒๖. ยุตฺตฏฺฏาลฏฺฏิเตสฺวฏฺโฏ กีฬายํ กานเน ทโว
อุปฺปตฺติยญฺโจปฺปตนํ อุยฺยานํ คมเน วเน.

อฏฺโฏ อฏฺฏศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๓ อย่าง คือ) **ยุตฺยฏฺฏาลฏฺฏิเตสุ** (ยุติ-อฏฺฏาล-อฏฺฏิเตสุ) ในคดี หอรบและการร้องครวญคราง.

ทโว ทวศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **กีฬายํ** ในการเล่น **กานเน** และในป่า.

อุปฺปตนํ อุปฺปตนศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อุปฺปตฺติยํ จ** ในการเกิด (จศัพท์รวบรวมเอา การเหาะและการกระโดด).

อุยฺยานํ อุยฺยานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **คมเน** ในการไป **วเน** และในอุทยาน.

๑๑๒๗. **โวกาโร ลามเก ขนฺเธ มูโลปทาสุ ปาภตํ**
ทสาวตฺถาปฏนฺเตสุ การณํ ฆาตเหตุสุ.

โวกาโร โวการศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ลามเก** ในความต่ำช้า **ขนฺเธ** และในขันธ์มีรูปขันธ์เป็นต้น.

ปาภตํ ปาภตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มูโลปทาสุ** ในต้นทุนและภาษี.

ทสา ทสาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อวตฺถาปฏนฺเตสุ** ในระยะเวลาและชายผ้า.

การณํ การณศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ฆาตเหตุสุ** ในการฆ่าและเหตุ.

๑๑๒๘. **หตฺถิทาเน มโท คพฺเพ มฎา มฏฺนราสิสุ**
อุปหาโรภิหาเรปิ จโย พนฺธนราสิสุ.

มโท มทศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **หตฺถิทาเน** ในน้ำมันของช้างที่ตกมัน **คพฺเพ** และในความเย่อหยิ่ง.

มฎา มฎาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **มฏฺนราสิสุ** ในการสืบต่อและกอง(หมู่).

อุปหาโร อุปหารศัพท์ **สิยา** พึงมี **อภิหาเรปิ** แม้ในการนำไปข้างหน้า (อปิศัพท์ที่ใส่เข้ามาเพื่อแสดงว่า อุปหาร ศัพท์มีอรรถมากมีการบูชาและของขวัญเป็นต้น).

จโย จยศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **พนฺธนราสิสุ** ในการผูกมัดและหมู่.

๑๑๒๙. **คนฺโธ โถเก ฆายนีเย จาโค ตุ ทานหานิสุ**
ปาเน ปโมเท ปีติตฺถี อิเณ คีวา คเลปิ จ.

คนฺโธ คนฺธศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โถเก** ในความมีน้อย **ฆายนีเย** และในกลิ่นหอม.

จาโค จาคศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ทานหานิสุ** ในการให้และความเสื่อม.

ปีติ ปีติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ปาเน** ในการดื่ม **ปโมเท** และในความยินดีปรีดา, **อิตฺถี** เป็นอิตถีลิงค์.

คีวา คีวาศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อิเณ** ในหนี้ **คเล** และในคอ.

๑๑๓๐. **ปติฏฺฐา นิสฺสเย ธาเน พลกฺกาเรปิ สาหสํ**
ภงฺโค เภเท ปเฏ ภงฺคํ ฉตฺตํ ตุ ฉวเกปิ จ.

๑๑๓๓. **องฺเก สณฺฐานมากาเร วปฺเป วปฺโป ตเฏปิ จ.**
สมฺมุตฺยนุญฺญาโวหาเร- สฺวถ ลาชาสุ จากฺขตํ.

สณฺฐานํ สณฺฐานศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **องฺเก** ในเครื่องหมาย **อากาเร** และในรูปร่างทรวดทรง.

วปฺโป วปฺปศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วปฺเป** ในการหว่านพืช **ตเฏปิ** แม้ในตลิ่ง (อปิศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า **ปาการมูล** ตีนกำแพง, **เนตฺตชล** น้ำตา, **อุสุม** ความร้อน ฎี.).

สมฺมุติ สมฺมุติศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อนุญฺญาโวหาเรสุ** ในการอนุญาตและการสมมุติ.

อกฺขตํ อกฺขตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ลาชาสุ จ** ในข้าวตอก (จศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า ข้าวบาเลย์และผู้มีโชค).

๑๑๓๔. **สตฺรํ ยาเค สทาทาเน โสโม ตุ โอสธินฺทุสุ**
สงฺฆาโต ยุคเคหงฺเค ขาโร อูเส จ ภสฺมนิ.
๑๑๓๕. **อาตาโป วีริเย ตาเป ภาเค สีมาย โอธิ จ.**

สตฺรํ สตฺรศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ยาเค** ในการบูชาเทวดา **สทาทาเน** ในการบริจาคเป็นนิจ.

โสโม โสมศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **โอสธินฺทุสุ** ในต้นยาโสมและพระจันทร์.

สงฺฆาโต สงฺฆาตศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ยุคเคหงฺเค จ** ในคู่และขื่อเรือน (จศัพท์รวบรวมเอาอรรถว่า วัตถุอันถูกรวมกัน).

ขาโร ขารศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **อูเส** ในดินเค็ม **ภสฺมนิ** และในขี้เถ้า.

อาตาโป อาตาปศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **วีริเย** ในความเพียร **ตาเป** และในความเร่าร้อน.

โอธิ โอธิศัพท์ **สิยา** พึงมี (ในอรรถ ๒ อย่าง คือ) **ภาเค** ในส่วนต่าง ๆ **สีมาย** และในขอบเขต.

ปาทาเนกตฺถวคฺโค ปาทาเนกัตถวรรค **อิติ** จบแล้ว.
อเนกตฺถวคฺโค อเนกัตถวรรค **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

---

๓. สามัญญกัณฑ์ ๔. อัพยยวรรค
นิบาตบท

๑๑๓๖. อัพฺยยํ วุจฺจเต หานิ จิรสฺสํ ตุ จิรํ ตถา
จิเรน จิรรตฺตาย สห สทฺธึ สมํ อมา.

อิหานิ ในกาลนี้ อพฺยยํ นิบาต (มยา) อันข้าพเจ้า วุจฺจเต จะกล่าว.

นิบาตที่มีอรรถนาน ๔ ศัพท์ คือ :- จิรสฺสํ, จิรํ, จิเรน, จิรรตฺตาย.

นิบาตที่มีอรรถพร้อมกัน ๔ ศัพท์ คือ :- สห พร้อม, สทฺธึ กับ, สมํ เหมือนกับ, อมา กับ พร้อม.

๑๑๓๗. ปุนปฺปุนํ อภิณฺหญฺจา- สกิญฺจาภิกฺขณํ มุหุํ
วชฺชเน ตุ วินา นานา อนฺตเรน ริเต ปุถุ.

นิบาตที่มีอรรถเนืองนิตย์ ๕ ศัพท์ คือ :- ปุนปฺปุนํ บ่อย ๆ เป็นประจำ, อภิณฺหํ เนือง ๆ, อสกึ หลายครั้ง หลายคราว, อภิกฺขณํ เสมอ ๆ, มุหุํ มาก ๆ.

วชฺชเน นิบาตในอรรถการเว้น ๕ ศัพท์ คือ :- วินา เว้น, นานา เว้นเสีย, อนฺตเรน ยกเว้น, ริเต เว้นแล้ว, ปุถุ เว้นเสียแล้ว.

๑๑๓๘. พลวํ สุฏฺฐุ จาตีวา- ติสเย กิมุตสฺวติ
อโห ตุ กึ กิมุหาหุ วิกปฺเป กิมุโตห จ.

อติสเย นิบาตในอรรถยิ่งเกิน ๔ ศัพท์ คือ :- พลวํ เกินกำลัง, สุฏฺฐุ ดียิ่ง ด้วยดี, อตีว มากยิ่ง, กิมุต มากอย่างนี้, สุ ดี ดีมาก, อติ ยิ่ง เกิน.

วิกปฺเป นิบาตในอรรถความครุ่นคิด ตรึก ปริวิตก ๔ ศัพท์ คือ :- อโห โอ อึม, กึ อย่างไรนะ, กิมุ กิมุต หรือไม่ หรือว่า อย่างไรแน่, อุหาหุ หรือ หรือว่า, อห อย่างนั้นหรือ.

๑๑๓๙. อวฺหาเน โภ อเร อมฺโภ หมฺโภ เร เชงฺค อาวุโส
เห หเร' ถ กถํ กึสุ นนุ กจฺจิ นุ กึ สมา.

อวฺหาเน นิบาตในอรรถการร้องเรียก(อาลปนะ) ๑๐ ศัพท์ คือ :- โภ ผู้เจริญ ท่าน, อเร นี่แน่ะ เฮ้ย, อมฺโภ พ่อ ท่าน, หมฺโภ ผู้เจริญ, เร เฮ้ย, เช นี่เธอ, องฺค เชิญ, อาวุโส ผู้มีอายุ ท่าน, เห หเร เฮ้ เฮ้ย.

สมา นิบาตที่มีอรรถคำถามเหมือนกัน ๖ ศัพท์ คือ :- กถํ อย่างไร, กึสุ อะไร อย่างไร, นนุ มิใช่หรือ, กจฺจิ แลหรือ, นุ หรือ, กึ หรือ อะไร ไหน.

๑๑๔๐. **อธุเนตรหีหานิ**	**สมฺปตฺติ อญฺญทตฺถุ ตุ**
ตคฺเมกํเส สสกฺกญฺจาทฺ-	**ธา กามํ ชาตุ เว หเว.**

นิบาตกล่าวอรรถปัจจุบัน ๗ ศัพท์ คือ :- **อธุนา** เดี๋ยวนี้, **เอตรหิ** ขณะนี้, **อิทานิ** เวลานี้ ในกาลนี้, **สมฺปติ** บัดนี้ เดี๋ยวนี้.

เอกํเส นิบาตในอรรถความแน่นอน ๗ ศัพท์ คือ :- **อญฺญทตฺถุ** แน่แท้, **ตคฺฆ** จริง ๆ, **สสกฺกํ** ถูกต้อง, **อทฺธา** แน่แท้, **กามํ** เที่ยงแท้, **ชาตุ** แน่นอน, **เว** โดยแท้, **หเว** แท้.

๑๑๔๑. **ยาวตา ตาวตา ยาว**	**ตาว กิตฺตาวตา ตถา**
เอตฺตาวตา จ กีวติ	**ปริจฺเฉทตฺถวาจกา.**

ปริจฺเฉทตฺถวาจกา นิบาตกล่าวอรรถการกำหนด ๗ ศัพท์ คือ :- **ยาวตา** มีประมาณเท่าใด, **ตาวตา** มีประมาณเท่านั้น, **ยาว** เพียงใด, **ตาว** เพียงนั้น, **กิตฺตาวตา** มีประมาณเพียงไร, **เอตฺตาวตา** มีประมาณเพียงนั้น, **กีว** สักเท่าไร.

๑๑๔๒. **ยถา ตถา ยเถเววํ**	**ยถานาม ยถาหิ จ**
เสยฺยถาเปฺยวเมวํ วา	**ตเถว จ ยถาปิ จ.**
๑๑๔๓. **เอวมฺปิ จ เสยฺยถาปิ-**	**นาม ยถริวาปิ จ**
ปฏิภาคตฺเถ ยถา จ	**วิย ตถริวาปิ จ.**

ปฏิภาคตฺเถ นิบาตในอรรถอุปมา ๑๗ ศัพท์ คือ :- **ยถา** ฉันใด, **ตถา** ฉันนั้น, **ยเถว** ฉันใดนั่นเทียว, **เอวํ** ฉันนั้น, **ยถานาม** ชื่อฉันใด, **ยถาหิ** ฉันใดแล, **เสยฺยถาปิ** แม้ไฉน, **เอวเมวํ** ฉันนั้น, **วา** อย่างนั้นหรือ, **ตเถว** ฉันนั้นนั่นเทียว, **ยถาปิ** แม้ฉันใด, **เอวมฺปิ** แม้ฉันนั้น, **เสยฺยถาปินาม** ชื่อแม้ไฉน, **ยถริว** เพียงใด, **ยถา จ** และฉันใด, **วิย** ราวกะ, **ตถริว** เพียงใด. (จ, อปิ จ ศัพท์ไม่มีอรรถ).

๑๑๔๔. **สํ สามํ จ สยํ จาถ**	**อาม สาหุ ลหูปิ จ**
โอปายิกํ ปติรูปํ	**สาเธฺววํ สมฺปฏิจฺฉเน.**

นิบาตในอรรถว่า เอง ๓ ศัพท์ คือ :- **สํ, สามํ, สยํ.**

สมฺปฏิจฺฉเน นิบาตในอรรถการรับ ยอมรับ ๗ ศัพท์ คือ :- **อาม** ถูกต้อง เออ ใช่, **สาหุ** ดี, **ลหุ** ดีแล้ว, **โอปายิกํ** สมควร, **ปติรูปํ** ถูกต้อง สมควร เหมาะสม, **สาธุ** ดี, **เอวํ** ใช่ อย่างนั้น. (จ, อปิ จ ศัพท์ไม่มีอรรถ).

๑๑๔๕. **ยํ ตํ ยโต ตโต เยน**	**เตเนติ การเณ สิยุํ**
อสากลฺเย ตุ จน จิ	**นิปฺผเล ตุ มุธา ภเว.**

การเณ นิบาตในอรรถเหตุ ๖ ศัพท์ คือ :- **ยํ ยโต เยน** เพราะเหตุใด, **ตํ ตโต เตน** เพราะเหตุนั้น.

อสากลฺเย นิบาตในอรรถไม่เจาะจง ๒ ศัพท์ คือ :- **จน** บางครั้ง บางคราว, **จิ** บางอย่าง บางคน บางพวก (เช่น กุทาจน, โกจิ).

มุธา มุธานิบาต **ภเว** พึงมี **นิปฺผเล** ในอรรถไม่มีประโยชน์, ไม่มีผล.

๑๑๔๖. กทาจิ ชาตุ ตุลฺยาถ สพฺพโต จ สมนฺตโต
ปริโต จ สมนฺตาปิ อถ มิจฺฉา มุสา ภเว.

ตุลฺยา นิบาตที่มีอรรถไม่เจาะจงเหมือนกัน ๒ ศัพท์ คือ :- **กทาจิ** บางคราว บางครั้ง บางที, **ชาตุ** ไม่แน่นอน บางที.

นิบาตที่มีอรรถโดยรอบ ๔ ศัพท์ คือ :- **สพฺพโต, สมนฺตโต, ปริโต, สมนฺตา.**

นิบาตที่มีอรรถว่า ผิด เท็จ ๒ ศัพท์ คือ :- **มิจฺฉา, มุสา.**

๑๑๔๗. นิเสเธ น อ โน มาลํ นหิ เจ ตุ สเจ ยทิ
อานุกูลฺเย ตุ สทฺธญฺจ นตฺตํ โทโส ทิวา ตฺวเห.

นิเสเธ นิบาตในอรรถการปฏิเสธ ๖ ศัพท์ คือ :- **น อ โน** ไม่ใช่, **มา** อย่า, **อลํ** พอ, **นหิ** ไม่ใช่.

นิบาตมีอรรถการคาดคะเน ๓ ศัพท์ คือ :- **เจ สเจ ยทิ** หากว่า ถ้าว่า ผิว่า.

สทฺธํ สทฺธํนิบาต **สิยา** พึงมี **อานุกูลฺเย** ในอรรถสมควร เหมาะสม.

นิบาตมีอรรถว่า กลางคืน ๒ ศัพท์ คือ :- **นตฺตํ, โทโส.**

ทิวา ทิวานิบาต **ภเว** พึงมี **อเห** ในเวลากลางวัน.

๑๑๔๘. อีสํ กิญฺจิ มนํ อปฺเป สหสา ตุ อตกฺกิเต
ปุเรคฺคโต ตุ ปุรโต เปจฺจามุตฺร ภวนฺตเร.

อปฺเป นิบาตในอรรถว่า น้อย นิดหน่อย ๓ ศัพท์ คือ :- **อีสํ, กิญฺจิ, มนํ.**

สหสา สหสานิบาต **ภเว** พึงมี **อตกฺกิเต** ในการกระทำโดยไม่ทันไตร่ตรอง, เร่งรีบ.

ปุเร นิบาตในอรรถว่า ข้างหน้า ๒ ศัพท์ คือ :- **อคฺคโต, ปุรโต.**

ภวนฺตเร นิบาตในอรรถว่า ในภพอื่น ๒ ศัพท์ คือ :- **เปจฺจ, อมุตฺร.**

๑๑๔๙. อโห หี วิมฺหเย ตุณฺหี ตุ โมเนถาวิ ปาตุ จ
ตงฺขเณ สชฺชุ สปทิ พลกฺกาเร ปสยฺห จ.

วิมฺหเย นิบาตในอรรถความอัศจรรย์ ๒ ศัพท์ คือ :- **อโห** โอ้โฮ, **หี** น่าอัศจรรย์.

ตุณฺหี ตุณฺหีนิบาต **ภเว** พึงมี **โมเน** ในความนิ่ง.

นิบาตมีอรรถว่า ปรากฏ แจ้งชัด ๒ ศัพท์ คือ :- **อาวิ, ปาตุ.**

ตงฺขเณ นิบาตในอรรถขณะนั้น เดี๋ยวนั้น ทันทีทันใด ๒ ศัพท์ คือ :- **สชฺชุ, สปทิ.**

ปสยฺห ปสยฺหนิบาต **สิยา** พึงมี **พลกฺกาเร** ในอรรถการข่ม กด ข่มเหง ทำโดยพลการ.

๑๑๕๐. **สุทํ โข อสฺสุ ยคฺเฆ เว หาทโย ปทปูรเณ**
อนฺตเรนนฺตรา อนฺโต- วสฺสํ นูน จ นิจฺฉเย.

ปทปูรเณ นิบาตในอรรถปทบูรณะสักว่าให้เต็มบทไม่มีคำแปล ๖ ศัพท์ คือ :- **สุทํ, โข, อสฺสุ, ยคฺเฆ, เว, หาทโย** และ **ห** นิบาตเป็นต้น.

นิบาตในอรรถระหว่าง กลาง ภายใน ๓ ศัพท์ คือ :- **อนฺตเรน, อนฺตรา, อนฺโต.**

นิจฺฉเย นิบาตในอรรถการตัดสิน แน่นอน ๒ ศัพท์ คือ :- **อวสฺสํ, นูน.**

๑๑๕๑. **อานนฺเท สญฺจ หิฏฺธาถ วิโรธกถเน นนุ**
กามปฺปเวทเน กจฺจิ อุสูโยปลเมตฺถุ จ.

อานนฺเท นิบาตในอรรถความยินดี ๒ ศัพท์ คือ :- **สํ หิฏฺธา** ดีจริง ไชโย.

นนุ นนุนิบาต **สิยา** พึงมี **วิโรธกถเน** ในอรรถกลารกล่าวโจท(มิใช่หรือ, ใช่หรือไม่).

กจฺจิ กจฺจินิบาต **สิยา** พึงมี **กามปฺปเวทเน** ในอรรถการถามถึงความประสงค์ (หรือเปล่า, แลหรือ, บ้างหรือ).

อตฺถุ อตฺถุนิบาต **สิยา** พึงมี **อุสูโยปลเม** ในอรรถการเข้าถึงความริษยา (จงยกไว้, ก็ตามแต่, ก็ตามที).

๑๑๕๒. **เอวาวธารเณ เญยฺยํ ยถาตฺถํ ตุ ยถาตถํ**
นีจํ อปฺเป มหตฺยุจฺจํ อถ ปาโต ปเค สมา.

เอว เอวนิบาต **เญยฺยํ** อันนักศึกษาพึงทราบ **อวธารเณ** ในอรรถการกำหนด (แน่, เท่านั้น, นั่นเทียว).

นิบาตในอรรถความเป็นจริง ๒ ศัพท์ คือ :- **ยถาตฺถํ, ยถาตถํ.**

นีจํ นีจํนิบาต **สิยา** พึงมี **อปฺเป** ในความต่ำ, น้อย.

อุจฺจํ อุจฺจํนิบาต **สิยา** พึงมี **มหติ** ในความสูง, ใหญ่.

นิบาตในอรรถเวลาเช้า ๒ ศัพท์ คือ :- **ปาโต ปเค** แต่เช้า เช้าตรู่ เวลาเช้า.

๑๑๕๓. **นิจฺเจ สทา สนํ ปาโย ' พาหุลฺเย พาหิรํ พหิ**
พหิทฺธา พาหิรา พาเหุย- สีเม ตุ สณิกํ ภเว.

นิจฺเจ นิบาตในอรรถกาลทั้งปวง ๒ ศัพท์ คือ :- **สทา, สนํ.**
ปาโย ปาโยนิบาต สิยา พึงมี **พาหุลฺเย** ในอรรถมีมาก.
พาเหุย นิบาตในอรรถภายนอก ๔ ศัพท์ คือ :- **พาหิรํ, พหิ, พหิทฺธา, พาหิรา.**
สณิกํ สณิกํนิบาต ภเว พึงมี **อสีเม** ในอรรถว่า เบา ค่อย ช้า.

๑๑๕๔. **อตฺถํ"อทสฺสเน ทุฏฺฐุ นินฺทายํ วนฺทเน นโม**
สมฺมา สุฏฺฐุ ปสํสายํ อโถ สตฺตายมตฺถิ จ.

อตฺถํ อตฺถํนิบาต **สิยา** พึงมี **อทสฺสเน** ในอรรถการไม่เห็น, หายไป.
ทุฏฺฐุ ทุฏฺฐุนิบาต **สิยา** พึงมี **นินฺทายํ** ในอรรถการนินทา.
นโม นโมนิบาต **สิยา** พึงมี **วนฺทเน** ในอรรถการนอบน้อม.
ปสํสายํ นิบาตในอรรถยกย่อง สรรเสริญ ๒ ศัพท์ คือ :- **สมฺมา สุฏฺฐุ** โดยดี.
อตฺถิ อตฺถินิบาต **สิยา** พึงมี **สตฺตายํ** ในความมีอยู่.

๑๑๕๕. **สายํ สาเยชฺช อตฺราเห สุเว ตุ เสฺว อนาคเต**
ตโตปเร ปรสุเว หิยฺโย ตุ ทิวเส คเต.

สายํ สายํนิบาต **สิยา** พึงมี **สาเย** ในเวลาเย็น.
อชฺช อชฺชนิบาต **สิยา** พึงมี **อตฺราเห** ในวันนี้.
สุเว สุเวนิบาต **เสฺว** และเสฺวนิบาต **สิยา** พึงมี **อนาคเต** ในวันพรุ่งนี้.
ปรสุเว ปรสุเวนิบาต **สิยา** พึงมี **ตโตปเร** ในวันมะรืน.
หิยฺโย หิยฺโยนิบาต **สิยา** พึงมี **คเต ทิวเส** ในวันอันล่วงไปแล้ว (เมื่อวาน).

๑๑๕๖. **ยตฺถ ยตฺร ยหิญฺจาถ ตตฺถ ตตฺร ตหึ ตหํ**
อโถ อุทฺธญฺจ อุปริ เหฏฺฐา ตุ จ อโธ สมา.

ยตฺถ, ยตฺร, ยหึ นิบาตแปลว่า ใน...ใด.
ตตฺถ, ตตฺร, ตหึ, ตหํ นิบาตแปลว่า ใน...นั้น.
อุทฺธํ, อุปริ นิบาตแปลว่า เบื้องบน.
เหฏฺฐา, อโธ นิบาตแปลว่า ข้างล่าง, **สมา** มีอรรถเหมือนกัน.

๑๑๕๗. **โจทเน อิงฺฆ หนฺทาถ อารา ทูรา จ อารกา**
ปรมฺมุขา ตุ จ รโห สมฺมุขา ตฺวาวิ ปาตุ จ.

อิงฺฆ, หนฺท นิบาต **โจทเน** ในอรรถการเชื้อเชิญ เชิญเถิด เอาเถิด.
อารา, ทูรา, อารกา นิบาตแปลว่า ไกล.
ปรมฺมุขา, รโห นิบาตแปลว่า ลับหลัง.
สมฺมุขา, อาวิ, ปาตุ นิบาตแปลว่า ต่อหน้า.

๑๑๕๘. **สํสยตฺถมฺหิ อปฺเปว อปฺเปวนาม นูติ จ**
นิทสฺสเน อิติตฺถญฺจ เอวํ กิจฺเฉ กถญฺจิ จ.

อปฺเปว, อปฺเปวนาม, นุ นิบาต **สํสยตฺถมฺหิ** ในอรรถความสงสัย (ถ้ากะไร, ไฉนหนอ).
อิติ, อิตฺถํ, เอวํ นิบาต **นิทสฺสเน** ในอรรถการชี้แจง (อย่างนี้, ดังนี้, เช่นนี้).
กถญฺจิ กถญฺจินิบาต **สิยา** พึงมี **กิจฺเฉ** ในความลำบาก.

๑๑๕๙. **หา เขเท สจฺฉิ ปจฺจกฺเข ธุวํ ถิเรวธารเณ**
ติโร ตุ ติริยญฺจาถ กุจฺฉายํ หุฏฺฐุ กุจฺจเต.

หา หานิบาต **เขเท** ในความเหนื่อย (โอ้, อ้า).
สจฺฉิ สจฺฉินิบาต **ปจฺจกฺเข** ในการกระทำให้แจ้ง.
ธุวํ ธุวนิบาต **ถิเร** ในอรรถมั่นคง **อวธารเณ** และในการกำหนด(แน่, ยั่งยืน, แน่นอน).
ติโร, ติริยํ นิบาตแปลว่า ขวาง.
หุฏฺฐุ, กุ นิบาต **อุจฺจเต** ย่อมถูกกล่าว **กุจฺฉายํ** ในอรรถน่ารังเกียจ.

๑๑๖๐. **สุวตฺถิ อาสิฏฺฐตฺถมฺหิ นินฺทายํ ตุ ธิ กถฺยเต**
กุหิญฺจนํ กุหึ กุตฺร กุตฺถ กตฺถ กหํ กฺวถ.

สุวตฺถิ สุวตฺถินิบาต **อาสิฏฺฐตฺถมฺหิ** ในอรรถอวยพร (สวัสดี, มีชัย).
ธิ (ธี) ธินิบาต **กถฺยเต** ย่อมถูกกล่าว **นินฺทายํ** ในการติเตียน (ดังเราจะติเตียน).
กุหิญฺจนํ, กุหึ, กุตฺร, กุตฺถ, กตฺถ, กหํ, กฺว นิบาตแปลว่า ใน...ไหน.

๑๑๖๑. **อิเหธาตฺร ตุ เอตฺถาตฺถ อถ สพฺพตฺร สพฺพธิ**
กทา กุทาจนญฺจาถ ตทานิ จ ตทา สมา.

อิห, อิธ นิบาตแปลว่า ใน...นี้.
อตฺร, เอตฺถ, อตฺถ นิบาตแปลว่า ใน...นั้น.
สพฺพตฺร, สพฺพธิ นิบาตแปลว่า ใน...ทั้งปวง.
กทา, กุทาจนํ นิบาตแปลว่า ในกาลไหน.
ตทานิ, ตทา นิบาตแปลว่า ในกาลนั้น, **สมา** มีอรรถเหมือนกัน.

นิบาตบท จบ.

อุปสัคบท

๑๑๖๒. **อาทิกมฺเม ภุสตฺเถ จ สมฺภโวติณฺณติตฺติสุ**
นิโยคิสฺสริยปฺปีติ- ทานปูชาคฺคสนฺติสุ.
๑๑๖๓. **ทสฺสเน ตปฺปเร สงฺเค- ปสํสาคติสุทฺธิสุ**
หึสาปการนฺโตภาว- วิโยคาวยเวสุ จ
โปปสคฺโค ทิสาโยเค ปตฺถนาธิติอาทิสุ.

โปปสคฺโค ปอุปสัค **สิยา** พึงมี **อาทิกมฺเม** ในกรรมเบื้องแรก **ภุสตฺเถ** ในอรรถยิ่ง **สมฺภโวติณฺณติตฺตีสุ** ในการเกิดเบื้องแรก การข้ามและความอิ่ม **นิโยคิสฺสริยปฺปีติทาน-ปูชาคฺคสนฺตีสุ** ในความไม่เหลือ ความเป็นใหญ่ ความยินดี การให้ การบูชา ความประเสริฐและความระงับ **ทสฺสเน** ในการแสดง **ตปฺปเร** ในความเป็นประธาน **สงฺเค** ในการติดขัด **ปสํสาคติสุทฺธิสุ** ในความสรรเสริญ การไปและความบริสุทธิ์ **หึสาปการนฺโตภาววิโยคา-วยเวสุ** ในการเบียดเบียน ประการ ความมีในภายใน การพลัดพรากและส่วน **ทิสาโยเค** ในที่ประกอบแห่งทิสาศัพท์เป็นต้น **ปตฺถนาธิติอาทีสุ** ในอรรถความปรารถนาและความเพียรเป็นต้น.

๑๑๖๔. **ปราสทฺโท ปริหานิ- ปราชยคตีสุ จ**
ภุสตฺเถ ปฏิโลมตฺเถ วิกฺกมามสนาทิสุ.

ปราสทฺโท ปราอุปสัค **สิยา** พึงมี **ปริหานิปราชยคตีสุ** ในความเสื่อม ความพ่ายแพ้และการไป **ภุสตฺเถ** ในอรรถยิ่ง **ปฏิโลมตฺเถ** ในอรรถทวนกลับ **วิกฺกมามสนาทีสุ** ในอรรถความบากบั่นและความถูกต้องสัมผัสเป็นต้น.

๑๑๖๕. **นิสฺเสสาภาวสนฺยาส- ภุสตฺถโมกฺขราสิสุ**
เคหาเทโสปมาหีนปฺ- ปสาทนิคฺคตาจฺจเย.
๑๑๖๖. **ทสฺสโนสานนิกฺขนฺตา- โธภาเคสฺววธารเณ**
สามีเปฺย พนฺธเน เฉกานฺ- โตภาโคปรตีสุ จ.
๑๑๖๗. **ปาตุภาเว วิโยเค จ นิเสธาโท นิ ทิสฺสติ**
อโถ นีหรเณ เจวา- วรณาโท จ นี สิยา.

นิ นิอุปสัค **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ **นิสฺเสสาภาวสนฺยาสภุสตฺถโมกฺขราสิสุ** ในความไม่มีเหลือ การไม่ฟัง อรรถยิ่ง ความพ้นและกอง **เคหาเทโสปมาหีนปฺปสาทนิคฺคตาจฺจเย** ในบ้านเรือน การอ้าง การเปรียบเทียบ ความต่ำช้า ความสดใส การออกไปและการล่วงละเมิด

ทสฺสโนสานนิกฺขนฺตาโธภาเคสุ ในการแสดง ที่สุด การออกและส่วนข้างล่าง **อวธารเณ** ในการตัดสิน **สามีเปฺย** ในความใกล้ **พนฺธเน** ในการผูก **เฉกานฺโตภาโคปรตีสุ** ในความฉลาด ส่วนภายในและการเว้น **ปาตุภาเว** ในความปรากฏ **วิโยเค** ในการพลัดพราก (แตกแยก) **นิเสธาโท** และในอรรถการห้ามเป็นต้น.

นี นีอุปสัค สิยา พึงมี **นีหรเณ** ในการนำออก **อาวรณาโท** และในการห้ามเป็นต้น.

๑๑๖๘. **อุทฺธกมฺมวิโยคตฺถ-** **ลาภตีตฺติสมิทฺธิสุ**
ปาตุภาวาจฺจยาภาว- **ปพลตฺเต ปกาสเน**
ทกฺขคฺคตาสุ กถเน **สตฺติโมกฺขาทิเก อุ จ.**

อุ อุอุปสัค **ภเว** พึงมี **อุทฺธกมฺมวิโยคตฺถลาภตีตฺติสมิทฺธีสุ** ในการทำไว้ข้างบน การแยก การได้ซึ่งสภาพ ความอิ่มและความบริสุทธิ์ **ปาตุภาวาจฺจยาภาวปพลตฺเต** ในความปรากฏ ความไม่มีโทษและความมีกำลังมาก **ปกาสเน** ในการแสดง **ทกฺขคฺคตาสุ** ในความฉลาดและความเป็นผู้ประเสริฐ **กถเน** ในการกล่าว **สตฺติโมกฺขาทิเก** ในอรรถความสามารถและพระนิพพานเป็นต้น.

๑๑๖๙. **ทุ กุจฺฉิเตสทตฺเถสุ** **วิรูปตฺเตปฺยโสภเน**
สิยาภาวาสมิทฺธีสุ **กิจฺเฉ จานนฺทนาทิเก.**

ทุ ทุอุปสัค สิยา พึงมี **กุจฺฉิเตสทตฺเถสุ** ในความน่าเกลียดและอรรถน้อย **วิรูปตฺเต** ในความมีรูปไม่งาม **อโสภเน** ในความไม่งาม **อภาวาสมิทฺธีสุ** ในความไม่มีและความไม่บริบูรณ์ **กิจฺเฉ** ในความทุกข์ยาก **อนนฺทนาทิเก** และในความไม่น่ายินดีเป็นต้น.

๑๑๗๐. **สํ สโมธานสงฺเขป-** **สมนฺตตฺตสมิทฺธิสุ**
สมฺมาภุสสหาปฺปตฺถา- **ภิมุขตฺเถสุ สงฺคเต**
วิธาเน ปภเว ปูชา- **ปุนปฺปุนกฺริยาทิสุ.**

สํ สํอุปสัค สิยา พึงมี **สโมธานสงฺเขปสมนฺตตฺตสมิทฺธิสุ** ในความพร้อม (รวมกัน) การย่อ ความมีอยู่โดยรอบและความบริบูรณ์ **สมฺมาภุสสหาปฺปตฺถาภิมุขตฺเถสุ** ในความดี (ความไม่เปลี่ยนแปลง) ความยิ่ง อรรถพร้อมกัน อรรถน้อยและอรรถเฉพาะหน้า **สงฺคเต** ในการรวมกัน **วิธาเน** ในการจัดแจง (บางฉบับเป็น ปิธาเน ในการปิด) **ปภเว** ในแดนเกิด **ปูชาปุนปฺปุนกฺริยาทีสุ** ในการบูชาและการกระทำบ่อย ๆ เป็นต้น.

๑๑๗๑. **วิวิธาติสยาภาว-** **ภุสตฺติสฺสริยาจฺจเย**
วิโยเค กลเห ปาตุ- **ภาเว ภาเส จ กุจฺฉเน.**

๑๑๗๒. ทูรานภิมุขตฺเถสุ　　โมหานวฏฺฐิตีสุ จ
ปธานหกฺขตาเขท-　　สหตฺถาโท วิ ทิสฺสติ.

วิ วิอุปสัค **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ **วิวิธาติสยาภาวภุสตฺติสฺสริยาจฺจเย** ในประการต่าง ๆ ความยิ่งเกิน ความไม่มี ความยิ่งยวด ความเป็นใหญ่และการล่วงละเมิด **วิโยเค** ในการไม่ประกอบ **กลเห** ในการทะเลาะกัน **ปาตุภาเว** ในความปรากฏ **ภาเส** ในความสว่าง **กุจฺฉเน** ในความน่าเกลียด **ทูรานภิมุขตฺเถสุ** ในความไกลและไม่ใช่ต่อหน้า **โมหานวฏฺฐิตีสุ** ในความหลงและการไม่ตั้งอยู่ **ปธานหกฺขตาเขทสหตฺถาโท** ในความเป็นประธาน ความฉลาด ความเหนื่อยหน่ายและอรรถพร้อมกันเป็นต้น.

๑๑๗๓. วิโยเค ชานเน จาโธ-　　ภาคนิจฺฉยสุทฺธิสุ
อีสทตฺเถ ปริภเว　　เทสพฺยาปนหานิสุ
วโจกฺริยาย เถยฺเย จา-　　ญาณปตฺตาทิเก อว.

อว อวอุปสัค **สิยา** พึงมี **วิโยเค** ในการไม่ประกอบ **ชานเน** ในการรู้ **อโธภาคนิจฺฉยสุทฺธีสุ** ในส่วนภายใต้ การตัดสินและความบริสุทธิ์ **อีสทตฺเถ** ในอรรถน้อย **ปริภเว** ในความดูหมิ่น **เทสพฺยาปนหานิสุ** ในสถานที่ การแผ่ไปและความเสื่อม **วโจกฺริยาย** ในกิริยาการกล่าว **เถยฺเย** ในการขโมย **ญาณปตฺตาทิเก** ในการรู้และการถึงเป็นต้น.

๑๑๗๔. ปจฺฉาภุสตฺตสาทิสฺยา-　　นุปจฺฉินฺนานุวตฺติสุ
หีเน จ ตติยตฺถาโธ-　　ภาเคสฺวนุคเต หิเต
เทเส ลกฺขณวิจฺเฉตฺถมฺ-　　ภูตภาคาทิเก อนุ.

อนุ อนุอุปสัค **สิยา** พึงมี **ปจฺฉาภุสตฺตสาทิสฺยานุปจฺฉินฺนานุวตฺตีสุ** ในความเป็นภายหลัง ความแรง ความเหมือนกัน ความไม่ขาดและการคล้อยตาม **หีเน** ในความต่ำทราม **ตติยตฺถาโธภาเคสุ** ในอรรถตติยาวิภัตติและส่วนล่าง **อนุคเต** ในการไปตาม **หิเต** ในความเกื้อกูล **เทเส** ในสถานที่ **ลกฺขณวิจฺเฉตฺถมฺภูตภาคาทิเก** ในอรรถลักษณะ อรรถวิจฉา อรรถอิตถัมภูตะและอรรถภาคะเป็นต้น.

๑๑๗๕. สมนฺตตฺเถ ปริจฺเฉเท　　ปูชาลิงฺคนวชฺชเน
โทสกฺขาเน นิวาสนา-　　วญฺญาธาเรสุ โภชเน
โสกพฺยาปนตเตฺวสุ　　ลกฺขณาโท สิยา ปริ.

ปริ ปริอุปสัค **สิยา** พึงมี **สมนฺตตฺเถ** ในอรรถโดยรอบ **ปริจฺเฉเท** ในการกำหนด **ปูชาลิงฺคนวชฺชเน** ในการบูชา การกอดและการเว้น **โทสกฺขาเน** ในการกล่าวโทษ

นิวาสนาวญฺญาธาเรสุ ในการนุ่ง การดูหมิ่นและที่ตั้ง **โภชเน** ในการให้บริโภค (เลี้ยง) **โสกพฺยาปนฺตเตฺวสุ** ในความเศร้าโศก ความซาบซ่านและตามสภาพ **ลกฺขณาโท** ในอรรถลักษณะเป็นต้น.

๑๑๗๖. **อาภิมุขฺยวิสิฏฺฐุทฺธ-** **กมฺมสารุปฺปวุทฺธิสุ**
ปูชาธิกกุลาสจฺจ- **ลกฺขณาทิมฺหิ จาปฺยภิ.**

อภิ อภิอุปสัค สิยา พึงมี **อาภิมุขฺยวิสิฏฺฐุทฺธกมฺมสารุปฺปวุทฺธีสุ** ในความเป็นเฉพาะหน้า ความพิเศษ การกระทำในเบื้องต้น ความสมควรและความเจริญ **ปูชาธิกกุลาสจฺจลกฺขณาทิมฺหิ** ในอรรถการบูชา ความยิ่ง ตระกูลดี ความไม่จริง และอรรถลักษณะเป็นต้น.

๑๑๗๗. **อธิกิสฺสรปาธาธิฏฺ-** **ฐานปาปุณเนสฺวธิ**
นิจฺฉเย โจปริตฺตาธิ- **ภวเน จ วิเสสเน.**

อธิ อธิอุปสัค สิยา พึงมี **อธิกิสฺสรปาธาธิฏฺฐานปาปุณเนสุ** ในความยิ่ง ความเป็นใหญ่ การสวด ความตั้งใจและการถึง **นิจฺฉเย** ในการตัดสิน **อุปริตฺตาธิภวเน** ในความเป็นข้างบนและการทับ **วิเสสเน** และในการกระทำพิเศษ.

๑๑๗๘. **ปติทานนิเสเธสุ** **วามาทานนิวตฺติสุ**
สาทิเส ปฏินิธิมฺหิ **อาภิมุขฺยคตีสุ จ.**

๑๑๗๙. **ปติโพเธ ปติคเต** **ตถา ปุน กฺริยาย จ**
สมฺภาวเน ปฏิจฺจตฺเถ **ปตีติ ลกฺขณาทิเก**
สุ โสภเน สุเข สมฺมา- **ภุสสฺฏฺฐุสมิทฺธิสุ.**

ปตีติ ปติอุปสัค ทิสฺสติ ย่อมปรากฏ **ปติทานนิเสเธสุ** ในการให้ทานและการห้าม **วามาทานนิวตฺตีสุ** ในการทวนกลับ การถือเอาและการกลับ **สาทิเส** ในความเหมือนกัน **ปตินิธิมฺหิ** ในการทดแทน **อาภิมุขฺยคตีสุ** ในความมีอยู่ต่อหน้าและการไป **ปฏิโพเธ** ในการแทงตลอด **ปติคเต** ในการถึงเฉพาะ **ปุนกฺริยาย** ในการกระทำเนือง ๆ **สมฺภาวเน** ในการสรรเสริญ **ปฏิจฺจตฺเถ** ในอรรถปฏิจจศัพท์ (อาศัย) **ลกฺขณาทิเก** และในอรรถลักษณะเป็นต้น.

สุ สุอุปสัค สิยา พึงมี **โสภเน** ในความงาม **สุเข** ในความง่าย **สมฺมาภุสสฺฏฺฐุสมิทฺธีสุ** ในความไม่เปลี่ยนแปลง ความรุนแรง ความดีและความบริบูรณ์.

๑๑๘๐. อาภิมุขฺยสมีปาทิ- **กมฺมาลิงฺคนปตฺติสุ**
มริยาทุทฺธกมฺมิจฺฉา- **พนฺธนาภิวิธีสุ อา.**

๑๑๘๑. **นิวาสาวฺหานคหณ-** **กิจฺฉีสตฺถนิวตฺติสุ**
อปฺปสาทาสีสรณ- **ปติฏฺฐาวิมฺหยาทิสุ.**

อา อาอุปสัค สิยา พึงมี **อาภิมุขฺยสมีปาทิกมฺมาลิงฺคนปตฺตีสุ** ในความเป็นต่อหน้า ที่ใกล้ การงานเบื้องแรก การกระทบและการถึง **มริยาทุทฺธกมฺมิจฺฉาพนฺธนาภิวิธีสุ** ในขอบเขต การกระทำข้างบน ความปรารถนา การผูกและการล้ำเขต **นิวาสาวฺหานคหณ-กิจฺฉีสตฺถนิวตฺตีสุ** ในการอยู่ การเรียก การถือเอา ความยากลำบาก อรรถน้อยและการกลับ **อปฺปสาทาสีสรณปติฏฺฐาวิมฺหยาทีสุ** ในความไม่เลื่อมใส การอวยพร การต่อสู้ ที่ตั้งและความอัศจรรย์เป็นต้น.

๑๑๘๒. **อนฺโตภาคภุสตฺถาติ-** **สยปูชาสฺวติกฺกเม**
ภูตภาเว ปสํสายํ **ทฬฺหตฺถาโท สิยา อติ.**

อติ อติอุปสัค สิยา พึงมี **อนฺโตภาคภุสตฺถาติสยปูชาสุ** ในความเป็นภายใน ความแรง ความยิ่งและการบูชา **อติกฺกเม** ในการเลยไป **ภูตภาเว** ในอดีต **ปสํสายํ** ในการสรรเสริญ **ทฬฺหตฺถาโท** และในความมั่นคงเป็นต้น.

๑๑๘๓. **สมฺภาวเน จ ครหา-** **เปกฺขาสุ จ สมุจฺจเย**
ปญฺเห สํวรเณ เจว **อาสีสตฺเถ อปีริตํ.**

อปิ อปิอุปสัค **อีริตํ** ท่านรู้แล้ว **สมฺภาวเน** ในการสรรเสริญ **ครหาเปกฺขาสุ** ในการติเตียนและการมองหา **สมุจฺจเย** ในการรวบรวม **ปญฺเห** ในคำถาม **สํวรเณ** ในการปิด **อาสีสตฺเถ** และในการอวยพร(ปราถนาดี).

๑๑๘๔. **นิทฺเทเส วชฺชเน ปูชา-** **ปคเต วารเณปิ จ**
ปทุสฺสเน จ ครหา- **โจริกาโท สิยา อป.**

อป อปอุปสัค สิยา พึงมี **นิทฺเทเส** ในการแสดง **วชฺชเน** ในการเว้น **ปูชาปคเต** ในการบูชาและความปราศจาก **วารเณ** ในการห้าม **ปทุสฺสเน** ในการประทุษร้าย **ครหา-โจริกาโท** ในการติเตียนและการขโมยเป็นต้น.

๑๑๘๕. **สมีปปูชาสาทิสฺส-** **โทสกฺขาโนปปตฺติสุ**
ภุสตฺโถปคมาธิกฺย- **ปุพฺพกมฺมนิวตฺติสุ**
คยฺหากาโรปริตฺเตสุ **อุเปตฺยยนสนาทิเก.**

อุเปติ อุปอุปสัค สิยา พึงมี **สมีปปูชาสาทิสฺสโทสกฺขาโนปปตฺตีสุ** ในที่ใกล้ การบูชา

ความเหมือนกัน การกล่าวโทษและความสมควร **ภุสตฺโตปคมาธิกฺยปฺพฺพกมฺมนิวตฺตีสุ** ในความแรง การเข้าใกล้ ความยิ่ง การกระทำเบื้องแรกและการกลับ **คยฺหากาโรปริตฺเตสุ** ในอาการอันพึงถือเอาและความเป็นเบื้องบน **อนสนาทิเก** และในการอดอาหารเป็นต้น.

(พึงดูอุทาหรณ์ของอุปสัคค์เหล่านี้ในคัมภีร์ปทรูปสิทธิ สัททนีติสุตตมาลา ปโยคสิทธิ นิรุตติทีปนี เป็นต้น).

อุปสัคบท จบ.

นิบาตบทที่มีอรรถมาก

๑๑๘๖. **เอวํ นิทสฺสนากาโร- ปมาสุ สมฺปหํสเน**
อุปเทเส จ วจน- ปฏิคฺคาเหวธารเณ
ครหาเยหมตฺเถ จ ปริมาเณ จ ปุจฺฉเน.

เอวํ เอวํศัพท์ สิยา พึงมี **นิทสฺสนกาโรปมาสุ** ในการแสดงอ้าง อาการและอุปมา (อย่างนี้, ด้วยอาการอย่างนี้, ฉันนั้น) **สมฺปหํสเน** ในความร่าเริง **อุปเทเส** ในการแนะนำ **วจนปฏิคฺคาเห** ในการรับคำ **อวธารเณ** ในการกำหนดแน่นอน (เทียว, เท่านั้น) **ครหายํ** ในการติเตียน **อิหมตฺเถ** ในอรรถ อิทํ ศัพท์ **ปริมาเณ** ในการวัด **ปุจฺฉเน** และในการถาม.

๑๑๘๗. **สมุจฺจเย สมาหาเร- นฺวาจเย เจตรีตเร**
ปทปูรณมตฺเต จ จสทฺโท อวธารโณ.

จสทฺโท จศัพท์ สิยา พึงมี **สมุจฺจเย** ในการรวบรวม **สมาหาเร** ในการประมวล **อนฺวาจเย** ในการรวมเอาอรรถภายหลัง **อิตรีตเร** ในการประกอบซึ่งบทอื่นด้วยบทอื่น **ปทปูรณมตฺเต** ในบทสักว่าเป็นปทปูรณะ **อวธารเณ** ในอรรถอวธารณะ (การห้าม).

๑๑๘๘. **อิติ เหตุปกาเรสุ อาทิมฺหิ อาวธารเณ**
นิทสฺสเน ปทตฺถสฺส วิปลฺลาเส สมาปเน.

อิติ อิติศัพท์ สิยา พึงมี **เหตุปกาเรสุ** ในเหตุและประการ (เพราะเหตุนั้น, ด้วยประการอย่างนี้) **อาทิมฺหิ** ในอรรถเป็นต้น **อวธารเณ** ในการตัดสิน **นิทสฺสเน** ในการแสดง (ว่าดังนี้) **ปทตฺถสฺส วิปลฺลาเส** ในการเปลี่ยนแปลงแห่งเนื้อความของบท **สมาปเน** และในการจบข้อความ.

๑๑๘๙. สมุจฺจเย โอปมายํ สํสเย ปทปูรเณ
ววตฺถิตวิภาสายํ วาวสฺสคฺเค วิกปฺปเน.

วา วาศัพท์ สิยา พึงมี **สมุจฺจเย** ในการรวบรวม **อุปมายํ** ในการอุปมา **สํสเย** ในความสงสัย **ปทปูรเณ** ในบทสักว่าเป็นปทปูรณะ **ววตฺถิตวิภาสายํ** ในการกำหนดรูปพิเศษ **อวสฺสคฺเค** ในการตัดสิน **วิกปฺปเน** และในความดำริพิเศษ (ก็ตาม, ก็ดี).

๑๑๕๐. **ภูสเน วารเณ จาลํ** **วุจฺจเต ปริยตฺติยํ**
อโถถานนฺตรารมฺภ- **ปญฺเหสุ ปทปูรเณ.**

อลํ อลํศัพท์ **วุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว **ภูสเน** ในการประดับ **วารเณ** ในการห้าม **ปริยตฺติยํ** และในความสามารถ.

อโถ อโถศัพท์ **อถ** และอถศัพท์ **วุจฺจเต** ท่านย่อมกล่าว **อนนฺตรารมฺภปญฺเหสุ** ในที่ไม่มีระหว่าง การเริ่มต้นและคำถาม **ปทปูรเณ** ในบทปทปูรณะ.

๑๑๕๑. **ปสํสาครหาสญฺญา-** **สีการาโทปิ นามถ**
นิจฺฉเย จานุมานสฺมึ **สิยา นูน วิตกฺกเน.**

นาม นามศัพท์ สิยา พึงมี **ปสํสาครหาสญฺญาสีการาโท** ในการสรรเสริญ การติเตียน ชื่อและการรับรองเป็นต้น.

นูน นูนศัพท์ **สิยา** พึงมี **นิจฺฉเย** ในความแน่นอน **อนุมานสฺมึ** ในการใคร่ครอง **วิตกฺกเน** และในความคิด.

๑๑๕๒. **ปุจฺฉาวธารณานุญฺญา-** **สนฺตนาลปเน นนุ**
วเตกํสทยาหาส- **เขทาลปนวิมฺหเย.**

นนุ นนุศัพท์ สิยา พึงมี **ปุจฺฉาวธารณานุญฺญาสนฺตนาลปเน** ในการถาม การตัดสิน การอนุญาต การปลอบโยนและการเรียก.

วต วตศัพท์ **สิยา** พึงมี **เอกํสทยาหาสเขทาลปนวิมฺหเย** ในความเป็นจริง ความสงสาร ความร่าเริง ความลำบาก การเรียกและความอัศจรรย์.

๑๑๕๓. **วากฺยารมฺภวิสาเทสุ** **หนฺท หาเสนุกมฺปเน**
ยาว ตาว ตุ สากลฺย- **มานาวธฺยวธารเณ.**

หนฺท หนฺทศัพท์ **สิยา** พึงมี **วากฺยารมฺภวิสาเทสุ** ในการเริ่มซึ่งคำพูดใหม่และความว้าเหว่ใจ **หาเส** ในความร่าเริง **อนุกมฺปเน** และในความสงสาร.

ยาว ยาวศัพท์ **ตาว** และตาวศัพท์ สิยา พึงมี **สากลฺยมานาวธฺยวธารเณ** ในความมีทั้งหมด การตวงและการตัดสิน.

๑๑๙๔. **ปาจีปุรคฺคโตตฺเถสุ ปุรตฺถา ปธเมปฺยถ**
ปพนฺเธ จ จิราตีเต นิกฏาคามิเก ปุรา.

ปุรตฺถา ปุรตฺถาศัพท์ **สิยา** พึงมี **ปาจีปุรคฺคโตตฺเถสุ** ในทิศตะวันออก อรรถปุราศัพท์ (ก่อน) และอรรถคือข้างหน้า **ปธเม** และในอรรถก่อน.

ปุรา ปุราศัพท์ **สิยา** พึงมี **ปพนฺเธ** ในลำดับคำพูดเก่า **จิราตีเต** ในกาลล่วงมานาน **นิกฏาคามิเก** และในกาลอันใกล้ตาย.

๑๑๙๕. **นิเสธวากฺยาลงฺการา- วธารณปสิทฺธิสุ**
ขลฺวาสนฺเน ตุ อภิโต- ภิมุโขภยโตทิเก.

ขลุ ขลุศัพท์ **สิยา** พึงมี **นิเสธวากฺยาลงฺการาวธารณปสิทฺธีสุ** ในการห้ามซึ่งวากยา-ลังการะ(ประดับคำพูด) การกำหนดและความปรากฏ.

อภิโต อภิโตศัพท์ **สิยา** พึงมี **อาสนฺเน** ในที่ใกล้ **อภิมุเข** ในที่เฉพาะหน้า **อุภยโตทิเก** และในอรรถ อุภยโต ศัพท์ (ทั้งสองข้าง) เป็นต้น.

๑๑๙๖. **กามํ ยทฺยปิสทฺทตฺเถ เอกํสตฺเถ จ ทิสฺสติ**
อโถ ปน วิเสสมฺหิ ตเถว ปทปูรเณ.

กามํ กามํศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ **ยทฺยปิสทฺทตฺเถ** ในอรรถ ยทิปิ ศัพท์ **เอกํสตฺเถ** และในอรรถเป็นจริง.

ปน ปนศัพท์ **ทิสฺสติ** ย่อมปรากฏ **วิเสสมฺหิ** ในคาวมแตกต่าง **ปทปูรเณ** และในปทปูรณะ.

๑๑๙๗. **หิ การเณ วิเสสาว- ธารเณ ปทปูรเณ**
ตุ เหตฺวชฺเช ตตฺถาถ กุ ปาเปสตฺถกุจฺฉเน.

หิ หิศัพท์ **สิยา** พึงมี **การเณ** ในเหตุ **วิสาเสสาวธารเณ** ในความพิเศษและการกำหนด **ปทปูรเณ** และในปทปูรณะ.

ตุ ตุศัพท์ **สิยา** พึงมี **ตตฺถ** ในอรรถ หิ ศัพท์นั้น **เหตฺวชฺเช** ในอรรถเว้นอรรถเหตุ.

กุ กุศัพท์ **สิยา** พึงมี **ปาเป** ในความชั่ว **อีสตฺถกุจฺฉเน** ในอรรถน้อยและความน่าเกลียด.

๑๑๙๘. นุ สํสเย จ ปญฺเหถ นานาเนกตฺถวาชฺชเน
กึ ตุ ปุจฺฉาชิคุจฺฉาสุ กํ ตุ วาริมฺหิ มุทฺธนิ.

นุ นุศัพท์ สิยา พึงมี สํสเย ในความสงสัย ปญฺเห และในปัญหา.
นานา นานาศัพท์ สิยา พึงมี อเนกตฺถวชฺชเน ในอรรถมากและการเว้น.
กึ กึศัพท์ สิยา พึงมี ปุจฺฉาชิคุจฺฉาสุ ในการถามและความรังเกียจ.
กํ กํศัพท์ สิยา พึงมี วาริมฺหิ ในน้ำ มุทฺธนิ และในศีรษะ.

๑๑๙๙. อมา สหสมีเปถ เภเท อปฺปถเม ปุน
กิรานุสฺสวารุจีสุ อุหาปฺยตฺเถ วิกปฺปเน.

อมา อมาศัพท์ สิยา พึงมี สหสมีเป ในอรรถพร้อมกันและที่ใกล้.
ปุน ปุนศัพท์ สิยา พึงมี เภเท ในความต่างกัน อปฺปถเม และในความไม่ใช่ที่หนึ่ง.
กิร กิรศัพท์ สิยา พึงมี อนุสฺสวารุจีสุ ในการได้ยินมาและความไม่ชอบ.
อุห อุหศัพท์ สิยา พึงมี อปฺยตฺเถ ในอรรถ อปิ ศัพท์ วิกปฺปเน และในความดำริ (หรือว่า).

๑๒๐๐. ปตีจิจริเม ปจฺฉา สามิ ตฺวทฺเธ ชิคุจฺฉเน
ปกาเส สมฺภเว ปาตุ อญฺโญญฺเญ ตุ รโห มิโถ.

ปจฺฉา ปจฺฉาศัพท์ สิยา พึงมี ปตีจิจริเม ในทิศตะวันออกและภายหลัง.
สามิ สามิศัพท์ สิยา พึงมี อทฺเธ ในครึ่งส่วน ชิคุจฺเฉ และในความรังเกียจ.
ปาตุ ปาตุศัพท์ สิยา พึงมี ปกาเส ในความปรากฏ สมฺภเว และในความมีอยู่.
มิโถ มิโถศัพท์ สิยา พึงมี อญฺโญญฺเญ ในอรรถซึ่งกันและกัน รโห และในที่ลับ.

๑๒๐๑. หา เขทโสกทุกฺเขสุ เขเท ตฺวหห วิมฺหเย
ภีสาปเน ธิ นินฺทายํ ปิธาเน ติริยํ ติโร.

หา หาศัพท์ สิยา พึงมี เขทโสกทุกฺเขสุ ในความลำบาก ความโศกและความทุกข์.
อาหห อาหหศัพท์ สิยา พึงมี เขเท ในความบำบาก วิมฺหเย และในความอัศจรรย์.
ธิ (ธี) ธิศัพท์ สิยา พึงมี ภีสาปเน ในการหลอกลวง นินฺทายํ และในการนินทา.
ติโร ติโรศัพท์ สิยา พึงมี ปิธาเน ในการปิด ติริยํ และในการขวาง.

๑๒๐๒. ตุน ตฺวาน ตเว ตฺวา ตุํ ธา โส ถา กฺขตฺตุเมว จ
โต ถ ตฺร หิญฺจนํ หึ หํ ธิ ห หิ ธ ธุนา รหิ.
๑๒๐๓. หานิ โว หาจนํ หา ชฺช ถํ ตตฺตํ ชฺฌ ชฺชุอาหโย
สมาโส จานุยยีภาโว ยาเหโส จานุยยํ ภเว.

ตุน ตฺวาน ตเว ตฺวา ตุํ ธา โส ถา กฺขตฺตุํ โต ถ ตฺร หิญฺจนํ หึ หํ ธิ ห หิ ธ ธุนา รหิ ทานิ โว หาจนํ หา ชฺช ถํ ตตฺตํ ชฺฌ ชฺชุอาทโย ปัจจัยทั้งหลายมี ตุน...ชฺชุ ปัจจัยเป็นต้น **อพฺยยีภาโว สมาโส** อัพยยีภาวสมาส **ยาเทโส** และการอาเทศตุนปัจจัยเป็นต้นเป็นย **อพฺยยํ** มีชื่อว่าอัพยยะ **ภเว** พึงมี.

อพฺยยวคฺโค อัพยยวรรค **อิติ** จบแล้ว.

สามญฺญกณฺโฑ สามัญญกัณฑ์ **ตติโย** ที่ ๓ **นิฏฺฐิโต** จบแล้ว.

นิคมนคาถา

๑. **สคฺคกณฺโฑ จ ภูกณฺโฑ ตถา สามญฺญกณฺฑิติ**
กณฺฑตฺตยานฺวิตา เอสา อภิธานปฺปทีปิกา.

เอสา อภิธานปฺปทีปิกา คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานี้ **กณฺฑตฺตยานฺวิตา** อันประกอบด้วยหมวดสามแห่งกัณฑ์ **อิติ** คือ :- **สคฺคกณฺโฑ** สัคคกัณฑ์ **ภูกณฺโฑ** ภูกัณฑ์ **สามญฺญกณฺโฑ** และสามัญญกัณฑ์.

๒. **ติทิเว มหิยํ ภุชคาวสเถ**
สกลตฺถสมวฺหยทีปนิยํ
อิห โย กุสโล มติมา ส นโร
ปฏุ โหติ มหามุนิโน วจเน.

อยํ คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานี้ **สกลตฺถสมวฺหยทีปนี** แสดงซึ่งนามบัญญัติของเนื้อความทั้งสิ้น **ติทิเว** ในสวรรค์ **มหิยํ** บนแผ่นดิน **ภุชคาวสเถ** และในโลกบาดาล.

โย นโร บุคคลใด **กุสโล** เป็นผู้ฉลาด **มติมา** มีความรู้ความเข้าใจ **อิห** ในคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกานี้, **โส นโร** บุคคลนั้น **ปฏุ** เป็นผู้ฉลาด(รู้)ตามความเป็นจริง **วจเน** ในพระดำรัส **มหามุนิโน** ของพระมหามุนี(พระพุทธเจ้า) **โหติ** ย่อมเป็น.

๓. **ปรกฺกมภุโช นาม ภูปาโล คุณภูสโม**
ลงฺกายมาสิ เตชสฺสี ชยี เกสริวิกฺกโม.

ภูปาโล พระราชา **ปรกฺกโม นาม** ทรงพระนามว่ามหาปรักกมพาหุ **คุณภูสโม** ผู้ทรงประดับด้วยคุณมีทานะและวีระเป็นต้น **เตชสฺสี** ผู้ทรงมีเดชมาก **ชยี** ผู้ทรงมีปกติ

ชนะศัตรู **เกสริวิกฺกโม** ผู้ทรงแกล้วกล้าเพียงดังสีหราช **อาสิ** ทรงมีอยู่แล้ว **ลงฺกายํ** ในเกาะศรีลังกา.

๔. **วิภินฺนํ จิรํ ภิกฺขุสํฆํ นิกาย-**
ตฺตยสฺมิญฺจ กาเรสิ สมฺมา สมคฺเค
สเทหํว นิจฺจาทโร ทีฆกาลํ
มหคฺเฆหิ รกฺเขสิ โย ปจฺจเยหิ.

โย ราชา พระเจ้ามหาปรักกมพาหุพระองค์ใด **ภิกฺขุสํฆํ** ทรงอาราธนาหมู่ภิกษุ **วิภินฺนํ** ผู้แตกแยกกัน **จิรํ** ตลอดกาลนาน **นิกายตฺตยสฺมึ** ในหมวดสามแห่งนิกาย คือ มหาวิหาระ อภยคิริและเชตวนะ **กาเรสิ** ทรงให้กระทำแล้ว **สมคฺเค** ซึ่งความพร้อมเพรียงกัน **สมฺมา** ด้วยดี **นิจฺจาทโร** ทรงเป็นผู้มีความเคารพอย่างสม่ำเสมอ **รกฺเขสิ** ทรงรักษาแล้ว **ตํ นิกายตฺตยํ** ซึ่งหมวดสามแห่งนิกายนั้น **ปจฺจเยหิ** ด้วยปัจจัย ๔ **มหคฺเฆหิ** อันมีค่ามาก **ทีฆกาลํ** ตลอดกาลนาน **สเทหํ อิว** เพียงดังพระวรกายของพระองค์เอง.

๕. **เยน ลงฺกา วิหาเรปิ** **คามารามปุรีหิ จ**
กิตฺติยา วิย สมฺพาธี- **กตา เขตฺเตหิ วาปิหิ.**

ลงฺกา เกาะศรีลังกา **เยน รญฺญา** อันพระเจ้าปรักกมพาหุพระองค์ใด **สมฺพาธีกตา** ทรงกระทำให้แคบแล้ว **วิหาเรหิ** ด้วยวัดเป็นจำนวนมาก **คามารามปุรีหิ** ด้วยหมู่บ้าน อุทยานและเมือง **เขตฺเตหิ** ด้วยนาและสวน **วีปีหิ** ด้วยสระน้อยใหญ่ **สมฺพาธีกตา วิย** ราวกะว่าทรงกระทำให้แคบแล้ว **กตฺติยา** ด้วยพระเกียรติมีศรัทธาและวีริยะเป็นต้นของพระองค์.

๖. **ยสฺสาสาธารณํ ปตฺวา-** **นุคฺคหํ สพฺพกามทํ**
อหมฺปิ คนฺถการตฺตํ **ปตฺโต วิพุธโคจรํ.**

อหมฺปิ แม้ข้าพเจ้า(อาจารย์โมคคัลลานมหาเถระ) **ปตฺวา** ได้แล้ว **อนุคฺคหํ** ซึ่งความอนุเคราะห์ **สพฺพกามทํ** คือการถวายกัปปิยวัตถุที่น่าปรารถนาทั้งปวง **อสาธารณํ** อันไม่ทั่วไปกับบุคคลอื่น **ยสฺส** ของพระเจ้าปรักกมพาหุพระองค์ใด **ปตฺโต** ถึงแล้ว **คนฺถการตฺตํ** ซึ่งความเป็นแห่งพระคันถรจนาจารย์(อาจารย์ผู้รจนาคัมภีร์) **วิพุธโคจรํ** อันเป็นตำแหน่งของบัณฑิตผู้ทรงความรู้.

๗. **การิเต เตน ปาสาท-** **โคปุราทิวิภูสิเต**
สคฺคกณฺเหว ตตฺโตยา- **สยสฺมึ ปฏิพมฺพิเต.**
๘. **มหาเชตวนาขฺยมฺหิ** **วิหาเร สาธุสมฺมเต**
สโรคามสมูหมฺหิ **วสตา สนฺตวุตฺตินา.**
๙. **สทฺธมฺมฏฺฐิติกาเมน** **โมคฺคลฺลาเนน ธีมตา**
เถเรน รจิตา เอสา **อภิธานปฺปทีปิกา.**

เอสา อภิธานปฺปทีปิกา คัมภีร์ที่ชื่อว่าอภิธานัปปทีปิกานี้ **เถเรน** อันพระเถระ **โมคฺคลฺลาเนน** ผู้ชื่อว่าโมคคัลลานะ **วสตา** ผู้สังกัดอยู่ **สโรคามสมูหมฺหิ** ในสโรคามนิกาย **สาธุสมฺมเต** ที่ได้รับยกย่องว่าดี **สนฺตวุตฺตินา** ผู้มีวัตรสงบเสงี่ยม **สทฺธมฺมฏฺฐิติกาเมน** ผู้มีความปรารถนาต่อความดำรงมั่นแห่งพระพุทธศาสนา **ธีมตา** ผู้มีปัญญายิ่ง **รจิตา** รจนาแล้ว **วิหาเร** ที่วัด **มหาเชตวนาขฺยมฺหิ** ชื่อว่ามหาเชตวัน **ปาสาทโคปุราทิวิภูสิเต** อันประดับแล้วด้วยปราสาทและซุ้มประตูเป็นต้น **สคฺคกณฺเห อิว** (ที่งดงาม)เทียบเท่าครึ่งหนึ่งแห่งสวรรค์ **ตตฺโตยาสยสฺมึ ปฏิพิมฺพิเต** อันมีสระใหญ่ชื่อว่าปรักกมสมุททะของพระราชานั้น (ในเวลาเย็นเงาของปราสาทและซุ้มประตูเป็นต้นยื่นลงไปในสระใหญ่ชื่อว่าปรักกมสมุททะทุกวัน) **เตน** อันพระเจ้าปรักกมพาหุนั้น **การิเต** ทรงให้สร้างแล้ว.

อภิธานปฺปทีปิกา คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา **สมตฺตา** จบบริบูรณ์.

****

อภิธานักขราวลิ

❖❖❖❖❖❖❖❖

(อํ-อ)	คาถาที่
อํส	๒๖๔,๔๘๕,๑๑๐๒
อํสุ	๖๔,๑๑๒๑
อํสุก	๒๙๐
อํสุมาลี	๖๓
อ	๑๑๔๗
อกต	๗
อกลฺล	๓๒๓
อกิญฺจน	๗๓๙
อกิลาสุ	๕๑๖
อกุสล	๘๔,๗๓๔
อกฺก	๖๓,๕๘๑,๑๑๐๒
อกฺโกสน	๗๕๙
อกฺข	๑๔๙,๓๗๕,๔๗๙, ๕๓๒,๕๖๙,๘๙๓
อกฺขก	๒๗๘
อกฺขต	๔๖๓,๑๑๓๓
อกฺขตา	๔๘
อกฺขทสฺส	๓๔๑
อกฺขเทวี	๕๓๑
อกฺขธุตฺต	๕๓๑
อกฺขร	๗,๓๔๘,๑๐๖๓
อกฺขราวยว	๘๗๘
อกฺขิ	๑๔๙,๓๒๑
อกฺขิค	๒๕๙
อกฺขิโกฏิ	๒๖๑
อกฺขิมชฺฌ	๙๐๔
อกฺโขภินี(ณี)	๓๘๔,๔๗๕
อขาต	๖๘๐

(อ)	คาถาที่
อขิล	๗๐๒
อค	๕๓๙,๑๑๑๗
อคท	๓๓๐
อครุ	๓๐๒
อคฬุ	๓๐๒
อคาธ	๖๖๙
อคาร	๒๐๕
อคฺค	๕๔๒,๕๙๓,๖๙๖, ๗๑๕,๘๔๓
อคฺคช	๒๕๔
อคฺคญฺญ	๖๙๕
อคฺคโต	๙๕๑,๑๑๔๘
อคฺคลคุฒมฺภ	๒๑๗
อคฺคิ	๓๓,๘๘๔,๑๐๔๑
อคฺคิชาลา	๕๘๙
อคฺคิมนฺต	๕๗๔
อคฺคิสญฺญิต	๕๘๐,๕๗๙
อคฺคิสาลา	๒๑๔
อคฺฆ	๔๒๔,๑๐๔๘
อคฺฆิย	๔๒๔
อฆ	๔๖,๘๔,๘๙,๙๔๑
องฺก	๕๕,๒๗๖,๑๐๔๓, ๑๐๖๑,๑๐๘๙
องฺกิตา	๒๖๓
องฺกุร	๕๔๓,๙๐๗
องฺกุส	๓๖๗
องฺโกล	๕๕๗
องฺกุย	๑๔๓

(อ)	คาถาที่
องฺค	๑๘๕,๒๗๘,๓๗๕, ๖๖๘,๙๕๖,๑๑๓๙
องฺคชาต	๒๗๒,๙๑๐
องฺคณ(น)	๒๑๘,๘๕๙
องฺคณา	๒๓๐
องฺคท	๒๘๗
องฺคนา	๒๓๐
องฺครกฺขคณ	๓๔๒
องฺควิกฺเขป	๑๐๑
องฺคหาร	๑๐๑
องฺคา	๑๘๔
องฺคาร	๓๖
องฺคีรส	๑,๑๐๙
องฺคุฏฺฐ	๒๖๖
องฺคุล	๑๙๕
องฺคุลิมุทฺทา	๒๘๗
องฺคุลี	๒๖๖,๔๗๘
องฺคุลียก	๒๘๖
องฺคุลฺยาภรณ	๒๘๖
อจล	๖๐๕
อจิรปฺปภา	๔๘
อจิรวตี	๖๘๒
อเจลก	๔๔๐
อจฺจนา	๔๒๕
อจฺจนฺตโกธน	๗๓๒
อจฺจย	๔๐๔,๑๑๑๗
อจฺจิ	๓๔,๑๑๐๒
อจฺจิต	๗๕๐

(อ)	คาถาที่
อจฺจิมนฺตุ	๓๓
อจฺจุต	๘
อจฺฉ	๖๑๒,๖๗๐,๑๐๒๕
อจฺฉร	๑๐๗
อจฺฉรา	๒๔,๖๖
อจฺฉริย	๗๓๖,๑๐๒๓
อจฺฉาทน	๒๙๐,๑๑๐๔
อจฺฉิ	๑๔๙
อช	๕๐๒
อชคร	๖๕๑
อชญฺญ	๔๐๑
อชปาลก	๓๐๓,๑๑๒๐
อชา	๕๐๒
อชาติ	๕๙๒
อชิน	๔๔๒
อชินปตฺตา	๖๔๖
อชินโยนิ	๖๑๗
อชิมฺห	๗๐๘
อชิร	๒๑๘
อชี	๕๐๒
อชฺช	๑๑๕๕
อชฺชุก	๕๗๙
อชฺชุน	๕๖๒
อชฺฌกฺข	๓๔๓,๑๐๖๖
อชฺฌตฺต	๑๐๔๐
อชฺฌาจาร	๔๓๐
อชฺฌาปย	๔๑๑
อชฺฌาโรห	๖๗๓
อชฺฌาสย	๗๖๖,๙๑๑
อชฺเฌสนา	๔๒๗,๑๐๐๕
อชฺโฌหฏ	๗๕๗

(อ)	คาถาที่
อญาณ	๑๖๘
อญฺชน	๓๐,๓๐๖
อญฺชลิ	๒๖๘
อญฺชส	๑๙๐,๑๙๓,๙๔๐
อญฺญ	๗๑๒,๗๑๗
อญฺญตฺถ	๔๒๔
อญฺญตร	๗๑๗
อญฺญตฺร	๑๙๙
อญฺญถาภาว	๗๗๖
อญฺญทตฺถุ	๑๑๔๐
อญฺญมญฺญ	๓๙๗
อญฺญโรปน	๑๐๐๑
อญฺญา	๔๓๖
อญฺโญญฺญ	๑๒๐๐
อฏฺฏ	๒๐๔,๔๗๕,๑๑๒๖
อฏฺฏหาส	๑๗๕
อฏฺฏาลก	๒๐๔
อฏฺฏิต	๑๑๒๖
อฏนิ(นี)	๓๐๙
อฏวิ(วี)	๕๓๖
อฏฺฐ(-ปริกฺขาร)	๔๓๙
อฏฺฐ(-ปริสา)	๔๑๕
อฏฺฐ(-มหานรก)	๖๕๗
อฏฺฐก	๑๐๙,๔๗๙
อฏฺฐงฺคิก(-สร)	๑๒๙
อฏฺฐปท	๕๓๒
อฏฺฐงฺค	๗๘๐
อฏฺฐงฺคิสร	๑๒๙
อฏฺฐธา	๖๕๗
อฏฺฐาปท	๕๓๒
อฏฺฐวีส	๑๙๗

(อ)	คาถาที่
อฏฺฐานริยโวหาร	๑๒๒
อฏฺฐารส	๔๗๓
อฏฺฐิ	๒๗๘,๘๑๗,๙๕๑
อฑฺฒ	๕๓,๗๒๕,๑๐๓๙
อฑฺฒเตยฺย	๔๗๘
อฑฺฒติย	๔๗๗
อฑฺฒโยค	๒๐๙
อฑฺฒรตฺต	๗๐
อฑฺฒรตฺติ	๗๑
อฑฺฒุฑฺฒ	๔๗๗
อณฺฑ	๒๗๓,๖๒๗,๑๐๙๒
อณฺฑช	๖๒๔,๗๔๑, ๑๐๗๙,๑๐๙๒
อณฺฑุปก	๔๕๘
อณุ	๑๙๔,๗๐๕
อณฺณ	๖๖๑
อณฺณว	๖๕๙,๘๖๕
อตลมฺผสฺส	๖๖๙
อตสี	๔๕๒
อติ	๑๑๓๘,๑๑๘๒
อติกฺกม	๗๗๖,๑๑๑๗
อติขิณ	๑๐๖๗
อติจารินี(-ณี)	๒๓๘
อติตณฺห	๗๒๙
อติถิ	๔๒๔
อตินฺทฺริย	๗๑๖
อติปสตฺถ	๑๐๒๒
อติปาต	๗๗๖
อติมตฺต	๔๑
อติมุตฺต	๕๗๗
อติมุตฺตก	๕๕๕

(อ)	คาถาที่
อติยุว	๙๒๙
อติริตฺต	๗๑๒
อติวุฑฺฒ	๑๐๒๒
อติวิสา	๕๘๖
อติสนฺต	๙๔๒
อติสย	๔๑,๗๖๑,๗๗๑, ๑๐๙๖,๑๑๑๒,๑๑๓๘
อติสูรตา	๓๙๘
อตีว	๑๑๓๘
อตฺต	๙๒,๗๔๔,๘๖๑
อตฺตนิย	๗๓๖
อตฺตภาว	๑๕๑
อตฺตมนตา	๘๗
อตฺถ	๔๘๕,๖๐๖ ๗๘๕,๑๑๖๑
อตฺถงฺคม	๑๐๑๕
อตฺถกาม	๘๙๖
อตฺถชาต	๑๗๙
อตฺถํ	๑๑๕๔
อตฺถนา	๗๕๙
อตฺถรณ	๓๑๒,๓๑๕
อตฺถสตฺถ	๑๑๓
อตฺถาปคม	๗๖๔
อตฺถิ	๑๑๕๔
อตฺถี	๗๔๐
อตฺถุ	๑๑๕๑
อตฺร	๑๐๘๙,๑๑๖๑
อตฺรช	๒๔๐,๑๐๕๒
อตฺราห	๑๑๕๕
อถ	๑๑๙๐
อโถ	๑๑๙๐
อท	๑๑๓๘
อทสฺสน	๗๗๐
อทาส	๕๑๖
อทิติ	๘๓
อทุกฺขมสุข	๑๕๙
อทฺท	๗๕๓
อทฺทก	๔๕๙
อทฺทา	๕๘
อทฺทิ	๖๐๕
อทฺธ	๕๓,๕๔,๑๙๐,๙๙๕
อทฺธคุ(คู)	๓๔๗
อทฺธา	๖๖,๙๙๕,๑๑๔๐
อทฺธาน	๑๙๓,๑๑๐๐
อทฺธิ	๒๐๒
อธม	๗๐๐,๑๐๗๐
อธมณฺณ	๔๗๐
อธมนฺต	๓๘๒
อธร	๒๖๒,๙๓๐
อธิ	๑๑๗๗
อธิก	๑๖๓,๗๑๒
อธิกต	๓๔๓,๔๙๖
อธิกรณ	๘๖๘
อธิกรณี	๕๒๗
อธิโกฏฺฏน	๕๒๑
อธิคต	๔๓๕
อธิจฺจกา	๖๑๐
อธิฏฺฐาน	๑๐๓๒
อธิป	๓๒,๗๒๕
อธิปติ	๗๒๕
อธิปฺปาย	๗๖๖
อธิภู	๗๒๕
อธิมตฺตตา	๑๕๘
อธิมุตฺติ	๗๖๖
อธิโมกฺข	๑๕๙
อธิโรหิณี	๒๑๖
อธิวจน	๑๑๔
อธิวาส	๙๕๙
อธีน	๗๒๘
อธีร	๗๓๑
อธุนา	๑๑๔๐
อโธ	๒๖๒,๒๖๔,๒๗๖, ๙๓๐,๑๐๙๐,๑๑๕๖
อโธคม	๓๘
อโธภุวน	๖๔๙
อน	๓๗๓
อนจฺฉ	๖๖๙
อนาถปิณฺฑิก	๔๓๗
อนธิวร	๒
อนนฺต	๗,๖๕๑
อนภิรทฺธิ	๑๖๔
อนย	๙๘๐
อนริย	๔๓๕
อนริยโวหาร	๑๒๒
อนล	๓๓
อนวรต	๔๑
อนาทร	๑๗๒
อนามย	๓๓๑
อนามิกา	๒๖๖
อนารต	๔๑
อนาลย	๖
อนาสว	๗
อนิทสฺสน	๗

(อ)	คาถาที่
อนิพฺพิทฺธา	๒๐๒
อนิมิส	๑๒,๑๐๔๔
อนิร	๓๗
อนิลทฺธุตา	๖๐๐
อนิรปถ	๔๕
อนิสมฺม	๗๓๘
อนิสมฺมการี	๗๒๙
อนีก	๓๘๑
อนีกฏฺฐ	๓๔๒
อนีติก	๗
อนุ	๑๑๗๔
อนุกมฺปา	๑๖๐
อนุกฺกม	๔๒๙
อนุจร	๓๘๐
อนุจฺฉวิก	๗๑๕
อนุช	๒๕๔
อนุชีวี	๓๔๒
อนุช	๒๕๔
อนุตฺตร	๖๙๔,๙๕๓
อนุตาป	๑๖๙
อนุํทฺทยา	๑๖๐
อนุทิสา	๒๙
อนุปุพฺพี	๕๒๙
อนุพนฺธ	๙๘๑
อนุโยค	๑๑๕
อนุราธา	๕๙
อนุโรธ	๓๔๕
อนุลาป	๑๒๓
อนุวตฺตน	๓๔๕
อนุวาท	๑๒๐
อนุสย	๘๕๓

(อ)	คาถาที่
อนุสฺสติ	๑๕๘
อนุสาสน	๓๕๔
อนุสิฏฺฐิ	๓๕๔
อนูนก	๗๐๒
อนูป	๑๘๗
อโนตตฺต	๖๗๙
อนฺต	๓๗๓,๔๐๔,
	๗๑๔,๗๙๑
อนฺตก	๔๒
อนฺตคฺคต	๗๔๒
อนฺตร	๒๖๖,๒๙๒,
	๗๗๑,๘๐๒
อนฺตรธาน	๕๑
อนฺตรวาสก	๒๙๒
อนฺตรา	๑๑๕๐
อนฺตราย	๗๖๕
อนฺตรีป	๖๖๔
อนฺตรีย	๒๙๒
อนฺตเรน	๑๑๓๗,๑๑๖๗,
	๑๑๕๐
อนฺตลิกฺข	๔๕
อนฺตวณฺณ	๕๐๓
อนฺติก	๗๐๖
อนฺติม	๗๑๔
อนฺเตปุร	๒๑๕
อนฺเตวาสี	๔๐๘
อนฺเตปุโรจิต	๕๓๘
อนฺโต	๑๑๕๐
อนฺโตคธ	๗๔๒
อนฺโตชาต	๕๑๕
อนฺทุก	๓๖๔

(อ)	คาถาที่
อนฺธ	๓๒๑
อนฺธการ	๗๐
อนฺธตม	๗๒
อนฺน	๔๒๒,๔๖๕,๑๑๐๓
อนฺวย	๓๓๒
อเนฺวสนา	๔๒๘
อเนฺวสิต	๗๕๓
อป	๑๑๘๔
อปกฺกม	๔๐๒
อปจย	๗๖๓,๑๐๘๒
อปจฺจ	๑๔๐
อปจายิต	๗๕๐
อปจิต	๗๕๐
อปจิติ	๔๒๕,๑๑๑๘
อปจฺจกฺข	๗๑๖
อปณฺณก	๖๙๘
อปถ	๑๙๓
อปทาน	๙๔๔
อปเทส	๘๖๐
อปธารณ	๕๐
อปมาร	๓๒๕
อปรโคยาน	๑๘๓
อปรณฺณ	๔๕๐
อปรเสล	๖๐๖
อปราชิต	๕๘๔
อปราธ	๓๕๕
อปโลกิต	๗
อปวคฺค	๘,๙๑๐
อปวชฺชน	๔๒๐
อปวาท	๑๒๑
อปสพฺย	๗๑๙

(อ)	คาถาที่
อปสุมาร	๓๒๕
อปฺปจฺจกฺข	๗๑๖
อปางฺค	๒๖๑,๑๑๑๖
อปาจี	๒๙
อปาน	๓๙
อปามคฺค	๕๘๓
อปาร	๙,๖๖๕
อปี	๑๑๘๓
อปิธาน	๕๑
อปุญฺญ	๘๔
อปูป	๔๖๓
อปฺป	๗๐๔
อปฺปนา	๑๕๕
อปฺปมาริส	๕๙๔
อปฺปิยวาที	๗๓๕
อปฺเปว	๑๑๕๘
อปฺเปวนาม	๑๑๕๘
อปฺโผฏฺฐา	๕๗๕
อผลา	๕๔๑
อพทฺธ	๑๒๖
อพทฺธมุข	๗๓๕
อพพ	๔๗๕
อพลา	๒๓๐
อพาธ	๗๑๗
อพฺพุท	๔๗๕
อพฺภ	๔๕,๔๘,๖๐๕,๑๑๑๓
อพฺภก	๔๙๒
อพฺภกฺขาน	๑๑๖
อพฺภนฺตร	๑๙๗,๗๗๑
อพฺภุต	๑๐๒,๕๓๒
	๗๓๖,๑๐๒๓

(อ)	คาถาที่
อพฺยาพชฺฌ	๘
อพฺยาเสก	๖๙๗
อภทฺธสตฺตุ	๔๖๓
อภยา	๕๖๙
อภาว	๑๑๐๓
อภาสน	๔๒๙
อภิ	๑๑๗๖
อภิกฺกนฺต	๘๓๖
อภิกฺขณํ	๑๑๓๗
อภิขฺยา	๑๐๕๒
อภิชน	๓๓๒,๘๕๕
อภิชาต	๑๐๗๔
อภิชฺฌา	๑๖๓
อภิญฺญ	๗๒๐
อภิญฺญาน(ณ)	๕๕
อภิญฺญาต	๗๒๔
อภิณฺหํ	๑๑๓๗
อภิโต	๑๑๙๕
อภิโทส	๖๘
อภิธาน	๑๑๔
อภินย	๑๐๑
อภินว	๗๑๓
อภิมาน	๑๗๑,๘๖๐
อภิลาว	๗๗๐
อภิลาส	๑๖๓
อภิวากฺย	๑๒๒
อภิวาทน	๔๒๖
อภิสงฺค	๗๕๙
อภิสนฺธิ	๗๖๖
อภิสาริกา	๒๓๒
อภิหิต	๗๕๕

(อ)	คาถาที่
อภฺยาส	๗๐๕
อมจฺจ	๓๔๐,๓๕๐
อมต	๗,๒๕,๕๖๙,๙๗๖
อมตป	๑๑
อมตฺต	๔๕๗
อมตา	๕๖๙
อมร	๑๑
อมราวตี	๒๑
อมล	๔๙๒
อมลกี	๕๖๙
อมา	๑๑๓๖,๑๑๙๙
อมาวสี	๗๓
อมาวาสี	๗๓
อมิตฺต	๓๔๔
อมิลาต	๕๗๘
อมุ	๑๐๘๙
อมุตฺต	๓๘๖
อมุตฺร	๑๑๔๘
อโมห	๑๕๓
อมฺพ	๕๔๖,๕๕๗
อมฺพฏฺฐา	๕๘๒
อมฺพณ	๔๘๔,๖๖๘,๑๐๓๒
อมฺพร	๔๕,๒๙๐,๑๐๖๑
อมฺพา	๒๔๔
อมฺพาฏก	๕๕๔
อมฺพิล	๑๔๘
อมฺพุ	๖๖๑
อมฺพุช	๖๗๑
อมฺพุชากร	๖๗๘
อมฺพุชินี	๖๘๙
อมฺพุท	๔๗

(อ)	คาถาที่	(อ)	คาถาที่	(อ)	คาถาที่
อมฺพุธร	๔๗	อรูป	๖	อวยว	๒๗๘
อมฺโภ	๑๑๓๙	อเร	๑๑๓๙	อวลมฺพน	๕๒๕
อมฺมา	๒๔๔	อลํ	๑๑๔๗,๑๑๙๐	อวลิ	๕๓๙
อย	๔๕๓	อลกมนฺทา	๓๒	อวเลป	๑๐๗๙
อยน	๑๙๑,๑๑๐๑	อลกา	๓๒	อวส	๗๔๓
อยนทฺวย	๘๑	อลกฺขี	๘๒	อวสร	๗๗๐
อโยคุค	๔๕๕	อลกทฺท	๖๕๓	อวสิต	๙๖๔
อโยฆน	๕๒๖	อลงฺการ	๒๘๓	อวสิสฺสน	๑๕๗
อยฺย	๓๓๓,๗๒๕	อลงฺการเภท	๒๘๙	อวสุสํ	๑๑๕๐
อยฺยก	๒๔๗	อลตฺตก	๓๐๕	อวาปุรณ	๒๒๒
อยฺยิกา	๒๔๕	อลมฺพุสา	๒๔	อวิ	๕๐๑
อร	๔๐	อลส	๕๑๖	อวิกฺเขป	๑๕๕
อรญฺญ	๕๓๖	อลฺล	๗๕๓	อวิคฺคห	๔๒
อรญฺญานี	๕๓๖	อลาต	๓๖	อวิชฺชา	๑๖๘
อรญฺชร	๔๕๖	อลาพุ	๕๙๖	อวิญฺญู	๗๒๑
อรณิ	๔๑๙	อฬิ (อลิ)	๖๓๖	อวิตถ	๑๒๗
อรตี	๔๓	อลิก	๑๒๗,๑๐๗๐	อวิทูร	๗๐๖
อรวินฺท	๖๘๔	อว	๑๑๗๓	อวิรต	๔๑
อรหตฺต	๔๓๖	อวกณิต	๗๕๖	อวิรทฺธ	๖๙๘
อรหทฺธช	๒๙๖	อวกต	๗๕๖	อวิล	๖๖๙
อรหา	๑๐	อวชฺช	๖๙๙	อวิลมฺพิต	๔๐
อรหิต	๗๕๐	อวญฺญา	๑๗๒	อวิสารี	๑๒๙
อราติ	๓๔๔	อวญฺญาต	๗๕๖	อวีจิ	๖๕๗
อริ	๓๔๔	อวณฺณวาท	๑๒๐	อวฺหย	๑๑๔
อริฏฺฐ	๕๕๕,๕๗๐, ๖๓๘,๘๒๒	อวตฺถ	๗๓๔	อวฺหา	๑๑๔
		อวตาร	๙๘๒	อสกึ	๑๑๓๗
อริตฺต	๖๖๗	อวทารณ	๔๔๗	อสงฺขต	๗
อริย	๔๓๕,๖๕๖,๑๐๐๒	อวนฺติ	๑๘๔	อสงฺขตธาตุ	๙
อริส	๓๒๗	อวนี	๑๘๑	อสงฺเขยฺย	๔๗๖
อรุ	๓๒๔	อวมาน	๑๗๒	อสจฺจ	๑๒๗
อรุณ	๖๕,๙๗,๙๘๑	อวมานิต	๗๕๖	อสทฺธมฺม	๓๑๗

(อ)	คาถาที่
อสน	๓๘๙,๔๖๕, ๕๖๓,๑๐๐๔
อสนิ	๒๔,๘๗๑
อสพฺพวิสยฏฺฐาน	๒๑๕
อสมฺภาวิตสมฺปตฺต	๗๔๐
อสาร	๖๙๘
อสิ	๓๙๑
อสิต	๙๖,๔๔๘, ๗๕๗,๑๐๐๕
อสิปุตฺตี	๓๙๒
อสิเลส	๕๘
อสุ	๔๐๗
อสุจิ	๒๗๔,๑๐๒๔
อสุร	๑๔
อเสกฺข	๑๐
อเสจน	๖๙๗
อเสส	๗๐๒
อโสก	๕๗๓
อสฺม	๖๐๕
อสฺมปุปฺผ	๕๙๑
อสฺส	๓๖๘,๓๙๔,๑๑๐๒
อสฺสกณฺณ	๒๖,๕๖๒
อสฺสตฺถ	๕๕๑,๑๐๓๘
อสฺสตร	๓๖๙,๖๕๒
อสฺสม	๒๑๒,๔๐๙,๙๒๘
อสฺสมารก	๕๗๗
อสฺสเมธ	๔๑๓
อสฺสยุช	๕๘,๗๖
อสฺสว	๓๒๔,๗๓๐,๑๐๓๖
อสฺสา	๓๗๑
อสฺสาภิตาฬินี	๓๗๐

(อ-อา)	คาถาที่
อสฺสาส	๓๙
อสฺสาสงฺกานุสารี	๓๘
อสฺสุ	๒๖๐,๑๑๕๐
อห	๖๗
อหํการ	๑๗๑,๓๙๗
อหต	๒๙๓
อหมหมิกา	๓๙๗
อหห	๔๗๕,๑๒๐๑
อหิ	๖๕๓
อหิต	๓๔๔
อหิคุณฺฑิก	๖๕๖
อโห	๑๑๓๘,๑๑๔๙
อโหรตฺต	๗๔
อฬกฺก	๕๑๙,๕๘๑
อฬาร	๗๐๙

(อา)	
อา	๑๑๘๐
อากงฺขา	๑๖๓
อากปฺป	๒๘๒
อากมฺปิต	๗๔๔
อาการ	๗๖๔,๙๘๒
อากาส	๔๖
อากาสคงฺคา	๒๗
อากิณฺณ	๗๒๐
อากุณฺฑ	๖๒๒
อาขุ	๖๑๘
อาขฺยา	๑๑๔
อาขฺยาต	๗๕๕
อาขฺยายิกา	๑๑๓
อาคนฺตุ	๔๒๔

(อา)	คาถาที่
อาคม	๙๕๒
อาคาริก	๔๔๖
อาคุ	๘๔,๓๕๕,๑๐๖๔
อาฆาต	๑๖๔
อาฆาตน	๕๒๑
อาจริย	๔๑๐,๔๑๑
อาจาม	๔๖๖
อาจิต	๗๐๑
อาชานีย	๓๖๙
อาชิ	๓๙๙
อาชีว	๔๔๕
อาฎ	๖๓๗
อาณา	๓๕๔
อาณิ	๓๗๔
อาตงฺก	๓๒๓,๑๐๔๕
อาตต	๑๓๙,๑๔๐
อาตตวิตต	๑๓๙,๑๔๑
อาตตายี	๗๓๖
อาตป	๓๗
อาตปตฺต	๓๕๗
อาตปฺป	๑๕๖
อาตาป	๑๑๓๕
อาตุร	๓๒๒
อาโตชฺช	๑๔๒
อาทาส	๓๑๖
อาทิ	๗๑๕,๙๗๙
อาทิจฺจ	๖๒
อาทิจฺจปถ	๔๕
อาทิจฺจพนฺธุ	๕
อาทิพฺรหฺมจริย	๔๓๑
อาทีนว	๗๖๖

(อา) คาถาที่

อาโทภาสน ๑๒๓
อาธาร ๑๐๑๑
อาธูต ๗๔๔
อาน ๓๙
อานน ๒๖๐
อานนฺท ๘๗,๔๓๖,๖๗๓
อานนฺทน ๗๖๐
อานย ๕๒๑
อานิสํส ๗๖๗
อานีต ๗๔๙
อาป ๖๖๑
อาปคา ๖๘๑
อาปณ ๒๑๓
อาปณิก ๔๖๙
อาปทปฺปตฺต ๗๔๓
อาปทา ๓๘๕
อาปนฺน ๗๔๓
อาปนฺนสตฺต ๒๓๙
อาปาน ๕๓๔
อาปุจฺฉน ๗๖๐
อาพาธ ๓๒๓
อาภต ๗๔๙
อาภรณ ๒๘๓
อาภา ๖๔
อาภาสน ๑๒๓
อาภิสมาจาริก ๔๓๑
อาภุชี ๕๖๕
อาโภค ๑๐๘๓
อาม ๑๑๔๔
อามคนฺธิ ๑๔๖
อามณฺฑ ๕๖๖

(อา) คาถาที่

อามย ๓๒๓
อามยนฺตร ๓๒๙
อามลกี ๕๖๙
อามิส ๒๘๐,๑๑๐๔
อามุกฺก ๓๗๘
อาเมฑิต ๑๐๖
อาโมท ๘๗,๑๔๕,๑๑๐๘
อาย ๓๕๖
อายต ๗๐๗
อายตน ๒๐๗,๘๐๑
อายติ ๘๖,๘๗๕
อายตฺต ๗๒๘
อายาม ๒๙๕
อายุ ๑๕๕
อายุธ ๓๘๕
อาโยธน ๓๙๙
อารกา ๑๑๕๗
อารกูฏ ๔๙๒
อารติ ๑๖๐
อารนาล(-ฬ) ๔๖๐
อารมฺภ ๘๕๒
อารมฺมณ ๙๔,๑๑๓๒
อารว ๑๒๘
อารา ๕๒๘,๑๑๕๗
อาราธน ๘๘๗
อาราม ๕๓๗
อาราว ๑๒๘
อาโรคฺย ๓๓๑
อาโรห ๒๙๕,๑๑๐๙
อาโรหณ ๒๑๖
อาลก(อาฬก) ๓๖๔

(อา) คาถาที่

อาลมฺพ ๙๔
อาลมฺพน ๙๔
อาลมฺพร ๑๔๔,๘๕๔
อาลย ๑๖๓,๒๐๕,๑๐๙๗
อาลาน ๓๖๔
อาลาป ๑๒๓
อาฬิ(อาลิ) ๑๘๙,๖๒๑
อาลี ๒๓๘
อาลิงฺค ๑๔๓
อาลิงฺคน ๗๗๔
อาลินฺท(อลินฺท) ๒๑๘
อาโลก ๓๗,๑๐๔๓
อาโลกน ๗๗๕
อาโลกสนฺธิ ๒๑๗
อาโลป ๔๖๖
อาวฏฺฏ ๖๖๐
อาวสถ ๒๐๖
อาวาฏ ๖๕๐
อาวาส ๒๐๖
อาวิ ๑๑๔๙,๑๑๕๗
อาวิต ๗๕๔
อาวิทฺธ ๗๔๔
อาวิล ๖๖๙
อาวุต ๗๕๕
อาวุธ ๓๘๕,๓๘๖
อาวุโส ๑๑๓๙
อาเวสน ๒๑๒,๙๐๖
อาเวสิก ๔๒๔
อาเวฬา ๓๐๘
อาสชฺช ๗๔๕
อาสตฺต ๗๒๖

(อา–อิ) คาถาที่

อาสน ๓๑๑,๓๖๓, ๗๖๕,๑๐๙๙
อาสนสาลา ๒๐๑,
อาสนุที ๓๑๑
อาสนุน ๗๐๕
อาสภ ๖๙๖
อาสย ๗๖๖,๙๓๗
อาสว ๕๓๓,๙๖๙
อาสา ๑๖๒
อาสาฎิกา ๖๔๕
อาสาร ๕๐
อาสาฬฺห ๕๙,๗๕
อาสาฬฺหา ๕๙
อาสี ๖๕๕,๘๗๒
อาสีวิส ๖๕๓
อาสุ ๔๐
อาหจฺจปาท ๓๑๐
อาหฏ ๗๔๙
อาหต ๔๘๖
อาหว ๓๙๙
อาหวนีย ๔๑๙
อาหาร ๔๖๕,๘๕๖
อาหาว ๖๘๐
อาฬก ๓๖๔
อาฬวี ๑๙๙
อาฬาหน ๔๐๕
อาฬาริก ๔๖๔
อาฬฺหก ๔๘๔
อาฬิ(ลิ) ๑๐๘๓

(อิ)

อิกฺก ๖๑๒

(อิ) คาถาที่

อิกฺขณิกา ๒๓๖
อิกฺขน(ณ) ๗๗๕
อิงฺค ๗๖๔
อิงฺคิต ๗๖๔
อิงฺคุที ๕๖๕
อิงฺฆ ๑๑๕๗
อิจฺฉา ๑๖๓
อิฏฺฐ ๔๖๙,๖๙๗
อิฏฺฐกา ๒๒๐
อิฏฺฐกนฺธ ๑๔๖
อิณ ๔๗๑
อิณายิก ๔๗๐
อิตร ๗๑๗,๑๐๖๙
อิติ ๑๑๕๘,๑๑๘๘
อิติหาส ๑๑๑
อิตฺตร ๖๙๙
อิตฺถํ ๑๑๕๘
อิตฺถาคาร ๒๑๕
อิตฺถิปุริสเหตุก ๑๐๔
อิตฺถี ๒๓๐
อิทฺธิตฺวิช ๔๑๔
อิทานิ ๑๑๓๖,๑๑๔๐
อิธ ๓๖,๑๑๖๑
อิธุม ๓๖
อินฺท ๒๐,๑๑๓๓
อินฺทขีล ๒๐๔,๒๒๐,๑๐๐๖
อินฺทชาลิก ๕๑๒
อินฺทธนุ ๔๙
อินฺทปตฺต ๒๐๑
อินฺทยว ๕๗๔
อินฺทวารุณี ๕๙๗
อินฺทสาล ๕๖๘
อินฺทาวุธ ๔๙
อินฺทฺริย ๑๔๙
อินฺทฺริยคุตฺยฺห ๗๑๖
อินฺทีวร ๕๕๒,๖๘๘,๑๐๐๓
อินฺทุ ๕๑
อินฺธน ๓๖
อิพฺภ ๗๒๕
อิภ ๓๖๐
อิภปิปฺปลี ๕๘๓
อิรีณ ๘๘๖
อิรุ ๑๐๘
อิลฺลี ๓๙๒
อิส ๖๑๒
อิสิ ๑๐๙,๔๓๓
อิสิกิลิ ๖๐๖
อิสฺส ๖๑๒
อิสฺสร ๑๖,๗๒๕,๑๐๙๔
อิสฺสา ๑๖๘
อิสฺสาส ๓๘๘,๙๒๒
อิห ๑๑๖๑
อิหโลกิก ๘๕

(อี)

อีติ ๔๐๑
อีริตํ ๗๔๔
อีส ๗๒๕
อีสํ ๑๑๔๘
อีสํปณฺฑุ ๙๖
อีสธร ๒๖
อีสา ๔๔๙
อีหา ๑๕๖,๑๕๘

(อุ)	คาถาที่	(อุ)	คาถาที่	(อุ)	คาถาที่
(อุ)		อุณฺณต	๒๘๙	อุทก	๖๖๑
อุ	๑๑๖๘	อุณฺณนาภิ	๖๒๑	อุทคฺค	๗๐๘
อุกฺกํส	๗๖๑,๗๗๑	อุณฺณา	๘๗๖	อุทธิ	๖๕๙
อุกฺกฏฺฐ	๖๙๙	อุณฺห	๘๐	อุทปาน	๖๗๗
อุกฺกฏฺฐา	๒๐๑	อุณฺหกสฺม	๓๖	อุทย	๖๐๖
อุกฺกา	๗๙๕	อุณฺหรํสิ	๖๒	อุทร	๒๗๑
อุกฺการ	๒๗๕	อุณฺหีส	๒๘๔,๓๕๘,๘๖๒	อุทหารก	๕๑๐
อุกฺกุส	๖๔๐	อุตุ	๗๘,๒๓๘,๙๐๐	อุทาหรณ	๑๑๕
อุกฺโกจ	๓๕๖	อุตุนี	๒๓๘	อุทาหุ	๑๑๓๘
อุกฺขลิ	๔๕๖	อุตฺตตฺต	๒๘๐	อุทิต	๗๕๕,๑๐๗๕
อุกฺลาป	๒๒๔	อุตฺตม	๖๙๔	อุทีจี	๒๙
อุขา	๔๕๖	อุตฺตมงฺค	๒๕๖	อุทีรณ	๑๐๖
อุคฺค	๕๐๓,๗๑๑,๙๘๓	อุตฺตมงฺครุห ๒๕๖		อุทีริต	๗๕๕
อุคฺคตฺถน	๒๘๙	อุตฺตมณฺณ	๔๗๐	อุทุมฺพร	๕๕๑
อุคฺคมน	๙๖๑	อุตฺตมปฺปกติปฺปาย	๑๐๔	อุโทสิต	๒๑๓
อุคฺคาร	๔๖๘	อุตฺตมา	๒๓๔	อุทฺทโลมี	๓๑๓
อุคฺฆาฏน	๕๒๔	อุตฺตร	๒๙,๑๑๔,๒๙๒,	อุทฺทาน	๓๕๔
อุจฺจ	๗๐๘		๖๙๕,๘๓๐	อุทาป(อุทฺทาป)	๒๐๓
อุจฺจทสฺสน	๑๑๗	อุตฺตรกาล	๘๖	อุทฺทาล	๕๕๒
อุจฺจํ	๑๑๕๒	อุตฺตรกุรุ	๑๘๓	อุทฺธํ	๑๑๕๖
อุจฺจาร	๒๗๕	อุตฺตรภทฺทปท	๖๐	อุทฺธก	๑๔๓
อุจฺจาลิงฺค	๖๒๓	อุตฺตรายน	๘๑	อุทฺธงฺคม	๓๘
อุจฺจาวจ	๗๒๐	อุตฺตราสงฺค	๒๙๒	อุทฺธจฺจ	๑๖๙
อุจฺฉงฺค	๒๗๖	อุตฺตรีย	๒๙๓	อุทฺธฏ	๑๖๙
อุจฺฉิต	๗๐๘	อุตฺตํส	๓๐๘,๘๗๐	อุทฺธเทหิก	๔๒๓
อุจฺฉุ	๕๙๙	อุตฺตาน	๖๖๙	อุทฺธน	๔๕๕
อุจฺฉุวิการ	๔๖๒	อุตฺตานสย	๒๕๒	อุทฺธาป	๒๐๓
อุชุ	๗๐๘	อุตฺตานเสยฺยก	๒๕๒	อุทฺธาร	๔๗๑,๑๑๒๓
อุชฺเชนี	๒๐๐	อุตฺตาส	๑๖๖	อุนฺทูร	๖๑๘
อุชฺโชต	๓๗	อุตฺติ	๑๐๕	อุเทฺรก	๔๖๘
อุฏฺฐาน	๘๘๖	อุท	๑๑๓๘,๑๑๙๙	อุนฺนุน	๗๕๓

(อุ)	คาถาที่
อุนุนต	๗๐๘
อุนุนดิ	๑๖๘
อุป	๑๑๘๕
อุปกฎฐ	๗๐๕
อุปกุกม	๗๗๓
อุปกุโกส	๑๒๐
อุปกุขร	๓๗๕
อุปการิกา	๒๐๓
อุปคหน	๗๗๔
อุปจริต	๗๕๑
อุปจุจกา	๖๑๐
อุปจุจย	๗๗๖
อุปจาร	๑๐๐๑
อุปชุฌา	๔๑๐
อุปชุฌาย	๔๑๐
อุปชาป	๓๔๙
อุปญุญาส	๑๑๘
อุปฑุฒ	๕๓
อุปติสุส	๔๓๔
อุปทา	๓๕๕
อุปเทส	๔๑๒
อุปทุทว	๔๐๑
อุปธาน	๓๑๑
อุปธิ	๙๖๙
อุปนาห	๑๖๕
อุปนิธิ	๔๗๒
อุปนิสา	๑๑๒๕
อุปนุตเสล	๖๑๐
อุปนุติก	๗๐๖
อุปปติ	๒๔๐
อุปปาติก	๗๔๑

(อุ)	คาถาที่
อุปมา	๕๓๐
อุปมาตุ	๒๔๔
อุปมาน	๕๓๐
อุปยม	๓๑๘
อุปริ	๑๑๕๖
อุปล	๖๐๕
อุปลทุธตุถา	๑๑๓
อุปลทุธิ	๑๐๕๓
อุปวน	๕๓๗
อุปวาท	๑๒๐
อุปวาส	๔๓๒
อุปวีณ	๑๓๘
อุปเวสน	๗๖๕
อุปสกุก	๔๐๑,๑๐๓๓
อุปสํพุยาน	๒๙๒
อุปหาร	๔๒๕,๑๑๒๘
อุปทาน	๓๖
อุปานุตฎ	๑๙๐
อุปาย	๓๔๘
อุปายน	๓๕๖
อุปายิก	๓๕๓
อุปารมุภ	๑๒๑
อุปาสก	๔๑๕
อุปาสน	๓๙๐,๔๒๘,๘๘๑
อุปาสิกา	๔๑๕
อุปาสิต	๗๕๑
อุปาหน	๕๒๕
อุเปกุขา	๑๕๙
อุโปกุฆาต	๑๑๕
อุโปสถ	๓๖๑,๗๘๐
อุปตน	๑๑๒๖

(อุ)	คาถาที่
อุปุปตุติ	๙๐
อุปุปถ	๑๙๓
อุปุปล	๔๗๕,๖๘๘
อุปุปาต	๔๐๑
อุปุปาท	๔๐๑,๑๐๒๗
อุพุพฎฎน	๒๙๙
อุพุพี	๑๘๑
อุพุภว	๙๐
อุพุภิท	๔๖๑
อุมุมชุชน	๒๙๙
อุมุมตุต	๓๒๒,๕๗๗
อุมุมาท	๑๗๒
อุมุมาทวนุตุ	๓๒๒
อุมุมาร	๒๑๙
อุมุมุค	๓๖
อุมา	๔๕๒
อุยุยาน	๕๓๘,๑๑๒๖
อุยุยาม	๑๕๖
อุยุยุต	๗๒๗
อุร	๒๗๐
อุรค	๖๕๔
อุรจุฉท	๓๗๗
อุรณ	๕๐๑
อุรณี	๕๐๒
อุรพุภ	๕๐๑
อุรุ	๖๖๓,๗๐๑
อุลุโลจ	๒๙๙
อุลุโลล	๖๖๒
อุลูก	๖๓๘
อุสภ	๑๓๒,๑๓๓,๑๙๖, ๔๙๕,๕๙๐,๙๙๖

(อุ-อู-เอ)	คาถาที่
อุสฺสว	๑๗๘
อุสฺสาว	๕๖
อุสฺสาห	๑๕๖,๓๕๑
อุสฺสิต	๘๙๒
อุสีร	๖๐๑
อุสุ	๓๘๙
อุสุการ	๕๑๐
อุสุวฑฺฒกี	๕๑๐
อุสฺสุก	๗๒๗
อุสฺโสฬฺหี	๑๕๘
อุสูยา	๑๖๘
อุหุงฺการ	๖๓๘
อุฬาร	๘๔๔
อุฬุ	๕๗
อุฬุมฺป	๖๖๕
อุฬุราช	๕๒
(อู)	
อูกา	๑๙๕
อูมิ	๖๖๒
อูรุ	๒๗๖
อูรุปพฺพ	๒๗๖
อูส	๑๘๒
อูสร	๑๘๒
อูสวนฺตุ	๑๘๒
อูหา	๑๕๕
(เอ)	
เอก	๖๙๖,๗๑๗,๗๑๘,๘๕๐
เอกก	๗๑๘
เอกกูฏยุต	๒๐๙
เอกกฺค	๑๐๓๕

(เอ)	คาถาที่
เอกคฺคตา	๑๕๕
เอกจฺจ	๗๑๘
เอกนฺต	๔๑
เอกนฺตโลมี	๓๑๓
เอกปทิก	๑๙๒
เอกปที	๑๙๒
เอกากี	๗๑๘
เอกาคาริก	๕๒๒
เอชา	๑๖๒
เอณีมิค	๖๑๘
เอเณยฺย	๖๑๘
เอตรหิ	๑๑๔๐
เอตฺตาวตา	๑๑๔๑
เอตฺถ	๑๑๖๑
เอติห	๔๑๒
เอติหฺย	๔๑๒
เอธ	๓๖
เอรณฺฑ	๕๖๖
เอราวณ	๒๒
เอราวต	๓๐,๕๖๐
เอลก	๒๒๐
เอลา	๒๘๑,๕๙๑
เอว	๑๑๕๒
เอว	๑๑๔๒,๑๑๔๔,๑๑๕๘,๑๑๘๖
เอวมฺปิ	๑๑๔๓
เอวเมวํ	๑๑๔๒
เอสิกา	๒๐๔
อิหโลกิก	๘๕
เอฬ	๑๐๑๐
เอฬก	๒๒๐,๕๐๑,๑๑๒๓

(โอ)	คาถาที่
เอฬกล	๕๙๔
เอฬมูค	๗๓๔
เอฬา	๑๐๑๐
เอฬาลุก	๕๙๗
(โอ)	
โอก	๒๐๗,๑๐๖๐
โอกาส	๑๑๐๑
โอคธ	๗๔๒
โอฆ	๖๒๙,๙๔๗
โอช	๙๔๓
โอชา	๙๔๓
โอฏฺฐ	๒๖๒,๕๐๒,๑๑๐๖
โอตฺตปฺป	๑๕๘
โอตาร	๑๑๑๘
โอทน	๔๖๕
โอทนิก	๔๖๔
โอทาต	๙๕,๑๐๖๘
โอธิ	๒๒๕,๑๑๓๕
โอปปาติก	๗๔๑
โอปมฺม	๕๓๐
โอปวยฺห	๓๖๖
โอปายิก	๓๕๓
โอปายิกํ	๑๑๔๔
โอภาส	๓๗
โอมก	๗๐๐
โอรํ	๖๖๕
โอรพฺภิก	๕๑๓
โอรส	๒๔๑
โอโรธ	๒๑๕
โอฬิคลฺล	๖๘๔
โอวรก	๒๑๔

(โอ-ก)	คาถาที่
โอวาท	๓๕๔
โอสธ	๓๓๐,๕๙๒
โอสธิ	๕๔๑,๕๙๒
โอสธีส	๕๒
โอสฺสฏฺฐ	๗๕๔
โอสาน	๗๗๑
(ก)	
กํ	๖๖๑,๑๑๙๘
กํส	๔๕๗,๙๐๕
กกจ	๕๒๘,๕๘๐
กกณฺฏก	๖๒๓
กกุ	๔๙๗
กกุฏ	๖๓๖
กกุท(ธ)	๔๙๗,๕๖๒,๘๗๙
กกุธภณฺฑ	๓๕๘
กกฺกฏก	๖๗๕
กกฺกส	๙๘๖
กกฺกรี	๕๙๗
กกฺโกล	๓๐๔
กกฺขฬ	๗๑๔
กงฺก	๖๔๓
กงฺกฏ	๓๗๗
กงฺกณ	๒๘๖
กงฺขา	๑๗๐
กงฺคุ	๔๕๐,๔๕๒,
	๕๗๑,๑๐๕๕
กจวร	๒๒๔
กจฺจิ	๑๑๓๙,๑๑๕๑
กจฺฉ	๑๘๗,๒๖๔,๘๑๓
กจฺฉนฺตร	๒๑๕
กจฺฉป	๖๗๔

(ก)	คาถาที่
กจฺฉา	๓๖๕,๘๑๓
กจฺฉุ	๓๒๗
กชฺชล	๓๐๖
กญฺญา	๒๓๑
กญฺจน	๔๘๖,๔๘๗
กญฺจุก	๒๙๔,๖๕๕,๙๖๓
กญฺจุกี	๓๔๒
กญฺชิย	๔๖๐
กฏ	๓๖๔,๔๕๕,๙๙๗
กฏก	๒๘๕,๖๐๘
กฏจฺฉุ	๔๕๘
กฏิ	๒๗๒
กฏุ	๙๗๗
กฏุก	๑๔๘
กฏุกา	๕๘๒
กฏฏิสฺส	๓๑๕
กฏุโรหินี	๕๘๒
กฏุช	๕๔๘,๑๐๔๐
กฐิน	๗๑๔
กณ	๔๕๔,๗๐๕,๑๐๔๗
กณย	๓๙๔
กณิกา	๕๗๔
กณิการ	๕๗๐
กณฺฑ	๒๖๓
กณฺฐภูสา	๒๘๕
กณฺฏก	๖๑๒,๙๑๒
กณฺฏกิผล	๕๖๙
กณฺฐ	๓๘๙,๔๕๓,๘๘๕
กณฺฑตุณฺฑ	๖๑๔
กณฺฑรา	๒๗๙
กณฺฑุ(กณฺฑู)	๓๒๖

(ก)	คาถาที่
กณฺฑุติ	๓๒๖
กณฺฑุยา	๓๒๖
กณฺฑุวน	๓๒๖
กณฺณ	๑๕๐,๑๑๒๐
กณฺณชลูกา	๖๒๒
กณฺณธาร	๖๖๖
กณฺณปูร	๒๘๔
กณฺณมุณฺฑ	๖๗๙
กณฺณมูล	๓๖๓
กณฺณวิภูสน	๒๘๔
กณฺณเวธน	๒๘๔
กณฺณิกา	๒๑๙,๒๘๔,
	๖๘๗,๘๗๕
กณฺเณชป	๗๓๗
กณฺห	๑๖,๔๓,๘๔,
	๙๖,๑๐๐๐
กณฺหปีตก	๙๙
กณฺหวตฺตนี	๓๔
กณฺหวณฺฏา	๕๕๙
กตก	๑๐๓๖
กตมาล	๕๕๒
กตหตฺถ	๗๒๐
กตุ	๔๑๒
กตฺตรยฏฺฐิ	๔๔๓
กตฺติก	๗๖
กตฺติกา	๕๘
กตฺถ	๑๑๖๐
กตฺถนา	๑๑๘
กตฺถูริกา	๓๐๓
กถํ	๑๑๓๙
กถํกถา	๑๗๐

(ก)	คาถาที่	(ก)	คาถาที่	(ก)	คาถาที่
กญฺจิ	๑๑๕๘	กปิ	๖๑๔	กมลาสน	๑๕
กถา	๑๑๓	กปิกจฺฉุ	๕๘๒	กมิตุ	๗๓๐
กถาน	๔๗๖	กปิตฺถ	๕๕๑	กมุก	๕๖๔,๖๐๒
กถิต	๗๕๕	กปิล	๙๘	กมฺปน	๗๑๒
กถิตา	๑๐๕	กปิลวตฺถุ	๒๐๐	กมฺปิต	๗๔๔
กทมฺพ	๕๖๑,๑๐๙๒	กปิลา	๕๗๑,๕๙๐	กมฺพล	๒๙๑,๒๙๘,๖๕๒
กทมฺพก	๖๓๐	กปิสีส	๒๑๗	กมฺพุ	๔๘๗,๖๗๖,๙๖๗
กทร	๕๖๗	กปีตน	๕๖๒	กมฺพุคีวา	๒๖๓
กทริย	๗๓๙	กโปณิ	๒๖๕	กมฺโพช	๑๘๕
กทลี	๓๙๗,๕๘๙,๙๘๗	กโปต	๖๓๖,๙๘๕	กมฺม	๗๕๘
กทลีมิค	๖๒๐	กโปตปาลิกา	๒๒๑	กมฺมกร(การ)	๕๑๔
กทา	๑๑๖๑	กโปล	๒๖๒	กมฺมาร	๕๐๙
กทาจิ	๑๑๔๖	กปฺป	๑๑๐,๗๔๒,๗๙๙	กมฺมารภณฺฑ	๕๒๗
กทฺทม	๖๖๓	กปฺปก	๕๐๘	กมฺมาส	๙๙
กนก	๔๘๗	กปฺปกฺขย	๘๒	กยวิกฺกยิก	๔๖๙
กนิฏฺฐ	๒๕๔,๙๒๙	กปฺปฏ	๒๙๓	กยิก	๔๗๐
กนิฏฺฐา	๒๖๖	กปฺปน	๙๕๕	กร	๖๔,๒๖๕,
กนิย	๒๕๔,๙๒๙	กปฺปนา	๓๖๕,๙๕๕		๓๕๕,๑๐๔๗
กนีนิกา	๒๖๐	กปฺปร	๒๖๕,๒๗๙	กรก	๕๗๐,๑๐๑๒
กนฺต	๒๔๐,๖๙๓,๙๔๙	กปฺปรุกฺข	๒๘	กรกา	๕๐,๑๐๑๒
กนฺตา	๒๓๐,๙๔๙	กปฺปาสิก	๒๙๗	กรคฺค	๓๖๕
กนฺตาร	๑๙๒,๑๑๐๗	กปฺปาสี	๕๘๙	กรช	๒๖๘
กนฺติ	๕๔,๗๖๒,๑๐๕๖	กปฺปิต	๓๖๖	กรญฺช	๕๖๗
กนฺติต	๗๕๒	กปฺปูร	๓๐๕	กรณ	๙๐๑
กนฺท	๕๔๙,๕๙๓,๖๘๘	กพนฺธ	๔๐๖	กรณฺฑ	๓๑๗
กนฺทร	๖๐๙	กพรมณิ	๔๙๒	กรณีย	๗๗๒
กนฺทิต	๑๖๕	กพล(ฬ)	๔๖๖	กรปาลิกา	๓๙๒
กนฺทุก	๓๑๖	กพิฏฺฐ	๕๕๑	กรปุฏ	๒๖๘
กนฺธรา	๒๖๓	กม	๔๒๙	กรก	๒๖๖,๕๐๒
กปณ	๗๓๙	กมณฺฑลุ	๔๔๓	กรภูสา	๒๘๖
กปาล	๒๗๙,๙๔๗	กมล	๖๘๕	กรมนฺท	๕๗๘

(ก)	คาถาที่
กรมร	๔๐๗
กรมรานีต	๕๑๕
กรวีก	๒๖,๖๒๖
กรวีร	๕๗๗
กรสาขา	๒๖๖
กรหาฎ	๕๔๙
กริสาปณ	๔๘๑
กรีร	๕๘๐
กรีส	๑๙๗,๒๗๔,๙๙๕
กรุณ	๑๐๒
กรุณา	๑๖๐
กเรณุ	๘๖๖
กเรณุกา	๓๖๒
กเรริ	๕๕๓
กล	๑๓๗
กลงฺก	๕๕,๑๐๘๙
กลคุค	๒๓๗
กลนฺทก	๖๒๒
กลภ	๓๖๒
กลมฺพก(-พิกา)	๕๙๘
กลล	๒๓๙,๖๖๓
กลวิงฺก	๖๔๓
กลส	๔๕๗
กลห	๔๐๐
กลหล	๑๓๐
กลฺลหาร	๖๘๙
กลา	๕๓,๕๒๘,๘๗๔
กลาป	๓๘๙,๖๓๑, ๖๓๕,๘๖๓
กลาปี	๖๓๔
กพาย	๔๕๑

(ก)	คาถาที่
กลิ	๑๑๐๖
กลิกา	๕๔๔
กลิงฺค	๑๘๔,๖๔๔
กลิงฺคร	๔๕๓
กลิล	๗๑๙
กลีร	๕๔๙,๕๙๓
กลุส	๘๔,๖๖๙,๑๑๐๖
กเลวร	๑๕๑
กลฺยาณ	๘๘,๖๙๔,๑๐๗๔
กลฺล	๖๘,๓๓๑,๙๘๔
กลฺโลล	๖๖๒
กวจ	๓๗๗
กวิ	๒๒๘,๑๑๐๕
กสก	๔๔๘
กสมฺพุ	๒๒๔
กสา	๓๗๐
กสาย	๙๖๑
กสาว	๑๔๘
กสิ	๔๔๕
กสิกมฺม	๔๔๕
กสิณ	๗๐๒
กสิร	๘๙
กสฺมีร	๑๘๕
กสฺมีรช	๓๐๓
กสฺสก	๔๔๗
กสฺสป	๑๐๙
กหํ	๑๑๖๐
กหาปณ	๔๘๑
กพาร	๙๘
กรีร	๕๘๐
กเพวร	๑๕๑,๗๑๙

(ก-กา)	คาถาที่
ก(ข)โพป	๔๕๖
กาก	๖๓๘
กากตาลีย	๗๔๐
กากดินฺทุก	๕๖๐
กากปกฺข	๒๕๗
กากลี	๑๓๗
กาโกทุมฺพริกา	๕๗๒
กาโกฬ	๖๓๙
กาจ	๙๑๙
กาช	๕๒๕
กาณ	๓๒๑
กาตร	๗๓๑
กาทมฺพ	๖๔๔
กานน	๕๓๖
กาม	๔๒,๑๖๓, ๔๖๙,๘๒๖
กามํ	๘๒๖,๑๑๔๐,๑๑๙๖
กามน	๗๓๐
กามยิตุ	๗๓๐
กามินี	๒๓๑
กามี	๗๓๐
กามุก	๗๓๐
กาย	๑๕๑,๖๓๐,๑๐๘๔
กายพนฺธน	๔๓๙
กายิก	๔๗๐
การ(รา)	๑๐๑๑
การณ	๙๑,๑๑๒๗
การณฺฑว	๖๒๖
การณา	๔๐๗
การณิก	๖๕๘,๗๒๖
การเวลฺล	๕๙๖

(กา)	คาถาที่	(กา-กิ)	คาถาที่	(กิ-กุ)	คาถาที่
การา	๔๐๗	กาฬาครุ	๓๐๒	กิร	๑๑๙๙
การิกา	๑๑๐๕	กาฬานุสารี	๓๐๒	กิรณ	๖๔
การุ	๕๐๔,๕๐๕	กาฬายส	๔๙๓	กิราต	๕๑๗
การุญฺญ	๑๖๐	กาฬาวก	๓๖๑	กิริย	๗๕๘,๘๗๗
การุณิก	๗๒๗	กาฬีย	๓๐๒	กิรีฏ	๒๘๓
กาล	๖๖,๔๐๔,๑๐๘๒	กี	๙๕๐,๑๑๓๘,	กิลญฺช	๔๕๕
กาลกิริยา	๔๐๔		๑๑๓๙,๑๑๙๘	กิลมถ	๗๖๑
กาลกูฏ	๖๐๗	กิงฺกร	๕๑๔	กิลมน	๗๖๑
กาลพฺยาปี	๗๑๐	กีกิณี	๒๘๖	กิลิฏฺฐ	๑๒๕
กาเวรี	๖๘๓	กีกิราต	๕๗๙	กิลินฺน	๗๕๓
กาส	๓๒๙,๖๐๑,๑๑๒๖	กีสุ	๑๑๓๙	กิส	๗๐๔
กาสมทฺท	๕๙๘	กีสุก	๕๕๓,๕๕๕	กิสลย	๕๔๓
กาสาย	๒๙๖	กิกี	๖๔๓	กิโสร	๓๖๙
กาสาว	๒๙๖	กีจกา	๖๐๐	กีจกา	๖๐๐
กาสิ	๑๘๕	กิจฺจ	๗๗๒	กีฏ	๖๒๓
กาสุ	๖๕๐,๑๑๒๕	กิจฺฉ	๘๙	กีร	๖๔๐
กาสุมีรี	๕๕๘	กิญฺจิ	๑๑๔๘	กีลิต	๗๔๗
กาฬ	๙๖	กิญฺจิรตฺต	๙๗	กีว	๑๑๔๑
กาฬกณฺชก	๖๔๔	กิญฺชกฺข	๖๘๖	กีฬา	๑๗๖
กาฬกณฺณี	๘๒	กิฏฺฐ	๔๕๒	กีฬิต	๑๗๖
กาฬกฺขนฺธ	๕๖๐	กิณฺณ	๕๓๓	กุ	๑๘๑,๑๑๕๙,๑๑๙๗
กาฬกา	๖๒๒	กิตว	๕๓๑	กุกตฺถก	๖๒๖
กาฬกูฏ	๖๕๖	กิตฺตาวตา	๑๑๔๑	กุกฺกุ	๒๖๘
กาฬติปุ	๔๙๓	กิตฺติ	๑๑๗	กุกฺกุจฺจ	๑๖๙
กาฬปกฺข	๗๔	กินฺนร	๔๔	กุกฺกุฏ	๖๔๐
กาฬปกฺขจตุทฺทสี	๗๑	กิพฺพิส	๘๔,๑๐๖๒	กุกฺกุร	๕๑๘
กาฬโลณ	๔๖๑	กิมิ	๖๒๓	กุกฺกุห	๖๔๐
กาฬสีห	๖๑๒	กิมิช	๒๙๘	กุกฺกุฬ	๓๖
กาฬสุตฺต	๖๕๗	กิมุ	๑๑๓๘	กุงฺกุม	๑๔๗,๓๐๓
กาฬหํส	๖๔๔	กิมุต	๑๑๓๘	กุจ	๒๗๐
กาฬา	๕๙๐	กิมฺปุริส	๔๔	กุจฺฉา	๑๒๑

(กุ)	คาถาที่	(กุ)	คาถาที่	(กุ)	คาถาที่
กุจฺฉิ	๒๗๑	กุตฺตก	๓๑๔	กุรู	๑๘๔
กุจฺฉิฏฺฐ	๓๘	กุตฺถ,กุตฺร	๑๑๖๐	กุรูร	๗๑๔,๙๒๘
กุจฺฉิต	๖๙๙	กุถ	๓๖๕	กุล	๓๓๒,๖๓๒,๑๐๖๐
กุช	๕๔๐	กุถิต	๗๔๓	กุลก	๕๖๐
กุญฺจิกา	๒๒๒	กุทาจนํ	๑๑๖๑	กุลฏา	๒๓๓
กุญฺจิกาวิวร	๒๒๒	กุทฺรูส	๔๕๐	กุลปาลิกา	๒๓๔
กุญฺจิต	๒๖๗,๗๐๙	กุนฺต	๓๙๔	กุลล	๖๓๗
กุญฺช	๖๐๙	กุนฺตนี	๖๔๑	กุลาจล	๒๖
กุญฺชร	๓๖๐,๖๙๖	กุนฺตล	๒๕๖	กุลาล	๕๐๗
กุฏ	๔๕๗	กุนฺท	๕๗๘	กุลาวก	๖๒๗
กุฏช	๕๗๓	กุปฺป	๔๘๖	กุลิตฺถี	๒๓๔
กุฏธาริกา	๒๓๖	กุพฺพร	๓๗๔	กุลิส	๒๔
กุฏนฺนฏ	๕๙๒	กุมาร	๑๗,๒๕๑,๙๐๗	กุลีน	๓๓๓
กุฏิ	๒๐๗	กุมาริกา	๒๓๑	กุลีนก	๓๖๙
กุฏิล	๗๐๙	กุมีน	๕๒๑	กุลฺล	๔๕๕,๖๖๕
กุฏีสก	๔๔๑	กุมุท	๓๐,๔๗๖,๖๘๘	กุวลย	๖๘๘
กุฏมล (กุฏฺมล)	๕๔๔	กุมุทิกา	๕๖๔	กุเวณี	๕๒๑
กุฏฺฏ	๒๐๔	กุมฺภ	๓๖๓,๔๕๗, ๔๘๓,๘๕๓	กุเวร	๓๒
กุฏฺฐ	๓๐๓,๓๒๙, ๕๙๒,๑๑๒๑			กุส	๖๐๒,๑๐๗๙
		กุมฺภก	๖๖๖	กุสล	๘๕,๓๓๑,๗๒๐,๘๐๓
กุฐารี	๓๙๓	กุมฺภการ	๕๐๗	กุสา	๓๗๑
กุฑุว	๔๘๒	กุมฺภณฺฑ	๑๓,๕๙๗,๑๐๓๐	กุสิ	๒๙๖
กุณป	๔๐๕	กุมฺภณฺฑสามิ	๓๑	กุสินาร	๒๐๑
กุณาล	๖๓๓,๖๗๙	กุมฺภถุณ	๑๔๐	กุสุม	๕๔๕,๑๐๐๕
กุณี	๓๒๐	กุมฺภี	๔๕๖,๕๖๔	กุสูล	๔๕๘
กุณฺฐ	๗๒๙	กุมฺภีล	๖๗๔	กุเสสย	๖๘๕
กุณฺฑ	๔๕๖,๖๒๒	กุมฺม	๖๗๔	กุหน	๙๘๔
กุณฺฑก	๔๕๔	กุร	๔๖๕	กุหนา	๙๘๔
กุณฺฑล	๒๘๔	กุรณฺฏก	๕๗๓	กุหร	๖๔๙,๑๐๙๒
กุณฺฑิกา	๔๔๓	กุรร	๖๔๐	กุหิญฺจนํ	๑๑๖๐
กุตูหล	๑๗๓	กุรุงฺค	๖๑๙	กุหี	๑๑๖๐

(กุ-เก)	คาถาที่
กุฬีร	๖๗๕
กุฬีรปาท	๓๑๐
กูฏ	๑๗๗,๒๑๕,๕๒๖, ๖๐๘,๘๒๘
กูฏฎฺช	๗๑๐
กูป	๕๓๑
กูปก	๖๖๖
กูปมฺพุพฺพาหน	๕๒๔
กูล	๖๖๔
กูลเทส	๖๖๐
เกกร	๓๒๐
เกกา	๑๑๕
เกกี	๖๓๔
เกฎฺภ	๑๑๒
เกตกี	๖๐๔
เกตน	๓๕๗,๑๐๕๘
เกตว	๑๗๗,๕๓๑
เกตุ	๓๕๗,๑๑๐๕
เกทาร	๔๔๗
เกนิปาต	๖๖๗
เกยูร	๒๘๗
เกลาส	๖๐๗
เกวฎฺฏ	๖๗๐
เกวล	๘,๗๘๖
เกส	๒๕๖
เกสปาส	๕๐๔
เกสร	๕๕๖,๕๗๒,๖๘๖
เกสรี	๖๑๑
เกสว	๑๖
เกฬิ	๑๗๖
โกก	๖๑๕

(โก)	คาถาที่
โกกนท	๖๘๖
โกกาสก	๖๘๖
โกกิล	๖๓๓
โกจฺฉ	๓๑๑
โกชว	๓๑๒
โกญฺจนาท	๑๑๕
โกญฺจา	๑๓๓,๖๔๑
โกฏร	๕๔๘
โกฏสิมฺพลี	๕๖๕
โกฏิ	๓๕๔,๔๗๔,๘๗๑
โกฏิปโกฏิ	๔๗๔
โกฏุมฺพร	๒๕๑
โกฏฺช	๒๗๑,๔๕๘,๘๖๒
โกฏฺฐาส	๔๘๕
โกฏฺฐาสย	๓๘
โกฑฺฑฺฑ	๓๘๘
โกณ	๑๔๔,๓๕๔,๘๖๗
โกตูหล	๑๗๓
โกตฺถุ	๖๑๕
โกธ	๑๖๔
โกธน	๗๓๒
โกป	๑๖๔
โกปี	๗๓๒
โกปีน	๕๘๖
โกมล	๗๑๖
โกมุที	๕๔
โกรก	๕๔๔
โกล	๕๕๕
โกลก	๓๐๔,๔๕๕
โกลฏฺฐิปกฺขี	๖๔๐
โกลมฺพ	๔๕๖

(โก-ข)	คาถาที่
โกลวลฺลิ(ลฺลี)	๕๘๓
โกลาหล	๑๓๐
โกลิต	๔๓๕
โกลี	๕๕๘
โกวิท	๒๒๘
โกวิฬาร	๒๘,๕๕๒
โกส	๑๕๗,๒๗๓,๓๕๐, ๔๘๖,๘๑๑
โกสช	๓๕๑
โกสผล	๓๐๔
โกสมฺพี	๒๐๐
โกสล	๑๘๔
โกสิ	๓๕๑
โกสิก	๕๕๗
โกสิย	๒๐,๖๓๘,๑๐๔๕
โกสิยกฏฺฐิสฺสมย	๓๑๕
โกเสยฺย	๒๕๑,๒๕๘,๓๑๕
กฺขตฺตุ	๑๒๐๒
กฺริยา	๖๕๒,๗๕๘
กฺริยากปฺปวิกปฺป	๑๑๒
กฺว	๑๑๖๐
(ข)	
ข	๔๕
ขค	๖๒๔
ขคฺค	๓๕๘,๓๕๑, ๖๑๓,๑๐๕๒
ขคฺควิสาณ	๖๑๓
ขชฺช	๔๖๖
ขชฺชุ	๓๒๖
ขชฺชูรี	๖๐๓
ขญฺช	๓๒๐

(ข)	คาถาที่
ขญฺชน	๖๔๓
ขญฺชรีฏ	๖๔๓
ขฎก	๒๖๘
ขณ	๖๖,๘๕๕
ขณมุหุตฺต	๖๗
ขณลย	๖๗
ขณิตฺติ	๔๔๗
ขณฺฑ	๕๓,๔๖๒
ขตฺต	๓๓๕
ขตฺตช	๕๐๓
ขตฺตา	๑๐๙๕
ขตฺติย	๓๓๕
ขตฺติยมหาสาล	๓๓๘
ขตฺติยา	๒๓๖
ขตฺติยานี	๒๓๖
ขทิร	๕๖๗
ขนฺติ	๑๖๑
ขนฺติมนฺตุ	๗๓๒
ขนฺตุ	๗๓๒
ขนฺท	๑๗
ขนฺธ	๒๖๔,๕๔๘, ๖๓๐,๘๕๑
ขนฺธเทส	๔๙๗
ขนฺธาวาร	๑๙๘
ขม	๙๙๕
ขมน	๑๖๑,๗๓๒
ขมา	๑๖๑,๙๙๕
ขย	๒๐๗,๓๒๓, ๗๖๓,๙๓๔
ขร	๕๐๒,๕๒๘, ๗๑๑,๙๖๘

(ข-ขา-ขุ)	คาถาที่
ขล	๔๕๔,๙๒๗
ขลีน	๓๗๐
ขลุ	๗๓๘,๑๑๙๕
ขลุลาฏ	๓๒๑
ขลุงฺก	๓๗๐
ขโลปี	๔๕๖
ขาณุ	๕๔๙
ขาต	๖๗๗
ขาทิต	๗๕๗
ขาร	๑๘๒,๑๑๓๔
ขารก	๕๔๔,๕๖๘,๑๑๑๖
ขารี	๔๘๓
ขิฑฺฑา	๑๗๖
ขิตฺต	๗๔๔
ขิปฺป	๔๐
ขีณาสว	๑๐
ขีร	๕๐๐
ขีรณฺณว	๖๕๙
ขีริกา	๕๖๔
ขุชฺช	๓๑๙
ขุทิต	๗๕๖
ขุทฺท	๔๙๔,๖๔๕,๗๐๔, ๗๓๙,๘๒๑
ขุทฺทมณฺฑิกา	๒๘๖
ขุทฺทช	๔๙๔
ขุทฺทปาทป	๕๔๐
ขุทฺทสงฺข	๖๗๖
ขุทฺทา	๔๖๘,๘๒๑
ขุทฺทานุขุทฺทก	๔๓๑
ขุร	๓๗๑
ขุรก	๕๖๑

(ขุ-ค)	คาถาที่
ขุรปฺป	๓๘๙
เขฏก	๓๙๒
เขตฺต	๔๔๗,๘๘๐
เขตฺตาชีว	๔๔๗
เขป	๑๒๑,๑๐๗๘
เขม	๘,๘๘,๑๐๓๗
เขฬ	๒๘๑
โข	๑๑๕๐
โขณฺฑ	๓๒๐
โขม	๒๙๑,๒๙๗
ขฺยาต	๗๒๔
(ค)	
คคน	๔๕
คคฺครี	๔๙๙,๕๒๗
คงฺคา	๖๘๑,๖๘๒
คงฺเคยฺย	๓๖๑
คช	๒๒,๓๖๐
คชกุล	๓๖๑
คชตา	๓๖๒
คชฺชิต	๔๙,๓๖๒
คณ	๖๒๙,๖๓๒,๑๐๕๐
คณก	๓๔๗
คณิกณฺฏก	๖๑๒
คณิกา	๒๓๓
คณิต	๗๑๐
คณี	๖๑๒
คณฺฐิ	๕๒๐,๖๐๐
คณฺฑ	๒๖๒,๓๖๔,๑๐๔๘
คณฺฑก	๖๑๓,๖๗๒
คณฺฑุปฺปาท	๖๗๕
คณฺฑุล	๓๑๙

(ค)	คาถาที่
คติ	๓๙๕,๗๙๓
คตฺต	๑๕๑
คท	๓๒๓,๑๐๙๙
คทา	๓๒,๓๙๔,๑๐๙๙
คทิต	๗๕๕
คทฺทภณฺฑ	๕๖๒
คทฺทูล	๕๒๐
คทฺรภ	๕๐๒
คทฺธ	๖๓๗
คนฺธ	๙๔,๓๖๑, ๔๒๒,๑๑๒๙
คนฺธกุฏิ	๒๑๑
คนฺธพฺพ	๑๓,๒๔,๙๐๒
คนฺธพฺพาธิป	๓๑
คนฺธมาทน	๖๐๗
คนฺธมาลฺยาทิสงฺขาร	๓๐๗
คนฺธวาห	๓๗
คนฺธสาร	๓๐๐
คนฺธาร	๑๓๒,๑๓๓,๑๘๔
คพฺพ	๑๗๑
คพฺภ	๒๑๔,๒๗๑,๙๔๔
คพฺภร	๖๐๙
คพฺภาสย	๒๓๙
คพฺภินี	๒๓๙
คภีร	๖๖๙
คม	๓๙๕
คมน	๓๙๕
คมิก	๔๒๔
คมฺภีร	๑๒๙,๖๖๙,๖๗๗
คมฺม	๗๔๕
ครหา	๑๒๑

(ค-คิ)	คาถาที่
ครล	๖๕๕
ครุ	๖๒๗,๗๐๑
ครุคพฺภา	๒๓๙
ครุฬ	๖๓๓
คล	๒๖๓
คลนฺตฏฺฐิ	๒๗๘
คลิต	๗๕๑
ควกฺข	๒๑๖
ควช	๖๑๖
ควย	๖๑๖
คเวสนา	๔๒๘
คเวสิต	๗๕๓
คห	๒๐๖,๗๖๒,๙๑๙
คหฏฺฐ	๔๐๙,๔๔๖
คหณี	๒๗๑,๙๗๓
คหน	๕๓๖,๗๑๙,๑๐๔๐
คหปติมหาสาล	๓๓๙
คโพจี	๕๘๑
คาถา	๑๐๙๐
คาน	๑๓๐
คาม	๑๓๑,๒๒๕,๑๑๐๘
คามณิ	๖๙๕,๙๒๐
คามณิย	๓๖๘
คามธมฺม	๓๑๗
คายตฺติ	๔๑๗
คารยฺห	๗๐๐
คาวี	๔๙๘
คาวุต	๑๙๖
คาห	๗๖๒
คาหปฺปจฺจ	๔๑๙
คิงฺคมก	๒๘๙

(คิ-คุ)	คาถาที่
คิชฺฌ	๖๓๗
คิชฺฌกูฏ	๖๐๖
คิญฺชกา	๒๒๐
คิทฺธ	๗๒๙
คินิ	๓๓
คิมฺห	๗๙,๘๐
คิมฺหาน	๗๘
คิรา	๑๐๕,๑๒๓
คิริ	๖๐๕
คิริกณฺณี	๕๘๔
คิริมลฺลิกา	๕๗๓
คิริเมขล	๔๓
คิลาน	๓๒๒
คิลิต	๗๕๗
คิหี	๔๔๖
คีต	๑๐๐,๑๓๐
คีติกา	๑๓๐
คีวา	๒๖๓,๑๑๒๙
คีเวยฺย	๒๘๕
คุคฺคุลุ	๕๕๗
คุญฺชา	๔๗๙,๕๘๕
คุณ	๓๘๘,๗๖๗,๗๘๗
คุตฺต	๗๔๖,๗๕๔
คุท	๒๗๔
คุนฺทา	๕๙๙
คุมฺพ	๔๕๔,๕๕๐, ๖๓๑,๘๖๑
คุยฺห	๓๕๒,๑๐๖๑
คุยฺหก	๑๓
คุรุ	๘๔๐
คุหา	๖๐๙

(คุ)	คาถาที่
คุพ	๔๖๒,๑๐๘๘
คุพผล	๕๕๔
คุพฺห	๗๔๖
คูถ	๒๗๔
คูฬฺหปุริส	๓๔๗
เคณฺฑุก	๓๑๖
เคริก	๖๑๐
เคลญฺญ	๓๒๓
เคห	๒๐๗
โค	๑๘๑,๔๙๕,๔๙๘,๘๖๙
โคกณฺฏก	๕๘๓
โคกณฺณ	๒๖๗,๖๑๒
โคกุล	๑๙๐
โคจร	๙๔
โคจุฉก	๕๔๕
โคฏวิส	๖๖๖
โคฏฺฐ	๑๙๐
โคณ	๔๙๕
โคตม	๔
โคคุต	๓๓๒,๑๐๖๐
โคธา	๖๒๒
โคธุม	๔๕๐
โคนก	๓๑๒
โคนงฺคุล	๖๑๔
โคนส	๖๕๑
โคป	๔๙๕
โคปานสี	๒๒๑
โคปายิต	๗๕๔
โคปาล	๔๙๕
โคปาลคามก	๒๒๖
โคปิต	๗๕๔

(โค-ฆ)	คาถาที่
โคปุร	๒๐๔,๑๐๖๕
โคปฺผก	๒๗๗
โคมนฺตุ	๔๙๕
โคมย	๔๙๙
โคมิก	๔๙๕
โคมิฬฺห	๔๙๙
โคร	๙๕
โครกฺขา	๔๔๖
โคลีส	๕๖๓
โคโลมี	๕๘๔,๕๙๙
โควินฺท	๔๙๖
โคสงฺขฺย	๔๙๕
โคสีส	๓๐๑
(ฆ)	
ฆฏ	๔๕๗
ฆฏา	๖๓๐,๑๑๒๘
ฆฏิกา	๗๔
ฆฏียนฺต	๕๒๔
ฆณฺฏิกา	๓๙๖
ฆต	๔๙๙,๕๐๑
ฆน	๔๗,๗๑,๑๓๙,
	๑๔๒,๗๐๗,๘๒๐
ฆนปุปฺผ	๓๑๓
ฆนสาร	๓๐๕
ฆโนปล	๕๐
ฆมฺม	๙๕๕
ฆร	๒๐๖,๔๒๒
ฆรโคลิกา	๖๒๑
ฆรณี	๒๓๗
ฆรสปฺป	๖๕๒
ฆสฺมร	๗๓๔

(ฆา-จ)	คาถาที่
ฆาต	๔๐๓
ฆาตน	๔๐๓
ฆาตุก	๗๓๑
ฆาน	๑๕๐
ฆาส	๔๖๕,๖๐๒,๑๑๐๓
โฆฏก	๓๗๐
โฆร	๑๖๗
โฆส	๑๒๘,๒๒๖,๑๐๘๑
โฆสนา	๑๑๗
(จ)	
จ	๑๑๘๗
จโกร	๖๒๕
จกฺก	๓๗๓,๓๘๑,
	๓๙๔,๗๘๑
จกฺกปาณิ	๑๖
จกฺกวตฺติ	๓๓๕
จกฺกวาก	๖๔๑
จกฺกวฺห	๖๔๑
จกฺกิก	๓๙๖
จกฺขุ	๑๔๙,๘๓๕
จกฺขุมนฺตุ	๑
จงฺกม	๒๑๓
จงฺกมน	๒๑๓
จงฺโกฏก	๓๑๗
จจฺจร	๒๐๓,๒๑๘
จญฺจล	๗๑๒
จณก	๔๕๑
จณฺฑ	๗๑๑,๗๓๒
จณฺฑาล	๕๑๗
จตุอุปาย	๓๔๘
จตุกฺก	๒๐๓

(จ)	คาถาที่
จตุกฺกณฺณ	๓๕๒
จตุชฺชาติกนฺธ	๑๔๗
จตุทาส	๕๑๕
จตุทฺทิส	๓๒
จตุธาสน	๔๖๖
จตุปริส	๔๑๕
จตุพฺพิธาวุธ	๓๘๖
จตุมหาทีป	๑๘๓
จตุร	๗๒๑
ตุรงฺค	๓๖๘
จตุรงฺคตม	๗๑
จตุรงฺคินีเสนา	๓๕๕
ตุรค	๓๖๘
จตุรสฺสก	๒๐๙
จตุวคฺค	๓๑๘
จตุวณฺณ	๓๓๒
จตุวีริยงฺค	๑๕๗
จตฺต	๗๕๔
จน	๑๑๔๕
จนฺท	๕๑
จนฺทก	๖๓๕
จนฺทน	๓๐๐
จนฺทนิกา	๖๘๓
จนฺทภาคา	๖๘๒
จนฺทิกา	๕๔
จนฺทิกายุตฺตา	๖๙
จนฺทิมนฺตุ	๕๒
จปล	๗๓๘,๑๐๗๕
จมร	๖๑๙
จมู	๓๘๑
จมูปติ	๒๔๐

(จ-จิ)	คาถาที่
จมูรุ	๖๒๐
จมฺปก	๕๔๖,๕๖๘
จมฺปา	๒๐๐
จมฺเปยฺย	๕๖๘
จมฺม	๓๖๒,๔๔๒,๑๑๐๗
จมฺมการ	๕๐๕,๕๐๘
จมฺมปสิพฺพกา	๕๒๖
จมฺมโยนิ	๖๒๐
จมฺมาวุต	๓๗๒
จย	๖๒๙,๑๑๒๘
จร	๓๔๗,๗๑๑,๑๑๐๗
จรณ	๒๗๗
จรนฺต	๔๑๐
จราจร	๗๑๑
จริม	๗๑๕
จรุ	๔๑๘
จล	๗๑๒
จลน	๗๑๒
จลนี	๖๑๘
จลิต	๗๔๔
จวน	๔๐๔
จสก	๕๓๔
จาค	๔๒๐,๑๑๒๙
จาฏก	๖๔๓
จาตก	๖๔๑
จาป	๓๘๘
จามร	๓๕๗
จามีกร	๔๘๘
จารุ	๔๘๗,๖๙๓,๑๑๐๘
จิ	๑๑๔๕
จิกฺขลฺล	๖๖๓

(จิ-จุ)	คาถาที่
จิญฺจา	๕๖๒
จิตก	๔๐๕
จิตา	๔๐๕
จิตฺต	๗๕,๙๙,๑๕๒,๘๓๘
จิตฺตก	๓๐๐,๓๑๒,๕๘๐
จิตฺตการ	๕๐๘
จิตฺตกูฏ	๖๐๗
จิตฺตกุขิปีติชนน	๖๙๗
จิตฺตปีฬา	๑๗๓
จิตฺตมาส	๗๗
จิตฺตลตา	๒๓
จิตฺตวิพฺภม	๑๗๒
จิตฺตา	๕๙
จิตฺตาโภค	๑๕๙
จิตฺรคณฺฑุลา	๕๘๖
จินฺตา	๑๗๑
จิรํ	๑๑๓๖
จิรกฺริย	๗๒๗
จิรนฺตน	๗๑๓
จิรรตฺตาย	๑๑๓๖
จิรสฺสํ	๑๑๓๖
จิเรน	๑๑๓๖
จิหน	๕๕
จีนปิฏฺฐ	๔๙๔
จีรี	๖๔๖
จีวร	๒๙๖
จุจฺจุ	๕๙๘
จุณฺณ	๓๙๕,๑๐๒๑
จุต	๗๕๑
จุนฺทการ	๕๐๙
จุพุก	๒๖๒

(จุ-ฉ)	คาถาที่
จุมฺพฏก	๔๕๘
จุลฺล	๗๐๕,๑๑๑๙
จุลฺลิ	๔๕๕
จูจุก	๒๗๐
จูต	๕๕๗
จูลิกา	๓๖๓
จูฬา	๒๕๘,๖๓๔
จูฬามณิ	๒๘๓
เจ	๑๑๔๗
เจฏก	๕๒๐
เจฏี	๒๓๖
เจต	๑๕๒
เจตก	๕๑๔
เจติ	๑๘๔
เจติย	๒๐๗,๔๓๖,๙๕๖
เจตฺตุตร	๒๐๑
เจล	๒๙๐
โจร	๕๒๒
โจริกา	๕๒๒
โจล	๒๙๐
(ฉ)	
ฉ อารมฺมณ	๙๔
ฉ อุตุ	๗๙
ฉก	๒๗๔
ฉกน	๒๗๕
ฉกฺกณฺณ	๓๕๒
ฉกลก	๕๐๒
ฉชฺช	๑๓๒,๑๓๓
ฉชฺชคาม	๑๓๔
ฉณ	๑๗๘
ฉตฺต	๓๕๗,๕๙๓,๑๑๓๐

(ฉ-เฉ)	คาถาที่
ฉตฺตปณฺณ	๕๕๕
ฉท	๕๔๓,๖๒๗
ฉทน	๒๑๘,๕๔๓
ฉทิทารุ	๒๒๑
ฉทฺท	๒๑๘
ฉทฺทโกฏิ	๒๑๗
ฉทฺทนฺต	๓๖๑,๖๗๙
ฉทฺทิกา	๓๒๗
ฉนฺท	๑๖๒,๔๑๗,๗๖๖,๙๔๖
ฉนฺทส	๔๐๘
ฉนฺโทวิจิติ	๑๑๐
ฉนฺน	๓๕๓,๗๔๘,๘๓๔
ฉนฺนวุติ ปาสณฺฑา	๔๔๑
ฉปฺปท	๖๓๕
ฉมา	๑๘๑
ฉล	๑๑๐๘
ฉว	๔๐๕,๑๐๒๖
ฉวิ	๕๔
ฉาต	๗๕๖
ฉาทน	๕๑,๑๑๐๔
ฉาทิต	๗๔๘
ฉาป	๒๕๑
ฉายา	๙๕๔
ฉาริกา	๓๕
ฉิคฺคล	๖๕๐
ฉิทฺท	๖๔๙,๑๐๑๓
ฉิทฺทิต	๗๔๘
ฉินฺนิริยาปถ	๓๒๐
ฉุริกา	๓๙๒
เฉก	๗๒๑

(ช)	คาถาที่
(ช)	
ชคติปาล	๓๓๔
ชคตี	๑๘๑,๙๙๗
ชฆน	๒๗๒
ชงฺคม	๗๑๑
ชงฺคล	๑๘๒
ชงฺคมคฺค	๑๙๑
ชฏา	๑๖๒,๒๕๗,๙๔๘
ชฏาธร	๔๔๐
ชฏิล	๔๔๐
ชณฺณุ	๒๗๖
ชณฺณุตคฺฆ	๗๔๒
ชณฺณุมตฺต	๗๔๒
ชตุ	๓๐๕
ชตุกา	๖๔๖
ชตฺตุ	๒๖๔
ชน	๙๓
ชนก	๒๔๓
ชนน	๙๐
ชนนี	๒๔๔
ชนปท	๑๐๘๙
ชนปทนฺตร	๑๘๕
ชนวาท	๑๒๐
ชนาธิป	๓๓๔
ชนาลย	๒๑๐
ชนิกา	๒๔๔
ชเนตฺติ	๒๔๔
ชนฺตาฆร	๒๑๔
ชนฺตุ	๙๓
ชปา	๕๘๐
ชปฺปิต	๗๕๕

(ช)	คาถาที่	(ช-ชิ)	คาถาที่	(ชิ-เช)	คาถาที่
ชมฺพาล	๖๖๓	ชวน	๓๗๐,๓๗๙	ชิฆจฺฉา	๔๖๘
ชมฺพาลี	๖๘๔	ชวนิกา	๒๙๘	ชิฆจฺฉิต	๗๕๖
ชมฺพุ	๕๔๗	ชวาธิก	๓๗๐	ชิฆญฺญ	๗๑๕,๑๐๖๙
ชมฺพุก	๖๑๕	ชฬ	๗๒๑	ชิญฺชุก	๕๘๕
ชมฺพุทีป	๑๘๓	ชาคร	๗๖๘	ชิณฺณ	๒๕๔
ชมฺพุนท	๔๘๘	ชาคริยา	๗๖๘	ชิณฺณก	๒๕๔
ชมฺพู	๕๔๗	ชาณุ	๒๗๖	ชิณฺณวสน	๒๙๓
ชมฺภีร	๕๕๓	ชาต	๖๓๐,๑๐๗๗	ชิติ	๗๖๑
ชมฺม	๕๑๖,๗๒๙	ชาตรูป	๔๘๗	ชิน	๔
ชย	๔๐๒,๗๖๑	ชาตาปจฺจา	๒๓๕	ชิมฺห	๗๐๙
ชยน	๗๖๑	ชาตเวท	๓๓	ชิยา	๓๘๘
ชยปาน	๓๙๘	ชาติ	๙๐,๕๗๖,๗๙๒	ชิวฺหา	๑๕๐
ชยมฺปตี	๒๔๒	ชาติโกส	๓๐๔	ชีมูต	๔๗,๕๗๘
ชยสุมน	๕๗๕,๕๘๐	ชาติผล	๓๐๔	ชีรณ	๗๖๓
ชยา	๓๘๘	ชาติสุมนา	๕๗๖	ชีว	๙๒,๙๓,๑๑๐๓
ชร	๓๒๙	ชาตุ	๑๑๔๐,๑๑๔๖	ชีวก	๕๙๔
ชรคฺคว	๔๙๖	ชานิ	๗๖๓	ชีวํชีว	๖๒๕
ชรตา	๒๕๑	ชานิปติ	๒๔๒	ชีวน	๔๔๕
ชรา	๒๕๑	ชามาตุ	๒๔๗	ชีวนี	๕๙๔
ชล	๖๖๑	ชามฺพว	๕๔๗	ชีวนฺตี	๕๙๔
ชลจร	๖๗๑	ชายา	๒๓๗	ชีวิกา	๔๔๕
ชลทายก	๓๕๙	ชายาปตี	๒๔๒	ชีวิต	๑๕๕
ชลนิคฺคม	๖๖๐	ชาร	๒๔๐	ชุณฺหา	๕๔,๖๙,๙๑๗
ชลนิธิ	๖๕๙	ชารี	๒๓๘	ชุติ	๖๔,๑๐๘๖
ชลสุตฺติ	๖๗๖	ชาล	๒๑๖,๕๒๑,๖๓๐,๙๔๙	ชุติจฺฉวิ	๕๔
ชลาธาร	๖๗๗	ชาลก	๕๔๔	ชูต	๕๓๑
ชลาพุ	๒๓๙	ชาลา	๓๔	ชูตการ	๕๓๑
ชลาพุช	๗๔๑	ชาลิกา	๕๑๔,๖๗๐	เช	๑๑๓๙
ชลาสย	๖๕๘,๖๗๗	ชาลกา	๓๗๘	เชฏฺฐ	๗๕,๒๕๔,
ชลูกา	๖๗๕	ชาลินี	๑๖๒		๖๙๔,๙๑๘
ชว	๔๐	ชิคุจฺฉา	๑๒๑	เชฏฺฐา	๕๙

(ช-ฌ-ญ-ฏ-ฐ)	คาถาที่
เชตพฺพ	๓๗๙
เชยฺย	๓๗๙,๑๐๒๒
โชติ	๓๓,๕๗,๘๘๔
โชติสตฺถ	๑๑๐
ชฺช	๑๒๐๓
ชฺชุ	๑๒๐๓
ชฺฌ	๑๒๐๓
ชฺยา	๓๘๘
(ฌ)	
ฌชฺฌรี	๕๙๘
ฌส	๖๗๑
ฌสา	๕๘๘
ฌาฏล	๕๖๓
ฌาน	๑๗๑
ฌาวุก	๕๖๑
ฌลฺลิกา	๖๔๖
(ญ)	
ญตฺต	๗๐๖
ญาณ	๑๕๓
ญาณทสฺสน	๗๙๔
ญาต	๗๕๗
ญาตก	๒๔๓
ญาติ	๒๔๓
ญาย	๗๖๐
(ฏ)	
ฏงฺก	๓๙๓
(ฐ)	
ฐาน	๙๑,๒๑๒,๘๔๖
ฐานีย	๑๙๘
ฐิติ	๑๐๕๘

(ฑ-ต)	คาถาที่
(ฑ)	
ฑํส	๖๔๕
ฑาก	๔๕๙
ฑิณฺฑิม	๑๔๓
เฑฑฺฑุภ	๖๕๑
(ต)	
ตํ	๑๑๔๕
ตกฺก	๑๕๕,๕๐๐, ๕๐๑,๙๙๘
ตกฺกร	๕๒๒
ตกฺกสิลา	๒๐๐
ตกฺการี	๕๗๓
ตกฺกาล	๘๖
ตกฺโกล	๓๐๔
ตคร	๑๔๗
ตคฺฆ	๑๑๔๐
ตจ	๕๙๓,๑๑๐๙
ตจพฺภว	๒๙๗
ตจสาร	๖๐๐
ตจฺฉ	๑๒๗,๕๔๐
ตจฺฉก	๕๐๕,๕๐๖
ตจฺฉนี	๓๙๓
ตจฺฉิต	๗๕๐
ตชฺชนี	๒๖๖
ตชฺชารี	๑๙๔
ตฏ	๖๐๘,๖๖๔
ตณฺฑุเลยฺย	๕๙๔
ตณฺหกฺขย	๖
ตณฺหา	๔๓,๑๖๒,๑๐๕๗
ตต	๗๔๖
ตตฺตํ	๑๒๐๓

(ต)	คาถาที่
ตโต	๑๑๔๕
ตตฺถ	๑๑๕๖
ตตฺร	๑๑๕๖
ตถริว	๑๑๔๓
ตถา	๑๑๔๒
ตถาคต	๓,๙๓,๑๐๙๙
ตเถว	๑๑๔๒
ตทา	๑๑๖๑
ตทาตฺว	๘๖
ตทานิ	๑๑๖๑
ตนย	๒๔๑
ตนุ	๑๕๑,๖๕๔,๗๐๔, ๗๐๗,๙๒๔
ตนุกต	๗๕๐
ตนุช	๒๔๑
ตนุรุห	๒๕๙
ตนฺต	๕๒๓,๘๘๒
ตนฺตวาย	๕๐๕,๕๐๗
ตนฺติ	๘๘๒
ตนฺตุ	๕๒๓
ตนฺตี	๑๓๘
ตนฺที	๑๐๕๔
ตป	๔๓๐,๑๐๖๒
ตปน	๖๓
ตปนีย	๔๘๘
ตปฺปน	๔๖๘,๗๕๙
ตปฺปร	๗๒๖
ตปสฺส	๔๓๓
ตปสฺสี	๔๓๓,๙๓๘
ตโปธน	๔๓๓
ตม	๗๐,๙๗๖

(ต–ตา)	คาถาที่
ตมาล	๕๗๓
ตมุสฺสนฺนา	๖๙
ตมฺพ	๙๕,๓๖๑,๔๘๖,๙๖๔
ตมฺพก	๕๙๘
ตมฺพจูฬ	๖๔๐
ตมฺพูลี	๕๘๙
ตยี	๑๐๘
ตร	๖๖๕
ตรงฺค	๖๖๒
ตรจฺฉ	๖๑๑
ตรณี	๖๖๖
ตรล	๔๖๕,๗๑๓
ตรี	๖๖๖
ตรุ	๕๔๐
ตรุณ	๒๕๓,๑๐๗๓
ตรุณี	๒๓๑
ตล	๑๐๙๐
ตเว	๑๒๐๒
ตส	๗๑๑
ตสร	๗๗๓
ตสิณา	๑๖๒
ตสฺสน	๔๖๗
ตหํ,ตหึ	๑๑๕๖
ตพาก	๖๗๘
ตาณ	๖,๗๖๓
ตาต	๒๔๓,๗๕๔
ตานา	๑๓๑
ตาป	๑๖๙
ตาปน	๖๕๗
ตาปส	๔๓๓
ตาปสตรุ	๕๖๕

(ตา–ติ)	คาถาที่
ตาปิญฺฉ	๕๗๓
ตาร	๑๓๗,๙๐๔
ตารกา	๕๗,๑๐๘๒
ตารา	๕๗,๙๐๔
ตาราปถ	๔๖
ตาล	๒๖๗,๖๐๓, ๖๐๔,๙๐๑
ตาลวนฺต	๓๑๖
ตาฬ	๒๒๒
ตาฬี	๖๐๔
ตาว	๑๑๔๑,๑๑๙๓
ตาวตา	๑๑๔๑
ตาฬ	๒๒๒
ตาฬจฺฉิคฺคฬ	๒๒๒
ตาฬินี	๓๗๐
ติอคฺคิ	๔๑๙
ติกิจฺฉก	๓๒๙
ติกิจฺฉา	๓๓๐
ติกูฏ	๖๐๗
ติขิณ	๗๑๑
ติโคจร	๓๕๒
ติจีวร	๔๓๙
ติณปาทป	๖๐๔
ติณว	๑๔๓
ติณสุญฺณ (สูล)	๕๗๔
ติณฺห	๗๑๑
ติติกฺขา	๑๖๑
ติติกฺขวนฺตุ	๗๓๒
ติตฺต	๑๔๘
ติตฺตก	๕๙๕
ติตฺติ	๔๖๘

(ติ)	คาถาที่
ติตฺติร	๖๒๕
ติตฺถ	๘๘๔
ติถิ	๗๒
ติทส	๑๑
ติทสาลย	๑๐
ติทิว	๑๐
ติทิวาธาร	๒๕
ติทิวาธิภู	๑๙
ตินิส	๕๕๕
ตินฺต	๗๕๓
ตินฺติณี	๕๖๒
ตินฺทุก	๕๖๐
ติปุฏ	๕๙๐
ติพฺพ	๔๑,๗๑๑
ติมิ	๖๗๓
ติมิงฺคล	๖๗๓
ติมินนฺท	๖๗๓
ติมิร	๗๐
ติมิรปิงฺค	๖๗๓
ติมิส	๗๐
ติมิสิกา	๖๙
ติมฺพรู	๕๖๐
ติมฺพรูสก	๕๖๐
ติยามา	๖๙
ติรกฺการ	๑๗๒
ติรจฺฉ	๖๔๘
ติรจฺฉาน	๖๔๘
ติรจฺฉานคต	๖๔๘
ติริยํ	๑๑๕๙,๑๒๐๑
ติรีฏก	๔๔๒
ติโร	๑๑๕๙,๑๒๐๑

(ติ-ตุ)	คาถาที่
ติโรกรณี	๒๙๘
ติโรธาน	๕๑
ติลก	๓๐๐,๓๒๘,๕๖๑,๙๔๕
ติลกาพก	๓๒๘
ติลปณฺณี	๓๐๑
ติลพีช	๖๙๐
ติลิจฺฉ	๖๕๑
ติวคฺค	๓๑๘
ติวุตา	๕๙๐
ติสตฺติ	๓๕๑
ตีร	๖๖๔
ตุํ	๑๒๐๒
ตุ	๑๑๙๗
ตุงฺค	๓๖๘,๗๐๘
ตุจฺฉ	๖๙๘
ตุจฺฉภาสน	๑๑๖
ตุฏฺฐ	๗๕๒
ตุฏฺฐิ	๘๗
ตุฏฺฐิทาย	๓๕๖
ตุณฺฑ	๒๖๐
ตุณฺณ	๔๐
ตุณฺหี	๑๑๔๙
ตุณฺหีภาว	๔๒๙
ตุตฺต	๓๖๗,๔๔๘
ตุน	๑๒๐๒
ตุนฺนวาย	๕๐๗
ตุมฺพ	๑๑๒๔
ตุมฺภ(-พ)	๔๘๔
ตุมฺพี	๕๙๖
ตุริต	๔๐,๓๗๙
ตุริย	๑๓๙

(ตุ-ถ)	คาถาที่
ตุรุกฺข	๑๔๗,๓๐๒
ตุลา	๒๒๓,๔๗๘,๔๘๑,๘๒๓
ตุลิย	๖๔๒
ตุลฺย	๕๓๐
ตุวฏ	๔๐
ตุหิน	๕๖
ตูณ	๓๘๙
ตูณี	๓๘๙
ตูณีร	๓๘๙
ตูล	๔๙๔
เตช	๓๔,๓๕๑,๑๐๙๔
เตชน	๓๘๙,๖๐๑
เตชิต	๗๔๔
เตน	๑๑๔๕
เตลปณฺณิก	๓๐๑
โต	๑๒๐๒
โตมร	๓๖๖
โตย	๖๖๑
โตรณ	๒๐๕
ตฺร	๑๒๐๒
ตฺวา	๑๒๐๒
ตฺวาน	๑๒๐๒
(ถ)	
ถํ	๑๒๐๓
ถ	๑๒๐๒
ถญฺญ	๕๐๐
ถทฺธมจฺฉรี	๗๓๙
ถน	๒๗๐
ถนป	๒๕๒
ถปติ	๕๐๖

(ถ-ท)	คาถาที่
ถมฺพ	๔๕๔,๕๕๐
ถมฺพกรี	๔๕๒
ถมฺภ	๒๒๐,๓๖๔,๑๐๔๘
ถรุ	๓๙๑
ถล	๑๘๒,๖๖๔
ถลี	๑๘๒
ถวก	๕๔๕
ถา	๑๒๐๒
ถาม	๓๙๘
ถาลี	๔๕๖
ถาวร	๗๑๒
ถิรา	๕๘๔
ถี	๒๓๐
ถีปุมฺทฺวย	๖๒๘
ถุต	๗๕๒
ถุติ	๑๑๘
ถุติปาฐก	๓๙๖
ถุลฺล	๗๐๑
ถุส	๔๕๓
ถุโสทก	๔๖๐
ถูณ	๒๒๐
ถูป	๔๓๖
ถูล	๗๐๑,๑๐๖๖
เถน	๕๒๒
เถยฺย	๕๒๒
เถร	๒๕๔
เถว	๖๖๐
โถก	๗๐๔
โถมน	๑๑๙
(ท)	
ทก	๖๖๑

(ท)	คาถาที่
ทกสีตลิก	๖๘๙
ทกฺข	๗๒๑
ทกฺขิณ	๗๑๙,๙๘๗
ทกฺขิณคฺคิ	๔๑๙
ทกฺขิณา	๒๙,๙๘๗
ทกฺขิณายน	๘๐
ทกฺขิเณยฺย	๗๒๖
ทณฺฑ	๓๔๘,๓๔๙, ๖๘๖,๑๐๔๔
ทณฺฑช	๓๕๑
ทณฺฑนีติ	๑๑๓
ทตฺตุ	๗๒๑
ททฺทรี	๑๔๔
ททฺทุร	๖๗๕
ทธิ	๕๐๑
ทธิมณฺฑ	๕๐๐
ทนุ	๘๓
ทนฺต	๒๖๑,๗๔๙
ทนฺตกฏฺฐ	๔๔๒
ทนฺตธาวน	๕๖๗
ทนฺตโปน	๔๔๒
ทนฺตสฐ	๕๕๓
ทนฺตาวรณ	๒๖๒
ทนฺติ	๗๕๘
ทนฺตี	๓๖๐
ทปฺปณ	๓๑๖
ทพฺพ	๒๒๙,๔๘๕,๙๑๓
ทพฺพิ	๔๕๘
ทพฺพิมุขทฺวิช	๖๓๗
ทพฺภ	๖๐๒
ทม	๓๔๙,๗๕๘,๘๔๗

(ท-ทา)	คาถาที่
ทมก	๔๖๗
ทมถ	๗๕๘
ทมิต	๗๔๙
ทมฺปตี	๒๔๒
ทมฺภ	๑๗๗
ทมฺม	๔๙๖
ทยา	๑๖๐
ทยาลุ	๗๒๗
ทยิต	๖๙๗
ทยิตา	๒๓๐
ทร	๑๑๑๑
ทรี	๖๐๙
ทล	๕๔๓,๑๐๘๗
ทว	๑๗๖,๑๑๒๖
ทวถุ	๓๒๘
ทสจฺฉรากาล	๖๖
ทสทานวตฺถุ	๔๒๒
ทสน	๒๖๑
ทสนจฺฉท	๒๖๒
ทสพล	๑
ทสสตนยน	๑๙
ทสา	๒๙๔,๑๑๒๗
ทสฺสน	๑๖๑,๗๗๕,๘๘๘
ทห	๖๗๘
ทหน	๓๓
ทหร	๒๕๒
ทฬิทฺท	๗๓๙
ทฬฺห	๔๑,๗๑๔,๑๐๘๓
ทฬฺหมิตฺต	๓๔๖
ทา	๑๒๐๓
ทาจนํ	๑๒๐๓

(ทา-ทิ)	คาถาที่
ทาฐา	๒๖๑
ทาต	๗๕๒
ทาตฺต	๔๔๘
ทาตฺยูห	๖๔๔
ทาน	๓๔๘,๓๖๔, ๔๒๓,๑๐๑๔
ทานว	๑๔
ทานวมาตุ	๘๓
ทานวตฺถุ	๔๒๒
ทานโสณฺฑ	๗๒๓
ทานารห	๗๒๖
ทานิ	๑๒๐๓
ทาพฺพี	๕๘๖
ทาม	๔๙๙
ทาย	๕๓๖,๘๙๘
ทายาท	๑๐๔๖
ทาร	๒๓๗
ทารก	๒๕๓
ทาริต	๗๔๘
ทารุ	๕๔๘
ทารุณ	๑๖๗
ทารุหลิทฺทา	๕๘๖
ทาส	๕๑๔
ทาสี	๒๓๖,๕๗๙
ทาลิม	๕๗๐
ทิกฺขา	๑๑๐๔
ทิคมฺพร	๔๔๐,๗๓๔
ทิฏฺฐ	๓๔๕,๑๐๗๘
ทิฏฺฐธมฺมิก	๘๕
ทิฏฺฐนฺต	๑๑๕
ทิฏฺฐมตฺตก	๓๔๖

(ทิ–ที)	คาถาที่
ทิฏฺฐา	๑๑๕๑
ทิฏฺฐิ	๑๖๑
ทิตฺต	๑๐๗๕
ทิตฺติ	๖๔
ทิทฺธ	๓๙๐,๗๔๖,๙๕๙
ทิน	๖๗
ทินกร	๖๒
ทินจฺจย	๖๘
ทินปติ	๖๓
ทินฺทิภ	๖๔๓
ทิพฺพ	๑๒
ทิยฑฺฒ	๔๗๘
ทิว	๑๐,๑๑๑๙
ทิวฑฺฒ	๔๗๘
ทิวส	๖๗
ทิวสวพญฺช	๓๓๗
ทิวา	๑๑๔๗
ทิวากร	๖๒
ทิโวก	๑๑
ทิส	๓๔๕
ทิสมฺปติ	๓๓๔
ทิสา	๒๙
ทิสาคช	๓๐
ทีฆ	๖๕๔,๗๐๗
ทีฆตา	๒๙๕
ทีฆปิฏฺฐิก	๖๕๔
ทีฆโลมก	๓๑๒
ทีฆสุตฺต	๗๒๗
ทีฆวณฺฏ	๕๗๒
ทีฆิกา	๒๐๕
ทีธิติ	๖๔

(ที–ทุ)	คาถาที่
ทีน	๗๓๙
ทีป	๖,๓๑๖,๖๖๔,๙๙๙
ทีปก	๕๒๐
ทีปิ	๖๑๑
ทุ	๑๑๖๙
ทุกูล	๒๙๑
ทุกฺกฏ	๘๔
ทุกฺข	๘๙
ทุกฺขกฺขย	๘
ทุคฺค	๓๕๐
ทุคฺคต	๗๓๙
ทุคฺคติ	๖๕๖
ทุคฺคนฺธ	๑๔๖
ทุคฺคม	๑๙๒
ทุคฺคสญฺจาร	๗๗๓
ทุจฺจริต	๘๔
ทุฏฺฐ	๑๐๗๗
ทุฏฺฐุ	๑๑๕๔
ทุติยา	๒๓๗,๙๘๘
ทุทฺทิน	๕๐
ทุทฺธ	๕๐๐
ทุนฺทุภิ	๑๔๓
ทุนฺนามก	๓๒๗
ทุผสฺส	๕๘๒
ทุพฺพา	๕๙๙
ทุม	๕๔๐
ทุมุปฺปล	๕๗๐
ทุมฺมน	๗๒๓
ทุมฺมุข	๗๓๕
ทุริต	๘๔
ทุสฺส	๒๙๐

(ทุ–โท)	คาถาที่
ทุหิตุ	๒๔๑
ทูต	๓๔๗
ทูตี	๒๓๖
ทูร	๗๐๖
ทูรา	๑๑๕๗
เทฑฺฑุภ(เลฑฺฑุภ)	๖๕๑
เทปฺป	๓๗๒
เทว	๑๑,๔๖,๔๗,๘๔๒
เทวกุสุม	๓๐๓
เทวขาตก	๖๘๐
เทวต(-ตา)	๑๒
เทวตา	๑๒
เทวตาส	๕๗๘
เทวทารุ	๕๖๘
เทวเทว	๓
เทวทุทุม	๒๘
เทวน	๘๘๐
เทวมาติก	๑๘๘
เทวมาตุ	๘๓
เทวโยนิ	๑๓
เทวร	๒๔๗
เทวราช	๑๘
เทวโลก	๑๐
เทวิตฺถี	๒๔
เทส	๑๘๖,๑๘๘
เทห	๑๕๑,๔๐๖
เทหนี	๒๑๙
เทหี	๙๓
โทณ	๔๘๒
โทณิ	๑๓๘,๖๖๘
โทวาริก	๓๔๑

(โท-ธ) คาถาที่
โทส ๑๖๔,๗๖๖,๑๑๒๕
โทสญฺญู ๒๒๙
โทสน ๗๓๒
โทโส ๑๑๔๗
โทหฬ ๑๖๓
ทฺวนฺท ๖๒๘
ทฺวาทสมาส ๗๕
ทฺวาร ๒๑๙,๑๑๑๐
ทฺวารโกฏฺฐก ๒๐๔
ทฺวารฏฺฐ ๓๔๑
ทฺวารปาลก ๓๔๑
ทฺวารพนฺธน ๒๑๘
ทฺวารพาหา ๒๑๙
ทฺวิโคจร ๓๕๒
ทฺวิช ๒๖๑,๔๐๘,๔๑๑,
๖๒๔,๑๐๔๗
ทฺวิชมหาสาล ๓๓๙
ทฺวิชิวฺหา ๖๕๔,๑๐๖๘
ทฺวิป ๓๖๐
ทฺวิปทุตฺตม ๑
ทฺวิรท ๓๖๐
ทฺวิเสกทส ๓๑๓
เทฺวพฺหก ๑๗๐

(ธ)

ธ ๑๒๐๒
ธํสิต ๗๕๑
ธงฺก ๖๓๘,๑๐๔๒
ธช ๓๙๗,๑๐๖๔
ธชินี ๓๘๑
ธญฺญ ๔๕๒,๗๒๒,๑๐๐๗
ธญฺญกรณ ๔๕๔

(ธ-ธา) คาถาที่
ธญฺญตฺตจ ๔๕๓
ธญฺญมาส ๑๙๕
ธญฺญมฺพิล ๔๖๐
ธตรฏฺฐ ๓๑,๖๔๗
ธน ๓๓๘,๔๘๕
ธนกฺกีต ๕๑๕
ธนาคม ๓๕๖
ธนิ ๑๒๘
ธนิก ๔๗๐
ธนิฏฺฐา ๖๐
ธนิต ๔๙,๗๔๗
ธนี ๗๒๕
ธนุ ๓๘๘
ธมน ๖๐๑
ธมนี ๒๗๙
ธมฺม ๘๕,๙๔,๗๘๔
ธมฺมกามตฺถ ๓๑๘
ธมฺมนี ๖๕๒
ธมฺมภณฺฑาคาริก ๔๓๖
ธมฺมราช ๓
ธมฺมสฺสามี ๓
ธมฺมเสนาปติ ๔๓๔
ธมฺมิลฺล ๒๕๗
ธรณ ๔๗๙
ธรณี ๑๘๑
ธรา ๑๘๑
ธว ๒๔๐,๑๐๔๑
ธวตฺถินี ๒๓๒
ธวล ๙๕
ธา ๑๒๐๒
ธาตกี ๕๘๙

(ธา-โธ) คาถาที่
ธาติ ๒๔๔
ธาตุ ๒๗๘,๖๑๐,๘๑๗
ธานา ๔๖๓
ธารา ๕๐,๑๐๙๕
ธาราธร ๔๗
ธาวน ๑๐๘๗
ธิ ๑๑๖๐,๑๒๐๑,
๑๒๐๒
ธิติ ๑๕๖,๑๐๕๙
ธี ๑๕๒,๑๑๖๐,๑๒๐๑
ธีตุ ๔๓,๒๔๑
ธีตุปติ ๒๔๗
ธีมนฺตุ ๒๒๘
ธีร ๒๒๙,๑๐๗๒
ธีวร ๖๗๐
ธุตฺต ๕๓๑,๗๓๗
ธุนา ๑๒๐๒
ธุร ๓๗๕,๑๐๐๔
ธุรวาหี ๔๙๖
ธุว ๗,๔๑,๗๐๙,๘๙๓
ธุวํ ๑๑๕๙
ธูต ๗๔๔
ธูปิต ๗๕๑
ธูมเกตุ ๓๓,๙๘๘
ธูมสิข ๓๔
ธูมฺยาฏ ๖๔๔
ธูลิ ๓๙๕
ธูสร ๙๖
เธนุ ๔๙๘
เธวต ๑๓๒,๑๓๓
โธรยฺห ๔๙๖

(น) คาถาที่

(น)

น ๑๑๔๗
นกุล ๖๒๒
นกฺก ๖๗๔
นกฺขตฺต ๕๗
นกฺขตฺตราช ๕๑
นข ๒๖๘
นค ๖๐๕
นคร ๑๙๘
นครโสภินี ๒๓๓
นคฺค ๗๓๔,๑๑๑๐
นงฺคล ๔๔๙
นงฺคลทุณฺฑก ๔๔๙
นงฺคุฏฺฐ ๓๗๑
นจฺจ ๑๐๐
นจฺจฏฺฐาน ๑๐๑
นจฺจโยคฺค ๓๑๔
นฏ ๑๐๑
นฏก ๑๐๑
นฏน ๑๐๐
นฏฺฏ ๑๐๐
นฏฺฏก ๑๐๑
นตฺตํ ๑๑๔๗
นตฺตน ๑๐๐
นตฺตมาล ๕๖๗
นตฺตุ ๒๔๗
นตฺถุ ๑๕๐
นที ๖๘๑
นทีมาติก ๑๘๘
นทฺธี ๕๒๖
นทฺยมฺพุชีวน ๑๘๘

(น) คาถาที่

นนุ ๑๑๓๙,๑๑๕๑,๑๑๙๒
นนนฺทา ๒๔๕
นนฺตก ๒๙๓
นนฺทน ๒๓
นนฺทา ๒๓
นนฺทิ ๘๗
นปุํสก ๒๔๒
นภ ๔๕
นมกฺการ ๔๒๖
นมสฺสา ๔๒๖
นมุจิ ๔๓
นโม ๑๑๕๔
นมฺมทา ๖๘๓
นย ๗๖๐
นยน ๑๔๙
นยนาวุธ ๔๔
นร ๒๒๗
นรก ๖๕๗
นรเทว ๓๓๔
นรวร ๓
นรวาหน ๓๒
นรสีห ๓
นราธิป ๓๓๓
นฬิน ๖๘๕
นว ๗๑๓
นว นาฏฺยรส ๑๐๒
นวคฺคห ๖๑
นวปฺปสูติกา ๔๙๖
นวมลฺลิกา ๕๗๖
นวุทฺธฏ ๕๐๐
นหาน ๒๙๙

(น-นา) คาถาที่

นหาปิต ๕๐๕,๕๐๘
นหิ ๑๑๔๗
นหุต ๔๗๔
นฬ ๖๐๑
นฬการ ๕๐๙
นฬมีน ๖๗๒
นาค ๓๖๐,๕๗๒,๖๕๒,
๖๙๖,๘๔๙
นาคพลา ๕๘๘
นาคมาลิกา ๕๗๒
นาคราช ๖๕๑
นาครตา ๕๘๙
นาคโลก ๖๔๙
นาคาธิปติ ๓๑
นาฏฺย ๑๐๐
นาฏฺยรส ๑๐๒
นาถ ๑
นาท ๑๑๙,๑๒๘
นานตา ๗๖๗
นานา ๑๑๓๗,๑๑๙๘
นานารูป ๗๑๗
นาภิ ๓๗๔,๑๐๕๘
นาม ๑๑๔,๑๑๑๑,๑๑๙๑
นามเธยฺย ๑๑๔
นามปฺปกาสก ๑๑๑
นายก ๔,๗๒๕
นารก ๖๕๘
นารงฺค ๕๖๐
นาริสิงฺคารภาวชกฺริยา ๑๗๔
นารี ๒๓๐,๖๐๔
นาฬ ๖๘๖

(นา-นิ)	คาถาที่	(นิ)	คาถาที่	(นิ)	คาถาที่
นาลิเกร	๖๐๔	นิคท	๗๖๔	นิธน	๔๐๔
นาลิปฏฏ	๒๙๔	นิคม	๒๒๕,๘๖๘	นิธานค	๓๓๗
นาวา	๖๖๖	นิคฬ	๓๖๔	นินท	๑๒๘
นาวิก	๖๖๖	นิคาท	๗๖๔	นินาท	๑๒๘
นาส	๔๐๓,๔๐๔	นิคุณฺฐี	๕๗๔	นินฺท	๑๒๘
นาสา	๑๕๐	นิคฺโฆส	๑๒๘	นินฺทา	๑๒๑,๑๐๕๕
นาสรชฺชุ	๓๗๑	นิโคฺรธ	๕๕๑,๑๐๔๒	นินฺทาปุพฺพ	๑๒๑
นาสิกา	๑๕๐	นิฆณฺฑุ	๑๑๑	นินฺน	๖๖๙
นาสิกาโรค	๓๒๔	นิจิต	๗๐๑	นินฺนคา	๖๘๑,๖๘๓
นาฬ	๔๕๓	นิจุล	๕๖๓	นินฺนหุต	๔๗๔
นาภิ	๔๘๔,๑๐๕๗	นิจฺจ	๔๑,๗๐๙	นินฺนาทิ	๑๒๙
นาภินฺธม	๕๐๖	นิจฺฉย	๑๕๙,๑๗๑	นินฺนิมิตฺต	๗๖๐
นิ	๑๑๖๕	นิช	๗๓๖	นินฺเนชก	๕๑๐
นิกฏ	๗๐๕	นิชฺชร	๑๒	นิปช	๗๗๔
นิกต	๗๓๗	นิชฺชิวฺห	๖๔๑	นิปาช	๗๗๔
นิกติ	๑๗๗	นิชฺฌร	๖๐๘	นิปาต	๑๑๒๑
นิกนฺติ	๑๖๒	นิชฺฌาน	๗๗๕	นิปาน	๖๘๐
นิกร	๖๒๙	นิฏฺฐา	๙๑๒	นิปุณ	๗,๗๒๑
นิกส	๕๒๘	นิฏฺฐุร	๑๒๕,๗๑๔	นิปฺปก	๗๔๓
นิกาม	๔๖๙	นิณฺณย	๑๗๑	นิปฺปาว	๗๗๓
นิกาย	๒๐๕,๖๓๒,๑๑๐๔	นิตมฺพ	๒๗๒,๖๐๘	นิปฺผนฺน	๗๔๘
นิกิฏฺฐ	๖๙๙	นิตฺตล	๗๐๗	นิปฺผล	๔๕๓
นิกุญฺช	๖๐๙	นิทสฺสน	๑๑๕	นิพนฺธน	๙๑
นิเกตน	๒๐๖	นิทาฆ	๘๐	นิพฺพ	๒๑๗
นิกฺเกสสีส	๓๒๑	นิทาน	๙๑	นิพฺพตฺต	๗๔๘
นิกฺโกสชฺช	๕๑๖	นิทฺธิกา	๕๘๕	นิพฺพตฺติ	๙๐
นิกฺข	๔๘๐,๘๘๘	นิทฺทา	๑๗๖	นิพฺพาน	๖,๘๙๖
นิกฺขมณีย	๗๗	นิทฺทาลุ	๗๓๓	นิพฺพิทฺธา	๒๐๒
นิกฺขิก	๓๔๓	นิทฺทาสีล	๗๓๓	นิพฺพุติ	๙,๑๐๑๕
นิขิล	๗๐๒	นิทฺทิฏฺฐ	๑๓	นิพฺพุทฺธ	๔๐๒
นิคณฺช(นิกนฺถ)	๔๔๐	นิทฺธน	๗๓๙	นิพฺเพส	๕๓๑

(นิ)	คาถาที่
นิภ	๕๓๐
นิมิตฺต	๖๑,๒๗๓,๖๗๖
นิมฺพ	๕๗๐
นิมฺโมก	๖๕๕
นิยติ	๖๐
นิยม	๔๓๐,๔๔๔,๑๐๗๘
นิยามก	๖๖๗,๖๘๖
นิยุค	๔๗๔
นิยุร	๒๘๕
นิยฺยาตน	๘๘๓
นิยฺยาน	๓๖๕
นิยฺยูห	๘๖๓
นิรคฺคฬ	๔๑๓,๗๑๗
นิรตฺถก	๗๑๕
นิรนฺตร	๗๐๗
นิรพฺพุท	๔๗๕
นิรย	๖๕๗
นิรยป	๖๕๘
นิรสน	๗๗๕
นิรากติ	๗๗๕
นิรามย	๓๓๑
นิรุตฺติ	๑๑๐
นิโรธ	๖,๖๖๐
นิลย	๒๐๕
นิวห	๖๒๖
นิวาป	๔๒๓
นิวาสน	๒๖๒
นิวุต	๗๔๖
นิเวสน	๒๐๖
นิสฺสคฺค	๑๗๗
นิสา	๖๖

(นิ–นี)	คาถาที่
นิสากร	๕๑
นิสาท	๑๓๒,๑๓๔
นิสานาถ	๕๒
นิสามน	๖๔๓
นิสิต	๗๔๔
นิสีถ	๗๐
นิสูทน	๔๐๓
นิสฺสน	๑๒๘
นิสฺสยทาทิก	๔๑๐
นิสฺสรณ	๖๘๖
นิสฺสาว	๔๖๖
นิสฺเสณี	๒๑๖
นิสฺเสส	๗๐๒
นิหีน	๖๖๖
นิหีนก	๕๑๖
นี	๑๑๖๗
นีก	๖๑๖
นีฆ	๘๖
นีจ	๕๑๖,๗๐๘
นีจํ	๑๑๕๒
นีป	๕๖๑,๕๖๓
นีร	๖๖๑
นีล	๖๖,๖๘๘
นีลคีว	๖๓๔
นีลปีต	๖๘
นีลสปฺป	๖๕๒
นีลิกา	๕๗๕,๖๘๖
นีลินี	๕๘๕
นีลี	๕๘๕
นีวาร	๔๕๐
นีหาร	๕๖

(นี–นุ)	คาถาที่
นีฬ	๖๒๗
นีฬช	๖๒๕
นุ	๑๑๓๖,๑๑๕๘,
	๑๑๖๘
นุติ	๑๑๘
นุตฺต	๗๔๔
นุนฺน	๗๔๔
นุหี	๕๘๗
นูตน	๗๑๓
นูน	๑๑๕๐,๑๑๖๑
นูปุร	๒๘๘
เนกฺขมฺม	๘๓๑
เนคม	๑๐๑๕
เนตุ	๗๒๕
เนตฺต	๑๔๖,๑๑๐๖
เนตฺตชล	๒๖๐
เนตฺตตารา	๒๖๐
เนตฺติก	๕๑๐
เนตฺตึส	๓๖๑,๑๐๘๖
เนปกฺก	๑๕๔
เนปจฺฉ	๒๘๒
เนมิ	๓๗๓
เนมินฺธร	๒๖
เนรญฺชรา	๖๘๓
เนรยิก	๖๕๘
เนรุ	๒๕
เนสาท	๕๑๘
โน	๑๑๔๗
โนนีต	๕๐๐,๕๐๑
นฺยาส	๔๗๒
นฺหารุ	๒๗๖

(ป)	คาถาที่
(ป)	
ป (อุปสคฺค)	๑๑๖๓
ปํสุ	๓๙๕
ปกฏฺฐ	๖๙๙
ปกติ	๙๒,๑๗๗,๓๕๐,๘๑๘
ปการ	๑๐๔๙
ปกาส	๓๗,๑๐๑๖
ปกิริย	๕๖๖
ปโกฏฺฐ	๔๗๔
ปโกฏฺฐนุค	๒๖๕
ปกฺก	๕๔๖,๗๔๕,๑๐๑๗
ปกฺกม	๗๗๓
ปกฺข	๓๒๐,๓๙๐, ๖๒๗,๘๖๕
ปกฺขนฺทิกา	๓๒๕
ปกฺขปาส	๒๒๓
ปกฺขิพิฬาล	๖๔๒
ปกฺขี	๖๒๔
ปขุม	๒๒๙
ปคพฺภ	๗๓๑
ปคุณ	๗๐๘
ปเค	๑๑๕๒
ปคฺคาห	๑๕๖
ปฆณ	๒๑๘
ปฆาณ	๒๑๘
ปงฺก	๖๖๓,๑๐๙๓
ปงฺเกนฺห	๖๘๕
ปงฺคุ	๓๑๙
ปงฺคุฬ	๓๑๙
ปจลายิกา	๑๗๖
ปจา	๗๖๒

(ป)	คาถาที่
ปจุร	๗๐๓
ปจฺจกฺข	๗๑๖
ปจฺจกฺขาน	๗๗๕
ปจฺจคฺฆ	๗๑๓
ปจฺจตฺถิก	๓๔๔
ปจฺจนีก	๓๔๕
ปจฺจนฺต	๑๘๖
ปจฺจย	๙๑,๘๕๗
ปจฺจรี	๖๖๕
ปจฺจาเทส	๗๗๕
ปจฺจามิตฺต	๓๔๕
ปจฺจูส	๖๘
ปจฺจูห	๗๖๕
ปจฺฉา	๑๒๐๐
ปจฺฉาตาป	๑๖๙
ปจฺฉาพนฺธ	๖๖๖
ปจฺฉิ	๕๒๔
ปจฺฉิม	๒๙,๗๑๔
ปจฺฉิมกตฺติก	๗๖
ปชา	๙๓,๑๐๕๒
ปชาปติ	๑๕,๔๒,๑๐๐๐
ปชาปตี	๒๓๗
ปชฺช	๔๒๕,๑๐๓๕
ปชฺช (ปชฺชา)	๑๙๑
ปชฺชุนฺน	๔๗
ปชฺโชต	๓๑๖
ปญฺจกกุธภณฺฑ	๓๕๘
ปญฺจการุ	๕๐๕
ปญฺจโครส	๕๐๑
ปญฺจงฺคิกตูริย	๑๓๙
ปญฺจทสี	๗๓

(ป)	คาถาที่
ปญฺจม	๑๓๒,๑๓๔,๕๐๕
ปญฺจมหานที	๖๘๒
ปญฺจมหาปริจฺจาค	๔๒๑
ปญฺจโลณ	๔๖๑
ปญฺจสหธมฺมิก	๔๓๘
ปญฺจสิข	๒๔
ปญฺจาล	๑๘๔
ปญฺจาลิกา	๕๒๓
ปญฺญ	๒๒๙
ปญฺญตฺติ	๙๗๒
ปญฺญา	๑๕๒
ปญฺญาณ	๑๕๓,๑๐๖๑
ปญฺญาต	๗๒๔
ปญฺห	๑๑๕
ปญฺหิปณฺณี	๕๘๔
ปฏ	๒๙๐
ปฏงฺค	๖๔๕
ปฏจฺจร	๒๙๓
ปฏล	๒๑๘,๙๔๑
ปฏลิกา	๓๑๓
ปฏห	๑๔๔
ปฏากา	๓๙๗
ปฏิกา	๒๒๐,๓๑๓
ปฏิกฺกมน	๒๑๐
ปฏิคฺคห	๙๐๘
ปฏิฆ	๑๖๔,๑๑๑๑
ปฏิโฆส	๑๑๘
ปฏิจฺฉาทนีย	๔๖๘
ปฏินิธิ	๕๒๙
ปฏิปกฺข	๓๔๔
ปฏิปตฺติ	๙๔๕

(ป)	คาถาที่
ปฏิปถ	๑๙๓
ปฏิปนฺน	๗๕๗
ปฏิปาฏิ	๔๒๙
ปฏิปาท	๓๐๙
ปฏิปาทน	๙๖๕
ปฏิพิมฺพ	๕๒๙
ปฏิภย	๑๖๗,๙๙๐
ปฏิภาค	๕๒๙
ปฏิภาน	๑๕๓,๙๗๒
ปฏิภายุตฺต	๗๓๑
ปฏิภู	๕๓๒
ปฏิมคฺค	๑๙๓
ปฏิมา	๕๒๙
ปฏิรว	๑๑๘
ปฏิวากฺย	๑๑๔
ปฏิวีส	๔๘๕
ปฏิสฺสว	๑๗๑
ปฏิหาร	๒๑๙
ปฏุ	๗๒๑,๙๒๖
ปโฏล	๕๙๕
ปฏฺฏิ	๕๖๔
ปฐม	๗๑๕,๙๓๒
ปฏฺฐาน	๓๙๕,๑๑๒๒
ปณ	๕๓๒,๙๐๘
ปณก	๖๙๐
ปณย	๘๕๖
ปณว	๑๔๔
ปณาฬิ	๖๘๓
ปณิธาน	๔๒๖
ปณิธิ	๔๒๖
ปณิยฺย	๔๗๑
ปณีต	๘,๖๙๕,๙๔๐
ปณฺฑก	๒๔๒
ปณฺฑร	๙๕,๓๖๑
ปณฺฑิต	๒๒๗
ปณฺฑุ	๙๖,๑๘๕
ปณฺฑุกมฺพล	๒๒
ปณฺณ	๕๔๓
ปณฺณรสี	๗๓
ปณฺณว	๖๐๖
ปณฺณาการ	๓๕๖
ปณฺยวิกฺกยสาลา	๒๑๓
ปณฺยวีถิกา	๒๑๓
ปณฺหิ	๒๗๗
ปตงฺค	๖๒๔
ปตตฺต	๖๒๗
ปตนฺต	๖๒๕
ปตานนี	๕๕๐
ปตาป	๓๕๑
ปตาปน	๖๕๗
ปติ	๒๔๐,๗๒๕,๑๑๗๘
ปติกิฏฺฐ	๖๙๙
ปฏิกูล	๗๑๙
ปติกฺริยา	๓๓๐
ปติญฺญา	๑๗๑
ปติฏฺฐา	๑๑๓๐
ปติทาน	๔๗๒
ปติพฺพตา	๒๓๔
ปติภาค	๑๐๗๗
ปติมฺพรา	๒๓๕
ปติมุกฺก	๓๗๘
ปติรูป	๗๑๕
ปติรูป	๑๑๔๔
ปติสุณฺณา	๒๓๕
ปติสฺสย	๒๐๖
ปตีจี	๒๙
ปตีต	๗๒๔,๙๓๖
ปตีร	๖๖๔
ปตีหาร	๒๑๙,๓๔๑,๑๐๑๘
ปโตท	๔๔๘
ปตฺต	๔๓๙,๔๔๓,๔๕๗, ๕๔๓,๕๙๓,๖๒๗, ๗๕๓,๙๓๗
ปตฺตงฺค	๓๐๑
ปตฺตพฺพ	๗๔๕
ปตฺตยาน	๖๒๕
ปตฺตานีก	๓๘๓
ปตฺติ	๓๗๗,๑๐๑๒
ปตฺตี	๓๘๘,๑๐๕๐
ปตฺตุณฺณ	๒๙๑
ปตฺถ	๔๗๘,๔๘๒, ๔๘๔,๖๐๗,๑๐๔๔
ปตฺถนา	๔๒๖
ปตฺถาว	๗๗๐
ปตฺถิว	๓๓๓
ปถ	๑๙๐
ปถทฺธิ	๒๐๒
ปถวี	๑๘๑
ปถาวี	๓๔๗
ปถิก	๓๔๗
ปถิต	๗๒๔
ปท	๘,๙๑,๒๗๗,๘๑๙
ปทก	๓๗๗

(ป)	คาถาที่	(ป)	คาถาที่	(ป)	คาถาที่
ปทจย	๑๐๖	ปปุนฺนาฏ	๕๙๔	ปยฺยก	๒๔๘
ปทฏฺฐาน	๙๒	ปพนฺธกปฺปน	๑๑๓	ปร	๖,๓๔๔,๖๙๕,๘๔๓
ปทร	๑๐๐๙	ปพฺพ	๖๐๐,๘๘๙	ปรกฺกม	๑๕๖,๙๖๗
ปทวี	๑๙๑	ปพฺพชิต	๔๓๓	ปรปุฏฺฐ	๖๓๓
ปทาติ	๓๗๗	ปพฺพต	๖๐๕	ปรภต	๖๓๓
ปทิก	๓๗๗	ปภงฺกร	๖๒	ปรม	๕๕,๖๙๕
ปทีป	๓๑๖	ปภว	๙๑,๙๐๐	ปรมนฺน	๔๑๘
ปทีเปยฺย	๔๒๒	ปภา	๖๔	ปรมาณุ	๑๙๔
ปทุม	๔๗๖,๖๘๕,๘๙๕	ปภาต	๖๘	ปรมฺมุขา	๑๑๕๗
ปทุมราค	๔๙๑	ปภาว	๓๕๑	ปรสุเว	๑๑๕๕
ปเทส	๒๖๗	ปภินฺน	๓๖๒	ปรา	๑๑๖๔
ปเทสน	๔๒๐	ปภู	๗๒๕	ปราค	๕๔๕
ปโทส	๖๘,๑๐๒๗	ปมตฺตพนฺธุ	๔๓	ปราชย	๔๐๒
ปทฺธติ	๑๙๑,๒๕๘	ปมทวน	๕๓๘	ปราธีน	๗๒๘
ปธาน	๙๒,๑๕๖,๓๔๐, ๖๙๕,๙๘๓	ปมทา	๒๓๐	ปราภว	๑๗๒,๑๐๘๕
		ปมา	๗๖๓	ปรายตฺต	๗๒๘
ปน	๑๑๙๖	ปมาณ	๘๑๕	ปรายณ	๗,๗๕๘,๙๖๓
ปนส	๕๖๙	ปมาท	๑๗๓	ปริ	๑๑๗๕
ปนาฬิ	๖๘๓	ปมิติ	๗๖๓	ปริกฺขก	๗๒๖
ปนฺต	๗๑๔	ปมุข	๒๑๘,๒๕๙, ๖๙๔,๙๓๒	ปริกฺขาร	๔๓๙,๙๗๑
ปนฺติ	๕๓๙			ปริกฺขิตฺต	๗๔๖
ปนฺถ	๑๙๐	ปมุท	๘๗	ปริขา	๒๐๕
ปนฺน	๗๕๑	ปมุทิต	๗๕๒	ปริคฺคห	๗๒๘,๘๗๐
ปนฺนค	๖๕๓	ปโมท	๘๘	ปริจย	๗๖๙
ปนฺนรสี	๗๓	ปมฺปก	๖๑๘	ปริจาริก	๕๑๔
ปปญฺจ	๗๖๘	ปมฺปฏก	๖๑๘	ปริชาตก	๒๘
ปปท	๒๗๗	ปมฺห	๒๕๙	ปริณต	๗๔๕
ปปา	๒๑๔	ปย	๕๐๐,๖๖๑,๑๐๖๓	ปริณย	๓๑๘
ปปาต	๖๐๘	ปยต	๔๔๒	ปริณาห	๒๙๕
ปปิตามห	๒๔๘	ปโยชน	๑๐๓๗	ปริตาป	๓๒๘
ปปุตฺต	๒๔๗	ปโยธร	๒๗๐,๑๐๔๒ล	ปริโต	๑๑๔๖

(ป)	คาถาที่	(ป)	คาถาที่	(ป-ปา)	คาถาที่
ปริตฺต	๗๐๔,๑๐๒๙	ปเรต	๔๐๕,๙๓๖	ปสํสา	๑๑๙
ปริเทว	๑๖๕	ปโรสต	๗๐๔	ปสต	๒๖๗,๔๘๒
ปริทฺทว	๑๒๓,๑๖๕	ปล	๔๘๐	ปสตฺถ	๗๕๒
ปริธิ	๖๕	ปลคณฺฑ	๕๐๖	ปสท	๖๑๙
ปริปนฺถี	๓๔๔	ปลณฺฑุ	๕๙๕	ปสนฺน	๖๗๐
ปริพาหิร	๗๐๓	ปลย	๘๒,๔๐๔,๑๐๕๑	ปสนฺนตา	๕๔
ปริภว	๑๗๒	ปลวงฺค	๖๑๔	ปสยฺห	๔๐๐,๑๑๔๙
ปริภาสน	๑๒๑,๘๙๙	ปลาป	๑๒๓,๑๑๒๔	ปสร	๗๖๙
ปริภูต	๗๕๖	ปลายน	๔๐๒	ปสว	๕๔๕,๖๐๘,
ปริมล	๑๔๕	ปลาล	๔๕๓		๗๖๑,๙๐๒
ปริยตฺต	๔๖๙	ปลาส	๙๗,๕๔๓,	ปสาท	๕๔,๑๐๗
ปริยตฺติ	๗๘๔,๙๙๑,๑๑๙๐		๕๕๕,๑๐๑๖	ปสาธน	๒๘๒
ปริยนฺต	๗๑๔	ปลาสาท	๖๑๓	ปสิติ	๗๖๔
ปริยาปนฺน	๗๔๒	ปลิฆ	๒๑๗	ปสิทฺธ	๗๒๔
ปริยาย	๑๒๐,๔๒๙,๘๓๗	ปิลฺลก	๒๕๑	ปสุ	๖๒๐,๑๑๑๑
ปริเยฏฺฐิ	๔๒๘	ปลฺลงฺก	๓๐๘	ปสุปติ	๑๖
ปริเยสนา	๔๒๘	ปลฺลล	๖๗๘	ปสุปาลน	๔๔๖
ปริเยสิต	๗๕๓	ปลฺลว	๕๔๓	ปสูตา	๒๓๕
ปริโยสาน	๗๗๑	ปลฺลวงฺคม	๖๑๓	ปสูติ	๗๖๑
ปริวตฺต	๔๗๒	ปว	๗๗๓	ปสูติกา	๒๓๕
ปริวาท	๑๒๐	ปวตฺติ	๑๑๓,๗๖๘,๑๐๕๓	ปสฺส	๒๖๔
ปริวาทินี	๑๓๘	ปวน	๓๗,๗๗๓	ปสฺสทฺวยวิตฺถต	๒๖๙
ปริวาร	๘๕๔	ปวร	๖๙๔	ปสฺสาว	๒๗๕
ปริเวส	๖๕	ปวหน	๖๖๘	ปสฺสาส	๓๙
ปริสร	๑๙๐	ปวารณา	๑๐๐๕	ปหรณ	๓๒,๓๘๕
ปริสา	๔๑๔,๔๑๕	ปวาฬ	๔๙๐,๙๐๗	ปหาร	๗๒,๑๑๒๔
ปริสฺสงฺค	๗๗๔	ปวาห	๗๖๘,๙๖๒	ปหาราท	๑๔
ปริสฺสาวน	๔๓๙	ปวิตฺต	๔๔๒,๖๙๘	ปหูต	๗๐๓
ปริหาร	๑๐๐๒	ปวิสิเลส	๗๖๕	ปเหณก	๓๕๖
ปริหารก	๒๘๕	ปวีณ	๗๒๑	ปาก	๗๖๒,๑๐๕๐
ปริหาส	๑๗๖	ปเวณี	๒๕๘,๑๐๕๓	ปากฏ	๒๒๕,๗๒๔

(ปา)	คาถาที่
ปากฏฺฐาน	๒๑๑
ปากสาสน	๒๐
ปาการ	๒๐๓
ปาจี	๒๙
ปาชน	๔๔๘
ปาชิตุ	๓๗๖
ปาฏล	๙๗
ปาฏลิปุตฺต	๒๐๑
ปาฏลี	๕๕๙
ปาฏิกา	๒๒๐
ปาฏิปท	๗๒
ปาฏิหาริย	๗๗๒
ปาฏิหีร	๗๗๒
ปาฏิเหร	๗๗๒
ปาฐ	๗๗๔
ปาฐา	๕๘๒
ปาฐีน	๖๗๔
ปาณ	๙๓,๔๐๗,๙๔๖
ปาณก	๖๒๓
ปาณิ	๒๖๕,๒๖๗,๑๐๐๗
ปาณิคฺคห	๓๑๘
ปาณิฆ	๕๑๑
ปาณิมุตฺต	๓๘๗
ปาณิวาท	๕๑๑
ปาณี	๙๓
ปาตาล	๖๔๙,๘๘๙
ปาติ	๔๔๓
ปาติโภค	๕๓๒
ปาตุ	๑๑๔๙,๑๑๕๗,๑๒๐๐
ปาโต	๑๑๕๒
ปาเถยฺย	๓๘๐

(ปา)	คาถาที่
ปาท	๒๗๗,๔๘๐,๕๔๙, ๖๑๐,๑๐๓๐
ปาทกฏก	๒๘๘
ปาทกณฺฐิ	๒๗๗
ปาทคฺค	๒๗๗
ปาทงฺคท	๒๘๘
ปาทป	๕๓๙
ปาทปริจาริกา	๒๓๗
ปาทปฺโผฏ	๓๒๕
ปาทุ	๕๒๕
ปาทุกา	๓๕๘,๕๒๕
ปาทูทร	๖๕๔
ปาน	๓๙๘,๔๒๒,๑๑๒๓
ปานกูป	๖๗๗
ปานมณฺฑล	๕๓๔
ปานมนฺทิร	๒๑๒
ปานีย	๖๖๑
ปานียสาลิกา	๒๑๔
ปาป	๘๔
ปาปภีรุตา	๑๕๘
ปาปิมนฺตุ	๔๒
ปาภต	๓๕๕,๔๗๑,๑๑๒๗
ปาม	๓๒๗
ปาโมกฺข	๖๙๕
ปาโมชฺช	๘๘
ปายาส	๔๑๘
ปายุ	๒๗๔
ปาโย	๑๑๕๓
ปาร	๙,๖๖๕
ปารท	๔๙๓
ปารมฺปริย	๔๑๒

(ปา-ปิ)	คาถาที่
ปารโลกิก	๘๖
ปาราวต	๖๓๖
ปาริจริยา	๔๒๘
ปาริจฺฉตฺตก	๒๘
ปาเรวต	๖๓๖
ปาลิต	๗๕๔
ปาลิภทฺท	๕๕๓
ปาวก	๓๓
ปาวาร	๒๙๒
ปาวุส	๘๐,๖๗๑
ปาส	๒๕๗,๕๒๐,๙๐๔
ปาสก	๕๓๒
ปาสณฺฑ	๔๔๑
ปาสณิ	๒๗๗
ปาสาณ	๖๐๕
ปาสาณทารณ	๓๙๓
ปาสาณมจฺฉ	๖๗๔
ปาสาท	๒๑,๒๐๘,๒๐๙
ปาหุน	๔๒๔
ปาฬิ	๕๓๙,๙๙๖
ปิก	๖๓๓
ปิงฺค	๙๘
ปิงฺคล	๙๘,๓๖๑
ปิงฺคลมกฺขิกา	๖๔๕
ปิจุ	๔๙๔
ปิจุล	๕๖๑
ปิจฺฉิลา	๕๖๕
ปิญฺฉ	๖๒๗,๖๓๕
ปิฏก	๕๒๔,๙๙๑
ปิฏฺฐ	๒๗๐,๑๐๗๕
ปิฏฺฐก	๔๖๓

(ปิ)	คาถาที่	(ปิ-ปุ)	คาถาที่	(ปุ)	คาถาที่
ปิฏฺฐสงฺฆาฏก	๒๑๙	ปีฬกา	๓๒๔	ปุณฺณ	๗๔๙
ปิฏฺฐิ	๒๗๐	ปีฐ	๓๑๑,๙๗๑	ปุณฺณกุมฺภ	๓๕๙
ปิฐร	๔๕๖	ปีฐสปฺปี	๓๑๙	ปุณฺณปตฺต	๓๕๕
ปิณฺฑ	๑๐๑๗	ปีฐกา	๓๑๑	ปุณฺณมา	๗๓
ปิณฺฑก	๓๐๒	ปีณน	๗๕๙	ปุณฺณมาสี	๗๓
ปิณฺฑิกา	๓๗๔	ปีต	๙๗,๗๕๒,๑๐๐๘	ปุตฺต	๒๓,๒๔๐
ปิณฺฑิต	๑๐๗๓	ปีตน	๔๙๓	ปุตฺตธีตุ	๒๔๙
ปิตโร	๒๔๙	ปีตนก	๕๕๔	ปุตฺตา	๒๔๙
ปิตามห	๑๕,๒๔๗,๑๑๑๘	ปีตสาล	๕๖๓	ปุถวี	๑๘๑
ปิตุ	๑๕,๒๔๓,๑๑๑๘	ปีติ	๘๗,๑๑๒๙	ปุถุ	๗๐๐,๑๑๓๗
ปิตุจฺฉา	๒๔๘	ปีน	๗๐๑	ปุถุก	๒๕๑
ปิตุทาน	๔๒๓	ปีนส	๓๒๔	ปุถุคตฺตตา	๔๓๐
ปิตฺต	๒๘๑	ปียูส	๒๕	ปุถุชฺชน	๔๓๕,๑๐๘๔
ปิธาน	๕๐	ปีลุ	๕๕๔	ปุถุล	๗๐๐
ปิปาสา	๔๖๗	ปีวร	๗๐๑	ปุถุโลม	๖๗๑
ปิปฺผล	๕๒๗,๕๕๙,๙๐๙	ปุกฺกุส	๕๐๘	ปุน	๑๑๙๙
ปิปฺผลี	๕๕๙,๕๘๓	ปุคฺคล	๙๓,๑๐๘๕	ปุนนฺนวา	๕๙๖
ปิย	๒๔๐,๖๙๗,๙๗๔	ปุงฺคว	๖๙๖,๑๐๙๑	ปุนปฺปุนํ	๑๑๓๗
ปิยก	๕๖๑,๕๖๓,๖๒๐	ปุจิมนฺท	๕๗๐	ปุนพฺพสุ	๕๘
ปิยงฺคุ	๔๕๒,๕๗๑	ปุจฺฉ	๓๗๑	ปุนฺนาค	๕๕๖
ปิยา	๒๓๗,๙๗๔	ปุจฺฉา	๑๑๕	ปุปฺผ	๑๔๗,๒๓๘,๕๔๐,
ปิยาล	๕๕๖	ปุจฺฉมูล	๓๖๓		๕๔๕,๕๙๓,๙๐๓๑๐๙๑
ปิลกฺข	๕๕๙	ปุจฺถา	๑๑๕	ปุปฺผฉฑฺฑก	๕๐๘
ปิลนฺธน	๒๘๓	ปุญฺช	๖๓๐	ปุปฺผช	๕๔๕
ปิลว	๖๒๖	ปุญฺญ	๘๕,๙๗๗	ปุปฺผทนฺต	๓๐
ปิลฺลก	๒๕๑	ปุญฺญวนฺตุ	๗๒๒	ปุปฺผทาม	๓๐๗
ปิสงฺค	๙๘	ปุฏน	๗๕๙	ปุปฺผราค	๔๘๙
ปิสาจ	๑๓	ปุฏเภทน	๑๙๘	ปุปฺผวตี	๒๓๙
ปิสิต	๒๘๐	ปุฏฺฐ	๗๔๖,๑๐๗๖	ปุปฺผาทิพนฺธน	๕๔๔
ปิสุน(-ณ)	๗๓๗	ปุณฺฑรีก	๓๐,๔๗๖,๕๕๘,	ปุพฺพ	๒๙,๓๒๕,๗๑๕,๙๕๑
ปิหา	๑๐๓,๑๖๓		๖๑๑,๖๘๖,๘๙๖	ปุพฺพกตฺติก	๗๖

(ปุ-ปู)	คาถาที่
ปุพฺพงฺคม	๓๗๙
ปุพฺพช	๒๕๔
ปุพฺพณฺณ	๔๕๐
ปุพฺพเทว	๑๔
ปุพฺพภทฺทปทา	๖๐
ปุพฺพวิเทห	๑๘๓
ปุพฺพเสล	๖๐๖
ปุพฺพาสาฬฺหา	๕๙
ปุพฺพุฏฺฐิตรํสิ	๖๕
ปุม	๒๒๗
ปุร	๑๙๘,๑๐๖๐
ปุรกฺขต	๘๙๑
ปุรโต	๑๑๔๘
ปุรตฺถา	๑๑๙๔
ปุรา	๑๑๙๕
ปุราณ	๗๑๓
ปุราตน	๗๑๓
ปุราวุตฺตปฺปพนฺธ	๑๑๑
ปุรินฺทท	๑๘
ปุริส	๙๒,๒๒๗,๑๐๔๖
ปุริสเมธ	๔๑๓
ปุรี	๓๒,๒๐๑
ปุเรกามี	๓๗๙
ปุเรจร	๓๗๘
ปุเรจารี	๓๗๘
ปุฬิน	๖๖๓
ปุโลม	๔๔
ปุสฺสรถ	๓๗๒
ปุฬว	๖๒๓
ปูค	๖๐๒,๖๐๔, ๖๓๐,๑๐๕๑

(ปู-โป)	คาถาที่
ปูชา	๔๒๕
ปูชิต	๗๕๐
ปูค	๔๔๒,๖๙๘
ปูติก	๕๖๖
ปูติกฏฺฐ	๕๗๑
ปูติกนฺธิ	๑๔๖
ปูติมุตฺต	๒๗๕
ปูติลตา	๕๘๑
ปูป	๔๖๓
ปูปปณิย	๕๑๑
ปูปิย	๕๑๑
ปูย	๓๒๕
ปูริต	๗๔๙
เปขุณ	๖๒๗
เปจฺจ	๑๑๕๘
เปฏก	๕๒๔
เปต	๔๐๕,๙๓๖
เปม	๑๗๓
เปยฺย	๔๖๖
เปลก	๖๑๗
เปลว	๗๐๗
เปส	๕๑๔
เปสการ	๕๐๗
เปสล	๖๙๓,๗๒๑,๑๐๗๐
เปสฺส	๕๑๔
เปฬา	๕๒๔
โปกฺขร	๑๓๘,๓๖๕, ๖๘๕,๘๒๗
โปกฺขรณี	๒๓,๖๗๗
โปกฺขรสาตก	๖๒๖
โปฏคล	๖๐๑

(โป-ผา)	คาถาที่
โปฏฺฐปท	๖๑
โปฏฺฐปาท	๗๕
โปณ	๑๐๖๙
โปต	๖๖๘,๑๑๑๘
โปตก	๒๕๑
โปตวาห	๖๖๗
โปตฺถ	๕๒๓
โปตฺถก	๑๐๐๖
โปตฺถลิกา	๕๒๓
โปริส	๒๒๗,๒๖๙,๘๘๕
โปส	๒๒๗
โปสิต	๗๔๖
ปฺลว	๖๖๕
ปลวงฺค	๖๑๔
ปฺลวงฺคม	๖๑๓
(ผ)	
ผคฺคว	๕๙๘
ผคฺคุน	๗๖
ผคฺคุนี	๕๙
ผณิชฺชก	๕๗๙
ผณี	๖๕๓
ผรสุ	๓๙๓
ผรุส	๑๒๕,๙๖๒
ผล	๒๗๓,๕๔๖,๕๙๓,๙๕๒
ผลก	๓๙๒
ผลวนฺตุ	๕๔๑
ผลิน	๕๔๑
ผลี	๕๔๑
ผฬุ	๖๐๐
ผสฺส	๙๔,๑๔๙
ผาณิต	๔๖๒

(ผา-พ)	คาถาที่
ผาติ	๗๖๐
ผารุสก	๒๓
ผาล	๒๖๗,๔๔๘
ผาสุ	๘๘
ผาสุกา	๒๗๘
ผาสุลิกา	๒๗๘
ผิย	๖๖๘
ผุฏ	๗๑๖
ผุฏน	๗๕๕
ผุลฺล	๕๔๒
ผุลิงฺค	๓๕
ผุสิต	๖๖๐
ผุสฺส	๕๘,๗๖
ผุสฺสา	๕๘
เผคฺคุ	๕๗๒,๖๙๘
เผนิล	๕๕๕
โผฏ	๓๒๔
โผฏฐพฺพ	๑๔๙
(พ)	
พก	๖๔๒
พทร	๕๕๙
พทรา	๕๘๙
พทรี	๕๕๘
พทฺทปท	๖๑
พทฺธ	๗๔๗
พทฺธเวร	๑๖๕
พธิร	๓๒๒
พนฺธกี	๒๓๓
พนฺธน	๓๕๔,๓๖๕, ๕๒๐,๗๖๔
พนฺธนาคาร	๔๐๗

(พ-พา)	คาถาที่
พนฺธว	๒๔๓
พนฺธุ	๒๔๓
พนฺธุก	๕๗๕
พนฺธุชีวก	๕๗๕
พปฺป	๒๖๐
พพฺพุ	๖๑๕,๑๐๘๐
พล	๓๕๐,๓๘๑,๓๙๘,๘๙๔
พลกฺการ	๔๐๐
พลช	๖๗๑
พลวํ	๑๑๓๘
พลากา	๖๔๒
พลิ	๑๔,๓๕๔, ๔๒๕,๘๙๗
พลิปุฏฺฐ	๖๓๘
พลีพทฺธ	๔๙๕
พหิ	๑๑๕๓
พหิทฺธา	๑๑๕๓
พหิทฺวาร	๒๐๕
พหุ	๗๐๓,๑๐๗๒
พหุการยฺหวจ	๗๓๕
พหุปฺปท	๗๒๓
พหุเภท	๗๒๐
พหุล	๗๐๓
พหุลา	๕๙๑
พหุวารก	๕๕๘
พหุวิธ	๗๑๗
พฬิส	๖๗๔
พากุจี	๕๘๖
พาณ (วาณ)	๓๘๙
พาธา	๑๐๙๗
พาราณสี	๑๙๙

(พา-พู)	คาถาที่
พาล	๒๕๑,๗๒๑,๙๒๓
พาลตา	๒๕๐
พาลตุต	๒๕๐
พาลิส	๗๒๑,๑๐๗๘
พาลฺย	๒๕๐
พาหา	๒๖๕
พาหิร	๗๐๓
พาหิรา	๑๑๕๓
พาหิรํ	๑๑๕๓
พาหุ	๒๖๕
พาหุช	๓๓๕
พาหุมูล	๒๖๔
พาหุมูลวิภูสน	๒๘๗
พาหุห	๔๑
พินฺทุ	๑๒๙,๔๗๕, ๖๖๐,๑๑๑๕
พิมฺพ	๕๓,๕๒๙,๙๒๐
พิมฺพา	๓๓๖
พิมฺพกา	๕๙๑
พิมฺโพหน	๓๑๑
พิล	๖๔๙,๑๑๐๐
พิลงฺค	๕๘๖
พิลฺล	๕๕๖
พิฬก (พิฬาล, พิล)	๔๖๑
พิฬงฺค	๔๖๐
พิฬาร	๖๑๕
พีช	๙๑,๒๗๓,๙๕๑
พีชโกส	๖๘๗
พีชนี	๓๑๖
พีชปูร	๕๗๗
พีภจฺฉ	๑๐๒,๑๐๖๗

(พุ-พฺ)	คาถาที่
พุทฺธ	๑,๒๒๙, ๗๕๗,๑๐๔๓
พุทฺธิ	๑๕๒
พุธ	๑๐๗,๒๒๘
พุนฺท	๕๔๙
พุนฺธิกาพทฺธ	๓๑๐
พุภุกฺขิต	๗๕๖
เพลุว	๕๕๖
โพธกร	๓๙๖
โพธิ	๕๕๑,๘๐๕
โพนฺทิ	๑๕๑
พฺยคฺฆ	๖๑๑
พฺยคฺฆี	๕๘๕
พฺยคฺฆีนส	๖๓๗
พฺยญฺชน	๔๖๔,๘๗๙
พฺยตฺต	๒๒๘,๗๑๖,๑๐๖๖
พฺยตฺตย	๗๗๖
พฺยธ	๗๖๒
พฺยมฺห	๒๕
พฺยย	๗๖๔
พฺยวาย	๓๑๗
พฺยสน	๘๙,๘๙๐
พฺยากรณ	๑๑๐
พฺยากุล	๗๓๖
พฺยาธ	๕๑๘
พฺยาธิ	๓๒๓,๕๙๒
พฺยาธิมาตก	๕๕๒
พฺยาธิต	๓๒๒
พฺยาปาท	๑๖๔
พฺยาภงฺคี	๕๒๕
พฺยาม	๒๖๙

(พฺ-ภ)	คาถาที่
พฺยาส	๗๖๘
พฺยูห	๒๐๒,๓๘๑, ๖๓๑,๑๐๐๘
พฺรหตี	๕๘๘
พฺรหา	๗๐๐
พฺรหฺม	๑๕,๘๑๒
พฺรหฺมจริย	๗๘๓
พฺรหฺมจารี	๔๐๙
พฺรหฺมพนฺธุ	๔๐๘
พฺราหฺมณ	๔๐๘
พฺรหฺมา	๔๐๘
(ภ)	
ภ	๕๗
ภกฺขก	๗๓๔
ภกฺขิต	๗๕๗
ภค	๒๗๓,๘๔๔
ภคนฺทล(ร)	๓๒๘
ภควนฺตุ	๑,๑๐๙๙
ภคฺคุ	๑๐๙
ภคฺค	๑๘๕
ภงฺค	๒๙๑,๔๐๒, ๖๖๒,๑๑๓๑
ภจฺจ	๕๑๔
ภฏ	๓๗๖
กฏฺช	๗๕๑,๑๐๗๗
ภฏฺชยว	๔๖๓
ภณิต	๗๕๕
ภณฺฑากี	๕๘๘
ภณฺฑ	๙๒๑
ภณฺฑน	๔๐๐
ภณฺฑสาลา	๒๑๓

(ภ)	คาถาที่
ภณฺฑิก	๕๗๕
ภณฺฑิล	๕๗๑
ภณฺฑุ	๓๒๑
ภตก	๕๑๔
ภติ	๕๓๐,๑๐๕๔
ภตฺต	๔๖๕
ภตฺตการ	๔๖๔
ภตฺติ	๑๐๕๖
ภตฺตุ	๒๔๐,๑๐๘๕
ภทฺท	๘๘,๖๙๔,๑๐๗๒
ภทฺทกจฺจานา	๓๓๖
ภทฺทกุมฺภ	๓๕๙
ภทฺททารุ	๕๖๘
ภทฺทปทา	๖๑
ภทฺทปีฐ	๓๑๑
ภทฺทมุตฺตํ	๕๙๙
ภพฺพ	๑๐๗๑
ภม	๖๖๐,๑๑๒๑
ภมการ	๕๐๙
ภมร	๖๓๖
ภมุ	๒๕๙
ภมุก	๒๕๙
ภย	๑๖๖
ภยงฺกร	๑๖๗
ภยานก	๑๐๒,๑๖๗
ภร	๑๑๑๒
ภรณี	๕๘
ภริยา	๒๐,๒๓๗
ภลฺลาตก	๕๖๑
ภลฺลี	๕๖๑
ภว	๘๒๙

(ภ-ภา)	คาถาที่
ภวน	๒๐๖,๑๑๐๙
ภวเนตฺติ	๑๖๒
ภสฺตา	๕๒๖
ภสฺม	๓๕
ภสฺสร	๗๓๓
ภา	๖๔
ภากร	๖๓
ภาค	๕๓,๙๐,๔๘๕,
	๕๔๘,๑๑๒๐
ภาคเธยฺย	๙๐
ภาคิเนยฺย	๒๔๖
ภาคีรถี	๖๘๑
ภาคฺย	๙๐,๙๐๙
ภาชน	๔๕๗
ภาณก	๔๕๖
ภาติก	๒๔๔
ภาตุ	๒๕๐
ภาตุภคินี	๑๕๐
ภานุ	๖๓,๖๔,๑๐๔๔
ภานุมนฺตุ	๓๔,๖๓
ภาร	๔๘๑,๙๓๓
ภารตี	๑๐๕
ภารทฺวาช	๑๐๙
ภารปาทตา	๓๒๖
ภารวาห	๕๑๔
ภาริก	๕๑๔
ภาว	๑๗๘,๗๖๖,๘๐๗
ภาวิต	๓๐๗,๑๐๗๖
ภาสปกฺขินี	๖๔๔
ภาสา	๑๐๕
ภาสิต	๑๐๕,๗๕๕

(ภา-ภุ)	คาถาที่
ภาสุร	๗๓๓
ภิกฺขา	๔๖๕,๗๕๙,๑๑๑๒
ภิกฺขุ	๔๐๙,๔๑๕,
	๔๓๓,๔๓๘
ภิกฺขุนี	๔๑๕,๔๓๘
ภิงฺก	๓๖๒
ภิงฺคราช	๕๙๕
ภิงฺคาร	๓๕๙
ภิตฺติ	๒๐๔
ภินฺทิวาฬ	๓๙๔
ภินฺน	๗๔๘,๙๙๒
ภิยฺย	๗๐๓
ภิยฺโย	๙๕๘
ภิส	๖๘๗
ภิสกฺก	๓๒๙
ภิสปุปฺผ	๖๘๕
ภิสินี	๖๘๙
ภีติ	๑๖๖
ภีม	๑๖๗,๑๐๖๖
ภีรุ	๒๓๑,๗๓๑,๑๐๑๙
ภีรุก	๗๓๑
ภีสน	๑๖๗
ภีสีล	๗๓๑
ภุช	๒๖๕
ภุชค	๖๕๓
ภุชงฺค	๖๕๓
ภุชงฺคม	๖๕๓
ภุชปตฺต	๕๖๕
ภุชสิร	๒๖๔
ภุชิสฺส	๕๑๖
ภุญฺชนปตฺต	๔๕๗

(ภุ-เภ)	คาถาที่
ภุตฺต	๗๕๗
ภุตฺตเสสก	๔๖๗
ภุวน	๑๘๖
ภุส	๔๑,๔๕๓,๑๐๙๖
ภู	๑๘๑,๒๕๙,๔๑๒,๑๐๕๙
ภูต	๑๓,๙๓,๗๘๘
ภูตธรา	๑๘๑
ภูตปติ	๑๙
ภูตวิกติ	๔๐๑
ภูติ	๑๐๕๔
ภูติน	๖๐๒
ภูติรก	๖๐๒
ภูธร	๖๐๕
ภูนาถ	๓๓๔
ภูป	๓๓๕
ภูปติ	๓๓๓
ภูปาล	๓๓๓
ภูภุช	๓๓๔
ภูมิ	๑๘๑,๑๐๙๘
ภูมิป	๓๓๔
ภูริ	๗๐๓,๑๑๓๑
ภูริปญฺญ	๒
ภูรี	๑๕๓,๑๘๑
เภก	๖๗๕
เภท	๓๔๘,๓๔๙,๗๕๖,๙๙๒
เภทิต	๗๔๘
เภรว	๑๖๖,๑๖๗,๖๑๕
เภรี	๑๔๓
เภสช	๓๓๐
เภสชฺช	๓๓๐
เภสฺม	๑๖๗

(โภ-ม)	คาถาที่
โภ	๑๑๓๙
โภค	๖๕๔,๘๕๙
โภคินี	๒๓๒
โภคี	๖๕๓,๑๐๙๔
โภชน	๔๖๕
โภชุช	๔๖๖
โภวาที	๔๐๘
(ม)	
มํส	๒๘๐
มกร	๖๗๒
มกรนฺท	๕๔๕
มกส	๖๔๖
มกุฏ	๒๘๓
มกุฬ	๕๔๔
มกฺกฏ	๖๑๔
มกฺกฏก	๖๒๑
มกฺกว	๕๙๕
มกฺขิกาณฺฑ	๖๔๕
มกฺขิกาเภท	๖๔๕
มค	๖๑๗
มคธ	๑๘๔
มคฺค	๑๙๐,๙๒๑
มคฺคนา	๗๗๔
มคฺคสนฺธิ	๒๐๓
มคฺคิต	๗๕๓
มคฺคุร	๖๗๑
มฆว (วนฺตุ)	๒๐
มงฺคล	๘๘,๓๖๑
มงฺกุส	๖๒๒
มจฺจ	๒๒๗
มจฺจุ	๔๐๔

(ม)	คาถาที่
มจฺฉ	๖๗๑
มจฺฉณฺฑี	๔๖๒
มจฺฉพนฺธ	๖๗๐
มจฺฉร	๑๖๘
มจฺฉริย	๑๖๘
มจฺฉรี	๗๓๙
มจฺฉิก	๖๗๐
มจฺเฉร	๑๖๘
มชฺช	๕๓๓
มชฺชวิกฺกยี	๕๑๑
มชฺฌ	๒๗๑,๗๖๗,๑๐๙๑
มชฺฌตฺตตา	๑๕๙
มชฺฌเทส	๑๘๖
มชฺฌนฺต(-ห)	๗๖๗
มชฺฌนฺหิก(-ติก)	๗๖๗
มชฺฌิม	๑๓๒,๑๓๓,๑๘๖, ๒๖๖,๒๗๑,๙๐๕
มชฺฌิมคาม	๑๓๔
มชฺฌิมา	๒๖๖
มชฺฌิมารตฺติ	๗๐
มญฺจก	๓๐๘
มญฺจนฺตร	๓๑๐
มญฺจาธาร	๓๐๙
มญฺชรี	๕๕๐
มญฺชาร	๖๑๕
มญฺชิฏฺฐ	๙๕
มญฺชิฏฺฐา	๕๘๒
มญฺชีร	๒๘๘
มญฺชุ	๑๒๙,๖๙๓
มญฺชูสา	๕๒๔
มณิ	๔๘๙,๔๙๐,๑๑๑๓

(ม)	คาถาที่
มณิก	๔๕๖
มณิพนฺธ	๒๖๕
มณฺฑ	๔๖๗
มณฺฑน	๒๘๒
มณฺฑป	๒๑๐
มณฺฑล	๕๓,๒๙๖, ๖๓๑,๙๙๓
มณฺฑลคฺค	๓๙๑
มณฺฑลิสฺสร	๓๓๕
มณฺฑูก	๖๗๕
มต	๔๐๕,๗๕๗,๑๑๑๐
มติ	๑๕๒,๑๐๙๖
มติมนฺตุ	๒๒๙
มติสชีว	๓๔๐
มตฺต	๓๖๒,๗๐๔,๗๓๐, ๗๕๒,๑๑๑๗
มตฺตกาสินี	๒๓๔
มตฺตา	๗๐๕,๘๗๘
มตฺติกา	๑๘๒
มตฺติกาขณฺฑ	๔๔๗
มตฺถก	๒๕๖,๕๔๙
มตฺถุ	๕๐๐
มถิต	๕๐๐,๑๐๒๒
มท	๓๖๔,๗๖๔,๑๑๒๘
มทน	๔๒,๕๖๗,๑๑๓๑
มทิรา	๕๓๓
มทิราพีช	๕๓๓
มทฺท	๑๘๕
มทฺทน	๗๖๙
มทฺทล	๑๔๔
มธุ	๔๙๔,๕๓๓,๕๔๕,๙๗๕

(ม) คาถาที่

มธุก ๓๙๖,๕๕๔,๕๘๗
มธุกร ๖๓๖
มธุจุฉิฎช ๔๙๔
มธุทุทุม ๕๕๔
มธุป ๖๓๖
มธุพุพด ๖๓๕
มธุยฎชิกา ๕๘๗
มธุร ๑๔๘,๑๐๖๗
มธุรก ๕๙๔
มธุรสา ๕๘๑,๕๘๗
มธุลีห ๖๓๖
มธุวาสว ๕๓๓
มน ๑๕๒
มนํ ๑๑๔๘
มนกุการ ๑๕๙
มนาป ๖๙๔
มนุช ๒๒๗
มนุญฺญ ๑๒๕,๖๙๓
มนุสฺส ๒๒๗
มโนภู ๔๒
มโนรถ ๑๖๓
มโนรม ๖๙๓
มโนวิเลข ๑๗๐
มนุด ๑๐๘,๓๕๒,๙๘๐
มนุตน ๓๕๒
มนุตา ๑๕๓,๙๘๐
มนุดี ๓๔๐
มนุถ ๔๖๓,๑๐๘๐
มนุถนี ๔๙๙
มนุถร ๓๗๙
มนุท ๑๓๗,๑๗๕,๕๑๖, ๗๒๑,๗๒๙,๘๙๒

(ม) คาถาที่

มนุทคามี ๓๗๙
มนุทร ๖๐๖
มนุทากินี ๒๗,๖๗๙
มนุทิร ๒๐๕,๑๐๖๕
มนุทิรงุค ๒๒๓
มยูข ๖๔
มยูร ๖๓๔
มรณ ๔๐๔
มริยาทา ๒๒๖,๑๐๕๔
มรีจ ๔๕๙
มรีจิ ๖๔,๖๕
มรุ ๑๑,๖๖๓,๙๖๕
มล ๒๗๔
มลย ๑๑๑๓
มลยช ๓๐๐
มลิน ๗๐๐
มลีมส ๗๐๐
มลุลก ๔๕๘
มลุลยุทธ ๔๐๒
มลุลิกา ๕๔๗,๕๗๔,๖๔๗
มสกุกสารา ๒๑
มสารก ๓๑๐
มสารคลุล ๔๙๒
มสุสุ ๒๕๙
มห ๑๗๘
มหนุด ๓๑๒,๗๐๐
มหพุภย ๑๖๖
มหลุลก ๒๕๔,๑๐๗๔
มหากถาน ๔๗๖
มหากนุท ๕๙๕

(ม) คาถาที่

มหากุล ๓๓๓
มหาคณฺห ๗๒๒
มหาติมิ ๖๗๓
มหาทีป ๑๘๓
มหาธิติ ๗๒๒
มหานส ๒๑๑
มหานาม ๕๘๗
มหานิสา ๗๐
มหามจุฉ ๖๗๓
มหามตุต ๓๔๐
มหามุนิ ๓
มหายาค ๔๑๓
มหารญฺญ ๕๓๖
มหาโรรุว ๖๕๗
มหาวิเรก ๓๒๘
มหาวีจิ ๖๖๒
มหาสหา ๕๗๘
มหาสิรา ๒๗๙
มหาหาส ๑๗๕
มหี(หิ)ส ๖๑๖
มหิกา ๕๖
มหิจุฉ ๗๒๒
มหิต ๗๕๐
มหินุท ๑๘
มหิลา ๒๓๑
มหิสุสร ๑๖
มหี ๑๘๑,๖๘๒,๑๐๕๒
มหีรุห ๕๓๙
มหีลตา ๖๗๕
มหุสฺสาห ๗๒๒
มเห(ส)สี ๒,๒๓๒,๑๐๓๓

(ม–มา) คาถาที่
มโหสธ ๔๕๕,๕๘๖
มา ๕๒,๑๑๔๗
มาค ๗๖
มาคธ ๓๕๖,๕๐๓
มาคธี ๕๗๖,๕๘๓
มาควิก ๕๑๓
มาคสิร ๗๖
มาฆ ๕๕
มาฆฺย ๕๗๘
มาณว ๒๕๓,๘๔๒
มาตงฺค ๓๖๐,๕๑๗,๑๐๔๕
มาตลิ ๒๒
มาตา ๑๑๓๑
มาตาปิตุ ๒๔๕
มาตามหี ๒๔๕
มาติกา ๑๐๕๗
มาตุ ๒๔๔,๑๑๓๑
มาตุคาม ๒๓๑
มาตุจฺฉา ๒๔๘
มาตุภคินี ๒๔๘
มาตุล ๒๔๕,๕๗๗
มาตุลานี ๒๔๕
มาตุลุงฺค ๕๗๗
มาท ๗๖๔
มาน ๑๖๘,๔๗๘,๕๑๔
มานนา ๔๒๕
มานว ๒๒๗
มานส ๑๕๒,๘๕๐
มานิต ๗๕๐
มานิกา ๔๘๓
มานุส ๒๒๗

(มา–มิ) คาถาที่
มายา ๕๑๒
มายาการ ๕๑๒
มายุ ๒๘๑
มาร ๔๓
มารชิ ๒
มารณ ๔๐๓
มาริส ๑๑๓๒
มาลกี ๕๗๖
มาลา ๓๐๗,๔๒๒,๑๑๒๐
มาลาการ ๕๐๗
มาลิก ๕๐๗
มาลุต ๓๗
มาลูร ๕๕๖
มาลุย ๓๐๗,๑๐๘๑
มาส ๗๔,๗๕,๑๑๑๐
มาสก ๔๗๕
มาฬ ๒๐๕
มิค ๖๑๗,๖๒๐,๑๐๔๕
มิคนฺตร ๖๑๕,๕๑๑
มิคตณฺหิกา ๖๕
มิคพนฺธนี ๕๒๐
มิคพฺยธ ๕๑๘
มิคมท ๓๐๓
มิคมาตุกา ๖๑๕
มิคว ๕๑๘
มิคสิร ๕๘
มิคาทน ๖๑๑
มิคารามาตุ ๔๓๗
มิคินฺท ๖๑๑
มิจฺฉา ๑๒๗,๑๑๔๖
มิญฺชา ๕๕๓

(มิ–มุ) คาถาที่
มิตฺต ๗๑๐
มิตฺต ๓๔๓,๓๔๖
มิถิลา ๑๙๙
มิถุ ๑๒๔
มิถุน ๖๒๘
มิโถ ๑๒๐๐
มิทฺธ ๑๗๖
มิลกฺขชาติ ๕๑๗
มิลกฺขเทส ๑๘๖
มิสฺสก ๒๓
มิหิต ๑๗๕
มีน ๖๗๑
มีฬฺห ๒๗๕
มุข ๒๖๐,๕๑๓
มุขธาน ๓๗๐
มุขผุลฺล ๒๘๕
มุขร ๗๓๕
มุขาธาน ๓๗๐
มุขฺย ๖๕๕
มุคฺคร ๓๙๒
มุจลินฺท ๕๖๓
มุจฺฉนา ๑๓๑
มุจฺฉา ๔๐๐
มุญฺช ๖๗๑
มุฏฺฐิ ๒๖๘,๕๒๗,๑๐๓๑
มุณฺฑ ๓๒๑
มุณฺฑจฺฉท ๒๐๘
มุณฺฑิก ๓๒๑
มุติ ๑๕๒
มุตฺต ๒๗๕,๓๘๖,๑๐๑๓
มุตฺตา ๔๖๐,๔๖๒,๑๐๑๓

(มุ-มู)	คาถาที่
มุตฺตามุตฺต	๓๘๖
มุตฺตาวลิ	๒๘๕
มุตฺติ	๙,๑๐๘๔
มุตฺติก	๔๙๒
มุทิงฺค	๑๔๓
มุทุ	๗๑๖,๑๐๖๗
มุทฺทิกา	๒๘๗,๕๘๗
มุทฺธ	๒๕๖,๑๐๒๘
มุทฺธช	๒๕๖
มุทฺธมาลฺย	๓๐๘
มุทฺธา	๒๕๖,๑๐๒๘
มุทฺธาภิสิตฺต	๓๓๕
มุธา	๑๑๔๕
มุนิ	๑,๔๓๓
มุนินฺท	๑
มุพฺพา	๕๘๑
มุรช	๑๔๑,๑๔๓
มุสล	๔๕๕
มุสา	๑๒๖,๑๒๗,๑๑๔๖
มุหุํ	๑๑๓๗
มุหุํภาสา	๑๒๓
มุหุตฺต	๖๗
มุหุตฺติก	๓๔๗
มุฬาล	๖๘๗
มุฬาลปุปฺผ	๖๘๕
มูค	๓๒๐
มูล	๔๗๑,๕๔๙,๕๙๓, ๖๐๑,๘๕๑
มูลก	๕๙๘
มูลปุร	๑๙๙
มูลา	๕๙

(มู-โม)	คาถาที่
มูลฺย	๕๓๑
มูสา	๕๒๖
มูสิก	๖๑๘
มูฬฺห	๗๒๑
เมขลา	๒๘๗
เมฆ	๔๗
เมฆจฺฉนฺนาห	๕๐
เมฆนาท	๔๙
เมฆปฏล	๗๑
เมจก	๙๖,๓๖๓, ๖๓๕,๑๐๒๓
เมชฺฌ	๖๙๘
เมณฺฑ	๕๐๑
เมตฺตา	๑๖๑
เมตฺติ	๑๖๑
เมถุน	๓๑๗,๑๐๖๓
เมท	๒๘๒
เมทนี	๑๘๑
เมธค	๔๐๐
เมธา	๑๕๒
เมธาวี	๒๒๙
เมรย	๕๓๓
เมรุ	๒๕
เมลก	๗๖๙
เมส	๖๑,๕๐๑
เมห	๓๒๙
เมหน	๒๗๒
โมกฺข	๖,๖๙๖,๑๑๓๒
โมคฺคลฺลาน	๔๓๕
โมฆ	๗๑๕
โมจ	๕๘๙

(โม-ย)	คาถาที่
โมทก	๑๑๑๓
โมน	๔๒๙
โมร	๖๓๔
โมส	๕๒๒
โมสก	๕๒๒
โมห	๑๖๘,๔๐๐,๑๐๘๗
โมฬิ	๘๖๔
(ย)	
ยํ	๑๑๔๕
ยกฺข	๑๓,๙๗๐
ยกฺขธูป	๓๐๔
ยกฺขาธิป	๓๒
ยคฺเฆ	๑๑๕๐
ยชุ	๑๐๘
ยญฺญ	๔๑๒
ยญฺญงฺค	๕๕๑
ยฏฺฐิ	๑๙๖
ยฏฺฐิมธุกา	๕๘๗
ยติ	๔๓๔
ยโต	๑๑๔๕
ยตฺถ	๑๑๕๖
ยตฺร	๑๑๕๖
ยถาคถํ	๑๑๕๒
ยถาคฺถํ	๑๑๕๒
ยถริว	๑๑๔๓
ยถา	๑๑๔๒
ยถา จ	๑๑๔๓
ยถาคถ	๑๒๗
ยถาตถํ	๑๑๕๒
ยถานาม	๑๑๔๒
ยถาปิ	๑๑๔๒

(ย–ยา)	คาถาที่
ยถาหิ	๑๑๔๒
ยถจุฉิต	๔๖๕
ยเถว	๑๑๔๒
ยทิ	๑๑๔๗
ยทิจุฉา	๗๖๐
ยนฺตมุตฺต	๓๘๖
ยม	๔๔,๔๔๔,๖๒๘, ๗๖๘,๕๗๔
ยมก	๖๒๘
ยมทคฺคิ	๑๐๕
ยมราช	๔๔
ยมล	๖๒๘
ยมุนา	๖๘๒
ยว	๔๕๐
ยวนปฺปุผ	๑๔๗
ยวส	๖๐๒
ยส	๑๑๗
ยโสธรา	๓๓๖
ยหึ	๑๑๕๖
ยาค	๔๑๒
ยาคุ	๔๖๕
ยาจก	๗๔๐
ยาจนก	๗๔๐
ยาจนา	๗๕๕
ยาชก	๔๑๔
ยาจนา	๗๕๕
ยาตนา	๔๐๗
ยาตฺรา	๓๕๕,๑๐๕๔
ยาน	๓๗๕,๔๒๒, ๑๐๕๐
ยาปฺยยาน	๓๗๓

(ยา–โย)	คาถาที่
ยาม	๗๖๘
ยาว	๑๑๔๑,๑๑๕๓
ยาวก	๓๐๕
ยาวตา	๑๑๔๑
ยุค	๖๒๘,๘๘๒
ยุคกีล	๔๔๕
ยุคนฺต	๘๒
ยุคนฺธร	๒๖,๓๗๔
ยุคปฺปตฺต	๕๕๒
ยุคล	๖๒๘
ยุตฺต	๓๕๓
ยุทฺธ	๓๙๕
ยุว	๒๕๓
ยุวตี	๒๓๑
ยูถ	๖๓๒
ยูถเชฏฺฐ	๓๖๐
บูถป	๓๖๐
ยูถิกา	๕๗๖
ยูป	๒๐๘,๔๑๕, ๕๖๔,๑๑๐๑
เยน	๑๑๔๕
เยภุยฺย	๗๐๓
โยค	๘๕๘
โยคกฺเขม	๕
โยคฺค	๓๗๕,๑๐๗๓
โยชน	๑๕๖
โยตฺต	๔๔๘
โยธ	๓๗๖
โยนิ	๑๕๓,๒๗๓,๘๔๘
โยพฺพญฺญ	๒๕๐
โยพฺพน	๒๕๐

(ร)	คาถาที่
(ร)	
รํสิ	๖๔
รํสิมนฺตุ	๖๓
รกฺขณ	๗๖๓
รกฺขส	๑๓
รกฺขิต	๗๕๔
รคา	๔๓
รงฺค	๑๐๑,๑๑๒๓
รงฺคาชีว	๕๐๘
รจฺฉา	๒๐๒
รช	๒๓๘,๓๕๕, ๕๔๕,๘๘๓
รชก	๕๐๕,๕๑๐
รชต	๔๘๕,๔๕๐
รชนี	๖๕
รชสฺสลา	๒๓๘
รชฺชงฺค	๓๕๐
รชฺชุ	๔๔๘
รญฺชน	๓๐๑
รฏฺฐ	๑๘๕
รฏฺฐาธิป	๓๓๔
รณ	๓๕๕,๗๖๓,๑๐๕๖
รตน	๑๕๖,๒๖๘, ๔๘๕,๑๐๖๒
รตนปริสิพฺพิต	๓๑๕
รตนากร	๖๕๕
รติ	๓๑๗,๑๐๕๖
รติกีฬาทิการณ	๑๐๓
รตฺต	๕๕,๒๘๑, ๖๘๖,๕๒๓
รตฺตคาวี	๔๕๗

(ร)	คาถาที่
รตฺตจนฺทน	๓๐๑
รตฺตปา	๖๗๕
รตฺตผลา	๕๙๑
รตฺตมณิ	๔๙๑
รตฺตาติสาร	๓๒๕
รตฺติ	๖๙
รถ	๒๒,๓๗๒
รถการ	๕๐๖,๕๐๘
รถการก	๖๗๙
รถคุตฺติ	๓๗๔
รถงฺค	๓๗๓
รถจารี	๓๗๖
รถเรณุ	๑๙๔
รถานีก	๓๘๓
รถาโรห	๓๗๖
รถิก	๓๗๖
รถิกา	๒๐๒
รถี	๓๗๖
รท	๒๖๑
รทน	๒๖๑
รนฺธ	๖๔๙,๑๐๑๓
รมณี	๒๓๐
รมฺภา	๒๔,๕๘๙
รมฺมก	๗๗
รย	๔๐
รว	๑๒๘,๗๖๓
รวิ	๖๓
รวิหํส	๖๒๖
รส	๙๔,๔๖๘,๔๙๓,๘๐๔
รสก	๔๖๔
รสคฺค	๔๖๗
(ร-รา)	คาถาที่
รสคฺคสา	๒๗๙
รสน	๙๓๙
รสนา	๑๕๐,๒๘๗
รสวตี	๒๑๑
รสหรณี	๒๘๐
รสาคล	๖๔๙
รสาล	๕๙๙
รสิต	๔๙
รสฺมิ	๔๔๘,๑๐๔๓
รสฺส	๓๑๙,๗๐๘
รหท	๖๗๗
รหสฺส	๓๕๒
รหสฺสงฺค	๒๗๒
รหิ	๑๒๐๒
รโห	๓๕๓,๑๑๕๗
ราค	๑๖๓,๑๐๐๙
ราช	๓๓๓,๓๔๓,๙๒๖
ราชคห	๒๐๐
ราชญฺญ	๓๓๕
ราชธานี	๑๙๘
ราชนารี	๒๓๒
ราชรุกฺข	๕๕๒
ราชรุกฺข	๕๕๒
ราชวยฺห	๓๖๖
ราชหํส	๖๔๗
ราชายตน	๕๖๔
ราชิ	๕๓๙
ราชุล	๖๕๑
ราธิต	๗๔๓
ราว	๑๒๘
ราสิ	๖๑,๖๓๐,๑๐๕๑
(รา-โร)	คาถาที่
ราหุ	๖๑
ราหุลมาตุ	๓๓๖
ริฏฺฐ	๑๐๖๔
ริเต	๑๑๓๗
ริตฺตก	๖๙๘
ริปุ	๓๔๔
รีติ	๔๙๒
รุกฺข	๕๓๙,๙๗๘
รุกฺขาทนี	๕๘๐
รุงฺกุ	๖๑๙
รุจิ	๖๔,๑๖๓,๘๗๓
รุจิร	๖๙๓
รุชา	๓๒๓
รุณฺณ	๑๖๕
รุต	๑๓๐
รุทฺท	๑๐๒
รุทฺธ	๗๔๕
รุธิร	๒๘๑
รุรุ	๖๑๙
รูป	๙๔,๘๒๕
รูปิย	๔๘๖,๔๘๙,๙๐๓
รูปี	๔๘๙
รูปูปชีวินี	๒๓๓
เร	๑๑๓๙
เรณุ	๓๙๕
เรณุกา	๕๙๐
เรวตี	๖๐
โรค	๓๒๓
โรคหารี	๓๒๙
โรจน	๕๖๕
โรจนปฺปภ	๙๘

(โร–ล)	คาถาที่
โรทิต	๑๖๕
โรธ	๖๖๔
โรม	๒๕๙
โรมมย	๒๙๘
โรมญฺจ	๑๗๕
โรรุว	๖๕๗
โรส	๑๖๔
โรหิณี	๕๘,๔๙๗,๑๐๙๓
โรหิต	๙๕,๖๑๒,๖๗๑,๙๑๑
โรหิตก	๕๖๖
โรหิส	๖๑๒
โรหี	๕๖๖
(ล)	
ลกุณฺฑก	๓๑๙
ลกุข	๕๕,๓๙๐, ๔๗๔,๑๐๒๐
ลกุขณ	๕๕,๑๗๘,๑๑๑๓
ลกุขี	๘๒,๓๘๕,๙๐๖
ลงฺการ	๖๖๘
ลคุฬ	๓๙๒
ลิงฺคี	๒๑๗
ลชฺชวนฺตุ	๗๓๓
ลชฺชา	๑๕๘
ลชฺชาลุ	๗๓๓
ลชฺชิต	๗๔๗
ลญฺฉน	๕๕
ลฏฺฐิกา	๖๓๙
ลตา	๕๔๒,๕๕๐,๑๐๘๓
ลทฺธ	๗๕๓
ลทฺธก	๖๙๔
ลทฺธิ	๑๖๑

(ล–ลิ)	คาถาที่
ลปน	๒๖๐
ลปนช	๒๖๑
ลปิต	๑๐๕,๗๕๕
ลพุช	๕๗๐
ลพุภ	๑๐๘๗
ลย	๖๖,๑๓๗
ลลนา	๒๓๑
ลลิต	๑๗๔
ลว	๗๐๕,๗๗๐,๑๐๙๖
ลวงฺค	๓๐๓
ลวณ	๑๔๘,๔๖๐
ลวน	๗๗๐
ลวิตฺต	๔๔๘
ลสุณ	๕๙๕
ลหุ	๔๐,๗๑๐, ๙๒๙,๑๑๔๔
ลาขา	๓๐๕
ลาขาปสาทน	๕๖๔
ลางฺคลี	๕๘๘
ลาชา	๔๖๓
ลาป	๖๓๙
ลาพู	๕๙๖
ลามก	๖๙๙
ลาลสา	๑๖๓
ลาลา	๒๘๑
ลาสน	๑๐๐
ลิกุจ	๕๗๐
ลิโกจก	๕๕๗
ลิกฺขา	๑๙๕
ลิงฺค	๒๗๓,๙๑๐
ลิจฺฉวิ	๓๓๖

(ลิ–โล)	คาถาที่
ลิตฺต	๗๔๖
ลิปิการ	๓๔๘
ลีลา	๑๗๔,๑๐๕๒
ลุทฺท	๑๐๓๘
ลุทฺทก	๕๑๘
ลุทฺธ	๗๒๙,๑๑๐๖
ลุทลาย	๖๑๖
ลูตา	๖๒๑
ลูติกา	๖๒๑
ลูน	๗๕๒
เลข	๑๐๙๘
เลขก	๓๔๘
เลขา	๕๓๙,๑๐๙๘
เลฑฺฑุ	๔๔๗
เลณ	๖,๖๐๙
เลยฺย	๔๖๖
เลส	๗๐๕
โลก	๙๓,๑๘๖,๑๐๔๑
โลกครุ	๓
โลกนาถ	๒
โลกายต	๑๑๒
โลเกส	๑๕
โลจน	๑๔๙
โลณ	๔๖๐
โลทฺท	๕๕๖
โลภ	๑๖๓
โลม	๒๕๙
โลมสปาณก	๖๒๓
โลมหํสน	๑๗๕
โลล	๗๑๒,๗๒๙,๑๐๖๖
โลลุป	๗๒๙

(โล–ว)	คาถาที่
โลห	๓๐๒,๔๙๓
โลหการก	๕๐๙
โลหกุมฺภี	๖๕๘
โลหปีฐช	๖๔๓
โลหิต	๙๕,๒๘๐,๑๐๒๘
โลหิตงฺก	๔๙๑
(ว)	
ว	๑๒๐๓
วํส	๓๓๒,๖๐๐,๑๐๙๐
วํสวณฺณ	๔๙๑
วํสสงฺข	๑๔๒
วก	๖๑๕
วกุล	๕๗๒
วกฺก	๑๐๓๔
วกฺกงฺค	๖๒๕
วกฺกล	๔๔๒
วคฺค	๖๓๑
วคฺคุ	๖๙๓
วงฺก	๖๐๖,๖๗๔, ๗๐๙,๑๐๒๕
วงฺค	๑๘๕,๑๐๓๑
วจ	๑๐๕
วจน	๑๐๕
วจา	๕๘๔
วจี	๑๐๕
วจีมุข	๑๑๘
วจฺจ	๒๗๔,๑๐๘๖
วจฺจกุฏิ	๒๑๒
วจฺจฏฺฐาน	๒๑๒
วจฺฉกามา	๔๙๘
วจฺฉตร	๔๘๖

(ว)	คาถาที่
วจฺฉล	๗๒๖
วจฺฉลา	๔๙๘
วช	๑๙๐
วชิร	๒๔,๔๙๐,๘๖๖
วชิรปาณิ	๑๘
วชิรหตฺถ	๑๙
วชิราวุธ	๑๘
วชฺช	๑๔๒,๑๑๐๐
วชฺชี	๑๘๔,๓๓๖
วชฺฌ	๗๓๗
วญฺจก	๗๓๗
วญฺชุล	๕๕๓,๕๗๓
วญฺฌา	๔๙๘,๕๔๑
วฏํสก	๓๐๘
วฏ	๕๕๑
วฏกร	๖๖๘
วฏุม	๑๙๐
วฏฺฏ	๗๑๗,๑๐๑๘
วฏฺฏกา	๖๒๕
วฏฺฏุล	๗๐๗
วฑร	๗๐๑
วฑฺฒกี	๕๐๖
วณ	๓๒๔
วณิชฺชา	๔๔๖
วณฺฏ	๕๔๔
วณฺณ	๓๓๒,๓๔๘,๗๗๙
วณฺณก	๓๐๖
วณฺณทาสี	๒๓๓
วณฺณนา	๑๑๘
วณฺณิต	๗๕๒
วณฺณุ	๖๖๓

(ว)	คาถาที่
วต	๔๓๐,๑๑๙๒
วตฺต	๒๖๐,๗๕๘,๑๐๔๗
วตฺตน	๔๔๕
วตฺตนี	๑๙๑,๑๐๕๗
วตฺตุ	๗๓๕
วตฺถ	๒๖๐,๔๒๒
วตฺถกุยฺห	๒๗๒
วตฺถนฺตร	๒๙๑
วตฺถโยนิ	๒๙๗
วตฺถิ	๒๗๖
วตฺถุ	๒๒๕,๙๗๐
วตฺถุก	๕๙๗
วตฺถุเลยฺยก	๕๙๗
วตฺรภู	๒๐
วท	๗๓๕
วทญฺญู	๗๒๓,๘๙๑
วทน	๒๖๐
วทานีย	๗๒๓
วธ	๔๐๓
วธฏฺฐาน	๕๒๑
วทฺธิกา	๕๒๖
วธุทฺยต	๗๓๖
วธู	๒๓๐,๘๗๗
วน	๒๓,๕๓๖,๖๖๑,๑๐๖๓
วนกาก	๖๓๙
วนกุกฺกุฏ	๖๔๑
วนถ	๑๖๓
วนปฺปติ	๕๔๐,๙๐๓
วนปฺปตฺต	๔๐๙
วนมลฺลิกา	๕๗๕
วนสนฺฑ	๗๑

(ว)	คาถาที่	(ว)	คาถาที่	(ว-วา)	คาถาที่
วนิตา	๒๓๐	วลาหก	๔๗	วสฺสิต	๑๓๐
วนิพฺพก	๗๔๐	วลิ	๙๙๑	วสฺโสกสารา	๒๐
วนฺทนา	๔๒๖	วลิตฺตจ	๒๕๕	วห	๔๙๗
วนฺทากา	๕๘๐	วลิน	๒๕๕	วฬวา	๓๗๑
วนฺที	๓๙๖,๔๐๗	วลิร	๓๒๐	วา	๑๑๔๒,๑๑๘๙
วปา	๒๘๒	วลีมุข	๖๑๔	วากรา (วาคุรา)	๕๒๐
วปุ	๑๕๑	วลฺลกี	๑๓๘	วากฺย	๑๐๖,๑๒๕
วปฺป	๑๑๓๓	วลฺลภ	๖๙๗,๑๐๖๖	วาคุริก	๕๑๔
วมถุ	๓๒๗	วลฺลรี	๕๕๐	วาจํยม	๔๓๓
วมฺม	๓๗๗	วลฺลิภ	๕๙๗	วาจา	๑๐๕
วมฺมิก	๓๗๘	วลฺลี	๕๕๐	วาจาล	๗๓๕
วย	๑๐๗๙	วลฺลูร	๒๘๐	วาจิก	๑๒๔
วยฎฺช	๒๕๒	วส	๗๖๒,๘๙๘	วาช	๓๙๐
วยส	๓๔๖	วสติ	๒๐๗,๑๐๕๖	วาชเปยฺย	๔๑๓
วยสฺสา	๒๓๘	วสนํ	๒๙๐	วาณ	๓๘๙
วร	๒๔๐,๖๙๔,๗๖๒,๘๑๐	วสนฺต	๗๙	วาณิ	๓๘๙
วรก	๔๕๐	วสภ	๔๙๕	วาณิช	๔๖๙
วรงฺค	๒๗๓,๑๐๙๓	วสล	๕๐๓	วาณิชฺช	๔๔๖
วรณ	๒๐๓,๕๕๓	วสวตฺตี	๔๒,๑๐๒๔	วาณี	๑๐๕
วรตฺตา	๕๒๖	วสา	๒๘๒,๔๙๘,๘๗๓	วาต	๓๗
วรปญฺญ	๔	วสี	๔๓๔	วาตกฺขิตฺตมฺพุ	๔๙
วรวณฺณินี	๒๓๔	วสุ	๔๘๕,๔๘๙,๘๙๕	วาตฆาตก	๕๕๒
วรห	๖๓๕	วสุธา	๑๘๑	วาตณฺฑ	๓๒๖
วรหิส	๖๐๒	วสุนฺธรา	๑๘๑	วาตปาน	๒๑๖
วรหี	๖๓๔	วสุมตี	๑๘๑	วาตมิค	๖๑๘
วราโรหา	๒๓๔	วสฺส	๔๘,๘๑,	วาติงฺคณ	๕๘๘
วราห	๖๑๗,๑๑๑๕		๕๐๒,๑๐๖๓	วาตฺตากี	๕๘๘
วรูถ	๓๗๔	วสฺสน	๔๘	วาทิต	๑๐๐,๑๔๒
วลภี	๒๒๑	วสฺสวร	๒๔๒	วาทิตฺต	๑๔๒
วลย	๒๘๕	วสฺสาน	๗๘,๗๙	วาน	๑๖๓,๑๐๙๕
วลยิต	๗๔๕	วสฺสิกี	๕๗๖	วานจิตฺตก	๓๑๒

(วา–วา)	คาถาที่
วานร	๖๑๔
วาเนยฺย	๕๙๒
วาปี	๖๗๘
วาม	๖๙๔,๗๑๙,๑๐๒๐
วามก	๑๐๙
วามเทว	๑๐๙
วามน	๓๐,๓๑๙,๗๐๘
วาย	๓๗
วายนทณฺฑก	๕๒๒
วายส	๖๓๘
วายสาริ	๖๓๘
วายาม	๑๕๖,๙๑๔
วายุ	๓๗
วายุเภท	๓๘
วายุสข	๓๔
วาร	๑๐๔๒
วารก	๔๕๗
วารณ	๓๖๐,๖๓๙, ๑๐๑๔
วารวาณ	๒๙๔
วาริ	๖๖๑
วาริช	๖๘๔
วาริมคฺค	๖๘ก
วาริวห	๔๗
วารุณี	๒๓๖,๕๓๓,๘๗๖
วาล	๒๕๖,๕๙๑, ๖๖๑,๑๐๘๑
วาลธิ	๓๗๑
วาลพีชนี	๓๕๘
วาลหฺตฺถ	๓๗๑
วาลุกา	๖๖๓

(วา–วิ)	คาถาที่
วาส	๒๐๗,๒๙๐, ๔๓๒,๑๑๑๙
วาสจุณฺณ	๓๐๖
วาสน	๓๐๗
วาสนา	๗๗๒
วาสนฺตี	๕๗๗
วาสภวน	๒๑๑
วาสโยค	๓๐๖
วาสว	๑๙
วาสาคาร	๒๑๔
วาสิ	๔๓๙
วาสิฏฺฐ	๑๐๙
วาสิต	๓๐๗
วาสี	๓๙๓
วาสุกี	๖๕๐
วาสุเทว	๑๖
วาห	๓๖๘,๔๘๓,๔๘๔,๑๐๘๑
วาหน	๓๗๕
วาหส	๖๕๑
วาหินี	๓๘๑,๑๐๕๖
วาฬ	๖๕๔,๙๓๔
วาฬคฺคาหี	๖๕๖
วาฬพีชนี	๓๕๗
วาฬมิค	๖๑๓
วิ	๖๒๔,๑๑๗๑
วิกงฺกต	๕๕๙
วิกจ	๕๔๒
วิกฏ	๑๐๑๙
วิกติ	๗๖๕
วิกติกา	๓๑๔

(วิ)	คาถาที่
วิกสา	๕๘๒
วิกสิต	๕๔๒
วิการ	๗๖๕
วิกีรณ	๕๘๑
วิกฺกนฺต	๓๘๐
วิกฺกม	๓๙๘,๙๕๔
วิกฺกยิก	๔๗๐
วิกฺเกตุ	๔๗๐
วิกฺเกยฺย	๔๗๑
วิคฺคห	๑๕๑,๔๐๐,๑๐๔๖
วิฆาส	๔๖๗
วิฆาสาท	๔๖๗
วิจกฺขณ	๒๒๘
วิจย	๗๗๔
วิจารณา	๑๕๔
วิจิกิจฺฉา	๑๗๐
วิจฺฉิก	๖๒๑
วิชน	๓๕๓
วิชย	๔๐๒
วิชาตา	๒๓๕
วิชิต	๑๘๙,๓๕๐,๑๐๒๙
วิชฺชา	๑๕๓,๑๐๓๔
วิชฺชุ	๔๘
วิชฺชุตา	๔๘
วิชฺฌนกณฺฏก	๓๖๖
วิญฺณ	๖๐๖
วิญฺณตฺติ	๑๐๕๘
วิญฺญาณ	๑๕๒
วิญฺญู	๒๒๙
วิญฺเญยฺยา	๑๒๙
วิฏงฺก	๒๒๑

(วิ)	คาถาที่
วิฏป	๕๔๗,๑๑๒๒
วิฏปี	๕๓๙
วิฏภี	๕๔๗
วิโฑช	๒๐
วิตกฺก	๑๕๕
วิตจฺฉิกา	๓๒๗
วิตณฺฑสตฺถ	๑๑๒
วิตต	๑๓๙,๑๔๐,๙๓๒
วิตถ	๑๒๖
วิตรณ	๔๒๐
วิตาน	๒๙๙,๖๓๑,๙๗๕
วิตฺนุน	๕๙๖
วิตฺต	๔๘๕
วิตฺติ	๘๗,๑๐๕๘
วิตฺถต	๗๔๖
วิตฺถาร	๗๖๘
วิตฺถิณฺณ	๗๐๑
วิทตฺถิ	๑๙๕,๒๖๗
วิทาร	๗๕๙
วิทิต	๗๒๔,๗๕๗
วิทิสา	๒๙
วิทูร	๒๒๙
วิทู	๒๒๙
วิเทห	๑๘๕
วิทฺทสุ	๒๒๙
วิทฺทุม	๔๙๑
วิทฺเทส	๑๖๔
วิทฺเทสี	๓๔๕
วิทฺธ	๗๔๘
วิทฺวา	๒๒๘
วิธ	๘๔๖

(วิ)	คาถาที่
วิธวา	๒๓๕
วิธา	๑๖๘
วิธิ	๙๐,๑๐๔๙
วิธุร	๗๖๕
วิเธยฺย	๗๓๐
วินตก	๒๖
วินตา	๖๒๘
วินา	๑๑๓๗
วินายก	๒
วินาส	๗๗๐
วินีต	๓๖๙
วินฺยาส	๓๘๑
วิปกฺข	๓๔๕
วิปตฺติ	๓๘๕
วิปริยย	๗๗๖
วิปริยาส	๗๗๖
วิปลฺลาส	๗๗๖
วิปสฺสนา	๑๕๓
วิปสฺสี	๒๒๙
วิปาก	๑๐๕๐
วิปาทิกา	๓๒๕
วิปิน	๕๓๖
วิปุล	๗๐๐
วิปฺป	๔๐๘
วิปฺปกฏฺชก	๗๐๖
วิปฺปฏิสาร	๑๖๙
วิปฺปลาป	๑๒๔
วิปฺผุลิงฺค	๓๕
วิพุธ	๑๑
วิพฺภม	๑๗๔,๑๐๘๗
วิภว	๔๘๕

(วิ)	คาถาที่
วิภาต	๖๘
วิภาวี	๒๒๘
วิภีตก	๕๖๙
วิภู	๑๐๘๘
วิภูสน	๒๘๓
วิเภทิกา	๖๐๓
วิมติ	๑๗๐
วิมน	๗๒๓
วิมล	๖๗๐
วิมาน	๒๕,๙๑๗
วิมุตฺติ	๙
วิมุยฺห	๗๓๖
วิย	๑๑๔๓
วิโยค	๑๐๔
วิรติ	๑๖๐
วิรพ	๗๐๗
วิราค	๘
วิราว	๑๒๘
วิรูปกฺข	๓๑
วิรูฬฺหก	๓๑
วิโรธ	๑๖๔
วิโรธรหิต	๑๒๔
วิโรธิ	๓๔๕
วิโรโธตฺติ	๑๒๔
วิลคฺค	๒๗๑,๑๐๓๙
วิลาป	๑๒๓
วิลาส	๑๗๔
วิลีนเสฺนห	๒๘๒
วิลีวการ	๕๐๙
วิเลปน	๓๐๖,๔๒๒
วิวฏฺฏ	๘,๒๙๖

(วิ)	คาถาที่
วิวร	๖๔๙,๑๐๑๓
วิวส	๗๔๓
วิวาท	๑๑๗,๔๐๐
วิวาห	๓๑๘
วิวิตฺต	๓๕๓
วิวิธ	๗๑๗
วิเวก	๔๓๐,๑๑๑๔
วิส	๖๕๕
วิสกณฺฏก	๔๖๒
วิสกณฺฐิกา	๖๔๒
วิสปฺปีต	๓๙๐
วิสฺสชฺชน	๔๒๐
วิสญฺณิตา	๑๗๓
วิสฏฺฐ	๗๔๖
วิสฺสฏฺฐ	๑๒๙
วิสตฺติกา	๑๖๒
วิสท	๑๐๗๓
วิสธร	๖๕๔
วิสปฺปน	๗๖๙
วิสย	๙๔,๑๘๖,๘๐๖
วิสยี	๑๔๙
วิสร	๖๒๙
วิสาขา	๕๙,๔๓๗
วิสาณ	๔๙๗,๘๖๗
วิสารท	๒๒๘,๙๖๐
วิสาล	๗๐๐
วิสาลตา	๒๙๕
วิสาลา	๕๙๗
วิสิขา	๒๐๒
วิสิฏฺฐ	๖๙๖
วิสุทฺธิ	๙

(วิ-วุ)	คาถาที่
วิสูจิกา	๓๒๘
วิเสสก	๓๐๐
วิสฺส	๑๔๖
วิสฺสมฺภ	๓๕๓
วิสฺสาณน	๔๒๐
วิสฺสาส	๓๕๓
วิสฺสุต	๗๒๔
วิคห	๖๒๔
วิหคาธิป	๖๓๓
วิหงฺ	๖๒๔
วิหงฺคม	๖๒๔
วิหตฺถ	๗๓๖
วิหายิต	๔๒๐
วิหาร	๘๕๗
วีจิ	๖๖๒,๑๐๕๙
วีณา	๑๓๘
วีณาทิวาทน	๑๔๔
วีณาวาที	๕๑๐
วีต	๑๐๗๖
วีตราค	๑๐
วีติกฺกม	๔๓๐
วีถิ	๒๐๒,๕๓๙,๙๔๐
วีมํสา	๑๕๔
วีร	๑๐๒,๓๘๐
วีริย	๑๕๖,๑๐๙๔
วีริยงฺค	๑๕๗
วีรุ	๕๕๐
วีหิ	๔๕๐,๔๕๒, ๔๗๙,๕๔๗
วุฏฺฐิ	๔๘
วุติ	๗๖๒

(วุ-เว)	คาถาที่
วุตฺต	๗๕๕,๗๙๖
วุตฺตนฺต	๑๑๓
วุตฺติ	๔๔๕,๙๖๖
วุทฺธ(ทฺฒ)	๒๕๔,๑๐๗๑
วุทฺธิ(ทฺฒิ)	๗๖๐
วุทฺธิโรค	๓๒๖
วุส	๔๙๕
เว	๑๑๔๐,๑๑๕๐
เวก	๔๐,๑๑๑๕
เวกี	๓๗๙
เวชยนฺต	๒๑,๒๒
เวชยนฺติกา	๕๗๓
เวชฺช	๓๒๙
เวชฺฌ	๓๙๐
เวฐก	๑๓๘
เวฐน	๑๑๓๑
เวฐิต	๗๔๕
เวณวิก	๕๑๑
เวณิก	๕๑๐
เวณี	๒๕๘
เวณุ	๖๐๐
เวณุธม	๕๑๑
เวตน	๕๓๑
เวตนิก	๕๑๔
เวตรณี	๖๕๘
เวตส	๕๕๓
เวตาฬิก	๓๙๖
เวท	๑๐๘,๗๖๒,๘๔๗
เวทงฺค	๑๑๐
เวทน	๗๖๒
เวทนา	๑๕๔,๑๐๙๕

(เว)	คาถาที่	(เว-ส)	คาถาที่	(ส)	คาถาที่
เวทยิต	๑๕๔	เวสฺสวณ	๓๒	สํหติ	๖๓๐
เวทิกา	๒๒๒	เวสฺสานร	๓๔	สํหาร	๑๑๖
เวทิ	๒๒๒	เวสฺสามิตฺต	๑๐๙	ส	๔๘๕,๘๐๘
เวที	๔๑๒	เวหายส	๔๖	สก	๗๓๖
เวธ	๗๖๒	เวหาส	๔๕	สกฏ	๓๗๓,๔๘๔
เวธิต	๗๔๘	เวฬุ	๕๙๙	สกฏมุข	๑๙๑
เวน	๕๐๙	เวฬุริย	๔๙๐	สกล	๕๓,๗๐๒,๑๐๒๖
เวนเตยฺย	๖๓๓	โวการ	๑๑๒๗	สการก	๑๐๖
เวปจิตฺติ	๔๔	โวสฺสคฺค	๔๒๐	สกาส	๗๐๖
เวปุลฺล	๖๐๖	โวหาร	๑๐๕,๑๑๗,๘๔๙	สกุณ	๖๒๔
เวภาร	๖๐๖	(ส)		สกุณคฺฆิ	๖๓๗
เวม	๕๒๒	สํ	๓๙๙,๑๑๔๔,	สกุณี	๖๒๔
เวมชฺฌ	๗๖๗		๑๑๕๑,๑๑๗๐	สกุนฺต	๖๒๔,๖๔๔,๑๐๔๙
เวมตฺต	๗๖๗	สํกฏี	๗๑๘	สกฺก	๔,๑๘,๑๘๔,๑๐๐๑
เวยฺยคฺฆ	๓๗๒	สํกถา	๑๒๐	สกฺขรา	๔๖๒,๙๒๕
เวร	๘๔,๑๖๔,๑๑๐๙	สํกิณฺณ	๕๐๓,๗๒๐,๑๐๗๑	สกฺย	๓๓๖
เวรมณี	๑๖๐	สํกุล	๑๒๕,๗๒๐	สกฺยมุนิ	๕
เวรี	๓๔๔	สํฆ	๖๓๒	สกฺยสีห	๕
เวโรจน	๖๒	สํฆาต	๖๒๙,๖๕๗,๑๐๘๐	สข	๓๔๖,๓๕๐,๑๐๘๘
เวลา	๖๖,๖๖๐,๘๔๘	สํยต	๗๔๗	สขี	๒๓๘
เวลฺลิต	๗๐๙,๑๐๗๒	สํยตฺติกา	๖๖๗	สคพฺภ	๒๔๙
เววจน	๑๒๐	สํยม	๔๓๐,๗๖๘	สโคตฺต	๒๔๓
เวส	๒๘๒	สํยุค	๓๙๙	สคฺค	๑๐,๙๑๑
เวสาข	๗๕	สํราว	๑๒๘	สคฺควาสี	๑๑
เวสายี	๔๔	สํวจฺฉร	๘๑	สงฺกฏีร	๒๒๔
เวสาลี	๑๙๙	สํวฏฺฏ	๘๒	สงฺกปฺป	๑๕๕
เวสิยา	๒๓๓	สํวรี	๖๙	สงฺกม	๗๗๓
เวสิยาน	๔๔๕	สํวสถ	๒๒๕	สงฺกสฺส	๒๐๑
เวสี	๒๓๓	สํวุต	๗๔๕	สงฺกา	๑๗๐
เวสฺม	๒๐๖	สํสท	๔๑๔	สงฺการ	๒๒๔
เวสฺส	๔๔๕	สํสย	๑๗๐	สงฺการกูฏก	๒๒๔

(ส)	คาถาที่
สงฺการฏฺฐาน	๒๒๔
สงฺกาส	๕๓๐
สงฺกุ	๓๙๓,๕๔๙,๑๑๑๕
สงฺข	๖๗๖,๖๙๐,๘๖๔
สงฺขนข	๖๗๖
สงฺขล	๓๖๔
สงฺขา	๘๔๕
สงฺขาร	๗๗๒,๘๓๒
สงฺเขป	๑๑๖
สงฺขฺยา	๔๗๓
สงฺขฺยาต	๗๑๐
สงฺค	๗๖๙
สงฺคม	๑๐๓,๗๖๙
สงฺคร	๘๒๔
สงฺคห	๑๑๖,๙๒๕
สงฺคาม	๓๙๙
สงฺฆาต	๒๒๓,๑๑๓๕
สจิว	๓๔๐
สเจ	๑๑๔๗
สจฺจ	๖,๑๒๗,๘๐๐
สจฺจการ	๔๗๑
สจฺจาปน	๔๗๑
สจฺฉนฺท	๗๒๘
สจฺฉิ	๑๑๕๙
สชน	๒๔๓
สชาต	๒๔๑
สชีว	๓๔๐
สชฺช	๓๗๘,๕๖๒
สชฺชน	๓๓๓,๙๕๗
สชฺชิต	๓๖๖
สชฺชุ	๑๑๔๙
สชฺชุลส	๓๐๔
สชฺฌ	๔๘๙
สชฺฌุ	๔๘๙
สญฺจย	๖๒๙
สญฺจาริกา	๒๓๖
สญฺฉินฺน	๗๕๒
สญฺชีว	๖๕๗
สญฺณา	๖๘
สญฺญา	๑๑๔,๘๗๔
สฏฺฐิมฏฺฐิกา	๗๔
สฐ	๗๓๗
สณิก	๑๑๕๓
สณฺฐาน	๗๗๑,๑๑๓๓
สณฺฑ	๖๘๗
สณฺฑาส	๕๒๗
สต	๔๗๔
สตต	๔๑
สตปตฺต	๖๔๒,๖๘๔,๙๑๕
สตปที	๖๒๒
สตภิสช	๖๐
สตมูลี	๕๘๕
สตาวรี	๕๘๕
สติ	๑๕๘
สติโวสฺสคฺค	๑๗๓
สตี	๒๓๔
สเตรตา	๔๘
สตฺต	๙๓,๘๑๖
สตฺตธญฺญ	๔๕๐
สตฺตปณฺณิ	๕๕๕
สตฺตม	๖๙๕,๙๔๒
สตฺตมหาสร	๖๘๐
สตฺตรชฺชงฺค	๓๕๐
สตฺตรตน	๔๙๐
สตฺตลา	๕๗๖
สตฺตวงฺก	๖๗๒
สตฺตวีสนกฺขตฺต	๖๐
สตฺตสร	๑๓๑
สตฺติ	๓๕๑,๓๙๘,๑๐๕๒
สตฺติธร	๑๗
สตฺตี	๓๙๒
สตฺตุ	๓๔๓,๓๔๔, ๔๖๓,๑๑๒๒
สตฺตุผลา	๕๖๖
สตฺถ	๑๑๑,๓๘๕, ๕๒๗,๖๓๒,๙๖๖
สตฺถวาห	๔๖๙
สตฺถิ	๒๗๖
สตฺถุ	๑
สตฺถุวณฺณ	๔๘๗
สตฺร	๑๑๓๔
สทน	๒๐๕
สทา	๑๑๕๓
สทาคติ	๓๗
สทาตน	๗๐๙
สทิส	๕๓๐
สทฺม	๒๐๗
สทฺท	๙๔,๑๒๘
สทฺทคฺคห	๑๕๐
สทฺทล	๑๘๗,๕๙๙
สทฺทูล	๖๑๑,๖๙๖
สทฺธํ	๑๑๔๗
สทฺธ	๔๒๓,๙๕๐

(ส)	คาถาที่
สทฺธา	๔๒๓,๙๕๐
สทฺธายุตฺต	๗๓๓
สทฺธาลุ	๗๓๓
สทฺธึ	๑๑๓๖
สนนฺตน	๗๐๙,๗๑๓
สนํ(สนา)	๑๑๕๓
สนิฺต	๗๔๗
สนฺต	๖,๑๐๒,๒๒๘,
	๗๔๙,๘๔๑
สนฺตก	๗๒๘
สนฺตต	๔๑
สนฺตติ	๓๓๒
สนฺตติต	๗๕๑
สนฺตาน	๒๘,๓๓๒,๙๕๓
สนฺติ	๙,๗๕๘,๑๐๕๕
สนฺติก	๗๐๕
สนฺโตส	๘๗
สนฺถว	๗๖๙
สนฺท	๗๐๗
สนฺทน	๓๗๒
สนฺทาน	๔๙๙
สนฺทานิต	๗๔๗
สนฺทิฏฺฐ	๓๔๖
สนฺทิฏฺฐิก	๘๖
สนฺเทสหร	๓๔๗
สนฺเทโสตฺติ	๑๒๔
สนฺเทห	๑๗๐
สนฺโทห	๖๒๙
สนฺธิ	๗๖๓,๙๔๒
สนฺนกทฺทุ	๕๕๖
สนฺนทฺธ	๓๗๘

(ส)	คาถาที่
สนฺนาห	๓๗๗
สนฺนิกฏฺฐ	๗๐๖,๗๗๐
สนฺนิกาส	๕๒๙
สนฺนิธิ	๗๗๐,๙๕๘
สนฺนิภ	๕๓๐
สนฺนิเวส	๗๗๑
สปจ	๕๑๗
สปตฺต	๓๔๔
สปถ	๑๑๗
สปทิ	๑๑๔๙
สปน	๑๑๗
สปาก	๕๑๗
สปิณฺฑ	๒๔๓
สปฺป	๖๕๓
สปฺปญฺญ	๒๒๘
สปฺปทาฐา	๖๕๕
สปฺปราช	๖๕๐
สปฺปิ	๔๙๙
สผ	๓๗๑
สผรี	๖๗๒
สพล	๙๙
สพฺพ	๗๐๒
สพฺพญฺญู	๑
สพฺพโต	๑๑๔๖
สพฺพตฺร	๑๑๖๑
สพฺพธิ	๑๑๖๑
สพฺพกุมฺม	๓๐,๓๓๕
สพฺย	๗๑๙
สพฺรหฺมจารี	๔๑๐
สภา	๒๑,๒๑๐,
	๔๑๔,๑๑๐๑

(ส)	คาถาที่
สภาชน	๗๖๐
สภาย	๒๑๐
สภาว	๑๗๗
สภฺย	๓๓๓,๔๑๔
สม	๕๒๙,๗๕๘,๙๒๒
สมคฺค	๗๐๒
สมชฺชา	๔๑๔
สมญฺญา	๑๑๔
สมณ	๔๓๓
สมณุทฺเทส	๔๔๐
สมตฺต	๗๐๒,๑๐๖๘
สมตฺถ	๑๐๖๘
สมถ	๑๕๕,๗๕๘
สมนฺตจกฺขุ	๒
สมนฺตโต	๑๑๔๖
สมนฺตา	๑๑๔๖
สมย	๖๖,๑๖๑,๗๗๘
สมร	๓๙๙
สมวาย	๖๓๐
สมํ	๑๑๓๖
สมา	๘๑,๙๒๒
สมาธิ	๑๕๕,๘๕๘
สมาน	๕๓๐,๙๑๖
สมาส	๑๑๖
สมาสนฺน	๙๒
สมิต	๗๔๙
สมิติ	๔๑๔,๖๓๐,๑๐๕๗
สมิธา	๓๖
สมี	๕๖๖
สมีป	๗๐๕
สมีร	๓๗

(ส)	คาถาที่
สมีรณ	๓๗,๕๗๙
สมุคฺค	๓๑๗
สมุชฺฌิต	๗๕๔
สมุทย	๖๓๐,๙๒๗
สมุทาย	๖๒๙
สมุทายตฺถรหิต	๑๒๖
สมุทฺท	๖๕๙
สมุสฺสย	๑๐๙๙
สมูห	๖๒๙
สโมกฺขก	๓๑๘
สมฺปชญฺญ	๑๕๔
สมฺปติ	๑๑๔๐
สมฺปตฺติ	๓๘๕,๙๙๔
สมฺปทา	๓๘๕
สมฺปนฺน	๘๔๕
สมฺปรายิก	๘๖
สมฺปหาร	๓๙๙
สมฺปาต	๕๐
สมฺปุฏ	๓๑๗
สมฺผุลฺลิต	๕๔๒
สมฺพร	๑๔
สมฺพรี	๕๑๒
สมฺพล	๓๘๐
สมฺพหุล	๗๐๓
สมฺพาธ	๗๑๘,๑๐๘๕
สมฺพาหน	๗๖๙
สมฺพุก	๖๗๖
สมฺภตฺต	๓๔๖
สมฺภม	๙๑๖
สมฺภว	๙๑,๒๗๔,๙๗๘
สมฺภาสน	๑๒๔
สมฺเภท	๖๘๑
สมฺโภค	๑๐๔
สมฺมชฺชนี	๒๒๓
สมฺมตาล	๑๔๒
สมฺมท	๘๗
สมฺมา	๑๒๗,๔๔๙,๑๑๕๔
สมฺมาทิฏฺฐิ	๑๕๔
สมฺมาปาส	๔๑๓
สมฺมาสมฺพุทฺธ	๔
สมฺมุขา	๑๑๕๗
สมฺมุชฺชนี	๒๒๓
สมฺมุติ	๑๑๓๔
สยํ	๑๑๔๔
สยํ ทาสพฺโยปคต	๕๑๕
สยฤ	๓๒๗
สยน	๓๐๘
สยนิคฺคห	๒๑๔
สยมฺพรา	๒๓๕
สยมฺภู	๔
สร	๑๒๘,๑๓๒,๓๘๘, ๖๐๑,๖๗๘,๙๖๘
สรก	๕๓๔
สรฎ	๖๒๓
สรณ	๗,๒๐๖,๔๐๓,๙๔๘
สรท	๗๙,๘๑,๑๑๒๔
สรพู	๖๒๑
สรพฺย	๓๙๐
สรภ	๖๑๙
สรภู(พู)	๖๘๒
สรมณฺฑล	๑๓๑
สรล	๕๗๑
สรลทฺทว	๓๐๖
สรสี	๖๗๘
สรสฺสตี	๖๘๒
สรภฺยาส	๓๙๐
สราว	๔๕๘
สราสน	๓๘๘
สริกฺขก	๕๒๙
สริตา	๖๘๑
สรีร	๑๕๑
สรีรี	๙๓
สรีสป	๖๕๓
สรูป	๑๗๗
สโรรุห	๖๘๔
สล	๖๑๖
สลภ	๖๔๕
สลล	๖๑๖
สลาฏุ	๕๔๖
สลิล	๖๖๑
สลิลปฺปาย	๑๘๗
สลิลพฺภม	๖๖๐
สลฺล	๓๙๓,๕๖๗, ๖๑๖,๑๐๘๗
สลฺลก	๖๑๖
สลฺลกตฺต	๓๓๐
สลฺลกี	๕๖๘
สลฺลเวชฺช	๓๓๐
สลฺลหุก	๗๑๐
สลฺลาป	๑๒๔
สวงฺก	๖๗๒
สวณ	๖๐
สวน	๑๕๐,๙๓๕

(ส-สา)	คาถาที่
สวนฺตี	๖๘๑
สวนีย	๑๒๙
สวร	๕๑๗
สส	๖๑๗
สสกฺกํ	๑๑๔๐
สสงฺก	๕๒
สสน	๔๐๓
สสี	๕๒
สสุร	๒๔๖
สสุรา	๒๕๐
สสฺส	๔๕๒
สสฺสต	๗๐๙
สสฺสตี	๑๘๙
สสฺสโรค	๔๕๔
สสฺสุ	๒๔๖
สสฺสุสสุร	๒๕๐
สห	๓๙๘,๕๕๗,๑๑๓๖
สหกร	๒๖๙
สหการ	๕๕๗
สหคต	๘๓๓
สหช	๒๔๙
สหน	๗๓๒
สหสฺส	๔๗๔
สหสฺสกฺข	๑๘
สหสฺสรํสิ	๖๓
สหสา	๑๑๔๘
สหาย	๓๔๖,๓๘๐
สา	๕๑๙,๘๐๘
สาก	๔๕๙,๕๙๓
สากจฺฉา	๑๒๐
สากิย	๓๓๖

(สา)	คาถาที่
สากุณิก	๕๑๓
สาเกต	๒๐๑
สากฺขร	๒๖๘
สาขา	๕๔๒
สาขานคร	๑๙๙
สาขามิค	๖๑๔
สาขี	๕๔๐
สาคร	๖๕๙
สาคล	๒๐๐
สาฏก	๒๙๐
สาฐฺย	๑๗๗
สาณ	๒๙๑,๕๒๘
สาค	๘๘
สาคกุมฺภ	๔๘๘
สาทุ	๑๐๖๗
สาทุกณฺฏ	๕๕๙
สาธน	๘๙๐
สาธารณ	๗๑๘
สาธารณ คาม	๑๓๔
สาธิต	๗๔๓
สาธุ	๓๓๓,๖๙๓, ๗๙๐,๑๑๔๔
สาน	๕๑๙
สานุ	๖๐๗
สาป	๑๐๙๓
สาปเตยฺย	๔๘๕
สาปท	๖๑๓
สาพนฺธน	๕๒๐
สาภิเสก	๒๓๒
สาม	๙๖,๑๐๘,๓๔๘,๘๓๙
สามํ	๘๓๙,๑๑๔๔

(สา)	คาถาที่
สามญฺญ	๗๑๘
สามเณร	๔๓๘,๔๔๐
สามเณรี	๔๓๘
สามนฺต	๗๐๖
สามล	๙๖
สามา	๕๗๑,๕๙๐,๘๓๙
สามาชิก	๔๑๔
สามิ	๑๒๐๐
สามิก	๒๔๐,๑๑๒๒
สามิภาตุ	๒๔๗
สามี	๓๕๐,๗๒๕
สามุทฺท	๔๖๑
สาย	๖๘
สายํ	๑๑๕๕
สายก	๓๘๘,๓๙๑,๑๐๔๙
สาร	๙๓๓
สารงฺค	๖๑๗,๖๔๑,๑๐๕๐
สารถิ	๒๒,๓๗๖
สารท	๙๘๕
สารที	๕๘๘
สารเมยฺย	๕๑๘
สารส	๖๔๒
สาริปุตฺต	๔๓๔
สาริผลก	๕๓๒
สาล	๒๔๔,๕๓๙, ๕๖๒,๙๓๕
สาลปณฺณี	๕๘๔
สาลว	๕๕๖
สาลา	๒๐๗,๙๓๕
สาลิ	๔๕๐
สาลูก	๖๘๘

(สา–สิ)	คาถาที่
สาโลหิต	๒๔๓
สาว	๙๙
สาวณ	๗๗
สาวตฺถี	๑๙๙
สาวิตฺตี	๔๑๗
สาส	๓๒๙
สาสน	๓๕๔,๙๙๓
สาสป	๔๕๑
สาหส	๓๔๙,๑๑๓๐
สาหุ	๑๑๔๔
สาฬิกา	๖๒๖
สาฬูร	๕๑๙
สึสปา	๕๗๑
สิกตา	๖๖๓
สิกฺกา	๕๒๕
สิกฺขมานา	๔๓๘
สิกฺขา	๑๗๐
สิกฺขิต	๗๒๐
สิขณฺฑ	๖๓๕,๑๐๘๕
สิขณฺฑก	๒๕๗
สิขณฺฑี	๖๓๔
สิขร	๕๔๒,๖๐๘,๙๙๔
สิขรี	๖๐๕,๑๑๑๕
สิขา	๓๔,๒๕๘, ๖๓๔,๘๗๒
สิขี	๓๓,๖๓๔,๑๐๔๑
สิคฺคุ	๕๕๔
สิงฺค	๔๙๗,๖๐๘,๘๘๗
สิงฺคาร	๑๐๒,๑๐๓,๖๐๔
สิงฺคารภาวช	๑๗๔
สิงฺคาล(สิคาล)	๖๑๕

(สิ)	คาถาที่
สิงฺคินี	๔๙๘
สิงฺคี	๔๘๘,๕๙๐,๖๗๑
สิงฺคีเวร	๔๕๙
สิงฺฆาฏ	๕๘๑
สิงฺฆาฏก	๒๐๓,๑๐๑๐
สิงฺฆาณิกา	๗๒๔
สิต	๙๕,๑๗๕,๖๘๖, ๗๔๗,๙๙๙
สิตปณฺณาส	๕๗๙
สิตพฺพ	๓๐๕
สิตรํสี	๖๒
สิตา	๔๔๙
สิตฺถ	๙๖๐
สิตฺถก	๔๙๔
สิทฺธ	๑๓
สิทฺธตฺถ	๘,๔๕๑,๑๑๑๖
สิทฺธนฺต	๑๖๑
สินาน	๒๙๙
สินิทฺธ	๗๒๖
สิเนรุ	๒๕
สิเนห	๑๗๓
สินฺทิ	๖๐๓
สินฺทุวาร	๕๗๔
สินฺทูร	๔๙๔
สินฺธว	๓๖๘,๔๖๑,๑๐๕๑
สินฺธุ	๖๕๙,๖๘๑,๘๖๕
สินฺธุสงฺคม	๖๘๑
สิปฺป	๕๒๘
สิปฺปสาลา	๒๑๒
สิมฺพลี	๕๖๕
สิปฺปิก	๕๐๔

(สิ–สี)	คาถาที่
สิปฺปิ	๖๗๖
สิพฺพินี	๑๖๒
สิร	๒๕๖,๕๔๒,๑๑๑๔
สิรา	๒๗๙
สิรีวาส	๓๐๖
สิรี	๘๒,๓๘๕,๙๐๖
สิรีส	๕๗๑
สิโรธรา	๒๖๓
สิโรมณิ	๒๘๓
สิโรเวฐน	๒๘๔
สิโรสุญฺญ	๔๐๖
สิลา	๖๐๕
สิลาฆา	๑๑๘
สิลาโปกฺขรณี	๖๐๙
สิลาภุ	๖๕๒
สิลาสน	๒๒
สิลุจฺจย	๖๐๕
สิลุตฺต	๖๕๒
สิเลส	๗๖๓,๗๗๔
สิเลสุม	๒๘๑
สิโลก	๑๑๗,๑๐๔๑
สิว	๗,๑๖,๘๘,๖๑๕,๘๙๔
สิวลิกา	๔๐๖
สิวา	๖๑๕,๘๙๔
สิวิ	๑๘๔
สิวิกา	๓๗๓
สิสิร	๕๖,๗๙,๙๒๔
สิสฺส	๔๐๘
สีกร	๔๙
สีการ	๑๑๙๑
สีฆ	๔๐

(สี–สุ) คาถาที่

สีต ๕๖
สีตรํสิ ๕๒
สีตล ๕๖
สีตา ๔๔๕
สีปท ๓๒๖
สีมนฺต ๒๕๘
สีมนฺตินี ๒๓๐
สีมา ๒๒๖,๑๐๘๒
สีร ๔๔๙
สีล ๑๗๘,๔๓๐,๑๐๙๑
สีวถิกา ๔๐๖
สีส ๒๕๖,๔๙๓,๑๐๔๖
สีสจฺเฉชฺช ๗๓๗
สีห ๖๑๑,๖๙๖
สีหปญฺชร ๒๑๖
สีหปุจฺฉี ๕๘๔
สีหปฺปปาต ๖๘๐
สีหฬ ๑๘๕
สีหาสน ๓๕๗
สุ ๑๑๓๘,๑๑๗๙
สุก ๖๔๐
สุกต ๘๕,๙๓๘
สุกตี ๗๒๒
สุกนฺทก ๕๕๕
สุกุมาร ๒๕๓,๗๑๖
สุกฺก ๘๕,๙๕,๒๗๔, ๒๕๑,๘๙๗
สุกฺกกาก ๖๔๒
สุกฺกปกฺข ๗๔
สุกฺข ๔๕๙
สุข ๘๘

(สุ) คาถาที่

สุขุม ๗๐๔,๑๐๗๑
สุเขธิต ๒๕๓
สุคต ๒
สุคนฺธ ๑๔๖
สุคนฺธวนฺตุ ๕๕๗
สุคนฺธิ ๑๔๖
สุงฺก ๓๕๖
สุจริต ๘๕
สุจิ ๑๐๗๐
สุชมฺปติ ๑๘
สุชา ๒๐,๔๑๘,๑๑๑๒
สุญฺญ ๓๒๑,๖๙๘
สุญฺญวจ ๓๒๐
สุฏฺฐุ ๑๑๓๘,๑๑๕๔
สุณิสา ๒๔๘
สุณฺหา ๒๔๘
สุต ๒๔๐,๗๒๔,๗๙๗
สุติ ๑๐๘,๑๒๘,๑๓๖, ๑๕๐,๑๐๕๙
สุติหีน ๓๒๒
สุตฺต ๕๒๓,๘๗๘
สุตฺตเวธน ๗๗๓
สุตฺติ ๖๗๖
สุทํ ๑๑๕๐
สุทตฺต ๔๓๗
สุทสฺสน ๒๖,๖๐๗,๙๙๘
สุทุทฺทส ๗
สุทฺท ๕๐๓
สุทฺธ ๑๐๖๙
สุทฺธกมฺม ๗๕๘
สุทฺธขตฺตาช ๕๐๓

(สุ) คาถาที่

สุทฺธนฺต ๒๑๕
สุทฺธิ ๙
สุทฺโธทนิ ๔
สุธมฺมา ๒๑
สุธา ๒๕,๑๐๕๒
สุธาสี ๑๑
สุธี ๒๒๘
สุน ๕๑๙
สุนข ๕๑๙
สุนิสณฺณก ๕๙๖
สุนฺทร ๖๙๓
สุนฺทรี ๒๓๐
สุปณฺณ ๖๓๓
สุปณฺณมาตุ ๖๒๘
สุปณฺณวงฺกจฺฉทน ๒๐๙
สุปนฺต ๑๙๓
สุปิน ๑๗๖,๙๕๗
สุปฺป ๔๕๕
สุปฺปตีก ๓๐
สุปฺปถ ๑๙๓
สุพฺพจ ๗๓๐
สุภ ๘๘,๖๙๔
สุภค ๖๙๗
สุมน ๗๒๓
สุมนา ๕๗๖
สุเมรุ ๒๕
สุร ๑๑
สุรเชฏฺฐ ๑๕
สุรนที ๒๗
สุรนาถ ๑๙
สุรปถ ๔๖

(สุ-สู)	คาถาที่
สุรภิ	๑๔๖
สุรริปุ	๑๔
สุรา	๕๓๓
สุว	๖๔๐
สุวณฺณ	๔๘๐,๔๘๗, ๔๙๐,๘๐๙
สุวณฺณการ	๕๐๖
สุวณฺณมาตุ	๖๒๘
สุวณฺณาลิงฺคสนฺนิภา	๒๖๓
สุวตฺถิ	๑๑๖๐
สุวาน	๕๑๙
สุวีร	๒๓
สุเว	๑๑๕๕
สุสมา	๕๕
สุสวี	๕๙๖
สุสาน	๔๐๕
สุสิ	๖๕๐
สุสิร	๑๓๙,๑๔๒, ๖๔๙,๘๑๕
สุสุ	๒๕๓
สุสุก	๑๐๐๓
สุสุกา	๗๖๒
สุสุมาร	๖๗๔
สุสุมารคิร	๒๐๐
สุสุกา	๖๗๒
สุเสน	๕๗๘
สุสูสา	๔๒๘,๘๓๐
สุหท	๓๔๖
สูกร	๖๑๗
สูกริก	๕๑๓
สูจก	๗๓๗

(สู-เส)	คาถาที่
สูจิ	๔๓๙
สูจิมุข	๖๔๖
สูจิวิชฺฌน	๕๒๘
สูจฺยสูจน	๑๐๑
สูต	๓๗๖,๕๐๔,๑๐๘๑
สูท	๔๖๔
สูน	๕๑๙
สูนา	๕๒๑
สูนุ	๒๔๑
สูป	๔๖๔,๑๐๔๘
สูปการ	๔๖๔
สูร	๖๑,๖๒,๓๘๐,๑๐๗๗
สูริย	๖๒
สูรต	๗๒๗
สูล	๓๒๙,๘๘๑
สูลี	๑๖
เสกฺข	๔๓๕
เสข	๔๓๕
เสขร	๓๐๘
เสขริก	๕๘๓
เสฏฺฐ	๖๙๕
เสฏฺฐิ	๓๕
เสณี	๕๐๔,๕๓๙,๑๐๒๑
เสต	๙๕,๓๑๓
เสตจฺฉท	๖๔๖
เสตฏฺฐิกา	๔๕๔
เสตมฺพ	๕๕๘
เสตโลหิต	๙๗
เสตุ	๙๑,๑๘๙,๑๑๐๐
เสท	๑๐๘๘
เสทช	๗๔๑

(เส-โส)	คาถาที่
เสน	๓๐๘,๖๓๗
เสนา	๓๕๙,๓๘๑
เสนานี	๓๔๐
เสปณฺณี	๕๕๘
เสผาลิกา	๕๗๕
เสมฺห	๒๘๑
เสยฺย	๘๘,๖๙๕,๙๑๘
เสยฺยถาปิ	๑๑๔๒
เสยฺยถาปินาม	๑๑๔๓
เสยฺยา	๓๐๘,๔๒๒,๑๑๒๑
เสรี	๗๒๘
เสเรยฺยก	๕๗๙
เสล	๖๐๕
เสลุ	๕๕๘
เสเลยฺย	๕๙๑
เสวก	๓๔๒
เสวาล	๖๘๙
เสพน	๘๙๙
โส	๑๒๐๒
โสก	๑๖๕
โสคนฺธิก	๔๗๕,๖๘๙
โสจน	๑๖๕
โสจิก	๕๐๗
โสณ	๙๕,๕๑๙,๑๑๑๙
โสณก	๕๗๒
โสณิต	๒๘๑
โสณี	๒๗๒
โสณฺฑ	๓๖๕,๗๓๐,๙๓๙
โสณฺฑา	๒๑๒
โสณฺฑิก	๕๑๑
โสณฺฑี	๖๐๙

(โส-ห) คาถาที่

โสณฺณ ๔๘๗
โสณฺณาทฺยาวตฺตนี ๕๒๖
โสต ๑๕๐,๑๐๖๔
โสตาปนฺน ๔๓๕
โสตฺติย ๔๐๘
โสถ ๓๒๗
โสถฆาตี ๕๙๖
โสทร ๒๔๙
โสทริย ๒๔๙
โสธนี ๒๒๓
โสปาน ๒๑๖
โสปฺป ๑๗๖
โสพฺภ ๖๕๐
โสพฺภานุ ๖๑
โสภญฺชน ๕๕๔
โสภน ๖๙๓
โสภา ๕๕
โสม ๕๑,๑๑๓๔
โสมวกฺก ๕๖๗
โสมวลฺลิกา ๕๘๖
โสวิทลฺล ๓๔๒
โสวีร ๔๖๐
โสส ๓๒๓
โสหิจฺจ ๔๖๘
โสฬสมภาค ๕๓
เสฺนห ๑๗๓,๑๐๙๗
สฺวาติ ๕๙
สฺวาน ๕๑๙
เสฺว ๑๑๕๕

(ห)

หํ ๑๒๐๒
หํส ๖๔๖
ห ๑๑๕๐,๑๒๐๒
หชฺช ๖๙๗
หฏฺฐ ๗๕๒
หฏฺฐจิตฺต ๗๒๓
หฐ ๔๐๐
หตฺถ ๒๕๗,๒๖๕,๓๖๕,๒๖๘,๙๓๑
หตฺถา ๕๙
หตฺถานีก ๓๘๓
หตฺถาโรห ๓๖๗
หตฺถิโคปก ๓๖๗
หตฺถิฆฏา ๓๖๒
หตฺถินข ๒๐๘
หตฺถินี ๓๖๒
หตฺถิป ๓๖๗
หตฺถิเมณฺฑ ๓๖๗
หตฺถิลิงฺค ๖๓๙
หตฺถิสิโรปิณฺฑ ๓๖๓
หตฺถิโสณฺฑวิหงฺคม ๖๓๙
หตฺถิสฺสรถปตฺติ ๓๕๙
หตฺถี ๔๓,๓๖๐,๓๘๒
หทย ๑๕๒,๒๗๐,๘๕๒
หทยงฺคม ๑๒๕
หทยวตฺถุ ๘๕๒
หทยาลุ ๗๒๒
หทยี ๗๒๒
หนน ๔๐๓
หนุ ๒๖๒
หนฺท ๑๑๕๗,๑๑๙๓
หพฺย ๔๑๘

(หฺ-หา) คาถาที่

หพฺยปาก ๔๑๘
หมฺโภ ๑๑๓๙
หมฺมิย ๒๐๘
หย ๓๖๘
หยโปตก ๓๖๙
หยานีก ๓๘๓
หร ๑๗
หริ ๑๖,๙๗,๔๘๗,๘๖๙
หริจนฺทน ๓๐๑
หริณ ๖๑๗
หริต ๙๗
หริตาล ๔๙๓
หรีตกี ๕๖๙
หเร ๑๑๓๙
หล ๔๔๙
หลปทฺธติ ๔๔๙
หลาหล ๖๕๕
หลิทฺทาภ ๙๗
หว ๗๖๒
หวิ ๔๑๘,๑๑๑๔
หเว ๑๑๔๐
หสน ๑๗๕
หสิต ๑๗๕
หสฺส ๑๐๒
หา ๑๑๕๙,๑๒๐๑
หาฏก ๔๘๗
หายน ๘๑
หาร ๒๘๕,๑๑๑๖
หารี ๖๙๓
หาว ๑๗๔
หาส ๘๗,๑๐๒,๑๗๕

(หิ)	คาถาที่
หิ	๑๑๙๗,๑๒๐๒
หี	๑๒๐๒
หิญฺจน	๑๒๐๒
หีสน	๔๐๓
หีสา	๔๐๓
หีสาสีล	๗๓๑
หินฺตาล	๖๐๔
หิม	๕๖,๑๐๗๔
หิมํสิ	๕๒
หิมวนฺตุ	๖๐๖
หิมาจล	๖๐๖
หิยฺโย	๑๑๕๕

(หิ-หุ)	คาถาที่
หิรญฺญ	๔๘๖,๔๘๘, ๑๐๖๑
หิรญฺญคพฺภ	๑๕
หิริเวร	๕๙๑
หิรี	๑๕๘
หิฬีค	๗๔๗
หี	๑๑๔๙
หีน	๖๙๙,๗๕๔
หุตาวห	๓๓
หุตาส	๓๔
หุสา	๒๔๘
หุติ	๗๖๒

(หุ-โห)	คาถาที่
เห	๑๑๓๙
เหฎฺฐา	๑๑๕๖
เหติ	๓๘๕
เหตุ	๙๑,๙๗๓
เหม	๓๖๑,๔๘๗
เหมนฺค	๗๘
เหมมาสน	๓๕๗
เหรญฺญิก	๓๔๓
เหพา	๑๗๔
เหสา	๑๑๙
โหมทพฺพิ	๔๑๘

◆◆◆◆◆◆◆

หนังสืออ้างอิง

อภิธานปฺปทีปิกา : ฉบับบาลีโรเนียว, วัดท่ามะโอ จ.ลำปาง ๒๕๒๓.

อภิธานปฺปทีปิกาฎีกา : ปริวัตต์, พระศรีสุทธิพงศ์ วัดชนะสงคราม กรุงเทพฯ, พิมพ์ที่เทคนิค พ.ศ. ๒๕๒๗

บาลี อภิธานปฺปทีปิกา พร้อมทั้งสูจิ : ต.นาคะประทีป, พิมพ์ที่โรงพิมพ์ไท กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๔๖๔

พระคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกา : พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหลวงชินวรสิริวัฒน์ สมเด็จพระสังฆราชเจ้า, วัดราชบพิธ, พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ พิมพ์ครั้งแรก พ.ศ. ๒๕๓๒.

ปทุกฺกูอภิธานนิสสยะ : แปลเป็นภาษาพม่า, ประเทศสหภาพพม่า พ.ศ. ๒๕๒๓

ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต : พระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พิมพ์ที่โรงพิมพ์มหามกุฏราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๑๓.

พจนานุกรม บาลี-ไทย ฉบับนักศึกษา : พระอุดรคณาธิการ (ชวินทร์ สระคำ) รศ.ดร.จำลอง สารพัดนึก, โรงพิมพ์มหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย กรุงเทพฯ พ.ศ. ๒๕๓๐

รายนามผู้ถวายเครื่องคอมพิวเตอร์
และร่วมสร้างหนังสือ

คุณจงจิตต์ วีระพัฒนา	๑๓๑,๕๐๐	บาท
คุณยายทองอยู่ ฟุ้งเดช พร้อมญาติมิตร	๑๖,๐๐๐	บาท
คุณไช้-คุณถวย แซ่อึ้ง, คุณสมบูรณ์ วงศ์ศรี	๒,๐๐๐	บาท
พ.อ.ชนะ มาประณีต	๑,๐๐๐	บาท
คุณสุรีย์ มีผลกิจ	๑,๐๐๐	บาท
คุณบุญสม อินทรประสงค์	๑,๐๐๐	บาท
คุณวรนุช สัมฤทธิ์ล้วน	๑,๐๐๐	บาท
คุณอุบล จำรูญรัตน์	๑,๐๐๐	บาท
คุณแววมยุรี ราชพัฒน์	๑,๐๐๐	บาท
คุณประไพ พาณิชย์กุล	๑,๐๐๐	บาท
คุณกอบกุล สุดประเสริฐ		
และ LAM SHIU HUNG	๑,๐๐๐	บาท
พระโสวัตร	๑,๐๐๐	บาท
คุณประยงค์	๑,๐๐๐	บาท
พระพูนศักดิ์ ภูริทตฺโต	๑,๐๐๐	บาท
พระสมุห์สุทิน อุปรกฺขิโต	๑,๐๐๐	บาท
คุณศิริรัตน์ อ่องสว่าง	๑,๐๐๐	บาท
พระปราโมทย์ อารุณวณฺโณ	๑,๐๐๐	บาท
คณะวัดพนมพนาวาส อ.บ้านโพธิ์ แปดริ้ว	๑,๐๐๐	บาท
คุณวรรณี สัตยานนท์	๑,๐๐๐	บาท
คุณสุวิมล พัฒนวิมล	๑,๐๐๐	บาท
คุณกอบแก้ว เทียนไชยมงคล	๑,๐๐๐	บาท
พระบุญเลิศ สุพฺพโต	๘๐๐	บาท
คุณเพ็ญจันทร์ บำรุงตระกูล	๘๐๐	บาท
แม่ชีอุดม จันทร์ส่องแสง	๗๐๐	บาท
คุณจันทร์พิมพ์ ปูรณปัทมะ,		
คุณธัญลักษณ์ อิทธิพิบูล,		
คุณกนกกาญจน์ อิทธิพิบูล,		
คุณนงเยาว์ หอมอุดม	๖๕๐	บาท
คุณอภิวดี พงษ์พูล	๕๐๐	บาท
ครอบครัว พงษ์ประสิทธิ์	๕๐๐	บาท
คุณศรีลา สมบัติกิจตระกูล	๕๐๐	บาท
คุณประจวบ-คุณกุหลาย ศรีนฤมล	๕๐๐	บาท
คุณสุมาลัย พาณิชย์กุล	๕๐๐	บาท
อ.นฤมล ปราชญ์ไขธิน	๕๐๐	บาท
คุณประไพ พาณิชย์กุล	๕๐๐	บาท
คุณสุมาลัย พาณิชย์กุล	๕๐๐	บาท
คุณสุวารี โกสุม	๕๐๐	บาท
คุณชัชลิต ตันหยงมาศ	๕๐๐	บาท
คุณทองใบ แก้วเกษ	๕๐๐	บาท
คุณทองเปลว-คุณอารีย์ แก้วเกษ	๕๐๐	บาท
คุณสมปอง-คุณทองอยู่ อาจหาญ	๕๐๐	บาท
คุณทองใบ-คุณทองปลิว แดงทองคำ	๕๐๐	บาท
พระอาจารย์ปฐมพจน์ สมฺตจิตฺโต	๕๐๐	บาท
คุณกาญจนา วรภมร	๓๐๐	บาท
คุณวัชระ-คุณไพลิน งามจิตรเจริญ	๓๐๐	บาท
คุณนันทิยา โชติดำรง	๓๐๐	บาท
คุณโชคพรรณ แซ่เตีย	๓๐๐	บาท
คุณพวงเดือน-คุณเดือนเพ็ญ ประชุมพันธุ์	๓๐๐	บาท
คุณไพโรจน์-คุณดวงใจ พาณิชย์กุล	๒๕๐	บาท
คุณกอบกาญจน์ เทียนไชยมงคล	๒๐๐	บาท
คุณถนอมศรี ภูริพันธ์	๒๐๐	บาท
คุณไตรรงค์ มาลาภิรมย์	๒๐๐	บาท
คุณสุวนีย์ แย้มประเสริฐ	๒๐๐	บาท
คุณอารยา สฤษฎิ์ชัยกุล	๒๐๐	บาท
คุณกฤษณ์ สฤษฎิ์ชัยกุล	๒๐๐	บาท
พระฉกาจ	๒๐๐	บาท
พระสุโข	๒๐๐	บาท
คุณชวลิต	๒๐๐	บาท
พระสง่า	๒๐๐	บาท
สามเณรจตุพล	๒๐๐	บาท
คุณวิยะดา นรินทร์สุขสันติ	๒๐๐	บาท
คุณแก้ว รูปสมดี	๑๔๐	บาท
แม่ชีวันเพ็ญ ดิสเกตุ	๑๐๐	บาท
คุณมนัญญา ปัทมะสุนทร	๑๐๐	บาท
ผู้ไม่ประสงค์ออกนาม	๑๐๐	บาท
คุณพงษ์พันธ์ มุ่งเจริญ	๑๐๐	บาท
คุณแม่เล็ก-คุณวาสนา แก้วคชสาร	๑๐๐	บาท
คุณสำลี พลายศรี	๑๐๐	บาท
คุณเจียม เทียนทอง	๑๐๐	บาท
หลวงพ่อสำอาง โสภโณ	๑๐๐	บาท
คุณประดิษฐ์ แก้วเกษ	๑๐๐	บาท
คุณไล้ เกตุแก้ว	๔๐	บาท
<u>รวมรายรับเป็นเงิน</u>	<u>๑๘๓,๒๘๐</u>	<u>บาท</u>
จัดซื้อเครื่องคอมพิวเตอร์	๑๓๕,๐๐๐	บาท
ชำระค่าค้างชำระคัมภีร์ปทรูปสิทธิแปลฯ	๒๐,๐๐๐	บาท
ซื้อหมึกและกระดาษปริ้นเตอร์	๓,๒๔๕	บาท
ซื้อแผ่นดิสก์ ๒ กล่อง	๗๒๐	บาท
จัดถ่ายคัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแปล ๑๐๐ เล่ม	๔,๕๐๐	บาท
<u>รวมรายจ่ายเป็นเงิน</u>	<u>๑๖๓,๔๖๕</u>	<u>บาท</u>
<u>คงเหลือ</u>	<u>๑๙,๘๑๕</u>	<u>บาท</u>

<u>ยอดยกไปพิมพ์คัมภีร์อภิธานัปปทีปิกาแปลและอธิบาย</u>

โย นิรุตฺตึ น สิกฺเขยฺย สิกฺขนฺโต ปิฏกตฺตยํ
ปเท ปเท วิกงฺเขยฺย วเน อนฺธคโช ยถา.

บุคคลใด ไม่ศึกษาคัมภีร์นิรุตติศาสตร์ก่อน ศึกษาค้นคว้าพระไตรปิฎกอยู่ บุคคลนั้น ย่อมสงสัยแทบทุกบท ดุจช้างตาบอดเที่ยวไปในป่า ฉะนั้น

(โมคคัลลานะ)